7

Joanna Kościerzyńska
Joanna Ginter
Katarzyna Łęk
Natalia Bielawska
Joanna Kostrzewa
Joanna Krzemińska

NOWE Słowa na start!

PODRĘCZNIK DO JĘZYKA POLSKIEGO
DLA KLASY SIÓDMEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

OZNACZENIA W E-PODRĘCZNIKU

Ikona na górze strony sygnalizuje zmiany, które obowiązują od 2024 r.

W ten sposób oznaczono treści, które nie są już wymagane.

nowa era
Twoje mocne strony

NOWE Słowa na start!

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania języka polskiego, na podstawie opinii rzeczoznawców: **dr. hab. Krzysztofa Koca, mgr. Michała Ratajczaka, dr hab. Danuty Krzyżyk**.
Etap edukacyjny: II
Typ szkoły: szkoła podstawowa
Rok dopuszczenia: 2020

Numer ewidencyjny w wykazie MEiN: 907/4/2020

Podręcznik został opracowany na podstawie programu nauczania „Nowe Słowa na start! Program nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV–VIII szkoły podstawowej" autorstwa Marleny Derlukiewicz.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują. Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na **www.legalnakultura.pl**

Wykorzystywanie treści niniejszego Utworu, w jakiejkolwiek formie lub w jakimkolwiek procesie, do celów eksploracji tekstu i danych, uczenia maszynowego, rozwoju i/lub szkolenia i/lub wzbogacania sztucznej inteligencji jakiegokolwiek rodzaju jest surowo zabronione.

nowa era

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2026
ISBN 978-83-267-5483-8

Autorstwo poszczególnych części podręcznika: Joanna Kościerzyńska s. 10–13, 122–130, 134–135, 150–151, 156–159, 192–195, 205–207, 219–220, 258–261, 269–273, 276–279, 322–323, 326–330. **Joanna Ginter** s. 41–56, 101–114, 165–176, 181–184, 225–250, 292–305, 334–337. **Katarzyna Łęk** s. 33–40, 59–62, 177–180, 187–190, 253–256, 286–291, 308–312, 340–344. **Natalia Bielawska** s. 14–15, 66–67, 136–137, 140, 196–197, 200, 265, 317. **Joanna Kostrzewa** s. 23–29, 214–219, 262–264, 314–316. **Joanna Krzemińska** s. 18–22, 142–147, 208–211.

Koordynacja prac: Karolina Cierzan, Marta Mierzwicka-Liedtke. **Redakcja merytoryczna:** Karolina Cierzan, Karina Kosicka, Marta Mierzwicka-Liedtke. **Współpraca redakcyjna:** Robert Chamczyk, Magdalena Pagińska, Anna Gumowska, Anna Kołat. **Redakcja językowa:** Justyna Dobrowolska.

Nadzór artystyczny: Kaia Pichler. **Opieka graficzna:** Ewa Kaletyn. **Projekt okładki i layoutu:** Maciej Galiński. **Ilustracje:** Marta Długokęcka, Olaf Hajek (okładka), Marek Nawrocki. **Opracowanie graficzne:** Grzegorz Afeltowicz. **Fotoedycja:** Magdalena Dzwonkowska. **Realizacja projektu graficznego:** Katarzyna Bielejewska, Dorota Sameć.

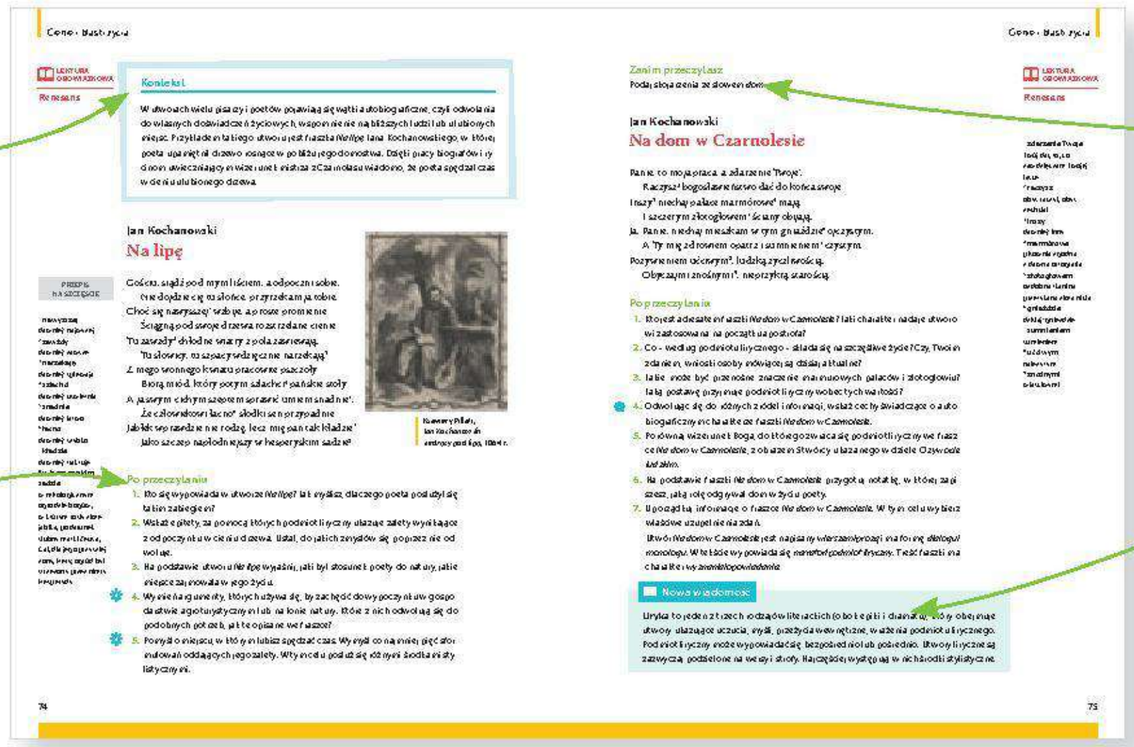
AFLOFARM Farmacja Polska Sp. z o.o. s. 283 (Nie spal się na starciel); **Agencja Gazeta/Jacek Marczewski** s. 323; **Andrzej Rysuje** s. 85; **Archiwum Bałtyckiego Teatru Dramatycznego** s. 321 (plakat); **Archiwum Nowej Ery** s. 63, 98 (van Gogh, Holbein, Kandinsky, Cézanne), 136 (encyklopedia), 207; **Archiwum Och-Teatru** s. 319; **BE&W:** AKG Images s. 198 (Delacroix), Archives du 7e Art/Paramount Pictures s. 199 (Star Trek), bpk/karsh yousuf s. 23, Heritage Images/Fine Art Images s. 199 (Friedrich), Jan Włodarczyk s. 70 (muzeum), Photo12 s. 94, Photoshot UPPA/Nic Hutchings s. 21, RMN/Hervé Lewandowski s. 97, RMN/Michel Urtado s. 96; **BE&W/Alamy:** s. 14, 138 (Fragonard), 197 (Hayez, Friedrich), Erin Babnik s. 18, Heritage Image Partnership Ltd s. 98 (Rubens), Krzysztof Nahlik s. 68 (Nowa Huta), Moviestore Collection Ltd s. 131 (Scrooge), Toni Spagone/Realy Easy Star s. 69 (da Vinci); **Depositphotos:** Kavring s. 101 (strawa), Oleg Mikhaylov s. 49, steinar14 s. 40; **East News:** AFP/Christophe Archambault s. 16 (replika Wenus), AFP/Frederick Florin s. 290 (Thunberg), Album s. 39, 290 (Braveheart), Album/Erich Lessing s. 139 (David), Album/Warner Bros. Pictures s. 28, Andrzej Szypowski s. 128, AP s. 198 (Boyart), Everett Collection/Walt Disney Studios Motion Pictures s. 135, Eyevine/Irish Independent s. 192, Lucjan Fogiel s. 218, Muzeum Kinematografii w Łodzi s. 317 (plakat), Muzeum Literatury s. 77, Shutterstock/REX/David Fisher s. 26, Splash News/Catherine Théry s. 139 (Théry), Wojciech Olszanka s. 122, 329; **Egmont Polska/Marianna Sztyma** s. 210 (ilustracja); **Forum:** Capital Pictures s. 152 (film), 155, 157, FabrykaObrazu.com/Piotr Bujnowicz s. 320, Krzysztof Wojciechowski s. 206, Topfoto s. 152 (okładka), Tytus Żmijewski s. 92, Wojciech Kryński s. 137 (Krasicki); **Fotonova:** archiwum Muzeum w Stawisku s. 220, Danuta Węgiel s. 78; **Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę** s. 312; **Fundacja Rak'n'Roll – Wygraj życie** s. 283 (Daj włos!); **Fundusz Rozwiązywania Problemów Hazardowych** s. 283 (Gra pociąga, ale wciąga); **Gallo Images Poland/Getty Images:** Gamma/Keystone s. 152 (de Saint-Exupéry), The Print Collector s. 144, Wirelmage/Vera Anderson s. 214; **Getty Images/iStock:** s. 14, 66, 70, 136, 175, 196 (kartka), 200, 265, 317 (kartka), Choreograph s. 48 (superbohaterki), Elena Nichizhenova s. 52, Joseph Calorneni s. 50 (dziewczyna kopie piłkę), Kerstin Waurick s. 69 (nowe ujęcie Ostatniej wieczerzy), monkeybusinessimages s. 56 (nauka gry), sorincolac s. 93, lightkitegirl s. 62 (znak osoby z niepełnosprawnością na wózku); **Grzegorz Sikora** s. 285; **https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michel_Piquemal_7e_salon_du_livre_de_jeunesse_Cormontreuil.jpg/Garitan/CC BY-SA 3.0** s. 64; **Indigo/Alamy:** Athena Picture Agency LTD s. 158, Entertainment Pictures s. 138 (pantofelki), Geopix/Matthew Brady s. 131 (Dickens), Hemis/Borgese Maurizio s. 68 (rynek), Hemis/DUCEPT Pascal s. 162 (Oldenburg), Moviestore collection Ltd s. 25, Tim Mansel s. 164 (Uysal); **Indigo/Landmark Media** s. 216; **© KINHOUSE Sp. z o.o.** s. 211 (plakat); **Maciej Warda** s. 258; **Małgorzata Konieczna** s. 219; **Munchmuseet** s. 257; **Muzeum Narodowe w Krakowie** s. 76; **Muzeum Narodowe w Warszawie/Wilczyński Krzysztof** s. 137 (Bogusławski); **Nadwyraz.com** s. 265 (Wściekłe wieszcze); **Nowy Teatr im. Witkacego w Słupsku/Piotr Stępień** s. 11; **Olaf Hajek** okładka; **PAP/Renard Dudley** s. 266; **Patrycja Longawa** s. 273; **PhotoPower/Bridgeman Images:** s. 10, 99 (Dürer), 100 (Vermeer), 162 (Totmes, August z Prima Porta), © Laura James. All rights reserved 2026 s. 313, © Ron Waddams. All rights reserved 2026 s. 191, © Stevie Taylor. All rights reserved 2026 s. 9, Barbara Hoogeweegen. All rights reserved 2026 s. 121, G. Dagli Orti/NPL – DeA Picture Library s. 62 (Vanitas), Israel Museum, Jerusalem/The Arthur and Madeleine Chalette Lejwa Collection s. 162 (Arp), Look and Learn s. 67 (stroje), Luigino Visconti s. 68 (plan), Staatliche Kunstsammlungen Dresden s. 68 (Rafael); **Piotr Pędziszewski/archiwum Teatru Miniatura** s. 159; **Polona/Biblioteka Narodowa** s. 67 (książka), 70 (Kochanowski), 74, 88, 140, 201 (Dziady), 202, 271, 318; **Reinaldo Pagán Ávila** s. 127; **Reporter:** Adam Tuchliński s. 326, Kunsthalle Wieden s. 100 (Hunter), Stefan Maszewski s. 265 (banknot); **Shutterstock:** s. 15 (Platon, Sokrates, Arystoteles), 16 (Wenus z Milo, waza, grafika), 16–17 (Partenon), 17 (Myron, replika Partenonu), 20, 34, 48 (superbohaterowie), 50 (chłopiec zrywa winogrona, pani maluje dziewczynkę), 60, 62 (znak jin-jang, znak krzyża), 65, 66 (da Vinci), 67 (zielenina), 69 (dłonie robotów, Michał Anioł), 79, 90, 91, 95, 99 (ramka), 101 (bicykl, pulpit, kajet), 104, 110, 138–139 (Łazienki), 148, 149, 162 (Grupa Laokoona, płaskorzeźba), 172, 176, 182, 184, 196 (płaskorzeźba), 197 (kartka), 198, 199 (most), 212, 213, 226, 228, 229, 230, 231, 238, 239, 241, 242, 244, 274, 275, 279, 280, 281, 284, 295, 299, 303, 305, 316, 334 (gazeta, sms), 337, catwalker s. 68 (znaczek), 153, Grisha Bruev s. 164 (Kvesitadze), Marco Rubino s. 164 (Quinn), marekusz s. 139 (Kopernik), Milosz Maslanka s. 139 (malarz), RabbitHolePhoto s. 17 (Sawaya); **Teatr Mały w Łodzi/Agnieszka Izydorczyk** s. 321 (przedstawienie); **Teatr Narodowy w Warszawie/Robert Wolański** s. 268; **Teatr Nowy w Zabrzu/Arkadiusz Gola** s. 201 (inscenizacja Dziadów); **Teatr Polski im. Arnolda Szyfmana w Warszawie/Robert Jaworski** s. 322; **The Metropolitan Museum of Art** s. 83, 98 (Monet); **Theatre Calgary/Trudie Lee** s. 154; **Zamek Królewski w Warszawie** s. 137 (Poniatowski).

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

Druk i oprawa: P/mint Sp. z o. o.

Przewodnik po podręczniku

Podręcznik zaznajamia z najważniejszymi zagadnieniami z literatury i kultury, a także z nauki o języku i ortografii. Wiadomości i zadania zawarte w dziale „Szkoła mówienia i pisania" przygotowują do tworzenia wypowiedzi ustnych i pisemnych w rozmaitych sytuacjach komunikacyjnych. Po każdym rozdziale znajduje się „Podsumowanie", pomagające w uporządkowaniu wiedzy, oraz test „Sprawdź, czy potrafisz".

Dodatkowe informacje, ułatwiające zrozumienie utworu.

Pytania i polecenia pomagające w analizie tekstu.

Ćwiczenia wprowadzające w problematykę utworu.

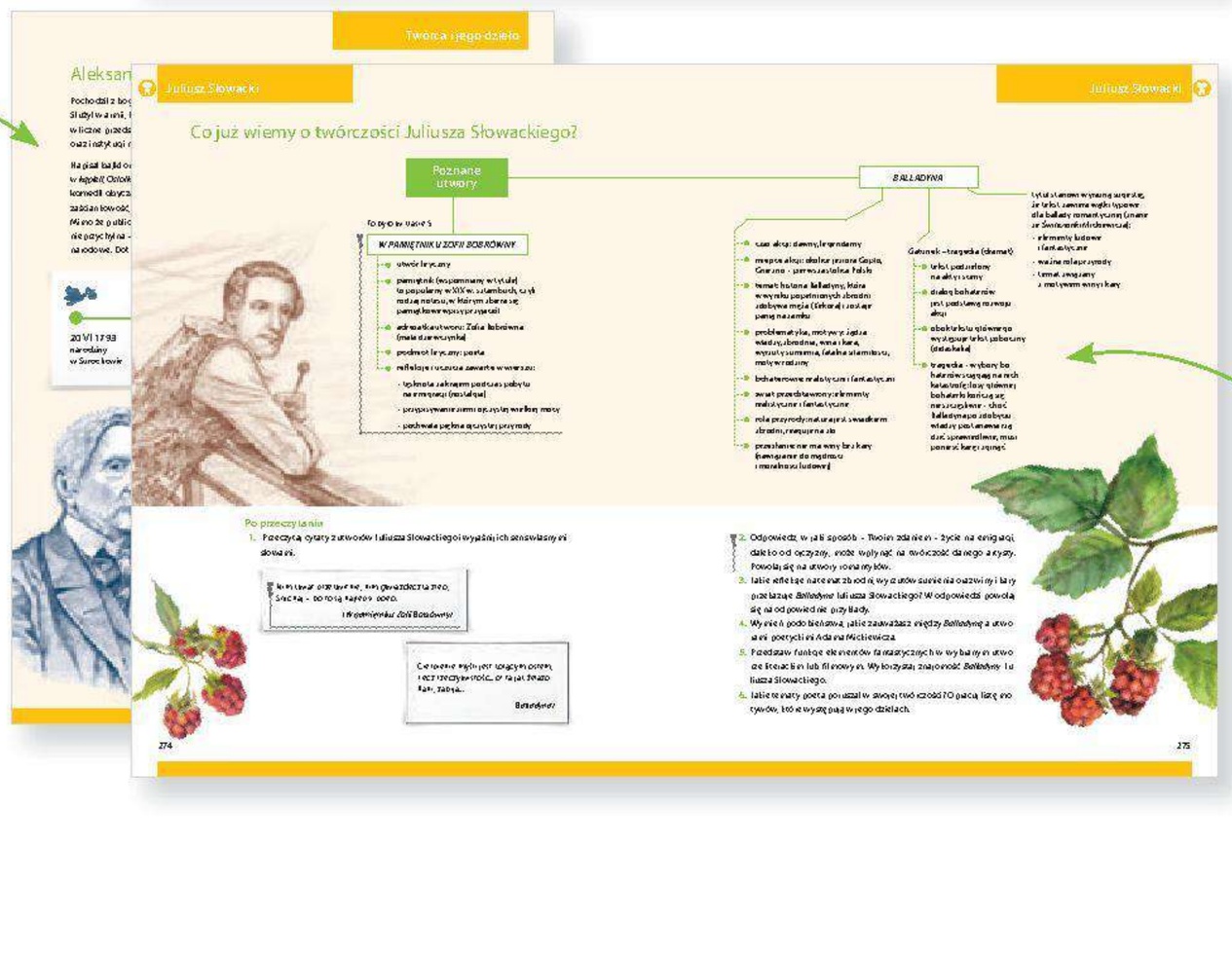
Ważne informacje, które należy zapamiętać.

Wprowadzenie do omawiania lektur obowiązkowych, w formie infografiki.

Reprodukcje dzieł sztuki oraz współczesne nawiązania do nich.

Ważne informacje dotyczące biografii autora i epoki, w której powstało dzieło.

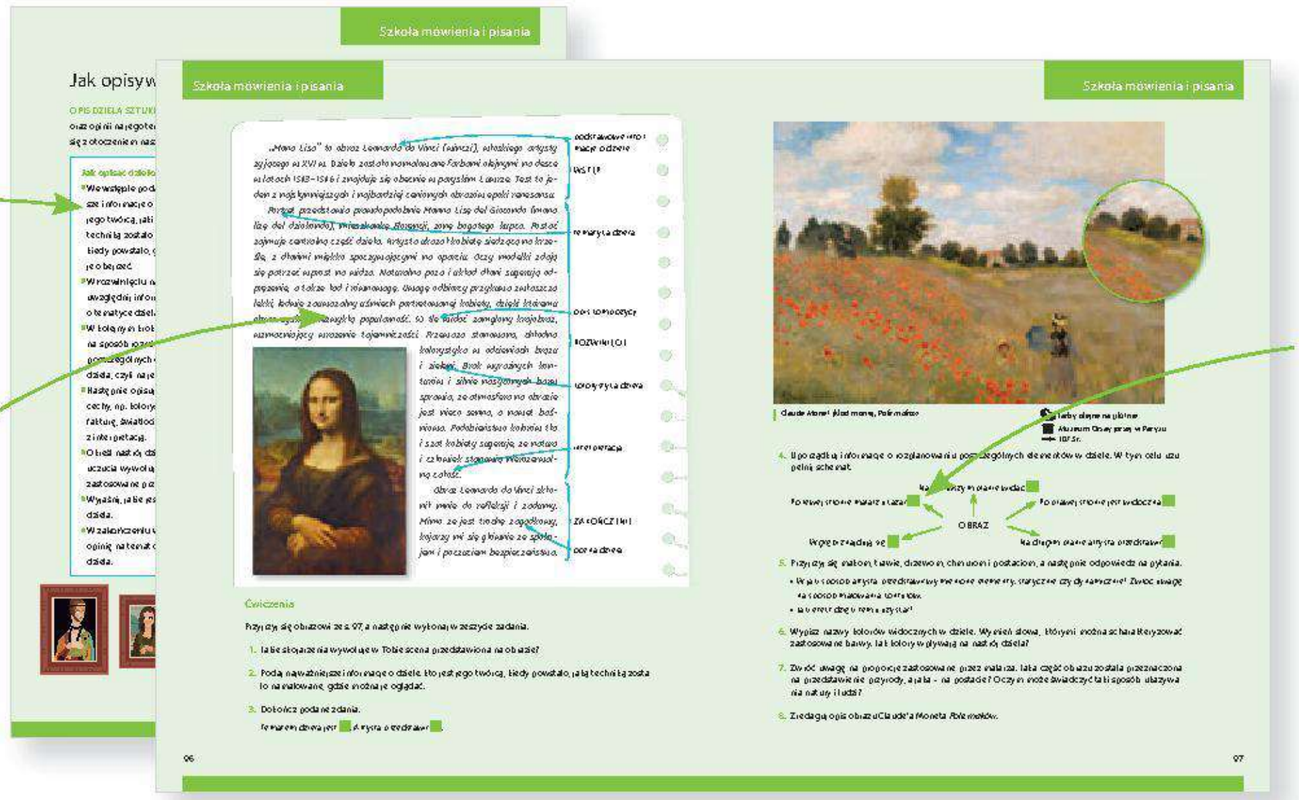

Podsumowanie wiadomości związanych z danym twórcą.

Szkoła mówienia i pisania

Informacje mające pomóc uczniowi w konstruowaniu omawianej formy wypowiedzi.

Przykład omawianej formy wypowiedzi.

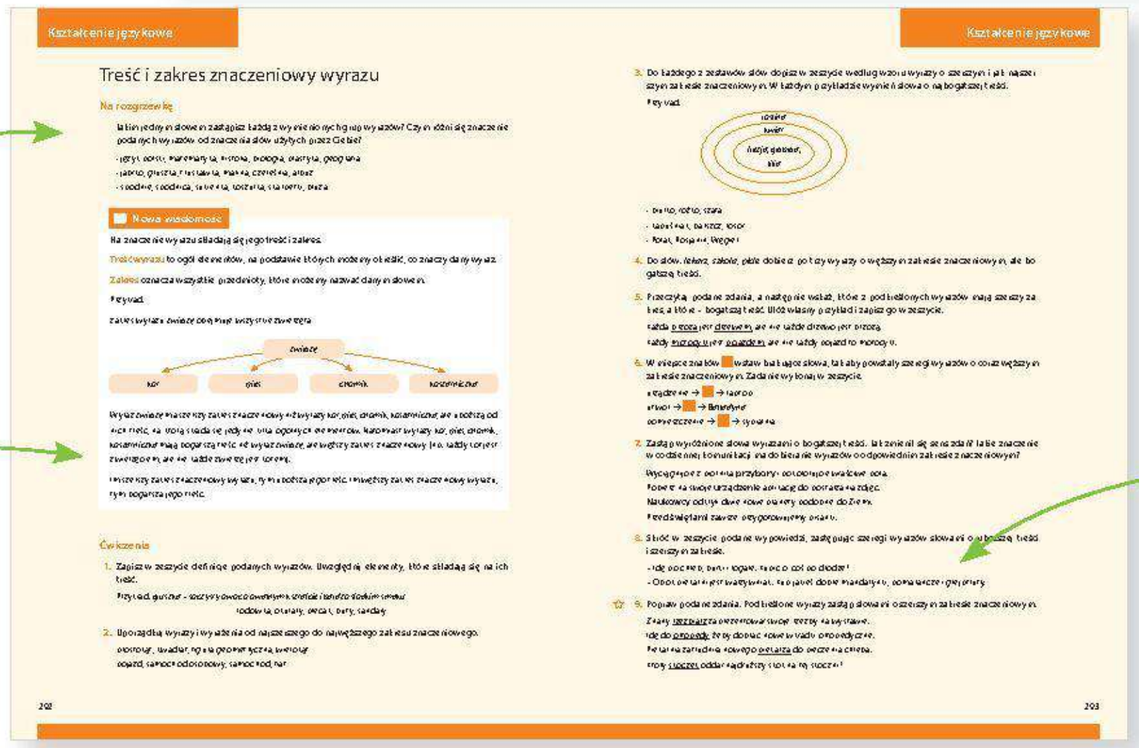

Ćwiczenia kształcące i doskonalące posługiwanie się omawianą formą wypowiedzi.

Kształcenie językowe

Ćwiczenie wprowadzające w określony temat.

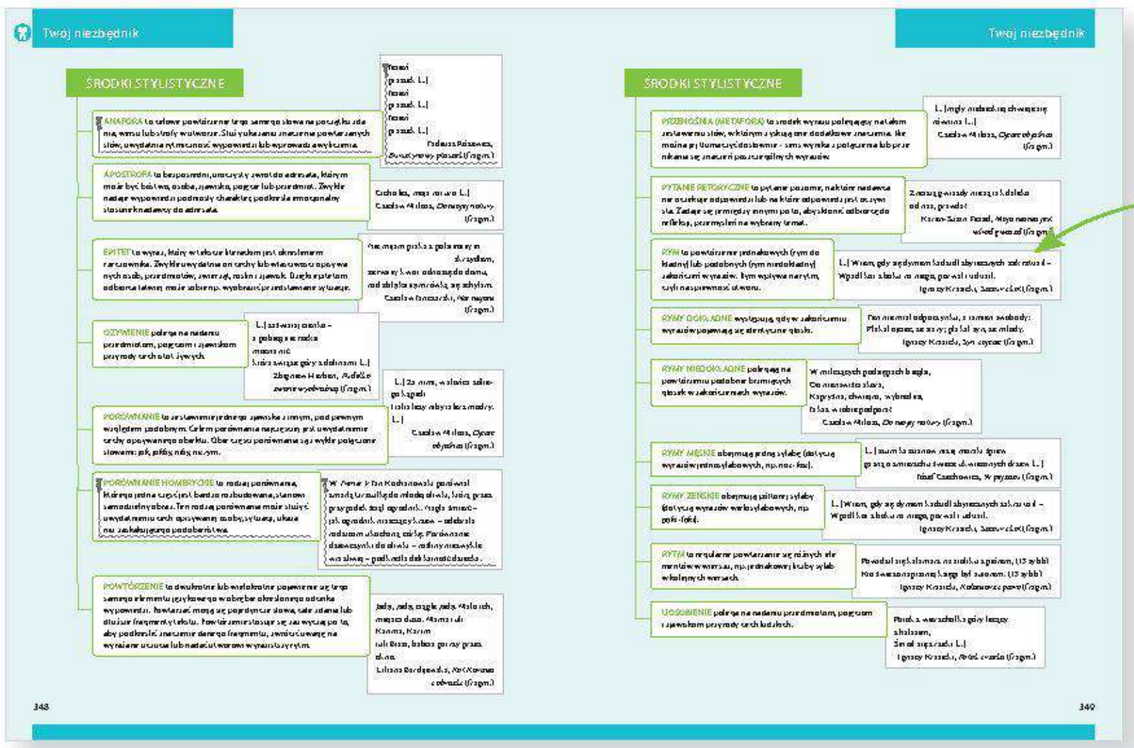
Omówienie nowych zagadnień, terminów lub pojęć.

Ćwiczenia wyjaśniające, utrwalające i sprawdzające.

Twój niezbędnik

Przy niektórych poleceniach do tekstów znajdują się strzałki odsyłające do segmentu zatytułowanego „Twój niezbędnik".

Wyczerpujące definicje ważnych pojęć literackich, wzbogacone przykładami.

OZNACZENIA ZASTOSOWANE W PODRĘCZNIKACH Z SERII

- – dyskusja w klasie
- – dłuższa praca pisemna
- – spróbuj swoich sił
- – praca w grupie
- – ćwiczenie trudniejsze
- – ćwiczenie uczące samodzielnego zdobywania wiedzy
- – lektury obowiązkowe oraz wiersze poetów wskazanych w podstawie programowej

Spis treści

1 Charaktery ... 9

przypomnienie: mit, mitologia, przypowieść (parabola)

Clémentine Beauvais, *Pasztety, do boju!* (fragmenty) ... 10

Podróż w czasy starożytne ... 14

Jan Parandowski, *Atena* (*Minerwa*) (fragment książki *Mitologia*) ... 18

Syn marnotrawny (fragment Ewangelii według Świętego Łukasza, Łk 15, 11–32) ... 21

nowe wiadomości: epika, symbol

Ernest Hemingway, *Stary człowiek i morze* (fragmenty) ... 23

Joanne K. Rowling, *Harry Potter i Zakon Feniksa* (fragmenty) ... 26

Szkoła mówienia i pisania: Jak komponować tekst i budować akapity? ... 30

Szkoła mówienia i pisania: Jak napisać opowiadanie inspirowane mitem lub przypowieścią? ... 33

Kształcenie językowe: Odmienne i nieodmienne części mowy ... 41

Ortografia: Pisownia *nie* z różnymi częściami mowy – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości ... 46

Kształcenie językowe: Imiesłowy przymiotnikowe ... 49

Kształcenie językowe: Imiesłowy przysłówkowe ... 53

Ortografia: Pisownia *nie* z imiesłowami ... 55

Podsumowanie ... 57

Sprawdź, czy potrafisz: Madeline Miller, *Kirke* (fragmenty), Jack Tresidder, *Przedmowa do „Słownika symboli. Ilustrowanego przewodnika po tradycyjnych wyrażeniach obrazowych, znakach ikonicznych i emblematach"* (fragmenty) ... 59

2 Cienie i blaski życia ... 63

nowe wiadomości: fraszka, wiersz sylabiczny, liryka, pieśń, tren, porównanie homeryckie

Michel Piquemal, *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?* (fragmenty) ... 64

Podróż w czasy renesansu ... 66

Twórca i jego dzieło: Jan Kochanowski ... 70

Jan Kochanowski, *Fraszki* (wybór) ... 71

Do fraszek ... 71

Na młodość ... 71

Do Hanny ... 71

Na nabożną ... 71

O żywocie ludzkim ... 72

Na zdrowie ... 73

Na lipę ... 74

Na dom w Czarnolesie ... 75

Na zachowanie ... 76

Jan Sztaudynger, *Piórka* (wybór): *Fortuna, Rada, Głos w telefonie, Lustro, Zmarszczki* ... 77

Czesław Miłosz, *Dar* ... 78

Jan Kochanowski, *Pieśń świętojańska o sobótce* (Panna XII) ... 79

Jan Kochanowski, *Pieśń II* z *Ksiąg pierwszych* ... 82

Beata Chomątowska, Dorota Gruszka, Daniel Lis, Urszula Pieczek,
Jakoś to będzie. Szczęście po polsku (fragmenty) ... 84
Jan Kochanowski, *Treny* (wybór) ... 86
Tren I ... 86
Tren V ... 87
Tren VII ... 88
Tren VIII ... 89
Co już wiemy o twórczości Jana Kochanowskiego? ... 90
Katarzyna Ryrych, *Jasne dni, ciemne dni* (fragmenty) ... 92
Szkoła mówienia i pisania: Jak opisywać dzieła sztuki? ... 95
Kształcenie kulturowe: Malarstwo ... 98
Kształcenie językowe: Archaizmy ... 101
Kształcenie językowe: Części zdania i związki wyrazowe w zdaniu – przypomnienie wiadomości ... 103
Kształcenie językowe: Wypowiedzenia – przypomnienie wiadomości ... 106
Kształcenie językowe: Zdania złożone współrzędnie – przypomnienie wiadomości ... 109
Ortografia: Pisownia wyrazów wielką i małą literą – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości ... 111
Podsumowanie ... 115
Sprawdź, czy potrafisz: Krzysztof Szymborski, *Jak być szczęśliwym?* (fragmenty), Clare Furniss, *Rok Szczura* (fragmenty) ... 117

3 Relacje międzyludzkie ... 121
przypomnienie: pamiętnik, dziennik, bajka, morał, rym
Dorota Suwalska, *Tabletki na dorosłość* (fragmenty) ... 122
Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze* (fragmenty) ... 128
Spotkanie z lekturą: Charles Dickens, *Opowieść wigilijna* ... 131
nowe wiadomości: bohater dynamiczny, alegoria, rymy męskie, rymy żeńskie
Podróż w czasy oświecenia ... 136
Twórca i jego dzieło: Ignacy Krasicki ... 140
Ignacy Krasicki, *Szczur i kot* ... 141
Ignacy Krasicki, *Lis i osieł* ... 142
Ignacy Krasicki, *Lis i wilk* ... 142
Ignacy Krasicki, *Żona modna* ... 143
Co już wiemy o twórczości Ignacego Krasickiego? ... 148
Wisława Szymborska, *Nic dwa razy* ... 150
Spotkanie z lekturą: Antoine de Saint-Exupéry, *Mały Książę* ... 152
Sarah Crossan, *Kasieńka* (fragmenty) ... 158
Szkoła mówienia i pisania: Jak przygotować wypowiedź argumentacyjną? ... 160
Kształcenie kulturowe: Rzeźba ... 162
Kształcenie językowe: Typy zdań złożonych podrzędnie ... 165
Kształcenie językowe: Zdania złożone podrzędnie z imiesłowowym równoważnikiem zdania ... 170
Kształcenie językowe: Mowa niezależna i mowa zależna ... 174
Szkoła mówienia i pisania: Jak napisać streszczenie? ... 177

Ortografia: Zasady cytowania tekstów ... 181
Podsumowanie ... 185
Sprawdź, czy potrafisz: Sean Covey, *7 nawyków skutecznego nastolatka* (fragmenty), Ida Pierelotkin, *Dwie połówki pomidora* (fragmenty) ... 187

4 Człowieczeństwo ... 191

przypomnienie: fikcja literacka
John Boyne, *Lekkie życie Barnaby'ego Brocketa* (fragmenty) ... 192
Podróż w czasy romantyzmu ... 196

nowe wiadomości: dramat, tekst główny, tekst poboczny (didaskalia), akt, scena, ballada, aforyzm, ironia
Twórca i jego dzieło: Adam Mickiewicz ... 200
Spotkanie z lekturą: Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. II ... 201
Adam Mickiewicz, *Świtezianka* ... 208
Co już wiemy o twórczości Adama Mickiewicza? ... 212
John Green, *Gwiazd naszych wina* (fragmenty) ... 214
Stanisław Jerzy Lec, *Myśli nieuczesane* (wybór) ... 218
Jerzy Liebert, *** (*Uczę się ciebie, człowieku*) ... 220
Szkoła mówienia i pisania: Jak napisać rozprawkę? ... 221
Kształcenie językowe: Budowa słowotwórcza wyrazów ... 225
Kształcenie językowe: Rodzaje formantów i ich funkcje ... 229
Ortografia: Przedrostki i przyrostki o kłopotliwej pisowni ... 232
Kształcenie językowe: Wyrazy podzielne i niepodzielne słowotwórczo. Wyrazy pokrewne ... 235
Ortografia: Pisownia wyrazów z *ó, u, rz, ż, ch, h* – przypomnienie wiadomości ... 237
Kształcenie językowe: Złożenia, zrosty i zestawienia – czyli wyrazy złożone ... 241
Ortografia: Pisownia przymiotników złożonych ... 244
Kształcenie językowe: Tworzenie i zapisywanie skrótów i skrótowców ... 246
Podsumowanie ... 251
Sprawdź, czy potrafisz: Rudyard Kipling, *List do syna*; Krzysztof Gonerski, *Japońskie kino grozy* (fragmenty) ... 253

5 Dobro i zło ... 257

przypomnienie: tekst informacyjny, tekst publicystyczny
Małgorzata Warda, *5 sekund do Io* (fragmenty) ... 258
Hanna Wieczorek, *Dziś Dzień Dobrych Uczynków. Altruizm mamy w genach?* (fragmenty) ... 262
Twórca i jego dzieło: Juliusz Słowacki ... 265

nowe wiadomości: artykuł, tragedia, tekst popularnonaukowy, tekst naukowy, komunikacja werbalna i niewerbalna
Spotkanie z lekturą: Juliusz Słowacki, *Balladyna* ... 266
Co już wiemy o twórczości Juliusza Słowackiego? ... 274
Jan Stradowski, *Co się dzieje w głowie hejtera? Skąd się bierze mowa nienawiści* (fragmenty) ... 276
Etyka wypowiedzi, perswazja, manipulacja ... 280
Środki perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych ... 282
Szkoła mówienia i pisania: Jak przygotować przemówienie? ... 286
Kształcenie językowe: Treść i zakres znaczeniowy wyrazu ... 292
Kształcenie językowe: Synonimy, antonimy, wyrazy wieloznaczne i homonimy ... 294
Kształcenie językowe: Fonetyka – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości ... 297

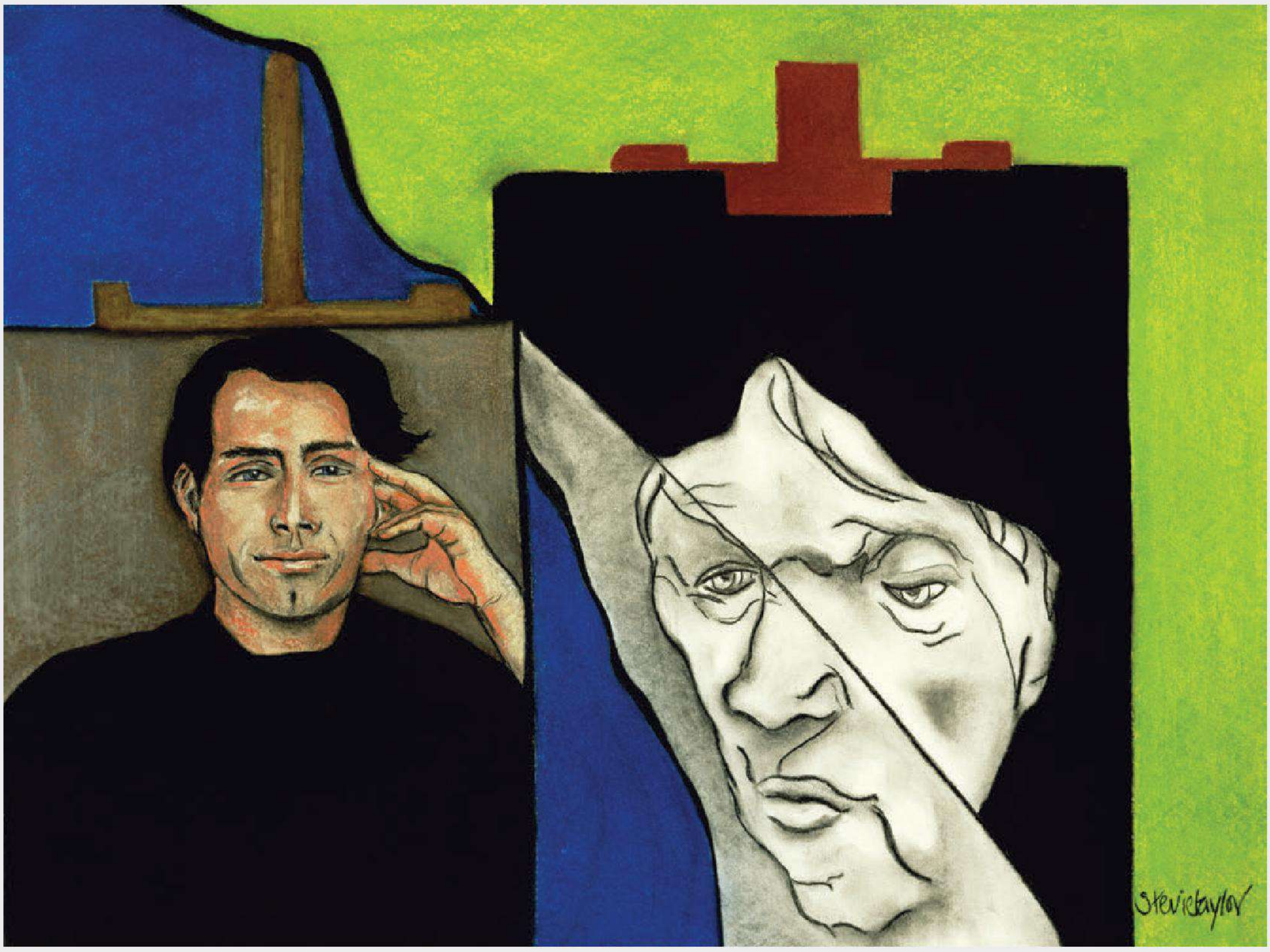
Kształcenie językowe: Rozbieżności między mową a pismem ... 301
Ortografia: Pisownia wyrazów z *ą*, *ę*, *om*, *em*, *on*, *en* – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości ... 304
Podsumowanie ... 306
Sprawdź, czy potrafisz: William Szekspir, *Makbet* (fragmenty); Barbara Skarga, *Przeciw nienawiści* (fragmenty) ... 308

6 **Konflikty** ... 313
przypomnienie: powieść obyczajowa
Sarah Crossan, *My dwie, my trzy, my cztery* (fragmenty) ... 314
Twórca i jego dzieło: Aleksander Fredro ... 317
Spotkanie z lekturą: Aleksander Fredro, *Zemsta* ... 318
Co już wiemy o twórczości Aleksandra Fredry? ... 324
nowe wiadomości: komedia, komizm, rodzaje komizmu (sytuacyjny, postaci, językowy)
Barbara Kosmowska, *Pozłacana rybka* (fragmenty) ... 326
Joanna Kulmowa, *Czy są proste kraje* ... 329
Szkoła mówienia i pisania: Jak napisać recenzję? ... 331
Kształcenie językowe: Różne odmiany polszczyzny ... 334
Kształcenie językowe: Słownictwo o ograniczonym zasięgu ... 336
Podsumowanie ... 338
Sprawdź, czy potrafisz: Zbigniew Kuchowicz, *Obyczaje i postacie Polski szlacheckiej XVI–XVIII wieku* (fragmenty); Nancy Horowitz Kleinbaum, *Stowarzyszenie Umarłych Poetów* (fragmenty) ... 340

Twój niezbędnik ... 345

Indeks ... 352

1 Charaktery

Stevie Taylor [stiwi tejlor], *Zaprzeczenie*

- węgiel i pastele na papierze
- 137 × 104 cm
- kolekcja prywatna
- 1999 r.

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

1. Opowiedz, czym się różnią portrety ukazujące tę samą osobę.
2. Co zaskakuje w kompozycji dzieła?
3. Jaki efekt osiągnięto dzięki zastosowaniu linii przecinającej obraz po przekątnej?
4. Określ kolorystykę dzieła. Jakie budzi ona skojarzenia?
5. Przeczytaj ponownie tytuł obrazu. W jaki sposób wpływa on na odbiór dzieła?
6. Który portret bardziej zwraca Twoją uwagę? Uzasadnij swój wybór.
7. Wyjaśnij, co sprawia, że ta sama osoba może być różnie przez nas postrzegana.

Clémentine Beauvais [klementin buwe]
(ur. 1989 r.), pochodząca z Francji pisarka, mieszkająca w Wielkiej Brytanii. Pracuje także jako tłumaczka oraz blogerka. Prowadzi wykłady z literatury i pedagogiki. Jest zaangażowana w popularyzowanie literatury dla dzieci i młodzieży. Zdobyła wiele nagród literackich, najbardziej ceni jednak listy od nastolatków, w których młodzi odbiorcy piszą o emocjach związanych z lekturą jej utworów.

Zanim przeczytasz

Przypomnij sobie, jak reagujesz na złośliwe uwagi skierowane w Twoją stronę lub do innych osób. Jak, w kulturalny i nieobrażający nikogo sposób, można reagować na takie sytuacje?

Clémentine Beauvais

Pasztety, do boju! (fragmenty)

WYTRZYMAŁOŚĆ

Z rana Słońce[1], Astrid i ja odbyliśmy poważną dorosłą rozmowę i postanowiliśmy, że ukryjemy przed Hakimą[2], jaki wielki zrobił się szum. Nie powiedzieliśmy jej, że merostwo[3] Paryża, wspierane przez deputowanych[4] i senatorów, i wpływowych dziennikarzy, tweetowało[5], że czeka na nas „niecierpliwie". [...] Nie powiedzieliśmy, że dziennikarze w samochodach i na motocyklach jadących w pewnym oddaleniu prawdopodobnie filmują nas do wiadomości na żywo [...].

Nie powiedzieliśmy jej o tym nie dlatego, by woda sodowa nie uderzyła jej do głowy, tylko dlatego, że gdy tylko ktoś mówi, że super z nas dziewczyny, silne, inteligentne i przebojowe, zaraz ktoś inny na jakimś portalu społecznościowym szybciutko pisze, że jesteśmy pokemony, pokraki, [...] brzydkie jak noc. Kim są ci ludzie? Tajemnica, kompletna tajemnica. Czy za tymi masakrycznymi obelgami naprawdę są rzeczywiste osoby, które żyją, jedzą, śmieją się i tańczą?

Astrid się trzyma, zaczyna podchodzić do tego filozoficznie. Ja już dawno posiadłam mądrość najwyższą, która sprowadza się do tego, że nie można mnie zranić. Mimo to od czasu do czasu jakiś komentarz szczególnie wredny, szczególnie celny, szczególnie okrutny rozbija w drobny mak moją tak silną wiarę w siebie. Na przykład [...] wpis, anonimowy, na stronie „Le Progrès"[6]: „Jestem w jednej klasie z Mireille Laplanche[7]. To kombinatorka i lizuska".

No tak, gardło się ściska.

[...]

Właśnie dlatego postanowiliśmy ukryć prawdę przed Hakimą: skoro nawet ja nie potrafię się od tego oderwać – i pozbierać się po tym, to Hakima... Hakima... nie możemy jej tego zrobić.

[1] **Słońce** przezwisko nadane przez Mirelle bratu Hakimy, chłopcu, który towarzyszy dziewczynom w podróży

[2] **Hakima** [akima]

[3] **merostwo** we Francji urząd mera, czyli przewodniczącego rady miejskiej lub gminnej

[4] **deputowany** członek parlamentu lub innej władzy, którą się wybiera

[5] **tweetować** [tłitować] komunikować się za pomocą popularnego serwisu społecznościowego

[6] **„Le Progrès"** [ly progre]

[7] **Mireille Laplanche** [mirej lapląsz]

Pedałujemy więc. [...]

Brzegi Loary są dobrze przystosowane do jazdy na rowerach, nie zawsze widać rzekę, ale można się jej domyślić, sennej, za drzewami. Ponieważ jedziemy ścieżkami rowerowymi, dziennikarze zostawiają nas w spokoju. Niewiele jest podjazdów pod górkę i zjazdów w dół, niebo przestało nam robić numery: po raz pierwszy mamy wrażenie, że pokonujemy kolejne kilometry łatwo i spokojnie. Bóle z dwóch pierwszych dni ustąpiły, w zamian pojawiło się coś w stylu serdecznego porozumienia między mięśniami a układem nerwowym – ból zanika, w zamian następuje paraliż odczuć. Łydki mamy twarde jak piłki z kauczuku i prawie nieczułe na dotyk. Krótko mówiąc, powoli przemieniamy się w rowerzystki, czyli we flegmatyczne maszyny, chłodne i stoicko spokojne.

Przeniesienia powieści *Pasztety, do boju!* na deski teatru podjął się Nowy Teatr im. Witkacego w Słupsku, spektakl wyreżyserowała Natasza Sołtanowicz. Premiera odbyła się w 2019 r. Na zdjęciu od lewej: Natalia Maczyta-Cokan jako Hakima, Karolina Gwóźdź wcielająca się w Mireille oraz Agata Grobel w roli Astrid.

– Mimo wszystko... – odzywa się do mnie Słońce – gdybym dopadł tego [...]... jak mu tam?

– Malo – cedzę przez zęby.

– [...] Sądzisz, że jedzie za nami?

– A ja wiem? W ogóle nie ogarniam, czemu nam to zrobił. O co mu biega? To nie jego sprawa.

– Kwestia psychologiczna – wyjaśnia Astrid. – On chce, żebyśmy się czuły upokorzone, i jest wściekły, że stałyśmy się takie popularne.

Pewnie ma rację, ale... [...] Nie staram się nawet zrozumieć; on by tego chciał. Chce, żebyśmy były rozkojarzone, speszone, zestresowane. A my na złość się koncentrujemy.

O, dzyń, dzyń! dzwonków rowerowych: zostałyśmy rozpoznane...

Kilka słów o książce

Przez drwiny i szyderstwa na swój temat niejedna osoba by się załamała, ale nie 15-letnia Mireille Laplanche! Dziewczyna zdobywa tytuł Brązowego Paszteta w oburzającym konkursie na najbrzydszą dziewczynę w szkole. W dodatku pomysłodawcą konkursu jest Malo – jej dawny przyjaciel... Mireille postanawia jednak przekuć porażkę w sukces, a przy okazji pomóc dwóm innym laureatkom tego żałosnego plebiscytu. Organizują wakacyjną wyprawę rowerową do Paryża, podczas której sprzedają paszteciki. Siebie wciąż nazywają pasztetami. To właśnie ich przygody z podróży stanowią trzon opowieści. Dzięki wspólnemu przedsięwzięciu Mireille, Hakima i Astrid zaprzyjaźniają się, a ponadto zyskują niemałą popularność w mediach. Będą też musiały poradzić sobie z nieznośnym Malo, który śledzi ich wędrówkę i ewidentnie ma złe zamiary... Autorka książki, Clémentine Beauvais, w jednym z wywiadów wyjaśniła, że nie zamierzała napisać powieści o metamorfozie związanej z wyglądem i dlatego jej bohaterki nie zmieniają się fizycznie. Chciała natomiast pokazać, jak dużą rolę w naszym życiu odgrywa zaakceptowanie tego, jacy jesteśmy. Czy jej się to udało? Przekonajcie się sami.

– Cześć, pasztety!
– Brawo, pasztety!
– Trzymajcie się, pasztety!
– Jak leci, pasztety?
– Jesteście najlepsze!

Tak, wydaje się, że wszyscy prawdziwi, realni ludzie nas lubią. Taka przepaść jest między wpisami internetowymi a ludźmi, których spotykamy! A z tą popularnością strasznie mi dziwnie. Nie jestem przyzwyczajona, żeby tak się do mnie uśmiechano. Nie jestem przyzwyczajona, żeby mnie pytano, jak mi leci. Może właśnie tak działa uroda; zawsze uważałam, że ładni przyciągają uśmiechy i pytania „Jak leci?". Generalnie nikt nie lubi, gdy ładnym się nie wiedzie. Brzydkim może się nie wieść, są brzydcy.

Wreszcie jednak nam też się należą pytania o to, jak leci, i uśmiechy obcych ludzi.

Przełożyła Bożena Sęk

Po przeczytaniu

1. Określ, jakie cechy charakteru Mireille zostały uwidocznione w zamieszczonym tekście. Powołaj się na wypowiedzi dziewczyny.
2. Zinterpretuj podane niżej wypowiedzi bohaterki, uwzględniając przywołany fragment powieści oraz informacje zawarte w rubryce *Kilka słów o książce*.

> – Nie rozumiem, czemu z takim uporem eksponujecie to przezwisko! – oburza się mama. – Pasztety! Straszne słowo.
> – Stanie się piękne, zobaczysz. A w najgorszym razie zyska moc.
> (rozmowa Mireille z mamą)

> [...] chwytaj obelgi, które ci rzucają, i rób sobie z nich kapelusze.
> (słowa Mireille)

3. W jaki sposób Mireille zadrwiła z obelgi Malo i tym samym pokrzyżowała mu plany?
4. Co, Twoim zdaniem, chciały zamanifestować bohaterki podanego fragmentu powieści, udając się w podróż do Paryża? Czy ich inicjatywa zasługuje – według Ciebie – na uznanie? Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. Odszukaj w słowniku frazeologicznym wyrażenie *stoicki spokój*. Co ono oznacza? Jak rozumiesz je w kontekście wypowiedzi Mireille?
6. Przeczytajcie fragment wywiadu z Clémentine Beauvais, a następnie porozmawiajcie o tym, jaką rolę w postrzeganiu siebie i budowaniu relacji z rówieśnikami odgrywają poczucie humoru i dystans.

Twój humor jest autoironiczny, miejscami nawet dość okrutny, ale przecież takim humorem posługują się młodzi ludzie.
To prawda, choć młodzi potrafią być na co dzień jeszcze bardziej okrutni. Jest to także humor czuły, to również istotne. Zależało mi na tym, żeby nie przesadzić, żeby nie był to humor zbyt dosadny, chamski. [...]

Humor jest szalenie potrzebny, żeby wprowadzić dystans do przeżywanych przez bohaterów wydarzeń. Dorastanie wiąże się z konfrontacją z dość okrutnym na wiele sposobów światem, nastolatkowie obarczeni są też tym, co inni ludzie – rodzice, nauczyciele, znajomi, społeczeństwo – na nich rzutują. Te wszystkie zakazy, nakazy, presje różnego typu. [...] Do tego dochodzi zmieniająca się drastycznie w pewnym wieku fizyczność, każdy musi siebie na nowo określić. Dlatego typ humoru dystansującego wobec całej tej rzeczywistości jest bardzo ważny, pomaga odsunąć od siebie negatywne zdarzenia i spojrzeć na nie z innej perspektywy. Hej, to nie jest przecież koniec świata! Wszystko się jakoś ułoży.

Facebook i Instagram to dla mnie styl myślenia o świecie – wywiad z Clémentine Beauvais, Ewa Cecuda, https://publica.pl [dostęp: 20.11.2019]

7. Wyjaśnij, jakie zjawisko zauważa bohaterka, pisząc: *Taka przepaść jest między wpisami internetowymi a ludźmi, których spotykamy!*.
8. Dlaczego ludziom w internecie łatwiej jest ranić innych nienawistnymi wpisami? Porozmawiajcie o tym w klasie.
9. Wskaż w tekście słowa i sformułowania typowe dla języka młodzieży. Jaki efekt wywołuje ich wykorzystanie w tekście literackim?
10. Streść w kilku zdaniach historię przedstawioną w książce Clémentine Beauvais. Uwzględnij tylko najistotniejsze informacje. Następnie w zamieszczonym fragmencie wskaż opisy przeżyć bohaterów, opisy miejsc oraz dialog. Ustal, kto tę historię opowiada, i w jaki sposób to czyni. Wyjaśnij, czemu służą te zabiegi.

Nowa wiadomość

Epika to jeden z trzech rodzajów literackich (obok liryki i dramatu). Obejmuje utwory, w których:

- opowiadana jest pewna historia, czyli **fabuła**, składająca się z powiązanych ze sobą zdarzeń z udziałem bohaterów,
- wydarzenia rozgrywają się w mniej lub bardziej drobiazgowo opisanym **świecie przedstawionym**,
- o wydarzeniach opowiada **narrator**,
- wypowiadają się również bohaterowie (w formie monologu lub dialogu).

Utwory epickie mogą być pisane zarówno wierszem (np. *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza), jak i prozą (np. *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza).

Najbardziej znane gatunki epickie to: mit, legenda, baśń, przypowieść, bajka, pamiętnik, dziennik, nowela, opowiadanie, powieść.

11. Podaj przykład utworu epickiego (np. poznanego w klasie 6), którego bohater, podobnie jak Mireille, wyrusza w podróż i, wraz z towarzyszami wyprawy, zmaga się z różnymi przeciwnościami.

Czasy starożytne

Stare dzieje... – czasami z lekceważeniem mówi się o czymś dawnym, do czego raczej nie chce się wracać. Jeśli jednak poszukacie odpowiedzi na takie pytania, jak: *Kiedy odbyło się pierwsze przedstawienie w teatrze?, Komu zawdzięczamy kalendarz?, Kiedy odbyły się pierwsze igrzyska olimpijskie?, Kto stworzył alfabet?* – szybko stwierdzicie, że nie ma współczesności, europejskiej tradycji i kultury bez starych dziejów.
I to bardzo odległych dziejów, bo sięgających czasów starożytnych.

Co oznaczają nazwy starożytność i antyk?

Nazwa *starożytność* obejmuje czasy istnienia najdawniejszych cywilizacji, które powstały w basenie Morza Śródziemnego i na Bliskim Wschodzie. Mówiąc o tamtym okresie, stosuje się jeszcze jedną nazwę – *antyk*. Słowo to, pochodzące z języka łacińskiego, oznacza *dawny*, ale odnosi się tylko do późnego okresu starożytności, a konkretnie do kultury starożytnej Grecji i starożytnego Rzymu.

schyłek IV tysiąclecia p.n.e. wynalezienie pisma klinowego, początek starożytności

XIII w. p.n.e. najstarsze teksty Biblii

X w. p.n.e. początek antyku

1 r. n.e. narodziny Jezusa

I w. spisanie Nowego Testamentu, schyłek czasów biblijnych

476 r. upadek cesarstwa zachodniorzymskiego, koniec antyku i starożytności, początek średniowiecza

Co wiemy o wierzeniach ludzi żyjących w starożytności?

Dla ludzi żyjących w starożytności religia była bardzo ważna – szukali w niej odpowiedzi na różne pytania dotyczące życia i praw rządzących światem. Wierzyli w wielu bogów – ich religia była zatem **politeistyczna** (w języku greckim *polys* oznacza *liczny*, a *theos* – *bóg*). Wierzenia zostały odzwierciedlone m.in. w **mitach**. Przeciwieństwem politeizmu była wiara w jednego boga – **monoteizm** (*monos* – *jedyny*). Najstarszą religią monoteistyczną był judaizm, z którego wywodzi się chrześcijaństwo. Najważniejszym tekstem dla chrześcijan jest **Biblia** podzielona na Stary i Nowy Testament. A zatem starożytność, będąca fundamentem naszej cywilizacji, obejmuje zarówno antyk (dorobek starożytnych Greków i Rzymian), jak i Biblię (chrześcijaństwo).

Artemida na polowaniu lub *Artemida z jeleniem*. Rzymska kopia zaginionego dzieła przypisywanego greckiemu rzeźbiarzowi Leocharesowi, I lub II w. n.e., Muzeum Luwr

Co zawdzięczamy ludziom żyjącym w starożytności?

Naprawdę jest za co dziękować... Choćby za:

demokrację, która narodziła się w starożytnych Atenach. Słowo *demokracja* pochodzi od greckich słów *dḗmos* [demos], czyli *lud*, oraz *krátos* [kratos] – *władza*. Dzięki demokracji obywatele sprawują rządy bezpośrednio lub za pomocą wybranych przez siebie przedstawicieli, a Ty możesz np. kandydować w wyborach do samorządu szkolnego.

teatr, którego początków należy szukać w greckich dionizjach – święcie ku czci Dionizosa. W starożytności, tak jak i dziś, sztuki teatralne miały wywoływać emocje – m.in. bawić i uczyć, pobudzać do refleksji. Zarówno komedię, jak i tragedię wymyślili starożytni Grecy.

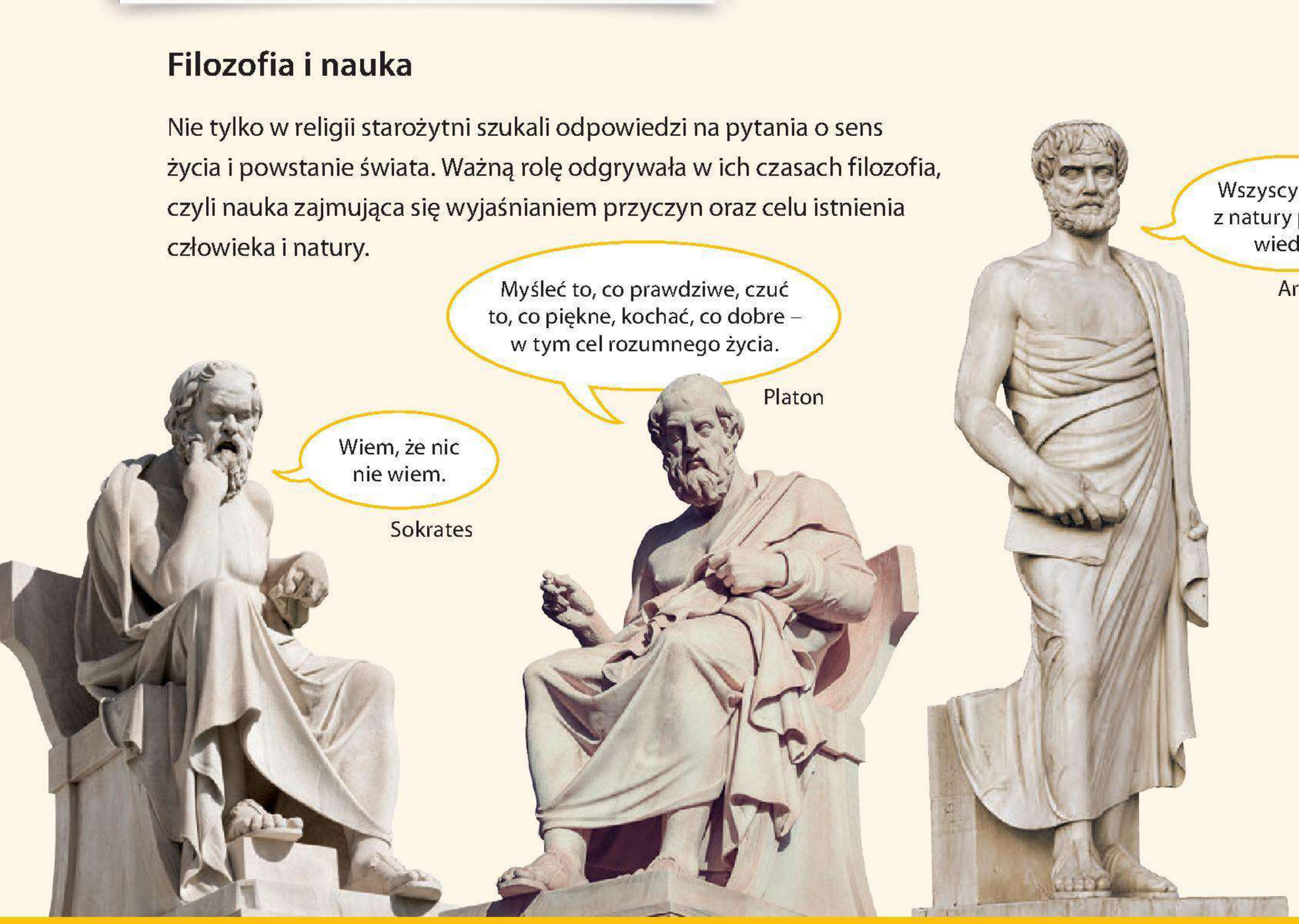
igrzyska olimpijskie, wymyślone przez starożytnych Greków, którzy przywiązywali dużą wagę do sprawności fizycznej. Za każdym razem, gdy oglądasz relację z tego rodzaju imprezy sportowej, pomyśl o pierwszych igrzyskach, które odbyły się w Olimpii w VIII w. p.n.e.

prawo, korzeniami sięgające starożytnego Rzymu. Jesteście przecież – tak jak obywatele cesarstwa – objęci prawem, które reguluje wiele kwestii, np. rozwiązywanie sytuacji konfliktowych, a także sprawy własności. To Rzymianie podzielili prawo na dziedziny, a niektóre wprowadzone przez nich terminy obowiązują do dziś, np. *adwokat* czy *sędzia*.

Filozofia i nauka

Nie tylko w religii starożytni szukali odpowiedzi na pytania o sens życia i powstanie świata. Ważną rolę odgrywała w ich czasach filozofia, czyli nauka zajmująca się wyjaśnianiem przyczyn oraz celu istnienia człowieka i natury.

Sztuka antyczna

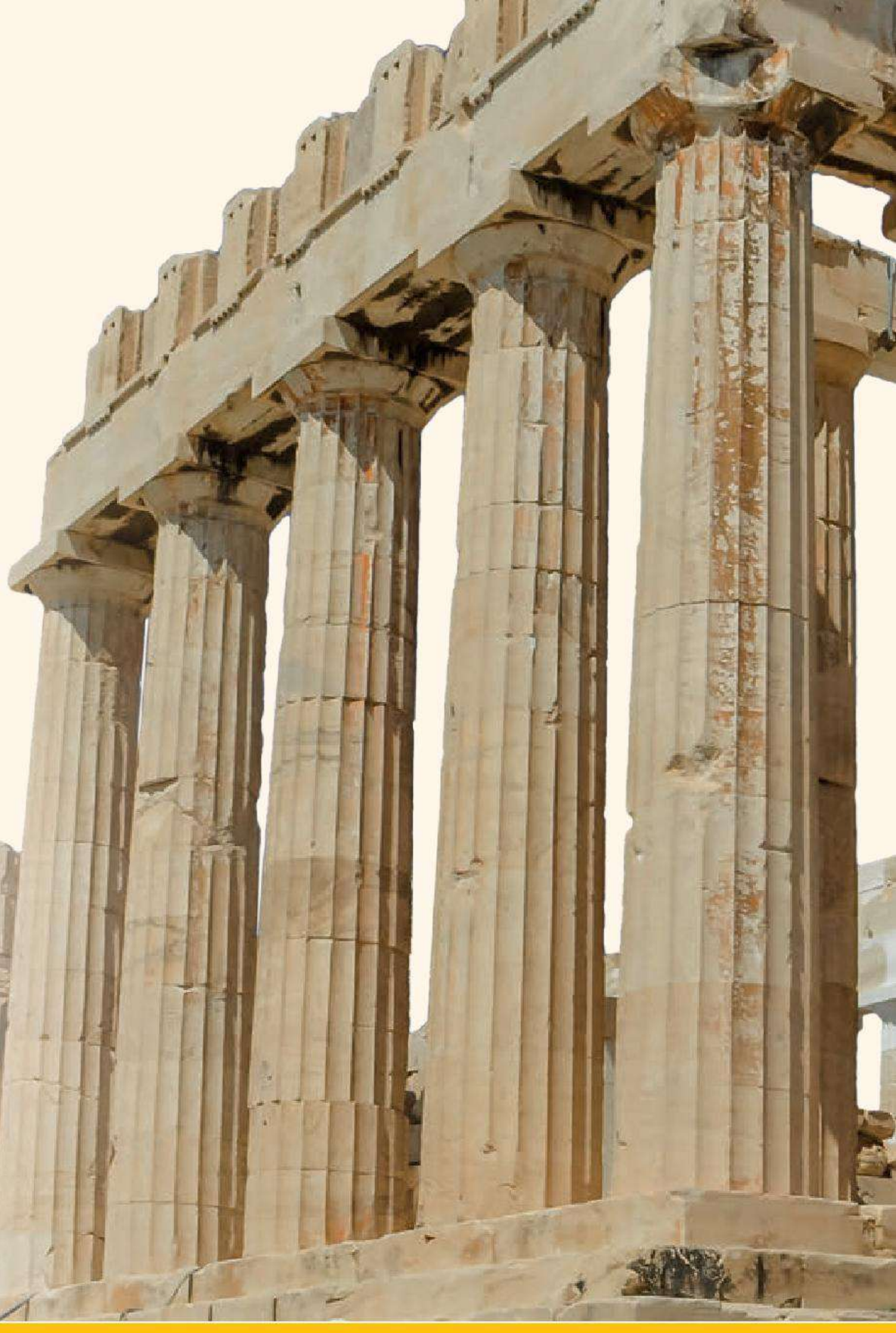
Starożytni Grecy słynęli z umiłowania piękna – stanowiło ono dla nich wartość równie ważną co dobro i prawda. Dostrzegali je m.in. w ludzkim ciele. Ponieważ zadaniem sztuki było naśladowanie tego, co piękne, Grecy dokonali obliczeń, na podstawie których ustalili, jakie proporcje względem siebie powinny mieć poszczególne części ciała. W ten sposób wypracowali wzorzec piękna charakteryzujący się harmonią poszczególnych elementów i umiarem w zakresie zastosowania środków wyrazu. Przyjęte przez nich kryteria i kanon sztuki stały się inspiracją dla Rzymian oraz twórców z późniejszych epok. Uznano je za **klasyczne**, czyli wzorcowe. Jeśli podoba się Wam w sztuce zachowanie proporcji, porządku i umiaru, prawdopodobnie przypadłyby Wam do gustu dzieła starożytnych artystów.

W 2018 r. w Paryżu prowadzono kampanię społeczną, która miała uświadomić ludziom potrzeby osób pozbawionych kończyn. Do tego przedsięwzięcia wykorzystano kopię rzeźby Wenus z Milo. Ustawiono ją na stacji metra i doczepiono do niej protezy. W ten sposób twórcy akcji chcieli uzmysłowić ludziom, jak pilną potrzebą jest pomoc osobom z niepełnosprawnością poprzez wyposażenie ich w protezy.

Wenus z Milo – jedna z najsłynniejszych zachowanych rzeźb starożytnych. Można ją zobaczyć w paryskim Luwrze. Wenus prezentuje wzór urody kobiecej.

Malarstwo **czarnofigurowe** było charakterystyczne dla naczyń ceramicznych ze starożytnej Grecji.

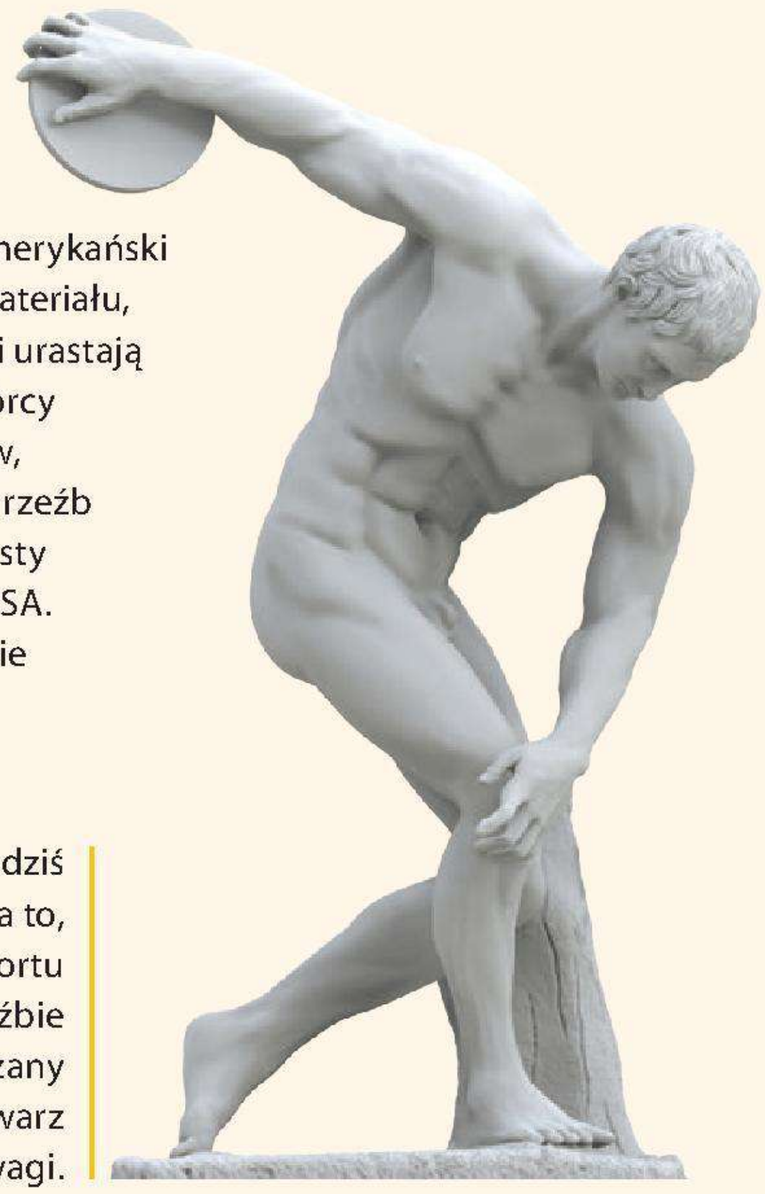

Wielu współczesnych grafików w różnego rodzaju animacjach lub grach wykorzystuje zaczerpnięty z antycznych waz motyw czarnych postaci na pomarańczowym tle.

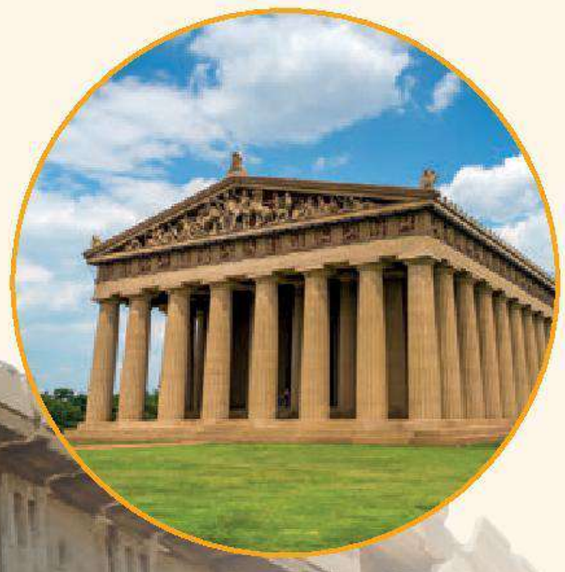

Nathan Sawaya [nejtan sołaja], ***Dyskobol***

Sztuka antyczna jest inspiracją dla wielu współczesnych twórców. Nathan Sawaya to amerykański artysta, który tworzy rzeźby z nietypowego materiału, a mianowicie z klocków. Dzięki niemu zabawki urastają do rangi dzieł sztuki. Wśród realizacji tego twórcy znajdują się trójwymiarowe modele budynków, figury zwierząt, ludzi i superbohaterów, kopie rzeźb powstałych w minionych epokach. Dzieła artysty można oglądać w najważniejszych muzeach USA. Są prezentowane także na wędrującej wystawie „The Art of the Brick" [de art of de brik].

Myron, *Dyskobol*. Oryginalna rzeźba zaginęła, ale do dziś zachowała się jej rzymska kopia. *Dyskobol* jest dowodem na to, że ukazywanie piękna ludzkiego ciała oraz zamiłowanie do sportu były dla starożytnych bardzo ważne. W tej dynamicznej rzeźbie doskonale widać pracę mięśni sportowca i związany z tym wysiłek, jednocześnie jednak jego twarz pozostaje spokojna, pełna powagi.

W amerykańskim Nashville [naszwil] powstała **replika**, czyli kopia, greckiego **Partenonu**. Co sądzisz o tworzeniu tego rodzaju budowli – czy jest to ciekawy sposób na promowanie sztuki, czy przykład kiczu?

Partenon – świątynia poświęcona Atenie wzniesiona w połowie V w. p.n.e.

Po przeczytaniu...

1. Które z osiągnięć starożytności uważasz za najbardziej przydatne i ciekawe? Uzasadnij swoją odpowiedź.
2. Poszukaj w albumach o sztuce informacji o dziełach antycznych innych niż przedstawione w podręczniku. Przygotuj notatkę na ich temat.

Zanim przeczytasz

Co to znaczy *być niezależnym*? Jak rozumiesz to sformułowanie?

Jan Parandowski

Atena (Minerwa)
Fragment książki *Mitologia*

NIEZŁOMNOŚĆ

Dzeus[1], który od dłuższego czasu odczuwał dotkliwe bóle głowy, wezwał Hefajstosa, z bogów najtęższego[2] kowala, i kazał sobie toporem rozbić czaszkę, aby się przekonać, co jest powodem cierpienia. Ledwo Hefajstos zadał mu cios żądany, gdy z otwartej głowy wyskoczyła dorodna bogini, w jasnej zbroi. W tak dziwny sposób przyszła na świat Atena, bóstwo mądrości. Dzeus kochał ją najbardziej ze wszystkich swoich dzieci, sadzał wysoko na radzie bogów, cenił zawsze jej zdanie i na znak szczególnej łaski pozwalał używać swej strasznej broni – piorunu.

Była to surowa i niedostępna dziewica[3], postawy olbrzymiej, wielkiej siły i niezłomnego hartu. Nigdy nie myślała ani o miłości, ani o małżeństwie. Nie miała po prostu na to czasu. Zajmowało ją wszystko. Wynalazła mnóstwo pożytecznych rzeczy, a uczeni i filozofowie widzieli w niej swoją patronkę. Potępiali jedynie jej zamiłowanie do wojny. Lecz Atena zbroję nosiła tylko po to, żeby bronić słusznej sprawy i miast napadniętych zdradziecko. Gałąź z poświęconego jej drzewa oliwnego stała się symbolem zgody między zwaśnionymi[4]. Kapłanom zaś zalecała głosić takie prawa: „Nie wzbronisz nikomu wody ni ognia. Nie będziesz wskazywał fałszywej drogi. Nie zostawisz niczyich zwłok bez pogrzebu. Nie zabijaj wołu ciągnącego pług".

Atena szczególnie celowała w robotach tkackich i wyszywaniu. Ponieważ żadna z bogiń tym się nie zajmowała, przyznawano jej na Olimpie w tych rzeczach niedoścignione pierwszeństwo. Inaczej się działo na ziemi, gdzie pewna księżniczka, imieniem Arachne, zapewniała, że potrafi wyszywać równie pięknie, a może jeszcze piękniej niż sama bogini. Wtedy Atena stanęła z nią do zawodów: która z nich cudniej wyhaftuje tkaninę. Arachne skreśliła igłą na płótnie przedziwne bajki. Był tam Dzeus porywający Europę[5] i Leda[6] bawiąca się z łabędziem [...] i wiele innych rzeczy, a wszystko takie żywe i takie ładne, że Atena, której własna robota nie była piękniejsza, podarła ze złości tkaninę Arachny. Biedna dziewczyna powiesiła się z rozpaczy. Teraz dopiero Atena poznała, jak dalece gniew ją zaślepił. Wróciła jej życie i jednocześnie zamieniła w pająka. Odtąd Arachne „srebrne w belkach płócienka przędzie"[7], na których zawisają tęczowe źdźbła słońca. [...]

Ateńczycy widzieli w swojej bogini idealne uosobienie samych Aten i najdostojniejszy wyraz wszystkich cnót ateńskich. Dawano jej rozmaite przydomki ze względu na jej rozliczne zajęcia. Zwano ją Ergane, czyli Pracownicą, Polias, czyli Patronką Miast, Promachos, czyli Panią Zastępów, Pallas, czyli Panną, jak to imię objaśnia geograf grecki Strabon, mówiąc „urodziwą i świetnego rodu pannę zowie się u Hellenów: pallas". Lecz najmilsza była dla niej nazwa Partenos – Dziewica.

[1] **Dzeus**
Zeus

[2] **najtęższego**
tu: najlepszego w swoim zawodzie

[3] **dziewica**
tu: młoda kobieta

[4] **zwaśnionymi**
tu: skłóconymi

[5] **Europa**
królewna słynąca z urody, porwana przez Zeusa zamienionego w białego byka

[6] **Leda**
królowa Sparty, zakochana w Zeusie, który odwiedzał ją pod postacią łabędzia

[7] **„srebrne w belkach płócienka przędzie"**
cytat z utworu Juliusza Słowackiego pt. *Zawisza Czarny*

Atena Warwakion, rzymska kopia posągu Fidiasza

Atenie-Dziewicy zbudowano w Atenach świątynię, Partenon, której wspaniałe ruiny do dziś się zachowały. W świątyni był posąg Ateny, roboty Fidiasza[8], równie kosztowny jak jego Dzeus olimpijski: cały ze złota i kości słoniowej, wysoki na dwanaście metrów. Bogini stała, opierając się lewą ręką na tarczy, spod której wychylał się wąż, a w prawej dłoni trzymała skrzydlatą boginię zwycięstwa, Nike. Na głowie miała hełm ozdobny, a ubrana była w długą szatę opadającą do stóp w poważnych[9] fałdach. Była to postać pełna szlachetności, siły i majestatu, tak jak ją widzimy w licznych zachowanych posągach. Ptakiem poświęconym Atenie była sowa, do dziś symbol wiedzy i mądrości.

[8] **Fidiasz** jeden z najwybitniejszych rzeźbiarzy starożytnej Grecji

[9] **poważnych** tu: ciężkich

Po przeczytaniu

1. Powiedz, co jest tematem tekstu o Atenie.
2. Podaj imiona kilku innych bogów olimpijskich. Jakim dziedzinom patronowali?

Przypomnienie

Mit to opowieść fantastyczna dotycząca bardzo odległej przeszłości. Wyraża on wierzenia, wyobrażenia i doświadczenia danej społeczności, np. Greków, Rzymian, Słowian czy Egipcjan. Mity opowiadają m.in. o:

– powstaniu świata i człowieka,

– życiu i czynach bogów oraz bohaterów,

– walce dobra ze złem,

– pochodzeniu zjawisk przyrodniczych, takich jak burza, tęcza czy wiatr,

– źródłach zwyczajów i zachowań (mity tłumaczą na przykład, skąd się wzięła tradycja obchodzenia urodzin).

Opowieści te przekazywano sobie ustnie z pokolenia na pokolenie, dopiero z czasem były zapisywane przez różnych autorów – dlatego często istnieją różne wersje tego samego mitu. Cechą mitu jest jego uniwersalność i ponadczasowość.

Mitologia to zbiór mitów jednego ludu. Mitologie miały wielki wpływ na rozwój różnych kultur. Na kulturę europejską wpłynęły zwłaszcza mitologia grecka i wzorująca się na niej mitologia rzymska.

3. Scharakteryzuj na podstawie mitu postać Ateny. Podaj wyróżniające ją cechy charakteru. Każdą z nich poprzyj przykładem postępowania bogini.
4. Wymień przydomki, którymi nazywano Atenę, oraz przypisywane jej atrybuty.
5. Jakie uczucia wywołała w Tobie historia o rywalizacji bogini i Arachne?
6. Porozmawiajcie o tym, czy przyznanie się do błędu świadczy o słabości, czy też jest oznaką siły. Uzasadnijcie swoje zdanie.
7. Jakie mogą być – według Ciebie – skutki niekontrolowanego okazywania gniewu?

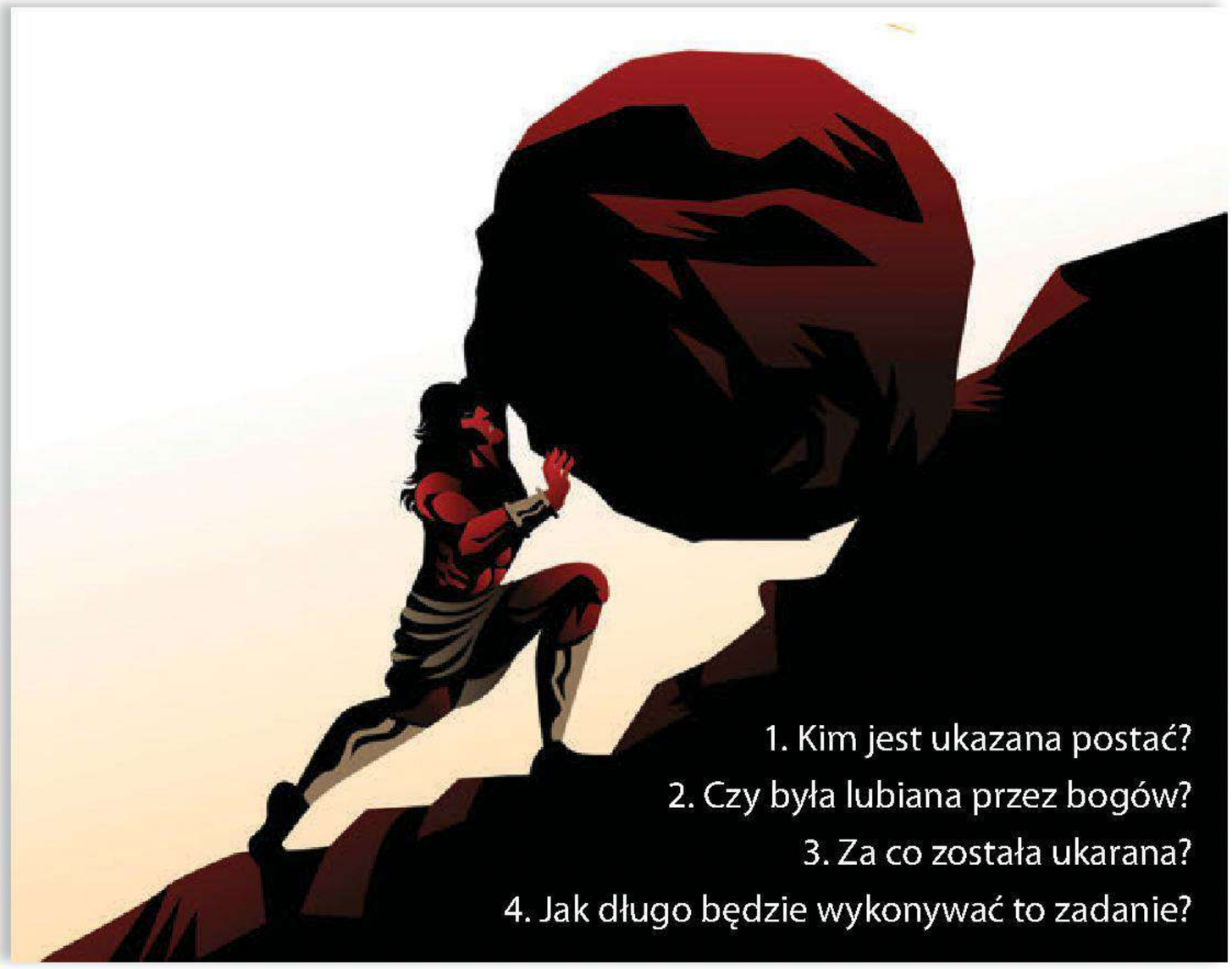
8. Atena zwykle kierowała się rozumem i panowała nad emocjami. Bogini unikała bliskości, postanowiła nigdy nie związać się z drugą osobą, dlatego nazywano ją niedostępną. Czy uczucia ułatwiają podejmowanie dobrych decyzji, czy – utrudniają? Sformułuj dwa argumenty, którymi potwierdzisz swoją odpowiedź.
9. Napisz opowiadanie twórcze o jednej z przygód Ateny. Odwołaj się do informacji o bogini przekazywanych w innych mitach.
10. Wyjaśnij, czego symbolami mogą być jabłko, tęcza, waga, wąż. W tym celu skorzystaj ze słownika symboli.

Nowa wiadomość

- **Symbol** to znak (postać, zdarzenie, przedmiot), który poza znaczeniem dosłownym wyraża treści głęboko ukryte, niejasne. Symbol jest **wieloznaczny** – można go interpretować na kilka różnych sposobów.
- W tekście symbol sprawia, że utwór staje się bardziej wieloznaczny oraz zyskuje tajemniczy nastrój. Przykładowo woda może symbolizować niestałość, oczyszczenie, zapomnienie oraz życie.

11. Zorganizujcie konkurs wiedzy o postaciach mitologicznych i ich przygodach. W tym celu przygotujcie pytania na kartkach do wylosowania.

Przykład:

Zanim przeczytasz

Dlaczego w relacjach między rodzeństwem czasami pojawia się zazdrość?

Syn marnotrawny

Fragment Ewangelii według Świętego Łukasza (Łk 15, 11–32)

[Jezus] Powiedział też: „Pewien człowiek miał dwóch synów. Młodszy z nich rzekł do ojca: «Ojcze, daj mi część majątku, która na mnie przypada». Podzielił więc majątek między nich. Niedługo potem młodszy syn, zabrawszy wszystko, odjechał w dalekie strony i tam roztrwonił[1] swój majątek, żyjąc rozrzutnie. A gdy wszystko wydał, nastał ciężki głód w owej krainie i on sam zaczął cierpieć niedostatek. Poszedł i przystał do jednego z obywateli owej krainy, a ten posłał go na swoje pola, żeby pasł świnie. Pragnął on napełnić swój żołądek strąkami, którymi żywiły się świnie, lecz nikt mu ich nie dawał. Wtedy zastanowił się i rzekł: Iluż to najemników[2] mojego ojca ma pod dostatkiem chleba, a ja tu z głodu ginę. Zabiorę się i pójdę do mego ojca, i powiem mu: Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie; już nie jestem godzien nazywać się twoim synem: uczyń mię choćby jednym z najemników. Wybrał się więc i poszedł do swojego ojca. A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko; wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go. A syn rzekł do niego: «Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie, już nie jestem godzien nazywać się twoim synem». Lecz ojciec rzekł do swoich sług: «Przynieście szybko najlepszą szatę i ubierzcie go; dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi! Przyprowadźcie utuczone cielę i zabijcie: będziemy ucztować i bawić się, ponieważ ten mój syn był umarły, a znów ożył; zaginął, a odnalazł się». I zaczęli się bawić. Tymczasem starszy jego syn przebywał na polu. Gdy wracał i był blisko domu, usłyszał muzykę i tańce. Przywołał jednego ze sług i pytał go, co to ma znaczyć. Ten mu rzekł: «Twój brat powrócił, a ojciec twój kazał zabić utuczone cielę, ponieważ odzyskał go zdrowego». Na to rozgniewał się i nie chciał wejść; wtedy ojciec jego wyszedł i tłumaczył mu. Lecz on odpowiedział ojcu: «Oto tyle lat ci służę i nigdy nie przekroczyłem twojego rozkazu; ale mnie nie dałeś nigdy koźlęcia, żebym się zabawił z przyjaciółmi. Skoro jednak wrócił ten syn twój, który roztrwonił twój majątek z nierządnicami[3], kazałeś zabić dla niego utuczone cielę». Lecz on mu odpowiedział: «Moje dziecko, ty zawsze jesteś przy mnie i wszystko moje do ciebie należy. A trzeba się weselić i cieszyć z tego, że ten brat twój był umarły, a znów ożył, zaginął, a odnalazł się»”.

POKORA

[1] **roztrwonił** stracił, wydał
[2] **najemnicy** robotnicy
[3] **nierządnica** kobieta lekkich obyczajów

Keith Vaughan [kif woan], *Powrót syna marnotrawnego*, 1950 r.

Po przeczytaniu

1. Ułóż plan wydarzeń przedstawionych w przypowieści.
2. Przerysuj do zeszytu tabelę i ją uzupełnij.

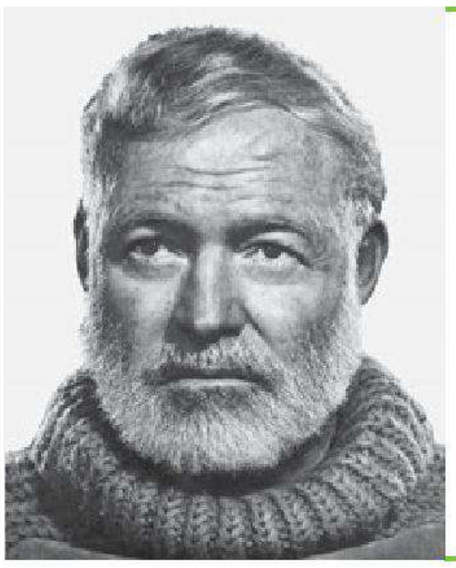
Osoba	Cechy postaci	Uzasadnienie
młodszy syn		
starszy syn		
ojciec		

3. Wyjaśnij sens wyrażenia *syn marnotrawny*. W tym celu możesz skorzystać ze słownika języka polskiego lub słownika frazeologicznego.
4. Opowiedz, co spowodowało przemianę wewnętrzną młodszego syna.
5. Co sądzisz o reakcji starszego syna na wyprawienie uczty? Jak rozumiesz skierowane do niego słowa ojca?
6. Czego uczy przypowieść o synu marnotrawnym? Zapisz w zeszycie płynące z niej przesłanie.

Przypomnienie

Przypowieść (parabola) to utwór, w którym przedstawiona historia ma, oprócz znaczenia dosłownego, głębszy sens. Służy ona do zilustrowania pewnych ogólnych zasad ludzkiego postępowania oraz zawiera pouczenie, jak należy się zachowywać. Prezentuje wzory do naśladowania i wskazuje, czego trzeba unikać.

7. Porozmawiajcie na temat: *Czy warto dać komuś drugą szansę?*. Odwołajcie się do przywołanej przypowieści oraz własnych doświadczeń.
8. Przyjrzyj się obrazowi ze strony 21. i odpowiedz na pytania:
   - Która z ukazanych postaci to ojciec?
   - Gdzie znajduje się starszy, a gdzie – młodszy brat?
   - W jaki sposób artysta ukazał relacje między poszczególnymi osobami?
9. Wyobraź sobie, że jesteś młodszym bratem z przypowieści. Napisz list do starszego brata, w którym przekonasz go do siebie. Użyj dwóch argumentów.
10. Obejrzyj w dostępnych źródłach dwa obrazy ilustrujące omawianą przypowieść: Bartolomégo Estébana Murillo [murijo] oraz Rembrandta van Rijn [rembranta wan rejn]. Który przemawia do Ciebie bardziej? Wyjaśnij dlaczego.
11. Przypomnij sobie lub odszukaj w internecie treść jednej z poznanych dotychczas przypowieści (o siewcy, o miłosiernym Samarytaninie, o talentach, o pannach roztropnych i nieroztropnych). Przygotuj notatkę w formie mapy myśli, na której zawrzesz najważniejsze informacje o wybranej przypowieści.

Ernest Hemingway [hemingłej]
(1899–1961), amerykański pisarz. Brał udział w I wojnie światowej, pracował także jako korespondent wojenny. Najbardziej znanymi dziełami autora są powieści *Pożegnanie z bronią*, *Komu bije dzwon* oraz opowiadanie *Stary człowiek i morze*. W książkach często poruszał temat walki z przeciwnościami losu, zastanawiał się nad systemem wartości. Otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury.

Zanim przeczytasz

Podaj przykłady sytuacji, postaw lub zachowań, które świadczą o sile charakteru człowieka.

Ernest Hemingway

Stary człowiek i morze (fragmenty)

SILNY CHARAKTER

Zaczął przyciągać marlina[1], bo chciał go mieć tuż przy burcie, ażeby przewlec linę przez skrzela i paszczę, a potem przytroczyć go łbem do dziobu łodzi. „Chcę go widzieć – myślał – dotykać go i czuć. To przecie mój majątek. Ale nie dlatego chcę go dotykać". [...]

Przytwierdził rybę do dzioba, rufy i do środkowej ławy. Była tak wielka, iż miał wrażenie, że przywiązuje do burty znacznie większą łódź. Uciął kawałek linki i przytroczył dolną szczękę ryby do jej miecza, żeby pysk się nie rozwierał i żeby mogli płynąć jak najgładziej. Następnie postawił maszt, a kiedy zmontował bom[2] oraz drąg, który mu służył jako gafel[3], połatany żagiel wydął się, łódź ruszyła z miejsca, on zaś, wpółleżąc na rufie, pożeglował na południowy zachód. [...]

Płynęli szybko, stary moczył ręce w słonej wodzie i usiłował zachować przytomność umysłu. W górze były wysokie kumulusy i sporo obłoków pierzastych, toteż wiedział, że bryza potrwa całą noc. Stale spoglądał na rybę, aby upewnić się, że to prawda. Minęła godzina, zanim uderzył ją kłami pierwszy rekin. [...] Był to ogromny żarłacz mako[4], o budowie przystosowanej do pływania tak jak najszybsza ryba w morzu, i wszystko w nim było piękne prócz paszczy. Grzbiet miał błękitny jak u ryby-miecza, brzuch srebrny, a skórę gładką i ładną. [...]

Rekin podpłynął od tyłu i kiedy uderzył rybę kłami, stary ujrzał rozwierającą się paszczę, dziwne ślepia, usłyszał kłapnięcie zębów, gdy rekin wżerał się w mięso tuż nad ogonem.

Głowa rekina sterczała ponad wodą, grzbiet wynurzał się, a stary słyszał trzask skóry

[1] **marlin**
morska ryba okoniokształtna
[2] **bom**
pozioma belka zamocowana jednym końcem w maszcie
[3] **gafel**
ukośne drzewce stawiane razem z żaglem
[4] **mako**
rekin ostronosy

Kilka słów o książce

W utworze *Stary człowiek i morze* Ernest Hemingway opisał zmagania rybaka Santiago z rekinami. Starca opuszczały siły. Kiedy wydawało się już, że bohater powinien pogodzić się z porażką, postanowił spróbować szczęścia raz jeszcze i wypłynąć na połów w inne miejsce, gdzie nikt nie miał odwagi się zapuszczać. Jaki był efekt jego działań? Czy udało mu się przełamać pasmo nieszczęśliwych wydarzeń? Do jakich refleksji skłoniły bohatera jego doświadczenia? Na jakie przeszkody się natknął? Przeczytaj o tym w książce!

i mięsa dartego na wielkiej rybie i wtedy wbił harpun[5] w łeb rekina, w miejsce, gdzie linia łącząca oczy przecina się z linią, która biegnie w tył od nosa. [...] Ugodził swymi wykrwawionymi rękami, które z całej mocy wbiły tęgi harpun. Ugodził bez nadziei, ale zdecydowanie, z najwyższą zajadłością.

Rekin okręcił się w miejscu, a stary spostrzegł, że w jego oku nie ma życia; potem okręcił się raz jeszcze, wikłając się w dwa zwoje liny. Stary wiedział już, że rekin nie żyje.

[...]. „Zabrał mi także harpun i całą linkę – pomyślał – i teraz moja ryba znów krwawi, więc przyjdą inne".

Nie miał już chęci patrzeć na rybę, odkąd została okaleczona. Kiedy rekin ją ugryzł, było to tak, jakby ugryzł jego samego.

„Ale zabiłem rekina, który ugryzł moją rybę – pomyślał. – To był największy *dentuso*[6], jakiego widziałem. A Bóg wie, że widywałem duże".

„Za piękne było, żeby trwać – myślał. – Wolałbym teraz, żeby to był sen, wolałbym nigdy nie schwytać tej ryby i leżeć samotnie w łóżku na gazetach".

– Ale człowiek nie jest stworzony do klęski – powiedział. – Człowieka można zniszczyć, ale nie pokonać. [...]

Wiedział doskonale, jaki może być dalszy rozwój wypadków, kiedy dotrze do środka prądu. Ale nie było już żadnej rady.

– I owszem, jest rada – rzekł głośno. – Mogę przywiązać nóż do trzonka wiosła.

Zrobił to, trzymając rękojeść pod pachą, a szkot[7] żagla pod stopą.

– No! – powiedział. – Stary jestem, ale już nie bezbronny. [...] „Głupio jest nie mieć nadziei" – pomyślał. [...] Płynął już od dwóch godzin, odpoczywając na rufie, czasami przeżuwając kawałek mięsa marlina i usiłując wytchnąć i nabrać sił, kiedy zobaczył pierwszego z pary rekinów. [...]

– *Ay*! – powiedział stary. – *Galanos*[8]. Chodźcie tu, *galanos*!

Nadeszły. Ale nie przypłynęły, tak jak tamten mako. Jeden skręcił i zniknął pod łodzią, a stary wyczuł jej drganie, kiedy rekin szarpał i targał rybę. Drugi obserwował człowieka szparami swych żółtych oczu, po czym podpłynął szybko, rozwarłszy półkole szczęk, aby zadać cios rybie tam, gdzie była już nadgryziona. Na jego brunatnym łbie rysowała się wyraźnie linia biegnąca ku miejscu, gdzie mózg łączył się z kręgosłupem, i stary wbił uwiązany do wiosła nóż w to złączenie, wyrwał go i wbił ponownie w żółte, kocie ślepia rekina. Ten puścił rybę i osunął się w dół, przełykając wyrwany kęs w chwili, gdy zdychał.

Łodzią ciągle wstrząsały niszczące ciosy, jakie drugi zadawał marlinowi, więc stary poluzował szkot, ażeby obróciła się burtą i wydobyła na wierzch rekina. Kiedy go zobaczył, wychylił się i pchnął nożem. Trafił w mięso; skóra była twarda, napięta, więc ledwie zdołał wbić ostrze. Od tego ciosu zabolały go nie tylko ręce, ale i ramiona. Rekin zaraz wypłynął, wynurzając głowę, i stary uderzył go w sam środek spłaszczonego łba, w chwili, gdy nos wychynął z wody i oparł się na rybie. Stary wyrwał ostrze i znowu pchnął dokładnie w to samo miejsce. Rekin uczepił się ryby, zatrzasnąwszy szczęki, więc stary dźgnął go w lewe oko. Rekin nadal nie puszczał.

– Nie? – powiedział stary i wbił ostrze pomiędzy kręgi a mózg. Był to już łatwy cios, poczuł, że tkanka kostna się rozstępuje. Odwrócił wiosło i wepchnął jego pióro pomiędzy

[5] **harpun** broń myśliwska w postaci grotu osadzonego na drzewcu, wykorzystywana do polowania na duże zwierzęta morskie

[6] ***dentuso*** hiszpańskie słowo oznaczające wielkozębne zwierzę, rybak nazywał tak rekina mako

[7] **szkot** lina służąca do ustawiania żagla

[8] ***galanos*** hiszpańskie słowo oznaczające typ rekina

szczęki rekina, ażeby je rozewrzeć. Przekręcił pióro, a kiedy rekin puścił i osunął się w dół, powiedział:

– Idź precz, *galano*! Opadnij na milę głęboko. Idź do swojego przyjaciela czy może do swojej matki. [...]

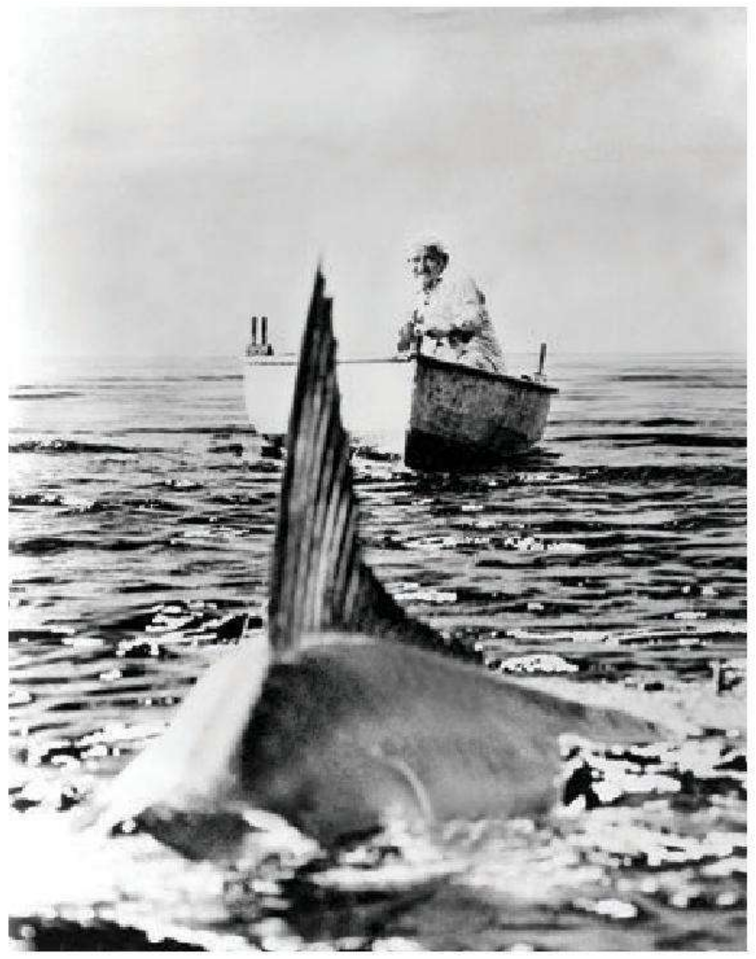
Ale o północy stanął do walki i tym razem wiedział już, że jest bezcelowa. Przyszły całą hordą, a on dostrzegał tylko linie, kreślone w wodzie przez ich płetwy, i fosforescencję[9], kiedy rzuciły się na rybę. Tłukł pałką po głowach, słyszał kłapnięcia szczęk, czuł drżenie łodzi, kiedy szarpały rybę od spodu. Walił rozpaczliwie we wszystko, co tylko mógł wymacać i usłyszeć, a potem uczuł, że coś chwyciło pałkę i wyrwało mu ją z ręki.

Wyszarpnął rumpel[10] ze steru i zaczął grzmocić i rąbać, trzymając go oburącz i młócąc nim bez przerwy. Ale rekiny były teraz przy dziobie i nacierając kolejno lub wspólnie, darły kawały mięsa, które świeciło pod wodą, gdy zawracały do ponownego ataku. W końcu jeden z nich podpłynął do głowy ryby i stary wiedział, że już jest po wszystkim. [...] Stary z trudnością chwytał oddech i czuł dziwny smak w ustach. Był on jakiś metaliczny i słodki, i stary zląkł się na chwilę. Ale nie było tego wiele. Splunął w morze i powiedział:

– Zjedzcie to sobie, *galanos*. I niech wam się przyśni, żeście zabiły człowieka.

Wiedział, że jest pobity ostatecznie i bez ratunku; wrócił na rufę i stwierdził, iż strzaskany koniec rumpla na tyle pasuje w otwór steru, że da się nim sterować. Owinął workiem ramiona i wprowadził łódź na kurs. Płynęło mu się teraz lekko, opuściły go wszelkie myśli i uczucia. Miał już wszystko za sobą i kierował łodzią, ażeby jak najlepiej i jak najmądrzej dopłynąć do macierzystego portu.

Przełożył Bronisław Zieliński

Kadr z filmu *Stary człowiek i morze*, reż. John Sturges [dżon stjurdżes] z 1958 r.

[9] **fosforescencja** zjawisko świecenia ciała spowodowane wcześniejszym naświetleniem

[10] **rumpel** drążek sterowy

Po przeczytaniu

1. Jak jest budowany nastrój w przywołanym fragmencie? Jaką pełni funkcję?
2. Jakimi cechami charakteru odznaczał się rybak? Uzasadnij swoją odpowiedź.
3. Wyjaśnij sens wypowiedzi rybaka: *Ale człowiek nie jest stworzony do klęski – powiedział. – Człowieka można zniszczyć, ale nie pokonać*. Czy zgadzasz się z tymi słowami? Uzasadnij swoją odpowiedź.
4. Inspirując się przeczytanym fragmentem, wyjaśnij, jak sobie radzić z przeciwnościami losu.
5. Zapoznaj się z przysłowiem zapisanym poniżej. Jaki ma związek z wymową zamieszczonego fragmentu utworu Ernesta Hemingwaya? W swojej odpowiedzi podaj dwa argumenty.

> *Żelazo hartuje się w ogniu, człowieka zaś w trudnościach.*
>
> przysłowie gruzińskie

6. Czy historię rybaka można nazwać współczesną przypowieścią? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Joanne Kathleen Rowling [dżoan katlin rołling] (ur. 1965 r.), jest brytyjską pisarką i scenarzystką. Pracowała także jako nauczycielka języka angielskiego. Zasłynęła jako autorka serii powieści o przygodach Harry'ego Pottera. Napisała również kilka kryminałów oraz powieść dla dorosłych. Prowadzi stronę internetową dotyczącą Harry'ego Pottera. Zajmuje się także działalnością charytatywną. Zdobywczyni wielu nagród literackich.

Zanim przeczytasz

Jak myślicie, dlaczego ludzie popełniają zło?

Joanne K. Rowling

Harry Potter i Zakon Feniksa (fragmenty)

CZARNY CHARAKTER

Harry wziął głęboki oddech i zadał pytanie, które dręczyło go od miesiąca:

– Gdzie jest Voldemort[1]? Co robi? Próbowałem dowiedzieć się czegoś z mugolskich[2] wiadomości – dodał, nie zwracając uwagi na znaną mu już reakcję na to nazwisko – ale nie znalazłem niczego, co by mogło świadczyć o jego działalności... żadnych wzmianek o dziwnych śmierciach czy innych wypadkach...

– Bo do żadnych podejrzanych śmierci jeszcze nie doszło – rzekł Syriusz[3] – a przynajmniej my nic o tym nie wiemy... A wiemy już sporo.

– W każdym razie więcej, niż on się spodziewa – dodał Lupin[4].

– Przestał już zabijać? To do niego niepodobne – zdziwił się Harry.

Wiedział, że Voldemort tylko w tym roku uśmiercił już parę osób.

– Na razie nie chce zwracać na siebie uwagi – powiedział Syriusz. – To by było dla niego zbyt niebezpieczne. Jego powrót nie odbył się całkiem tak, jak to sobie zaplanował. Trochę mu nie wyszło.

– Albo raczej to ty pomieszałeś mu szyki, Harry – wtrącił Lupin, uśmiechając się z satysfakcją.

– Ja? – zdziwił się ponownie Harry.

– Ano ty, bo przecież miałeś umrzeć! – powiedział Syriusz. – O jego powrocie mieli wiedzieć tylko śmierciożercy[5]. A ty znowu przeżyłeś i mogłeś zaświadczyć o tym, co się stało.

– A jak ty mu uciekłeś, to już wiedział, że o jego powrocie dowie się Dumbledore[6]. To mu właśnie pomieszało szyki.

– W jaki sposób? – zapytał Harry.

– Chyba żartujesz! – żachnął się Bill[7]. – Dumbledore jest jedyną osobą, której Sam-Wiesz-Kto[8] zawsze się bał i dotąd boi!

– A dzięki tobie Dumbledore mógł zwołać członków Zakonu Feniksa[9] już godzinę po powrocie Voldemorta – dodał Syriusz.

[1] **Lord Voldemort** czarnoksiężnik stojący na czele śmierciożerców

[2] **mugol** osoba, która nie posiada magicznej mocy oraz wiedzy o istnieniu świata magii

[3] **Syriusz Black** [blek] czarodziej, został ojcem chrzestnym Harry'ego Pottera

[4] **Lupin** czarodziej, który stał się wilkołakiem

[5] **śmierciożercy** zwolennicy Lorda Voldemorta

[6] **Dumbledore** [dambledor] wieloletni dyrektor Szkoły Magii i Czarodziejstwa w Hogwarcie

[7] **Bill** William Artur Weasley [łizlej], syn Artura Weasleya, brat Rona, jeden z członków Zakonu Feniksa

Kilka słów o książce

Głównymi bohaterami piątego tomu serii są nastoletni Harry Potter oraz jego przyjaciele: Ron Weasley i Hermiona Granger [greindżer], uczniowie Szkoły Magii i Czarodziejstwa w Hogwarcie. Głównym wątkiem powieści jest walka Harry'ego z Lordem Voldemortem, którego celem jest przejęcie władzy. W starcie z mrocznym przeciwnikiem zaangażowani są też inni czarodzieje. Albus Dumbledore – dyrektor Hogwartu – zakłada tajną organizację. Czym skończy się sprawa przeciwko Harry'emu Potterowi, który wbrew zakazowi użył magii w świecie mugoli? Jak będzie wyglądać piąty rok nauki nastolatka i jego przyjaciół w Hogwarcie? Co zmieni w szkole nowa nauczycielka obrony przed czarną magią? Jakie zamiary ma Lord Voldemort? Kto odkryje treść ważnej przepowiedni? Odpowiedzi na te i inne pytania znajdziesz w książce *Harry Potter i Zakon Feniksa*.

– Więc co ten Zakon właściwie robi? – zapytał Harry, patrząc po wszystkich.

– Robimy wszystko, by Voldemort nie zrealizował swoich planów – odpowiedział Syriusz.

– A skąd wiecie, jakie są jego plany?

– To Dumbledore na to wpadł – powiedział Lupin – a jak Dumbledore na coś wpadnie, to zwykle się okazuje, że ma rację.

– Więc co, według Dumbledore'a, planuje Voldemort?

– Przede wszystkim chce odbudować szeregi swoich zwolenników – odrzekł Syriusz. – Za dawnych dni dysponował całkiem pokaźną armią. Pod jego rozkazami było sporo czarownic i czarodziejów, których zmusił pogróżkami albo omamił czarami, jego wierni śmierciożercy, a poza tym najróżniejsze fantastyczne stworzenia spod ciemnej gwiazdy[10]. Sam słyszałeś, jak mówił o olbrzymach, a nie tylko ich chce mieć w swoich szeregach. Na pewno nie będzie próbował opanować Ministerstwa Magii[11] z garstką śmierciożerców.

– Więc wy staracie się przeszkodzić mu w zdobywaniu nowych sprzymierzeńców, tak?

– Robimy, co możemy – rzekł Lupin.

– Jak?

– Cóż, przede wszystkim próbujemy przekonać jak największą liczbę osób, że Sam-Wiesz-Kto powrócił. Chcemy obudzić ich czujność – powiedział Bill. – A okazało się, że to wcale nie jest takie proste.

– Dlaczego?

– Z powodu nastawienia ministerstwa – odpowiedziała Tonks[12]. – Pamiętasz, Harry, jak się zachował Korneliusz Knot[13] po powrocie Sam-Wiesz-Kogo? I do tej pory nie zmienił stanowiska. Uważa to za bzdurę wyssaną z palca.

– Ale dlaczego? Dlaczego jest taki głupi? Skoro Dumbledore...

– Utrafiłeś w sedno, Harry – powiedział pan Weasley[14] z krzywym uśmieszkiem. – Dumbledore.

– Bo widzisz, Harry, Knot się go boi – dodała ponuro Tonks.

– Boi się Dumbledore'a?

[8] **Sam-Wiesz-Kto** jedno z określeń Lorda Voldemorta, mówiło się o nim także Ten-Którego-Imienia-Nie-Wolno-Wymawiać, takie nazewnictwo wynikało z lęku

[9] **Zakon Feniksa** tajna organizacja założona przez Dumbledore'a, mająca na celu walkę z Lordem Voldemortem i śmierciożercami

[10] **spod ciemnej gwiazdy** bandyta, zbój

[11] **Ministerstwo Magii** najważniejsza instytucja zarządzająca światem czarodziejów na terenie Wielkiej Brytanii

[12] **Tonks** czarownica

[13] **Korneliusz Knot** czarodziej, Minister Magii

[14] **Artur Weasley** [łizlej] czarodziej, pracownik Ministerstwa Magii, członek Zakonu Feniksa, ojciec Rona

W rolę Lorda Voldemorta w filmie *Harry Potter i Zakon Feniksa* z 2007 r. wcielił się Ralph Fiennes [ralf fajns].

– Boi się tego, do czego Dumbledore według niego zmierza – rzekł pan Weasley. – Knot jest przekonany, że Dumbledore spiskuje, by pozbawić go stanowiska. Myśli, że Dumbledore sam chce zostać ministrem magii.

– Ale przecież Dumbledore wcale nie chce...

– Oczywiście, że nie – zgodził się pan Weasley. – Nigdy nie chciał być ministrem, chociaż mnóstwo ludzi widziało go na tym stanowisku, gdy Milicenta Bagnold odeszła na emeryturę. W końcu ministrem został Knot, który jednak wciąż pamięta o popularności Dumbledore'a, choć ten nigdy nie wyraził chęci kandydowania.

– W głębi ducha Knot dobrze wie, że Dumbledore jest mądrzejszym i potężniejszym czarodziejem od niego i na początku swojego urzędowania często prosił go o pomoc i radę – rzekł Lupin. – Ale tak bardzo polubił władzę, że teraz już nie chce niczyich rad. Udało mu się przekonać samego siebie, że jest najmądrzejszy, a Dumbledore tylko robi dużo hałasu o byle co.

– Jak mogło mu coś takiego przyjść do głowy? – oburzył się Harry. – I co, pewnie uważa, że Dumbledore wszystko wymyślił? Że JA to wymyśliłem, tak?

– Rzecz w tym, że uwierzenie w powrót Voldemorta oznaczałoby dla ministerstwa stanięcie twarzą w twarz z problemami, z jakimi nie musiało się borykać od blisko czternastu lat – powiedział z goryczą Syriusz. – Knot po prostu się boi, że nie dałby sobie z tym rady. O wiele wygodniej jest mu wierzyć, że Dumbledore to wszystko wymyślił, żeby go pozbawić władzy.

– Teraz już chyba rozumiesz, na czym polega problem – rzekł Lupin. – W sytuacji, gdy ministerstwo utrzymuje, że nie ma co się obawiać Voldemorta, bardzo trudno jest przekonać ludzi o jego powrocie, zwłaszcza że oni sami też wolą w to nie wierzyć. Co więcej, ministerstwo wywiera silny nacisk na „Proroka Codziennego"[15], żeby przemilczać wszystkie, jak to w ministerstwie nazywają, „szkodliwe pogłoski", wychodzące od Dumbledore'a, więc większość społeczności czarodziejów nie ma pojęcia, co się właściwie dzieje, przez co stają się łatwym celem śmierciożerców, gdy ci użyją Zaklęcia Imperius[16].

– Ale wy chyba mówicie ludziom, co się dzieje, prawda? – zapytał Harry, spoglądając

[15] **„Prorok Codzienny"** gazeta wydawana w świecie czarodziejów

[16] **Zaklęcie Imperius** prowadziło do przejęcia całkowitej kontroli nad umysłem ofiary

kolejno na pana Weasleya, Syriusza, Billa, Mundungusa[17], Lupina i Tonks. – Informujecie ich, że Voldemort naprawdę powrócił?

Wszyscy uśmiechnęli się krzywo.

[...]

– Ale jeśli Voldemort będzie próbował zwerbować więcej śmierciożerców, to przecież szybko się rozejdzie, że on jednak powrócił, prawda? – zapytał Harry z nadzieją.

– Nie wyobrażaj sobie, Harry, że Voldemort chodzi po domach i wali do wejściowych drzwi – rzekł Syriusz. – On ludzi wciąga podstępem, oszukuje, rzuca na nich uroki i szantażuje. Jest mistrzem działania z ukrycia. Zresztą werbowanie zwolenników to nie jedyne jego zajęcie, ma również inne plany, które może po cichu wprowadzić w życie, i na tym się obecnie skupia.

– To znaczy? – zapytał szybko Harry.

Wydawało mu się, że Syriusz i Lupin wymienili bardzo szybkie spojrzenia, zanim Syriusz odpowiedział:

– Bardzo mu zależy na czymś, co może tylko wykraść. – A kiedy Harry nadal miał minę człowieka, który nie wie, o co chodzi, dodał: – Coś w rodzaju broni. Coś, czego nie miał ostatnim razem.

– Wtedy, gdy miał władzę?

– Tak.

Przełożył Andrzej Polkowski

[17] **Mundungus „Dung" Fletcher** [fleczer] czarodziej, jeden z pierwszych członków Zakonu Feniksa

Po przeczytaniu

1. Co można powiedzieć o Voldemorcie na podstawie fragmentu powieści? Uporządkujcie informacje o tej postaci, odpowiadając na podane pytania.
   - Jakie ma cechy?
   - Co jest jego celem? Jak do tego dąży?
   - Kto jest jego przeciwnikiem?
2. Jakie działania podejmuje Zakon Feniksa, by walczyć z Voldemortem? Jakie przeszkody napotyka organizacja?
3. Co sądzicie o postawie Korneliusza Knota po powrocie Voldemorta? Jakie zagrożenia mogą się wiązać z tym, że [...] *tak bardzo polubił władzę, że teraz już nie chce niczyich rad*? Wymieńcie się spostrzeżeniami na ten temat.
4. Co można – Waszym zdaniem – zrobić, aby jak największą liczbę osób uwrażliwić na zło? Podajcie przykłady skutecznych działań.
5. Jakimi cechami – według Was – powinna wyróżniać się osoba, która przewodzi innym, ma władzę? Uzasadnijcie swoje odpowiedzi.
6. Poszukaj w internecie informacji na temat dowolnej organizacji w kraju lub za granicą skupiającej się na pomocy osobom prześladowanym.
7. Wyjaśnij znaczenie związku frazeologicznego *czarny charakter*. Uzasadnij, że tym określeniem można nazwać Lorda Voldemorta.
8. Napisz charakterystykę bohatera literackiego, który był antywzorem. Uzasadnij wybór postaci, wskazując, dlaczego tej osoby nie należy naśladować.

Jak komponować tekst i budować akapity?

Jeśli chcemy, by tworzone przez nas wypowiedzi pisemne były zrozumiałe dla innych, warto zadbać m.in. o ich kształt, czyli kompozycję.

Kompozycja (inaczej budowa) to układ elementów tekstu. Dłuższe wypowiedzi pisemne składają się ze wstępu, rozwinięcia i zakończenia, które razem powinny tworzyć logicznie uporządkowaną całość – dzięki temu tekst jest dla czytelnika zrozumiały. Zwiększeniu czytelności, odzwierciedleniu porządku myślowego autora służy podział na **akapity, które wyróżniamy wcięciem**.

Akapit to fragment tekstu stanowiący odrębną myśl. Zwykle składa się z kilku powiązanych ze sobą zdań, z których jedno wyraża główną treść (temat) fragmentu.

Jak dobrze skomponować tekst?

- Przeanalizuj **temat** wypowiedzi – ustal, czego ma dotyczyć **tekst**, który napiszesz.
- Zanim przystąpisz do pisania, przygotuj **plan twórczy** (**kompozycyjny**) wypowiedzi – jest to bardzo ważny i pomocny etap pracy. Zapisanie w punktach najważniejszych zagadnień i ułożenie ich we właściwej kolejności pomoże Ci uporządkować tekst, podzielić treść na wstęp, rozwinięcie i zakończenie.
- Gdy zaczniesz pisać, pamiętaj, aby tworzyć wypowiedź konsekwentnie z perspektywy jednego nadawcy – nie wprowadzaj form czasowników sugerujących różne osoby, np. nie pisz raz w 1. os. lp. (*ja uważam*), raz w 1. os. lm. (*my uważamy*).
- **Wstęp** pełni szczególną funkcję – to w tym fragmencie wprowadzasz w temat pracy. Możesz czytelnika **zachęcić** lub zniechęcić **do dalszej lektury**. Zadbaj o to, aby zainteresować odbiorców tym, o czym piszesz, właściwie zapowiedzieć kierunek swoich rozważań.
- **Rozwinięcie** jest najbardziej rozbudowaną częścią pracy. Zwykle składa się z kilku akapitów, które stanowią odrębne całości treściowe.
- W obrębie jednego akapitu zadbaj o to, by każde kolejne zdanie dotyczyło tego samego zagadnienia i dostarczało nowych informacji na jego temat (wplatanie innych wątków sprawia, że tekst jest chaotyczny). W tym celu stosuj wyrazy, wyrażenia i zwroty, które nawiązują do treści wcześniejszych wypowiedzeń.
- Konstruuj zdania tak, aby unikać powtarzania tych samych wyrazów.
- Ważne jest także to, aby poszczególne części pracy (wstęp, rozwinięcie, zakończenie), kolejne akapity łączyły się ze sobą. W tym celu prowadź tekst tak, aby pierwsze (lub ostatnie) zdanie danego fragmentu (akapitu) tematycznie łączyło się z treścią poprzedniego (lub następnego).
- W **zakończeniu** odnieś się do tematu podjętego w tekście i sformułuj wnioski.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- środki językowe spajające wypowiedź:
  - **zwroty i wyrażenia wyliczające i zapowiadające**: *najpierw*, *ponadto*, *następnie*, *jak już pisałam/pisałem*, *następna sprawa*
  - **wyrazy i sformułowania wskazujące na wnioskowanie**: *więc*, *zatem*, *w przeciwieństwie do*, *mimo że...*, *to...*, *wynika z tego, że...*
  - **słownictwo nawiązujące do treści zdań poprzednich**: *oprócz tego*, *poza tym*, *w dodatku*, *przede wszystkim*, *z kolei*, *ponadto*, *przeciwnie*, *otóż*, *natomiast*
- **wyrażenia i zwroty sugerujące koniec wypowiedzi**: *Na koniec...*, *Podsumuję...*, *Chciałabym/Chciałbym sformułować wniosek...*

Ćwiczenia

1. Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenia.
   - Określ, w których miejscach należałoby podzielić podany tekst na akapity.
   - Odszukaj w tekście sformułowania, które sygnalizują powiązania między zdaniami.

   Tolerancja to uznanie cudzych poglądów, wierzeń i gustów za tak samo ważne jak nasze. Polega na otwartości i szacunku dla drugiego człowieka. Jak wynika z moich rozważań, jest ona jedną z najważniejszych wartości we współczesnym świecie. Trudno zgodzić się z twierdzeniem, że tolerancja może prowadzić do zaniku tożsamości. Wręcz przeciwnie, świadczy ona o dojrzałości człowieka. Otwartość powoduje też, że cały czas uczymy się od innych. Dzięki postawie opartej na zrozumieniu i szacunku można pomóc tym, którzy czują się gorsi albo potrzebują wsparcia. Człowiek w grupie zazwyczaj czuje się silniejszy. Między innymi właśnie dlatego ludzie dołączają do grup, które dręczą innych. Nękanie słabszych to zachowanie naganne. W moim przekonaniu pomoc drugiemu człowiekowi i akceptacja jego inności to wartości, którymi powinniśmy się kierować w życiu. Taka postawa pozwala wzbogacić naszą osobowość, a także uniknąć konfliktów.

2. **Połącz zdania w spójny tekst. W tym celu skorzystaj z podanych sformułowań. Wstaw je we wskazane miejsca.**

   to dlatego, jednak, a w dodatku, wówczas, w istocie, a następnie, gdy, gdzie, wreszcie

   Ludzie żyli w lasach bez światła, ▨ marzli i bali się dzikich zwierząt.
   ▨ Prometeusz poprosił Zeusa o ogień dla swoich podopiecznych. Otrzymał ▨ odpowiedź odmowną. ▨ postanowił, że nie zostawi ludzi w niedoli. Wykradł bogom z Olimpu ogień, ▨ wręczył ludziom. ▨ mogli się ogrzewać przy płomieniach.
   ▨ Zeus zobaczył dym unoszący się nad domostwami ludzi, wpadł w gniew.
   Za swój czyn Prometeusz poniósł karę. Został przykuty do skały Kaukazu, ▨ codziennie przylatywał orzeł i wyjadał mu wątrobę, która w nocy odrastała. ▨ była to bardzo surowa kara.

3. Przeredaguj podany tekst tak, aby uniknąć powtarzania słów: *być*, *kozacki*, *wypas*, *przyjaciele* i *jezioro*.

Miałem kozackie wakacje i zostały mi po nich wypas zdjęcia oraz filmy. Lubię oglądać zdjęcia i filmy z wakacji, dzielić się nimi w mediach społecznościowych, bo przypominają, jakie było lato, a było naprawdę kozackie. Razem z przyjaciółmi byłem na Mazurach. Całymi dniami byliśmy nad jeziorem – to był wypas. Kilka razy z przyjaciółmi wypożyczyliśmy kajaki, żeby popływać po jeziorze. Okazało się, że jestem kozackim wioślarzem, a nieraz byłem pewny, że mój kajak się przewróci i wpadnę do jeziora. Pewnego wieczoru, gdy z przyjaciółmi postanowiliśmy się wykąpać w jeziorze, siedzący na pomoście wędkarz powiedział, że w jeziorze są sumiki, które gryzą. Dziewczyny bały się wejść do jeziora, ale w końcu dały się przekonać, że mężczyźnie chodziło o to, byśmy nie płoszyli ryb w jeziorze. Takie wędkowanie to kozacka sprawa, muszę kiedyś spróbować. Myślę, że wiele osób już tęskni za wakacjami, ale na lato musimy poczekać.

4. Zapisz w zeszycie numery akapitów we właściwej kolejności.

Temat: *Czy warto w życiu kierować się starożytną maksymą: „Korzystaj z dnia"?*

1) Warto jednak głębiej zastanowić się nad tym wezwaniem. Sądzę, że nie można ciągle korzystać z przyjemności życia. Wieczna zabawa, spotkania ze znajomymi, brak obowiązków często źle się kończą. Ci, którzy tak postępują, zapominają o przyszłości, konsekwencjach swojego postępowania. I zdarza się, że budzą się z tego snu teraźniejszości zbyt późno.

2) Uważam, że lepiej kierować się inną dewizą starożytnych: „Rób wszystko z umiarem i szukaj złotego środka. Korzystaj z dnia, lecz pamiętaj o jutrze. Ciesz się życiem, ale pracuj na swoją przyszłość". Trzeba to jednak czynić mądrze. Sztuka polega na tym, żeby umieć wybierać i myśleć o konsekwencjach swoich działań.

3) Moim zdaniem Horacy ma dużo racji, ponieważ przypomina nam o życiu, które toczy się tu i teraz. Nie pamiętamy, że teraźniejszość jest jedyną rzeczywistością, jedynym życiem, które mamy i które przecieka nam przez palce. Pogoń za czymś lepszym zabija dzień dzisiejszy.

4) Autorem bardzo znanej sentencji „korzystaj z dnia" jest najsłynniejszy rzymski poeta Horacy. W jednym z utworów wzywa on do tego, aby cieszyć się teraźniejszością i nie myśleć o przyszłości.

5. Poszukaj instrukcji dowolnej gry. Wypisz z niej słowa informujące o kolejności działań, które powinni podjąć gracze. Czy bez tych słów instrukcja byłaby czytelna? Uzasadnij swoje zdanie.

6. Zapoznaj się ze wstępem wypowiedzi pisemnej. Co należałoby w nim zmienić?

Czy można uniknąć konfliktu pokoleń?

Po pierwsze, dorośli patrzą na różne sprawy zupełnie inaczej niż młodzież. Bardzo realistycznie oceniają rzeczywistość. Uważają, że w życiu liczy się rozsądek, a nie marzenia.

7. Napisz zakończenie zawierające wnioski do pracy na temat: *Czy współcześnie jest nam łatwiej czy trudniej zrozumieć innych ludzi?*.

Jak napisać opowiadanie inspirowane mitem lub przypowieścią?

OPOWIADANIE inspirowane mitem lub przypowieścią to odmiana opowiadania, którego punktem wyjścia jest utwór wskazany w temacie wypracowania. W tego rodzaju opowiadaniu w twórczy sposób przedstawiasz losy postaci mitologicznych lub biblijnych, np. dopisujesz dalszy ciąg ich przygód, tworzysz inną wersję wydarzeń, w których one uczestniczyły. Możesz także opisać losy postaci w czasach współczesnych, ukazać je jako osoby, które ubierają się i zachowują jak dzisiejsi ludzie, noszą jednak imiona znane z oryginalnych utworów oraz mają cechy bohaterów będących ich pierwowzorami.

Jako twórca opowiadania odwołującego się do mitu lub przypowieści możesz sprawić, że pisana przez Ciebie historia okaże się dla czytelników interesująca. Sprostasz zadaniu, jeśli konsekwentnie poprowadzisz narrację z perspektywy jednej osoby, wprowadzisz do tekstu m.in. dialog, opis wewnętrznych przeżyć bohaterów, zwroty akcji czy retrospekcję. Pomysłów na ciekawą historię możesz szukać także w albumach z dziełami sztuki nawiązującymi do tematyki antycznej i biblijnej.

Jak napisać współczesną wersję mitu lub przypowieści?

- Przypomnij sobie utwór (mit lub przypowieść) będący punktem odniesienia dla Twojej pracy. Upewnij się, że masz uporządkowaną wiedzę na temat takich elementów, jak: miejsce akcji, przebieg wydarzeń, imiona postaci, ich cechy charakterystyczne, relacje między bohaterami.
- Zwróć uwagę na problematykę podjętą w micie lub przypowieści – zastanów się, jakie wzory i antywzory ludzkiego postępowania pokazuje dany utwór, jakie jest jego przesłanie.
- Zauważ, że mity przedstawiają ludzi, herosów, bogów na tle wydarzeń pełnych zwrotów akcji. Historie ukazane w mitach mają uniwersalny charakter.
- Jeśli tworzysz współczesną wersję mitu, pamiętaj, że ona również powinna mieć uniwersalny charakter.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- **ustanawianie czasu akcji (początek opowiadania)**: *zbliżała się północ..., poranne słońce jasnym strumieniem wlewało się do mieszkania..., było już dawno po obiedzie..., zmierzchało, zbliżał się wieczór..., listopad dawał się wszystkim we znaki nieustannym chłodem i deszczem..., był środek upalnego lata...*
- **uzupełnienia dialogowe**: *stwierdził, dodał, obwieścił, odparł, podsumował, poradził, wyszeptał, wrzasnął, wycedził przez zęby, sprzeciwił się, przytaknął, zagroził, zażartował, poskarżył się, błagał*
- **porządkowanie wydarzeń w czasie**: *rankiem, gdy słońce stało w zenicie, o zachodzie słońca, po powrocie, przed podróżą, zanim wyruszył, gdy tylko dotarł na miejsce, wtedy, przedtem,*

- Pamiętaj, że przypowieści oprócz dosłownego znaczenia mają głębszy sens (to, co dosłowne, służy jego zobrazowaniu).
- Jeśli tworzysz współczesną wersję przypowieści nie zapomnij, że z niej także powinno wynikać przesłanie.
- Wstęp jest niczym pierwsze ujęcie filmu. Postaraj się w nim plastycznie przedstawić miejsce i czas akcji, tak aby zbudować nastrój, zasygnalizować problem, zaciekawić czytelników.
- Wybierz typ narracji (najbardziej neutralna jest trzecioosobowa w czasie przeszłym) i stosuj ją konsekwentnie aż do końca opowiadania.
- Rozwinięcie to najbardziej obszerna część opowiadania. Możesz ją uatrakcyjnić za pomocą różnych zabiegów. W tym celu wprowadź do swojej pracy np. dialogi, monologi bohaterów, zwroty akcji, punkt kulminacyjny, opisy, elementy charakterystyki postaci. Ciekawym rozwiązaniem jest także posłużenie się **retrospekcją**, czyli przywołanie wydarzeń, które poprzedzają właściwą akcję i które można poznać jedynie dzięki wspomnieniom bohaterów.
- W zakończeniu w wyrazisty sposób w formie puenty zawrzyj przesłanie.
- Możesz nadać swojej pracy tytuł – pomoże Ci on ustalić, o czym chcesz pisać i jakie przesłanie ma wynikać z Twojej opowieści.

teraz, kiedy ujrzał jej twarz, wkrótce po narodzinach, tuż po wyjściu z domu, kiedy odzyskał siły

- **wprowadzanie retrospekcji**: *wciąż miał w pamięci sytuację, kiedy..., bez trudu przypomniał sobie, jak..., wciąż nawiedzało go wspomnienie..., doskonale pamiętał, że..., nagle powróciło do niego wspomnienie..., niespodziewanie stanął jej przed oczami obraz...*
- **wprowadzanie charakterystyki**: *był niezwykłą osobą, cechowały go..., wszystkich zadziwiały jego odwaga i waleczność, wyróżniał się tym, że..., zawsze postępował w sposób..., słynął z..., miał opinię człowieka, który..., ludzie podziwiali go za...*
- **słownictwo podkreślające zwroty akcji**: *nagle, wtem, niespodziewanie, znienacka, ku zaskoczeniu*
- **słownictwo przydatne w zakończeniu**: *I choć cała ta historia..., Od tamtej pory..., Wszystko skończyło się...*

Napisz opowiadanie, w którym przedstawisz postać współczesnego Prometeusza. Twoja praca ma dowodzić dobrej znajomości mitu.

WSTĘP

ROZWINIĘCIE

Dar ognia

Zza okna dobiegało intensywne bębnienie deszczu o parapet. Do położonej na parterze klasy liceum przy ul. Bratniej wpadało blade światło. Damian przyglądał się dyskretnie nowym koleżankom i kolegom. Choć był dopiero poranek piętnastego września, wyglądało, jakby wakacyjne pokłady energii klasy Ia już się bezpowrotnie wyczerpały. Stało się tak, mimo że nauczyciel opowiadał o Epimeteuszu, Pandorze, Prometeuszu i kradzieży boskiego ognia głosem pełnym żaru, chęci, zapału. Przydałby się w tej ponurej klasie ktoś taki, jak Tymek z jego starej szkoły. Tymoteusz-Prometeusz... Damian pogrążył się we wspomnieniach.

Tymek dołączył do nich w siódmej klasie. Był starszy, ponieważ stracił rok z powodu choroby. Trochę różnił się od nich – rzeczywiście dało się w nim zauważyć jakąś większą dojrzałość, odpowiedzialność, wrażliwość. Nigdy nie pozostawał obojętny. Angażował się w akcje charytatywne, był wolontariuszem. Pragnął zmieniać świat na lepsze.

W ósmej klasie został wybrany do samorządu szkolnego i objął funkcję rzecznika praw ucznia. Potrafił bronić interesów uczniowskich jak mało kto. To właśnie dlatego dyrektor Piorunowicz z uśmiechem na twarzy nazywał go Prometeuszem.

Damian poznał Tymka bliżej, gdy ten został nowym redaktorem gazetki wydawanej przez uczniów. Świetnie pamiętał jedną z pierwszych rozmów w redakcji:

– Uważam, że w gazetce powinniśmy zachęcać innych do udziału w akcjach charytatywnych, sami dawać przykład, dokumentując nasze działania. I nazwijmy gazetkę „Zarzewie", żeby kojarzyła się z żarem, z którego może powstać ogień dobrych uczynków – entuzjazmował się Tymek.

– A masz już pomysł, od czego moglibyśmy zacząć?

– Odwiedzimy w szpitalu chore dzieci, aby im poczytać, pobawić się z nimi, odwrócić ich uwagę od złego samopoczucia.

Wszyscy podchwycili pomysł z zapałem. Data odwiedzin została ustalona ze szpitalem. Trwały przygotowania programu rozrywkowego dla dzieci. Tymek przybiegał na te spotkania

- miejsce akcji
- czas akcji
- wykazanie się wiedzą z mitologii
- początek retrospekcji i jednocześnie zawiązanie akcji mające zaintrygować czytelnika
- elementy charakterystyki postaci
- twórcze wykorzystanie mitu
- dialog

ROZWINIĘCIE

prosto z treningów, na których ćwiczył przed ważnym dla jego drużyny meczem.

Gdy okazało się, że termin meczu został przesunięty na dzień i godzinę odwiedzin w szpitalu, Tymek nie zastanawiał się długo nad podjęciem decyzji. Wybrał spotkanie z dziećmi, mimo że trener zagroził mu usunięciem z głównego składu drużyny za brak posłuszeństwa. Inni zawodnicy wstawili się za kolegą, ale trener był nieugięty. Wielu spośród wolontariuszy akcji mówiło Tymkowi, by nie tracił szansy i zagrał w meczu, ale chłopak nie zmienił zdania.

zwrot akcji

Z rozmyślań wywołało Damiana pytanie skierowane do niego przez profesora:

– Może kolega z ostatniej ławki powie nam, czy zna kogoś, kto zasługiwałby na miano Prometeusza XXI wieku?

Gdy pierwsze zaskoczenie minęło i Damian wrócił do rzeczywistości, zaczął pewnym głosem opowiadać o Tymku – o wyborze, jakiego dokonał z myślą o dzieciach przebywających w szpitalu, o konsekwencjach, jakie musiał ponieść, nawet o racjach trenera, których kolega był świadom, ale tak bardzo nie chciał zawieść czekających maluchów, że wolał zrezygnować z udziału w meczu i nie myśleć o swojej osobistej stracie.

ZAKOŃCZENIE

I wtedy z drugiego końca sali padło pytanie:

– A może my też zrobimy coś dobrego?

Ogień został rozniecony.

puenta

Już wkrótce licealiści z klasy Damiana mieli dokonać czegoś bardzo ważnego dla drużyny sportowej, w której grał Tymek, ale to już inna historia...

Ćwiczenia

1. Przeczytajcie opowiadanie *Dar ognia* i odpowiedzcie w parach na podane pytania.
   - Na czym polega nawiązanie do treści mitu o Prometeuszu?
   - Z czyjego punktu widzenia została opowiedziana historia współczesnego Prometeusza?
   - Czy podane opowiadanie jest – według Was – atrakcyjne? Uzasadnijcie swoje zdanie.

2. Wyobraź sobie, że jesteś trenerem Tymka i chłopiec właśnie powiedział Ci, że rezygnuje z udziału w meczu. Ułóż krótki monolog, w którym zaprezentujesz swój punkt widzenia. Możesz zacząć słowami: *Ten chłopak ma dobre serce, ale...*

Przekształć przypowieść o miłosiernym Samarytaninie w opowiadanie, którego akcja rozgrywa się współcześnie.

Pomocne dłonie

WSTĘP

Pierwszą rzeczą, jaka dotarła do świadomości Jacka, było odczucie chłodu. I wilgoci. Otworzył z trudem oczy i zobaczył krawężnik, w który uderzył głową, gdy jechał na rowerze bez kasku brzegiem ulicy sąsiadującej z parkiem. Niestety, jak na złość, zapomniał telefonu i nie mógł wezwać pomocy. Ból głowy nie ustępował, noga okropnie bolała, roweru nie było... Postanowił przeczołgać się bliżej ścieżki w parku i czekać, aż ktoś go zauważy.

wprowadzenie narracji z perspektywy konkretnej postaci

miejsce akcji

ROZWINIĘCIE

Już po chwili usłyszał miarowe uderzanie stóp o żwir. Jakiś biegacz! – pomyślał z nadzieją.

– Halo! Proszę pana! – krzyknął rozpaczliwie w kierunku mężczyzny, który ukazał się po przeciwległej stronie trawiastego skwerku.

nawiązujące do przypowieści zawiązanie akcji

A przynajmniej chciał krzyknąć, jednak wydał z siebie tylko jakiś mizerny skrzek. Sportowiec go minął. Pewnie w ogóle go nie usłyszał. Nie rozglądał się. Miał w uszach słuchawki, w których zapewne dudniła muzyka, a ponadto akurat spoglądał na zegarek. Jackowi zachciało się płakać, gdy markowe buty w jaskrawych kolorach zniknęły za zakrętem.

elementy opisu przeżyć wewnętrznych

Zmusił się do wysiłku i podpełzł bliżej ścieżki, żeby kolejna osoba nie mogła go już przeoczyć. To było tak wiele dla jego obolałego, dygoczącego ciała, że aż go zemdliło. Podparł się na łokciach i zaczął wymiotować. Właśnie wtedy w zasięgu jego wzroku pojawił się dziarsko maszerujący starszy mężczyzna w eleganckim garniturze, z aktówką w jednej ręce i smartfonem w drugiej. Jacek nie był w stanie się odezwać. Zdążył tylko zobaczyć, jak na twarzy dystyngowanego przechodnia pojawia się wyraz obrzydzenia oraz jak przyspiesza kroku, by go minąć. Chłopcu wydało się nawet, że słyszy wypowiadane do telefonu oburzone słowa:

nawiązujące do przypowieści rozwinięcie akcji

opis postaci

– Niewiarygodne! Ci pijacy są coraz młodsi! Żeby tak w parku...

Po tym musiał zemdleć.

Kiedy się ponownie ocknął, leżał przykryty niezbyt ładnie pachnącym, ale dającym ciepło kocem. Nad sobą miał obcą twarz bezdomnego: zarośniętą, już niemłodą, nieszczególnie czystą, ale za to zatroskaną. Obok stała młoda dziewczyna, która uzgadniała przez telefon z dyspozytorem pogotowia, gdzie dokładnie mają przyjechać ratownicy medyczni.

– No, mały! Jak tam? Poprosiłem tę panienkę, żeby zadzwoniła na pogotowie – zagadnął go nieznajomy chrapliwym, ale pełnym życzliwości głosem.

– Bywało lepiej – odszepnął Jacek. – Mój ulubiony rower... Która jest godzina?

– Spokojnie, nie martw się, jest tu. Niedługo będzie 17.00. Chyba dobrą chwilę tu poleżałeś, bo byłeś przemarznięty. Wszystko będzie dobrze, najpierw jednak musisz powiadomić rodziców o wypadku i pojechać do szpitala, ale nie martw się, wszystko będzie dobrze – zapewniał spokojnym głosem nieznajomy, któremu z ciekawością przyglądała się stojąca obok dziewczyna.

Jacek uświadomił sobie, że od wyjścia z domu minęło sześć godzin. Rodzice na pewno się martwią, bo obiecał, że wróci o 14.00.

– Proszę, skorzystaj z mojego aparatu – nagle odezwała się do niego nieznajoma, jakby czytając mu w myślach, i podała swój smartfon.

– Dziękuję, naprawdę dziękuję – odpowiedział ze wzruszeniem w głosie Jacek.

Po jego twarzy popłynęły łzy, ale nie bólu, lecz wzruszenia, że wreszcie ktoś mu pomógł. Być może ktoś, po kim najmniej spodziewał się pomocy.

ROZWINIĘCIE

ZAKOŃCZENIE

nawiązujące do przypowieści rozwinięcie akcji

zwrot akcji

dialog

elementy opisu przeżyć wewnętrznych i puenta zarazem

3. Prześledźcie opowiadanie *Pomocne dłonie*. W jaki sposób tekst nawiązuje do przypowieści o miłosiernym Samarytaninie?

4. Ułóż dialog na temat wydarzenia z parku, który mogłaby przeprowadzić ze swoją siostrą dziewczyna udzielająca Jackowi pomocy. Tematem rozmowy uczyń postać bezdomnego mężczyzny, który zwrócił się do dziewczyny z prośbą o skontaktowanie się z pogotowiem.

5. **Przekształć podany fragment opowiadania inspirowanego mitem o Demeter i jej córce tak, aby występował w nim jeden rodzaj narracji: pierwszoosobowej lub trzecioosobowej. W tym celu posłuż się odpowiednimi formami czasowników.**

Demeter szalała z niepokoju. Nigdy się nie zdarzyło, by Kora tak długo nie wracała. Byłam pewna, że musiało się stać coś złego. Wiedziałam, że powinnam śpiewać ziarnom, by kiełkowały, i głaskać pączki kwiatów, by zakwitły, ale nie miałam do tego głowy. Ziemia obumierała, ponieważ myśli bogini zaprzątały wyłącznie poszukiwania zaginionej córki. Wreszcie dowiedziałam się prawdy od Słońca – tego, które z wysokości nieba wszystko ogarnia swoim wzrokiem.

6. **Jak można przekształcić podany fragment opowiadania, aby lepiej się je czytało?**

Kora pożegnała się z mężem i opuściła jego krainę. Gdy tylko znalazła się na łące pełnej kwiatów, zobaczyła swoją matkę Demeter. Podbiegła do niej czym prędzej i powiedziała głosem pełnym wzruszenia, że ją wita i że bardzo za nią tęskniła, po czym padła jej w ramiona. Matka odpowiedziała na powitanie córki uściskiem, po czym odpowiedziała, że nie mogła się doczekać chwili, gdy znów się spotkają, i że postanowiła, że za każdym razem, gdy będą się spotykać, ona z radości będzie budzić przyrodę do życia. Następnie uśmiechając się, powiedziała, żeby poszły na spotkanie z nimfami, bo czekają na Korę, to wielki i bardzo radosny dzień, trzeba rośliny obdarować deszczem.

7. **Przeredaguj podany fragment opowiadania tak, aby zastąpić powtarzające się słowa i zwroty sformułowaniami bliskoznacznymi.**

Kiedy Tezeusz zadeklarował, że popłynie na Kretę, by zmierzyć się z Minotaurem, mieszkańcy Aten skierowali spojrzenia w jego stronę. Spoglądali na Tezeusza, jakby zobaczyli go po raz pierwszy. Oceniali, czy Tezeusz ma w starciu z Minotaurem jakąś szansę. Tezeusz był niewysoki, ale był też smukły i silny. W jego ruchach była sprężystość i gracja. Miał piękne, ciemne oczy, regularne rysy i piękny uśmiech. Przede wszystkim jednak był też odważny i miał czułe, litościwe serce.

8. **Przyjrzyj się obrazowi przedstawiającemu Ikara po upadku oraz zapoznaj się z informacjami o dziele.**

- **Zredaguj opis przeżyć wewnętrznych z perspektywy jednej z osób żegnających Ikara.**

James Herbert Draper [dżejms herbet drejper], *Lament nad Ikarem*, 1898 r. Obraz przedstawia dość nietypowy moment – chwilę, w której nad ciałem martwego chłopca gromadzą się nimfy morskie, by pożegnać go łzami i śpiewem.

9. Zapisz w formie monologu wewnętrznego spostrzeżenia, myśli i odczucia, których mogła doświadczyć jedna z wymienionych postaci ze znanych Ci przypowieści. Postępuj według wzoru.

Przykład:

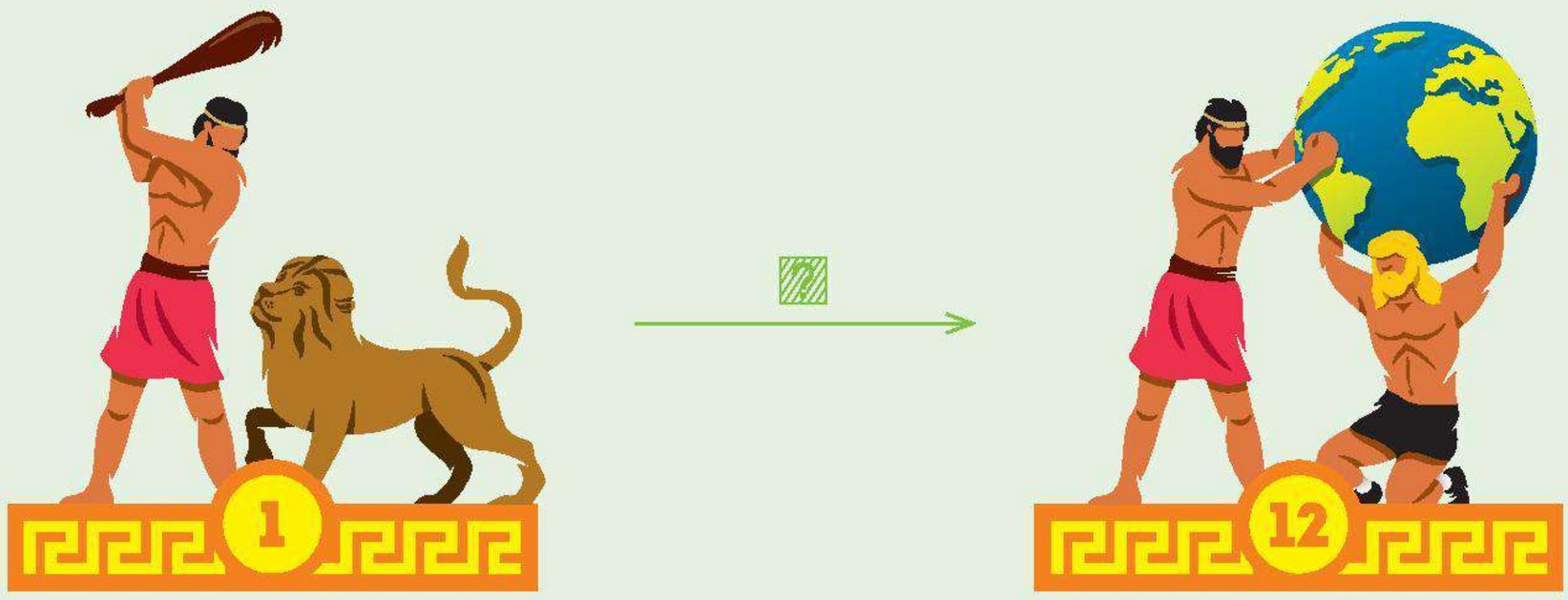
Gospodarz dostający od Samarytanina pieniądze na opiekę nad przywiezioną do gospody ofiarą zbójców.

Dziwne! – myślał właściciel gospody, patrząc raz na błyszczące monety, raz w ciemne oczy Samarytanina wciskającego mu pieniądze w ręce. Aż dwa denary, żebym się zajął kompletnie obcym dla niego mężczyzną? I do tego ranny jest Żydem! Przecież Żydzi gardzą Samarytanami i ten tutaj także musiał w przeszłości doświadczyć nieprzyjemności z ich strony. A jednak wzruszył się niedolą tego pobitego nieszczęśnika i przywiózł go tutaj... Naprawdę niezwykłe! – jeszcze raz przebiegło gospodarzowi przez głowę. Znowu spojrzał w ogorzałą, niemłodą twarz samarytańskiego podróżnego i dopiero teraz zauważył, jaka maluje się na niej szczera troska i życzliwość. Aż zrobiło mu się wstyd. Nagle przypomniał sobie wszystkie swoje małe złośliwości, oszustwa, obojętność wobec różnych biedaków, którzy przybywali do jego zajazdu. Ten Samarytanin uzmysłowił mu, że on, Jakub, do tej pory nie był zbyt dobrym człowiekiem. Pewnie, że nie był też zbójcą, ale do bycia dobrym wiele mu brakowało. Może nadszedł czas, by to zmienić?

- Jedna z panien nieroztropnych w momencie, gdy idzie na spotkanie pana młodego i orientuje się, że jej lampa gaśnie.
- Ojciec na widok syna marnotrawnego zbliżającego się drogą do domostwa.
- Poraniony przez zbójców człowiek widzący, że przechodzący obok kapłan nie zatrzymuje się, by mu pomóc.

10. Wyobraź sobie, że Eurydyka i Syzyf spotykają się na brzegu Styksu. Eurydyka czeka na łódź Charona po tym, jak Orfeuszowi nie udało się jej wyprowadzić z Hadesu. Syzyf natomiast błąka się po brzegu, bo żona Merope nie pogrzebała jego ciała i nie dała mu obola dla przewoźnika – tak, jak sobie zażyczył. Zredaguj wstęp opowiadania, w którym określisz czas i miejsce akcji oraz wprowadzisz bohaterów.

11. Przypomnij sobie historię Heraklesa. Wymyśl i opisz trzynastą pracę tego bohatera.

12. Wyobraź sobie, że Chronos – bóg czasu – przeniósł Orfeusza z lirą prosto ze starożytnej Tracji do centrum współczesnego dużego miasta. Opisz tę sytuację. Zacznij słowami: *Jest ciepły letni wieczór, Orfeusz gra na lirze, spacerując po ulicy.*

Odmienne i nieodmienne części mowy

Na rozgrzewkę

Jakimi częściami mowy są poszczególne wyrazy w podanym zdaniu? Które z nich odmieniają się przez przypadki, a które – przez osoby?

Oj, ja i młodsza siostra wróciłyśmy wcześnie – chyba o osiemnastej.

Przypomnienie

Części mowy dzielimy na **odmienne** i **nieodmienne**.

Odmienne części mowy	
czasownik	• nazywa czynności i stany • odpowiada na pytania: *co robi?, co się z nim dzieje?* • odmienia się przez osoby, czasy, liczby, rodzaje, tryby, strony • ma aspekt niedokonany lub dokonany (np. *czytać, przeczytać*) • ma formy strony czynnej i biernej – czasownik przechodni (np. *Marek kupił książkę. Książka została kupiona przez Marka*) • ma formy tylko strony czynnej (nie występuje w stronie biernej) – czasownik nieprzechodni (np. *Marek poszedł do księgarni*) • może występować w następujących formach nieosobowych: – bezokolicznik (np. *strzec, pisać*) – formy zakończone na *-no, -to* (np. *napisano, zamknięto*) – konstrukcje składające się z czasownika i słowa *się* (np. *zaleca się*) • w zdaniu pełni funkcję orzeczenia
rzeczownik	• nazywa osoby, zwierzęta, rośliny, rzeczy, zjawiska, pojęcia • odpowiada na pytania: *kto?, co?* • odmienia się przez przypadki i liczby • ma określony rodzaj • w zdaniu może pełnić funkcję podmiotu, dopełnienia, przydawki, okolicznika lub orzecznika
przymiotnik	• określa cechy i właściwości osób, zwierząt, roślin, rzeczy, zjawisk • odpowiada na pytania: *jaki?, jaka?, jakie?, który?, która?, które?, czyj?, czyja?, czyje?* • odmienia się przez przypadki, liczby i rodzaje • większość przymiotników podlega stopniowaniu • w zdaniu może pełnić funkcję przydawki lub orzecznika, rzadziej podmiotu
liczebnik	• oznacza liczbę lub kolejność rzeczy, osób, zjawisk, pojęć itp. • rodzaje liczebników: główne (np. *pięć*), porządkowe (np. *piąty*), zbiorowe (np. *pięcioro*)

	• odpowiada na pytania: *ile?*, *który z kolei?* • odmienia się przez przypadki, liczby (tylko liczebniki porządkowe), rodzaje (tylko liczebniki główne i porządkowe) • w zdaniu może pełnić funkcję przydawki lub orzecznika, rzadziej podmiotu
zaimek	• zastępuje w wypowiedzeniach inne wyrazy: rzeczowniki (np. *ty*, *on*, *co*, *kto-kolwiek*), przymiotniki (np. *taki*, *tamten*, *któryś*, *jakiś*), liczebniki (np. *ile*, *tyle*), przysłówki (np. *jak*, *gdzie*, *kiedy*, *tam*) • odpowiada na pytania zastępowanej części mowy • gdy zastępuje odmienną część mowy, odmienia się tak jak ona

Nieodmienne części mowy	
przysłówek	• wskazuje na czas, miejsce i sposób wykonywania czynności (np. *wieczorem przyjdzie*, *daleko zajdzie*, *głośno rozmawiał*) • odpowiada na pytania: *jak?*, *gdzie?*, *kiedy?* • przysłówek, który pochodzi od przymiotnika, podlega stopniowaniu (np. *daleko* – od przymiotnika *daleki*: *dalej*, *najdalej*) • w zdaniu pełni funkcję okolicznika lub orzecznika
spójnik	• łączy wyrazy w zdaniu (np. *piękny i mądry*) • łączy zdania składowe w wypowiedzeniu złożonym (np. *Przejdę się albo pojadę tramwajem*)
przyimek	• wskazuje na relacje przestrzenne, czasowe lub inne (np. *przy ścianie*, *od godziny*) • tworzy wyrażenie przyimkowe, łącząc się z rzeczownikiem lub zaimkiem (np. *za regałem*, *przed tobą*) • decyduje o przypadku wyrazu, z którym tworzy wyrażenie przyimkowe
wykrzyknik	• służy do wyrażania emocji (np. *och*, *oj*, *ojej*) • naśladuje dźwięki (np. *bum*, *bęc*, *trach*) • umożliwia przywołanie kogoś, wyrażenie woli kontaktu (np. *ej, halo, hej*)
partykuła	za jej pomocą wyraża się: • pewność lub przypuszczenie (np. *na pewno*, *chyba*) • życzenie lub rozkaz (np. *oby*, *niech*) • potwierdzenie lub zaprzeczenie (np. *tak*, *owszem*, *nie*) • pytanie (np. *czy*, *-li*) • ograniczenia (np. *chociaż, tylko, dopiero*) • siłę przekazywanych słów (np. *Spójrz no tutaj! Chodźże wreszcie! Ileż razy mam to powtarzać! Nawet mnie nie zapytałeś!*)

Ćwiczenia

1. **W których wypowiedzeniach nie można wskazać wykonawcy czynności? Przeredaguj w zeszycie te wypowiedzenia tak, aby było wiadomo, kto wykonał daną czynność.**

- 20 października mieszkańcy naszej dzielnicy rozmawiali z prezydentem miasta.
- Na spotkaniu poruszono temat budowy nowego gmachu szkoły podstawowej.
- Z powodu zniszczeń będących rezultatem pożaru szkołę przeniesiono na ten rok szkolny do budynku liceum.
- Prezydent odpowiadał na liczne pytania.
- Jego zdaniem budowę nowego gmachu powinno się zakończyć wiosną.

2. **Przekształć podany tekst tak, aby występowały w nim wyłącznie czasowniki niedokonane. Następnie wyjaśnij, jak zmienił się sens tej wypowiedzi.**

Po lekcjach poszliśmy na boisko. Dziewczyny wybrały siatkówkę, a chłopcy zagrali w piłkę nożną. Później wspólnie, tym samym autobusem, pojechaliśmy na osiedle. Po drodze opowiedzieliśmy sobie różne ciekawe historie.

- **Która wersja wypowiedzi będzie odpowiednia w wymienionych sytuacjach? Uzasadnij swoje zdanie.**

Sytuacje:

Dorosła osoba wspomina swoje szkolne czasy.

Uczeń informuje rodziców, co robił po lekcjach.

Opowiadamy o jednym wybranym popołudniu.

Opowiadamy o zwyczajach swojej klasy.

3. **Co chciały wyrazić osoby, które wypowiedziały podane zdania? W jaki sposób tryby czasowników ułatwiły wyrażenie intencji w poszczególnych zdaniach?**

– Uważaj, bo zaraz stracisz zawodnika! Nie możesz tak wolno reagować!

– Nie podoba mi się ta gra. Wolałbym zagrać w coś innego.

– A możemy dokończyć tę rundę? Zaraz wybiorę nową grę.

– Tym razem ja coś zaproponuję.

– Zgadzam się. Spróbuj tylko mnie ograć!

4. **Zapoznaj się z dwiema wersjami tekstu informującymi o tym samym wydarzeniu. Która z nich wydaje Ci się bardziej oficjalna? Z czego to wynika?**

Już wkrótce w naszej szkole zorganizujemy festyn, z którego dochód przeznaczymy na zakup karmy dla psów i kotów z pobliskiego schroniska. Na potrzeby tego wydarzenia przygotujemy fanty na loterię. Szkolne koło teatralne zaprezentuje swoje najnowsze przedstawienie.

Już wkrótce w naszej szkole odbędzie się festyn, z którego dochód zostanie przeznaczony na zakup karmy dla psów i kotów z pobliskiego schroniska. Na potrzeby tego wydarzenia zostaną przygotowane przez uczniów fanty na loterię. Specjalnie na tę okazję zostanie zaprezentowane najnowsze przedstawienie szkolnego koła teatralnego.

- **Zwróć uwagę na czasowniki podkreślone w wypowiedzeniach przekazujących te same wiadomości. W których ze zdań skupiono się na wykonawcach czynności, a w których – na rezultatach działań?**

5. **Wskaż wypowiedzenia, których nie można przekształcić na stronę bierną. Uzasadnij swój wybór.**

Wysłałem wspólne zdjęcia przyjaciołom z wakacji.
Podczas spaceru pies pobiegł za kotem.
Spakowałam do plecaka książki pożyczone z biblioteki.
Poszedłem ze znajomymi do parku.
Wdrapałam się na łóżko piętrowe.

6. **Przeczytaj poniższy tekst. Wyrażeń w nawiasach użyj w odpowiedniej formie, a następnie nazwij, w jakich wystąpiły przypadkach, i określ, jakie to części mowy.**

Od (wczesny ranek) w domu unosił się zapach (świeża kawa), a z kuchni dobiegały (tajemniczy odgłos). Przysłuchiwałem się (dziwne dźwięki). Postanowiłem sprawdzić, co się dzieje. Bardzo się zdziwiłem, gdy zobaczyłem (młodszy brat) przygotowującego śniadanie. Pomyślałem, że chyba coś przeskrobał i teraz próbuje udobruchać rodziców (pyszny posiłek). Z (niemała radość) stwierdziłem, że świetnie sobie poradził. Na przykrytym (biały obrus) stole znajdował się już stos (złociste naleśniki).

7. **Uzupełnij w zeszycie zdania odpowiednimi formami rzeczowników podanych w nawiasach. Następnie ustal przypadek i liczbę tych wyrazów.**

Nigdy nie widziałam tak pięknych (buty)!
O (elegancja) świadczy nie tylko nasz wygląd, lecz także sposób, w jaki się wypowiadamy.
Widziałam w sklepie z używaną (odzież) oryginalny płaszcz.
Nie lubię takich grubych (rajstopy).
Czy ostatnio nie zostawiłem u ciebie moich (rękawiczki)?
Szukanie (skarpetki) do pary w twojej szufladzie to prawdziwe wyzwanie.
Spakuj na wyjazd trzy pary (spodnie).
Zrób w końcu porządek w szafie z (ubranie)!

- **Które z rzeczowników w nawiasach odmieniają się przez obie liczby? Które występują tylko w liczbie pojedynczej lub wyłącznie w liczbie mnogiej?**

8. **Przeczytaj podany tekst, zastępując podkreślone czasowniki utworzonymi od nich rzeczownikami.**

Często wracam do wspominać z wakacji, zwłaszcza do wycieczki, podczas której przeszliśmy przez labirynt w polu kukurydzy. Na początku błądzić było nawet przyjemne, ale po pewnym czasie zrozumieliśmy, że pokonać labiryntu to prawdziwe wyzwanie. Choć były słabsze momenty, nawzajem dopingowaliśmy się do rozwiązywać łamigłówek, pokonywać przeszkód i dążyć do celu. Okazało się, że integrować się podczas wspólnie wykonywanych zadań to najlepszy sposób na zgraną drużynę, w której każdy może odnaleźć swoje miejsce.

- **Zapisz utworzone rzeczowniki w zeszycie i określ przypadek każdego z nich.**

9. **Opisz w kilku zdaniach widok ze swojego okna. Które z wymienionych części mowy są szczególnie często wykorzystywane w opisie? Wyjaśnij, jakie pełnią funkcje w tej formie wypowiedzi.**

czasowniki, przymiotniki, liczebniki, przyimki (wyrażenia przyimkowe)

10. Odczytaj zdania. Liczebników w nawiasach użyj w odpowiedniej formie. Następnie wymień liczebniki porządkowe.

Mój kolega Marek rozpoczął naukę w (1) klasie liceum. Ma (3) rodzeństwa. Jego najmłodsza siostra skończyła (10) lat. Marek kocha sport i jest świetnym biegaczem, dlatego zawsze jest (1) lub (2) na mecie. Lubi też zwierzęta. Opiekuje się (5) kociąt i (1) psem.

11. Przeredaguj drugie wypowiedzenie z każdej pary tak, aby zastąpić powtarzające się wyrazy odpowiednimi zaimkami. Czy wszystkie zastosowane przez Ciebie zaimki są odmienne? Uzasadnij swoją odpowiedź.

- Podczas wakacji zaprzyjaźniłam się z **Olą i Danielem**. Mam nadzieję, że niedługo spotkam **Olę i Daniela**.
- Robisz **świetne** zdjęcia. Też bym chciała robić **świetne**.
- W sklepie była promocja, więc kupiłam **trzydzieści** czapek. Teraz się zastanawiam, po co mi aż **trzydzieści**.
- Podczas wakacji byłem w **Bieszczadach**. Chciałbym jeszcze kiedyś wrócić **w Bieszczady**.

12. Odczytaj tekst, zastępując znaki [?] odpowiednimi formami podanych przysłówków.

dobrze, szybko, późno, wysoko

W szkole odbyły się dzisiaj zawody lekkoatletyczne. Na 1000 metrów [?] pobiegł Piotr Sprinter – jego wynik to 3 minuty i 30 sekund. Nieco [?] na mecie pojawił się Konrad Biegalski – czas, jaki uzyskał, to 3 minuty i 36 sekund. Bardzo emocjonujące okazały się zawody w skoku wzwyż dziewcząt. Faworytka Katarzyna Żyrafska skoczyła [?], bo aż 123 centymetry, ale [?] odbiła się Agata Sowa – pokonała poprzeczkę zawieszoną na wysokości 125 centymetrów. [?] zaś skoczyła Kamila Tyczka – ustanowiła nowy rekord szkoły: 134 centymetry. Okazało się, że [?] wypadli uczniowie klasy VI a. Byli bezkonkurencyjni!

13. Którymi spójnikami należy uzupełnić poszczególne zdania?

Napijesz się zimnego soku (albo, czy, zatem) gorącej herbaty?

Zrobiło się późno, (lub, jednak, więc) pójdę już do domu.

14. Wskaż w wypowiedziach wykrzykniki. Wyjaśnij, w jakim celu zostały użyte.

15. W podanych wypowiedzeniach wskaż partykuły i wyjaśnij, co za ich pomocą wyrażono.

Czy idziemy do kina?

Pewnie jeszcze ci o tym nie mówiłem.

Weźże się do roboty!

Nie zapomniał o spotkaniu.

Pisownia *nie* z różnymi częściami mowy – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Uzupełnij podane przysłowia. Następnie określ, jakimi częściami mowy są dodane przez Ciebie wyrazy.

[?] pada jabłko od jabłoni.
Gdzie diabeł [?], tam babę pośle.
Nie czyń drugiemu, co tobie [?].
[?] chodzą parami.

Przypomnienie

***Nie* piszemy łącznie z:**

- rzeczownikami,
  Przykłady: *niebezpieczeństwo, niezabieranie*

- przymiotnikami w stopniu równym,
  Przykłady: *niebezpieczny, niepewna*

- przysłówkami w stopniu równym utworzonymi od przymiotników.
  Przykłady: *niebezpiecznie, niepewnie*

***Nie* piszemy rozdzielnie z:**

- czasownikami i innymi wyrazami w funkcji czasownika,
  Przykłady: *nie zabezpieczył, nie zabierać, nie trzeba*

- przymiotnikami i pochodzącymi od nich przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym,
  Przykłady: *nie gorszy, nie najgorszy, nie gorzej, nie najgorzej*

- przysłówkami nieutworzonymi od przymiotników,
  Przykłady: *nie dzisiaj, nie bardzo, nie fair* [fer]

- zaimkami,
  Przykłady: *nie ty, nie ten, nie mój* (wyjątek: *nieswój* w znaczeniu *niezupełnie zdrowy*)

- liczebnikami,
  Przykłady: *nie dwa, nie pierwszy, nie kilka* (wyjątek: *niejeden* w znaczeniu *wielu*)

- wyrażeniami przyimkowymi.
  Przykłady: *nie do wiary, nie na czasie, nie do końca* (wyjątek: *niezadługo* w znaczeniu *wkrótce*)

Ćwiczenia

1. Uzupełnij wypowiedzi postaci przedstawionych na ilustracji. Zwróć uwagę na pisownię *nie* z następującymi po nim wyrazami.

A:

Moim zdaniem wspólny prezent urodzinowy dla Tomka to był najlepszy pomysł.

B:

Nie zgadzam się, to ▨ (nie + dobry) pomysł. Tak naprawdę każdy chciał mu dać coś innego.

C:

Też myślę, że to był ▨ (nie + najlepszy) pomysł. Tomek wyglądał na rozczarowanego, może liczył na wiele prezentów.

2. Ustal, co oznaczają podane znaki zakazu. Dopisz w zeszycie do każdego z nich zdanie rozkazujące.

Przykład:

Nie zawracaj!

3. Przeredaguj podany tekst, zastępując jak najwięcej wyrazów ich synonimami rozpoczynającymi się od *nie*. Następnie określ, jakimi częściami mowy są te słowa.

Słuchajcie! Przez brak wiedzy o zagrożeniu skupiliśmy się na mało ważnych sprawach, a wróg znowu wykradł nam mapę skarbów! To wielki pech dla naszej drużyny. Trudno w to uwierzyć, ale chyba ktoś łamie zasady zabawy i bierze udział w jakieś brudnej grze.

4. Przekształć podane wypowiedzenia tak, aby zastąpić podkreślone czasowniki z *nie* rzeczownikami. Zachowaj sens wypowiedzeń.

Prosimy <u>nie zabierać</u> do przymierzalni więcej niż 3 sztuki odzieży.

Drodzy Goście, przypominamy: <u>nie karmimy</u> zwierząt!

Zwróć uwagę na to, by <u>nie deptać</u> trawy.

5. Uzupełnij tekst podanymi przysłówkami – do każdego z nich dopisz partykułę *nie*.

lepiej, pewnie, najlepiej, dobrze, mile, fair, dzisiaj

– ▨ się stało, że w ostatniej chwili zaczęliśmy sprzątać pokój przed powrotem rodziców. Czuję się ▨ przed spotkaniem z nimi.
– Racja, wygląda tu ▨ niż wczoraj. Mogą się ▨ zdziwić.
– Fakt, ▨ się to wszystko prezentuje, ale uprzedzimy, że dopiero zaczęliśmy i dokończymy porządki...
– Ale ▨?
– To już by było ▨!

☆ **6.** Jakie części mowy zapisano w podanym tekście rozdzielnie z *nie*? Jak myślisz dlaczego? Sformułuj odpowiednią regułę ortograficzną.

Światło było nie zielone, ale jeszcze żółte, kiedy kierowca nacisnął pedał gazu. Wiedział, że było to nie ryzykowne, tylko po prostu niebezpieczne. Jednak jazda sprawiała, że czuł się wyjątkowo – nie dobrze, ale wprost wspaniale – i czasem zapominał o odpowiedzialności. Uważał, że ma do tego prawo, w końcu był nie zwyczajnym kierowcą, ale najlepszym kierowcą wyścigowym w tym sezonie.

7. Uzupełnij podaną wypowiedź wyrazami *nie raz* i *nieraz*. Kiedy połączenie to jest zaprzeczonym liczebnikiem, a kiedy – przysłówkiem?

▨ trudno jest ocenić, czy postąpiliśmy właściwie. Byłem w takiej sytuacji ▨, ale nawet cztery razy.

8. Napisz krótki tekst o tym, jak zazwyczaj radzisz sobie w stresujących sytuacjach, takich jak ważny sprawdzian czy trudna rozmowa. Użyj wybranych wyrazów.

nieraz, niekiedy, nieczęsto, nierzadko, nie zawsze, nie do końca

9. Zredaguj kilka zdań na temat superbohaterów ukazanych na fotografiach. W swoich tekstach zastosuj wyrazy z *nie*.

Przykład:

Moja mama to <u>niezwykła</u> osoba, prawdziwa superbohaterka. Nigdy mnie <u>nie zawiodła</u>. <u>Nieraz</u> przekonałam się, że – <u>niezależnie</u> od wszystkiego – mogę na nią liczyć.

10. Ułóż krótkie dyktando zawierające wyrazy z *nie*. Następnie podyktuj tekst swojej koleżance lub koledze z ławki. Wymieńcie się pracami i sprawdźcie je sobie nawzajem.

Imiesłowy przymiotnikowe

Na rozgrzewkę

Odczytaj wyrazy zamieszczone po obu stronach zdjęcia. Które z nich są przymiotnikami i opisują cechy dziewczynki, a które – tak jak czasowniki – odnoszą się do czynności i stanów?

szczupła, sympatyczna, młoda

siedząca, uśmiechnięta, zgarbiona

Nowa wiadomość

- **Imiesłowy** to nieosobowe formy czasownika, czyli takie, które nie odmieniają się przez osoby. Dzielimy je na: **imiesłowy przymiotnikowe** i **imiesłowy przysłówkowe**.
- **Imiesłowy przymiotnikowe** przypominają przymiotniki, ponieważ:

– odpowiadają na pytania *jaki?, jaka?, jakie?,*

– odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje.

- Wyróżniamy **imiesłowy przymiotnikowe czynne** i **imiesłowy przymiotnikowe bierne**.

Imiesłowy przymiotnikowe

czynne

- nazywają cechy związane z aktywnym wykonywaniem czynności lub ze znajdowaniem się w określonym stanie,
- są zakończone na *-ący, -ąca, -ące.*

Przykłady:

<u>czytająca</u> dziewczyna (= dziewczyna, która właśnie czyta)

<u>jedzący</u> chłopak (= chłopak, który właśnie je)

<u>uśmiechające się</u> dzieci (= dzieci, które właśnie się uśmiechają)

bierne

- nazywają cechy związane z biernym uleganiem czynnościom lub stanom,
- są zakończone na: *-ny, -na, -ne* lub *-ty, -ta, -te.*

Przykłady:

<u>czytany</u> list (= taki, który podlega czynności czytania)

<u>jedzona</u> potrawa (= taka, która podlega czynności jedzenia)

<u>uśmiechnięte</u> dzieci (= takie, których wygląd jest rezultatem czynności uśmiechania się)

Ćwiczenia

1. **Wskaż w podanym tekście imiesłowy przymiotnikowe. Które z nich to imiesłowy przymiotnikowe czynne, a które – bierne?**

Ten szybko biegnący chłopak to Tomek – mój przyjaciel. W zeszłym roku miał wypadek na nartach – został kontuzjowany. Możecie sobie wyobrazić, co to oznacza dla sportowca – był niepogodzony z tą sytuacją! Na szczęście Tomek ma silny charakter i jest wytrwały – z uporem ćwiczył podczas rehabilitacji, by odzyskać sprawność. Z całą pewnością mogę powiedzieć, że jest osobą walczącą o swoje marzenia i pasje. Dzięki temu dzisiaj znowu jest podziwianym biegaczem, wymagającym od siebie coraz to większych osiągnięć sportowych.

- Określ przypadek, liczbę i rodzaj imiesłowów występujących w zdaniach.

2. **Uzupełnij podpisy imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi i biernymi utworzonymi od podanych czasowników. Pamiętaj, by forma imiesłowu była zgodna z formą rzeczownika.**

malować, zrywać, kopać

pani, dziewczynka

chłopiec, winogrona

dziewczyna, piłka

Gramatyka w praktyce

W zdaniach imiesłowy przymiotnikowe występują w funkcji przydawki – są określeniem rzeczownika. Pozwalają w krótszej formie przekazać informację, którą moglibyśmy wyrazić zdaniem.

Przykłady:

Dziewczynka, która tańczy, to moja siostra. Tańcząca dziewczynka to moja siostra; Potknął się o plecak, który ktoś postawił w przejściu. Potknął się o postawiony w przejściu plecak.

Imiesłowy przymiotnikowe bierne bardzo często nazywają stany (np. *przestraszony*, *zamyślona*) i właściwości (np. *poplamiony*, *wyschnięty*).

3. **Przekształć podane zdania tak, aby zastąpić każdy wyróżniony czasownik imiesłowem przymiotnikowym czynnym lub biernym.**

Prosimy osoby, które **biorą** udział w konkursie, o zgłoszenie się do rejestracji przy wejściu do skateparku.

Wszyscy, którzy **oglądają** zawody, muszą zachować bezpieczną odległość.

Sprzęt, który ktoś **zostawił** na ławce, jest do odebrania przy stoliku sędziów.

Gramatyka w praktyce

Stosując imiesłowy przymiotnikowe, możemy unikać błędów stylistycznych polegających na powtarzaniu tych samych wyrazów.

Przykład:
*Chłopiec, **który** biegł na końcu, potknął się o korzeń, **który** wystawał z ziemi.*
*Chłopiec, **który** biegł na końcu, potknął się o wystający z ziemi korzeń.*

4. Przekształć zdania tak, aby nie powtarzać zaimka *który*. Zastosuj odpowiednie imiesłowy.

Lena założyła sukienkę, którą przysłała jej ciocia, która mieszka w Australii.
Obserwowałem kota, który bawił się zabawką, którą zrobiłem na lekcji techniki.
Wszyscy pamiętamy bramkę, którą strzelił Tomek w meczu, który rozegraliśmy z VII b.

5. Jakimi imiesłowami utworzonymi od czasowników *psuć* i *zepsuć* należy uzupełnić podane wypowiedzi?

– Ten [ ] się smartfon mnie denerwuje! Już po raz kolejny zawiesza się podczas gry!
– Mój to już chyba całkiem jest [ ] – wczoraj wpadł do kałuży.

Nowa wiadomość

Imiesłowy przymiotnikowe czynne tworzymy od czasowników niedokonanych, natomiast **imiesłowy przymiotnikowe bierne** możemy utworzyć zarówno od czasowników niedokonanych, jak i dokonanych.

Przykłady:
grać (czasownik niedokonany) → *Dziewczyna grająca na ukulele.* (imiesłów przymiotnikowy czynny);
Co było wczoraj grane w radiu? (imiesłów przymiotnikowy bierny)

zagrać (czasownik dokonany) → *Utwór został zagrany aż cztery razy.* (imiesłów przymiotnikowy bierny)

6. Przekształć wypowiedzenia tak, aby zastąpić podkreślone czasowniki imiesłowami przymiotnikowymi. Nazwij utworzone imiesłowy.

Muszę się wybrać na film, który wchodzi w tym tygodniu do kin. Aktorka, która w nim występuje, jest naprawdę utalentowana.

7. Przekształć wypowiedzenie *Tomek objaśnia zasady gry* ze strony czynnej na bierną. Podkreśl w utworzonym zdaniu imiesłów przymiotnikowy i go nazwij. Co zauważasz?

Nowa wiadomość

Imiesłowy przymiotnikowe bierne tworzymy od **czasowników przechodnich**, czyli takich, które tworzą stronę bierną.

Przykłady:
Zdałam egzamin. Egzamin został przeze mnie zdany.

zdać (czasownik przechodni) → *zdany* (imiesłów przymiotnikowy bierny)

Kształcenie językowe

8. Uzupełnij w zeszycie zdanie, wpisując odpowiedzi spośród oznaczonych literami A i B oraz oznaczonych literami C i D.

W wypowiedzeniu *Zmęczony zawodnik wytrwale biegł do mety* podkreślony wyraz to A/B, który został utworzony od czasownika C/D.

A. imiesłów przymiotnikowy czynny
B. imiesłów przymiotnikowy bierny
C. dokonanego
D. niedokonanego

9. Zastanów się, kogo i za co podziwiasz. Opisz tę osobę w zeszycie w kilku zdaniach. Podkreśl w swojej wypowiedzi imiesłowy przymiotnikowe. Określ ich przypadek, liczbę i rodzaj.

10. Przygotuj w zeszycie opis sytuacji ukazanej na fotografii. Użyj przynajmniej dwóch imiesłowów przymiotnikowych czynnych i dwóch biernych.

Gramatyka w praktyce

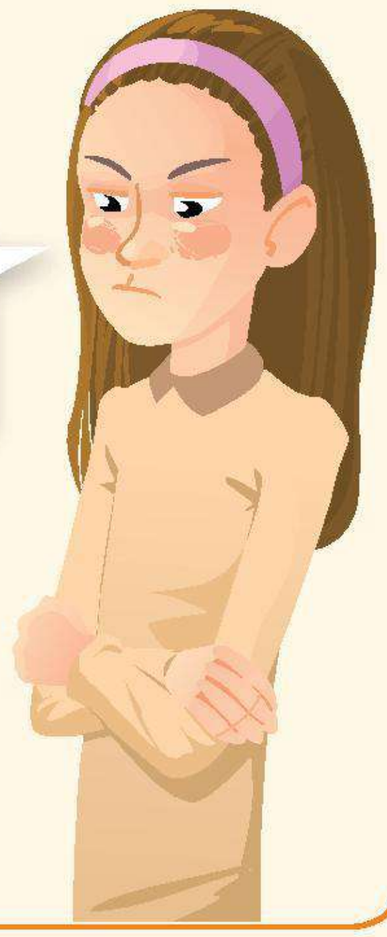
Nie wszystkie wyrazy, które odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje oraz mają zakończenie *-ący*, to imiesłowy. Przykładowo *interesujący* (film) i *gorąca* (herbata) to po prostu przymiotniki. W razie wątpliwości, czy dany wyraz jest przymiotnikiem, czy imiesłowem, zastanów się, czy odpowiada on na jedno z pytań odnoszących się do czynności lub stanów: *co robiący? w jakim stanie się znajdujący?*. Jeśli tak, to zapewne masz do czynienia z imiesłowem przymiotnikowym, a nie z przymiotnikiem.

Przykłady:

uczniowie interesujący się sportem (*co robiący?*) – czyli uczniowie, którzy (*co robią?*) interesują się sportem

interesujący film (*jaki?*) – czyli film, który budzi (*co?*) zainteresowanie

Jestem niewzruszona jak kamień. Niewzruszona jego błaganiami poszłam dalej.

? W którym z podanych przykładów słowo *niewyparzony* jest przymiotnikiem, a w którym – imiesłowem?

Piotr znów skomentował dosadnie jej pomyłkę – ma niewyparzony język.

Ten słoik jest niewyparzony – przed włożeniem konfitury musisz go zalać wrzątkiem!

Imiesłowy przysłówkowe

Na rozgrzewkę

Porównaj zdania. Powiedz, czy – Twoim zdaniem – obu chłopcom udało się ukończyć wyścig. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Dobiegając do mety, Igor skręcił kostkę. Dobiegłszy do mety, Janek skręcił kostkę.

Nowa wiadomość

Imiesłowy przysłówkowe to nieosobowe i nieodmienne formy czasownika, które przypominają przysłówki i odpowiadają na pytania *jak?*, *kiedy?*.

Wyróżniamy **imiesłowy przysłówkowe współczesne** i **imiesłowy przysłówkowe uprzednie**.

Imiesłowy przysłówkowe

współczesne

- nazywają czynności lub stany, które są równoczesne z innymi czynnościami lub stanami,
- są zakończone na *-ąc*.

Przykłady:

Czytając książkę, piła kakao. (= w tym samym czasie czytała książkę i piła kakao)

Kąpiąc psa, rozmawiała z mamą. (= w tym samym czasie kąpała psa i rozmawiała z mamą)

uprzednie

- nazywają czynności lub stany wcześniejsze od innych czynności lub stanów,
- są zakończone na *-wszy, -łszy*.

Przykłady:

Przeczytawszy książkę, wypiła kakao. (= najpierw przeczytała książkę, potem wypiła kakao)

Wykąpawszy psa, porozmawiała z mamą. (= najpierw wykąpała psa, potem porozmawiała z mamą)

Uwaga. Imiesłów przysłówkowy uprzedni jest obecnie używany bardzo rzadko, a w nieoficjalnej polszczyźnie w zasadzie nie występuje.

Ćwiczenia

1. **Które z podanych wypowiedzeń mówią o czynnościach wykonywanych jednocześnie, a które o czynnościach wykonywanych w różnym czasie? Uzasadnij swoje zdanie. Nazwij imiesłowy w poszczególnych wypowiedzeniach.**

Posiekawszy cebulę i czosnek, wrzuć je na olej. Smaż na dużym ogniu, uważając, żeby ich nie przypalić. Przełóż do garnka i zalej bulionem. Gotując bulion, dodawaj kolejno grzyby, pokrojony por i tofu. Mąkę ziemniaczaną wymieszaną z wodą, sosem sojowym i octem wlewaj do garnka, cały czas mieszając zupę, aż stanie się gęsta.

2. Którymi imiesłowami uzupełnisz poszczególne zdania? Wybierz właściwe formy. Uzasadnij swój wybór.

(Wracając/Wróciwszy) z wycieczki rowerowej, odpoczęłam po trudach podróży.

(Pakując/Zapakowawszy) prezent, wręczył go mamie.

(Kończąc/Skończywszy) lekcje, pobiegł na trening.

3. **Uzupełnij zdania odpowiednimi imiesłowami przysłówkowymi utworzonymi od czasowników podanych w nawiasach.**

(Kupować) spodnie, poprosił sprzedawczynię o radę.

(Zakupić) prezent dla przyjaciela, Kuba udał się na przyjęcie.

(Dzwonić) po taksówkę, Magda pakowała ostatnie rzeczy do walizki.

(Zadzwonić) do restauracji, zarezerwowała stolik dla gości.

- **Od jakich czasowników – dokonanych czy niedokonanych – tworzy się imiesłowy przysłówkowe współczesne, a od jakich – uprzednie?**

Nowa wiadomość

Imiesłowy **przysłówkowe współczesne** tworzymy od **czasowników niedokonanych**, a imiesłowy **przysłówkowe uprzednie** – od czasowników **dokonanych**.

4. Przekształć podane zdania, zastępując wyróżnione słowa imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi lub uprzednimi. Pamiętaj o zamianie spójników na przecinki.

Zuza **wstała** wcześnie rano i wybrała się na wycieczkę rowerową. **Jechała** przez las i podziwiała widoki. **Dotarła** do leśniczówki i zatrzymała się na krótki odpoczynek. **Leżała** na polanie i jadła poziomki.

- Porównaj oba teksty i powiedz, jak zmiana form osobowych na imiesłowy wpłynęła na charakter wypowiedzi.

5. **Od jakich czasowników utworzono imiesłowy występujące w podanych zdaniach? Określ aspekt tych czasowników.**

Odłożywszy telefon, wróciła do czytania książki.

Odkładając telefon, przyglądała się widokowi za oknem.

Usłyszawszy budzik, z ciężkim westchnieniem wstała.

Umywszy zęby, szybko się ubrała.

Myjąc zęby, przeglądała się w lustrze.

Pisownia *nie* z imiesłowami

Na rozgrzewkę

Wskaż wśród podanych wyrazów imiesłowy przymiotnikowe.

nierozmowny, niepokonany, nieuprzejmy, nieczytający, niespokojny, niespotykany, nieoceniony

Nowa wiadomość

Nie z **imiesłowami przymiotnikowymi** zapisujemy łącznie.

Przykłady:

niemyślący, niedoceniony, niezamknięty

Ćwiczenia

1. Przekształć podane wyrażenia tak, aby wystąpiły w nich zaprzeczone imiesłowy przymiotnikowe, czyli imiesłowy przymiotnikowe z *nie*.

Przykład:

odkurzacz, który nie działa – niedziałający odkurzacz

szkło, które się nie tłucze – ▨ szkło

mieszkanie, którego nie posprzątano – ▨ mieszkanie

książka, która nie została przeczytana – ▨ książka

mężczyzna, który się nie uśmiecha – ▨ mężczyzna

2. Dopisz do podanych rzeczowników zaprzeczone imiesłowy utworzone od wymienionych czasowników.

oceniać, zdyscyplinować, uregulować, poskromić, usprawiedliwiać

▨ rachunek ▨ pies ▨ nieobecność ▨ przyjaciel ▨ głód

3. Uzupełnij podany tekst zaprzeczonymi imiesłowami przymiotnikowymi utworzonymi od czasowników w nawiasach.

To był jeden z tych wyjazdów od początku (rokować) zbyt dobrze. Już na (strzec) parkingu złapał nas (przewidzieć) deszcz. Niezadowoleni i mokrzy brnęliśmy w (zachęcać) do spaceru mrok lasu, (oświetlać) nawet blaskiem księżyca. (Kończyć się) błotnista ścieżka wyprowadziła nas wreszcie na polanę. To tam odkryliśmy (wiedzieć) pochodzenia tablicę z inskrypcją w (znać) języku. Nie wiedzieliśmy, że właśnie zaczyna się jedna z naszych najbardziej (zapomnieć) przygód.

4. Jak sądzisz, dlaczego w podanych wypowiedzeniach zapisano imiesłowy przymiotnikowe oddzielnie z *nie*?

Nie siedzący, lecz stojący pasażerowie wysiedli jako pierwsi.

Nie krzyczący na siebie, ale rozmawiający ze sobą ludzie szybciej się porozumieją.

Nie leniący się, ale ćwiczący zawodnicy osiągną najlepsze rezultaty.

5. Ułóż i zapisz w zeszycie dialog, który mógłby zostać przeprowadzony w przedstawionej na zdjęciu sytuacji. Użyj imiesłowów.

Przykład:

– *Niewyćwiczone palce utrudniają grę na gitarze.*

Nowa wiadomość

Nie z **imiesłowami przysłówkowymi** zapisujemy rozdzielnie.

Przykłady:

nie wiedząc, nie kupiwszy, nie znalazłszy

6. Jakimi zaprzeczonymi imiesłowami przysłówkowymi, utworzonymi od podanych czasowników, należy uzupełnić zdania? Zapisz te wyrazy w zeszycie.

robić, spojrzeć

Wyszła szybko z pomieszczenia, nawet na nas [?], więc niewiele myśląc, pobiegliśmy za nią. Stała w przedpokoju i wkładała płaszcz, nic sobie [?] z naszego zakłopotania.

7. Dokończ podane zdania tak, aby razem mogły stanowić fragment opowiadania pt. *Zgubiliśmy się w lesie*. Dokończone zdania zapisz w zeszycie.

Nie wiedząc, którędy [?].

Nie otrzymawszy żadnej [?].

Nie skupiając się na [?].

Nie widząc lepszego [?].

Nie dowiedziawszy się [?].

Nie mówiąc, o co [?].

8. Objaśnij pisownię podkreślonych wyrazów z *nie*.

Chcąc nie chcąc, wzięliśmy udział w tej niezwykłej rywalizacji.

Niechcący rozbiłem twój ulubiony żółty kubek – przepraszam!

Była to osoba niechcąca nikomu zrobić najmniejszej przykrości.

Nie chcąc sprawić jej przykrości, zjadł całe ciastko, chociaż był już bardzo najedzony.

Podsumowanie

STAROŻYTNOŚĆ

s. 14–17

sztuka antyczna

s. 16–17

mit

s. 19

przypowieść (parabola)

s. 22

symbol

s. 20

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

EPIKA

s. 13

• Zob. też: Twój niezbędnik

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

mity o

- Prometeuszu
- Syzyfie
- Demeter i Korze
- Dedalu i Ikarze
- Heraklesie
- Tezeuszu i Ariadnie
- Orfeuszu i Eurydyce

- Atenie, s. 18–20

motywy obecne w mitach:

- miłość
- tęsknota
- podróż
- dobro i zło
- odwaga
- dom
- samotność

przypowieści o

- siewcy
- talentach
- pannach roztropnych
- miłosiernym Samarytaninie

- synu marnotrawnym, s. 21–22

motywy obecne w przypowieściach:

- miłość
- wiara
- zaufanie
- mądrość
- nadzieja

LEKTURY UZUPEŁNIAJĄCE

Ernest Hemingway, *Stary człowiek i morze*, s. 23–25

motywy obecne w utworze:

- walka pomimo trudności
- nadzieja
- samotność
- silny charakter
- starość

Podsumowanie

odmienne i nieodmienne części mowy

- czasownik, rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek — s. 14–15
- przysłówek, spójnik, przyimek, wykrzyknik, partykuła — s. 14–15

s. 41–45

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

ortografia

- pisownia *nie* z różnymi częściami mowy — s. 46–48
- pisownia *nie* z imiesłowami — s. 55–56

imiesłowy – nieosobowe formy czasowników

- przymiotnikowe — s. 49–52
  - czynne
  - bierne
- przysłówkowe — s. 53–54
  - współczesne
  - uprzednie

TWORZENIE WYPOWIEDZI

Szkoła mówienia i pisania

- kompozycja tekstu i budowa akapitu — s. 30–32
- opowiadanie inspirowane mitem lub przypowieścią — s. 33–40

WARTO PRZECZYTAĆ

- Katherine Rundell [katrin randel], *Wilczerka*
- Anna Woltz [wolc], *Sto godzin nocy*
- Aleksander Dumas [dima], *Hrabia Monte Christo* [kristo]

WARTO OBEJRZEĆ

- *Amadeusz*, reż. Miloš [milosz] Forman
- *Twój Vincent*, reż. Dorota Kobiela, Hugh Welchman [hiu łelczman]
- *Boska Florence* [florens], reż. Stephen Frears [stiwen frirs]
- *Maria Skłodowska-Curie* [kiri], reż. Marie Noelle [mari noel]

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

WYKONAJ W ZESZYCIE

Madeline Miller[1]

Kirke[2] (fragmenty)

Ujęłam Odyseusza[3] za ręce i pociągnęłam tak, że usiadł.

– Odyseuszu, synu Laertesa, los cię nie oszczędzał. Wyschłeś niczym liście jesienią. Ale masz tu przystań.

Ulga w jego oczach sprawiła, że poczułam ciepło. Zaprowadziłam go w głąb domu i rozkazałam nimfom[4], by zadbały o jego wygody: napełniły srebrną wannę i obmyły jego spocone kończyny, przyniosły świeże ubranie. Wrócił rozjaśniony i czysty do stołu, który zastawiłyśmy jedzeniem. Ale nie palił się, by przy nim usiąść.

– Wybacz – powiedział, patrząc mi w oczy. – Nie mogę jeść.

Wiedziałam, czego chce. Nie pieklił się, nie błagał, tylko czekał na moją decyzję.

Miałam wrażenie, że powietrze wokół mnie jest obrysowane złotem.

– Chodź – rzuciłam.

Wyszłam z domu i ruszyłam do chlewni. Bramka otworzyła się szeroko pod moim dotknięciem. Świnie zakwiczały, lecz kiedy zobaczyły go za moimi plecami, groza je opuściła. Przetarłam każdy ryj oliwą i wypowiedziałam zaklęcie. Szczecina opadła i powstali, przybierając ludzkie kształty. Podbiegli do niego, płacząc i ściskając mu dłonie. On też łkał cicho, ale łzy ciekły tak obficie, aż broda mu zmokła i pociemniała. Wyglądali jak ojciec i marnotrawni synowie. Ile mieli lat, gdy wyruszyli pod Troję? Większość z nich musiała być jeszcze chłopcami. Stałam w pewnym oddaleniu jak pasterz przyglądający się trzodzie.

– Witajcie – rzekłam, gdy przestali płakać. [...]

*

Tamtego wieczoru zjedli obficie, śmiali się, wznosili toasty. Wyglądali młodziej, ulga sprawiła, że jak nowo narodzeni. Znużenie Odyseusza także opadło. Obserwowałam go, siedząc przy krośnie [...]. Nie odstawał od reszty, śmiał się z ich żartów, łagodnie karcący, krzepiąco beztroski. Krążyli wokół niego jak pszczoły wokół ula. [...] W końcu dostrzegłam na jego twarzy wahanie.

– Szlachetna Kirke, złota czarodziejko Ajai. Obdarzyłaś nas łaską, ale trzeba nam jej więcej. Nasz okręt jest rozbity. [...] Wstyd mi prosić o pomoc, ale chyba muszę. W moich najśmielszych marzeniach chcemy zostać miesiąc. Czy to za długo?

Poczułam w gardle słodycz, wybuch radości. Ale zachowałam niewzruszoną twarz.

– Nie wydaje mi się, żeby miesiąc to było za długo.

Przełożył Paweł Korombel

[1] **Madeline Miller** [madelajn miler]

[2] **Kirke** w mit. greckiej córka Heliosa; wróżbitka i czarodziejka, która zamieniła towarzyszy Odyseusza w świnie; mieszkała na wyspie Ajai

[3] **Odyseusz** król Itaki. Walczył w wojnie trojańskiej. Wymyślił podstęp z koniem trojańskim, czym przyczynił się do zwycięstwa Greków. W czasie podróży do domu naraził się Posejdonowi i został przez niego skazany na wieloletnią tułaczkę. Jednym z przystanków w tej wędrówce była wyspa czarodziejki Kirke.

[4] **nimfa** w mitologii greckiej boginka przyrody, uosabiająca jej siłę i piękno

Sprawdź, czy potrafisz

1. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Z przytoczonego fragmentu wynika, że Kirke jest gościnną osobą.	P	F
Działania podjęte przez Kirke dowodzą jej chęci wzbogacenia się.	P	F

2. Które czyny tytułowej bohaterki świadczą o tym, że jest ona czarodziejką? Nie cytuj.

3. Dokończ zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

W przytoczonym fragmencie powieści Madeline Miller narrator A/B, o czym świadczą C/D.

A. jest bohaterem i uczestniczy w wydarzeniach
B. relacjonuje wydarzenia, w których nie uczestniczy
C. czasowniki w 1. os. lp.
D. czasowniki w 3. os. lp.

4. Uzupełnij podane zdania poprawnymi formami imiesłowów. Nazwij każdy z tych imiesłowów.

1. Odyseusz po (zakończyć) wojnie trojańskiej udał się w podróż do rodzinnej Itaki.
2. (wracać) do domu, napotykał wiele trudności.
3. W końcu dotarł na swoją wyspę, gdzie czekała na niego (kochać) rodzina.

5. Zastąp podkreślone sformułowanie jego bliskoznacznym odpowiednikiem: *Ale <u>nie palił się</u>, by przy nim usiąść.*

6. W przytoczonym fragmencie Odyseusz i żeglarze zostali porównani do bohaterów przypowieści o synu marnotrawnym. Napisz, co w opisanej scenie upodabnia ich do postaci z biblijnej przypowieści.

7. Motyw więzi między rodzicem a dzieckiem jest bardzo popularny w mitologii. Podaj mit, w którym została przedstawiona silna relacja między matką lub ojcem a dzieckiem.

8. Jaką wiedzę o świecie i człowieku przekazują mity? Swoją odpowiedź uzasadnij, odwołując się do dwóch wybranych mitów.

9. Rozpoznaj bogów greckich ukazanych na ilustracji. Co pomogło Ci we właściwym określeniu tych postaci?

10. Wyobraź sobie, że płynęłaś/płynąłeś statkiem i nagle zerwała się burza. Gwałtowne wiatry zaprowadziły Twój statek do mitologicznej krainy. Napisz opowiadanie o niezwykłym wydarzeniu, do którego doszło w następstwie Twojego spotkania z wybraną postacią mitologiczną.

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Jack Tresidder[1]

Przedmowa do „Słownika symboli. Ilustrowanego przewodnika po tradycyjnych wyrażeniach obrazowych, znakach ikonicznych i emblematach[2]” (fragmenty)

Tradycyjne symbole stanowią rodzaj stenografii idei[3] [...]. Od tysięcy lat umożliwiają one rzeźbiarzom, malarzom i rzemieślnikom ukazywanie w dziełach myśli i przekonań na temat ludzkiego życia za pomocą pojedynczych bezpośrednich obrazów o dużej sile oddziaływania. [...] zawarte w takich obrazach przekazy [...] krystalizują[4] idee, nie odbierając im głębi.

Podstawowa różnica między symbolem a znakiem polega na tym, że ten drugi ma sens praktyczny i jednoznaczny, jak na przykład znaki: „wstęp wzbroniony”, „zakaz palenia” czy „uwaga niebezpieczeństwo”. Symbole natomiast działają silniej na wyobraźnię i przypisane do nich sensy są bardziej złożone, a niekiedy wieloznaczne. Niektóre przekazują najstarsze i najbardziej fundamentalne wierzenia dotyczące kosmosu i miejsca w nim człowieka oraz uznane normy postępowania i wartości (obiekty czci i szacunku). Wiele ma znaczenie psychologiczne. [...]

Przekazy wizualne w funkcji komunikowania szerokich idei pojawiły się na długo przed pismem – rzeźbione, malowane i przedstawiane w wizerunkach, ubiorach i ozdobach. Te, które w wyniku ciągłego powtarzania stały się znanymi symbolami, wykorzystywano do celów magicznych, do odpędzania złych mocy i przebłagania czy ułagodzenia bogów, a także do sprawowania kontroli nad społecznościami ludzkimi – do podtrzymywania w nich więzi wewnętrznej, wpajania członkom lojalności i posłuszeństwa, wzbudzania w nich agresji, miłości i strachu. Spójny system żywych symboli potrafił sprawić, że ludzie żyli w harmonii z samymi sobą, ze swoją wspólnotą i z kosmosem. Inspirował działania zbiorowe. I nadal ludzie walczą oraz umierają pod takimi czy innymi sztandarami, flagami i emblematami.

Przełożyła Bożenna Stokłosa

[1] **Jack Tresidder** [dżak tresyder]
[2] **emblemat** przedmiot lub znak graficzny symbolizujący jakieś pojęcie
[3] **stenografia idei** tu: rozpoznawalny zapis jakichś sensów
[4] **krystalizują** tu: ukonkretniają, urzeczywistniają

11. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Dzięki symbolom artyści w swoich dziełach mogą przekazywać odbiorcom wiedzę o przeszłości, religii i wartościach.	P	F
Symbole odgrywały ważną rolę w wielu sferach życia różnych społeczności.	P	F

12. Na które z podanych pytań nie można znaleźć odpowiedzi w tekście? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

A. Czym się różni symbol od znaku?

B. Jakie jest pochodzenie słowa *symbol*?

C. Jakie funkcje pełniły i pełnią symbole w różnych społecznościach?

D. Jakie zalety ma symbol jako forma przekazu?

13. Która grafika przedstawia znak, a nie symbol? Uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do *Przedmowy do „Słownika symboli"*.

A.

B.

C.

14. Przyjrzyj się obrazowi i wykonaj zadania.

Philippe de Champaigne [filip de sząpeń], *Vanitas*, ok. 1671 r. Tytuł obrazu w języku łacińskim oznacza *marność*, *nietrwałość* i nawiązuje do jednej z ksiąg Biblii, w której jako myśl przewodnia powtarzają się słowa *Vanitas vanitatum et omnia vanitas* [wanitas wanitatum et omnia wanitas], czyli *Marność nad marnościami i wszystko marność*.

14.1. Napisz, czy przywołane dzieło mogłoby być ilustracją tekstu Jacka Tresiddera. Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się zarówno do treści *Przedmowy...*, jak i elementów graficznych reprodukcji.

14.2. Jak myślisz, dlaczego na obrazie zostały zamieszczone: kwiat, czaszka, klepsydra? Odpowiedz, odwołując się do symboliki tych przedmiotów oraz tytułu obrazu.

15. Wypisz z tekstu imiesłów z partykułą *nie* i uzasadnij jego pisownię.

16. Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

W wypowiedzeniu *Od tysięcy lat umożliwiają one rzeźbiarzom, malarzom i rzemieślnikom ukazywanie w dziełach myśli i przekonań na temat ludzkiego życia* [...] podkreślone słowo to A/B, który zastępuje w zdaniu pierwszym C/D.

A. przyimek

B. zaimek

C. rzeczownik *symbole*

D. czasownik *stanowią*

17. Działający w Twojej szkole Dyskusyjny Klub Książkowy organizuje spotkanie poświęcone powieści Madeline Miller *Kirke*. Zredaguj ogłoszenie, w którym poinformujesz o tym wydarzeniu i zachęcisz koleżanki i kolegów, by wzięli w nim udział. Użyj dwóch argumentów.

2 Cienie i blaski życia

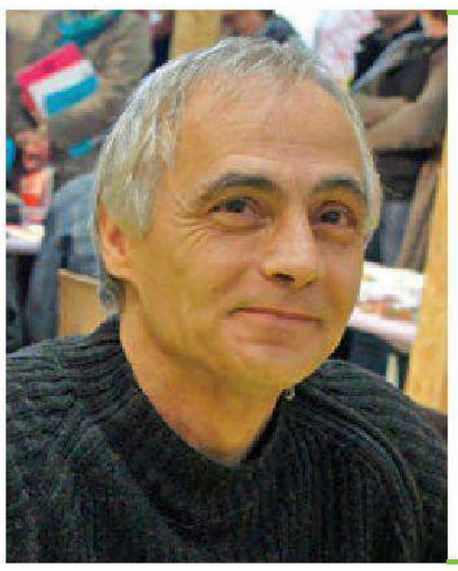

Auguste Renoir
[ogist renuar],
Śniadanie wioślarzy

farby olejne na płótnie
129,5 × 172,7 cm
kolekcja prywatna
1881 r.

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

1. Opisz postacie widoczne na obrazie. W jakiej sytuacji zostały przedstawione?
2. Określ panujący nastrój. Wymień elementy dzieła, które tworzą taką atmosferę.
3. Scharakteryzuj oddziaływanie światła. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że gra światła pełni tutaj szczególną funkcję? Uzasadnij swoją opinię.
4. Impresjoniści, czyli szkoła artystyczna, do której należał Renoir, dokonali rewolucji w malarstwie. Nie ograniczali się oni do malowania w studiu, wyszli ze sztalugami w plener. Zastanów się, w jakim stopniu mogło to wpłynąć na powstałe dzieła.
5. Przeanalizuj relacje między uczestnikami śniadania. Jaki obraz stosunków międzyludzkich ukazał Renoir? Jaką postawę wobec życia prezentuje dzieło?

Michel Piquemal [miszel pikemal]
(ur. 1954 r.), pisarz francuski, współtwórca czasopism dla dzieci, autor tekstów piosenek. Twierdzi, że za każdą książką, którą pisze, stoi książka, którą kochał jako dziecko. Dotychczas stworzył ich ponad 200, większość skierowana jest do dzieci i młodzieży. W Polsce wydano sześć tytułów z serii *Bajki filozoficzne*, m.in. *Opowieści mędrca Sofiosa*, *Księga mądrości*, *Jak żyć razem?* i *Jak żyć na Ziemi?*.

Zanim przeczytasz

Czym – Twoim zdaniem – może być *radość życia*? Co się na nią składa?

Michel Piquemal

Bajki filozoficzne. Jak żyć razem? (fragmenty)

SZCZĘŚCIE W NIESZCZĘŚCIU

Którejś wiosny chiński wieśniak kupił na targu wspaniałą młodą klacz. Wydał na ten cel wszystkie swoje oszczędności. Niestety, ledwo umieścił ją w zagrodzie, a jeszcze tej samej nocy przeskoczyła barierkę i uciekła w kierunku granicy z Mongołami, z którymi Chińczycy nie byli w zbyt dobrych stosunkach. O tym, żeby biec na jej poszukiwanie, nawet nie było co marzyć. Wszyscy sąsiedzi przyszli go pocieszać.

Ale wieśniak ów był mędrcem i umiał z filozoficznym spokojem znosić przeciwności losu.

– Czasami chmury na niebie przynoszą dobroczynny dla upraw deszcz. Z nieszczęścia rodzi się czasem szczęście. Zobaczmy, co życie przyniesie! **Kto wie, co z tego wyniknie?**

I rzeczywiście, kilka dni później klacz wróciła w towarzystwie wspaniałego mongolskiego ogiera.

Cała wieś przyszła go podziwiać, a wieśniakowi gratulować pomyślnego zrządzenia losu.

– Może miałem szczęście! **Ale któż zna istotę rzeczy?** Słońce, które nam świeci, może także nas spalić.

Przyszłość pokazała niestety, że miał rację. Jego syn dostał bzika na punkcie ogiera, całymi godzinami próbował go ujarzmić i dosiąść. Ale zwierzę było narowiste[1]. Jednym wierzgnięciem zrzuciło chłopaka na ziemię, łamiąc mu nogę.

Sąsiedzi stanęli u jego wezgłowia[2]... i od razu zaczęły się rozmowy o prześladującym wieśniaka pechu. Żniwa były tuż-tuż. Ze złamaną nogą jego syn nie będzie mógł mu w niczym pomóc. Ale wieśniak odpowiedział im mądrze:

– Ten świat wiecznie się zmienia. **Kto wie, czy nieszczęścia nie stają się błogosławieństwami?** Pomyślcie o lawie wulkanicznej, która wszystko niszczy, ale daje nam żyzną glebę.

[1] **narowisty** trudny do opanowania, nieposłuszny

[2] **wezgłowie** miejsce, w którym kładzie się głowę na łóżku

Jeszcze zanim zaczęły się żniwa, wybuchła wojna z Mongołami. Wszystkich młodych ludzi powołano pod broń, naturalnie z wyjątkiem leżącego w łóżku syna wieśniaka. Był on jednym z nielicznych, którzy przeżyli wojenne rzezie... Złamana noga uratowała mu życie!

Przełożyli Maria Braunstein, Michał Krasicki

Po przeczytaniu

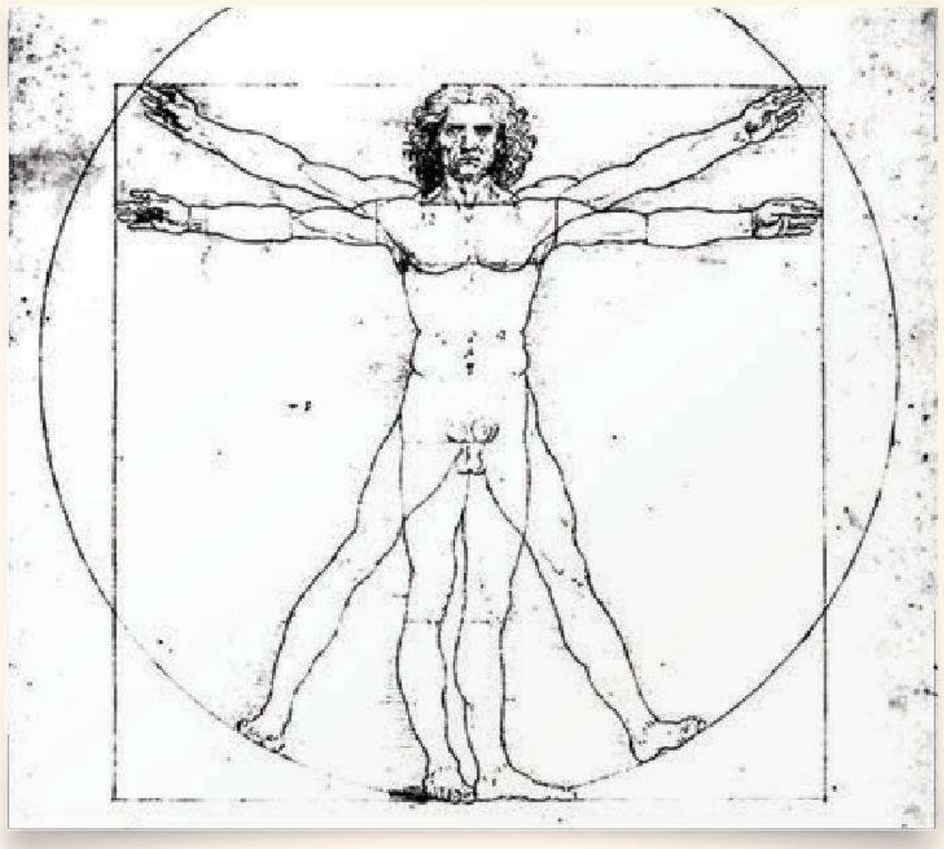
1. Czym zachowanie mędrca w poszczególnych sytuacjach różniło się od reakcji innych ludzi?
2. Wybierz jedną z wypowiedzi filozofa – taką, która mogłaby się stać mottem tekstu Michela Piquemala. → motto, s. 350
3. Określ myśl przewodnią tekstu *Bajki filozoficzne*.
4. Czy postawę mędrca można określić wyrażeniem *stoicki spokój*? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do znaczenia tego sformułowania.
5. W tekście wyróżniono pytania retoryczne wyrażające tę samą refleksję. Jaką funkcję w utworze pełni powtarzanie tego rodzaju pytań?
6. Jak rozumiesz określenie *bajka filozoficzna*? Co taka nazwa mówi o formie i treści utworu?
7. W jaki sposób zaakceptowanie zarówno pozytywnych, jak i negatywnych wydarzeń może wpływać na nasz stosunek do życia? Porozmawiajcie o tym w klasie.
8. Mędrzec odwoływał się do zjawisk przyrody i wskazywał na łączność człowieka z naturą. Czy, Twoim zdaniem, życie w harmonii ze światem przyrody może przynieść szczęście? Uzasadnij swoją odpowiedź.
9. Przygotuj listę wskazówek podpowiadających, jak czerpać radość z życia.
10. Przyjrzyj się ilustracji i odpowiedz na pytania.
    - Które elementy obrazu pogłębiają wrażenie smutku?
    - Jak zazwyczaj reagujesz na przykre wiadomości?
    - Co możesz zrobić w sytuacji, gdy bliska Ci osoba cierpi?

Oleg Kharkhan [olek harhan], *Tragiczny list*, XXI w.

Renesans

Jeśli ktoś nazwie Cię **człowiekiem renesansu**, przyjmij te słowa jako wartościowy komplement. Nazwę tę stosuje się bowiem w odniesieniu do osób, które mają rozległą wiedzę na różne tematy, dbają o swój rozwój, nauka jest ich pasją. Nazwa ta służy zatem wyrażeniu podziwu, a nie sugestii, że ktoś nie przystaje do naszych czasów.

Rysunek Leonarda da Vinci [winczi] przedstawiający proporcje ciała ludzkiego, tzw. człowiek witruwiański, powstał około 1490 r.

Co mówi nazwa epoki?

Słowo *renesans* pochodzi z języka francuskiego: *renaissance* oznacza ***odrodzenie***. W tej epoce odrodziła się bowiem fascynacja kulturą starożytnych Greków i Rzymian. Pisarze i uczeni renesansu byli zafascynowani antyczną wizją człowieka świadomego swoich możliwości, dostrzegającego piękno w otaczającym świecie, dążącego do szczęścia, dlatego zgłębiali starożytne dzieła, by rozwijać zawarte w nich myśli i idee.

Od kiedy do kiedy?

Renesans następuje **po średniowieczu**, a poprzedza **barok**.

Humanizm

W renesansie popularny stał się m.in. pogląd zwany **humanizmem** (*humanitas* oznacza *ludzkość*, *człowieczeństwo*). Jego podstawę stanowiło przekonanie o wyjątkowej godności i znaczeniu **człowieka**, a także przeświadczenie, że celem ludzkiego działania jest troska o szczęście oraz rozwój intelektualny i duchowy. W renesansie człowiek ze swoimi talentami i potrzebami znalazł się w centrum uwagi filozofów i artystów. Ulubionym hasłem zwolenników humanizmu (humanistów) było znane już w starożytności powiedzenie autorstwa antycznego pisarza Terencjusza: *Człowiekiem jestem i nic, co ludzkie, nie jest mi obce.*

Epoka ważnych odkryć i dokonań

Renesans to epoka odkryć zarówno naukowych, jak i geograficznych, a także rozwoju sztuki. Dokonania z tego okresu znacząco wpłynęły na rozwój cywilizacji.

Człowiek w renesansie

wynalazł druk – **Jan Gutenberg**

Dzięki temu wynalazkowi dotychczas bardzo drogie książki potaniały, gdyż czas potrzebny na kopiowanie pisma uległ skróceniu.

tworzył projekty, wynalazki, które wyprzedzały epokę – **Leonardo da Vinci**

Przykładowe projekty wynalazków: spadochron, kombinezon do nurkowania.

dopłynął do Ameryki – **Krzysztof Kolumb**

Dzięki temu, że ludzie odkrywali nowe terytoria, do Europy trafiły dotychczas nieznane rośliny jadalne.

tworzył dzieła sztuki, które do dzisiaj zachwycają – **Michał Anioł**

Artysta namalował m.in. fresk *Stworzenie Adama*.

podważył przekonanie, że nasza planeta znajduje się w centrum wszechświata – **Mikołaj Kopernik**

Astronom dowiódł, że to Ziemia krąży wokół Słońca.

Jak na co dzień żyli ludzie renesansu?

Gdyby w czasach odrodzenia ludzie mieli dostęp do internetu, na portalach, w mediach społecznościowych znalazłyby się dobrze nam znane kategorie treści. Z całą pewnością nie zabrakłoby wśród nich informacji o dokonaniach wszechstronnych ludzi, a także postów dotyczących stylu życia.

Sztuka renesansu

Antyczne wzorce na nowo zagościły również w sztuce. Podobnie jak starożytni artyści, renesansowi twórcy dbali o harmonię swoich dzieł, a piękno osiągali dzięki symetrycznym, proporcjonalnym formom. Nawiązywali do tematyki mitologicznej, ale wykorzystywali także motywy chrześcijańskie. Renesans to epoka wybitnych artystów, których dokonania są znane i cenione do dziś.

Motyw cherubinów z dzieła Rafaela często bywa wykorzystywany w przedmiotach użytkowych, np. na znaczkach pocztowych.

Raffaello Santi (Rafael), ***Madonna Sykstyńska***, 1512 r.

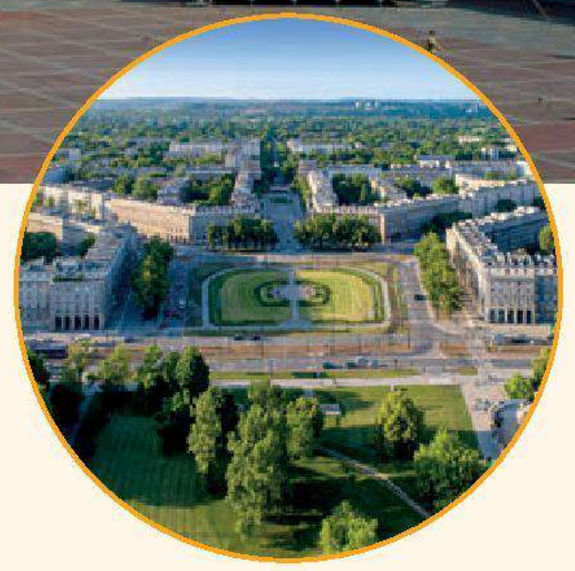

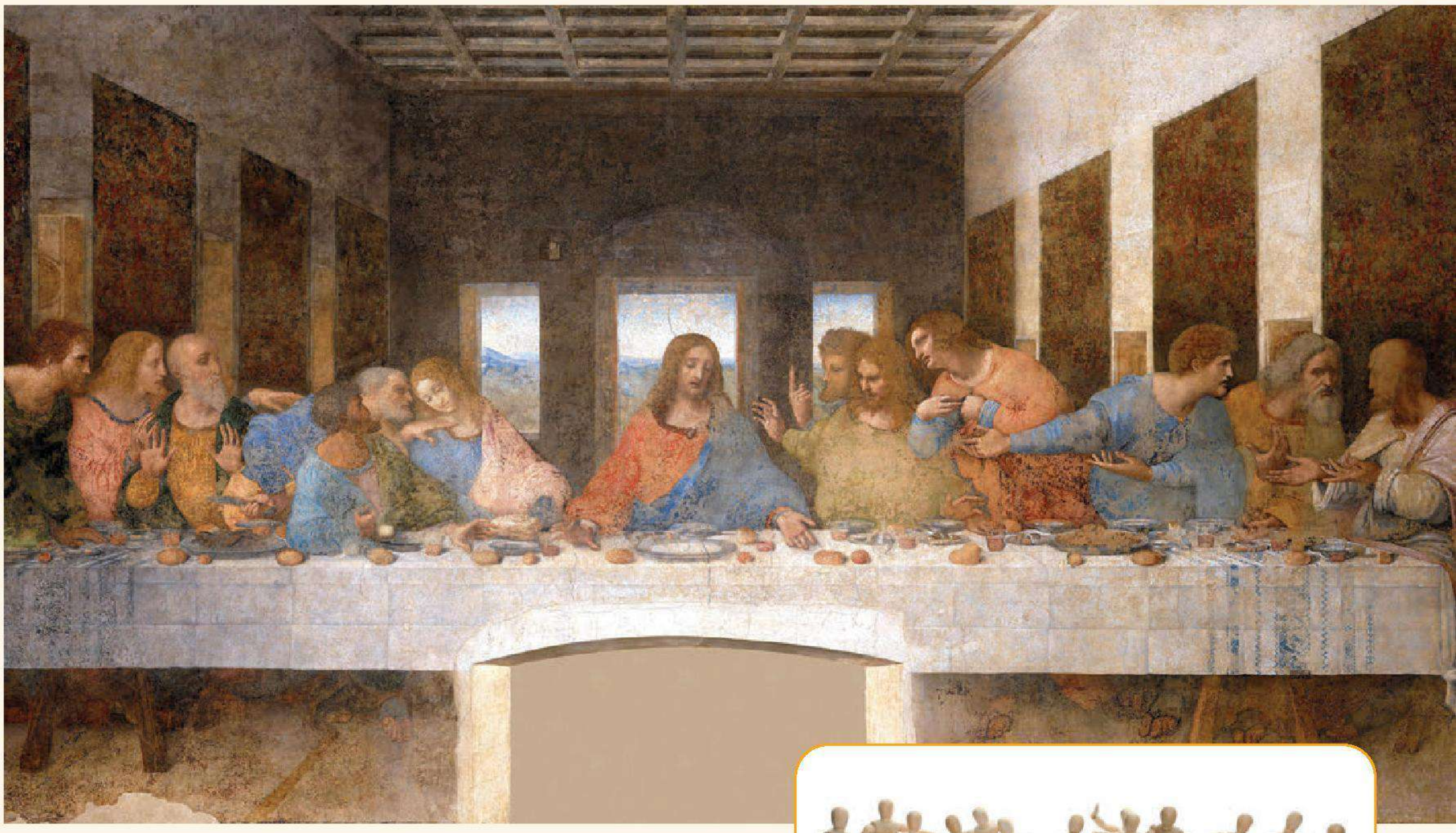
Plan Zamościa obrazuje precyzyjnie zaprojektowane pod względem kształtu miasto.

Zamość – to miasto nazywane perłą renesansu. Powstało ono pod koniec XVI w. z inicjatywy Jana Zamoyskiego, na podstawie planu włoskiego architekta **Bernarda Morando**, który nawiązywał do popularnej w renesansie koncepcji miasta idealnego. Zgodnie z założeniami takie miasto miało wyróżniać się doskonałym, symetrycznym i przejrzystym układem ulic i budowli, zapewniać mieszkańcom bezpieczeństwo, zachwycać pięknem. Udało się to osiągnąć dzięki zastosowaniu prostych i typowych dla architektury renesansu rozwiązań. W 1992 r. Zamość został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

Krakowska dzielnica Nowa Huta została zaprojektowana przez Tadeusza Ptaszyckiego wraz z zespołem Miastoprojektu w latach 50. XX w. Jej kształt nawiązuje do renesansowych koncepcji miasta idealnego. Na zdjęciu z lotu ptaka widać ulice, które symetrycznie odchodzą od Placu Centralnego.

Leonardo da Vinci [winczi], ***Ostatnia wieczerza***, lata 1495–1498

Nawiązanie do *Ostatniej wieczerzy* z wykorzystaniem współczesnych realiów panujących w dużych firmach, fot. Kerrick [keryk]

Michał Anioł,
Stworzenie Adama, 1511 r.

Dłonie robotów – współczesne odniesienie do słynnego fresku

Po przeczytaniu...

1. Wybierz jedno z nawiązań do dzieł malarstwa renesansowego. Jak sądzisz, na co chciano zwrócić uwagę, przedstawiając dany temat w nowy sposób?
2. Poszukaj w internecie informacji o dziełach i wynalazkach Leonarda da Vinci. Która z tych prac zrobiła na Tobie największe wrażenie?
3. Zbierz informacje o włoskim mieście Palmanova [palmanowa]. Wyjaśnij, czemu zawdzięcza opinię miasta idealnego.

Jan Kochanowski (1530–1584)

Człowiek renesansu, humanista – zdobył wszechstronne wykształcenie dzięki studiom w Akademii Krakowskiej, w Królewcu oraz na uniwersytecie w Padwie. Po powrocie do kraju kilkanaście lat spędził na dworach magnackim i królewskim – pełnił m.in. funkcję sekretarza króla Zygmunta Augusta. Po tym etapie osiadł w Czarnolesie, ożenił się, prowadził życie ziemianina. Nadal jednak angażował się w sprawy publiczne, m.in. współpracował z kanclerzem Janem Zamoyskim.
Był twórcą, który miał zdecydowanie największe zasługi dla ukształtowania polskiego języka poetyckiego – jako pierwszy zaczął pisać w języku narodowym dzieła wyróżniające się kunsztem poetyckim. Po mistrzowsku posługiwał się środkami stylistycznymi. Wprowadził do naszej literatury gatunki znane z tradycji antycznej oraz wypracował zasady pisania wierszy. Do jego najpopularniejszych utworów należą *Pieśni*, *Fraszki* oraz *Treny*. W zróżnicowanych pod względem tematyki dziełach można dostrzec humanistyczny światopogląd poety, objawiający się m.in. wielością wyrażanych emocji: zarówno szczęścia, poczucia ładu, jak i bólu i cierpienia – tego, czego zazwyczaj doświadcza człowiek w swoim życiu.

Muzeum w Czarnolesie

W swojej twórczości Jan Kochanowski rozsławił rodzinny Czarnolas. Dzisiaj w tej położonej niedaleko Puław miejscowości znajduje się Muzeum Jana Kochanowskiego. Mieści się ono w XIX-wiecznym dworku (dom, w którym mieszkał poeta, spłonął). Można w nim oglądać eksponaty związane z życiem i twórczością pisarza oraz epoką, w której tworzył. W muzeum znajdują się m.in. oryginalnie zdobione drzwi żelazne z inicjałami poety, fotel z herbem rodziny Kochanowskich, a także renesansowe meble i przedmioty codziennego użytku, takie jak dzban czy kałamarz.

Zanim przeczytasz

Przypomnijcie sobie fragment wiersza *Lokomotywa* Juliana Tuwima i na podstawie tego cytatu powiedzcie, jak rozumiecie znaczenie słowa *fraszka*: *Gładko tak, lekko tak toczy się w dal / Jak gdyby to była piłeczka, nie stal, / Nie ciężka maszyna zziajana, zdyszana, / Lecz fraszka, igraszka, zabawka blaszana.*

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

Jan Kochanowski

Fraszki (wybór)

PÓŁ ŻARTEM, PÓŁ SERIO

Do fraszek

Fraszki moje (coście mi dotąd zachowały)[1],
Nie chcę, żebyście kogo źle wspominać miały.
Lecz jeśli wam nie g myśli[2] cudze obyczaje,
Niechaj karta występom[3], nie personom[4] łaje!
Chcecieli chwalić kogo, chwalciesz[5], ale skromnie,
By pochlebstwa jakiego nie uznano po mnie.
To też wiedzcie, że drudzy swej się chwały wstydzą
Podobno, że chwalnego w sobie nic nie widzą.

[1] **coście mi dotąd zachowały**
czegoście dotąd przestrzegały
[2] **nie g myśli**
nie po myśli
[3] **występy**
występki
[4] **persona**
tu: osoba, człowiek
[5] **chwalciesz**
chwalcież

Na młodość

Jakoby też rok bez wiosny mieć chcieli,
Którzy chcą, żeby młodzi nie szaleli.

Do Hanny

Na palcu masz dyjament, w sercu twardy krzemień[1],
Pierścień mi, Hanno, dajesz, już i serce przemień[2].

[1] **krzemień**
krzemień
[2] **przemień**
przemień

Na nabożną

Jeśli nie grzeszysz, jako mi powiadasz,
Czego się, miła, tak często spowiadasz?

Po przeczytaniu

1. Określ, jaki charakter mają przedstawione utwory.
2. Jak rozumiesz słowa *Niechaj karta występom, nie personom łaje*?
3. Jakim pomysłem posłużył się poeta, by wyrazić, na czym polega młodość? Opowiedz własnymi słowami, jaki jest sens utworu *Na młodość*.
4. Co podmiot mówiący zarzuca Hannie? Jak to zobrazował?
5. Czego dotyczy utwór *Na nabożną*? Jakie wywarł na Tobie wrażenie?
6. Napisz krótki zabawny utwór, któremu nadasz tytuł *Na brak internetu*.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

NA SCENIE ŻYCIA

O żywocie ludzkim

Fraszki to wszytko, cokolwiek myślemy,
Fraszki to wszytko, cokolwiek czyniemy.
Nie masz na świecie żadnej pewnej rzeczy[1],
Próżno tu człowiek ma co mieć na pieczy[2].
Zacność, uroda, moc, pieniądze, sława,
Wszystko to minie jako polna trawa.
Naśmiawszy sie nam[3] i naszym porządkom,
Wemkną nas w mieszek, jako czynią łądkom[4].

[1] **nie masz na świecie żadnej pewnej rzeczy** niczego w życiu nie można być pewnym
[2] **mieć na pieczy** dbać o coś
[3] **naśmiawszy sie nam** naśmiawszy się z nas
[4] **Wemkną nas w mieszek, jako czynią łądkom** włożą nas do woreczka jak marionetki po kukiełkowym przedstawieniu

Po przeczytaniu

1. Jakim środkiem wyrazu posłużył się podmiot liryczny w dwóch pierwszych wersach utworu? Co w ten sposób chciał podkreślić? Czy zgadzasz się z opinią zawartą we wskazanym fragmencie? → powtórzenie, s. 348
2. O jakich ważnych dla człowieka wartościach jest mowa w tekście? Z czym zostały one zestawione? Wyjaśnij sens tego porównania.
3. Czego dotyczy porównanie zawarte w dwóch końcowych wersach tekstu? Jak za jego pomocą podmiot liryczny chciał wpłynąć na odbiorców?
4. Ustalcie, jakie cechy wspólne mają utwory *Na młodość*, *Do Hanny*, *Na nabożną*, *O żywocie ludzkim*, a co je różni. Zwróćcie uwagę na formę, tematykę oraz wymowę tekstów.

Nowa wiadomość

- **Fraszka** to krótki utwór poetycki, pisany wierszem. Zwykle ma charakter żartobliwy, czasem refleksyjny i jest oparty na ciekawym pomyśle. Zazwyczaj fraszka jest zakończona puentą.
- Tytuły fraszek rozpoczynają się zazwyczaj od przyimków, np.: *Na...* (*Na młodość*), *Do...* (*Do Hanny*).
- Jan Kochanowski stworzył polską nazwę *fraszka* od włoskiego słowa *frasca*, które dosłownie oznacza *gałązka*, a w przenośni: *drobiazg*, *błahostka*, *żarcik*.

5. Przeczytaj głośno fraszki *O żywocie ludzkim*, *Na młodość*, *Do Hanny*, *Na nabożną*. Oceń, co wpływa na rytm tych utworów. Zwróć uwagę na rymy i liczbę sylab w poszczególnych wersach.

Nowa wiadomość

Wiersz sylabiczny to wiersz regularny, w którym wszystkie wersy mają jednakową liczbę sylab (zgłosek), stały rytm. Wprowadził go do polskiej poezji Jan Kochanowski. Najpopularniejsze typy polskiego wiersza sylabicznego to: 8-zgłoskowiec, 11-zgłoskowiec i 13-zgłoskowiec.

Zanim przeczytasz

Pomyślcie o tym, co jest Wam potrzebne, abyście się czuli szczęśliwi.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

WARTOŚĆ ZDROWIA

Jan Kochanowski

Na zdrowie

Ślachetne[1] zdrowie,
Nikt się nie dowie,
Jako smakujesz,
Aż się zepsujesz.
Tam człowiek prawie[2]
Widzi na jawie
I sam to powie,
Że nic nad zdrowie
Ani lepszego,
Ani droższego;
Bo dobre mienie,
Perły, kamienie,
Także wiek młody
I dar urody,
Mieśca wysokie[3],
Władze szerokie
Dobre są, ale
Gdy zdrowie w cale[4];
Gdzie nie masz siły
I świat niemiły.
Klinocie[5] drogi,
Mój dom ubogi
Oddany tobie,
Ulubuj sobie[6].

[1] **ślachetne**
szlachetne
[2] **prawie**
prawdziwie
[3] **mieśca wysokie**
wysokie urzędy
[4] **w cale**
w całości
[5] **klinocie**
klejnocie
[6] **ulubuj sobie**
upodobaj sobie

Po przeczytaniu

1. Do kogo się zwraca podmiot liryczny? Czemu służy w tekście ten bezpośredni zwrot? → **apostrofa, s. 348**
2. Określ, jaka jest główna myśl fraszki *Na zdrowie*.
3. Kiedy człowiek docenia znaczenie zdrowia? Wskaż wersy, które o tym mówią.
4. Wymień wartości, rzeczy i zjawiska, które, zdaniem podmiotu lirycznego, są mniej ważne niż zdrowie. Czy zgadzasz się z tą opinią?
5. W jakich sytuacjach ludzie życzą sobie zdrowia?
6. Porozmawiajcie o tym, czy przesłanie fraszki *Na zdrowie* jest wciąż aktualne. Uzasadnijcie swoje zdanie.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

Kontekst

W utworach wielu pisarzy i poetów pojawiają się wątki autobiograficzne, czyli odwołania do własnych doświadczeń życiowych, wspomnienie najbliższych ludzi lub ulubionych miejsc. Przykładem takiego utworu jest fraszka *Na lipę* Jana Kochanowskiego, w której poeta upamiętnił drzewo rosnące w pobliżu jego domostwa. Dzięki pracy biografów i rycinom uwieczniającym wizerunek mistrza z Czarnolasu wiadomo, że poeta spędzał czas w cieniu ulubionego drzewa.

Jan Kochanowski

Na lipę

PRZEPIS NA SZCZĘŚCIE

Gościu, siądź pod mym liściem, a odpoczni sobie,
Nie dojdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,
Choć się nawysszej[1] wzbije, a proste promienie
Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.
Tu zawżdy[2] chłodne wiatry z pola zawiewają,
Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają[3].
Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potym szlachci[4] pańskie stoły.
A ja swym cichym szeptem sprawić umiem snadnie[5],
Że człowiekowi łacno[6] słodki sen przypadnie.
Jabłek wprawdzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie[7]
Jako szczep napłodniejszy w hesperyskim sadzie[8].

Ksawery Pillati, *Jan Kochanowski siedzący pod lipą*, 1864 r.

[1] **nawysszej** dawniej: najwyżej
[2] **zawżdy** dawniej: zawsze
[3] **narzekają** dawniej: śpiewają
[4] **szlachci** dawniej: uświetnia
[5] **snadnie** dawniej: łatwo
[6] **łacno** dawniej: szybko
[7] **kładzie** dawniej: traktuje
[8] **w hesperyskim sadzie** w mitologicznym ogrodzie bogów, w którym rosły złote jabłka, podarunek ślubny matki Zeusa, Gai, dla jego przyszłej żony, Hery; ogród był strzeżony przez nimfy Hesperydy

Po przeczytaniu

1. Kto się wypowiada w utworze *Na lipę*? Jak myślisz, dlaczego poeta posłużył się takim zabiegiem?
2. Wskaż epitety, za pomocą których podmiot liryczny ukazuje zalety wynikające z odpoczynku w cieniu drzewa. Ustal, do jakich zmysłów się poprzez nie odwołuje.
3. Na podstawie utworu *Na lipę* wyjaśnij, jaki był stosunek poety do natury, jakie miejsce zajmowała w jego życiu.
4. Wymień argumenty, których używa się, by zachęcić do wypoczynku w gospodarstwie agroturystycznym lub na łonie natury. Które z nich odwołują się do podobnych potrzeb, jak te opisane we fraszce?
5. Pomyśl o miejscu, w którym lubisz spędzać czas. Wymyśl co najmniej pięć sformułowań oddających jego zalety. W tym celu posłuż się różnymi środkami stylistycznymi.

Zanim przeczytasz

Podaj skojarzenia ze słowem *dom*.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

Jan Kochanowski

Na dom w Czarnolesie

Panie, to moja praca, a zdarzenie Twoje[1];
Raczysz[2] bogosławieństwo dać do końca swoje.
Inszy[3] niechaj pałace marmórowe[4] mają
I szczerym złotogłowem[5] ściany obijają,
Ja, Panie, niechaj mieszkam w tym gniaździe[6] ojczystym,
A Ty mię zdrowiem opatrz i sumnieniem[7] czystym,
Pożywieniem ućciwym[8], ludzką życzliwością,
Obyczajmi znośnymi[9], nieprzykrą starością.

[1] **zdarzenie Twoje** Twój dar, to, co zawdzięczam Twojej łasce
[2] **raczysz** obyś raczył, obyś zechciał
[3] **inszy** dawniej: inny
[4] **marmórowe** pisownia zgodna z dawną ortografią
[5] **złotogłowem** ozdobną tkaniną przetykaną złotą nicią
[6] **gniaździe** dzisiaj: gnieździe
[7] **sumnieniem** sumieniem
[8] **ućciwym** należytym
[9] **znośnymi** właściwymi

Po przeczytaniu

1. Kto jest adresatem fraszki *Na dom w Czarnolesie*? Jaki charakter nadaje utworowi zastosowana na początku apostrofa?
2. Co – według podmiotu lirycznego – składa się na szczęśliwe życie? Czy, Twoim zdaniem, wnioski osoby mówiącej są dzisiaj aktualne?
3. Jakie może być przenośne znaczenie marmurowych pałaców i złotogłowiu? Jaką postawę przyjmuje podmiot liryczny wobec tych wartości?
4. Odwołując się do różnych źródeł informacji, wskaż cechy świadczące o autobiograficznym charakterze fraszki *Na dom w Czarnolesie*.
5. Porównaj wizerunek Boga, do którego zwraca się podmiot liryczny we fraszce *Na dom w Czarnolesie*, z obrazem Stwórcy ukazanego w dziele *O żywocie ludzkim*.
6. Na podstawie fraszki *Na dom w Czarnolesie* przygotuj notatkę, w której zapiszesz, jaką rolę odgrywał dom w życiu poety.
7. Uporządkuj informacje o fraszce *Na dom w Czarnolesie*. W tym celu wybierz właściwe uzupełnienia zdań.
   Utwór *Na dom w Czarnolesie* jest napisany *wierszem/prozą* i ma formę *dialogu/monologu*. W tekście wypowiada się *narrator/podmiot liryczny*. Treść fraszki ma charakter *wyznania/opowiadania*.

Nowa wiadomość

Liryka to jeden z trzech rodzajów literackich (obok epiki i dramatu), który obejmuje utwory ukazujące uczucia, myśli, przeżycia wewnętrzne, wrażenia podmiotu lirycznego. Podmiot liryczny może wypowiadać się bezpośrednio lub pośrednio. Utwory liryczne są zazwyczaj podzielone na wersy i strofy. Najczęściej występują w nich środki stylistyczne.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

Zanim przeczytasz

Porozmawiajcie o tym, za co cenicie swoich przyjaciół.

Jan Kochanowski

Na zachowanie[1]

Co bez przyjaciół za żywot? Więzienie,
W którym niesmaczne żadne dobre mienie[2].
Bo jeslić się co przeciw myśli stanie[3],
Już jako możesz sam przechowaj[4], panie.
Nikt nie poradzi, nikt nie pożałuje;
Takżeć, jeslić się dobrze poszańcuje[5],
Żaden się z tobą nie będzie radował,
Sam sobie będziesz w komorze smakował.
Co ludzi widzisz, wszytko podejźrzani,
W oczy cię chwali, a na stronie gani.
Nie słyszysz prawdy, nie słyszysz przestrogi,
Być, wierę[6], miały urość na łbie rogi.
Uchowaj, Boże, takiego żywota,
Daj raczej miłość, a chocia[7] mniej złota.

[1] **zachowanie** poważanie u ludzi
[2] **niesmaczne żadne dobre mienie** dobre imię, uznanie innych ludzi nie smakuje, nie sprawia przyjemności
[3] **przeciw myśli stanie** niezgodnie z planami
[4] **sam przechowaj** sam to przemyśl
[5] **jeslić się dobrze poszańcuje** jeśli ci się dobrze powiedzie
[6] **być, wierę** by tobie, jak sądzę
[7] **chocia** chociaż

Po przeczytaniu

1. Co – według podmiotu lirycznego – daje obecność przyjaciół?
2. Wskaż puentę utworu i wyjaśnij, jak rozumiesz jej sens. Czy zgadzasz się z przesłaniem fraszki? Uzasadnij swoje zdanie. → puenta, s. 350
3. Jak sądzisz, dlaczego fraszki znajdują się na liście lektur? Odwołując się do poznanych utworów, oceń, czy ich treść może przemawiać do Twoich rówieśników. Co może być utrudnieniem w odbiorze tekstów z dawnych epok?

Karol Miller, *Odwiedziny Jana Zamoyskiego w Czarnolesie*, 1877 r.

Jan Sztaudynger
(1904–1970), poeta, satyryk. Ukończył studia filologiczne i pedagogiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Następnie pracował jako nauczyciel i wykładowca. Zajmował się też popularyzowaniem teatru lalkowego. Tworzył wiersze dla dzieci i dorosłych oraz fraszki i aforyzmy, zebrane m.in. w tomach *Piórka* (1954), *Puch ostu* (1958).

Zanim przeczytasz

Wymyśl hasło lub zdanie, które mogłoby być Twoim życiowym mottem.

Jan Sztaudynger

Piórka (wybór)

Fortuna
Fortuna toczy się kołem,
Pod kołem to pojąłem.

Rada
Nie narzucaj światu
Swojego formatu.

Głos w telefonie
Hallo? – tu sumienie,
Czy pan zamówił budzenie?

Lustro
Raz cię lustro zasmuci,
Raz cię zauroczy.
Niełatwo z sobą samym
Zostać w cztery oczy.

Zmarszczki
Każda zmarszczka ma historię swą,
Każda rzeźbiona uśmiechem lub łzą.

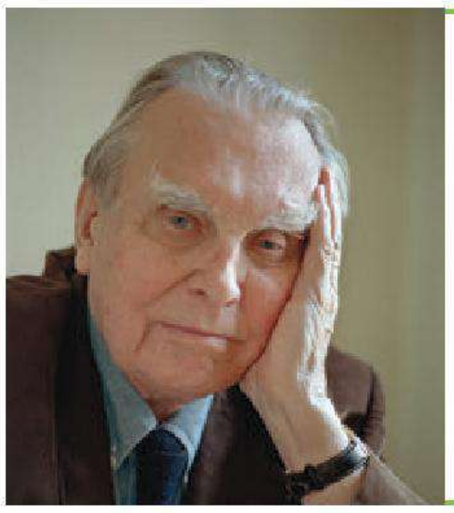
WŚRÓD LUDZI

Po przeczytaniu

1. Przypomnij sobie, czym jest fraszka. Jakie cechy fraszki można dostrzec w utworach ze zbioru *Piórka*? → fraszka, s. 72
2. Wyjaśnij, jakie prawdy życiowe zostały przedstawione w zamieszczonych utworach.
3. Porozmawiajcie o tym, jaki obraz człowieka wyłania się z fraszek Jana Sztaudyngera.
4. Do jakich związków frazeologicznych nawiązują utwory *Głos w telefonie* oraz *Lustro*? W jaki sposób poeta wykorzystał frazeologizmy?
5. Zapoznaj się z utworem Igora Sikiryckiego. Następnie udowodnij, że wiersz *Papla* jest fraszką.

Papla
Wciąż powtarza jednakowo:
„Daję słowo, daję słowo".
I dlatego, bądźmy szczerzy,
Jego słowom nikt nie wierzy.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Czesław Miłosz
(1911–2004), był jednym z najwybitniejszych polskich poetów i pisarzy. Napisał m.in. eseje *Zniewolony umysł* i *Ziemia Ulro*, powieść *Dolina Issy* oraz liczne wiersze. W utworach poruszał m.in. tematy dotyczące wpływu historii na człowieka, zachwycał się także światem i naturą. W 1980 r. otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury.

Zanim przeczytasz

Jaki jest stosunek współczesnego człowieka do natury? Przedstaw kilka przykładów takich postaw.

Czesław Miłosz

Dar

BYĆ SZCZĘŚLIWYM

Dzień taki szczęśliwy.
Mgła opadła wcześnie, pracowałem w ogrodzie.
Kolibry przystawały nad kwiatem kaprifolium[1].
Nie było na ziemi rzeczy, którą chciałbym mieć.
Nie znałem nikogo, komu warto byłoby zazdrościć.
Co przydarzyło się złego, zapomniałem.
Nie wstydziłem się myśleć, że byłem, kim jestem.
Nie czułem w ciele żadnego bólu.
Prostując się, widziałem niebieskie morze i żagle.

[1] **kaprifolium** (lub kapryfolium) pnącze o wijących się pędach i różowych, białych lub żółtawych kwiatach

Po przeczytaniu

1. Z jakimi miejscami znanymi z Biblii i z mitologii może się kojarzyć ogród przedstawiony w wierszu *Dar*? Dlaczego?
2. Podziel wiersz na dwie części: jedną będącą opisem świata, a drugą – wyrazem przeżyć wewnętrznych. Wyjaśnij, jak miejsce, w którym znajduje się osoba mówiąca, wpływa na jej nastrój. Co o tym świadczy?
3. Przyjrzyj się pojawiającym się w utworze zaprzeczeniom. Co dzięki nim zostało uwypuklone?
4. Jaką refleksję na temat szczęścia można odnaleźć w tekście poety?
5. Jaki dostrzegasz związek między treścią utworu a jego tytułem? → tytuł, s. 351
6. Dowiedz się, co oznaczają słowa *carpe diem* [karpe dijem]. W jaki sposób wiersz Czesława Miłosza łączy się z tymi słowami Horacego?
7. W jaki sposób język wiersza Czesława Miłosza koresponduje z problematyką tego utworu? Zwróć uwagę na słownictwo, środki stylistyczne, długość wypowiedzeń.
8. Coraz bardziej popularny staje się ruch *slow life* [sloł lajf], oznaczający życie, w którym ważna jest umiejętność zatrzymania się i wsłuchania w siebie. Czy przesłanie wiersza *Dar* pokrywa się z ideą tego nurtu? Swoją opinię uzasadnij.

Zanim przeczytasz

Porozmawiajcie o tym, jakie mogą być zalety i wady życia na wsi.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

WIEJSKA SIELANKA

Jan Kochanowski

Pieśń świętojańska o sobótce

Panna XII

Wsi spokojna, wsi wesoła,
Który głos twej chwale zdoła[1]?
Kto twe wczasy[2], kto pożytki
Może wspomnieć zaraz[3] wszytki?

Człowiek w twej pieczy uczciwie
Bez wszelakiej lichwy[4] żywie;
Pobożne jego staranie
I bezpieczne[5] nabywanie.

Inszy sie ciągną przy dworze[6]
Albo żeglują przez morze
Gdzie człowieka wicher pędzi,
A śmierć bliżej niż na piędzi[7].

Najdziesz, kto w płat języka dawa[8],
A radę na funt[9] przedawa;
Krwią drudzy zysk oblewają,
Gardła na to odważają[10].

Oracz pługiem zarznie w ziemię;
Stąd i siebie, i swe plemię,
Stąd roczną czeladź[11] i wszytek
Opatruje swój dobytek.

Jemu sady obradzają,
Jemu pszczoły miód dawają;
Nań[12] przychodzi z owiec wełna
I zagroda jagniąt pełna.

On łąki, on pola kosi,
A do gumna[13] wszytko nosi.
Skoro też siew odprawiemy,
Komin wkoło obsiędziemy.

[1] **twej chwale zdoła** podoła wychwalaniu cię

[2] **wczasy (starop.)** wygody; wolne chwile

[3] **zaraz (starop.)** równocześnie

[4] **lichwa** pożyczanie pieniędzy

[5] **bezpieczny** tu: pozbawiony trosk

[6] **sie ciągną przy dworze** zabiegają o względy ważnych osób

[7] **piędź** miara długości równa odległości od końca kciuka do końca środkowego palca rozpostartej dłoni

[8] **w płat [...] dawa (starop.)** sprzedaje

[9] **funt** jednostka wagi (ok. pół kg)

[10] **gardła [...] odważają** narażają się na niebezpieczeństwo

[11] **roczna czeladź** robotnicy przyjęci na rok do pracy

[12] **nań** na niego

[13] **gumno** budynek, w którym przechowywano zboże po żniwach, przed wymłóceniem

Kilka słów o lekturze

Pieśń świętojańska o sobótce to cykl 12 utworów, w których Jan Kochanowski przedstawił obrzędy sobótki. Sobótka, nazywana inaczej nocą Kupały, była ludowym świętem obchodzonym w noc świętojańską. W tym czasie palono ogniska, tańczono, śpiewano. Dziewczęta rzucały wianki i zioła lecznicze na wodę, aby ją obłaskawić. Z czasem zwyczaj ten był wiązany z wróżbą zamążpójścia (dziewczęta, których wianki zostały wyłowione przez chłopców, mogły się spodziewać ślubu). Najbardziej popularna w całym cyklu utworów Jana Kochanowskiego jest pieśń *Panny XII*, która ukazuje zalety życia na wsi, w zgodzie z naturą.

Tam już pieśni rozmaite,
Tam będą gadki pokryte[14],
Tam trefne plęsy[15] z ukłony,
Tam i cenar, i goniony[16].

A gospodarz wziąwszy siatkę,
Idzie mrokiem na usadkę[17]
Albo sidła stawia w lesie;
Jednak zawżdy co przyniesie.

W rzece ma gęste więcierze[18],
Czasem wędą[19] ryby bierze;
A rozliczni ptacy w koło
Ozywają sie wesoło.

Stada igrają przy wodzie,
A sam pasterz, siedząc w chłodzie,
Gra w piszczałkę proste pieśni;
A faunowie skaczą leśni[20].

Za tym[21] sprzętna[22] gospodyni
O wieczerzej pilność czyni[23];
Mając doma ten dostatek,
Że sie obejdzie bez jatek[24].

Ona sama bydło liczy,
Kiedy, z pola idąc, ryczy;
Ona i spuszczać[25] pomoże,
Męża wzmaga[26], jako może.

A niedorośli wnukowie,
Chyląc sie ku starszej głowie,
Wykną przestawać na male[27],
Wstyd i cnotę chować w cale[28].

Dzień tu[29], ale jasne zorze
Zapadłyby znowu w morze,
Niżby mój głos wyrzekł wszytki
Wieśne[30] wczasy i pożytki.

[14] **gadki pokryte (starop.)** zagadki
[15] **trefne plęsy (starop.)** wymyślne tańce
[16] **cenar, [...] goniony** nazwy tańców
[17] **usadka (daw.)** zasadzka
[18] **więcierz (daw.)** sieć
[19] **węda** linka zakończona haczykiem z przynętą
[20] **fauny** postacie z mitologii greckiej, przedstawiane jako pół ludzie, pół kozły; opiekunowie pasterzy i rolników, bóstwa pól i lasów
[21] **za tym (starop.)** potem
[22] **sprzętna (starop.)** zapobiegliwa
[23] **O wieczerzej pilność czyni** przygotowuje posiłek
[24] **jatka (tu forma D. lm: jatek)** tu: stragan
[25] **spuszczać** doić
[26] **wzmaga** wspomaga
[27] **Wykną przestawać na male** są przyzwyczajeni do przestawania na małym (skromnym) życiu
[28] **chować w cale** zachowywać w całości, nienaruszone
[29] **tu** teraz
[30] **wieśne (starop.)** wiejskie

Po przeczytaniu

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny? Co jest celem jego wypowiedzi?
2. Opowiedz, jakim zajęciom, zawodom podmiot liryczny przeciwstawia życie mieszkańca wsi. Jakich argumentów w tym celu używa?
3. Wymień obowiązki gospodarza i gospodyni. Czemu służy ich praca?
4. Jak mieszkańcy wsi przedstawionej w utworze organizują sobie czas po pracy?
5. Jak rozumiesz słowa: *A niedorośli wnukowie, / Chyląc się ku starszej głowie, / Wykną przestawać na male*?
6. Podsumuj własnymi słowami obraz życia na wsi wpisany w utwór Kochanowskiego. Jakie cechy można przypisać tej wizji?
7. Jakie podejście do życia zostało przedstawione w *Pieśni świętojańskiej*? Wymień wartości ważne dla ludzi, którzy żyją według tej koncepcji.
8. Przeczytaj na głos kilka zwrotek utworu. Powiedz, co wpływa na rytm tekstu.

Nowa wiadomość

Pieśń – utwór stroficzny o regularnej budowie i wyrazistym rytmie, który jest oparty na jednakowej liczbie sylab w wersach i stałym układzie rymów. W pieśniach często występują refren oraz powtórzenia.

9. Korzystając z informacji podanych w ramce *Kilka słów o lekturze*, powiedz, które z obrzędów nocy świętojańskiej są Ci znane. Jak sądzisz, dlaczego tradycja ta jest podtrzymywana? Co jest w niej atrakcyjnego?

Kontekst

W renesansie **szczęście człowieka** uważano za dobro najwyższe. Dlatego w utworach literackich wiele uwagi poświęcano poszukiwaniu recepty na doskonałe i spełnione życie. Jan Kochanowski swoje poglądy na ten temat wyraził przede wszystkim w dwóch księgach pieśni. Poeta przekonuje w nich, że warunkiem zadowolenia z własnej egzystencji jest zachowanie umiaru, równowagi i dystansu wobec kaprysów losu. Zdaniem Kochanowskiego człowiek powinien doceniać uroki życia, np. uczty, tańce, zabawy, a jednocześnie dbać o swój rozwój intelektualny i duchowy. Warunkiem osiągnięcia szczęścia jest panowanie nad najniższymi instynktami oraz pielęgnowanie w sobie cech, takich jak prawość, męstwo, uczciwość, troska o dobro innych ludzi. Wszystkie te wartości składają się na moralny ideał, który Kochanowski, wzorem starożytnych, nazywał **cnotą**. W Polsce w epoce odrodzenia powszechnie uważano, że szansę na takie godne i szczęśliwe życie ma przede wszystkim szlachcic ziemianin. Wiejskie ustronie chroniło go przed zgiełkiem świata, uczyło pokory i umiaru. Pozwalało żyć w harmonii z naturą.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

Zanim przeczytasz

W jaki sposób, Twoim zdaniem, człowiek może osiągnąć spokój wewnętrzny?

Jan Kochanowski

Pieśń II z Ksiąg pierwszych

RADOŚĆ ŻYCIA

Serce roście[1] patrząc na te czasy!
Mało przedtym gołe[2] były lasy,
Śnieg na ziemi wysszej łokcia[3] leżał,
A po rzekach wóz nacięższy zbieżał[4].

Teraz drzewa liście na się wzięły,
Polne łąki pięknie zakwitnęły;
Lody zeszły, a po czystej wodzie
Idą statki i ciosane łodzie.

Teraz prawie[5] świat sie wszystek śmieje:
Zboża wstały, wiatr zachodny wieje;
Ptacy sobie gniazda omyślają[6]
A przede dniem śpiewać poczynają.

Ale to grunt wesela prawego[7],
Kiedy człowiek sumnienia całego[8],
Ani czuje w sercu żadnej wady,
Przecz by sie miał wstydać swojej rady[9].

Temu wina nie trzeba przylewać,
Ani grać na lutni, ani śpiewać;
Będzie wesół, byś chciał, i o wodzie,
Bo sie czuje prawie na swobodzie[10].

Ale kogo gryzie mól zakryty[11],
Nie idzie mu w smak obiad obfity;
Żadna go pieśń, żadny głos nie ruszy,
Wszystko idzie na wiatr mimo uszy[12].

Dobra myśli, której nie przywabi,
Choć kto ściany drogo ujedwabi[13],
Nie gardź moim chłodnikiem chruścianym[14],
A bądź ze mną, z trzeźwym i z pijanym!

[1] **serce roście**
serce rośnie
[2] **gołe**
tu: pozbawione liści
[3] **wysszej łokcia**
wyżej łokcia (dawna miara długości), czyli powyżej ok. 60 cm
[4] **zbieżał**
przejechał
[5] **prawie**
naprawdę, prawdziwie
[6] **omyślają**
tu: planują
[7] **wesela prawego**
prawdziwej radości
[8] **sumnienia całego**
czystego sumienia
[9] **przecz by sie miał wstydać swojej rady**
dlaczego miałby się wstydzić swoich myśli, zamiarów
[10] **na swobodzie**
tu: wolny od trosk
[11] **mól zakryty**
tu: wyrzuty sumienia
[12] **idzie na wiatr mimo uszy**
puszcza mimo uszu
[13] **ściany drogo ujedwabi**
obije ściany jedwabiem (na znak bogactwa)
[14] **chłodnikiem chruścianym**
altaną z gałązek

Kilka słów o lekturze

Tematyka pieśni Jana Kochanowskiego jest bardzo zróżnicowana. Są wśród nich wiersze miłosne, biesiadne, pożegnalne, społeczno-obyczajowe, patriotyczne. Mają jednak wspólną cechę – dotyczą sztuki życia, renesansowej recepty na osiągnięcie szczęścia.

Po przeczytaniu

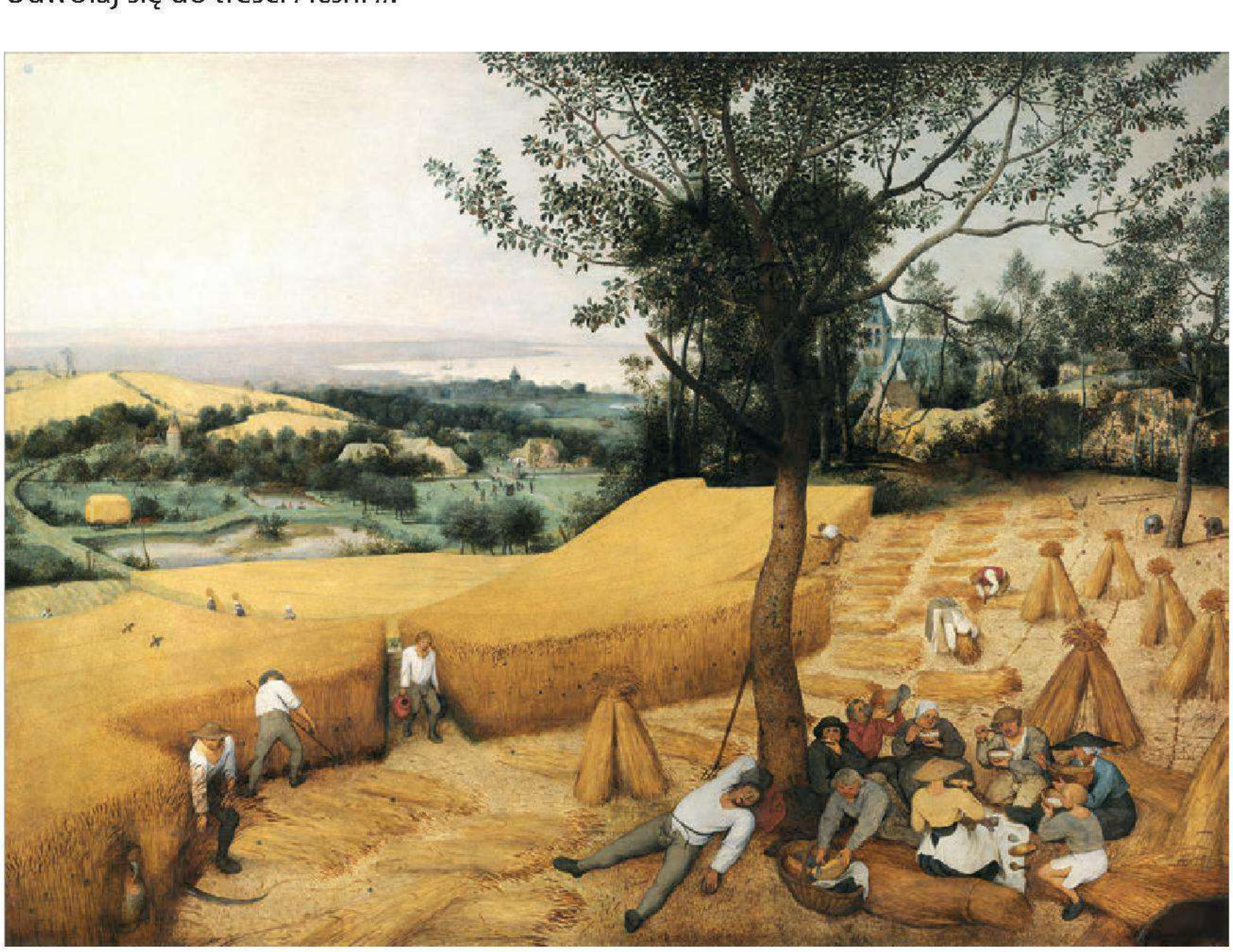
1. Kim jest podmiot liryczny w wierszu? Jakie jest jego nastawienie do świata?
2. Powiedz, jakie *czasy* ukazuje Jan Kochanowski w trzech pierwszych zwrotkach utworu.
3. Jak myślisz, dlaczego poeta posłużył się uosobieniami, mówiąc o przyrodzie? Co za pośrednictwem tego zabiegu chciał wyrazić? → **uosobienie, s. 349**
4. Jaki – zgodnie z treścią pieśni – jest warunek *wesela prawego*? Czy zgadzasz się z tym poglądem? Uzasadnij swoje zdanie.
5. Po czym, według podmiotu lirycznego, można poznać osobę, której nie trapią żadne zmartwienia? Jak się zachowuje ktoś, kogo *gryzie mól zakryty*?

☆ 6. Nazwij adresata apostrofy zawartej w ostatniej zwrotce i zaproponuj jego dwa bliskoznaczne określenia. O co prosi podmiot liryczny w tej części utworu? → **apostrofa, s. 348**

7. Sformułuj przesłanie *Pieśni II*. Czy jest ono aktualne również w dzisiejszych czasach? Uzasadnij swoją odpowiedź.

8. Czy zgadzasz się z twierdzeniem, że język i obyczaje wprawdzie się zmieniają, lecz ludzkie potrzeby, marzenia i rozterki są dzisiaj niemal takie same jak przed wiekami? Przedstaw swoje argumenty.

9. Zapisz w zeszycie w punktach zasady, którymi – zdaniem Jana Kochanowskiego – człowiek powinien się kierować w życiu, aby był zadowolony i szczęśliwy. Odwołaj się do treści *Pieśni II*.

Pieter Bruegel [piter brojgel], *Żniwa*, 1565 r. Obraz ukazuje harmonię i piękno natury, której podporządkowany jest rytm życia i zajęć ludzi.

Zanim przeczytasz

Jan Kochanowski wiele pisał o warunkach szczęśliwego życia. A jak zachowujemy się, gdy brakuje nam szczęścia? Które z tych reakcji mogą w realny sposób pomóc zmienić niekorzystną sytuację, a które są bezcelowe?

Beata Chomątowska, Dorota Gruszka, Daniel Lis, Urszula Pieczek

Jakoś to będzie. Szczęście po polsku (fragmenty)

STARA BIEDA

Prawdopodobnie w chwili, gdy czytasz te słowa, pogoda jest beznadziejna. W najlepszym wypadku – taka sobie. Jest zdecydowanie za zimno. Albo tylko trochę, ale jednak. Zachmurzyło się i pada deszcz. [...] Wieje silny, nieprzyjemny wiatr. Albo właśnie nie wieje i smog w mieście robi się nie do wytrzymania. [...] „Jak tak sobie trochę ponarzekam, to od razu czuję, że żyję" – wszyscy znamy to uczucie. Uwielbiamy narzekać. Każdy pretekst jest dobry [...]. Oczywiście, lubimy też narzekać, że Polacy narzekają. [...]

Paradoks[1] polega na tym, że nie przestajemy narzekać, choć z roku na rok coraz mniej mamy ku temu powodów i uważamy się za coraz szczęśliwszych. [...]

Badania nad polską kulturą narzekania nasi naukowcy prowadzili już w latach dziewięćdziesiątych. I już wtedy ponad połowa z nas deklarowała, że lubimy narzekać bez powodu. Różnimy się pod tym względem od innych narodowości, a od niektórych bardzo wyraźnie. Na przykład kultura amerykańska nakazuje entuzjazm, więc jeżeli Amerykanin ma na końcu języka coś negatywnego, powinien to raczej zachować dla siebie. W Wielkiej Brytanii nie trzeba co prawda być szczęśliwym, ale jednocześnie nie wolno być nieszczęśliwym. Tymczasem w Polsce na pytanie „Jak leci?" wypada odpowiedzieć „Aa, stara bieda", choćbyśmy nawet dzień wcześniej trafili szóstkę w lotka. Potwierdzają to badania. Jeden z polskich profesorów codziennie przez sto dni pytał grupę studentów, czy czują się „lepiej niż zwykle"[...]. Po zakończeniu badania okazało się, że – z wyjątkiem dwóch studentów – zwykle wszyscy czuli się gorzej niż zwykle. Dla porównania: podobne badanie przeprowadzone kilkadziesiąt lat wcześniej w Stanach Zjednoczonych wykazało, że amerykańscy studenci zwykle czują się lepiej niż zwykle. Badania te dobrze pokazują, co nakazuje nam kultura, w której żyjemy.

Czy narzekanie ma zalety? Jak najbardziej! Uwalnia nas od nieprzyjemnych

Kilka słów o książce

Jakoś to będzie. Szczęście po polsku to książka utrzymana w stylu popularnych ostatnio publikacji na temat metod osiągania szczęścia. Napisana lekkim językiem, z dużą dawką humoru, odwołuje się do stereotypów na temat Polaków, jednak na każdy z nich patrzy przez różowe okulary. Nawet wady rodaków stają się w niej pretekstem do mówienia o szczęściu. Autorzy poruszają takie tematy, jak: polska gościnność, zaradność oraz rola rodziny. W publikacji zawarli także informacje o modzie, designie [dizajnie], kuchni. Dodatkowo umieścili atrakcyjne fotografie, garść ciekawostek, a nawet... przepisy kulinarne.

[1] **paradoks**
sprzeczność

emocji i może prowadzić do zmiany sytuacji, która nam nie odpowiada. Jednak żeby tak się stało, powinno ono dotyczyć określonego problemu, na przykład konkretnego nauczyciela, lekarza czy sąsiada i tego, co zrobili źle, a nie oświaty, służby zdrowia, sąsiadów czy wszystkiego w ogóle, bo to z kolei prowadzi do przygnębienia i nieufności. Badania wskazują, że ufamy ludziom, z którymi mamy bezpośredni kontakt. Prawie nigdy nie narzekamy na rodzinę i przyjaciół, a okolicę, w której mieszkamy, uważamy za bezpieczną. To wyjaśnia, dlaczego choć od lat deklarujemy, że sprawy w Polsce i na świecie idą w złym kierunku, jednocześnie uważamy, że nam samym i naszym bliskim żyje się coraz lepiej. Jesteśmy optymistami na lokalną skalę.

Polska kultura narzekania mówi o nas coś jeszcze. Jesteśmy szczerzy, bezpośredni, lubimy mówić wprost, bez owijania w bawełnę. Ale gdy słuchamy kogoś, kto maluje świat w czarnych barwach, jesteśmy bardziej skłonni mu uwierzyć, choćby to, co mówi, nie miało pokrycia w faktach. Osoby, które narzekają, uważamy za mądre, wiarygodne i trafnie oceniające rzeczywistość wokół. Z kolei tych, którzy są nastawieni entuzjastycznie, zazwyczaj uznajemy za miłych, ale niezbyt spostrzegawczych.

Jedno jest pewne: w Polsce narzekanie pełni dość szczególną rolę, specyficzną dla naszej kultury – pozwala nam nawiązywać i pogłębiać relacje. Jeśli na przykład na pytanie „Co słychać?" odpowiemy, że „Wszystko dobrze", będzie to najprawdopodobniej oznaczało, że chcemy trzymać rozmówcę na dystans. Tymczasem narzekanie może być formą zagajenia[2], zaproszeniem do rozmowy, otwarcia się. To konwencja, w której my Polacy od razu się odnajdziemy.

Narzekanie nie zawsze jest więc powodem do narzekania. Jeśli mamy ochotę trochę popsioczyć[3], nie ma w tym niczego złego. Byleby robić to z umiarem, a może nawet z uśmiechem.

[2] **zagajenia** rozpoczęcia rozmowy

[3] **psioczyć** potocznie: narzekać

Po przeczytaniu

1. Nazwij swoimi słowami główne myśli przedstawionego tekstu.
2. Na podstawie tekstu opowiedz o różnicach między Polakami a Amerykanami i mieszkańcami Wielkiej Brytanii. Która z zaprezentowanych postaw jest Ci najbliższa? Uzasadnij swoje zdanie.
3. Co mają na myśli osoby, które określają swoją sytuację sformułowaniem *stara bieda*? Jak można scharakteryzować ich nastawienie?
4. Na jakie zalety narzekania wskazują autorzy tekstu? Jakie warunki powinny być spełnione, aby narzekanie prowadziło do zmian na lepsze?
5. Odszukaj w tekście informacje o funkcjach narzekania w Polsce. Jakie jest Twoje zdanie na ten temat?
6. Wyjaśnij związek między problematyką poruszaną w przeczytanym tekście a rysunkiem zamieszczonym obok.

Źródło: https://andrzejrysuje.pl/rysunek/weltschmerz, 14.09.2009 [dostęp: 23.04.2019]

Kontekst

Żałoba po zmarłych to jedno z najtrudniejszych ludzkich doświadczeń. Już w starożytności powstawały utwory literackie, które poruszały tematykę związaną z utratą bliskich osób. Dzieła te miały służyć uspokojeniu i pocieszeniu, a także utrwalać pamięć o zmarłych. Jan Kochanowski także pisał takie wiersze. Jego nowatorstwo polegało na tym, że poświęcił je dziecku – dwuipółletniej córeczce, do tej pory treny opowiadały bowiem tylko o osobach dorosłych. Cały cykl składa się z 19 utworów. Pochwała zmarłej córki i żal po jej utracie dominują od *Trenu I* do *Trenu VIII*, z kolei następne utwory, aż do *Trenu XVIII*, ukazują przede wszystkim przeżywanie straty. Dopiero ostatnia część cyklu mówi o odzyskaniu spokoju. W *Trenie XIX* słowa pocieszenia wypowiada matka poety. Poucza syna, że cierpienie i przemijanie są doświadczeniami wpisanymi w los człowieka. Trzeba się z nimi pogodzić i znosić je z godnością.

Zanim przeczytasz

Jak sądzisz, dlaczego w literaturze, filmie, muzyce czy dziełach plastycznych artyści podejmują temat śmierci?

WOBEC ŚMIERCI

Jan Kochanowski

Treny (wybór)

Tren I

Wszytki płacze, wszytki łzy Heraklitowe[1]
I lamenty, i skargi Simonidowe[2],
Wszytki troski na świecie, wszytki wzdychania
I żale, i frasunki[3], i rąk łamania,
Wszytki a wszytki za raz[4] w dom sie mój noście[5],
A mnie płakać mej wdzięcznej dziewki[6] pomoście[7];
Z którą mię niepobożna śmierć rozdzieliła
I wszytkich moich pociech nagle zbawiła[8].
Tak więc smok, upatrzywszy gniazdo kryjome[9],
Słowiczki liche zbiera[10], a swe łakome
Gardło pasie[11]; tymczasem matka szczebiece
Uboga[12], a na zbójcę coraz sie miece[13].
Prózno, bo i na samę okrutnik zmierza,
A ta nieboga[14] ledwe[15] umyka pierza[16].
„Prózno płakać" – podobno drudzy rzeczecie.
Cóż, prze Bóg żywy, nie jest prózno na świecie?
Wszystko prózno; macamy[17], gdzie miękcej w rzeczy,

[1] **łzy Heraklitowe** Heraklit z Efezu, antyczny filozof grecki, w swoich dziełach często ubolewał nad losem
[2] **skargi Simonidowe** Symonides, antyczny poeta grecki, zasłynął z licznych utworów lamentacyjnych
[3] **frasunek** zgryzota, strapienie
[4] **za raz** razem
[5] **w dom sie mój noście** przenieście się do mojego domu
[6] **wdzięczna dziewka** urocza dziewczynka
[7] **pomoście** pomóżcie
[8] **zbawiła** pozbawiła
[9] **kryjome** ukryte
[10] **zbiera** zabiera
[11] **pasie** karmi
[12] **uboga** biedna, nieszczęśliwa
[13] **miece** miota
[14] **nieboga** biedna, nieszczęśliwa
[15] **ledwe** ledwie
[16] **umyka pierza** ucieka z piórami
[17] **macamy** dotykamy

A ono wszędy ciśnie: błąd – wiek człowieczy.
Nie wiem, co lżej: czy w smutku jawnie żałować,
Czyli[18] się z przyrodzeniem[19] gwałtem mocować[20]?

[18] **czyli**
tu: czy tylko
[19] **z przyrodzeniem**
z tym, co człowiekowi przyrodzone, z naturą
[20] **gwałtem mocować**
walczyć przy użyciu siły

Po przeczytaniu

1. W jaki sposób osoba mówiąca szuka pomocy i pocieszenia w swojej rozpaczy? Do czego się odwołuje? Kogo zaprasza do swojego domu? W jakim celu? O czym świadczy ta *gościnność*?
2. Jakie przenośne znaczenie ma obraz smoka pożerającego pisklęta? Jak sądzisz, dlaczego poeta posłużył się taką metaforą? Co w ten sposób wyraził?
3. Jakie uczucia wyraża podmiot liryczny słowami: [...] *macamy, gdzie miękcej w rzeczy, / A ono wszędy ciśnie: błąd – wiek człowieczy*?
4. Jakie refleksje na temat życia i sposobu postrzegania świata zostały wyrażone w pytaniu retorycznym *Cóż, prze Bóg żywy, nie jest próżno na świecie*?
5. Nad czym zastanawia się osoba mówiąca w dwóch ostatnich wersach utworu?

Tren V

Jako oliwka mała pod wysokim sadem
Idzie z ziemie ku górze macierzyńskim szladem[1],
Jeszcze ani gałązek, ani listków rodząc,
Sama tylko dopiro szczupłym prątkiem[2] wschodząc:
Tę jesli, ostre ciernie lub rodne[3] pokrzywy
Uprzątając, sadownik podciął ukwapliwy[4],
Mdleje za raz[5], a zbywszy[6] siły przyrodzonej[7],
Upada przed nogami matki ulubionej.
Tak ci sie mej namilszej Orszuli dostało:
Przed oczyma rodziców swoich rostąc[8], mało
Od ziemie sie co wzniózwszy, duchem zaraźliwym
Srogiej śmierci otchniona[9], rodzicom troskliwym
U nóg martwa upadła. O zła Persefono[10],
Mogłażeś tak wielu łzam dać upłynąć płono[11]?

[1] **macierzyńskim szladem**
w ślad za matką (za drzewem rodzicielskim)
[2] **prątkiem**
pędem
[3] **rodne**
bujne, dorodne
[4] **ukwapliwy**
niecierpliwy
[5] **za raz**
zaraz
[6] **zbywszy**
pozbywszy się, straciwszy
[7] **przyrodzonej**
naturalnej
[8] **rostąc**
rosnąc
[9] **otchniona**
owiana
[10] **Persefona**
w mitologii greckiej Kora, córka Demeter i Zeusa, żona Hadesa
[11] **płono**
na próżno, daremnie

Po przeczytaniu

1. Jaki obraz przedstawił podmiot liryczny w pierwszych ośmiu wersach utworu? Co chciał wyrazić za pomocą porównania do sadownika, oliwki i sadu?

Nowa wiadomość

Porównanie homeryckie to rodzaj porównania, którego jedna część jest bardzo rozbudowana, stanowi samodzielny obraz. Ten rodzaj porównania służy uwydatnieniu cech opisywanej osoby, sytuacji, ukazaniu zaskakującego podobieństwa.

2. Odszukaj w wierszu porównanie homeryckie. Czemu służy takie zobrazowanie śmierci dziecka?
3. Wyjaśnij sens pytania, które kończy utwór. Do kogo jest skierowane i jakie uczucia osoby mówiącej ujawnia? Czego symbolem może być – Twoim zdaniem – *zła Persefona*? → symbol, s. 351

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

Tren VII

Nieszczęsne ochędóstwo[1], żałosne ubiory
Mojej namilszej cory[2],
Po co me smutne oczy za sobą ciągniecie?
Żalu mi przydajecie.
Już ona członeczków swych wami nie odzieje:
Nie masz, nie masz nadzieje!
Ujął ją sen żelazny, twardy, nieprzespany.
Już letniczek pisany[3]
I uploteczki[4] wniwecz[5], i paski złocone,
Matczyne dary płone[6].
Nie do takiej łóżnice[7], moja dziewko droga,
Miała cię mać uboga[8]
Doprowadzić; nie takąć dać obiecowała
Wyprawę[9], jakąć dała.
Giezłeczkoć[10] tylko dała a lichą tkaneczkę[11];
Ojciec ziemie bryłeczkę
W główki włożył. Niestetyż, i posag, i ona
W jednej skrzynce[12] zamkniona!

[1] **ochędóstwo** tu: stroje i ozdoby
[2] **cory** córki
[3] **letniczek pisany** letnia sukienka
[4] **uploteczki** wstążki
[5] **wniwecz** na nic
[6] **płone** niepotrzebne
[7] **takiej łóżnice** takiego łoża (małżeńskiego)
[8] **mać uboga** nieszczęśliwa matka
[9] **wyprawę** tu: wyprawkę ślubną
[10] **giezłeczkoć** koszulkę
[11] **lichą tkaneczkę** skromną sukienkę
[12] **skrzynce** tu: trumnie, do skrzyni chowany był również posag panny młodej

Zygmunt Trembecki, *Jan Kochanowski z Urszulką*, XIX w.

Po przeczytaniu

1. Do kogo na początku utworu zwraca się podmiot liryczny?
2. Wskaż fragment, w którym osoba mówiąca zmienia adresata swojej wypowiedzi. Kto nim jest?
3. Jakie uczucia wywołuje w podmiocie lirycznym widok ubranek córki?
4. Opowiedz, jak ojciec wyobrażał sobie przyszłość swojego dziecka.
5. Jakie wrażenie wywołuje kontrast między darami, w które chcieli wyposażyć córkę rodzice, a rzeczami, które ostatecznie mogli jej ofiarować?
6. Wyjaśnij, jak rozumiesz ostatnie wersy utworu. Na czym polega wieloznaczność słowa *skrzynka*?
7. Jak została nazwana w utworze śmierć? Jaki efekt poeta uzyskał dzięki tej przenośni? → przenośnia, s. 349
8. Opisz rzeźbę Zygmunta Trembeckiego. Jaki jest związek tego dzieła z przeczytanym trenem?

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Renesans

9. Wskaż cechy wspólne utworów zatytułowanych *Tren I*, *Tren V* i *Tren VII*. Zwróć uwagę na ich problematykę.

Nowa wiadomość

Tren to utwór żałobny będący pochwałą osoby zmarłej oraz wyrażający smutek i żal po jej stracie. Ten gatunek liryki znany był już w starożytności.

10. Odszukaj w internecie wiersz Władysława Broniewskiego *Firanka*. Jakie cechy trenu dostrzegasz w tym utworze?

Tren VIII

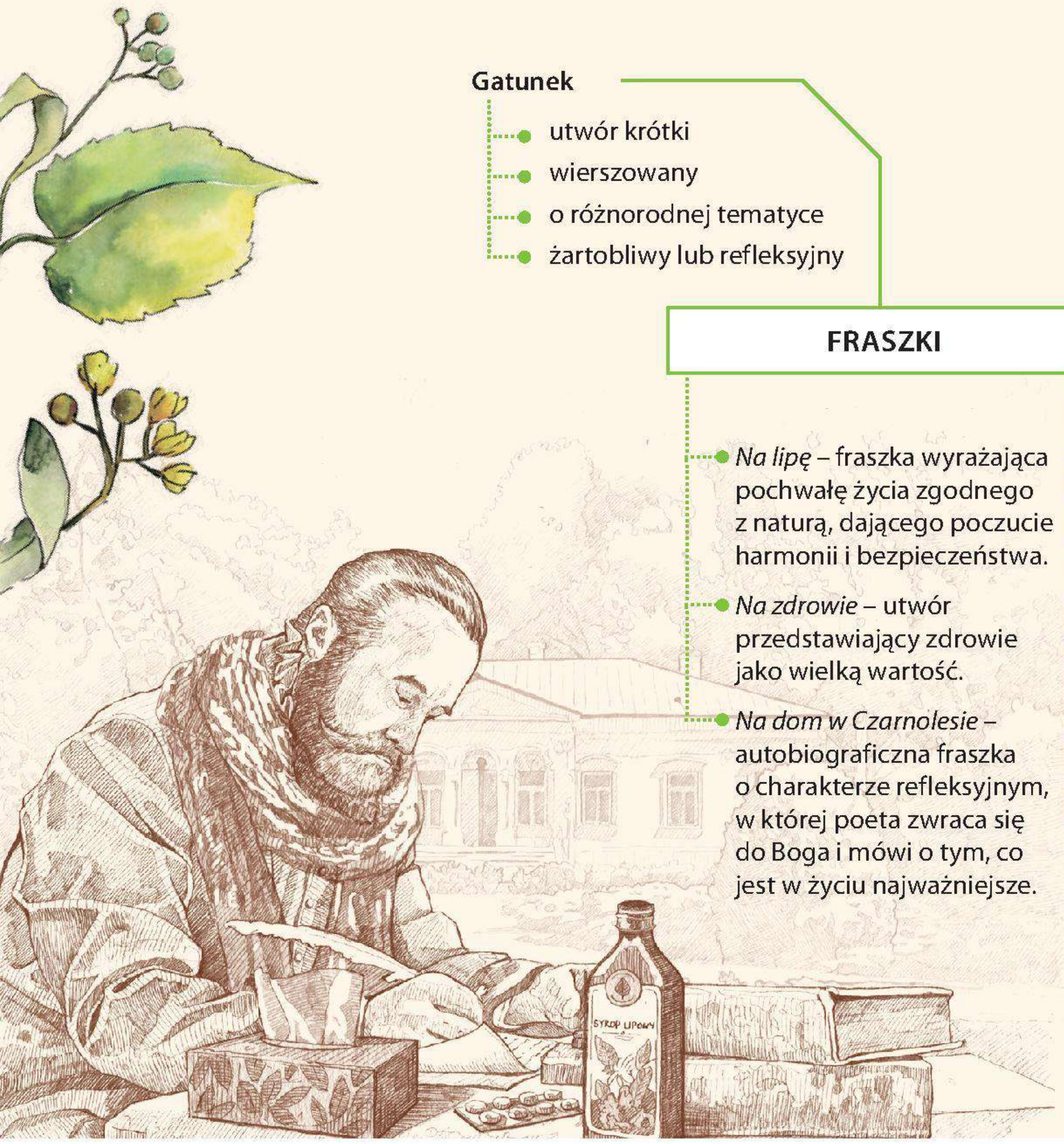
Wielkieś mi uczyniła pustki w domu moim,
  Moja droga Orszulo, tym zniknieniem swoim.
Pełno nas, a jakoby nikogo nie było:
  Jedną maluczką duszą tak wiele ubyło.
Tyś za wszytki mówiła, za wszytki śpiewała,
  Wszytkiś w domu kąciki zawżdy pobiegała[1].
Nie dopuściłaś nigdy matce się frasować[2]
  Ani ojcu myśleniem zbytnim głowy psować[3]:
To tego, to owego wdzięcznie obłapiając[4]
  I onym swym uciesznym śmiechem zabawiając.
Teraz wszytko umilkło: szczere pustki w domu,
  Nie masz zabawki[5], nie masz rośmiać sie[6] nikomu;
Z każdego kąta żałość człowieka ujmuje,
  A serce swej pociechy darmo[7] upatruje.

[1] **zawżdy pobiegała** zawsze obiegała
[2] **się frasować** martwić się
[3] **głowy psować** psuć głowę, czyli niepotrzebnie (kogoś) martwić
[4] **obłapiając** obejmując
[5] **nie masz zabawki** nie ma zabawy, radości
[6] **rośmiać sie** roześmiać się
[7] **darmo** na próżno

Po przeczytaniu

1. Do kogo i w jaki sposób zwraca się w trenie osoba mówiąca?
2. Na jakie cechy Urszulki zwraca uwagę podmiot liryczny?
3. Jakie uczucia zostały wyrażone w utworze dzięki zestawieniu obrazu domu, po którym biega dziecko, i tego, w którym już nie ma dziewczynki?
4. Opisz obrazy wyłaniające się z kolejnych poznanych trenów Jana Kochanowskiego. Powiedz, który z nich ma najmniejszy, a który – największy ładunek emocjonalny. Uzasadnij swoje zdanie.
5. Który z zamieszczonych w podręczniku trenów było Ci najłatwiej zrozumieć? Wyjaśnij, z czego to wynikało.
6. Odszukaj w dostępnych źródłach zdjęcia lub grafiki, które mogłyby stanowić współczesną ilustrację do trenów Kochanowskiego. Uzasadnij swój wybór.
7. Wysłuchaj wybranego utworu z albumu *Treny* Michała Jacaszka, np. na stronie www.youtube.com. Jak sądzisz, czemu artysta nadał taki tytuł swojej płycie?

Co już wiemy o twórczości Jana Kochanowskiego?

Gatunek

- utwór krótki
- wierszowany
- o różnorodnej tematyce
- żartobliwy lub refleksyjny

FRASZKI

Poznane utwory

- *Na lipę* – fraszka wyrażająca pochwałę życia zgodnego z naturą, dającego poczucie harmonii i bezpieczeństwa.
- *Na zdrowie* – utwór przedstawiający zdrowie jako wielką wartość.
- *Na dom w Czarnolesie* – autobiograficzna fraszka o charakterze refleksyjnym, w której poeta zwraca się do Boga i mówi o tym, co jest w życiu najważniejsze.
- *O żywocie ludzkim* – utwór refleksyjny, o tematyce filozoficznej, mówiący o tym, że wartości ziemskie, o które zwykle zabiegamy, są pozorne i ulotne.
- *Na zachowanie* – fraszka, w której poeta przekonuje, że przyjaźń i miłość dają większe szczęście niż dobra materialne.
- *Na młodość*, *Do Hanny*, *Na nabożną* – fraszki o charakterze żartobliwym, które w dowcipny sposób mówią o codziennych ludzkich sprawach: urokach młodości, perypetiach uczuciowych czy fałszywej pobożności.

Po przeczytaniu

1. Przeczytaj cytaty z poezji Kochanowskiego i wyjaśnij ich sens własnymi słowami.

Nie porzucaj nadzieje,
Jako-ć sie kolwiek dzieje,
Bo nie już słońce ostatnie zachodzi,
A po złej chwili piękny dzień przychodzi.

(Pieśń IX, Księgi wtóre)

Dziś bądź wesół, dziś użyj biesiady,
O przyszłym dniu niechaj próżnej rady [...].

(Pieśń XX, Księgi pierwsze)

Ale to grunt wesela prawego,
Kiedy człowiek sumnienia całego,
Ani czuje w sercu żadnej wady [...].

(Pieśń II, Księgi pierwsze)

2. Odwołując się do biografii Jana Kochanowskiego oraz znajomości wybranych jego utworów, odpowiedz, czy poetę z Czarnolasu można nazwać człowiekiem renesansu. Swoją odpowiedź uzasadnij.

PIEŚNI

Gatunek

- utwór liryczny, pierwotnie przeznaczony do śpiewania
- o regularnej budowie
- rytmiczny, melodyjny, rymowany
- o różnorodnej tematyce (refleksyjnej, miłosnej, religijnej, biesiadnej, patriotycznej itp.)

Pieśni to manifest człowieka renesansu – ukazują głęboki humanizm i bogactwo świata w wielu jego przejawach: piękno natury i wielkość Boga, mądrość człowieka, potęgę miłości i rodziny, znaczenie ojczyzny i mądrej władzy, a także harmonię wynikającą ze spokojnego i cnotliwego życia.

- *Serce roście* – pieśń o tematyce refleksyjnej, filozoficznej, w której poeta przedstawia swoją receptę na szczęśliwe życie. Źródłem pogody ducha mają być uczciwość i czyste sumienie.
- *Pieśń świętojańska o sobótce* (Panna XII: *Wsi spokojna, wsi wesoła...*) – utwór będący pochwałą życia na wsi, ukazujący wyidealizowany obraz wsi jako krainy szczęścia, spokoju i harmonii, a także dostatku, którym natura obdarza ludzi.

TRENY

Gatunek

- utwór liryczny, żałobny
- zawierający wspomnienia dotyczące osoby zmarłej i pochwałę jej zalet
- wyrażający smutek po stracie bliskiej osoby, będący formą jej opłakiwania

Cykl poetycki 19 utworów tworzących spójną całość. Przedstawia proces przechodzenia żałoby – od rozpaczy, przez poszukiwanie pocieszenia, po odzyskanie spokoju – oraz związane z nim refleksje na temat sensu życia.

Tematy poszczególnych utworów

- *Tren I* – pochwała zmarłej córki, cierpienie ojca po stracie dziecka
- *Tren V* – poetycki obraz śmierci dziewczynki
- *Tren VII* – rozpacz ojca
- *Tren VIII* – pustka po stracie

3. Przygotuj notatkę na temat zróżnicowania twórczości Jana Kochanowskiego pod względem treści i wykorzystywanych gatunków literackich. Opisz, na czym ta różnorodność polegała.
4. Jaki obraz świata i człowieka wyłania się z poezji Jana Kochanowskiego? W odpowiedzi powołaj się na przykłady z poszczególnych utworów.
5. Na podstawie poznanej twórczości Jana z Czarnolasu zapisz w punktach porady dotyczące spokojnego i szczęśliwego życia.
6. Jakie tematy poeta poruszał w swojej twórczości? Opracuj listę motywów, które występują w jego dziełach.

Katarzyna Ryrych
(ur. 1959 r.), jest polską poetką i pisarką. Do jej najbardziej znanych książek należą: *Koniec świata nr 13*, *Łopianowe pole*, *Pepa w raju*, *Król*, *Bachor*. W swoich utworach pisze m.in. o osamotnieniu i wykluczeniu. Pierwszy utwór pisarki – opublikowany w internecie – opowiadał o kotce ze schroniska. Historia ta spodobała się czytelnikom i postanowiono ją wydać w formie książki.

Zanim przeczytasz

W jaki sposób można wesprzeć osoby, które doświadczają bólu po stracie bliskiej osoby?

Katarzyna Ryrych

Jasne dni, ciemne dni (fragmenty)

PRZEŻYWANIE STRATY

Jeżeli na świecie są jakieś ideały, to taka była Magda. Przed komunią wpadła na pomysł, żeby nie dawać jej prezentów, tylko pieniądze na głodujące dzieci. W Etiopii. Nie mam pojęcia, skąd jej ta Etiopia przyszła do głowy. [...]

Mama porozmawiała z Magdą i ustaliły, że może lepiej obdarować jakiś rodzinny dom dziecka [...].

I to był początek końca. Rodzinny dom dziecka gotówki przyjąć nie mógł, zatem zrobiliśmy potężne zakupy i Magda z ojcem pojechali zawieźć dary bogate.

A kiedy wracali, pijany kierowca wyjechał im na czoło.

To wszystko.

Szkoda, że nie przeszedł pomysł z Etiopią.

Świat się wywrócił z dnia na dzień.

Na pogrzeb Magdy przyjechał rodzinny dom dziecka. Każdy z kwiatkiem. W sumie tylko to pamiętam.

Dosyć babrania się w przeszłości. Jest, jak jest.

Wychylam się z okna i gwiżdżę.

Bąk wraca brudna jak nieboskie stworzenie. Co za pomysł, żeby obrzucać się pecynami[1] błota! Teraz zajmie łazienkę na pół godziny.

Płuczę w kuchni nad zlewem zabłocone tenisówki, szorty i koszulkę. Wrzucę wszystko do pralki, jak tylko Bąk opuści łazienkę. Tymczasem zrobię babci kolację. A potem [...] usiądę do komputera. [...]

– Breakdance[2] – mówię. – W domu kultury. Chcesz?

Bąk kiwa głową energicznie. Mam wrażenie, że jej ta makówka odpadnie. Pogadam z matką, jak wróci z dyżuru. To ja załatwiam takie sprawy. Dla matki liczy się tylko Magda.

Chwilami upiorne to. Najgorsze, że urodziny Magdy wypadają w Zaduszki. Kiedyś lubiłem wyprawy na cmentarz. Świece, zapach. Goniliśmy całą paczką pomiędzy grobami.

[1] **pecyna** grudka błota
[2] **breakdance** [brekdens]

W Rumunii w miejscowości Săpânța [sapanta] znajduje się Wesoły Cmentarz. Na nagrobkach widnieją kolorowe obrazki przedstawiające uśmiechniętych ludzi i szczęśliwe chwile z ich życia.

Zbieraliśmy parafinę i robiliśmy z niej rękawiczki.

Od dwóch lat Zaduszki to urodziny Magdy. Najpierw cała bieganina, mycie nagrobka, zamawianie kwiatków. Obstawianie płyty zniczami. A po wizycie na cmentarzu obowiązkowy spacer do kawiarni. Niby po to, że trzeba zjeść coś słodkiego, ale ja wiem swoje. To urodzinowe ciasteczka Magdy, urodzinowe lody Magdy, urodzinowa herbatka Magdy.

Nie, nie jestem bez serca, ale ile można.

Jest jeszcze Bąk. Gdyby nie ja, nie miałaby nikogo. [...]

Patrzę na zegar i czekam na matkę. [...]

Nagle dociera do mnie, że od pewnego czasu Bąk nie wychodzi się witać z matką.

Dawniej kręciła się koło niej jak psiak. Od jak dawna trzyma się z daleka? [...]

Domyślam się, że była u Magdy. [...] Nagle wzbiera we mnie złość.

– Jutro jest zbiórka PCK – informuję sucho. – Ubrania, zabawki. I nie próbuj mi wmówić, że kiedyś te sukienki będzie nosić...

– Dość – głos matki jest ostry, nieprzyjemny. Teraz już mam stuprocentową pewność, że spacerowała po cmentarzu.

Bo ja jestem zbuntowany. Nie szanuję pamięci zmarłej siostry.

A co, powinienem nie wychodzić z cmentarza?

Rany boskie, gdyby nie ta cała niekończąca się żałoba, może bym tęsknił za Magdą. A ja po prostu jej nienawidzę.

Nie-na-wi-dzę.

Kilka słów o książce

Piętnastoletni Witek od wypadku, w którym zginęła jego siostra Magda, a w wyniku którego sparaliżowany tata trafił do szpitala, sam zajmuje się domem. Mama nadal nie umie pogodzić się ze stratą córki i poświęca się pracy. W opiece nad Bąkiem – ośmioletnią już siostrą – miała pomóc chłopcu babcia, ale okazało się, że sama potrzebuje uwagi – zdiagnozowano u niej chorobę Alzheimera [alc-hajmera], objawiającą się m.in. postępującą utratą pamięci. Witek jest coraz bardziej zmęczony rolą, jaka przypadła mu w udziale, próbuje jednak wszystko poukładać i snuje różne plany... Jak potoczy się jego znajomość z Kotą, która ma „mopa na głowie", czy uda się mu odnaleźć psa dwa lata po wypadku, czy będzie musiał zrezygnować z boksu? Na te i inne pytania odpowiedź znajdziesz w książce.

Gdybym powiedział to na głos, rozpętałoby się piekło. A ja po prostu chcę zabrać Bąka i wyjść. I, oczywiście, spotkać się z Kotą. [...]

Wszystkim wydaje się, że przeżyliśmy straszliwą tragedię, a mimo to żyjemy.

Otóż wszyscy są w błędzie.

Jedynie Magda przeżyła straszliwą tragedię, a my wszyscy poumieraliśmy.

Bo jak można nazwać takie życie?

Dwunastoletni mieszkaniec Meksyku Miguel [migel] – bohater filmu *Coco* [koko] – trafia do zaświatów. Dowiaduje się tam, że dopóki żywi pamiętają o zmarłych, dopóty nieżyjący mogą prowadzić pozaziemskie życie. Jeśli jednak zmarła osoba ulegnie zapomnieniu, będzie musiała zupełnie zniknąć. Film, nawiązując do meksykańskiej kultury, w niezwykle barwny sposób opowiada o śmierci. *Coco*, reż. Lee Unkrich [li unkrycz], Adrian Molina, 2017 r.

Po przeczytaniu

1. Wyjaśnij, w jaki sposób przeżywa żałobę główny bohater, a w jaki sposób jego mama.
2. Z czego wynika zróżnicowanie emocji, jakie odczuwa Witek w stosunku do zmarłej siostry?
3. Jaką postawę chłopiec przyjął wobec Bąka, a jaką – wobec mamy? Z czego wynika jego nastawienie do tych osób?
4. Wyjaśnij, jak rozumiesz sens słów: *Jedynie Magda przeżyła straszliwą tragedię, a my wszyscy poumieraliśmy*.
5. Jak myślisz, czego Witek oczekuje od mamy? Uzasadnij swoją odpowiedź.
6. Czy – Twoim zdaniem – istnieje jeden naturalny model przeżywania żałoby, czy każdy ma prawo do własnego sposobu wyrażania żalu po osobie zmarłej? Wyraź swoją opinię i ją uzasadnij.
7. Porównaj sposób przedstawiania zmarłych w *Trenach* Jana Kochanowskiego i w tekście Katarzyny Ryrych.
8. Przyjrzyj się fotografii ze s. 93. O czym świadczy taki sposób pielęgnowania pamięci o bliskich zmarłych?
9. Poszukaj w dostępnych źródłach informacji o tym, jak w innych krajach, np. w Meksyku, czci się pamięć zmarłych. Porównaj te zwyczaje z polską tradycją.

Jak opisywać dzieła sztuki?

OPIS DZIEŁA SZTUKI to wypowiedź, której celem jest przedstawienie wyglądu opisywanego obiektu oraz opinii na jego temat. Dzięki umiejętności opisywania dzieł oswajamy się ze sztuką i możemy dzielić się z otoczeniem naszymi wrażeniami.

Jak opisać dzieło sztuki?

- **We wstępie** podaj najważniejsze informacje o dziele: kto jest jego twórcą, jaki nosi tytuł, jaką techniką zostało wykonane, kiedy powstało, gdzie można je obejrzeć.
- **W rozwinięciu** najpierw uwzględnij informacje o tematyce dzieła.
- W kolejnym kroku zwróć uwagę na sposób rozmieszczenia poszczególnych elementów dzieła, czyli na jego kompozycję.
- Następnie opisuj poszczególne cechy, np. kolorystykę, fakturę, światłocień, łącząc je z interpretacją.
- Określ nastrój dzieła – jakie uczucia wywołują rozwiązania zastosowane przez artystę.
- Wyjaśnij, jakie jest przesłanie dzieła.
- **W zakończeniu** wyraź swoją opinię na temat opisywanego dzieła.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- **wstęp:** *autorem obrazu jest..., obraz namalowano farbami akwarelowymi..., dzieło powstało..., obraz znajduje się..., rzeźbę można podziwiać w...*
- **określenie tematu dzieła:** *tematem dzieła jest..., to scena rodzajowa/portret/pejzaż/martwa natura/scena historyczna, obraz przedstawia scenę..., jest to przykład malarstwa..., artysta przedstawił/uwiecznił/oddał/zobrazował*
- **opis kompozycji:** *na pierwszym planie / na drugim planie, w prawym górnym rogu / w lewym górnym rogu, w tle / w głębi / w centrum / z przodu / po obu stronach, kompozycja statyczna/dynamiczna, symetryczna/asymetryczna, otwarta/zamknięta*
- **opis cech dzieła: barwy (kolory)** – *zdecydowane, nasycone, stonowane, delikatne, pastelowe, ciepłe, zimne, chłodne, kontrastowe, wesołe, smutne*; **linie** – *cienkie, grube, falujące, ostre*; **kształt** – *proporcjonalny, nieproporcjonalny, okrągły, owalny*; **kontury** – *wyraźne, rozmyte, delikatne*; **faktura** – *gładka, chropowata*; **światło** – *łagodne, delikatne, rozproszone, ostre, mocne*
- **nastrój dzieła:** *radosny, pogodny, smutny, przygnębiający, wzruszający, tajemniczy, pełen grozy, nostalgiczny*
- **opinia na temat dzieła:** *płótno emanuje chłodem..., kojarzy mi się z..., budzi we mnie...*

Szkoła mówienia i pisania

„Mona Lisa" to obraz Leonarda da Vinci [winczi], włoskiego artysty żyjącego w XVI w. Dzieło zostało namalowane farbami olejnymi na desce w latach 1503–1506 i znajduje się obecnie w paryskim Luwrze. Jest to jeden z najsłynniejszych i najbardziej cenionych obrazów epoki renesansu. — podstawowe informacje o dziele (WSTĘP)

Portret przedstawia prawdopodobnie Monna Lisę del Giocondo [mona lizę del dżiokondo], mieszkankę Florencji, żonę bogatego kupca. Postać zajmuje centralną część dzieła. Artysta ukazał kobietę siedzącą na krześle, z dłońmi miękko spoczywającymi na oparciu. Oczy modelki zdają się patrzeć wprost na widza. Naturalna poza i układ dłoni sugerują odprężenie, a także ład i równowagę. Uwagę odbiorcy przykuwa zwłaszcza lekki, ledwie zauważalny uśmiech portretowanej kobiety, dzięki któremu obraz zyskał niezwykłą popularność. W tle widać zamglony krajobraz, wzmacniający wrażenie tajemniczości. Przeważa stonowana, chłodna kolorystyka w odcieniach brązu i zieleni. Brak wyraźnych konturów i silnie nasyconych barw sprawia, że atmosfera na obrazie jest nieco senna, a nawet baśniowa. Podobieństwo kolorów tła i szat kobiety sugeruje, że natura i człowiek stanowią nierozerwalną całość. — tematyka dzieła; opis kompozycji; kolorystyka dzieła; interpretacja (ROZWINIĘCIE)

Obraz Leonarda da Vinci skłonił mnie do refleksji i zadumy. Mimo że jest trochę zagadkowy, kojarzy mi się głównie ze spokojem i poczuciem bezpieczeństwa. — ocena dzieła (ZAKOŃCZENIE)

Ćwiczenia

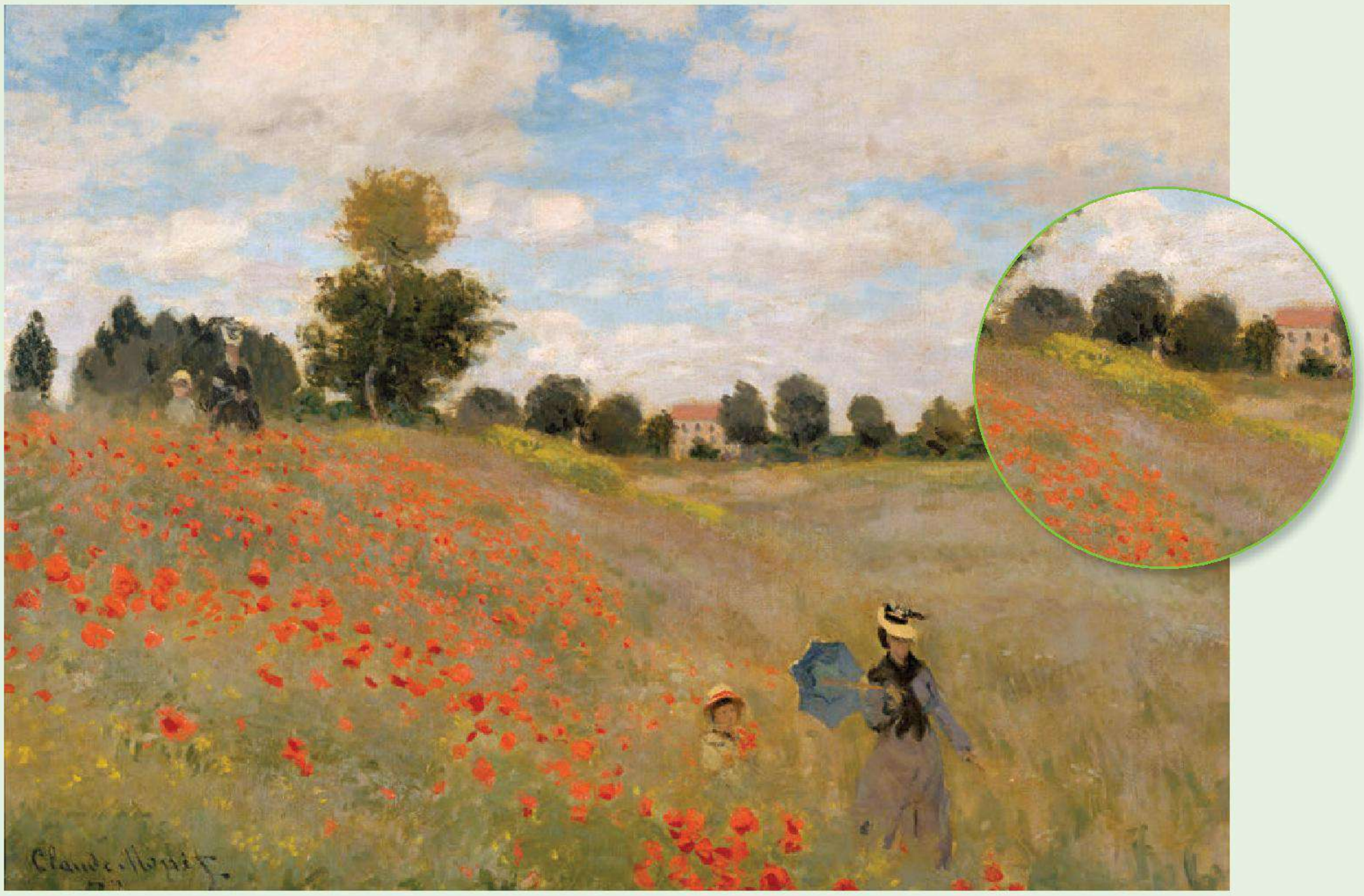
Przyjrzyj się obrazowi ze s. 97, a następnie wykonaj w zeszycie zadania.

1. Jakie skojarzenia wywołuje w Tobie scena przedstawiona na obrazie?

2. Podaj najważniejsze informacje o dziele: kto jest jego twórcą, kiedy powstało, jaką techniką zostało namalowane, gdzie można je oglądać.

3. Dokończ podane zdania.

   Tematem dzieła jest ▨. Artysta przedstawił ▨.

Claude Monet [klod mo**ne**], *Pole maków*

farby olejne na płótnie
Muzeum Orsay [orse] w Paryżu
1873 r.

4. Uporządkuj informacje o rozplanowaniu poszczególnych elementów w dziele. W tym celu uzupełnij schemat.

5. Przyjrzyj się makom, trawie, drzewom, chmurom i postaciom, a następnie odpowiedz na pytania.

- W jaki sposób artysta przedstawił wymienione elementy: statycznie czy dynamicznie? Zwróć uwagę na sposób malowania konturów.
- Jaki efekt dzięki temu uzyskał?

6. Wypisz nazwy kolorów widocznych w dziele. Wymień słowa, którymi można scharakteryzować zastosowane barwy. Jak kolory wpływają na nastrój dzieła?

7. Zwróć uwagę na proporcje zastosowane przez malarza. Jaka część obrazu została przeznaczona na przedstawienie przyrody, a jaka – na postacie? O czym może świadczyć taki sposób ukazywania natury i ludzi?

8. Zredaguj opis obrazu Claude'a Moneta *Pole maków*.

Malarstwo

Dzieła malarskie budzą nasze emocje, zachwycają lub dostarczają innych intensywnych przeżyć niezależnie od tego, czy naśladują rzeczywistość, czy przedstawiają abstrakcyjne kształty zrodzone w wyobraźni artysty.

Najważniejsze typy dzieł malarskich ze względu na temat

Akt

Peter Paul Rubens, *Wenus przed lustrem*, 1615 r.

Dzieło ukazuje nagą postać ludzką. Temat ten występuje w sztuce od czasów prehistorycznych.

Malarstwo rodzajowe

Claude Monet, *Ogród w Sainte-Adresse*, 1867 r.

Obejmuje obrazy, których tematem są sceny z codziennego życia zwykłych ludzi.

Portret

Hans Holbein [holbain] młodszy, *Portret Henryka VIII*, 1537 r.

Przedstawienie określonej osoby, uwzględniające jej cechy indywidualne. Wizerunek własny artysty jest nazywany autoportretem.

Pejzaż

Vincent van Gogh [winsent wan gog], *Pole pszenicy z krukami*, 1890 r.

Dzieło przedstawiające przyrodę, niekiedy także krajobraz wsi i miasta.

Martwa natura

Paul Cézanne [pol se**zan**], *Martwa natura*, 1894 r.

Obraz przedstawiający przedmioty codziennego użytku (a także owoce, kwiaty, trofea myśliwskie), które razem tworzą przemyślaną kompozycję.

Malarstwo abstrakcyjne

Wassily Kandinsky [wasili kandinski], *Błękitny okrąg*, 1922 r.

Terminem tym określa się obrazy, które nie przedstawiają rzeczywistości; kompozycja jest układem linii, kształtów, barw.

Język malarstwa

Główne środki wyrazu:

- **kolor** – paleta barwna ma wpływ m.in. na wymowę dzieła,
- **kształty** – oddają w sposób realistyczny (figuratywny) lub umowny (abstrakcyjny) treść obrazu,
- **kompozycja** – układ elementów na obrazie,
- **perspektywa** – umożliwia przedstawienie trójwymiarowej przestrzeni,
- **faktura** – zależy od techniki malarskiej i wykorzystanych narzędzi, np. ślady pędzla na płótnie,
- **światłocień** – pozwala dzięki zróżnicowaniu natężenia światła wyeksponować ważne elementy kompozycji oraz realistycznie ukazać rzeczywistość.

Albrecht Dürer [direr], *Autoportret*, 1498 r.

Jak oceniać obrazy?

Mimo że pejzaż różni się od portretu czy martwej natury, podstawowe zasady oceny dzieł malarskich są podobne. Bierzemy pod uwagę:

- **oryginalność** – zaletą obrazu jest wykorzystanie w nim nowych pomysłów i rozwiązań malarskich, choć naśladowanie stosowanych już wcześniej nie zawsze musi być wadą;
- **wywoływanie emocji** – dzieło powinno powodować u odbiorcy wyraźną reakcję uczuciową, np. zachwyt, radość, lęk, wstrząs;
- **ekspresja** – niektóre obrazy poprzez zastosowane środki wyrazu wywierają na odbiorcach duże wrażenie, inne oddziałują mniej intensywnie;
- **oddziaływanie na wyobraźnię** – szczególnie ceni się te dzieła, które budzą różne skojarzenia.

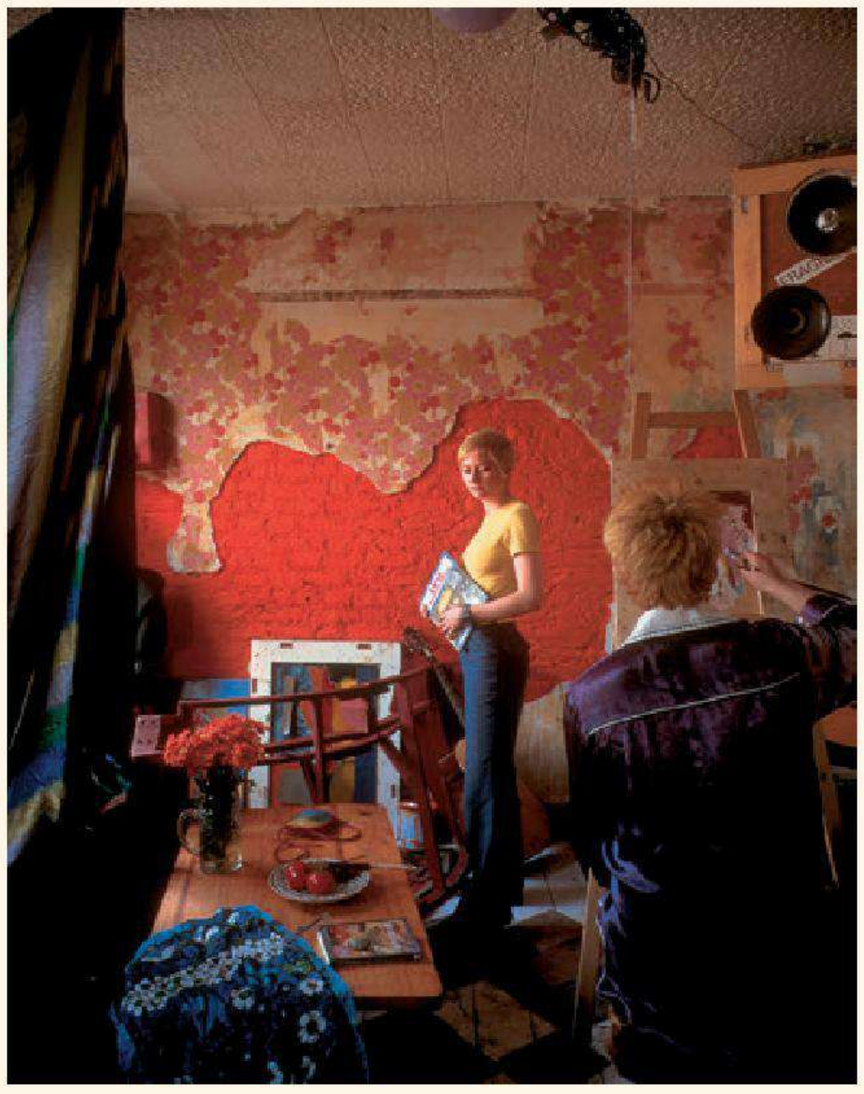
Ćwiczenia

1. Podajcie trzy powody, dla których ludzie ozdabiają ściany mieszkań obrazami. Jakie inne funkcje, oprócz zdobniczej, pełnią dzieła malarskie?
2. Z jakich powodów, Twoim zdaniem, malarze uwieczniają zwykłe codzienne czynności na obrazach?
3. Przyjrzyj się autoportretowi Albrechta Dürera. Jak sądzisz, w jakim celu artyści utrwalali swoje wizerunki? Czy powody, dla których ludzie współcześnie robią selfie [selfi], są podobne?

4. Napisz sprawozdanie z wizyty w galerii lub muzeum (możesz także obejrzeć wirtualną galerię obrazów).
5. Opisz i oceń wybrany przez Ciebie obraz z dowolnej epoki. Poszukaj w wybranym źródle informacji o trendach, jakie obowiązywały w tym czasie w malarstwie. Uwzględnij te wiadomości w swoim opisie.
6. Odszukajcie w internecie obrazy wybranego twórcy, na których ukazani zostali ludzie.
   - Wybierzcie jedno z tych dzieł i przedstawcie namalowaną scenę w postaci „żywego obrazu", czyli stop-klatki.
   - Zgromadźcie potrzebne rekwizyty i stroje.
   - Wybierzcie osoby, które zagrają role postaci widocznych na obrazie, oraz osoby, które będą odpowiedzialne za przygotowanie dekoracji.
   - Ustawcie zgromadzone przedmioty i zajmijcie odpowiednie miejsca.
   - Sfotografujcie odtworzoną przez Was scenę.

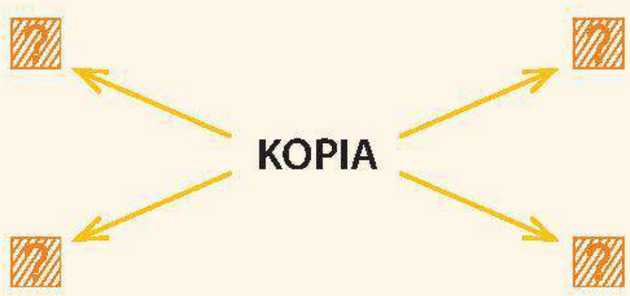
Jan Vermeer [wermer], *W pracowni artysty*, 1665 r.

Tom Hunter [hanter], fotografia naśladująca obraz Vermeera – jedno z dzieł pokazanych na wystawie *Żywe obrazy* z 1997 r.

7. Dlaczego, Waszym zdaniem, oryginały dzieł malarskich są bardziej cenione niż reprodukcje? Zapiszcie na kartkach, jakie są zalety obcowania z oryginalnym dziełem sztuki, a jakie – z jego kopią.

Archaizmy

Na rozgrzewkę

Wskaż w podanym pytaniu wyrazy, których dzisiaj się nie używa. Jak myślisz, co one znaczą? Podaj przykłady innych słów, którymi posługiwano się dawniej i które nie występują we współczesnym języku lub pojawiają się w nim sporadycznie.

Jak ongiś mówiono, jak drzewiej pisano?

- Razem z koleżankami i kolegami z klasy zastanówcie się, dlaczego niektóre słowa wyszły z użycia. Co na tej podstawie można powiedzieć o języku?

Nowa wiadomość

Często mówi się, że język się zmienia. To prawda – pojawiają się nowe wyrazy, inne natomiast wychodzą z użycia. Wyrazy i wyrażenia, które wyszły z użycia, to **archaizmy**.

Archaiczne mogą być:

- słowa – np. *chędogi* (dziś: *schludny*),
- sposób wymowy słów – np. *inteligientny* (dziś: *inteligentny*),
- sposób odmiany wyrazów – np. *będziem* (dziś: *będziemy*),
- budowa zdań – np. *jam jest* (dziś: *ja jestem*).

Z archaizmami spotykasz się m.in. w dziełach literackich, które powstały kilkaset lat temu, a także w nowszych powieściach, których akcja toczy się w przeszłości. Autorzy posługują się nimi, aby jak najlepiej oddać klimat opisywanych czasów.

Informacji dotyczących dawnego znaczenia wyrazów najlepiej szukać w słownikach etymologicznych.

Ćwiczenia

1. Poszukaj informacji o tym, co dawniej oznaczały słowa *chrobry* i *łokietek*, a następnie wyjaśnij, jakie mogły być przyczyny nadania władcom takich przydomków.

Bolesław Chrobry, Władysław Łokietek

2. Odpowiedz, jakimi współczesnymi wyrazami można zastąpić dawne nazwy ukazanych przedmiotów.

pulpit

kajet

strawa

bicykl

Kształcenie językowe

3. Dowiedz się, co oznaczają podane przysłowia, a następnie zapisz w zeszycie występujące w nich archaizmy. Czy wszystkie archaizmy były dla Ciebie zupełnie niezrozumiałe? Uzasadnij swoje zdanie.

Człek do pracy stworzon, ptak do lotu.

Daj kurze grzędę, a ona: wyżej siędę.

Dobry żart tynfa wart.

4. Uzupełnij zdania odpowiednimi formami podanych rzeczowników. W których z tych wypowiedzeń występują archaizmy? Wyjaśnij, na czym polegają różnice między współczesnymi a dawnymi formami rzeczowników.

Moja siostra wychodzi za [?] (*mąż*).

Chciałabym odebrać list za [?] (*mąż*).

W Skandynawii władzę sprawuje trzech [?] (*król*).

Święto Trzech [?] (*Król*) wypada 6 stycznia.

5. Wyjaśnij sens podanych wyrazów. Następnie poszukaj informacji o tym, co znaczyły one dawniej. Zadanie wykonaj w zeszycie.

	Znaczenie współczesne	Dawne znaczenie
niedziela	[?]	[?]
miesiąc	[?]	[?]
księżyc	[?]	[?]

6. Przeczytaj fragment powieści Henryka Sienkiewicza *Krzyżacy*, której akcja toczy się w średniowieczu. Sprawdź znaczenie wyróżnionych słów i powiedz, jaką funkcję pełnią w tym tekście.

W chwilę zaś później we drzwiach zjawił się **pachołek** w błękitnym **kubraku** i składanej czerwonej czapce na głowie. Stanął, spojrzał po obecnych i ujrzawszy gospodarza rzekł:

– Wytrzeć tam stoły i światła **naniecić**: księżna Anna Danuta na odpoczynek się tu zatrzyma.

To rzekłszy zawrócił. W gospodzie **uczynił się** ruch: gospodarz **począł** wołać na **czeladź**, a goście spoglądali ze zdumieniem jeden na drugiego.

7. Wyjaśnij znaczenie archaizmów w podanych fragmentach kolęd.

We żłobie mu położyła siana pod **główeczki**.
(Jezus malusieńki)

Dziecina się **kwili**, matusieńka **lili**.
(Jezus malusieńki)

Rąbek z głowy zdjęła.
(Jezus malusieńki)

Przybieżeli do Betlejem pasterze.
(Przybieżeli do Betlejem)

Części zdania i związki wyrazowe w zdaniu – przypomnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Przeczytaj podane zdanie, a następnie odpowiedz, co ono oznacza. Czy to wypowiedzenie dostarcza wielu informacji? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Uczniowie skończyli.

- Uzupełnij zdanie określeniami podmiotu i orzeczenia, tak aby przekazywało jak najwięcej informacji. Jakimi częściami zdania są dodane przez Ciebie wyrazy?

Przypomnienie

Wyróżniamy pięć części zdania. **Główne części zdania** to podmiot i orzeczenie.

- **Orzeczenie** określa czynności lub stany. Najczęściej jest wyrażone czasownikiem w formie osobowej. Szczególnym rodzajem tej części zdania jest **orzeczenie imienne**, które składa się z dwóch części: **łącznika** (osobowej formy czasownika *być*, *zostać*, *stać się*) oraz **orzecznika** (wyrazu informującego o tym, kim lub czym jest podmiot, jakie ma cechy albo w jakim stanie się znajduje), np. *Ola jest pielęgniarką*. W każdym zdaniu musi być przynajmniej jedno orzeczenie.
- **Podmiot** informuje o tym, kto lub co wykonuje czynność albo ulega stanowi wyrażonemu przez orzeczenie. Zazwyczaj jest to rzeczownik (lub odpowiadający mu zaimek) w mianowniku, a rzadziej – w dopełniaczu. Może też wystąpić **podmiot szeregowy**, który składa się z kilku wyrazów nazywających wykonawcę czynności. Niekiedy podmiot nie jest wyrażony wprost, ale domyślamy się go na podstawie formy orzeczenia, np. *Zbudowali szkołę* (*kto? – oni* – **podmiot domyślny**). Zdarza się też, że w zdaniu nie ma podmiotu, np. *Zbudowano szkołę*. Takie wypowiedzenia nazywa się **zdaniami bezpodmiotowymi**.

Podmiot i orzeczenie tworzą w zdaniu **związek główny**. Wskazują, co jest tematem wypowiedzi.

Ćwiczenia

1. Wskaż w podanych wypowiedzeniach części zdania tworzące związek główny i je nazwij. Które z wypowiedzeń to zdania bezpodmiotowe?

Wczoraj w całej Polsce zanotowano obfite opady deszczu. Na skutek gwałtownej ulewy przybyło wody w zbiornikach retencyjnych. Miejscami wystąpił porywisty wiatr. Na północy grzmiało. Na południu natomiast nie zabrakło opadów gradu. Strażacy interweniowali kilkadziesiąt razy. Dziś mają mnóstwo pracy przy usuwaniu skutków ulewy.

2. **Przyjrzyj się fotografii na s. 49, a następnie zapisz w zeszycie odpowiedzi na podane pytania. W którym z zapisanych przez Ciebie zdań występuje orzeczenie imienne?**

Gdzie jest dziewczyna?

Jaka jest dziewczyna?

Przypomnienie

Poza głównymi częściami zdania w zdaniu mogą występować **określenia**: przydawka, dopełnienie i okolicznik.

- **Przydawka** jest określeniem podmiotu lub innej części zdania wyrażonej rzeczownikiem i wskazuje cechy czegoś lub kogoś.
- **Dopełnienie** najczęściej uzupełnia treść przekazywaną przez orzeczenie. Odpowiada na pytania wszystkich przypadków oprócz mianownika: *kogo?, czego?, komu?, czemu?, kogo?, co?, kim?, czym?, (o) kim?, (o) czym?*.
- **Okolicznik** najczęściej jest określeniem orzeczenia. Informuje o miejscu, czasie, przyczynie, skutku lub celu danej czynności, a także o sposobie, w jaki została ona wykonana.

Związki wyrazowe, w których występują określenia, to **związki poboczne**.

Rano moja siostra zrobiła zakupy.
siostra zrobiła – związek główny: podmiot i orzeczenie
***moja** siostra* – związek poboczny: przydawka i podmiot (siostra *czyja?* – moja)
*zrobiła **zakupy*** – związek poboczny: orzeczenie i dopełnienie (zrobiła *co?* [B.] – zakupy)
*zrobiła **rano*** – związek poboczny: orzeczenie i okolicznik (zrobiła *kiedy?* – rano)

3. **Opisz ukazane na zdjęciu pomieszczenie. W tym celu rozwiń podane zdania.**

Łóżko stoi. Poduszki leżą. Obrazy wiszą. Regał znajduje się. Roślina ozdabia. Półka wisi.

4. **W podanych zdaniach odszukaj przydawki. Przekształć je tak, aby zamiast przymiotników wystąpiły wyrażenia przyimkowe o takim samym znaczeniu.**

Dostałem od babci czekoladowy wafelek.
Kupimy drewniany stół i plastikowe krzesła.
Kraciaste spódnice latem znów będą modne.
Za chwilę zacznie się przerwa obiadowa.

5. **Wskaż w zdaniach okoliczniki. Na którą z wymienionych okoliczności wskazuje każdy z nich?**

cel, przyczyna, czas, miejsce, sposób

Po południu poszliśmy na lody do pobliskiej cukierni. Szybko jednak wróciliśmy, ponieważ przez roztargnienie zapomnieliśmy o zabraniu pieniędzy.

6. Nazwij określenia orzeczenia w każdym z podanych zdań. Następnie wyjaśnij, jak rozpoznać, kiedy wyrażenie przyimkowe jest dopełnieniem, a kiedy – okolicznikiem.

Jestem w pokoju. Wracam do rodziców.
Jestem w szlafroku. Wracam do domu.

Przypomnienie

Wyrazy w zdaniu tworzą związki zgody, rządu i przynależności.

- W **związku zgody** wyraz podrzędny dostosowuje swoją formę do formy wyrazu nadrzędnego. Oba te wyrazy mają więc m.in. taką samą liczbę i taki sam rodzaj, np.:
  mojej mamie – wyraz nadrzędny *mamie* (C. lp. r.ż.) wymaga, by jego określenie *mojej* miało taką samą formę (C. lp. r.ż.),
  kuzyn biegł – podmiot *kuzyn* (lp. r.m.) wymaga od orzeczenia również liczby pojedynczej i rodzaju męskiego.
- W **związku rządu** wyraz podrzędny występuje w przypadku, który jest narzucony przez wyraz nadrzędny, np.:
  mama Tomka – przydawka *Tomka* odpowiada na pytanie *czyja?*, które zawsze wymaga odpowiedzi w dopełniaczu, niezależnie od formy wyrazu nadrzędnego (*mamę Tomka*, *mamie Tomka*),
  spotkałem mamę – orzeczenie *spotkałem* łączy się zawsze z dopełnieniem w bierniku, niezależnie od swojej formy (*spotkał mamę*, *spotkaliśmy mamę*).
- W **związku przynależności** wyraz podrzędny jest okolicznikiem i nie wchodzi z wyrazem określanym ani w związek zgody, ani w związek rządu, np. *wyszedł z domu*, *bardzo zmęczony*.

7. Wypisz do zeszytu wszystkie związki wyrazowe występujące w zdaniu: *Wczoraj oglądałem bardzo interesujący program*. Wskaż wyrazy nadrzędne i podrzędne. Nazwij każdy z tych związków.

☆ **8.** Wykorzystaj podane połączenia wyrazów i napisz krótki tekst o poranku pewnego detektywa. Jakie formy przypadków będą miały dopełnienia poszczególnych czasowników?

dociekać + prawda zobaczyć + nitka używać + lornetka
potrzebować + telefon ryzykować + życie wypatrywać + sąsiadka

Gramatyka w praktyce

Na treść naszych wypowiedzi wpływa nie tylko znaczenie używanych słów, lecz także to, w jaki sposób łączą się one w zdaniu. Jeśli zmienia się funkcja wyrazu w zdaniu, zmienia się treść wypowiedzi.

Maciek przygląda się psu. (*Maciek* – podmiot, *pies* – dopełnienie)
Pies przygląda się Maćkowi. (*Pies* – podmiot, *Maciek* – dopełnienie)

? Z podanych wyrazów ułóż kilka zdań tak, aby wyraz *Tomek* wystąpił w funkcji podmiotu, przydawki i dopełnienia. Jak te zmiany wpłynęły na treść wypowiedzi?

podać siostra Tomek dwie mały piłka

Wypowiedzenia – przypomnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Wyobraź sobie, że chcesz się umówić z przyjaciółmi przez aplikację w smartfonie. Które z podanych wypowiedzeń wpiszesz jako treść wiadomości? Uzasadnij swój wybór.

O 17.00 przy galerii handlowej.

Spotkajmy się o 17.00 przy galerii handlowej.

Spotkajmy się o 17.00 przy galerii handlowej, bo stamtąd będziemy mieć blisko do kina.

- Czym pod względem budowy różnią się podane wypowiedzenia?

Przypomnienie

- **Wypowiedzenie** to grupa wyrazów, które przekazują zrozumiałą informację. Wypowiedzenia dzielimy ze względu na:

– intencje wypowiedzi,

– obecność orzeczenia,

– liczbę orzeczeń.

W zależności od celu wypowiedzi wyróżniamy wypowiedzenia **oznajmujące**, **pytające**, **rozkazujące**.

WYPOWIEDZENIE

oznajmujące

Przykład:

Zostanę twoim przyjacielem. → wypowiedzenie oznajmujące

pytające

Przykład:

Czy zostaniesz moim przyjacielem? → wypowiedzenie pytające

rozkazujące

Przykład:

Zostań moim przyjacielem! → wypowiedzenie rozkazujące

Ćwiczenia

1. Jakie intencje chcieli wyrazić autorzy podanych wypowiedzi?

– Chodźmy po południu do kina!

– Mam w tym czasie trening.

– A nie możesz raz opuścić zajęć?

– Nie ma mowy! Przygotowuję się do zawodów.

2. **Z jakich wypowiedzeń składa się podany plan spotkania przed wycieczką? Jak myślisz, dlaczego użyto w niej akurat tego typu konstrukcji?**

1. Ustalenie daty i godziny wyjazdu i powrotu.
2. Przedstawienie programu wycieczki.
3. Podział uczestników na pokoje.
4. Omówienie regulaminu wycieczki.
5. Przekazanie informacji o wysokości i terminach opłat.

Przypomnienie

Ze względu na obecność orzeczenia w wypowiedzeniu wyróżniamy **równoważnik zdania** i **zdanie**.

WYPOWIEDZENIE

Równoważnik zdania nie zawiera orzeczenia (czasownika w formie osobowej), ale łatwo można je wprowadzić, np. *Jaka to melodia?*, *Nienawiść to wyniszczające uczucie*, *Za tydzień wycieczka*, *Czemu nie porozmawiać?*

Zdanie – zawiera przynajmniej jedno orzeczenie, np. *Jaką melodię słyszycie?*, *Nienawiść jest wyniszczającym uczuciem*, *Za tydzień odbędzie się wycieczka*, *Czemu nie porozmawiamy?*

- Zarówno w codziennych wypowiedziach, jak i w tekstach pisemnych równoważnik służy przekazywaniu informacji w zwięzły sposób. Stosuje się go na przykład w planach wydarzeń, harmonogramach, tablicach informacyjnych (*Uwaga! Zły pies!*), SMS-ach (np. *Zajęcia odwołane*).
- Istnieją także wypowiedzenia, które nie mają formy zdania i do których nie da się wprowadzić orzeczenia. Są to np. tytuły książek lub artykułów (np. *Opowieść wigilijna*, *Egzamin z języka polskiego*), nazwy lokali i produktów (np. *Kawiarnia Smakołyk*, *Kakao z chilli*).

3. Powiedz, dlaczego w podanych komunikatach lepiej byłoby zastosować równoważniki zdania.

Tu jest niebezpiecznie! Nie wolno tu wchodzić!	Prosimy o przechodzenie drugą stroną ulicy.	Musisz uważać, podłoga jest tu śliska.

- Przekształć wypowiedzenia w równoważniki zdania.

4. **Przeredaguj fragment planu wydarzeń według wzoru.**

Pilot spotyka na pustyni Małego Księcia. → *Spotkanie pilota i Małego Księcia na pustyni.*

Chłopiec prosi pilota o narysowanie baranka.

Mały Książę opowiada pilotowi o róży.

Chłopiec wyrusza w podróż.

Mały Książę spotyka mieszkańców różnych planet.

Wędrowiec odwiedza Ziemię.

Chłopiec poznaje mądrego lisa.

Kształcenie językowe

5. Wyjaśnij, czym się różnią podane zdania.

Znalazłem przyjaciela. Wreszcie znalazłem najlepszego przyjaciela.

Wreszcie znalazłem najlepszego przyjaciela, na którym naprawdę mogę polegać.

Przypomnienie

Ze względu na liczbę orzeczeń wypowiedzenia dzielimy na **zdania pojedyncze** i **złożone**.

ZDANIE

pojedyncze
(ma jedno orzeczenie)

- **nierozwinięte** – zawiera tylko orzeczenie lub podmiot i orzeczenie, np. *Pada. Pada deszcz.*
- **rozwinięte** – zawiera orzeczenie i jego określenia albo orzeczenie i podmiot i ich określenia, np. *Od tygodnia pada rzęsisty deszcz.*

złożone
(ma więcej niż jedno orzeczenie)

- **współrzędnie** – zdania składowe mogą być połączone spójnikowo i bezspójnikowo, np. *Od tygodnia pada deszcz i wieje wiatr.*
- **podrzędnie** – w tego rodzaju zdaniach zdanie podrzędne rozwija lub dopowiada treść zdania nadrzędnego, np. *Od tygodnia pada deszcz, który może spowodować szkody.*

6. Rozwiń podane zdania tak, by zawierały odpowiedzi na pytania postawione w nawiasach. Nazwij określenia podmiotu i orzeczenia.

(kiedy?) pojedziemy (z kim?) (na co?).

(czyja?) (jaka?) babcia (kiedy?) odwiedzi (kogo?).

7. Połącz podane wypowiedzenia pojedyncze tak, aby powstały zdania złożone. Zapisz utworzone zdania w zeszycie. Podkreśl orzeczenia.

Rano budzik nie zadzwonił. Zaspałam na pierwszą lekcję.

Odebrałam paczkę z paczkomatu. Poszłam do sklepu.

Gramatyka w praktyce

Zdania pojedyncze, szczególnie nierozwinięte, pojawiają się najczęściej w komunikacji nieoficjalnej, w codziennych rozmowach (np. *Hej, Maciek! Idziesz na rower?*). W wypowiedziach pisemnych częściej występują zdania bardziej rozbudowane – rozwinięte, złożone współrzędnie i podrzędnie.

? Który tekst jest wypowiedzią ustną, a który – pisemną? Jak myślisz, dlaczego jeden z nich musi być wzbogacony bardziej szczegółowymi informacjami?

Patrz, jaki rower tam stoi! Na pewno jest lekki! I jaką ma ramę! Chciałbym taki mieć.

Wczoraj przed moim domem ktoś zaparkował rower, jaki bardzo chciałbym mieć. Jego rama była zrobiona z kompozytu, więc na pewno nie ważył wiele.

Zdania złożone współrzędnie – przypomnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Przeczytaj rozmowę mamy z synem. Powiedz, czym pod względem znaczenia różnią się podkreślone zdania.

– Mamo, mam świetny pomysł! Pójdziemy jutro do sklepu i kupimy nową konsolę.

– Pójdziemy jutro do sklepu, ale nie kupimy nowej konsoli. Umawialiśmy się, że konsolę dostaniesz dopiero na urodziny.

Przypomnienie

Zdania złożone współrzędnie to wypowiedzenia składające się ze zdań, które wzajemnie się określają i nie są od siebie zależne – każde może występować samodzielnie. Zdania składowe łączą się bezspójnikowo lub za pomocą spójników.

Wybór odpowiedniego spójnika jest bardzo ważny, ponieważ spójniki mają istotny wpływ na relację logiczną między treścią zdań składowych, a przez to zmieniają sens całego zdania.

Wyróżniamy następujące typy **zdań złożonych współrzędnie**:

- **łączne** – treści tych zdań łączą się ze względu na znaczenie. Informują o czynnościach odbywających się niezależnie od siebie w tym samym czasie i/lub przestrzeni. Zdania składowe są najczęściej połączone spójnikami *i, oraz*, np. *Odrobię pracę domową i wyjdę na dwór.*

- **rozłączne** – treści zdań składowych wzajemnie się wykluczają. Zdania składowe są najczęściej połączone spójnikami *albo, lub, bądź, czy*, np. *Pogram w piłkę albo pójdę do skateparku.*

- **przeciwstawne** – treści tych zdań wykazują jakieś przeciwieństwo. Zdania składowe są najczęściej połączone spójnikami: *ale, lecz, jednak, natomiast, zaś, a*, np. *Planujemy piknik, ale podobno ma padać.*

- **wynikowe** – treść drugiego zdania składowego wynika z treści pierwszego. Zdania składowe są najczęściej połączone spójnikami: *więc, toteż, dlatego, zatem*, np. *Zrobiliśmy zakupy, więc niczego nam nie zabrakło.*

Ćwiczenia

1. Połącz zdania odpowiednimi spójnikami w zależności od kontekstu. Uwaga! W niektórych zdaniach musisz dodać partykułę *nie*.

Zawsze można liczyć na to, że Julka zrobi coś zwariowanego.
Cały dzień padał śnieg ▨ poszła na rower.

Lena jak zwykle okazała się odpowiedzialna.
Cały dzień padał śnieg ▨ poszła na rower.

Nikt się nie domyślał, że Tomek jest tak utalentowany.
Świetnie rysuje ▨ umie śpiewać.

Ignacy nie weźmie udziału w konkursie muzycznym.
Świetnie rysuje ▨ umie śpiewać.

- **Określ, jakie zdania współrzędnie złożone powstały.**

2. Określ, jakiego typu zdania występują w podanym tekście. Następnie ustal, gdzie należy wstawić przecinki.

W sobotę spotkałam znajomych z wakacji i poszliśmy razem do parku. Po jakimś czasie zaczął padać deszcz więc udaliśmy się do ulubionej kawiarni. Chcieliśmy zamówić ciasto marchewkowe jednak dla wszystkich go nie wystarczyło. Zjedliśmy wobec tego szarlotkę i napiliśmy się herbaty. W tym czasie zaczęło się przejaśniać toteż kawiarnia opustoszała.
My także postanowiliśmy skorzystać z dobrej pogody dlatego poszliśmy nad morze.

Przypomnienie

Aby poprawnie zapisywać zdania złożone współrzędnie, trzeba pamiętać o tym, że przed spójnikami:

- *a, ale, lecz, więc, dlaczego, natomiast, jednak* stawiamy przecinek,
- *i, oraz, albo, lub, czy, bądź, ani* nie stawiamy przecinka.

Uwaga: Jeżeli jeden z podanych wyżej spójników został w zdaniu powtórzony w tej samej funkcji, należy postawić przed nim przecinek, np. *Pójdziemy do kina albo obejrzymy film w domu, albo spotkamy się ze znajomymi.*

3. Ułóż dwa zdania złożone współrzędnie – różnego typu – na temat sytuacji ukazanej na fotografii.

Pisownia wyrazów wielką i małą literą – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Przepisz do zeszytu informacje zawarte na wizytówce. Jak zapiszesz przymiotnik *pomorski* w poszczególnych wypadkach? Uzasadnij swoją decyzję.

Przypomnienie

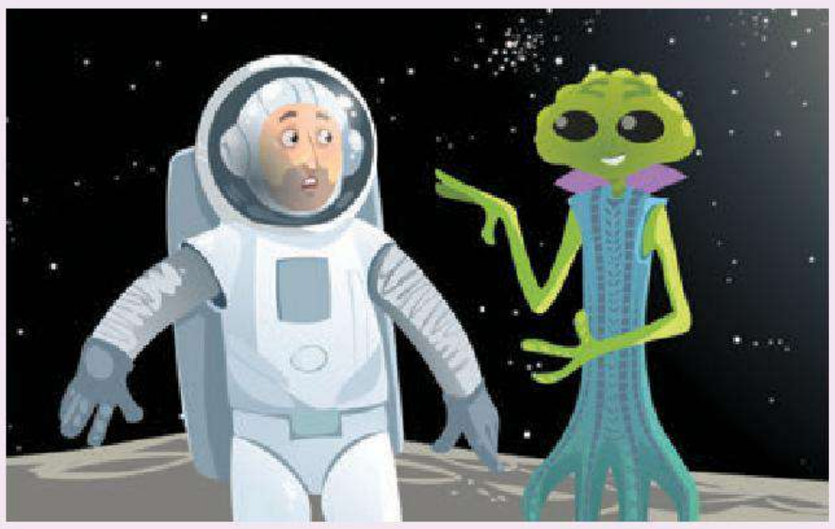
Wielką literą piszemy:

- imiona, nazwiska przydomki, pseudonimy i przezwiska ludzi, np. *Julian Tuwim*, *Mieszko Stary*,
- imiona zwierząt, postaci kulturowych, literackich i filmowych, np. *Reks*, *Zeus*, *Królewna Śnieżka*,
- nazwy planet, kontynentów, państw, regionów, miast, wsi, dzielnic, np. *Mars*, *Azja*, *Grecja*, *Śląsk*, *Kraków*, *Sierakowice*, *Okęcie*,
- nazwy mieszkańców planet, kontynentów, państw, regionów, np. *Marsjanin*, *Azjata*, *Grek*, *Ślązaczka*,
- nazwy geograficzne – nazwy gór, oceanów, mórz, rzek, jezior, np. *Tatry*, *Ocean Atlantycki* (ale: *ocean Atlantyk*), *Morze Bałtyckie* (ale: *morze Bałtyk*), *Nil*, *Śniardwy* (ale: *jezioro Śniardwy*),
- nazwy świąt i dni świątecznych, np. *Boże Narodzenie*, *Święto Narodowe Trzeciego Maja*, *Dzień Dziecka*,
- tytuły czasopism, np. *„Gazeta Wyborcza”*, *„Wiadomości Wędkarskie”*,
- pierwszy wyraz w innych tytułach, m.in. książek, wierszy, artykułów, piosenek, filmów, np. *Stary człowiek i morze*, *Nic dwa razy*, *Trójkąty i kwadraty*, *Za niebieskimi drzwiami*,
- nazwy ulic, alej, placów (poza pierwszym wyrazem w liczbie pojedynczej: *ulica*, *aleja*, *plac*), np. *ulica Szkolna*, *aleja Kasztanowa*, *plac Trzech Krzyży* (ale: *Aleje Jerozolimskie* – bo wyraz *Aleje* występuje w liczbie mnogiej).

Uwaga! Przyimki i spójniki występujące **w środku** wyżej wymienionych nazw piszemy małą literą, np. *Jan **bez** Ziemi*, *Kot **w** Butach*, *Antigua **i** Barbuda*, „Supełek **z** Pętelką”, *ulica Dojście **do** Źródła* (ale: *ulica **Na** Stoku* – bo przyimek występuje **na początku** nazwy ulicy, a nie w środku).

Ćwiczenia

1. Jak myślisz, dlaczego wyraz *ZIEMIANIN* w podpisach pod ilustracjami został zapisany raz wielką, a raz małą literą?

On jest Ziemianinem.

On jest ziemianinem.

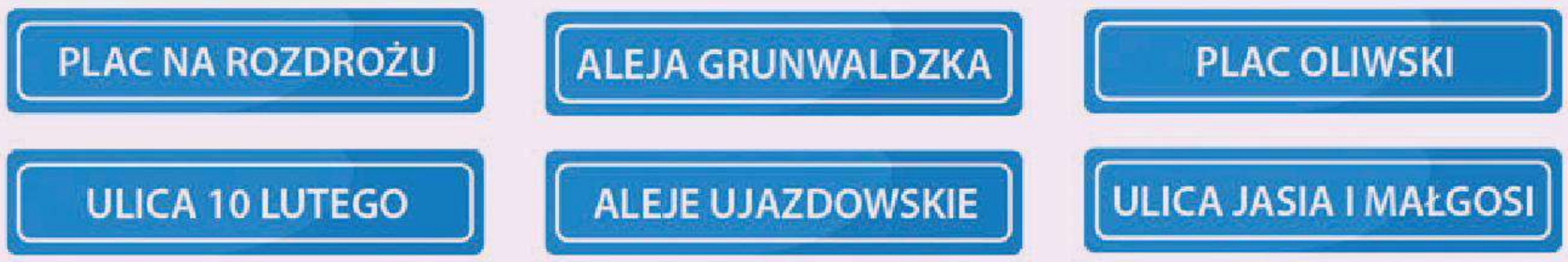
2. **Przepisz do zeszytu podane zdania, zastępując znaki ▨ odpowiednimi tytułami.**

BESTSELLERY NASZEGO SALONU MULTIMEDIALNEGO

W tym tygodniu największą sprzedaż odnotowały książki: ▨, ▨ i ▨. Wśród czasopism największą popularnością cieszyły się pozycje: ▨, ▨ i ▨. Najlepiej sprzedającym się filmem był ▨, a tuż za nim na podium uplasowały się: ▨ i ▨.

Top 3			
	Książki	**Filmy**	**Czasopisma**
1.	AUTOSTOPEM PRZEZ GALAKTYKĘ	LOT NAD KUKUŁCZYM GNIAZDEM	TERAZ ROCK
2.	ZŁODZIEJ PIORUNA	W BLASKU NOCY	PRZEGLĄD LOTNICZY
3.	HARRY POTTER I KAMIEŃ FILOZOFICZNY	MOTYL I SKAFANDER	MÓWIĄ WIEKI

3. Które wyrazy na podanych tabliczkach należy zapisać wielką literą, a które – małą?

4. Wyjaśnij, dlaczego w podanych tytułach książek nie tylko pierwszy wyraz został zapisany od wielkiej litery.

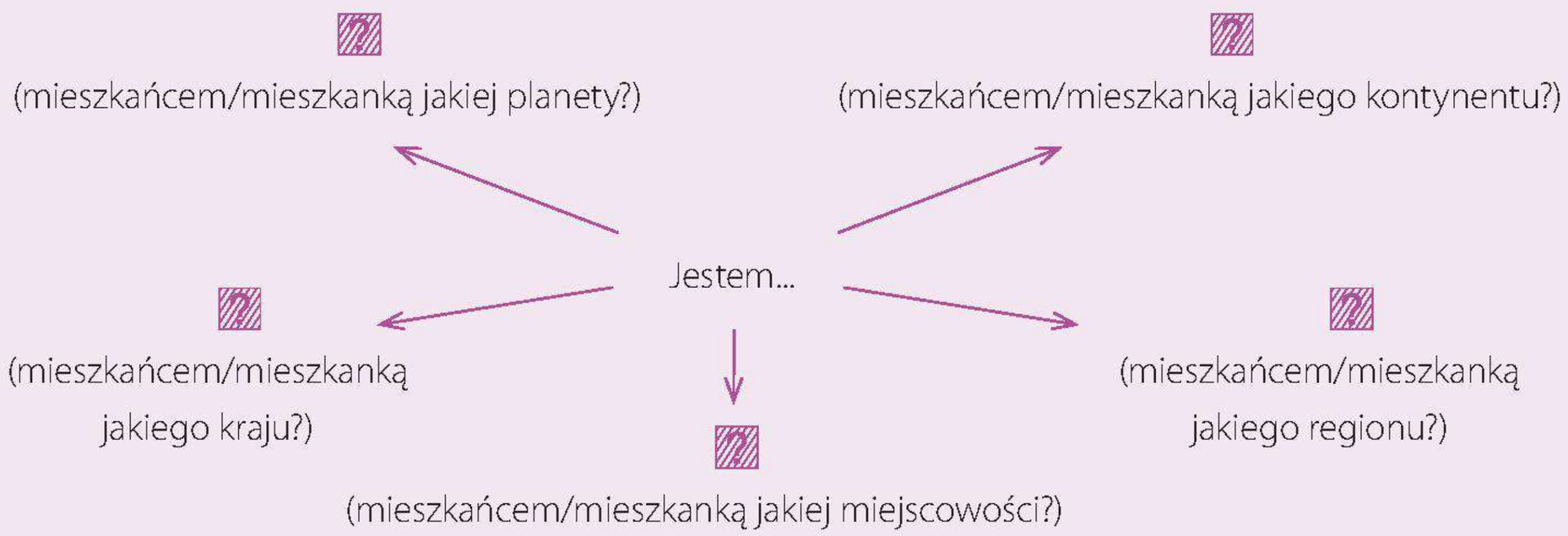
Akademia Pana Kleksa, Chłopcy z Placu Broni, Ania z Zielonego Wzgórza

Przypomnienie

Małą literą piszemy:

- przymiotniki pochodzące od nazw planet, kontynentów, państw, regionów, miast, dzielnic, wsi, np. *marsjański*, *europejski*, *słowacki*, *mazurskie*, *krakowska*, *wrzeszczańska*, *zalipiański*,
- przymiotniki utworzone od nazw geograficznych, np. *bieszczadzki*, *atlantycka*,
- nazwy mieszkańców miast, wsi, dzielnic, np. *wrocławianin*, *zalipczanin*, *oliwianka*,
- nazwy zabaw i zwyczajów, np. *andrzejki*, *walentynki*, *prima aprilis*.

5. Kim jesteś? Przerysuj do zeszytu schemat i uzupełnij go właściwymi nazwami mieszkańców.

6. Wstaw w luki przymiotniki utworzone od podanych wyrazów. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Uwielbiam spędzać lato na ? (*Bałtyk*) plażach. Morze ? (*Bałtyk*) jest piękne o tej porze roku. Zimą natomiast najchętniej jeżdżę w góry – do Zakopanego albo Białki ? (*Tatry*) – żeby zjeżdżać na nartach po ? (*Tatry*) stokach. Wiosną i jesienią nie ruszam się natomiast z Mińska ? (*Mazowsze*), bo ? (*Mazowsze*) krajobrazy są najpiękniejsze na świecie!

7. Zapisz w zeszycie nazwy świąt i zwyczajów, które obchodzi się w podane dni.

Przykład:
Barbórka

Nowa wiadomość

W języku polskim podstawowa jest pisownia małą literą. Nie należy nadużywać wielkiej litery i zapisywać jej na początku wyrazów pospolitych, np. nazw miesięcy, dni tygodnia czy przedmiotów szkolnych.

Ze względów grzecznościowych warto zapisywać wielką literą zaimki i inne zwroty skierowane **bezpośrednio** do odbiorcy, m.in. w e-mailu i za pośrednictwem komunikatora internetowego, np. *Wczoraj spotkałam **Twojego** brata*. Pamiętaj, że zaimki, które nie odnoszą się bezpośrednio do odbiorcy, zawsze pisze się małą literą, np. *Masz ci los!*, *Dokąd idą ci ludzie?*.

8. Jak – wielką czy małą literą – należy zapisać wyróżnione wyrazy? Uzasadnij swoją odpowiedź.

W Wielki **PIĄTEK** nasz sklep będzie nieczynny.
W **PIĄTEK** nie będzie lekcji **JĘZYKA POLSKIEGO**.
W czasopiśmie „**JĘZYK POLSKI**" publikują znani językoznawcy.
Lany **PONIEDZIAŁEK** jest inaczej nazywany śmigusem-dyngusem.

9. W których miejscach niewłaściwie zapisano zaimek *Ci* w zamieszczonej rozmowie internetowej? Wyjaśnij, dlaczego powinno się go tam rozpocząć małą literą.

FORUM SIÓDMOKLASISTÓW

Dodaj komentarz | Dodaj temat | Archiwum | Szukaj | Ustawienia | Logowanie

Adam
Hej, wpadnij do mnie jutro, pomogę Ci z biologią.

Wojtek
Masz Ci los, zapomniałem. Przyjeżdżają do mnie na weekend kuzyni – muszę się nimi zająć.

Adam
A fajni Ci kuzyni? Zabierz ich ze sobą, będą Ci kibicować.

Podsumowanie

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

RENESANS
s. 66–69

- sztuka renesansu — s. 68–69
- malarstwo — s. 98–100

LIRYKA
s. 75

- fraszka — s. 72
- pieśń — s. 81
- wiersz sylabiczny — s. 72
- tren — s. 89

porównanie homeryckie
s. 87

Zob. też: Twój niezbędnik

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Jan Kochanowski, *Fraszki* (wybór), s. 71

Renesans

motywy obecne w utworach:
- zdrowie
- dom
- przyroda
- radość życia
- wieś
- przyjaźń
- przemijanie

Jan Sztaudynger, wybór fraszek, s. 77

motywy obecne w utworach:
- zmienność losu
- prawdy życiowe
- przemijanie

Jan Kochanowski, *Treny*, s. 86–89

Renesans

motywy obecne w utworach:
- cierpienie
- samotność
- śmierć
- miłość rodzicielska
- dziecko

Czesław Miłosz (wybór wierszy), *Dar*, s. 78

motywy obecne w utworze:
- spokój wewnętrzny
- radość życia
- natura

Jan Kochanowski, *Pieśni* (wybór), s. 79–83

Renesans

motywy obecne w utworach:
- radość życia
- filozofia życia
- wieś
- przemijanie
- przyroda

Zob. też na s. 90–91 informacje o twórczości Jana Kochanowskiego

Podsumowanie

E WIESZ, UMIESZ, ZDASZ

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

- archaizmy — s. 101–102
- zróżnicowanie słownictwa
- części zdania i związki wyrazowe w zdaniu — s. 103–105
- wypowiedzenia — s. 106–108
  - równoważnik zdania
  - zdanie
    - pojedyncze
    - złożone
      - współrzędnie — s. 109–110
      - podrzędnie
- ortografia
  - pisownia wyrazów wielką i małą literą — s. 111–114

TWORZENIE WYPOWIEDZI

- Szkoła mówienia i pisania
- opis dzieła sztuki — s. 95–97

WARTO PRZECZYTAĆ

- Marie-Aude Murail [mari od miuraj], *Bystrzak*
- Joanna Jagiełło, *Jak ziarnka piasku*
- Louisa May Alcott [luiza mej elkot], *Małe kobietki*

WARTO OBEJRZEĆ

- *Jutro będziemy szczęśliwi*, reż. Hugo Gélin [ugo żelą]
- *Coco* [koko], reż. Lee Unkrich [li unkrycz]
- *Le Mans '66* [le mą], reż. James [dżejms] Mangold
- *Czekolada*, reż. Lasse Hallström [las halstrom]
- *Slumdog* [slamdog]. *Milioner z ulicy*, reż. Danny Boyle [dany bojl]

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

WYKONAJ W ZESZYCIE

Krzysztof Szymborski

Jak być szczęśliwym? (fragmenty)

Dziś badaniem szczęścia zajmuje się wielu naukowców, a znacznie więcej osób pisze poradniki, jak szczęście osiągnąć. Sądząc z zalewu rynku takimi publikacjami, jednego można być pewnym: niewątpliwie dają one szczęście ich autorom i wydawcom. Nadal znacznie mniej książek na ten temat jest opartych na solidnych, psychologicznych badaniach, lecz i tu zaobserwować można wyraźne zmiany.

Jednym z tych uczonych, dzięki któremu współczesna psychologia traktuje zagadnienie szczęścia z większym respektem i optymizmem, jest Martin Seligman[1], były przewodniczący Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego [...].

Szczęście, jak się okazuje, niejedno ma imię. W przekonaniu Seligmana istnieją trzy jego podstawowe kategorie – za szczęśliwe uchodzić może „przyjemne życie wypełnione radosnymi, miłymi (przynajmniej w naszym subiektywnym odczuciu) wydarzeniami, którym towarzyszy śmiech i radość. Taki sposób życia jest darem natury, kwestią wrodzonego temperamentu i genetycznie ustawionego wysoko ponad średnią wskaźnika szczęśliwości. Nie wszystkim dar ten jest dany – choć może posiada go około połowy ludzi. Ci, którzy go nie mają, nie powinni jednak popadać w depresję. Są nadal zdolni do przeżycia drugiej formy szczęścia, którego źródłem jest dobre życie. Rada Seligmana jest następująca: każdy z nas obdarzony jest jakimiś wrodzonymi atutami czy talentami; należy je poznać, a następnie w maksymalnym stopniu wykorzystywać dla dobra swej zawodowej pracy, miłości, przyjaźni, rozrywki czy życia rodzinnego. Zajmowanie się tym, w czym jesteśmy naprawdę dobrzy, daje nam także większą satysfakcję, której najwyższy stopień polega na pełnym zaangażowaniu, zapomnieniu się w pozytywnym działaniu.

Jest wreszcie trzecia, najbardziej wysublimowana kategoria szczęścia, jakie osiągnąć można, prowadząc życie niekoniecznie przyjemne i nie tylko dobre, lecz znaczące, przez co Seligman rozumie „oddanie naszych szczególnych atutów i zdolności w służbie czegoś, co jest większe niż my sami". Ten najwyższy rodzaj szczęścia osiągnąć można np. odnajdując Boga i – jak siostra Teresa z Kalkuty – poświęcając własne życie pomocy innym, choć sam Seligman jest szalenie powściągliwy w jakichkolwiek aluzjach religijnej natury. [...]

[...] Psychologia, dotąd traktująca zwykle człowieka modelowo, jak automat reagujący tylko na zewnętrzne bodźce lub komputer przetwarzający dopływające poprzez zmysły do mózgu informacje, zaczyna znów rozważać takie abstrakcyjne i nienaukowe pojęcia jak charakter.

https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1503290,1,jak-byc-szczesliwym.read [dostęp: 08.04.2020]

[1] **Seligman** [seligmen]

Sprawdź, czy potrafisz

1. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Z tekstu wynika, że jest wiele książek dotyczących szczęścia, jednak w większości z nich brakuje solidnych podstaw naukowych.	P	F
Z tekstu wynika, że szczęście trudno jednoznacznie zdefiniować.	P	F

2. Na podstawie akapitu pierwszego wyjaśnij stwierdzenie, że publikacje na temat szczęścia *niewątpliwie dają szczęście ich autorom i wydawcom*.

3. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Według Martina Seligmana najwyższy rodzaj szczęścia można osiągnąć,

A. poświęcając się dla innych.
B. gromadząc dobra materialne.
C. czerpiąc radość z codziennych przyjemności.
D. wykorzystując własne talenty w codziennym życiu.

4. Odwołując się do znajomości wybranych fraszek i pieśni Jana Kochanowskiego oraz tekstu Krzysztofa Szymborskiego, sformułuj trzy zasady szczęśliwego życia.

5. Podaj dowolny poprawny związek frazeologiczny z wyrazem *szczęście* i wyjaśnij znaczenie tego związku.

6. Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

Wypowiedzenie *W przekonaniu Seligmana istnieją trzy kategorie szczęścia* to przykład A/B, ponieważ zawiera C/D.

A. zdania złożonego
B. zdania pojedynczego
C. więcej niż jedno orzeczenie
D. jedno orzeczenie

7. Przeczytaj podany fragment utworu i wykonaj zadania.

Zacność, uroda, moc, pieniądze, sława,
Wszystko to minie jako polna trawa.
Naśmiawszy sie nam i naszym porządkom,
Wemkną nas w mieszek, jako czynią łądkom.

7.1. Podaj imię i nazwisko autora oraz tytuł utworu, z którego pochodzi zamieszczony fragment.

Autor: ▨ Tytuł: ▨

7.2. Wyjaśnij, czego dotyczy refleksja wyrażona w podanym fragmencie.

7.3. Nazwij gatunek reprezentowany przez cytowany utwór.

7.4. Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

Wyrazy *mieszek*, *łądkom* to we współczesnym języku A/B, ponieważ C/D.

A. archaizmy
B. neologizmy
C. nazywają wyrazy nowo powstałe
D. nie są już dzisiaj używane

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Clare Furniss[1]

Rok Szczura[2] (fragmenty)

Popijam herbatę i czuję się coraz spokojniejsza. Dom Dulcie[3] jest zupełnie inny, niż sobie wyobrażałam. To lustrzane odbicie naszego – układ pomieszczeń identyczny, tylko na odwrót, po drugiej stronie ściany. Tylko że u nas jest kompletnie pusto, ściany gołe, półka nad kominkiem też, a dom sąsiadki dosłownie pęka w szwach. Wszędzie pełno zdjęć zrobionych w egzotycznych miejscach, na Manhattanie[4] i przed Tadż Mahal[5], w dżunglach i na pustyniach, dużo plakatów ze starych filmów i sztuk teatralnych, obrazów, ozdóbek i książek. Wyobrażałam sobie typowy dom starszej pani, wypełniony suszonymi kwiatami, zdjęciami słodkich kociaczków i sielskimi obrazkami przedstawiającymi pasterki, ale jej dom jest pełen życia – jej życia.

Na kominku stoi czarno-biała fotografia pięknej kobiety w towarzystwie mężczyzny przypominającego gwiazdora filmowego z lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku.

– To pani? – pytam z niedowierzaniem.

Śmieje się z mojego zdziwienia. Nie spodziewałam się takiego śmiechu – czystego, figlarnego. Nagle wydaje się młodsza.

– Nie urodziłam się jako osiemdziesięciosiedmiolatka.

Gapię się na jej podobiznę, na ostry zarys szyi i kości policzkowych, umalowane uśmiechnięte usta i szeroko otwarte oczy, wpatrzone w stojącego obok mężczyznę.

– Była pani piękna.

– Tak naprawdę – odpowiada – to nie. Ale on tak uważał.

– Pani mąż?

– Tak. – Uśmiecha się i patrzy gdzieś w dal. Powoli podnosi się z fotela i podchodzi do kominka. Zdejmuje zdjęcie i podaje mi je.

– Przystojny – mówię z uśmiechem.

[...]

– Umarł niedługo po tym, jak to zdjęcie zostało zrobione – mówi. – Rok, może dwa.

– Och – odpowiadam, zaskoczona. Na fotografii prezentuje się wspaniale. Jest pełen życia. – Bardzo mi przykro.

– Na raka. Oczywiście palił jak smok. W tamtych czasach wszyscy palili. Nikt nie wiedział, że to takie szkodliwe.

Nagle się zastanawiam, czy to dlatego zdarza jej się płakać.

– Z czasem robi się lżej? – Słyszę własne słowa, których nawet nie zdążyłam pomyśleć.

Patrzy na mnie i się zastanawia.

– Kiedy umiera ktoś, kogo się kocha, to potem cały czas widzi się tylko jego. Prawda? I słyszy. Tak jakby ta osoba przesłaniała nam sobą cały świat.

Wstrzymuję oddech i kiwam głową.

– To się zmienia. Z biegiem lat jej głos cichnie. Bywa, że wciąż do nas szepce, ale

[1] **Clare Furniss**
[kler ferniz]

[2] ***Rok Szczura***
powieść dla młodzieży, której główną bohaterką i narratorką jest piętnastoletnia Pearl [perl]; czytelnik poznaje historię nastolatki, której mama zmarła, gdy urodziła drugą córkę; nowo narodzona siostra – ze względu na wydawane dźwięki i kolor skóry – wydaje się Pearl podobna do szczura.

[3] **Dulcie**
[dulsi]

[4] **Manhattan**
centralna dzielnica Nowego Jorku, w przeważającej części położona na wyspie Manhattan

[5] **Tadż Mahal**
olbrzymi grobowiec w Indiach, uznany za najpiękniejszy zabytek sztuki muzułmańskiej w tym kraju; wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Przyrody UNESCO

świat przebija się na pierwszy plan. Znowu się go widzi i słyszy. Ale ma w sobie dziurę, puste miejsce po tej osobie. Choć z czasem człowiek się do tej dziury przyzwyczaja. Tak bardzo, że przestaje ją zauważać. – Bierze moją dłoń w swoją, starą. – A potem, nagle, nie wiadomo skąd, kiedy właśnie robisz herbatę, wieszasz pranie albo jedziesz autobusem, pojawia się znowu – to puste, bolesne miejsce, którego już nigdy nic nie zapełni. – Ma łzy w oczach. – Przepraszam – mówi. – Coś mi się zdaje, że nie to chciałaś usłyszeć.

Patrzę na nią i długo ściskam jej zimną, chudą rękę.

Przełożyła Katarzyna Rosłan

8. Nadaj tytuł przytoczonemu fragmentowi. Uzasadnij, dlaczego zdecydowałaś/zdecydowałeś się na taką nazwę.

9. Narratorka o domu pani Dulcie powiedziała: *jej dom jest pełen życia – jej życia*. Wyjaśnij sens tego określenia.

10. Czy opowieść pani Dulcie można podsumować zwrotem *czas goi rany*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

11. Istnieje wiele dzieł literackich, które poruszają tematykę utraty bliskiej osoby. Takimi utworami są np. *Treny* Jana Kochanowskiego. Odwołując się do wybranych *Trenów*, wyjaśnij, w jaki sposób została w nich przedstawiona Urszulka.

12. Wyjaśnij, z czego wynika różnica w pisowni wyrazu *tren* w podanych zdaniach.

Najbardziej utkwił mi w pamięci *Tren VIII*, w którym podmiot liryczny wyraził uczucie pustki wywołane śmiercią córki.

Utwór żałobny, którego celem jest opłakiwanie zmarłego oraz sławienie jego zalet i zasług, nazywamy trenem.

13. **Jakie są wyróżniki opowiadania? Podaj cztery cechy tego gatunku, a następnie oceń, czy przytoczony fragment książki Clare Furniss spełnia te warunki.**

14. **Przeczytaj poniższe zdanie i wykonaj zadania.**

Na kominku stoi fotografia pięknej kobiety.

14.1. **Nazwij związki wyrazowe w podanych przykładach.**

na kominku stoi

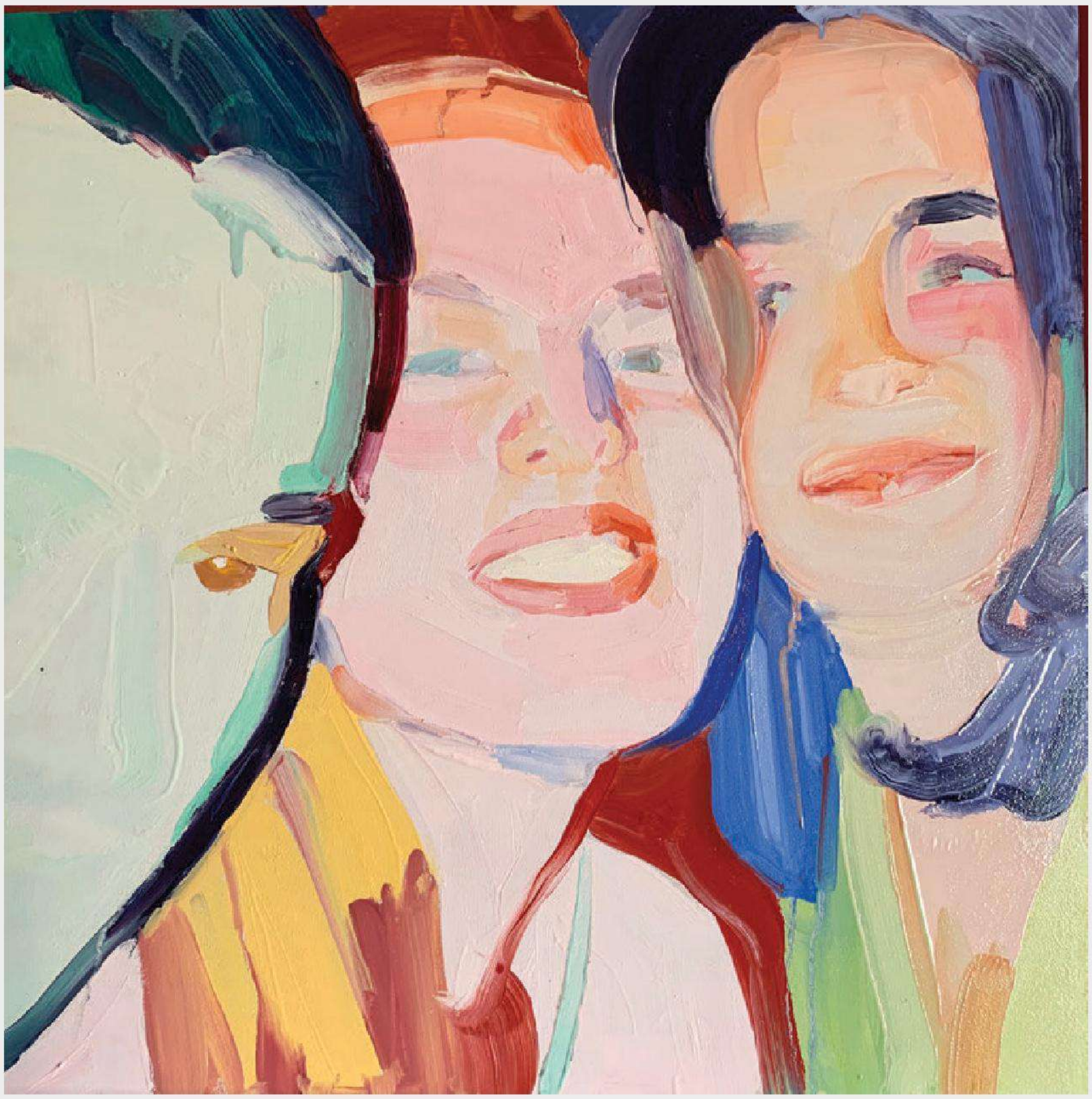
stoi fotografia

pięknej kobiety

14.2. Nazwij części zdania w związku *stoi fotografia*.

15. Zredaguj opis przeżyć wewnętrznych Pearl [perl], która odwiedziła panią Dulcie.

3 Relacje międzyludzkie

Barbara Hoogeweegen [hohewihen], *Cyfrowe nagrywanie 7*

farby olejne na płótnie
40 × 40 cm
kolekcja prywatna
2019 r.

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

1. Kim są dla siebie osoby ukazane na obrazie? W jakiej sytuacji zostały przedstawione?
2. Jaki typ autoportretu naśladuje w swoim dziele artystka?
3. Jak sądzisz, dlaczego zdjęcia osobiste umieszczane w mediach społecznościowych zyskały taką popularność? Czyje potrzeby realizują one przede wszystkim – osób, które je tam publikują, czy oglądających?
4. Czy zajmowanie się kreowaniem swojego wirtualnego wizerunku koliduje z przeżywaniem życia w świecie realnym? Jaka jest Twoja opinia?
5. Czy selfie, uznawane na początku za formę kiczu, może być dziełem sztuki?
6. Dlaczego ludzie próbują utrwalać chwile spędzone wspólnie z innymi? O jakiej ważnej potrzebie to świadczy?

Dorota Suwalska

(ur. 1967 r.), jest pisarką, malarką, ilustratorką i dziennikarką. Współpracowała przy realizacji programów telewizyjnych dla dzieci. W swoich książkach pokazuje, jak ważna jest rodzina i w jaki sposób radzić sobie z przeciwnościami losu. Była wielokrotnie nagradzana za swoją twórczość. Do jej najbardziej znanych utworów należą: *Ratunku, marzenia!*, *Czarne jeziora*, *Tabletki na dorosłość*, *Znowu kręcisz, Zuźka!*.

Zanim przeczytasz

Co sprawia Wam największą trudność w komunikacji z rodzicami lub innymi bliskimi Wam dorosłymi? Czego dotyczą te trudności?

Dorota Suwalska

Tabletki na dorosłość (fragmenty)

POROZUMIENIE

Siemka. Nazywam się Emanuel Marek. Emanuel to imię od taty, a Marek – od mamy. Nie mogli się dogadać. To im zostało do dzisiaj. A podobno przeciwieństwa się znoszą. Jak jin-jang[1]. Czerń i biel. Zimne i gorące. [...] Jeśli to prawda, to w naszym domu powinno być letnio i szaro. Ale nie jest. U nas to nie działa. Tu przeciwieństwa się nie znoszą. Raczej... nie znoszą się. Zwłaszcza kiedy dochodzi do rozmów o sprawach, jak to określa mama, zasadniczych. Czasami nie mogę pojąć, jak to się stało, że moi rodzice się pobrali.

Ale mniejsza o to... Problem w tym, że sam przez długi czas nie mogłem się zdecydować, które imię wolę. Każde z rodziców wołało mnie po swojemu. Ostatecznie wybrałem Marka. Może dlatego, że w naszym domu to Gonio ma większą siłę przebicia. Czyli raczej bałagan niż porządek, improwizacja[2] niż planowanie, nagłe

[1] **jin-jang** zasada pochodząca z chińskiej filozofii, oznacza dwie przeciwstawne siły, które nawzajem się uzupełniają

[2] **improwizacja** działanie bez przygotowania, na bieżąco

Kilka słów o książce

Chyba każdy nastolatek marzy o tym, by w końcu stać się dorosłym i móc w pełni decydować o sobie. Niech nadejdzie upragniona osiemnastka! Czemu nie, bardzo proszę! To marzenie zostaje spełnione w przypadku głównego bohatera powieści autorstwa Doroty Suwalskiej. Emanuel Marek, chłopak borykający się z rozmaitymi problemami okresu dojrzewania – od konfliktów z rodzicami poczynając, na kompleksach i poszukiwaniu celu w życiu kończąc – staje się dorosły za sprawą fantastycznego zbiegu okoliczności. Wówczas to zaczyna korzystać z przywilejów związanych z wiekiem, ale uświadamia sobie, że jako nastolatek nie zdawał sobie sprawy, z czym tak naprawdę wiąże się dorosłość. Do jakich wniosków dochodzi? Czego doświadcza? Jeśli jesteście ciekawi, koniecznie przeczytajcie *Tabletki na dorosłość*!

zrywy niż systematyczność... Mama nie jest w stanie zrównoważyć Gonia. Chyba dlatego tak wybrałem. Żeby nie było jej przykro. Gonio i tak się nie przejmuje i mówi do mnie Emanuel, a właściwie to Mani, bo uwielbia takie infantylne zdrobnienia. A w szkole wołają na mnie Mały albo Mikrus, Mikrob, Knyp i takie tam. Może więc powinienem się przedstawić jako Emanuel Mani Marek Mikrob Mały? Sami przyznajcie, trochę tego za dużo. Wkurzają mnie te kretyńskie ksywki, ale nie wiem, jak się postawić. Gonio wciąż mi powtarza, że wkrótce wejdę w okres buntu. To ponoć niezbędny etap rozwoju prawidłowej osobowości, z czego należy wnioskować, że jego osobowość jest w dwustu procentach prawidłowa, ponieważ buntował się co najmniej dwa razy bardziej hardkorowo, niż przewiduje norma. Teraz nie może doczekać się mojego buntu. Wciąż się zastanawia, jak to się będzie objawiać, jakiej będę słuchał muzy i tak dalej... Problem w tym, że sam słucha każdej muzy, która ma jakikolwiek związek z buntem. Nie tylko słucha, ale nawet gra. Żeby się przeciw niemu zbuntować, musiałbym chyba słuchać disco polo. A tego nie znoszę. Czego bym nie przyniósł do domu, to jemu się podoba. Słuchałem już jazzu, a także, nie uwierzycie, muzyki klasycznej. W desperacji sięgnąłem po Stockhausena[3] (jeśli w ogóle ktoś z was wie, kto to jest Stockhausen, w co wątpię). Choć prawdę mówiąc, najbardziej lubię rock gotycki.

Gonio zachwyca się wszystkim. Toleruje nawet te „smętne gotyckie kawałki", za którymi co prawda nie przepada, ale „w sumie tego też da się słuchać". Przy okazji odsyła mnie do Siouxsie and the Banshees[4] jako klasyków i najbardziej słusznych przedstawicieli tego gatunku.

W ogóle z tym buntem to będę miał ciężko. Córka perkusisty ze Swobodna[5] w ramach sprzeciwu zapisała się do harcerstwa. I nosi mundurek. Doprowadza tym swojego ojca do szału, ponieważ on nigdy nie znosił służb mundurowych. U mnie to nie wchodzi w grę. Moja mama była w harcerstwie ☹

No bo czy można uznać za bunt wieczory przy planszówkach, te „nudne i staroświeckie", jak twierdzi Gonio, „nasiadówy z Fastfoodem i Jeremiaszem"[6]. Poza tym mamie się to podoba, bo „przynajmniej chłopak siedzi w domu i głupoty się go nie trzymają". Albo fakt, że zamierzam zostać pisarzem. Mama kręci nosem na tak niepraktyczną profesję, ale Gonio jest zachwycony, że będzie miał syna artystę.

I znów nie mogę się zdecydować. Jak z imieniem. Gdybym się przeciwstawił mamie, byłoby jej przykro. A ona i tak ma ciężkie życie. Choć przyznam szczerze, bywa przez to strasznie wkurzająca (aż korci człowieka, żeby zrobić jej coś na przekór). A jeśli się zbuntuję przeciw Goniowi, on się okropnie ucieszy, ponieważ zrobię dokładnie to, czego ode mnie oczekuje. Więc czy nadal można to nazwać buntem?!

Marek zwany również Manim, Małym lub Mikrobem energicznie postawił znak zapytania, a następnie wykrzyknik, aby podkreślić wagę zadanego przed chwilą pytania, po czym zastygł z dłonią nad klawiaturą i zagłębił się w lekturze własnego tekstu. Na jego drobnej twarzy malował się wyraz satysfakcji. Najwyraźniej upajał się głębią własnych

[3] Karlheinz Stockhausen
[karlhajnc sztokhałsen] niemiecki kompozytor XX i XXI w., kojarzony z muzycznymi eksperymentami. Jego dzieła są niezwykle trudne w odbiorze i stanowią wyzwanie nawet dla koneserów muzyki.

[4] Siouxsie and the Banshees
[sjuzi end de banszis] brytyjski zespół rockowy założony w latach 70. XX w. Posępne punkowe utwory tego zespołu stały się inspiracją dla zespołów grających tzw. rock gotycki, czyli utwory, których tematyka dotyczy cierpienia i samotności.

[5] Swobodno
zespół muzyczny, w którym gra Gonio – tata głównego bohatera.

[6] Fastfood i Jeremiasz
przyjaciele Marka

myśli. Trzeba przyznać, że udało mu się spisać kilka całkiem interesujących refleksji. I ten styl, słownictwo: „nagłe zrywy" czy „improwizacja"...

Kiedy dotarł do końca, przesunął kursor do góry i zaczął czytać od nowa. Tym razem jego twarz spoważniała, a na czole pojawiły się pionowe bruzdy. Najwyraźniej odkrył we własnym tekście nowe treści. Spojrzał na klasowe zdjęcie wiszące na korkowej tablicy [...].

Chłopiec przesunął wzrok na monitor, westchnął, wcisnął Ctrl A, a potem wszystko wykasował. Następnie powoli, jakby z mozołem wystukał na klawiaturze:

Siems ☺ Jestem Marek. Mam 13 lat. Lubię dobrą muzę, planszówki i powieści fantasy. Sam też chcę zostać pisarzem. Pono mam spoko styl. Dlatego założyłem tego bloga i zamierzam zgłosić go na konkurs „Blogasek roku". Wielu znanych skrabeuszy (znaczy się pisarzy, nie mylić ze skarabeuszami ☺) zaczynało w ten deseń[7]. Z góry dzięx za komy ☺ I plisss daj głos (hau! hau!) na mojego bloga.

[...]

Przez szparę w drzwiach zaglądał do pokoju Gonio. Dziwne. Zawsze wpadał z hukiem i wieszał się na klamce.

– Można?... – spytał niepewnie.

Marek skinął głową. Gonio wszedł i przycupnął na brzegu kanapy, jakby nie mógł się zdecydować: zostać czy uciec. Przez chwilę siedział tak w milczeniu.

– Mama cię wysłała? – domyślił się Marek.

Gonio zaprzeczył ruchem głowy.

– To znaczy w pewnym sensie – przyznał.

– No dobra, darujmy sobie ciąg dalszy. Posiedzisz tu pół godzinki, wyjdziesz i powiesz mamie, że rozmawialiśmy.

– Nie chcę tak... – powiedział Gonio i znów zamilkł. – Chodzi o to... – dodał po chwili – wiem, że nie jestem ideałem...

„To mało powiedziane" – skomentował Marek w myślach.

– Popełniałem błędy... – ciągnął Gonio po dłuższej chwili milczenia – ale... właśnie dlatego wiem, czym to grozi. Synku, nie możesz tak dalej. Co zrobisz, jeśli wyrzucą cię ze szkoły? Wiesz, że nie jestem wielbicielem OPE[8]. Ale... szkołę warto skończyć. Po prostu... musisz się zmobilizować.

„Sam się zmobilizuj!"

I tak sobie gadali przez jakiś czas. Marek wyłącznie w swojej głowie, Gonio na głos. Powtarzał teksty, które chłopiec tysiące razy słyszał od mamy. Zupełnie jakby nauczył się ich na pamięć. Nakazy, zakazy, pouczenia. I co najgorsze, tak zwane dobre rady. Była tylko jedna różnica. Słyszane z ust mamy budziły irytację, w przypadku Gonia – wściekłość.

Wreszcie Gonio zamilkł. Ukrył twarz w dłoniach, a po chwili odgarnął z niej dredy.

– Wiem, że nie byłem wymarzonym tatą... Ale naprawdę się starałem.

Marek spojrzał na Gonia z powątpiewaniem.

– Mój ojciec zawsze był bardzo... odległy.

[7] **w ten deseń** tak samo

[8] **OPE** Obowiązkowa Placówka Edukacyjna (nazwa wymyślona przez bohaterów powieści)

„Zupełnie jak ty".

– I surowy. Wszystko musiało chodzić jak w zegarku. I znał tylko jeden środek wychowawczy. Był zwolennikiem zasady, że rozum trzeba wbić dziecku do głowy przez tyłek. Może dlatego, kiedy wreszcie się wyrwałem z domu...

„Tak, tak... zaraz rozpocznie się analiza. Idź z tym do psychologa".

Może to i lepiej, że Gonio nie mógł usłyszeć myśli syna. Dzięki temu mógł mówić dalej.

– Chciałem być inny. Taki bardziej tata-kumpel.

„Kumpli to ja mam w szkole".

– Bo sam o takim marzyłem. Choć, prawdę mówiąc, przez długi czas w ogóle... nie myślałem o dzieciach.

„I od tego trzeba było zacząć, że dziecko to dla ciebie tylko przeszkoda".

– No wiesz, nagrania, trasy koncertowe, imprezy... [...] Lecz kiedy poznałem twoją mamę...

– Tak, tak – odezwał się wreszcie Marek. – To musiała być wielka miłość. Pewno dlatego zostawiłeś nas dla tamtej... [...]

Gonio spojrzał na niego zaskoczony.

– Wszystkie małżeństwa przechodzą kryzysy. Ja... przecież... wróciłem.

– Wróciłeś! O rany, jaki jestem wdzięczny. Nie wiem, jak mam ci dziękować.

– Ja... nie myślałem, że... Musisz wiedzieć, że dorosłe życie jest... trudne.

„No chyba nie dla ciebie".

– Przepraszam – powiedział Gonio cicho.

Tym razem Marek spojrzał na ojca zaskoczony. Nie wiedział, jak zareagować. Z jednej strony był wściekły, bo nie dość, że wykończyło go to, co się ostatnio wydarzyło, to na dodatek rozmaite, niekoniecznie miłe uczucia sprzed lat nagle w nim ożyły. Z drugiej czuł coś w rodzaju współczucia, gdy patrzył na siedzącego obok Gonia, który wydawał się taki znużony, bezradny i stary, jakby ktoś nagle zdjął z niego cały ten rockandrollowy sznyt[9], który pozwalał mu żeglować przez życie na przekór upływającym latom.

– A mamę przepraszałeś? – odezwał się wreszcie.

– Chyba z tysiąc razy.

Znów zamilkli. Tym razem ciszę przerwał Gonio.

– Próbowałem się zmienić... Dla ciebie, siebie, dla twojej mamy. I się zmieniłem, choć może trudno ci w to uwierzyć, może niewystarczająco... Bo cała ta moja rockandrollowa zabawa wcale nie była taka zabawna i wiele musiałem przejść... i teraz boję się, że ty... nie chciałbym, żebyś... – Gonio pochylił głowę tak, że dredy opadły mu na twarz – żebyś musiał przechodzić przez to samo.

Po chwili podniósł głowę i spojrzał na Marka.

– No i jak synu?

– W porządku – powiedział chłopiec, choć gdzieś tam w środku czuł, że nie do końca jest w porządku. Już wiedział, że kiedyś wybaczy Goniowi wszystkie rzeczywiste lub urojone krzywdy. Ale jeszcze nie w tej chwili. W tej chwili miał w sobie zbyt wiele złości.

Gonio niezręcznie przytulił Marka. Ten równie niezręcznie odwzajemnił uścisk. Potem się od siebie odsunęli.

[9] **sznyt** wygląd oraz sposób bycia, który jest charakterystyczny dla jakiegoś środowiska

Po przeczytaniu

1. Czego można się dowiedzieć o Marku na podstawie pierwszego wpisu przygotowanego na blog? Jak postrzega swoich rodziców? Zapisz odpowiedzi na te pytania w zeszycie, korzystając ze schematu. Następnie ustnie uzasadnij je odpowiednimi cytatami z tekstu.

2. Przeanalizuj rozmowę ojca z synem. Wyjaśnij, dlaczego początkowo wypowiedzi taty wzbudzały w Marku irytację. Co sprawiło, że chłopak w dalszej części rozmowy zmienił nastawienie do ojca?
3. Czy – Twoim zdaniem – Marek i Gonio mają szansę na dobre stosunki? Uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do tekstu.
4. W jaki sposób, Waszym zdaniem, rodzice i dzieci powinni dbać o budowanie więzi? Jak sądzicie, co jest w tym kontekście ważne dla rodziców, a co – dla dzieci?
5. Przeanalizuj sposób wypowiedzi głównego bohatera. Podaj z tekstu przykłady stylu potocznego, sformułowania typowe dla języka młodzieży, słowa obecnie modne, a także wyrażenia grubiańskie czy niegrzeczne. Dlaczego Marek używa takiego języka?
6. Na podstawie fragmentu utworu *Tabletki na dorosłość* sformułujcie reguły, które muszą być spełnione, aby rozmówcy mogli skutecznie się porozumieć. Porównajcie zapisane zasady z rezultatami pracy innych zespołów.
7. Wyjaśnij, czym jest blog. Rozważ problem, czy forma zapisu – papierowa lub elektroniczna – może mieć wpływ na szczerość wypowiedzi.

Przypomnienie

Pamiętnik i **dziennik** to zapisane osobiste relacje ze zdarzeń, w których uczestniczył autor. Zawierają także refleksje i przemyślenia piszącego. **Pamiętnik** tym **różni się od dziennika**, że jest pisany nieregularnie, po upływie czasu od opisywanego wydarzenia. Dziennik natomiast jest prowadzony regularnie, na bieżąco. Kolejne wpisy często są opatrzone datą.

8. Dlaczego – Twoim zdaniem – Marek przygotował nowy wpis na blog? Czym pod względem tonu wypowiedzi drugi post różni się od pierwszego? Jakimi słowami określisz jego charakter?

9. Na podstawie analizy drugiego posta podaj przykłady środków językowych, za pomocą których bohater buduje swój wizerunek internetowy. Jaki jest ten wizerunek?

10. Czy posty, które ludzie zamieszczają w internecie, mówią o nich prawdę? W odpowiedzi odwołaj się do utworu *Tabletki na dorosłość* oraz przedstawionej grafiki.

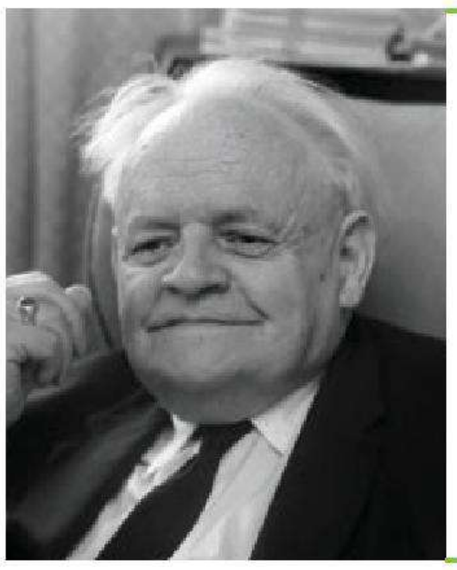
Reinaldo Pagán Ávila [rajnaldo pagan awila], *Selfie* [selfi], XX w.

11. Jaki dostrzegasz związek między znaczeniem słów Oskara Wilde'a [łajlda] a wymową fragmentu powieści *Tabletki na dorosłość*?

> *Na początku dzieci kochają swoich rodziców, gdy są już starsze, osądzają ich. Zdarza się, że im wybaczają.*

12. Przygotuj wpis z pamiętnika lub tekst na blog, w którym zaprezentujesz siebie i swoją rodzinę. Wspomnij o swoich zainteresowaniach, napisz, kim chcesz zostać w przyszłości. Możesz to zrobić w poważnej bądź żartobliwej formie. Postaraj się, aby wpis był oryginalny i jednocześnie szczery. Jeśli nie chcesz o czymś pisać – po prostu to pomiń.

13. Jakie powieści wolisz czytać – pisane w trzeciej osobie czy raczej takie, w których narrator wypowiada się w pierwszej osobie? Uzasadnij odpowiedź.

Melchior Wańkowicz
(1892–1974), był pisarzem, dziennikarzem, autorem znakomitych reportaży, a także... doradcą reklamowym. W czasie I wojny światowej walczył jako żołnierz, podczas II – był korespondentem wojennym. Podróżował m.in. do Meksyku i na Bliski Wschód. Do jego najsłynniejszych dzieł należą: reportaż *Bitwa o Monte Cassino*, zbiór reportaży *Tędy i owędy*, powieści *Ziele na kraterze, Na tropach Smętka*.

Zanim przeczytasz

Jak – według Was – należy rozumieć słowo *wychowywać*?

Melchior Wańkowicz

Ziele na kraterze (fragmenty)

TRUDY WYCHOWANIA

A Mama z tym: że te nalegania Kinga, aby od przyszłego roku przenieść dziewczynki do państwówki[1], nie mają sensu. Rozwydrzasz[2] dzieci, uczysz je tylko szukać ciągle i ciągle czegoś, żeby nie było nudno. Pięknie to nazywasz, a co to jest w gruncie rzeczy? Pogoń za życiem ułatwionym. [...]

– Pewno, że lepiej, aby dom dał im twarde życie. Ale z tobą... – macha ręką King. [...]

– Ależ ty sam rozpuszczasz dzieci. Z każdej lekcji, z każdego zajęcia zabierasz je, ile ci razy trzeba, na jakieś wspólne przyjemności.

– Po pierwsze, nie rozpuszczam, a po drugie, to moje prawo. Ja zarabiam na chleb, ty rządzisz domem. Ja tylko pomagam. Ty musisz tworzyć prawo domowe. Im twardsze, tym lepsze. Tym mniej łupnia od życia dostaną[3].

King spodziewa się kontrataku. Ale Mama podnosi w zamyśleniu oczy na ogień i mówi cicho, jakby sama do siebie:

– Co ja zrobię... Nim urodziła się Krysiunia, myślałam wiele o wychowaniu, czytałam książki pedagogiczne, sądziłam, że coś wiem... Ale porodziły się takie inne. Ani w ciebie, ani we mnie. Przecież Tili zawsze twierdzi, że jest podobna do Frani. Takie chłopskie dziecko, Kmiotek–Roztropek. Pamiętam, miała dwa latka, ledwo to mówić mogło. Widzę, że usiłuje zgnieść patykiem muchę chodzącą po szybie. „Czemu chcesz zabić muchę?" – „A po co tu łazi?" Raz po raz zaskakiwały mnie w tych moich teoriach. A Krysia – płomień na wietrze... Więc już tylko sobie powiedziałam: idź za dziećmi w ich rozwoju, a nie przed dziećmi; niczego nie wymagaj, wszystko porządkuj, tak jak ich zabawki po skończonej zabawie; nie miej swego ideału dziecka, do którego je będziesz podciągać; nie chciej ich mieć takimi, jak sobie wyimaginowałaś[4] – patrz, co z gleby rośnie: nie obciążaj ich sprawami starszych; niech mają prawo do dzieciństwa.

Tata z upodobaniem patrzy na Mamę. Kiedy się tak rozświetla, mówiąc o dzieciach, jest jeszcze piękniejsza niż w narzeczeńskich uniesieniach. Duszę Taty zalewa wdzięczność za

[1] **państwówka** potocznie o szkole państwowej
[2] **rozwydrzać** potocznie: rozpieszczać
[3] **dostać łupnia** potocznie: zostać zbitym
[4] **wyimaginować sobie** wyobrazić sobie

ten „panteizm[5]" Mamy. On sam na równi z dziećmi uczy się od Mamy, że każdy robak myśli, kwiat cierpi, przedmiot martwy ma minę zdradzającą, że mu przyjemnie lub nieprzyjemnie. Stąd przekonanie, że dusza dziecinna jest czymś tak zachwycającym, samołyskliwym, samokwietnym, co chwila zmiennym, że tknąć tego nie wolno, tylko osłaniać od wiatru i patrzeć, jak rośnie. Stąd – ten najgłębszy, słowami trudny do określenia stosunek Mamy do otaczającego życia, sprawiający, że ludzie nabliżający się do dziecinnego życia[6] nie są klasami, zawodami, warstwami, tylko samodzielnymi – każda sobie – duszami, które dookoła nas rosną jak rośliny w ogrodzie.

– Ty mówisz – uspokaja się Tata, sięgając do przełącznika i pozostawiając tylko światło stonowane – że dzieci rozwydrzam. Musi być podział ról: my z dziećmi maszerujemy naprzód, ty porządkuj, pilnuj.

– Ale ty mi dajesz zbyt trudną rolę. Musisz oglądać się na moją robotę, jak ja pokrywam twoją[7]. A czy to łatwo?

[...]

– Jedno wiem – mówi, wstając z fotela – że na Europę idzie szpetny[8] czas: totalizmu[9]. Dawna epoka indywidualistyczna[10] musi być rozbita i nic jej nie rozbije poza totalizmem. Na ten szpetny okres rosną nam dzieci. I nie wiem, czy nawet w późnym swym życiu doczekają syntezy[11] nowej epoki, w której w maksymalnie planowanym społeczeństwie będzie się rozwijał maksymalnie wolny człowiek.

Ze stołowego pokoju dochodzą już głosy dzieci. Rodzice zatrzymali się w progu.

– Więc cóż będzie z nimi? – pyta Mama. – I jak je przygotować na to, co idzie?

Kilka słów o lekturze

Ziele na kraterze to powieść autobiograficzna, której akcja rozgrywa się w 1. połowie XX w. Bohaterem tego utworu jest rodzina pisarza i jej „domeczek", czyli willa na Żoliborzu. Każdy domownik ma pseudonim: Tata, czyli Melchior Wańkowicz, jest nazywany Kingiem (za słoniem występującym w lekturze *W pustyni i w puszczy*), Mama – Królikiem, starsza córka – Krystyna – Pytonem (z powodu częstego zadawania pytań) lub Don Kichotem, młodsza zaś, Marta, to Tili albo Chłopek-Roztropek.

W trakcie lektury poznajemy rzeczywistość, która bezpowrotnie została zniszczona przez II wojnę światową. Oglądamy tamten świat przez pryzmat więzi rodzinnych oraz wpływu atmosfery domu na rozwój młodych bohaterek. Towarzyszymy bohaterom w ich domowych zabawach, wakacyjnych podróżach, podczas odwiedzin u przyjaciół. Przysłuchujemy się ich rozmowom. Dowiadujemy się, co czytali. Na koniec stajemy się świadkami wpływu II wojny światowej na życie rodziny pisarza (Tata przedostał się do Rumunii, Tili przebywała w Ameryce, mama i Krystyna – w okupowanej Warszawie; starsza córka Wańkowiczów zginęła w powstaniu warszawskim, a ukochany „domeczek" został zbombardowany). *Ziele na kraterze* to powieść, która pokazuje, że dzięki bliskim i ich miłości można przetrwać to, co najgorsze, nawet czasy nieludzkie.

[5] panteizm przekonanie, że w naturze przejawia się działanie boskich sił, a zwierzęta i rośliny, podobnie jak ludzie, mają dusze

[6] ludzie nabliżający się do dziecinnego życia ludzie młodzi

[7] jak ja pokrywam twoją jak ja wspieram, uzupełniam twoją

[8] szpetny tu: okropny, nieuczciwy, budzący odrazę ze względu na nieprzyzwoitość

[9] totalizm chodzi o totalitaryzm, czyli system rządów (reżim polityczny), w którym państwo sprawuje pełną kontrolę nad społeczeństwem, eliminuje wszelką opozycję i narzuca ludziom sposób myślenia. Tata, mówiąc o totalitaryzmie, ma na myśli III Rzeszę oraz Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

[10] epoka indywidualistyczna czas, w którym wartością był pojedynczy człowiek i jego prawa

[11] synteza tu: łączenie różnych elementów w jedną całość

King boleśnie wzrusza ramionami. Głownie[12] na kominku przygasają. Gaweł[13] już wywędrował, czując zapach półmiska.

– Wcale się nie zachwycam ani stylem naszego życia, ani atmosferą naszego domu, w której dzieci rosną [...]. Przydałoby się im więcej twardości, więcej odmawiania sobie, więcej poświęcenia. Ale w imię czego? [...] Mówisz, żeby w coś wierzyć, za czymś iść? Ale za czym? [...] Świat cały jest na takim samym bezdrożu. Łapie się dyktatorów w ostatniej rozpaczy[14] albo chowa się do kruchty, jak ty chcesz dzieci schować. Musi się przebuzować wszystko na naszych karkach[15], na karkach naszych dzieci.

– A cóż im dać tymczasem?

– Nie wiem. Wiem jedno: jak jest trudno szukać drogi, to trzeba iść za instynktem. Niech rosną soczyste ludki na nową epokę, której ani nie rozumiemy, ani nie możemy ogarnąć.

[12] **głownia** palące się drewno
[13] **Gaweł** imię psa
[14] **łapie się dyktatorów w ostatniej rozpaczy** w chwili zagrożenia, strachu stawia się na ludzi o autorytarnych, dyktatorskich zapędach
[15] **musi się przebuzować wszystko na naszych karkach** musimy tego wszystkiego doświadczyć na własnej skórze, osobiście

Po przeczytaniu

1. Jaką rolę odgrywała w domu Mama, a jaką – King? Co sądzisz o takim modelu rodziny? Czy współcześnie mógłby się sprawdzić? Uzasadnij swoje stanowisko.
2. Co można powiedzieć o związku Kinga i Mamy?
3. Jakie dylematy związane z wychowywaniem dzieci mieli King i Mama?
4. Przeanalizuj język, jakim bohaterowie mówią o córkach: pseudonimy, zdrobnienia, neologizmy itp. Powiedz, o czym świadczy taki sposób mówienia rodziców o dzieciach.
5. Do czego autor porównał proces wychowywania dzieci? Jakie wnioski płyną z tego porównania?
6. ☆ Przeczytaj fragment lektury, w którym opisano imieniny starszej córki Wańkowiczów – Krystyny, na kilka dni przed wybuchem powstania warszawskiego, a następnie wykonaj polecenie.

Jest 24 lipca 1944 roku.
Jakże piękne są te młodziutkie dziewczęta [...]. *Mama wie, jakie ciężkie mają życie, jak chodzą po brzegu nędzy i po brzegu śmierci.* [...] *Mama patrzy w* [...] *gromadę chłopczyńską i wie, że Romek jest stróżem nocnym, Adaś handluje walutami, Piotruś pracuje przy obrabiarce* [...]. *Zarobki i kursy, i akcja konspiracyjna – silny to, potrójny eliksir życia widać* [...]. *Skąd, po pięciu latach poniżenia – te oczy błyszczące, jasny wzrok, szeroki uśmiech? Mama jest upojona jak za tamtych dziecinnych wieczorków. Tylko tam kiełkowały te roślinki ludzkie, a tutaj wywaliło zielsko mocne, zielsko czepliwe* [...].

- Wyjaśnij, jak rozumiesz metaforyczne znaczenie tytułu *Ziele na kraterze*. Następnie zapisz objaśnienie w zeszycie.

Opowieść wigilijna

Kilka słów o lekturze

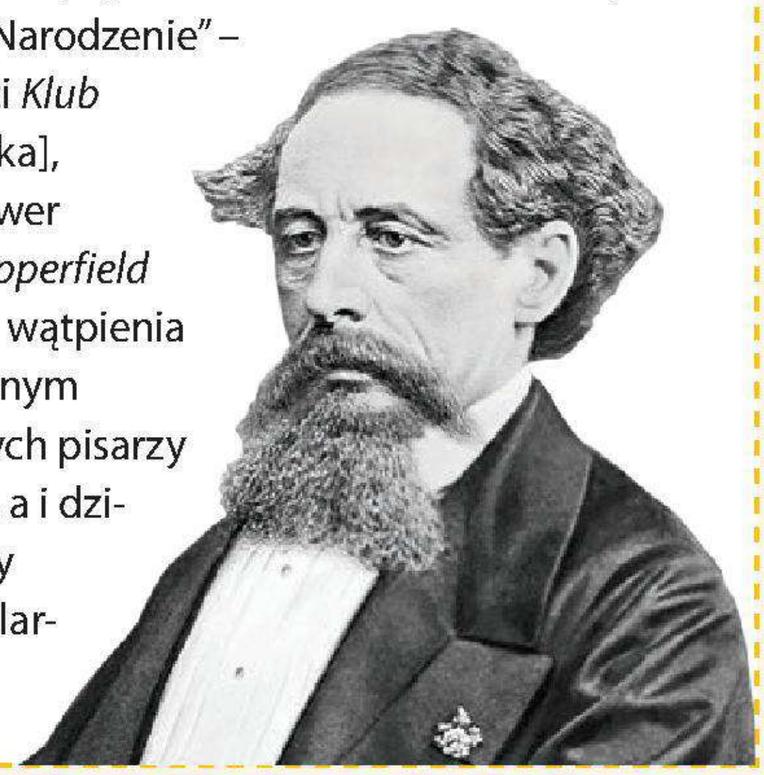
Akcja utworu rozgrywa się w Londynie w XIX w. podczas świąt Bożego Narodzenia. Główny bohater, Ebenezer Scrooge [skrudż], nie cierpi świąt i nie ma zwyczaju ich obchodzić – Boże Narodzenie to według niego strata czasu i pieniędzy. Czy na poglądy starca będą miały wpływ wizyty tajemniczych gości? Lektura *Opowieści wigilijnej* to wyjątkowa okazja do podróży w czasie...

Kontekst utworu

Czasy, w których rozgrywa się akcja utworu, to tzw. epoka wiktoriańska – nazwa ta została utworzona od imienia ówcześnie panującej w Anglii królowej Wiktorii. Wielka Brytania była wtedy potęgą ekonomiczną. Gwałtownemu rozwojowi towarzyszyło jednak duże rozwarstwienie społeczne. Znaczna część angielskiego społeczeństwa żyła w nędzy. Powszechne było zatrudnianie w fabrykach i kopalniach dzieci, które musiały pracować co najmniej 12 godzin na dobę. Bogacili się przede wszystkim ci, którzy bezwzględnie wyzyskiwali innych... To negatywne zjawisko społeczne znalazło odzwierciedlenie w twórczości Charlesa Dickensa, który jak nikt inny wówczas potrafił ukazać losy najuboższych, bezduszność urzędników, bezwzględność prawodawców.

Charles Dickens [czarls dikens]
(1812–1870)

W wieku 12 lat na skutek aresztowania ojca musiał podjąć pracę, aby pomóc w utrzymaniu rodziny. Zajęcie znalazł w fabryce obuwia. Gdy ojciec wrócił z więzienia, Dickens rozpoczął naukę w szkole. Uczęszczał do niej jednak tylko przez dwa lata, gdyż już jako 15-latek trafił do nowej pracy – tym razem do kancelarii prawniczej. W wieku 21 lat opublikował pierwsze utwory. Do najsłynniejszych dzieł tego pisarza – obok *Opowieści wigilijnej*, przez którą w prasie brytyjskiej zyskał miano „człowieka, który wymyślił Boże Narodzenie" – należą powieści *Klub Pickwicka* [pikłika], *Oliver Twist* [oliwer tłist], *Dawid Copperfield* [koperfild]. Bez wątpienia Dickens był jednym z najważniejszych pisarzy w Anglii XIX w., a i dzisiaj jego utwory cieszą się popularnością.

Scrooge wraca z kantoru do domu. Animowana adaptacja filmowa *Opowieści wigilijnej*, reż. Robert Zemeckis [zemekis], 2009 r.

Spotkanie z lekturą

Świat przedstawiony w utworze Charlesa Dickensa – realizm i fantastyka

1. Czego dowiedzieliście się z lektury *Opowieści wigilijnej* o realiach życia w XIX-wiecznej Wielkiej Brytanii? W odpowiedzi możecie odwołać się także do informacji dotyczących kontekstu utworu podanych na s. 131.
2. Sporządź ramowy plan wydarzeń. Określ, które z wypisanych zdarzeń są realistyczne, a które – fantastyczne.
3. Uzupełnij w zeszycie metrykę lektury.

Autor:		
Tytuł:		
Czas akcji:		
Miejsce akcji:		
Bohaterowie:	realistyczni	
	fantastyczni	
Rodzaj literacki:		
Gatunek literacki:		

4. Wyjaśnij, jak na wymowę utworu wpłynęły wprowadzone przez autora elementy fantastyczne oraz osadzenie akcji w czasie Bożego Narodzenia.

Z wizytą w świecie Ebenezera Scrooge'a

1. Wykonajcie na arkuszach papieru notatki graficzne, w których umieścicie najważniejsze informacje o Ebenezerze Scrooge'u poznanym na początku utworu. Możecie uwzględnić nie tylko słowa, lecz także rysunki, które ułatwią Wam zapamiętanie wiadomości. Zaprezentujcie rezultaty swojej pracy koleżankom i kolegom z innych zespołów.

2. Jaki stosunek do głównego bohatera ma narrator? Uzasadnij swoje zdanie przykładami z tekstu.
3. Jak myślisz, dlaczego Ebenezer Scrooge nie miał przyjaciół?
4. W jaki sposób Scrooge traktuje siebie samego? Co o tym świadczy?
5. Wymień bohaterów drugoplanowych z codziennego otoczenia Scrooge'a i krótko ich scharakteryzuj. Każdą cechę poprzyj przykładem zachowania danej postaci.

Na przemianę nigdy nie jest za późno!

1. Przerysuj oś czasu do zeszytu i uzupełnij ją notatkami na temat miejsc, które bohater odwiedził, podróżując w czasie.

2. Zapisz w tabeli w zeszycie informacje o poszczególnych duchach, które odwiedziły Scrooge'a.

Duch	Jak wygląda?
Jakuba Marleya	?
wigilijnej Przeszłości	?
tegorocznej Wigilii	?
przyszłych Wigilii	?

3. Czego Scrooge dowiedział się o sobie dzięki poszczególnym duchom?
4. Która z lekcji udzielonych przez duchy była – Twoim zdaniem – najtrudniejsza? Uzasadnij swoje zdanie.
5. Wizyta którego z duchów najsilniej wpłynęła na przemianę Ebenezera Scrooge'a? Uzasadnij swoją odpowiedź.
6. W *Opowieści wigilijnej* dużą rolę odgrywa pogoda. Zaznacz w tekście cytaty dotyczące pogody przed przemianą głównego bohatera i po niej. Jak myślisz, co autor chciał zobrazować poprzez przywołanie zjawisk atmosferycznych?
7. Podaj przykłady zachowań i decyzji bohatera, które potwierdzają jego przemianę.

Nowa wiadomość

Bohater dynamiczny to postać, która pod wpływem wydarzeń przechodzi przemianę.

8. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że pieniądze szczęścia nie dają? Swoją odpowiedź uzasadnij, odwołując się do *Opowieści wigilijnej* oraz wybranych utworów literackich i filmów.
9. Sformułuj przesłanie płynące z utworu Charlesa Dickensa. Czy jest ono – Twoim zdaniem – aktualne? Uzasadnij swoją opinię.
10. Jak oceniasz lekturę *Opowieść wigilijna*? Czy – Twoim zdaniem – warto przeczytać dzieło Dickensa? Uzasadnij swoje zdanie.
11. Utworów, w których jest mowa o przemianie bohatera, jest wiele. Jak myślisz, z czego wynika popularność dzieł, w których występuje ten motyw?

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Charles Dickens

Opowieść wigilijna (fragmenty)

Ależ kutwa[1] był z tego Scrooge'a! I jak innych umiał przycisnąć, wyżąć, przydusić, chwycić za gardło, oskubać – stary, chciwy grzesznik! Twardy i ostry jak krzemień, z którego żadna stal nie skrzesała nigdy szczodrobliwego ognia. Skryty, samowystarczalny i samotny jak ostryga. Wewnętrzny chłód zamroził rysy twarzy Scrooge'a, uwydatnił ostrość jego nosa, pomarszczył policzki, usztywnił chód; sprawił, że oczy były zaczerwienione, wąskie wargi sine, głos zaś zgrzytliwy i ostry. [...] Upały i ziąb otoczenia miały niewielki wpływ na Scrooge'a, żaden skwar nie mógłby go ogrzać ani żaden mróz oziębić. Żaden z dmących wichrów nie był sroższy niż on sam, żadna śnieżyca nie była bardziej bezlitosna ani żadna ulewa bardziej nieubłagana. Najpodlejsza aura nie wiedziała, jak go dopaść. Największe deszcze, zamiecie i gradobicia mogły się chełpić przewagą nad nim tylko pod jednym względem – często były obfite, Scrooge zaś nigdy nie był hojny. Nikt nigdy nie zatrzymał go na ulicy, by spojrzeć nań wesoło i powiedzieć: „Jak się masz, drogi Scrooge?! Kiedy przyjdziesz do mnie z wizytą?". Żaden żebrak nie poprosił go o miedziaka, żadne dziecko nie spytało o godzinę, żaden mężczyzna czy kobieta ani raz w całym życiu Scrooge'a nie zapytali go o drogę. [...] Ale czy Scrooge'a to obchodziło? To właśnie lubił! Przemykać chyłkiem w tłumie kroczącym po ścieżkach życia, ostrzegając każdą ludzką istotę przed jakimkolwiek zbliżeniem – to było dla niego coś, co znawcy przedmiotu nazywają „frykasem".

Pewnego razu, w najpiękniejszy spośród wszystkich dni w roku, w Wigilię, stary Scrooge siedział zajęty w swym biurze. [...]

– Wesołych Świąt, wuju! Bóg z tobą! – zawołał jakiś młody głos. Należał on do siostrzeńca Scrooge'a, który pojawił się tak niespodziewanie, że Scrooge uświadomił to sobie, dopiero gdy usłyszał ów głos.

– Ha! – rzekł Scrooge. – Brednie!

Siostrzeniec tak bardzo się rozgrzał, idąc szybko we mgle i mrozie, że aż miał wypieki; jego twarz była rumiana i przystojna, oczy mu lśniły, oddech wzbijał kłęby pary.

– Boże Narodzenie to nonsens, wuju? – zapytał siostrzeniec Scrooge'a. – Jestem pewien, że tak nie myślisz!

– A właśnie, że tak – rzekł Scrooge. – Wesołych Świąt?! Jakie masz prawo do wesołości? Nie jesteś dość biedny?

– A więc – odparł wesoło siostrzeniec – jakie masz prawo, żeby być ponurym? Nie jesteś dość bogaty? [...]

– Nie bądź zły, wuju – powiedział siostrzeniec.

– A jaki mam być – odrzekł wuj – kiedy żyję w świecie pełnym głupców? Wesołych Świąt! Do diabła ze Świętami! Czym są dla ciebie Święta, jeśli nie okresem płacenia rachunków nie na twoją kieszeń; okresem, w którym stwierdzasz, żeś o rok starszy, lecz ani o godzinę bogatszy; okresem bilansowania ksiąg, kiedy odkrywasz, że każda pozycja w nich zawarta w przeciągu okrągłych dwunastu miesięcy jest wyzwaniem dla zdrowego rozsądku. Gdyby to zależało ode mnie – mówił z wściekłością Scrooge – wówczas każdy

[1] **kutwa** pogardliwie: człowiek skąpy, chciwy

idiota afiszujący się swoim: „Wesołych Świąt", zostałby ugotowany we własnym puddingu i pochowany z sercem przebitym kołkiem ostrokrzewu. O, tak! [...]

– Śmiem twierdzić, że jest wiele rzeczy, z których mogłem czerpać dobro, nie odnosząc przy tym żadnych korzyści – rzekł siostrzeniec. – A Boże Narodzenie jest jedną z nich. Choć jestem pewien, że zawsze, gdy nadchodziło Boże Narodzenie, myślałem o nim jako o pięknych, radosnych chwilach; jako o czasie przebaczenia i łaski, jedynym znanym mi okresie w całym długim roku, kiedy mężczyźni i kobiety jakby za ogólną zgodą otwierają swe zamknięte serca i zaczynają myśleć o ludziach z niższych sfer, jakby to byli naprawdę ich towarzysze w drodze do grobu [...]. I dlatego, wuju, choć moja kieszeń nie zyskała w Święta ani odrobiny złota czy srebra, wierzę, że przyniosły mi one wiele dobrego i że przyniosą znowu.

Przełożył Michał Filipczuk

Po przeczytaniu

1. Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

Wypowiedzi narratora na temat głównego bohatera są A/B, ponieważ składają się C/D.

A. subiektywne
B. obiektywne
C. wyłącznie z faktów
D. z faktów i opinii

2. Wyjaśnij, jaki stosunek do świąt Bożego Narodzenia ma Ebenezer Scrooge, a jaki – jego siostrzeniec.

3. Określ funkcję, jaką pełni zaimek *żaden* we fragmencie: *Żaden żebrak nie poprosił go o miedziaka, żadne dziecko nie spytało o godzinę, żaden mężczyzna czy kobieta ani raz w całym życiu nie zapytali go o drogę.*

4. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Z tekstu wynika, że siostrzeniec

A. liczy na wsparcie Ebenezera.
B. reaguje bojaźnią na złość wuja.
C. traci pewność siebie przy Scrooge'u.
D. potrafi się przeciwstawić Ebenezerowi.

5. W jaki sposób przedstawiony plakat nawiązuje do *Opowieści wigilijnej*? Wybierz dwa elementy graficzne i wyjaśnij ich sens w kontekście całego utworu.

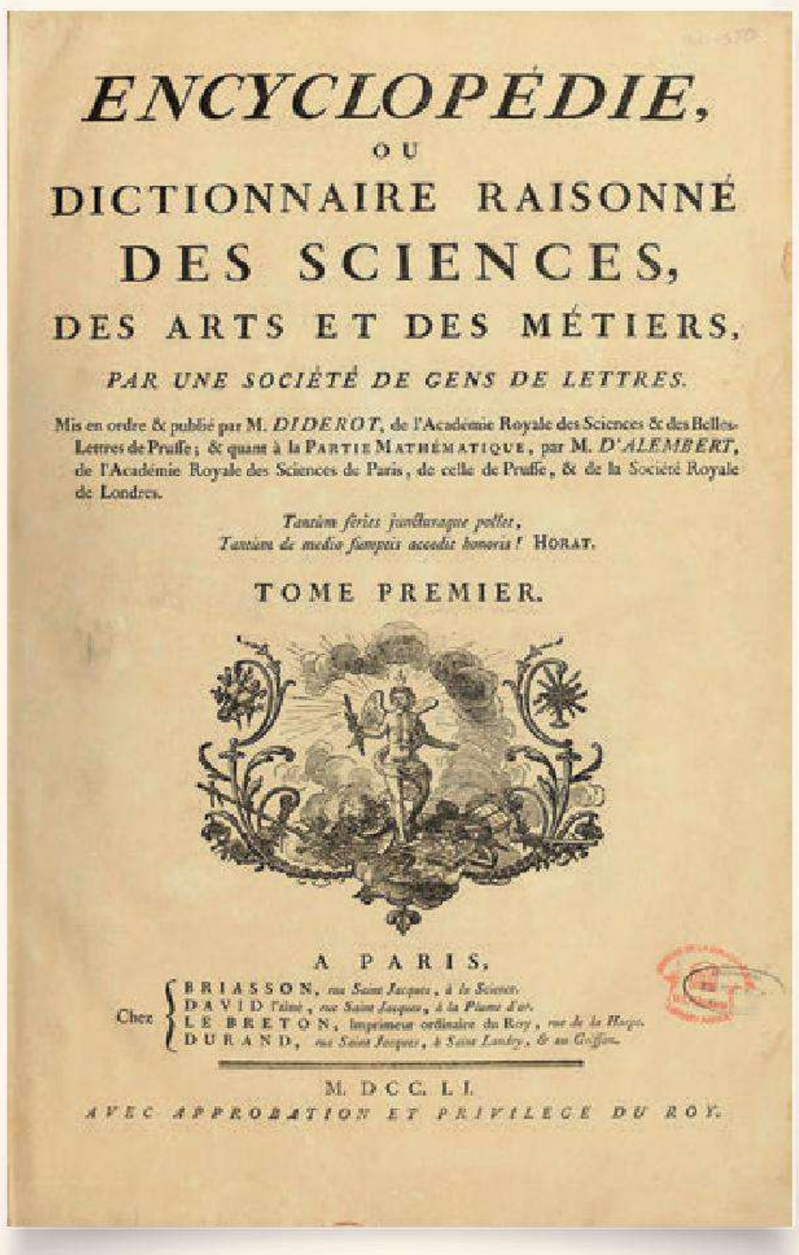
6. Wyobraź sobie, że życie Ebenezera Scrooge'a mogło potoczyć się inaczej. Przypomnij sobie moment z przeszłości tego bohatera, gdy ukochana postanawia go opuścić. Zmień bieg wydarzeń. Napisz opowiadanie, w którym młodszy Ebenezer będzie musiał odzyskać przychylność narzeczonej.

Plakat do filmu *Opowieść wigilijna*, reż. Robert Zemeckis [zemekis], 2009 r.

Oświecenie

– *I nagle mnie* ***oświeciło****. Już wiem! Przypominam sobie!* – zapewne niejeden raz zdarzyło Ci się podczas sprawdzianu najpierw stwierdzić, że niczego z powtarzanych zagadnień nie pamiętasz, a po chwili doznać swego rodzaju oświecenia – nagłego przypływu wiedzy. Nie bez powodu okres w dziejach, w którym podkreślano znaczenie rozumu i kładziono nacisk na zdobywanie wiedzy oraz rozwój, nazwano właśnie oświeceniem (popularna była też nazwa **wiek rozumu**). Epoka ta przypadła w Europie mniej więcej na cały XVIII w. W Polsce zaczęła się nieco później, bo w latach 40. tego wieku. Ważnymi ośrodkami kulturalnymi w tym okresie były Francja i Anglia.

ENCYCLOPÉDIE,
OU
DICTIONNAIRE RAISONNÉ
DES SCIENCES,
DES ARTS ET DES MÉTIERS,
PAR UNE SOCIÉTÉ DE GENS DE LETTRES.
Mis en ordre & publié par M. DIDEROT, de l'Académie Royale des Sciences & des Belles-Lettres de Prusse; & quant à la PARTIE MATHÉMATIQUE, par M. D'ALEMBERT, de l'Académie Royale des Sciences de Paris, de celle de Prusse, & de la Société Royale de Londres.
Tantùm series juncturaque pollet,
Tantùm de medio sumptis accedit honoris! HORAT.
TOME PREMIER.
A PARIS,
Chez BRIASSON, rue Saint Jacques, à la Science.
DAVID l'aîné, rue Saint Jacques, à la Plume d'or.
LE BRETON, Imprimeur ordinaire du Roy, rue de la Harpe.
DURAND, rue Saint Jacques, à Saint Landry, & au Griffon.
M. DCC. LI.
AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROY.

Jak należy rozumieć nazwę *oświecenie*. Dlaczego rozum zajął tak ważne miejsce?

Rzeczownik *oświecenie* pochodzi od czasownika *oświecić*, czyli *ukazać coś w świetle, uświadomić coś sobie*, ale też: *szerzyć wiedzę*. W tej epoce rozwijały się różne nauki, m.in. astronomia, fizyka i biologia. Dzięki postępom w medycynie wzrosła długość życia. Za najlepsze źródło wiedzy uznano rozum i zaczęto podważać rolę wiary. Doceniano szczególnie to, co dało się logicznie wyjaśnić, ewentualnie – sprawdzić za pomocą zmysłów.

> Ważnym dziełem tego okresu była 35-tomowa *Wielka encyklopedia francuska*, która ukazywała ówczesny dorobek nauk przyrodniczych i społecznych, a także wiedzę z zakresu techniki i produkcji.

Co służyło rozpowszechnianiu idei oświecenia w Europie?

W epoce oświecenia pisarze i filozofowie byli przekonani, że dzięki rozpowszechnieniu wiedzy oraz zwróceniu uwagi na wartość tolerancji i wolności ludzie stworzą społeczeństwa oparte na wzajemnym szacunku.

Realizację tych celów miały m.in. wspierać następujące inicjatywy i wydarzenia:

- rozwój szkolnictwa, które stało sie dostępne także dla uboższych osób,
- pojawienie się bibliotek i księgarni,
- spadek cen książek i w rezultacie większa ich dostępność,
- opublikowanie encykopedii i słowników,
- rozwój literatury.

Co się działo w Polsce w czasach oświecenia?

Dla Polski to czas utraty niepodległości w wyniku rozbiorów. To także czas ważnych zmian. W tym okresie:

- przeprowadzono reformę szkolnictwa – odtąd lekcje zaczęto prowadzić w języku polskim, zamiast po łacinie; większy nacisk położono na historię i przedmioty ścisłe; szkoły stały się dostępne także dla uboższej młodzieży,
- nastąpił rozwój kultury i nauki – z inicjatywy króla powstał pierwszy teatr, rozwinęło się czasopiśmiennictwo,
- uchwalono Konstytucję 3 maja – drugą na świecie, ale pierwszą w Europie,
- nastąpił rozwój literatury, powstały liczne bajki, satyry i utwory dramatyczne, ukazała się również pierwsza polska powieść.

Wybrane osobistości z czasów polskiego oświecenia

Jeśli ktoś chciałby przygotować grę dotyczącą oświecenia, mógłby stworzyć karty, na których widniałyby postacie odgrywające w tej epoce ważną rolę. Być może byłyby to przedstawione niżej osoby.

Sztuka oświecenia

Sztuka tworzona w czasach oświecenia nie była jednorodna. Na początku tej epoki artyści tworzyli dzieła odznaczające się dekoracyjnością, asymetrią, wyrafinowaniem, lekkością i finezją. Styl ten nazwano **rokokiem** – był on związany z życiem dworskim. Dzieła charakterystyczne dla rokoka często ukazują zabawy i spotkania towarzyskie. Nierzadko scenerię tych przedstawień stanowią krajobrazy, parki. Później rozwinął się styl zwany **klasycyzmem**, który nawiązywał do rozwiązań znanych ze sztuki antyku. Przejawiało się to głównie w dążeniu do prostych, harmonijnych i proporcjonalnych form w rzeźbie i architekturze, w malarstwie zaś – podejmowaniem tematyki historycznej i mitologicznej.

Rokoko

Jean-Honoré [żan-onore] **Fragonard, *Huśtawka***, 1767 r. Dzieło cechuje się lekkością, m.in. dzięki zastosowaniu pastelowych barw, przedstawieniu sceny zabawy w ogrodzie oraz sposobu ukazania postaci (spadający pantofel, uśmiechnięte twarze).

Znany projektant **Manolo Blahnik** [manolo blanik], zainspirowany obrazem *Huśtawka*, stworzył buty wzorowane na obuwiu bohaterki dzieła Fragonarda. Pantofle były przeznaczone dla aktorki odgrywającej rolę królowej Marii Antoniny w filmie Sofii Coppoli [sofi koppoli] z 2006 r.

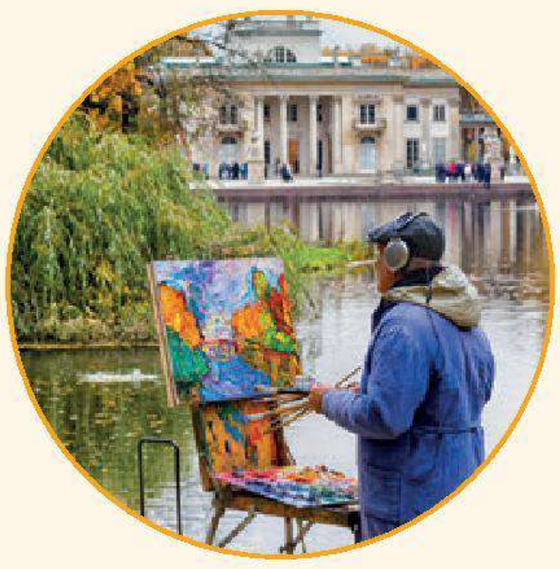
Klasycyzm

Przykładem rzeźby **klasycystycznej** jest **pomnik Mikołaja Kopernika** wykonany przez duńskiego artystę **Bertela Thorvaldsena** [torwelsena]. Dostojna i szlachetna postać astronoma kojarzy się z antycznymi posągami. Z okazji ważnych uroczystości państwowych ozdabia się pomnik kotylionami w narodowych barwach lub przymocowuje doń flagę Polski.

Jacques-Louis David [żak lui dawid], ***Śmierć Marata***, 1793 r. Nagie ciało i wyraźnie zarysowane mięśnie mężczyzny, biały turban na głowie oraz wanna przypominająca sarkofag to elementy stylu **klasycystycznego**, nawiązujące do antyku.

Przykładem stylu **klasycystycznego** w architekturze jest **pałac Na Wodzie w Łazienkach Królewskich** w Warszawie. Obiekt ten często bywa przedstawiany przez współczesnych artystów. To właśnie tu zazwyczaj odbywały się spotkania króla z ludźmi kultury, sztuki i nauki, czyli słynne obiady czwartkowe.

Catherine Théry [katrin teri], **zdjęcie z serii *Plusk***. Francuska fotografka odtworzyła słynne obrazy, główną ich bohaterką czyniąc znaną lalkę. Zamierzała w ten sposób podważyć przekonanie, że kobiety są jedynie elementem dekoracyjnym w sztuce.

Po przeczytaniu...

1. Przygotuj prezentację na temat wybranej postaci z czasów oświecenia. Przedstaw jej dokonania.
2. Zapoznaj się z obrazami ukazującymi oświeceniową Warszawę, namalowanymi przez Bernarda Bellotta, czyli Canaletta. Wybierz jeden z nich i przygotuj pracę, w której twórczo nawiążesz do tego dzieła.

Ignacy Krasicki (1735–1801)

Na początku idee oświeceniowe w Polsce głosili przede wszystkim księża, dlatego nie dziwi fakt, że jeden z głównych przedstawicieli polskiego oświecenia, **autor pierwszej powieści polskiej** (*Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*), licznych **bajek** i **satyr**, był właśnie duchownym. Do seminarium trafił za namową rodziców. Studiował w Rzymie, później pełnił funkcję królewskiego kapelana Stanisława Augusta Poniatowskiego. Współorganizował obiady czwartkowe i redagował czasopismo „Monitor", które propagowało idee oświecenia. W uznaniu zasług król mianował go biskupem warmińskim i nadał mu tytuł księcia. Współcześni okrzyknęli go księciem poetów polskich. Krasicki uważał, że najważniejszym zadaniem literatury jest wychowanie społeczeństwa w duchu tolerancji. W swoich tekstach pouczał, w humorystyczny sposób pokazując różne postawy wobec życia, ludzkie wady i zalety. Pisał barwnie, precyzyjnie, dowcipnie, dlatego jego dzieła zgodnie z oświeceniową zasadą spełniały funkcję, którą wyrażają słowa: *uczyć, bawiąc*. Nie odkrywał nowych prawd, ale przedstawiał te wszystkim znane w starannie dobranej formie.

3 II 1735
narodziny w Dubiecku (Podkarpacie)

1751–1761
studia w Warszawie i Rzymie

1766
nominacja na biskupa warmińskiego

1779
wydanie *Satyr* oraz *Bajek i przypowieści*

1795
nominacja na arcybiskupa gnieźnieńskiego

14 III 1801
śmierć w Berlinie

Jakim był człowiekiem?

Pisarz otaczał się ładnymi przedmiotami, słynął z zamiłowania do rzadkich książek, lubił podjadać słodycze i konfitury. Nie stronił od przyjemności i rozrywek, przy czym należycie wypełniał obowiązki duchownego. Pseudonimy, którymi się podpisywał – *Niegustowski, Politycznicki, Słabski* – były często nazwami znaczącymi. Miały na celu ukierunkowanie uwagi czytelników na istotne treści, sprawy oraz postawy manifestowane bądź wyśmiewane w utworach i artykułach. Nie zawsze pochlebne znaczenie pseudonimów świadczy także o dystansie Krasickiego do siebie samego.

Pokój Ignacego Krasickiego w Sans-Souci [są sus-i] według grafiki powstałej w XVII w.

Zanim przeczytasz

Jakie cechy charakteru ułatwiają budowanie relacji z innymi, a jakie utrudniają to zadanie? Wymieńcie się spostrzeżeniami na ten temat.

Ignacy Krasicki

Szczur i kot

„Mnie to kadzą" – rzekł hardzie[1] do swego rodzeństwa
Siedząc szczur na ołtarzu podczas nabożeństwa.
Wtem, gdy się dymem kadzidł[2] zbytecznych[3] zakrztusił –
Wpadł kot z boku na niego, porwał i udusił.

[1] **hardzie**
dumnie
[2] **kadzidł**
dzisiaj: kadzideł
[3] **zbyteczny**
tu: nadmierny

Po przeczytaniu

1. Jakimi cechami wyróżniał się szczur, a jakimi – kot?
2. Czego uczy utwór *Szczur i kot*? Jaki morał z niego wynika?

Przypomnienie

- **Bajka** to krótki, zwięzły utwór, zazwyczaj pisany wierszem. Jej bohaterami są zwierzęta, przedmioty, rośliny bądź zjawiska przyrody obdarzone ludzkimi cechami, czasem także ludzie.
- Bajki zawierają **morał**, czyli pouczenie wypowiedziane pośrednio albo wyrażone wprost na początku lub na końcu utworu.

3. Podaj przykłady bohaterów znanych z bajek, których obdarzono jednoznacznymi cechami.

Nowa wiadomość

- **Alegoria** w utworze literackim to taki element świata przedstawionego (np. zwierzę, przedmiot, zdarzenie), który oprócz znaczenia dosłownego ma znaczenie ukryte, domyślne (zwane alegorycznym).
- Alegoria jest **jednoznaczna**. W bajkach najczęściej alegorią są zwierzęta, np. kruk jest alegorią pychy, mrówka – pracowitości.

☆ 4. Odszukaj w internecie bajki Ignacego Krasickiego *Orzeł i jastrząb*, *Komar i mucha*, *Orzeł i sowa*. Przeczytaj je. Przygotuj na temat jednej z nich notatkę w formie tabeli.

Tytuł	Bohaterowie i ich cechy	Morał

Zanim przeczytasz

Dlaczego niektórzy ludzie mają problem ze znalezieniem przyjaciela?

Ignacy Krasicki

Lis i osieł

Lis stary, wielki oszust, sławny swym rzemiosłem,
Że nie miał przyjaciela, narzekał przed osłem.
„Sameś sobie w tym winien – rzekł mu osieł na to –
Jakąś sobie zgotował, obchodź się zapłatą".
Głupi ten, co wniść w przyjaźń[1] z łotrem się ośmiela:
Umiej być przyjacielem, znajdziesz przyjaciela.

[1] **wniść w przyjaźń** rozpocząć przyjaźń

Po przeczytaniu

1. Czego alegorią jest lis przedstawiony w utworze?
2. Jaki morał płynie z bajki Ignacego Krasickiego? Czy – Twoim zdaniem – przesłanie tego utworu jest aktualne? Uzasadnij swoje zdanie.
3. Odszukaj w słowniku frazeologicznym sens wyrażenia *farbowany lis*. Wyjaśnij, jak to znaczenie odnosi się do wizerunku lisa przedstawionego w bajce *Lis i osieł*.

Ignacy Krasicki

Lis i wilk

Wpadł lis w jamę, wilk nadszedł, a widząc w złym stanie,
Oświadczył mu żal szczery i politowanie.
„Nie żałuj – lis zawołał – chciej lepiej ratować".
„Zgrzeszyłeś, bracie lisie, trzeba pokutować".
I nagroda, i kara zarówno się mierzy:
Kto nikomu nie wierzył, nikt temu nie wierzy.

Po przeczytaniu

1. Dlaczego wilk odmówił udzielenia pomocy? Jak oceniasz zachowanie tego bohatera? Uzasadnij swoje zdanie.
2. Zacytuj morał utworu i wyjaśnij jego znaczenie.
3. Wyjaśnij sens powiedzenia *Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie* w kontekście bajek *Lis i osieł* oraz *Lis i wilk*.
4. Przypomnij sobie poznane bajki Ignacego Krasickiego i powiedz, jaki wyłania się z nich obraz człowieka – jego zalet, przywar i słabości.
5. Jakie prawa rządzą światem zwierzęcym w bajkach? Jakie refleksje na temat relacji międzyludzkich wywołują te utwory?

Kontekst

Na dworze króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, wśród magnatów, szlachty oraz mieszkańców miast panowała moda na tzw. cudzoziemszczyznę. Zjawisko to przejawiało się przejmowaniem obcego stylu życia, mody, a nawet języka (szczególnie umiejętność prowadzenia rozmów w języku francuskim świadczyła o obyciu i statusie danej osoby). Oczywiście rodzimy styl ubierania się nadal miał zagorzałych zwolenników, zaniepokojonych popularnością obcych wpływów na życie w Polsce (trzeba pamiętać, że były to czasy, w których dokonano rozbiorów Polski). Temat obcych wpływów znalazł nawet odzwierciedlenie w literaturze oświecenia, której celem było *uczyć, bawiąc*. Przykładem dzieła podejmującego problem mody na cudzoziemszczyznę jest *Żona modna* Ignacego Krasickiego. Utwór ten jest **satyrą** – ukazuje rzeczywistość w krzywym zwierciadle. Polega to na celowym wyolbrzymieniu, przerysowaniu cech i zachowań bohaterów, tak by swoim postępowaniem wywoływali śmiech, a jednocześnie skłaniali do refleksji.

Ignacy Krasicki

Żona modna

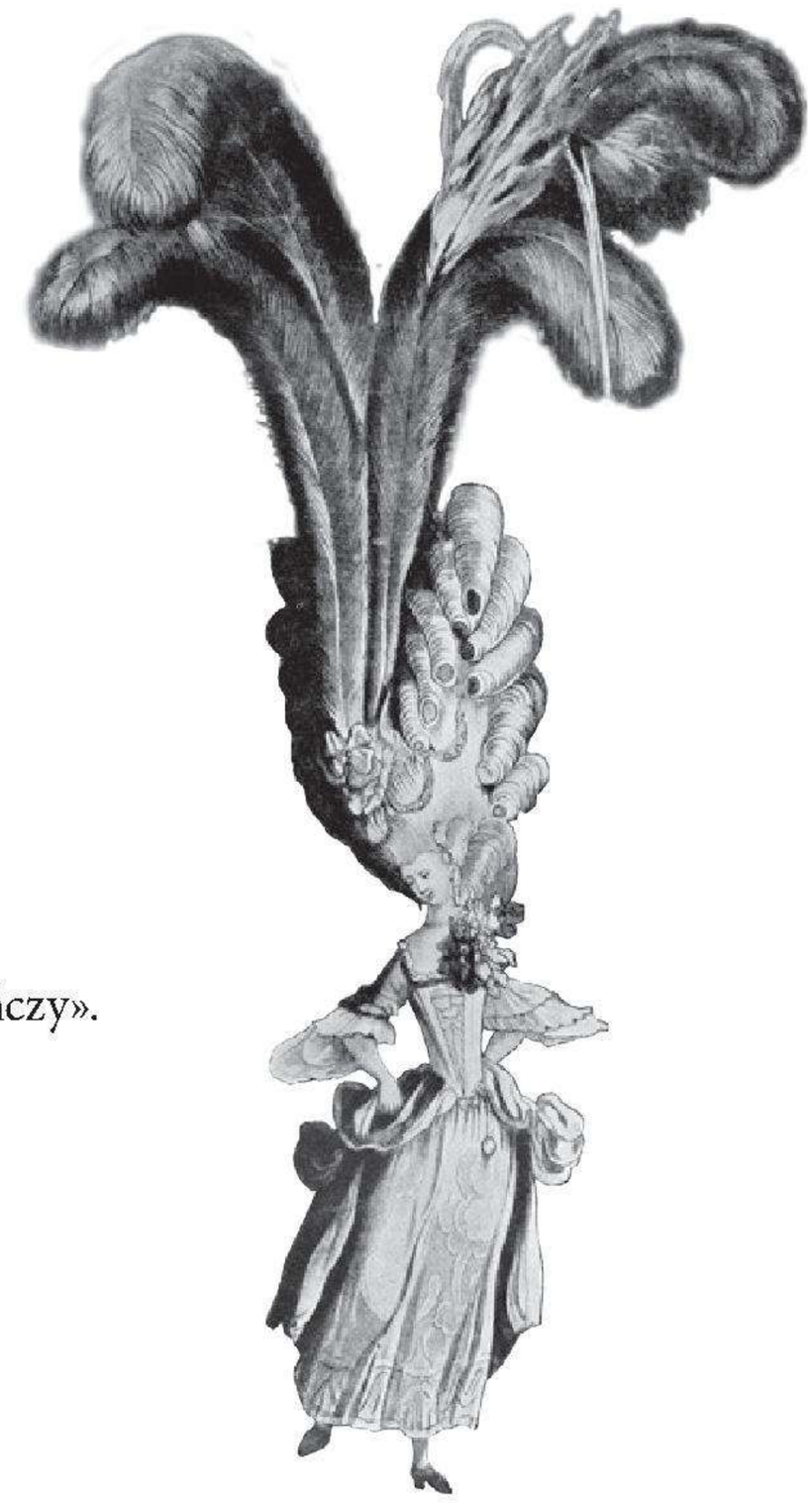
„A ponieważ dostałeś, coś tak drogo cenił,
Winszuję[1], panie Pietrze, żeś się już ożenił".
„Bóg zapłać". „Cóż to znaczy? Ozięble dziękujesz,
Alboż to szczęścia swego jeszcze nie pojmujesz?
Czyliż się już sprzykrzyły[2] małżeńskie ogniwa?"
„Nie ze wszystkim; luboć[3] to zazwyczaj tak bywa,
Pierwsze czasy cukrowe". „Toś pewnie w goryczy?"
„Jeszczeć!"„Bracie, trzymaj więc, coś dostał w zdobyczy!
Trzymaj skromnie, cierpliwie, a milcz tak jak drudzy,
Co to swoich małżonek uniżeni słudzy,
Z tytułu ichmościowie[4], dla oka dobrani,
A jejmość tylko w domu rządczyna[5] i pani,
Pewnie może i twoja?" „Ma talenta[6] śliczne:
Wziąłem po niej w posagu[7] cztery wsie dziedziczne,
Piękna, grzeczna, rozumna". „Tym lepiej". „Tym gorzej.
Wszystko to na złe wyszło i zgubi mnie wsporzej[8];
Piękność, talent wielkie są zaszczyty niewieście[9],
Cóż po tym, kiedy była wychowana w mieście".
„Alboż to miasto psuje?" „A któż wątpić może?
Bogdaj to żonka ze wsi[10]!" „A z miasta?" „Broń Boże!
Źlem tuszył[11], skorom moją pierwszy raz obaczył,
Ale żem to, co postrzegł, na dobre tłumaczył,

W KRZYWYM ZWIERCIADLE

[1] **winszuję** gratuluję
[2] **sprzykrzyły** znudziły
[3] **luboć** chociaż
[4] **ichmościowie** dawniej: panowie (w odniesieniu do szlachty)
[5] **rządczyna** osoba zarządzająca
[6] **talenta** zalety
[7] **posag** dobra wnoszone przez kobietę do małżeństwa
[8] **wsporzej** najprędzej
[9] **zaszczyty niewieście** tu: zalety kobiece
[10] **Bogdaj to żonka ze wsi** oby żona pochodziła ze wsi
[11] **Źlem tuszył** źle oceniłem

Wdawszy się już, a nie chcąc dla damy ohydy[12],
Wiejski Tyrsys, wzdychałem do mojej Filidy[13].
Dziwne były jej gesta i misterne[14] wdzięki,
A nim przyszło do ślubu i dania mi ręki,
Szliśmy drogą romansów[15], a czym się uśmiéchał,
Czym się skarżył, czy milczał, czy mówił, czy wzdychał,
Widziałem, żem niedobrze udawał aktora,
Modna Filis gardziła sercem domatora.
I ja byłbym nią wzgardził; ale punkt honoru,
A czego mi najbardziej żal, ponęta zbioru[16],
Owe wioski, co z mymi graniczą, dziedziczne,
Te mnie zwiodły, wprawiły w te okowy[17] śliczne.
Przyszło do intercyzy[18]. Punkt pierwszy: że w mieście
Jejmość[19] przy doskonałej francuskiej niewieście[20],
Co lepiej (bo Francuzka) potrafi ratować,
Będzie mieszkać, ilekroć trafi się chorować.
Punkt drugi: chociaż zdrowa czas na wsi przesiedzi,
Co zima jednak miasto stołeczne odwiedzi.
Punkt trzeci: będzie miała swój ekwipaż[21] własny.
Punkt czwarty: dom się najmie wygodny, nieciasny,
To jest apartamenta paradne[22] dla gości,
Jeden z tyłu dla męża, z przodu dla jejmości.
Punkt piąty: a broń Boże! – Zląkłem się. A czego?
«Trafia się – rzekli krewni – że z zdania wspólnego
Albo się węzeł przerwie, albo się rozłączy!»
«Jaki węzeł?» «Małżeński». Rzekłem: «Ten śmierć kończy».
Rozśmieli się z wieśniackiej przytomni prostoty.
I tak płacąc wolnością niewczesne zaloty,
Po zwyczajnych obrządkach rzecz poprzedzających
Jestem wpisany w bractwo braci żałujących.
Wyjeżdżamy do domu. Jejmość w złych humorach:
«Czym pojedziem?» «Karetą». «A nie na resorach[23]?»
Daliż[24] ja po resory. Szczęściem kasztelanic[25],
Co karetę angielską sprowadził z zagranic,
Zgrał się co do szeląga[26]. Kupiłem. Czas siadać.
Jejmość słaba. Więc podróż musiemy odkładać.
Zdrowsza jejmość. Zajeżdża angielska karéta.
Siada jejmość, a przy niej suczka faworyta[27].
Kładą skrzynki, skrzyneczki, woreczki i paczki,
Te od wódek pachnących[28], tamte od tabaczki,
Niosą pudło kornetów[29], jakiś kosz na fanty[30];
W jednej klatce kanarek, co śpiewa kuranty[31],

[12] **ohyda** tu: wstyd
[13] **Tyrsys, Filida (Filis)** imiona popularnych w oświeceniu bohaterów literackich chwalących życie na wsi
[14] **misterne** dobrze przemyślane
[15] **Szliśmy drogą romansów** naśladowaliśmy bohaterów romansów
[16] **ponęta zbioru** zachęcająca do ożenku wizja pokaźnego majątku
[17] **okowy** łańcuchy
[18] **intercyza** umowa przedmałżeńska
[19] **jejmość** dawniej: pani (w odniesieniu do szlachcianki)
[20] **niewiasta** kobieta
[21] **ekwipaż** lekki pojazd konny
[22] **paradne** tu: okazałe
[23] **resory** tu: sprężyny, poprawiające komfort podróży
[24] **daliż** dalejże
[25] **kasztelanic** dawniej: syn kasztelana (urzędnika ziemskiego)
[26] **Zgrał się co do szeląga** tu: przegrał majątek w karty
[27] **faworyta** tu: ulubienica
[28] **wódki pachnące** perfumy
[29] **kornet** czepiec (damskie nakrycie głowy)
[30] **fant** tu: cenna rzecz
[31] **kurant** tu: rytmiczna melodia

Fragment oświeceniowej karykatury kpiącej z mody na wyszukane damskie fryzury, 1776 r.

W drugiej sroka, dla ptaków jedzenie w garnuszku,
Dalej kotka z kocięty i mysz na łańcuszku.
Chcę siadać, nie masz miejsca; żeby nie zwlec drogi[32],
Wziąłem klatkę pod pachę, a suczkę na nogi.
Wyjeżdżamy szczęśliwie, jejmość siedzi smutna,
Ja milczę, sroka tylko wrzeszczy rezolutna.
Przerwała jejmość myśli: «Masz waćpan kucharza?»
«Mam, moje serce». «A pfe, koncept z kalendarza[33],
Moje serce! Proszę się tych prostactw oduczyć!»
Zamilkłem. Trudno mówić, a dopieroż mruczyć.
Więc milczę. Jejmość znowu o kucharza pyta.
«Mam, mościa dobrodziejko». «Masz waćpan stangryta[34]?»
«Wszak nas wiezie». «To furman[35]. Trzeba od parady
Mieć inszego. Kucharza dla jakiej sąsiady
Możesz waćpan ustąpić». «Dobry». «Skąd?» «Poddany».
«To musi być zapewne nieoszacowany –
Musi dobrze przypiekać reczuszki[36], łazanki,
Do gustu pani wojskiej, panny podstolanki.
Ustąp go waćpan; przyjmą pana Matyjasza,
Może go i ksiądz pleban użyć do kiermasza.
A pasztetnik?» «Umiał ci i pasztety robić».
«Wierz mi waćpan, jeżeli mamy się sposobić
Do uczciwego życia, weźże ludzi zgodnych,
Kucharzy cudzoziemców, pasztetników modnych,
Trzeba i cukiernika. Serwis zwierściadlany
Masz waćpan i figurki piękne z porcelany?»
«Nie mam». «Jak to być może? Ale już rozumiem
I lubo[37] jeszcze trybu wiejskiego nie umiem,
Domyślam się. Na wety[38] zastawiają półki,
Tam w pięknych piramidach krajanki[39], gomółki[40],
Tatarskie ziele w cukrze, imbier chiński w miodzie,
Zaś ku większej pociesze razem i wygodzie
W ładunkach bibułowych kmin kandyzowany,
A na wierzchu toruński piernik pozłacany.
Szkoda mówić, to pięknie, wybornie i grzecznie,
Ale wybacz mi waćpan, że się stawię sprzecznie.
Jam niegodna tych parad, takiej wspaniałości».
Zmilczałem, wolno było żartować jejmości.
Wjeżdżamy już we wrota, spojźrzała z karety:
«A pfe, mospanie; parkan, czemu nie sztakiety[41]?»
Wysiadła, a z nią suczka i kotka, i myszka;
Odepchnęła starego szafarza[42] Franciszka,

[32] **nie zwlec drogi** tu: nie opóźniać podróży
[33] **koncept z kalendarza** pomysł ze ściennego kalendarza zawierającego proste informacje; tu: coś zbyt pospolitego
[34] **stangryt** woźnica powożący karetą
[35] **furman** powożący wozem wiejskim
[36] **reczuszki** racuchy
[37] **lubo** chociaż
[38] **wety** dawniej słodki deser
[39] **krajanki** przysmaki pokrojone na cienkie paski lub w kostki
[40] **gomółki** okrągłe serki otrzymywane z mleka krowiego
[41] **sztakiety** sztachety, czyli wąskie deski składające się na ogrodzenie
[42] **szafarz** tu: osoba nadzorująca gospodarstwo

Łzy mu w oczach stanęły, jam westchnął. W drzwi wchodzi.
«To nasz ksiądz pleban!» «Kłaniam». Zmarszczył się dobrodziéj.
«Gdzie sala?» «Tu jadamy». «Kto widział tak jadać!
Mała izba, czterdziestu nie może tu siadać».
Aż się wezdrgnął Franciszek, skoro to wyrzekła,
A klucznica[43] natychmiast ze strachu uciekła.
Jam został. Idziem dalej. «Tu pokój sypialny».
«A pokój do bawienia?» «Tam gdzie i jadalny».
«To być nigdy nie może! A gabinet?» «Daléj.
Ten będzie dla waćpani, a tu będziem spali».
«Spali? Proszę, mospanie, do swoich pokojów.
Ja muszę mieć osobne od spania, od strojów,
Od książek, od muzyki, od zabaw prywatnych,
Dla panien pokojowych, dla służebnic płatnych.
A ogród?» «Są kwatery z bukszpanu, ligustru[44]».
«Wyrzucić! Nie potrzeba przydatniego lustru,
To niemczyzna. Niech będą z cyprysów gaiki,
Mruczące po kamyczkach gdzieniegdzie strumyki,
Tu kiosk[45], a tu meczecik, holenderskie wanny,
Tu domek pustelnika, tam kościół Dyjanny[46].
Wszystko jak od niechcenia, jakby od igraszki,
Belwederek[47] maleńki, klateczki na ptaszki,
A tu słowik miłośnie szczebioce do ucha,
Synogarlica jęczy, a gołąbek grucha,
A ja sobie rozmyślam pomiędzy cyprysy
Nad nieszczęściem Pameli[48] albo Heloisy[49]...»
Uciekłem, jak się jejmość rozpoczęła zżymać[50],
Już też więcej nie mogłem tych bajek wytrzymać.
Uciekłem. Jejmość w rządy. Pełno w domu wrzawy,
Trzy sztafety[51] w tygodniu poszło do Warszawy;
W dwa tygodnie już domu i poznać nie można,
Jejmość w planty[52] obfita, a w dziełach przemożna,
Z stołowej izby balki[53] wyrzuciwszy stare,
Dała sufit, a na nim Wenery ofiarę.
Już alkowa[54] złocona w sypialnym pokoju,
Gipsem wymarmurzony gabinet od stroju.
Poszły słojki z apteczki[55], poszły konfitury,
A nowym dziełem kunsztu i architektury
Z półek szafy mahoni, w nich książek bez liku,
A wszystko po francusku; globus na stoliku,
Buduar[56] szklni się złotem, pełno porcelany,
Stoliki marmurowe, zwierściadlane ściany.

[43] **klucznica** osoba zarządzająca gospodarstwem domowym
[44] **ligustr** krzew liściasty
[45] **kiosk** altanka ogrodowa, której dach jest wsparty na kolumienkach
[46] **kościół Dyjanny** budowla stylizowana na antyczną świątynię Diany
[47] **belwederek** budynek ogrodowy, usytuowany na wzniesieniu
[48] **Pamela** bohaterka popularnego w XVIII w. romansu
[49] **Heloisa** bohaterka popularnej w oświeceniu francuskiej powieści
[50] **zżymać** gniewnie zareagować
[51] **sztafeta** posłaniec
[52] **planty** plany, pomysły
[53] **balki** belki
[54] **alkowa** pokój sypialny
[55] **apteczka** tu: szafka z trunkami, rodzaj małej spiżarni
[56] **buduar** niewielki, elegancko urządzony pokój pani domu

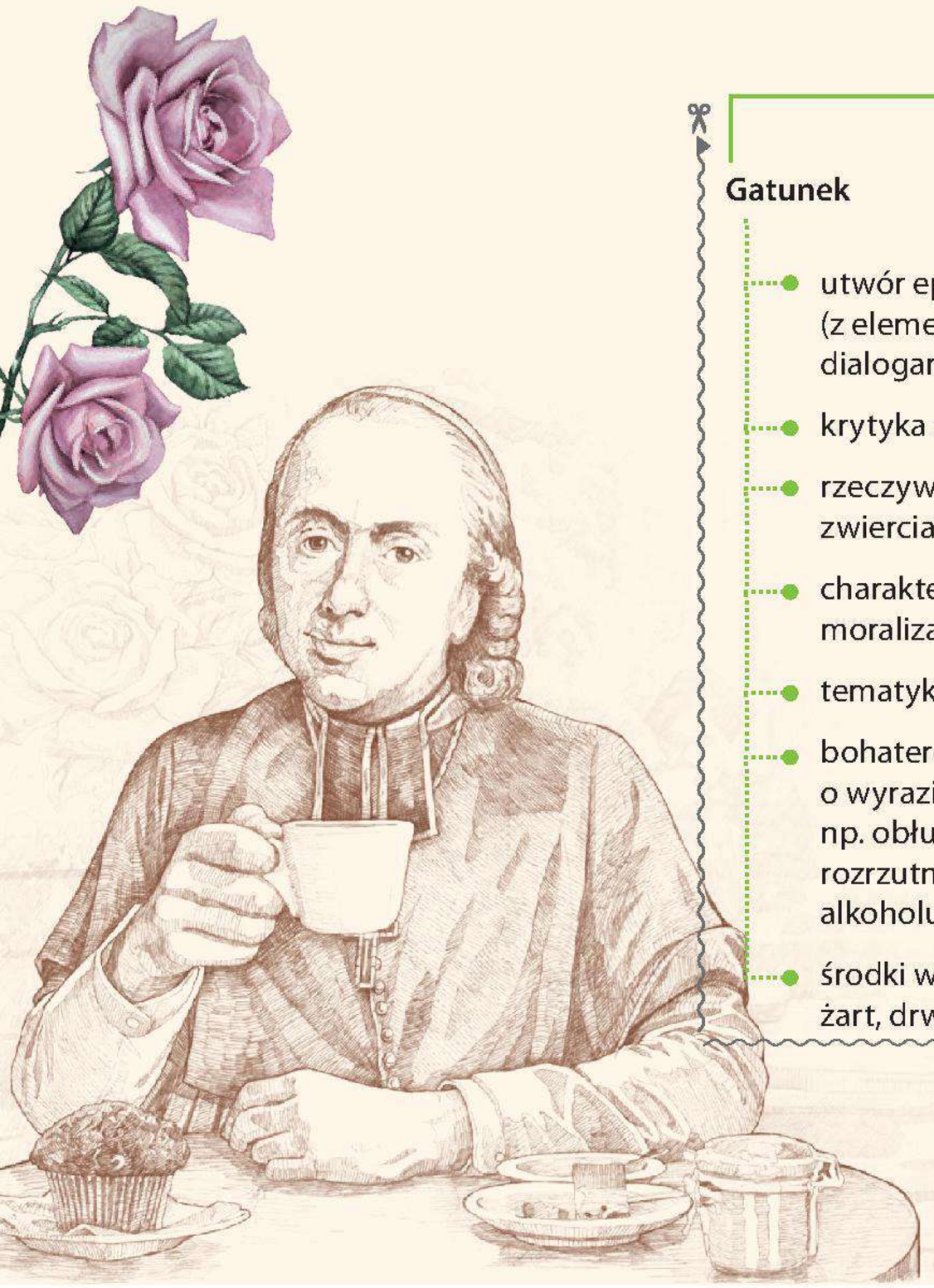
Zgoła przeszedł mój domek warszawskie pałace,
A ja w kącie nieborak, jak płaczę, tak płaczę.
To mniejsza, lecz gdy hurmem[57] zjechali się goście,
Wykwintne kawalery i modne imoście,
Bal, maszki, trąby, kotły, gromadna muzyka,
Pan szambelan[58] za zdrowie jejmości wykrzyka,
Pan adiutant[59] wypija moje stare wino,
A jejmość, w kącie szepcząc z panią starościną,
Kiedy się ja uwijam jako jaki sługa,
Coraz na mnie pogląda, śmieje się i mruga.
Po wieczerzy fejerwerk. Goście patrzą z sali;
Wpadł szmermel[60] między gumna[61], stodoła się pali.
Ja wybiegam, ja gaszę, ratuję i płaczę,
A tu brzmią coraz głośniej na wiwat trębacze.
Powracam zmordowany od pogorzeliska,
Nowe żarty, przymówki, nowe pośmiewiska.
Siedzą goście, a coraz więcej ich przybywa,
Przekładam zbytni ekspens[62], jejmość zapalczywa[63]
Z swoimi czterma wsiami odzywa się dwornie.
«I osiem nie wystarczy» – przekładam pokornie.
«To się wróćmy do miasta». Zezwoliłem, jedziem;
Już tu od kilku niedziel[64] zbytkujem[65] i siedziem.
Już... ale dobrze mi tak, choć frasunek bodzie[66],
Cóż mam czynić? Próżny żal, jak mówią, po szkodzie".

[57] **hurmem** gromadnie
[58] **szambelan** tytuł magnacki
[59] **adiutant** żołnierz asystujący dowódcy
[60] **szmermel** rodzaj fajerwerków, charakteryzujący się wężykowym skrętem
[61] **gumno** podwórze pomiędzy zabudowaniami gospodarskimi
[62] **ekspens** wydatek, koszty
[63] **zapalczywa** zagniewana
[64] **niedziele** tu: tygodnie
[65] **zbytkujem** tu: zajmujemy się rzeczami nieistotnymi, tracimy czas
[66] **frasunek bodzie** dokucza zmartwienie

Po przeczytaniu

1. Zredaguj ramowy plan wydarzeń przedstawionych w utworze.
2. Przygotuj mapy myśli, na których przedstawisz cechy charakteru tytułowej bohaterki i pana Piotra. Poprzyj je przykładami.
3. Jak wyobrażali sobie życie po ślubie Piotr oraz jego żona? Czego oczekiwali od małżeństwa?
4. Jak Ignacy Krasicki przedstawia oboje głównych bohaterów satyry? Pochwala ich postawy czy potępia? Jakich środków językowych w tym celu używa?
5. Na co zwraca uwagę tytuł utworu *Żona modna*? Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do kontekstu powstania utworu. → tytuł, s. 351
6. Wyjaśnij, jak rozumiesz sens powiedzenia, którym pan Piotr kończy swoją wypowiedź: *Próżny żal po szkodzie*.
7. Podzielcie się na dwie grupy. Zadaniem pierwszej jest przygotowanie opowiadania na temat dalszych losów bohaterów satyry z punktu widzenia żony, a drugiej – z punktu widzenia męża. Pamiętajcie o zachowaniu odpowiedniej narracji. Wykorzystajcie informacje podane w utworze.
8. Zaprojektuj mem lub rysunek satyryczny, który będzie nawiązywał do przesłania utworu Ignacego Krasickiego.

Co już wiemy o twórczości Ignacego Krasickiego?

Gatunek

satyra

- utwór epicki, wierszowany (z elementami dramatycznymi: dialogami i monologami)
- krytyka zachowań i obyczajów
- rzeczywistość w krzywym zwierciadle
- charakter wychowawczy, moralizatorski
- tematyka obyczajowa i polityczna
- bohaterowie to ludzie o wyrazistych cechach: np. obłudnicy, modnisie, osoby rozrzutne lub nadużywające alkoholu
- środki wyrazu: komizm, humor, żart, drwina, karykatura

Poznane utwory

ŻONA MODNA

- utwór krytykuje pazerność Piotra oraz rozrzutność i egocentryzm jego żony
- ma także wymowę społeczną: krytykuje bezmyślne naśladowanie przez polską szlachtę obcego (głównie francuskiego) modelu życia – mody i obyczajów
- satyra wyolbrzymia wady bohaterów
- fabuła jest przedstawiona w sposób humorystyczny, zawiera elementy komiczne, operuje drwiną, żartem, dowcipem

Po przeczytaniu

1. Przeczytaj cytaty – morały z utworów Ignacego Krasickiego i wyjaśnij ich sens własnymi słowami.

Próżny żal, jak mówią, po szkodzie.

(Żona modna)

Wiesz, dlaczego dzwon głośny?
Bo wewnątrz jest próżny.

(Mądry i głupi)

Co mi dała natura, wypełniam to wiernie.
Lepiej krótko, a dobrze, niż długo, a miernie.

(Słowik i szczygieł II)

Najciężej zacząć, pójdzie się dalej.

(Wilczek)

BAJKI

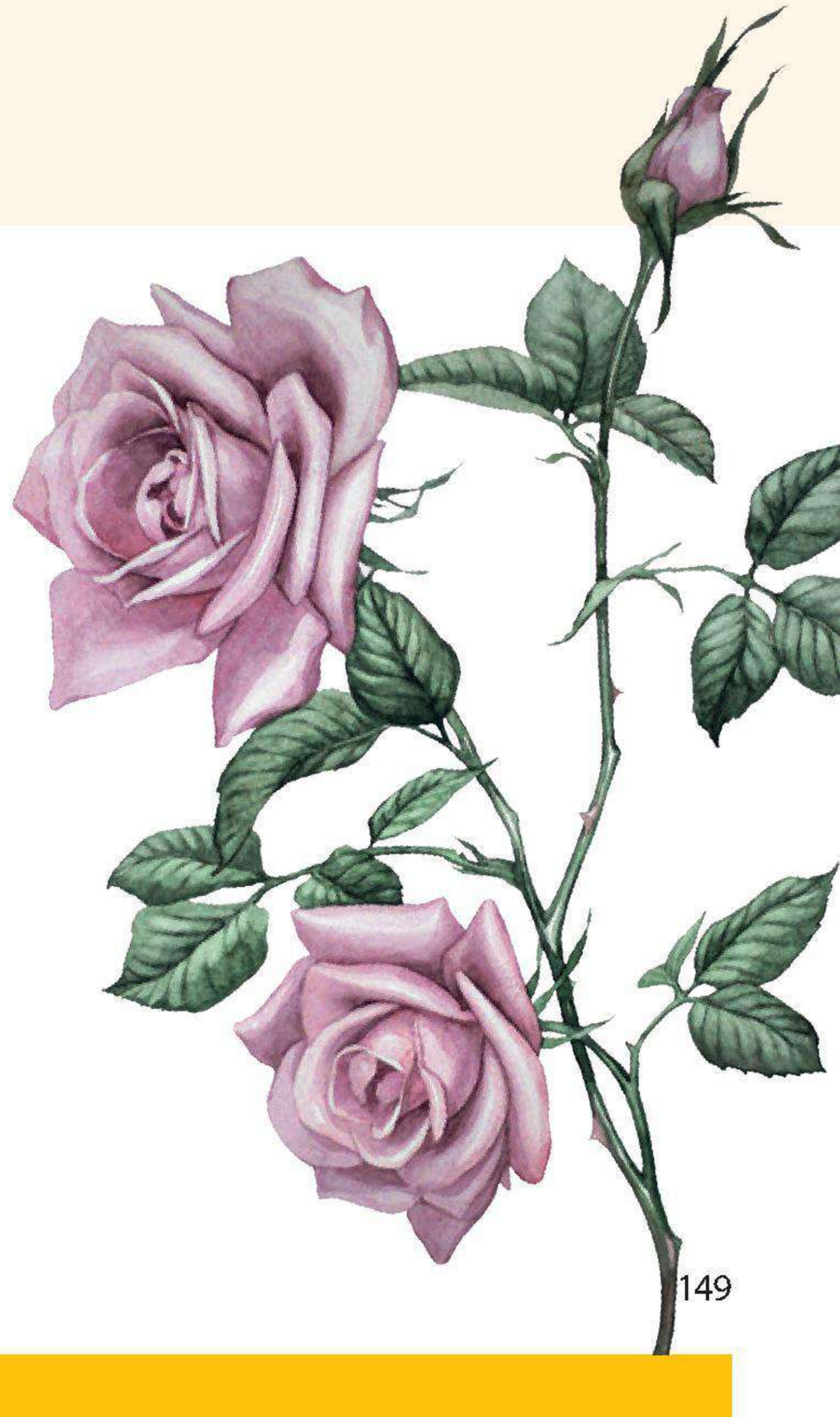
Gatunek

- krótki utwór epicki
- charakter dydaktyczny, wychowawczy
- bohaterowie: zwierzęta, rośliny, ludzie, zjawiska przyrody lub przedmioty
- alegoria – postać mająca poza znaczeniem dosłownym jednoznaczny sens przenośny (bohater uosabia ustaloną cechę: sowa – mądrość, osioł – upór itd.)
- morał – pouczenie przekazujące ważną życiową prawdę

Jaki morał płynie z bajki?

- *Potok i rzeka* – nie wolno wyśmiewać tych, którym gorzej się wiedzie, ponieważ nie znamy własnego losu.
- *Syn i ojciec* – zarówno młodość, jak i starość mają swoje wady i zalety.
- *Kałamarz i pióro* – istnieją ludzie, którzy lubią przypisywać sobie zasługi innych.
- *Szczur i kot* – pycha, głupota i nadmierna pewność siebie bywają przyczyną zguby.
- *Lis i osieł* – przyjazne zachowanie sprzyja znalezieniu przyjaciół.
- *Lis i wilk* – osoby podejrzliwe i fałszywe nie budzą zaufania.

To było w klasie 6

2. Na podstawie życia i twórczości Ignacego Krasickiego odpowiedz, jakie znaczenie miały dla poety idee oświecenia.
3. W jaki sposób biskup Krasicki realizował w swojej twórczości hasło *uczyć, bawiąc*? Podaj odpowiednie przykłady.
4. Czy – Twoim zdaniem – wymowa bajek Ignacego Krasickiego jest optymistyczna, czy raczej pesymistyczna? Uzasadnij odpowiedź.
5. Przypomnij sobie poznane w klasie 6 bajki: *Potok i rzeka*, *Syn i ojciec*, *Kałamarz i pióro* (znajdziesz je np. na stronie www.wolnelektury.pl). Sporządź o nich notatkę w formie tabeli.

Tytuł	Bohaterowie i ich cechy	Morał

6. Jakie tematy pisarz poruszał w swojej twórczości? Opracuj listę motywów, które występują w bajkach i poznanej satyrze.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Zanim przeczytasz

Zastanówcie się wspólnie, jak charakter i istota związków z innymi ludźmi zmieniają się pod wpływem czasu.

PRZEMIJANIE

Wisława Szymborska

Nic dwa razy

Nic dwa razy się nie zdarza
i nie zdarzy. Z tej przyczyny
zrodziliśmy się bez wprawy
i pomrzemy bez rutyny.

Choćbyśmy uczniami byli
najtępszymi w szkole świata,
nie będziemy repetować
żadnej zimy ani lata.

Żaden dzień się nie powtórzy,
nie ma dwóch podobnych nocy,
dwóch tych samych pocałunków,
dwóch jednakich spojrzeń w oczy.

Wczoraj, kiedy twoje imię
ktoś wymówił przy mnie głośno,
tak mi było, jakby róża
przez otwarte wpadła okno.

Dziś, kiedy jesteśmy razem,
odwróciłam twarz ku ścianie.
Róża? Jak wygląda róża?
Czy to kwiat? A może kamień?

Czemu ty się, zła godzino,
z niepotrzebnym mieszasz lękiem?
Jesteś – a więc musisz minąć.
Miniesz – a więc to jest piękne.

Uśmiechnięci, współobjęci
spróbujemy szukać zgody,
choć różnimy się od siebie
jak dwie krople czystej wody.

Po przeczytaniu

1. Zwróć uwagę na podział utworu na dwie części. Gdzie przebiega granica tego podziału?
2. Jakie refleksje zostały przedstawione w pierwszych trzech strofach wiersza? Nazwij własnymi słowami tezę zawartą w każdej z nich.
3. Wyjaśnij, jaką funkcję pełni w wierszu porównanie świata do szkoły.
4. Do kogo zwraca się podmiot liryczny w drugiej części wiersza?
5. Czego metaforą jest róża? Co się z nią dzieje? W jaki sposób można interpretować tę zmianę?
6. Wyjaśnij, jaką sytuację opisał podmiot liryczny w czwartej i piątej zwrotce. Co chciał powiedzieć o ważnej dla niego relacji?
7. Jakie znaczenie dla relacji międzyludzkich może mieć świadomość prawd zawartych w pierwszych strofach? W jaki sposób poczucie przemijalności czasu może wpłynąć na nasz stosunek do innych ludzi?
8. Dlaczego zdaniem podmiotu lirycznego w wierszu nieodwracalność zdarzeń czyni świat pięknym? Jaka jest filozofia życia osoby mówiącej?
9. Zinterpretuj ostatnią strofę. Jak rozumiesz porównanie kończące utwór?
10. W jaki sposób wiersz Wisławy Szymborskiej nawiązuje do słów Heraklita?

Panta rhei [panta rei] (*Wszystko płynie*)

Heraklit z Efezu

11. Posłuchajcie muzycznych interpretacji utworu Wisławy Szymborskiej w wykonaniu Łucji Prus oraz zespołu Maanam. Oceńcie oba wykonania. Jakie elementy budowy wiersza – Waszym zdaniem – ułatwiły opracowanie utworu w wersji muzycznej?

Przypomnienie

Rym to powtórzenie jednakowych (rym dokładny) lub podobnych (rym niedokładny) zakończeń wyrazów. Rym wpływa na rytm, czyli na śpiewność utworu.

Nowa wiadomość

Wyróżniamy m.in. rymy męskie i żeńskie.

Rymy męskie obejmują jedną sylabę (dotyczą wyrazów jednosylabowych, np. *noc–koc*).
Rymy żeńskie obejmują półtorej sylaby (dotyczą wyrazów wielosylabowych, np. *pąki–łąki*).

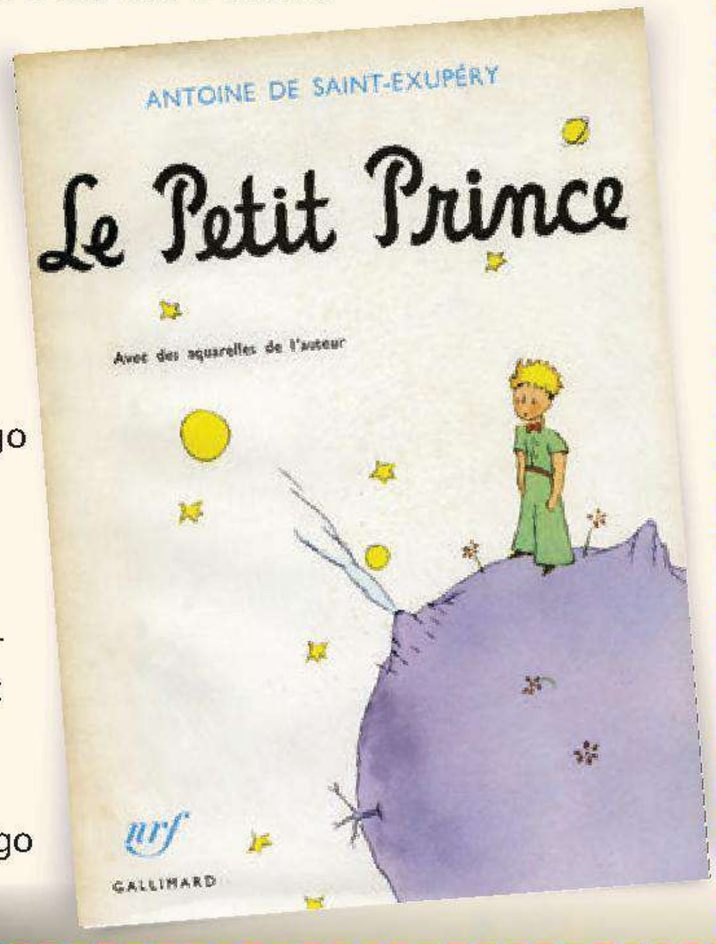
12. Jakiego rodzaju rymy występują w zakończeniach wybranych wersów utworu *Nic dwa razy*: męskie czy żeńskie? Uzasadnij odpowiedź przykładami.

Mały Książę

Kilka słów o lekturze

Zwykle istnieje wyraźna granica między literaturą dla dzieci a tą adresowaną do dorosłych. Są jednak dzieła, po które chętnie sięgają czytelnicy w różnym wieku. Należy do nich niewątpliwie *Mały Książę*, utwór przetłumaczony na około 270 języków i przeczytany – jak podają różne serwisy internetowe – przez 300 milionów osób. Te liczby mówią same za siebie – są najlepszą recenzją książki Antoine'a de Saint-Exupéry'ego.

Jeśli chcesz się przekonać, z czego wynika fenomen *Małego Księcia*, wyrusz w czytelniczą podróż. Przekonaj się, jak wielką siłę ma wyobraźnia. Znajdź odpowiedzi na pytania: czym jest miłość, prawdziwa przyjaźń, dlaczego warto zachować wrażliwość dziecka.

Okładka francuskiego wydania *Małego Księcia*, zaprojektowana przez Antoine'a de Saint-Exupéry'ego

Antoine de Saint-Exupéry [antuan de sant egziperi] **(1900–1944)**

Jako 12-latek odbył pierwszą podróż samolotem i tak bardzo zafascynował się możliwością latania, że doczepił do swojego roweru skrzydła. Pasja przetrwała – w dorosłym życiu pisarz został pilotem. W 1935 r. próbował pobić rekord lotniczy, ale rozbił się na Saharze. W trakcie II wojny światowej walczył jako pilot. Zginął podczas lotu zwiadowczego, zestrzelony przez niemiecki myśliwiec. Niemal wszystkie dzieła tego pisarza nawiązują do jego lotniczych doświadczeń. Do innych znanych utworów Exupéry'ego, obok *Małego Księcia*, należą *Ziemia, planeta ludzi*, *Nocny lot*, *Pilot wojenny*, *Twierdza*.

Ciekawostka

Mały Książę to utwór, w którym można odnaleźć wątki autobiograficzne. Jak wynika z korespondencji pisarza, pierwowzorem bohaterki Róży była jego żona. W jednym z listów do żony Saint-Exupéry wyznawał, że nie zawsze potrafił się nią właściwie opiekować. Przedstawiona w utworze sytuacja na Saharze jest z kolei nawiązaniem do wypadku na pustyni i niespodziewanego ocalenia.

Mały Książę na ekranie

Utwór Saint-Exupéry'ego doczekał się ekranizacji. Animowaną adaptację z 2015 r. wyreżyserował Mark Osborne [osborn].

Co się wydarzyło na pustyni? Pierwsze wrażenia po lekturze

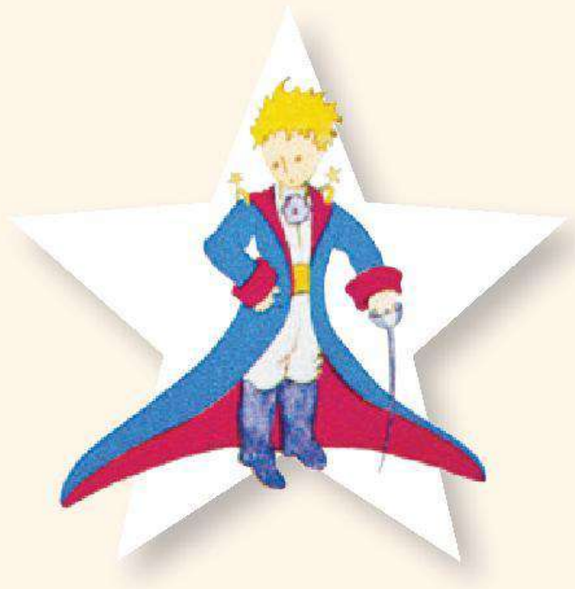
1. Jakie były Twoje pierwsze wrażenia po przeczytaniu *Małego Księcia*? Z jakiego rodzaju utworami kojarzy Ci się ta historia?
2. Kto – według Was – jest odbiorcą *Małego Księcia*: dorośli czy dzieci? Zwróćcie uwagę na dedykację zamieszczoną na początku książki. Przedstawcie Wasze argumenty podczas rozmowy w klasie. → dedykacja, s. 350
3. Co wiadomo o narratorze utworu? Przerysuj tabelę do zeszytu i ją uzupełnij.

Narrator	
Kim jest?	?
Jakie ma wspomnienia z dzieciństwa?	?
Jakie ma zdanie o dorosłych?	?
W jakich okolicznościach poznał Małego Księcia?	?
Ile czasu minęło od spotkania na pustyni?	?

4. Dlaczego narrator zdecydował się przedstawić historię Małego Księcia? Potwierdź swoją odpowiedź cytatami z utworu.
5. Czego dowiadujemy się o tytułowym bohaterze na początku lektury? Sformułuj odpowiedzi na podane pytania.

Jak wygląda?

Skąd przybył?

Jakie obowiązki ma na swojej planecie?

Jakie cechy można mu przypisać? Które zachowania to potwierdzają?

Komu do tej pory poświęcał najwięcej czasu? Dlaczego?

Niezwykła podróż Małego Księcia

1. Z czym Tobie najbardziej kojarzą się podróże?
2. Zanim Mały Książę wyruszył w podróż, mieszkał na małej planecie. Opisz ją.
3. Dlaczego Mały Książę wyruszył w podróż? Co na to wpłynęło?
4. Jaki cel miała wyprawa tytułowego bohatera?
5. Który etap podróży Małego Księcia był dla Ciebie najbardziej interesujący? Wyjaśnij dlaczego.

Spotkanie z lekturą

6. Jakie planety odwiedził Mały Książę i kogo na nich spotkał? Przerysuj tabelę do zeszytu i ją uzupełnij.

Nazwa planety i jej mieszkańca	Charakterystyka mieszkańca planety	Wniosek wypływający z pobytu na planecie	Cytaty z utworu potwierdzające wnioski
Król	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Próżny	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Pijak	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Bankier	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Latarnik	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Geograf	[illegible]	[illegible]	[illegible]

7. Ostatnią planetą, którą odwiedził Mały Książę, była Ziemia. Wykonaj w zeszycie zadania dotyczące pobytu Małego Księcia na Ziemi.

7.1. Co o ludziach powiedziała chłopcu żmija? Czy zgadzasz się z jej opinią? Uzasadnij swoją odpowiedź.

7.2. Jak wpłynęło na tytułowego bohatera odkrycie ogrodu pełnego róż? Co poczuł?

7.3. Dlaczego lis początkowo nie chciał się bawić z Małym Księciem? Jak objaśnił mu znaczenie słowa *oswoić*?

7.4. Wymień konsekwencje oswojenia. Co można dzięki niemu zyskać?

7.5. Jak lis i Mały Książę rozumieli pojęcie odpowiedzialności? W czym – Twoim zdaniem – przejawia się odpowiedzialność za drugiego człowieka w życiu codziennym?

8. Na podstawie doświadczeń bohatera z jego podróży sformułuj listę wskazówek dotyczącą tego, jak żyć. Każdą wskazówkę zilustruj cytatem z utworu.

9. Przyjrzyj się fotografii ze spektaklu *Mały Książę*. Jak myślisz, co może obrazować przedstawienie samolotu, którego części w symboliczny sposób tworzą ludzie? Do jakich refleksji skłania Cię ten obraz?

Start samolotu pilota. Scena z przedstawienia *Małego Księcia* w Teatrze Calgary [kalgeri] w Londynie, 2016 r.

Zrozumieć miłość

1. Przedstaw, jakie relacje łączyły Małego Księcia z różą. Weź pod uwagę uczucia obojga bohaterów, zachowanie róży, jej reakcję na odejście chłopca oraz reakcję Małego Księcia, kiedy zobaczył ogród pełen róż.
2. Powiedz, jak rozumiesz słowa: *Pragnęła zjawić się w pełnym blasku swojej piękności*, a następnie określ, czego symbolem jest róża.
3. Wyjaśnij związek między stwierdzeniem *Mowa jest źródłem nieporozumień* a historią róży i chłopca.
4. Wyjaśnij, dlaczego tak trudno znaleźć prawdziwego przyjaciela. Weź pod uwagę spotkania Małego Księcia z mieszkańcami planet oraz z lisem.
5. Jaką rolę w życiu bohaterów literackich i filmowych odgrywa miłość? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do utworu literackiego i filmu.

Czego uczy nas *Mały Książę* jako baśń i przypowieść?

1. Przypomnij sobie cechy gatunkowe baśni. Następnie ustal, które z nich dostrzegasz w *Małym Księciu*. Sporządź w zeszycie notatkę na ten temat – w tym celu dokończ zdanie.

   O baśniowym charakterze *Małego Księcia* świadczą

2. Poszukaj podobieństw między *Małym Księciem* a przypowieścią. Wymień cechy, dzięki którym można zaliczyć utwór Antoine'a de Saint-Exupéry'ego do tego gatunku. → przypowieść, s. 347
3. Wyobraź sobie, że Mały Książę i lis przybyli do Twojej szkoły. O co chciałabyś/chciałbyś ich zapytać? Zapisz w zeszycie swoje pytania.
4. Jak w kontekście rozważań nad wymową utworu można zinterpretować decyzję Małego Księcia o odejściu? Podaj argumenty popierające Twoją odpowiedź.
5. Które zdania z utworu zwróciły Twoją uwagę? Opracuj księgę złotych myśli. W jakich sytuacjach wykorzystasz wypisane przez siebie sentencje?

Mały Książę i lis. Animowana adaptacja filmowa *Małego Księcia*, reż. Mark Osborne [osborn], 2015 r.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Antoine de Saint-Exupéry

Mały Książę (fragmenty)

Wtedy pojawił się lis. [...]

– Chodź pobawić się ze mną – zaproponował Mały Książę. – Jestem taki smutny...

– Nie mogę bawić się z tobą – odparł lis. – Nie jestem oswojony.

– Ach, przepraszam – powiedział Mały Książę. Lecz po namyśle dorzucił: – Co znaczy „oswojony"? [...]

– Jest to pojęcie zupełnie zapomniane – powiedział lis. – „Oswoić" znaczy „stworzyć więzy".

– Stworzyć więzy?

– Oczywiście – powiedział lis. – Teraz jesteś dla mnie tylko małym chłopcem, podobnym do stu tysięcy małych chłopców. Nie potrzebuję ciebie. I ty także mnie nie potrzebujesz. Jestem dla ciebie tylko lisem, podobnym do stu tysięcy innych lisów. Lecz jeżeli mnie oswoisz, będziemy się nawzajem potrzebować. Będziesz dla mnie jedyny na świecie. I ja będę dla ciebie jedyny na świecie.

– Zaczynam rozumieć – powiedział Mały Książę. – Jest jedna roża... zdaje mi się, że ona mnie oswoiła... [...]

– Życie jest jednostajne. [...] Lecz jeślibyś mnie oswoił, moje życie nabrałoby blasku. Z daleka będę rozpoznawał twoje kroki – tak różne od innych. Na dźwięk cudzych kroków chowam się pod ziemię. Twoje kroki wywabią mnie z jamy jak dźwięki muzyki. Spójrz! Widzisz tam łany zboża? Nie jem chleba. Dla mnie zboże jest nieużyteczne. Łany zboża nic mi nie mówią. To smutne! Lecz ty masz złociste włosy. Jeśli mnie oswoisz, to będzie cudownie. Zboże, które jest złociste, będzie mi przypominało ciebie. I będę kochać szum wiatru w zbożu... [...]

W ten sposób Mały Książę oswoił lisa. A gdy godzina rozstania była bliska, lis powiedział: [...]

– Idź jeszcze raz zobaczyć róże. Zrozumiesz wtedy, że twoja róża jest jedyna na świecie. Gdy przyjdziesz pożegnać się ze mną, zrobię ci prezent z pewnej tajemnicy.

Mały Książę poszedł zobaczyć się z różami.

– Nie jesteście podobne do mojej róży, nie macie jeszcze żadnej wartości – powiedział różom. – Nikt was nie oswoił i wy nie oswoiłyście nikogo. Jesteście takie, jakim był dawniej lis. Był zwykłym lisem, podobnym do stu tysięcy innych lisów. Lecz zrobiłem go swoim przyjacielem i teraz jest dla mnie jedyny na świecie.

Róże bardzo się zawstydziły.

– Jesteście piękne, ale próżne – powiedział im jeszcze. – Nie można dla was poświęcić życia. Oczywiście moja róża wydawałaby się zwykłemu przechodniowi podobna do was. Lecz dla mnie ona jedna ma większe znaczenie niż wy wszystkie razem, ponieważ ją właśnie podlewałem. Ponieważ ją przykrywałem kloszem. Ponieważ ją właśnie osłaniałem. Ponieważ właśnie dla jej bezpieczeństwa zabijałem gąsienice (z wyjątkiem dwóch czy trzech, z których chciałem mieć motyle). Ponieważ słuchałem jej skarg, jej wychwalań się, a czasem jej milczenia. Ponieważ... jest moją różą.

Powrócił do lisa.

– Żegnaj – powiedział.

– Żegnaj – odpowiedział lis. – A oto mój sekret. Jest bardzo prosty: dobrze widzi się tylko sercem. Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu.

– Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu – powtórzył Mały Książę, aby zapamiętać.

– Twoja róża ma dla ciebie tak wielkie znaczenie, ponieważ poświęciłeś jej wiele czasu.

– Ponieważ poświęciłem jej wiele czasu... – powtórzył Mały Książę, aby zapamiętać.

– Ludzie zapomnieli o tej prawdzie – rzekł lis. – Lecz tobie nie wolno zapomnieć. Stajesz się odpowiedzialny na zawsze za to, co oswoiłeś. Jesteś odpowiedzialny za twoją różę.

Przełożył Jan Szwykowski

Po przeczytaniu

1. Dokończ zdanie. Wybierz odpowiedź A albo B i jej uzasadnienie spośród 1–3.

Słowami: *Nie potrzebuję ciebie. I ty także mnie nie potrzebujesz* lis chce powiedzieć Małemu Księciu, że:

A.	nie zależy im na sobie nawzajem,	ponieważ	1.	lisy z reguły nie przyjaźnią się z małymi chłopcami.
B.	nigdy się nie zaprzyjaźnią,		2.	życie lisa jest jednostajne i nie ma w nim miejsca na nowe znajomości.
			3.	nie łączy ich żadna więź.

2. Wyjaśnij, jak rozumiesz słowa lisa: *„Oswoić" znaczy „stworzyć więzy"*.

3. Lis w bajkach Ignacego Krasickiego jest alegorią sprytu. Odwołując się do fragmentu *Małego Księcia*, odpowiedz, jakie cechy uosabia lis w tym utworze.

4. Wyjaśnij, co wpłynęło na stworzenie więzi między Małym Księciem a różą.

5. Dlaczego róża Małego Księcia jest dla niego wyjątkowa? Uzasadnij swoją odpowiedź.

6. Któremu bohaterowi znanej Ci lektury lis powinien wyjawić swój sekret: *dobrze widzi się tylko sercem, najważniejsze jest niewidoczne dla oczu*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

7. Podaj przykład innego utworu literackiego lub filmu, w którym występuje motyw podróży. Określ funkcję, jaką pełni on w przywołanym utworze.

Mały Książę z lisem. Animowana adaptacja filmowa *Małego Księcia*, reż. Mark Osborne [osborn], 2015 r.

Sarah Crossan [sara krosan]
(ur. 1981 r.), jest irlandzką autorką książek dla dzieci i młodzieży. Studiowała filozofię i literaturoznawstwo. Mieszkała w Irlandii, Anglii i Stanach Zjednoczonych. Jej książki zdobyły wiele nagród literackich. W Polsce zostały wydane trzy tytuły: *Kasieńka*, opowieść o dziewczynce z Polski, która emigruje z mamą do Anglii, powieść *My dwie, my trzy, my cztery* oraz *Tippi i ja* – historia bliźniaczek.

Zanim przeczytasz

Co jest, Twoim zdaniem, najtrudniejsze w relacjach rówieśniczych, gdy ma się dwanaście lat?

Sarah Crossan

Kasieńka (fragmenty)

WYOBCOWANIE

ROZŁAM

Teraz są różne Kasieńki.

Kasieńka rozpadła się na kawałki i
Rozprysła jak dojrzały owoc
Pod bezlitosnym drzewem.

Jedna Kasieńka jest córeczką Mamy –
To ta Kasieńka, która je bez mlaskania
I śpi z misiem w ramionach.
Jest niema i niewidoczna i
Jedyne, czego chce, to biec do Taty –
Żeby znów stworzyć prawdziwą rodzinę.

Inna Kasieńka pielgrzymuje do Taty,
Nastoletnia Kasieńka z zaciśniętymi ustami,
Przerażająca i kapryśna.
Kasieńka to także Cassie[1] Williama[2],
O nieśmiałym spojrzeniu i szerokich plecach –
Pływaczka, ale przede wszystkim jego dziewczyna [...].

Cassie należy też do Clair,
Pachnie kapustą i strachem.
Jest tępą, bezczelną ofiarą.

[1] **Cassie**
[kass-i] tak zwracali się do dziewczyny jej angielscy rówieśnicy
[2] **William**
[łiljam] chłopak Kasi

Kilka słów o książce

Kasieńka to poetycki pamiętnik dwunastoletniej Kasi – dziewczyny z Gdańska, która z mamą wyemigrowała do angielskiego Coventry [kowentri], by szukać tam ojca. Jej tata wyjechał jakiś czas wcześniej do Wielkiej Brytanii do pracy, ale przestał się kontaktować z rodziną w kraju. W nowej szkole Kasia – m.in. ze względu na słabszą znajomość języka – jest źle traktowana przez koleżanki i kolegów. Prym w dręczeniu wiedzie Clair [kler], która rozsiewa plotki o Polce, nastawia inne uczennice przeciwko niej, a podczas apelu złośliwie podcina Kasi kosmyki włosów. Czy Kasieńka poradzi sobie z uprzedzeniami? Czy odnajdzie ojca? Czy zaakceptuje siebie? Czy uda jej się zrealizować pływacką pasję? Jak rozwinie się uczucie dziewczyny wobec Williama? Odpowiedzi poszukaj w książce!

Ale łatwo ją zniszczyć.

Gdybym tylko znała Kasieńkę Kasieńki;

Gdy szukam siebie w łazienkowym lustrze,
Zupełnie nie mogę jej znaleźć.

Kiedy jestem sama,
Nie wiem, kim jestem.

Kiedy jestem sama,
Jestem niczym.

Przełożyła Katarzyna Domańska

W 2017 r. na podstawie tekstu Sarah Crossan w gdańskim Miejskim Teatrze Miniatura powstał spektakl *Kasieńka* w adaptacji i reżyserii Anny Wieczur-Bluszcz.

Po przeczytaniu

1. Określ, jaki nastrój dominuje w przytoczonym wierszu – wyznaniu.
2. Wyjaśnij, jak rozumiesz słowo *rozłam*, którym podmiot liryczny w wierszu nazywa swój stan psychiczny. Podaj inne wyrazy, które mogłyby opisać ten stan.
3. Jakie są, Twoim zdaniem, relacje tytułowej bohaterki z mamą? Jak sądzisz, z czego one wynikają?
4. Zinterpretuj słowa: *Gdybym tylko znała Kasieńkę Kasieńki*. W czym poznanie Kasieńki przez Kasieńkę mogłoby pomóc? Podziel się swoimi refleksjami na ten temat.
5. W jaki sposób możemy zbliżać się do poznania samych siebie? Wymieńcie się pomysłami, co należy robić, aby móc odpowiedzieć na pytanie: *Kim jestem?*.
6. Wskażcie zagrożenia, które kryją się za wyznaniem: *Jestem niczym*. Jak można pomóc osobie, która ma niskie poczucie własnej wartości?
7. Przeczytaj fragment wywiadu Doroty Karaś z Sarah Crossan, a następnie odpowiedz na pytanie, w jaki sposób forma wiersza białego wpłynęła na Twój odbiór zamieszczonego w podręczniku tekstu *Kasieńki*.

„Kasieńka" jest napisana wierszem, to sprawia, że jest zwięzła, ale młodym ludziom może kojarzyć się z poezją, która nie jest zbyt popularna. Dlaczego nie napisałaś jej prozą?

– Głos Kasieńki nalegał, żebym napisała go wierszem. Próbowałam przepisywać niektóre sekwencje prozą, ale wtedy ten głos się łamał. Powieści pisane wierszem są bardzo popularne w Stanach Zjednoczonych, a ich popularność w Wielkiej Brytanii rośnie. To raczej dorośli obawiają się poezji – dzieci reagują na nią bardzo dobrze!

https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,21504551,irlandzka-autorka-napisala-ksiazke-o-emigracyjnych-problemach.html
[dostęp: 26.04.2020]

Jak przygotować wypowiedź argumentacyjną?

WYPOWIEDŹ ARGUMENTACYJNĄ tworzymy za każdym razem, gdy chcemy kogoś do czegoś przekonać. Formułujemy **tezę**, czyli swoje stanowisko, i próbujemy ją uzasadnić za pomocą **argumentów**, które ilustrujemy **przykładami**.

Wyróżniamy trzy **rodzaje argumentów**:

- **logiczne** opierają się na wnioskach wynikających z przeprowadzonego rozumowania, np. na podstawie zebranych szczegółowych faktów formułuje się ogólne spostrzeżenia,
- **rzeczowe** odwołują się do konkretnych informacji, np. do wyników badań, danych liczbowych, wypowiedzi autorytetów w danej sprawie, faktów, cytatów, przykładów,
- **odwołujące się do emocji** – mają na celu zjednanie sobie odbiorców, wywołanie w nich uczuć.

Jak przygotować wypowiedź o charakterze argumentacyjnym?

- Sformułuj **tezę**, którą zamierzasz udowodnić.
- Zgromadź jak najwięcej argumentów, które potwierdzają Twoje stanowisko wyrażone w tezie.
- Zadbaj o porządek wypowiedzi – ułóż argumenty od najważniejszego do najmniej ważnego bądź w odwrotnej kolejności. Staraj się używać argumentów logicznych i rzeczowych, pamiętaj, że argumenty odwołujące się do emocji powinny być jedynie dopełnieniem argumentów logicznych.
- Przygotuj przykłady, którymi poprzesz zebrane argumenty.
- Sformułuj wniosek, którym podsumujesz rozważania i podkreślisz słuszność swojego stanowiska.

Najważniejsze w życiu jest tworzenie więzi z innymi

Niektórzy ludzie pojawiają się w naszym życiu tylko na chwilę, inni pozostają w nim na dłużej i obdarowują nas swoją obecnością. Wśród codziennych zajęć i różnych obowiązków często zapominamy o tym, aby okazać im wdzięczność za to, że są, że nas wspierają, tak jakby to było oczywiste. A przecież w relacjach ważne jest odpowiadanie na otrzymane dobro czynami, gestami i słowami. Moim zdaniem tworzenie więzi jest najważniejszą kwestią w życiu. — teza

Argumentem przemawiającym za słusznością moich słów są wnioski wyprowadzone z badań psychologów. Twierdzą oni, że człowiek, który tworzy trwałe więzi z innymi, lepiej sobie radzi z napotykającymi go trudnościami niż osoby, które nie mają zwyczaju dzielić się doświadczeniami z otoczeniem. Potwierdzenia tej opinii dostarczyła mi sytuacja z życia. Gdy nie dostałem się do obsady spektaklu przygotowywanego przez teatr młodzieżowy, uznałem, że nie mam talentu i do niczego się nie nadaję. Dopiero rozmowa z bliskim przyjacielem sprawiła, że mimo porażki postanowiłem nie poddawać się złym myślom i walczyć o kolejne role. Dwa tygodnie później zostałem zaproszony do drugiej obsady. Jeśli mój przyjaciel będzie kiedykolwiek potrzebował wsparcia, z chęcią, z potrzeby serca, mu go udzielę. — argument rzeczowy; przykład

Należy przyznać, że pomaganie innym nadaje życiu sens i pozwala nam lepiej poznać siebie. Gdy któregoś dnia po przeprowadzce do nowego domu rodzice zapytali mnie, czy pomogę w matematyce młodszemu sąsiadowi, chętnie się zgodziłem, choć obawiałem się, czy będę dobrym nauczycielem. Po kilku wspólnych lekcjach potwierdziło się jednak, że moja pomoc przydaje się Kamilowi. Zaczął — argument logiczny; przykład

otrzymywać dobre oceny, ale przede wszystkim – wierzyć w siebie. Mam w tym swój udział, dobrze, że nie stchórzyłem.

Z przedstawionych przeze mnie argumentów wynika, że z tworzenia więzi z innymi płyną korzyści, które bezpośrednio przekładają się na to, jak się czujemy i funkcjonujemy na co dzień, na ile jesteśmy uwrażliwieni na to, co dzieje się u innych.

podsumowanie

Ćwiczenia

1. W każdej wypowiedzi wskaż tezę i argument.

- Uważam, że obowiązkiem człowieka jest dbanie o środowisko naturalne, gdyż planeta jest domem nie tylko dla ludzi, lecz także dla zwierząt.
- Wielu ludzi większość czasu spędza przed komputerem. Moim zdaniem coraz więcej osób będzie potrzebować pomocy rehabilitantów.
- Czytanie książek pozytywnie wpływa na umiejętność koncentracji uwagi, więc powinniśmy jak najczęściej sięgać po lektury.

2. **Które z podanych argumentów odnoszą się do faktów, a które – do emocji?**

W wielu produktach spożywczych i kosmetykach znajdują się szkodliwe substancje, dlatego warto czytać etykiety.

Lepiej ubezpieczyć telefon, ponieważ w razie stłuczenia szybki dużo płaci się za naprawę.

Jak uzasadniają badania psychologiczne, tylko dzięki szczerości można uniknąć nieporozumień.

Nie warto polegać na osobach, które nie dotrzymują obietnic.

Masz dobre serce, więc na pewno pozwolisz mi odpisać zadanie domowe.

90% uczniów z mojej klasy korzysta z mediów społecznościowych.

3. **Zapisz w zeszycie po dwa argumenty uzasadniające każdą z podanych tez.**

Dobrze jest znać jeden powszechnie używany język obcy.

Poznawanie ludzi w świecie realnym jest bezpieczniejsze niż zawieranie znajomości w internecie.

4. **Przygotuj w zeszycie wypowiedź, za pomocą której przekonasz rodziców, by wyrazili zgodę na Twój udział w koncercie ulubionego zespołu lub innym ważnym dla Ciebie wydarzeniu.**

5. **Zapoznajcie się z podanymi komentarzami. Porozmawiajcie o tym, które z nich są tylko nieuzasadnionymi opiniami.**

Rząd chce podnieść wiek osób zdających na prawo jazdy.

Komentarze (3)

No tak, najlepiej gdyby prawko zdawać w wieku 65 lat. Wzrok nie ten, refleks taki sobie, ale ostrożność na maksa. Taki nie pojedzie więcej niż 40. ~ Hue (wczoraj, 22:04)

Nareszcie coś rozsądnego. Wiadomo przecież, że najwięcej wypadków powodują młodzi ludzie. ~ Zebra70 (dzisiaj, 07:18)

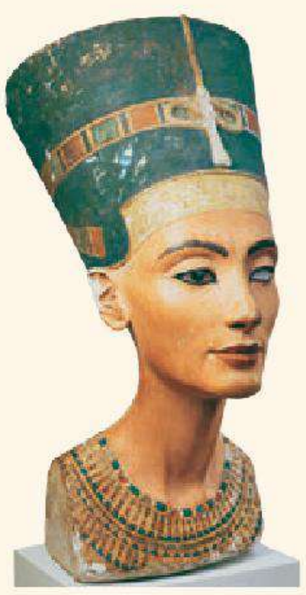
Ci młodzi jeżdżą jak wariaci. Myślą, że droga to tor wyścigowy. ~ Diplokk (dzisiaj, 09:35)

Rzeźba

Dzieła rzeźbiarskie możemy podziwiać nie tylko w galeriach i muzeach. Spotykamy je niemal każdego dnia w miejscach publicznych, kościołach, parkach, na cmentarzach. Rzeźby, podobnie jak np. dzieła architektury, są stałym elementem naszej codzienności.

Najważniejsze typy dzieł rzeźbiarskich

Popiersie

Totmes, popiersie królowej Nefertiti, ok. 1345 r. p.n.e.

Przedstawienie postaci ludzkiej od piersi w górę. Często utrwalano w ten sposób wizerunki znanych osób.

Płaskorzeźba (relief)

François Rude [fransła rid], *Marsylianka* (*Wymarsz ochotników w 1792 r.*), płaskorzeźba na Łuku Triumfalnym w Paryżu, lata 1833–1835

Kompozycja rzeźbiarska na płaskiej powierzchni. Zazwyczaj stanowi element dekoracyjny budynku.

Rzeźba grupowa

Grupa Laokoona, ok. II w. p.n.e. – I w. n.e.

Ukazuje co najmniej dwie postacie. Zwykle nawiązuje do motywu mitologicznego, religijnego lub wydarzenia historycznego.

Rzeźba abstrakcyjna

Hans Arp, *Demeter*, 1961 r.

Inaczej nazywana niefiguratywną, gdyż nie przedstawia przedmiotów ani postaci znanych z rzeczywistości.

Posąg

August z Prima Porta – marmurowy posąg cesarza Augusta, po 20 r. p.n.e.

Wolno stojąca rzeźba, która ukazuje całą sylwetkę człowieka.

Rzeźba plenerowa

Claes Oldenburg [klas uldenburg] i Coosje van Bruggen [koszje fon bryche], *Łuk Kupida*

Dzieło rzeźbiarskie wkomponowane w krajobraz, przeznaczone do eksponowania w konkretnym pejzażu. W sztuce współczesnej to bardzo często spotykany typ rzeźby.

Język rzeźby

Główne środki wyrazu:

- ***tworzywo*** *– materiał, z którego została wykonana rzeźba, np. kamień, drewno, gips, metal, glina,*
- ***kompozycja*** *– przemyślany układ poszczególnych części rzeźby; kompozycja może być dynamiczna lub statyczna, niezależnie od tego, czy dzieło składa się z jednego (np. posąg), czy też z wielu elementów (rzeźba grupowa),*
- ***faktura*** *– sposób uformowania powierzchni rzeźby; może być np. gładka, chropowata, matowa, lśniąca, surowa lub starannie obrobiona,*
- ***wielkość*** *– rozmiary rzeźby są zazwyczaj związane z jej funkcją, np. dzieła monumentalne najczęściej ustawia się w miejscach publicznych (zwykle upamiętniają ważne postacie lub wydarzenia historyczne), z kolei drobne rzeźby częściej pełnią funkcję ozdobną i ustawiane są w prywatnych pomieszczeniach,*
- ***barwa*** *– jest uzależniona od materiału, z którego rzeźba została wykonana, bądź jest rezultatem jej pomalowania.*

Jak oceniać rzeźby?

Na pierwszy rzut oka abstrakcyjne dzieło przygotowane w przestrzeni z tworzyw sztucznych albo wystawiona w muzeum sprasowana karoseria samochodu mają niewiele wspólnego z klasycznym posągiem z marmuru. Wszystkie te dzieła są jednak rzeźbami i zasady ich oceniania są podobne. Zwracamy uwagę na:

- **oryginalność, siłę wyrazu, skojarzenia, które pojawiają się podczas oglądania dzieła** – w odbiorze sztuki, bez względu na dziedzinę, ważne są emocje, wrażenia, które nam towarzyszą;
- **spójność przekazu** – podstawowe elementy rzeźby, takie jak sposób wykończenia, proporcje, wielkość i funkcja, powinny ze sobą współgrać;
- **wkomponowanie w otoczenie** – jeśli rzeźba zajmuje miejsce w przestrzeni, artysta musi uwzględnić lokalizację, w której dzieło będzie eksponowane;
- **funkcjonalność** – rzeźba powinna jak najlepiej realizować swój cel, np. przekazywać jakieś idee, wartości albo kogoś upamiętniać.

Ćwiczenia

1. Poszukaj informacji o wymienionych polskich rzeźbiarzach. Obejrzyj zdjęcia ich prac w internecie. Które z nich zainteresowały Cię na tyle, że chętnie obejrzysz je w rzeczywistości, np. w galerii, w muzeum? Przygotuj notatkę, w której uzasadnisz swój wybór.

Magdalena Abakanowicz, Mirosław Bałka, Henryk Burzec, Barbara Falender, Władysław Hasior, Katarzyna Kobro, Igor Mitoraj, Alina Ślesińska

2. Przyjrzyj się zdjęciom przedstawiającym rzeźby i zapoznaj się z ich opisami. Następnie wybierz tę z nich, która zrobiła na Tobie największe wrażenie. Uzasadnij swój wybór.

Tamara Kvesitadze [kłezitadze], *Mężczyzna i kobieta* (*Ali i Nino*), Batumi w Gruzji, 2007 r.

Gruzińska rzeźbiarka Tamara Kvesitadze jest autorką 8-metrowej instalacji zbudowanej z metalowych kręgów, przedstawiającej kobietę i mężczyznę. To rzeźba kinetyczna, czyli taka, która jest ruchoma. Codziennie wieczorem kochankowie zaczynają się do siebie zbliżać, następnie przez chwilę patrzą sobie w oczy, całują się, ich ciała się przenikają, a na końcu odwróceni plecami oddalają się od siebie. Rzeźba nawiązuje do powieści autorów piszących pod pseudonimem Kurban Said pt. *Ali i Nino*, której zakochanym w sobie bohaterom na przeszkodzie stają wyznanie, obyczaje i wojna. Uczucie muzułmanina i chrześcijanki było surowo zakazane, a mimo to trwało. Artystka chciała swoją pracą zwrócić uwagę na to, że miłość, choć bywa trudna, jest potężną siłą, która potrafi przełamać każdą barierę.

Lorenzo Quinn [lorenco kłin], *Wsparcie*, Wenecja, 2017 r.

Lorenzo Quinn zwraca uwagę na dwie strony ludzkiej natury: zdolności do tworzenia i do niszczenia. Ogromne ręce wyłaniające się z Canal Grande, aby ochraniać i wspierać budynek pałacu Ca' Sagredo [ka sagredo], sugerują, że człowiek może zarówno uratować, jak i zburzyć świat. Gest podtrzymywania zwraca uwagę na nietrwałość budynku otoczonego wodą, a tym samym wskazuje na kruchość ludzi wobec natury. Instalacja jest odpowiedzią artysty na zmiany klimatyczne, które mogą doprowadzić do zalania Wenecji. Jego zdaniem człowiek powinien wziąć odpowiedzialność za otoczenie i próbować ocalić światowe dziedzictwo.

Mehmet Ali Uysal [mehmet ali usal], *Wielki spinacz*, park w Chaudfontaine [szotfonten] w Belgii, 2010 r.

Ogromny 6-metrowy drewniany klips to dzieło tureckiego rzeźbiarza. Artysta uzyskał ciekawy efekt wizualny. Fragment łąki, ściśnięty przez spinacz, wygląda jak fałda skóry. Przesłanie tej pracy ma charakter ekologiczny – twórca zamierzał w ten sposób przekazać, że eksploatujemy jedynie naskórek, zewnętrzną powłokę planety i że obowiązkiem ludzi jest troska o jej dobro. Podobne klipsy artysta umieścił jeszcze w czterech innych lokalizacjach.

3. Wyobraź sobie, że masz zaprojektować rzeźbę, której przesłanie będzie zgodne z lekturą *Opowieści wigilijnej*. Przygotuj notatkę, w której napiszesz, jakich materiałów byś użyła/użył, gdzie byś umiejscowiła/umiejscowił swoje dzieło. Możesz także wykonać schematyczny rysunek.

☆ **4.** Poszukaj w dostępnych źródłach informacji, czym jest *street art* [strit art], oraz na temat działalności gdyńskiego artysty o pseudonimie „Tewu". Obejrzyj jego rzeźby w internecie. Co sądzisz o takiej anonimowej działalności artystycznej w przestrzeni miejskiej? Chciałabyś/chciałbyś, aby w Twoim miejscu zamieszkania tworzył taki anonimowy rzeźbiarz? Uzasadnij swoje zdanie.

Typy zdań złożonych podrzędnie

Na rozgrzewkę

Określ, jakiego rodzaju zdania występują w przykładach – w tym celu wyszukaj orzeczenia.

Zrezygnowali z dalszej wyprawy ze względu na gorsze samopoczucie jednego z uczestników.

Zrezygnowali z dalszej wyprawy, ponieważ jeden z uczestników gorzej się poczuł.

Ustal, czy oba wypowiedzenia przekazują tę samą informację. Sformułuj wnioski.

Nowa wiadomość

Zdanie złożone podrzędnie to takie wypowiedzenie, w którym jedno zdanie składowe (nazywane podrzędnym) jest zależne od drugiego zdania (nazywanego nadrzędnym) – nie stanowi osobnej całości, dopowiada, rozwija lub uzupełnia jego treść. Zdania podrzędnie złożone są bardziej charakterystyczne dla języka pisanego niż mówionego. Zdania składowe oddzielamy przecinkiem.

zdanie nadrzędne

pytanie, którym można połączyć zdanie nadrzędne z podrzędnym

zdanie podrzędne, które dopowiada treść

- Zdania podrzędne pełnią podobną funkcję jak poszczególne części zdania w wypowiedzeniach pojedynczych. W zależności od tego, jaka informacja wymaga uzupełnienia, mogą być określeniem rzeczownika lub czasownika, informować, czego dotyczy dana czynność lub kiedy i w jaki sposób została wykonana. Na tej podstawie wyróżniamy zdania: przydawkowe, dopełnieniowe, okolicznikowe, podmiotowe, orzecznikowe.

- **Zdanie złożone podrzędnie przydawkowe** to wypowiedzenie, w którym zdanie podrzędne pełni funkcję przydawki (jest rozbudowanym określeniem rzeczownika) i odpowiada na pytania: *jaki?, który?, ile?, czyj?*.

Przykład:

1 2
Marta przyniosła ciasteczka,| które sama upiekła.

1
które? [pytanie przydawki]
2

- **Zdanie złożone podrzędnie dopełnieniowe** to wypowiedzenie, w którym zdanie podrzędne pełni funkcję dopełnienia (jest zazwyczaj określeniem czasownika) i odpowiada na pytania wszystkich przypadków oprócz mianownika: *kogo?, czego?, komu?, czemu?, z kim?, z czym?, o kim?, o czym?*.

Przykład:

1 2
Nie wiem,| co będę tam robić.

1
czego? [pytanie dopełnienia]
2

Ćwiczenia

1. Przepisz do zeszytu zdania podrzędnie złożone. Rozdziel pionową kreską zadania składowe i określ typ zdań podrzędnych.

Jak Ty wyglądasz! Nie spałaś całą noc?

Czytałam książkę, o której Ci wczoraj mówiłam. Jest naprawdę świetna. Chciałabym, żeby ktoś nakręcił film na jej podstawie.

Gramatyka w praktyce

Zdań przydawkowych możemy użyć, kiedy chcemy wprowadzić nowe informacje na temat któregoś z rzeczowników, np. *Zielone trampki, <u>które dostałam na urodziny</u>, pasują do mojej nowej spódnicy.* Zdanie nadrzędne (*Zielone trampki pasują do mojej nowej spódnicy*) zawiera pełną informację, a dodanie zdania podrzędnego (*które dostałam na urodziny*) dodatkowo ją wzbogaca.

W niektórych przypadkach wykorzystanie zdania przydawkowego jest niezbędne, aby wypowiedzenie przekazywało kompletny komunikat, np. *W naszej szkole uczy się dziewczyna, <u>która wygrała wczorajsze zawody pływackie</u>*. Widać wyraźnie, że zdanie *W naszej szkole uczy się dziewczyna* jest niepełne i wymaga dopowiedzenia, odpowiadającego na pytanie: *która dziewczyna?*

Zdania dopełnieniowe zazwyczaj stosujemy, gdy w zdaniu nadrzędnym pojawiają się czasowniki nazywające mówienie lub myślenie, takie jak: *powiedzieć*, *uznać*, *wątpić*, *zastanawiać się*, *przyznać się*. Tego typu wyrazy najczęściej wymagają informacji dopełniającej, aby komunikat zawarty w zdaniu był pełny, np. *Natalia nie pamiętała* (czego?), *<u>gdzie położyła telefon</u>*. *Dopiero po chwili zauważyła* (co?), <u>że nie wyjęła go z plecaka</u>.

? Które zdania wymagają uzupełnienia o dodatkowe informacje? Zaproponuj zdania podrzędne, którymi można dokończyć wypowiedzenia.
Ślady wskazywały na to.
Marta głośno oznajmiła.
Tomek całkiem zapomniał.

2. Znajdź w tekście zdania podrzędne i ustal, które zawierają treści niezbędne, aby komunikat był zrozumiały.

Wczoraj była premiera gry sieciowej, na którą z Majką i Pauliną czekałyśmy od pół roku. W szkole umówiłam się z dziewczynami, że wieczorem pogramy on-line. Jak zwykle nic z tego nie wyszło. Paulina, która nie odpuszcza żadnej gry, chciała zacząć jak najszybciej. Postanowiła, że nie pójdzie na zajęcia pływackie. Dowiedział się o tym jej tata. Oczywiście uznał, że w tej sytuacji granie jest wykluczone. Miałam nadzieję, że zagram przynajmniej z Majką. Niestety zepsuł się jej ruter sieciowy, z którym już od miesiąca miała problemy.

- Wskaż zdania złożone podrzędnie przydawkowe i dopełnieniowe.

3. Ustal, na jakie pytania odpowiadają zdania podrzędne. Jaka część zdania odpowiada na te pytania?

Nie przyjdę na urodziny Karola, ponieważ jestem chory.

Kiedy wyzdrowieję, zaproszę go na gofry.

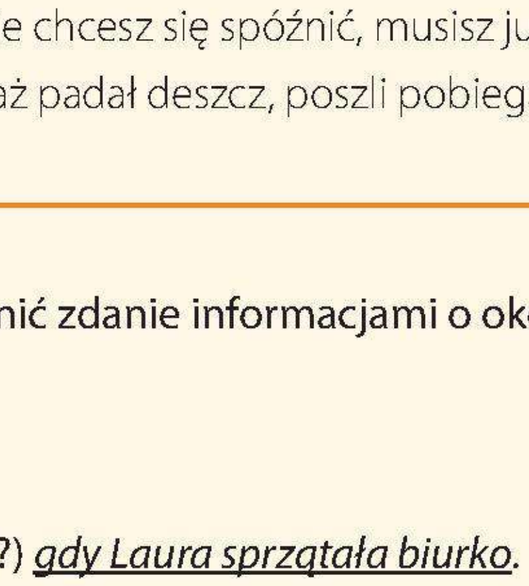
Nowa wiadomość

Zdanie złożone podrzędnie okolicznikowe to wypowiedzenie, w którym zdanie podrzędne pełni funkcję okolicznika i odpowiada m.in. na pytania: *gdzie?, kiedy?, skąd?, dokąd?, jak?, po co?, w jakim celu?, dlaczego?, pod jakim warunkiem?, mimo co?*.

Przykład:

1 2
Spóźniłem się,| ponieważ zepsuł się tramwaj.

1 2
Mimo że awarię wkrótce usunięto,| nie dojechałem na czas.

4. Ustal, na jakie pytania odpowiadają zdania podrzędne w podanych wypowiedzeniach. Powiedz, czego dotyczą informacje zawarte w każdym ze zdań podrzędnych.

Przygotuję rodzicom kolację, żeby odpoczęli.

Jeśli nie chcesz się spóźnić, musisz już wstawać.

Traktuj innych tak, jak sam chcesz być traktowany.

Chociaż padał deszcz, poszli pobiegać po lesie.

Gramatyka w praktyce

Zdania okolicznikowe są potrzebne, kiedy chcemy uzupełnić zdanie informacjami o okolicznościach towarzyszących czynności w zdaniu nadrzędnym.

Mogą dotyczyć:

– czasu wykonywanej czynności: *Telefon zadzwonił,* (kiedy?) *gdy Laura sprzątała biurko*.

– celu, w jakim jest wykonywana: *Sięgnęła do torebki*, (w jakim celu?) *żeby odebrać połączenie*.

– miejsca: *Telefonu nie było tam,* (gdzie?) *gdzie zwykle go odkładała*.

– sposobu, w jaki jest wykonywana: *Dzwonek brzmiał tak,* (jak?) *jakby wydobywał się z torebki*.

– okoliczności, pomimo których mogła się wydarzyć (przyzwolenia): *Po kilku minutach znalazła telefon,* (pomimo czego?) *chociaż przestał już dzwonić*.

– przyczyny i skutku: *Nie mogła znaleźć telefonu w torebce,* (dlaczego?) *ponieważ wsunął się pod rozdartą podszewkę*.

– warunku niezbędnego do wykonania czynności: *Taka sytuacja się nie powtórzy,* (pod jakim warunkiem?) *jeśli zaszyje rozdarcie*.

? Jakimi informacjami można uzupełnić poniższe zdania?

Teresa wyjrzała przez okno ▨.

Nigdy nie udałoby mu się wygrać konkursu ▨.

Całą noc nie mogła zasnąć ▨.

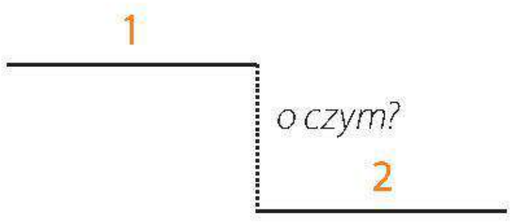
Nowa wiadomość

Zrozumienie komunikatu zawartego w zdaniach złożonych podrzędnie ułatwia właściwa interpunkcja. W poprawnym wstawieniu przecinków pomóc może przedstawienie zdania na wykresie. Aby to zrobić:

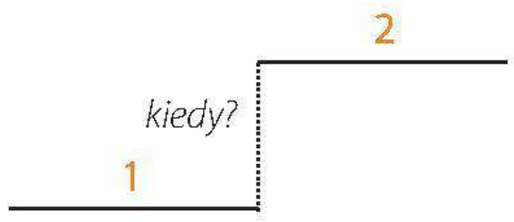
- podkreśl w wypowiedzeniu orzeczenia,
- następnie oddziel zdania składowe pionową kreską oraz je ponumeruj,
- ustal, które ze zdań składowych jest podrzędne – tzn. odpowiada na pytanie wynikające z treści zdania nadrzędnego,
- przedstaw tę relację zdań na wykresie – zdanie nadrzędne zawsze umieszczamy wyżej.

Przykłady:

1 2
Zapomniałam,| kiedy zaczyna się mecz.

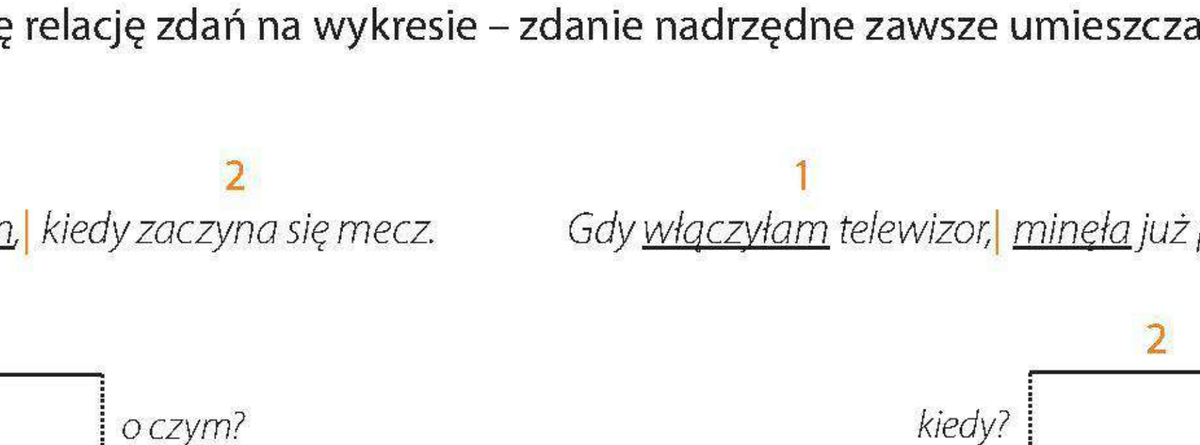

1 2
Gdy włączyłam telewizor,| minęła już pierwsza połowa.

Uwaga: Czasami zdarza się, że zdanie nadrzędne jest rozdzielone zdaniem podrzędnym. W takiej sytuacji oddzielone od siebie części zdania nadrzędnego powinny być przedstawione na wykresie za pomocą osobnych odcinków umieszczonych na tym samym poziomie.

Przykład:

5. Uzupełnij tekst zdaniami podrzędnymi odpowiadającymi na podane pytania.

Książka (która?) bardzo mi się podoba. Opowiada o przygodach grupy przyjaciół. (kiedy?) przenoszą się do tajemniczej krainy. Próbują odkryć (co?). Dowiadują się (czego?). (mimo czego?) postanawiają podjąć wyzwanie. Wreszcie udaje im się (co?). Mam nadzieję (na co?).

- Wykonaj wykresy zdań i wstaw przecinki w odpowiednich miejscach w tekście.

6. Uzupełnij zdania tak, aby zawierały odpowiedni typ informacji.

Bartek wyszedł z domu (informacja dotycząca celu).
(informacja dotycząca warunku koniecznego do wykonania czynności), zdąży dojechać na czas.
Bardzo się spieszył, (informacja dotycząca przyczyny).
Biegł tak szybko, (informacja dotycząca sposobu).
Udało mu się dotrzeć tam, (informacja dotycząca miejsca).

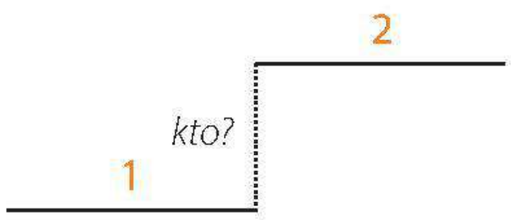
- Zapisz pytania, na które odpowiadają zapisane przez Ciebie zdania okolicznikowe.

Nowa wiadomość

- **Zdanie złożone podrzędnie podmiotowe** to wypowiedzenie, w którym zdanie podrzędne zastępuje podmiot zdania i odpowiada na pytania: *kto?, co?*.

Przykład:

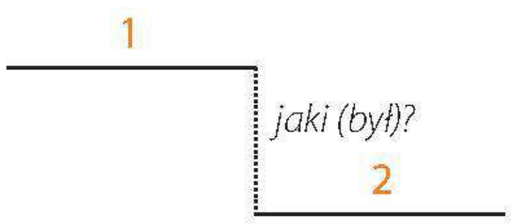
Kto chce dokładkę, niech stanie w kolejce.

- **Zdanie złożone podrzędnie orzecznikowe** to wypowiedzenie, w którym zdanie podrzędne uzupełnia treść orzecznika i odpowiada na pytania: *kim?, czym?, jaki?* (jest, był, został).

Przykład:

Film był taki, że nie dotrwaliśmy do końca.

7. Przeczytaj poniższy e-mail i wykonaj w zeszycie wykresy zdań podrzędnie złożonych. Określ typ zdań podrzędnych. W jaki sposób uzupełniają one treść zdań nadrzędnych?

Zdania złożone podrzędnie z imiesłowowym równoważnikiem zdania

Na rozgrzewkę

Porównaj podane wypowiedzenia. Zwróć uwagę na ich treść oraz na budowę. Co zauważasz?

Oglądała film i dzwoniła do koleżanki.

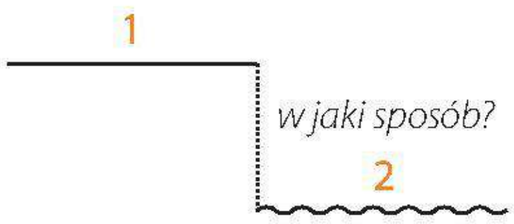
Oglądając film, dzwoniła do koleżanki.

Nowa wiadomość

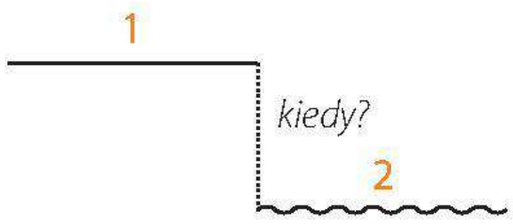
- **Imiesłowowy równoważnik zdania** to **rodzaj wypowiedzenia składowego w wypowiedzeniu złożonym podrzędnie**. W tym typie wypowiedzenia w zdaniu podrzędnym – zamiast osobowej formy czasownika – występuje imiesłów przysłówkowy współczesny lub uprzedni (samodzielnie lub wraz z określeniami).
- Imiesłów przysłówkowy współczesny nazywa czynności lub stany równoczesne z innymi czynnościami/stanami. Imiesłów przysłówkowy uprzedni nazywa czynności lub stany wcześniejsze od innych stanów/czynności.
- Na wykresie imiesłów przedstawiamy w postaci linii falistej.

Przykłady:

Marcin szedł, robiąc dużo hałasu. (czynności jednoczesne)

Przekroczył próg, zrobiwszy kilka kroków. (imiesłów nazywa czynność wcześniejszą)

- Imiesłowowy równoważnik zdania należy oddzielić przecinkiem od reszty wypowiedzenia – podobnie jak oddzielasz od siebie inne wypowiedzenia składowe w zdaniu złożonym podrzędnie. Dotyczy to również bardzo krótkich wypowiedzeń, np. *Śpiewał, fałszując*.

Ćwiczenia

1. Przepisz do zeszytu podane wypowiedzenia złożone i uzupełnij je o imiesłowowe równoważniki zdania. Podkreśl w zdaniach składowych orzeczenie i imiesłów.

Olek zauważył Klaudię, ▨.
Rozmyślałem o tym, ▨.
▨, nie zapomniała o dobrych manierach.

2. Określ, które zdania w podanych wypowiedzeniach są nadrzędne, a które – podrzędne. Na jakie pytanie odpowiadają zdania podrzędne – jaką część mowy zastępują?

Przykład:

N *kiedy?* P
Jadąc na rowerach, śpiewali piosenki.

Karolina, rozwożąc ulotki informujące o akcji miejscowego schroniska dla zwierząt, bardzo się zmęczyła. Wróciwszy do domu, wzięła ciepły prysznic. Po kąpieli słuchała muzyki, przygotowując tosty.

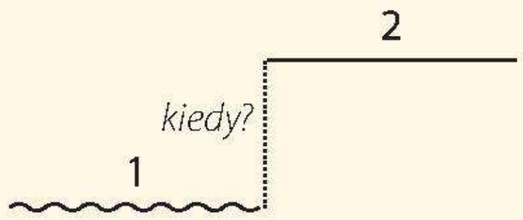
Nowa wiadomość

W zdaniu złożonym podrzędnie imiesłowowy równoważnik zdania zazwyczaj pełni funkcję zdania podrzędnego okolicznikowego.

3. Przepisz podane wypowiedzenia do zeszytu i przedstaw je na wykresach. Określ, na jakie pytania odpowiadają zdania podrzędne.

Przykład:

Spacerując po parku, zbierali liście i kasztany.

zdanie złożone podrzędnie okolicznikowe z imiesłowowym równoważnikiem zdania

Skończywszy rundę w grze, zaczął sprzątać pokój. Porządkował regał, ustawiając książki według tematu. Odkurzając pod łóżkiem, znalazł swój dawno zgubiony komiks.

- O czym informują równoważniki zdań?

4. Rozwiń w zeszycie podane zdania tak, aby powstały wskazówki dotyczące korzystania z komputera.

Pijąc, uważaj.
Wyłączając, pamiętaj.

5. Wyjaśnij, co znaczą poszczególne wypowiedzenia. Czy miejsce postawienia przecinka wpływa na sens zdania?

Wracają ze szkoły, szybko podskakując.

Wracają ze szkoły szybko, podskakując.

6. Przeanalizuj podane zdania. Oceń ich poprawność.

Idąc przez las, padał deszcz.

Polacy koronowali Jadwigę, mając dwanaście lat.

Nowa wiadomość

Aby wypowiedzenie złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania było poprawne, powinno spełniać następujące warunki:

- W obu zdaniach składowych musi występować ten sam podmiot – wykonawca czynności.

  Przykłady:

  Marta znalazła kocięta, wyrzucając śmieci. – Zdanie zbudowane poprawnie, ponieważ to Marta znalazła kocięta, kiedy wyrzucała śmieci.

  Kocięta zostały znalezione przez Martę, wyrzucając śmieci. – Zdanie zbudowane błędnie, ponieważ sugeruje, że to kocięta (podmiot) wyrzucały śmieci.

- Czynności opisywane w zdaniu nadrzędnym i w zdaniu podrzędnym z imiesłowem przysłówkowym współczesnym są jednoczesne. Czynność wyrażona za pomocą imiesłowu przysłówkowego uprzedniego zdarzyła się wcześniej niż ta, o której mowa w zdaniu nadrzędnym.

  Przykłady:

  Spełniłem swoje marzenie, zajmując trzecie miejsce. – Zdanie zbudowane poprawnie, ponieważ spełnienie marzenia i zajęcie trzeciego miejsca nastąpiły w tym samym momencie.

  Wystartowałem w zawodach, zajmując trzecie miejsce. – Zdanie zbudowane błędnie, ponieważ najpierw osoba mówiąca wystartowała w zawodach, a dopiero po tym zajęła trzecie miejsce.

  Wróciwszy do domu, obejrzałem medal. – Zdanie zbudowane poprawnie, ponieważ najpierw osoba wróciła do domu, a później obejrzała medal.

7. W każdym zestawie wskaż zdanie, które zostało zbudowane niepoprawnie. Na czym polega występujący w nim błąd?

A.

Czekając na zamówienie, kelner przyniósł deser.

Kiedy czekaliśmy na zamówienie, kelner przyniósł deser.

B.

Idąc do cukierni, zadzwonił jego telefon.

Gdy szedł do cukierni, zadzwonił jego telefon.

8. **Popraw błędy w podanych zdaniach.**

Wsiadając na rower, wyruszył w drogę.

Jedząc lody, minęła go jadąca na sygnale karetka.

Wyjeżdżając pierwszy raz samodzielnie, towarzyszyło mi uczucie osamotnienia.

9. **W podanych zdaniach złożonych zastąp osobowe formy czasowników imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi lub uprzednimi.**

Przykład:

Czekała na autobus i myślała o wakacjach.

kiedy?

Czekając na autobus, myślała o wakacjach.

Leżał na sofie i czytał książkę.

Gdy wrócił do domu, zjadł obiad.

Położył się i próbował zasnąć.

- **Które z utworzonych przez Ciebie zdań mówi o czynnościach wykonywanych jednocześnie?**

10. **Przekształć podane wypowiedzenia złożone tak, aby zastąpić imiesłowy osobowymi formami czasownika. Określ, jakiego typu zdania złożone powstały – nazwij je.**

Przykład:

Pisząc wypracowanie, zwróć uwagę na poprawność ortograficzną.

Gdy piszesz wypracowanie, zwróć uwagę na poprawność ortograficzną.

Typ zdania: zdanie złożone podrzędnie okolicznikowe

- Nie mogę otworzyć drzwi, siedząc w wannie.
- Antek leżał w łóżku, myśląc o swoim problemie.
- Zakupiwszy gazetę, zaczął czytać artykuł.

11. **Przekształć podane zdania pojedyncze w zdania złożone z imiesłowowym równoważnikiem. W tym celu zastąp wyróżnione okoliczniki imiesłowami przysłówkowymi. Pamiętaj o poprawnej interpunkcji.**

Przykład:

Po odrobieniu pracy domowej poszliśmy pograć w piłkę.

Odrobiwszy *pracę domową, poszliśmy pograć w piłkę.*

Zajrzał do wszystkich szuflad **w poszukiwaniu** czegoś słodkiego.

Po znalezieniu portmonetki postanowił dać ogłoszenie na Facebooku.

Po przebudzeniu się postanowiła poćwiczyć.

12. **Zastąp wypowiedzenia złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdaniami pojedynczymi.**

- Odebrawszy bilet od kasjera, udał się do sali.
- Słuchając muzyki, przygotowywała śniadanie.
- Wróciwszy z treningu, postanowił odpocząć.
- Spacerując po parku, podziwiała kolory liści.

Mowa niezależna i mowa zależna

Na rozgrzewkę

Z czym Ci się kojarzą słowa *zależny* i *niezależny*? W którym tekście – pierwszym czy drugim – wypowiedzi bohaterów są niezależne od narratora?

1.

– Idziemy do parku? – zapytała Marta.
– No pewnie! – odpowiedziała Eliza, po czym dodała: – Przecież byłyśmy umówione.

2.

Marta zapytała Elizę, czy idą do parku. Eliza przytaknęła i dodała, że przecież były umówione.

Nowa wiadomość

Na co dzień w rozmowach, wiadomościach tekstowych przywołujemy wypowiedzi innych osób. Czynimy to na dwa sposoby – w mowie niezależnej lub zależnej.

Mowa niezależna to dosłowne przytoczenie czyjejś wypowiedzi. Zapisuje się ją w formie cytatu ujętego w cudzysłów lub dialogu wyodrębnionego za pomocą myślników (tzw. pauz dialogowych).

Przykłady:

Maciek zawołał: „Chodźcie! Musimy się pospieszyć".

zdanie wprowadzające zacytowane słowa

dwukropek przed cytatem

przytoczona wypowiedź ujęta w cudzysłów

– Chodźcie! Musimy się pospieszyć – zawołał Maciek.

przytoczona wypowiedź wyodrębniona za pomocą myślników

zdanie wprowadzające (wypowiedź narratora) po cytowanym tekście

Mowa zależna to przywołanie czyjejś wypowiedzi własnymi słowami. W mowie zależnej przytoczone słowa stają się fragmentem naszej wypowiedzi, która przyjmuje kształt zdania złożonego **podrzędnie.**

Przykłady:

Maciek powiedział, że muszą się pospieszyć.

zdanie nadrzędne – wprowadzające

zdanie podrzędne – przywołana wypowiedź

spójnik łączący zdanie nadrzędne z podrzędnym

Ćwiczenia

1. Ustal, który z podanych tekstów zapisano w mowie zależnej, a który – w mowie niezależnej. Powiedz, co o tym świadczy.

– Chyba zgubiłam telefon... – powiedział drżącym głosem Kuba.
– A sprawdzałeś, czy nie masz go w plecaku? – zapytał Piotr.
– Sprawdzałem, wszędzie sprawdzałem: w plecaku, w kieszeniach – mówił zdenerwowany Kuba.
– Wydaje mi się, że mogłeś go zostawić po treningu w szatni. Wracamy do klubu – odparł Piotr – musimy to sprawdzić.
– Dzięki! Na Tobie zawsze mogę polegać! – dodał z nadzieją w głosie Kuba.

Kuba powiedział, że chyba zgubił telefon. Wtedy Piotr zapytał, czy Kuba sprawdził w plecaku. Kuba potwierdził, że sprawdził wszędzie: w plecaku, w kieszeniach. Piotr zasugerował, że Kuba mógł zostawić telefon po treningu w szatni i że trzeba w związku z tym wrócić do klubu, aby to sprawdzić. Kuba podziękował przyjacielowi i powiedział mu, że zawsze może na nim polegać.

2. **W podanym tekście wskaż mowę zależną i mowę niezależną.**

Sylwia zapytała Zosię, czy ma już prezent na urodziny mamy.
– Nie mam – odparła Zosia. – Zastanawiałam się nad lasem w słoiku, ale taki słoik kosztuje 100 złotych.
– O tak, mama uwielbia rośliny! – zawołała Sylwia. – Ja też nie mam takiej sumy, ale przecież możemy się złożyć i kupić prezent wspólnie.
Zosia przyznała, że to dobry pomysł. Przecież urodziny są tylko raz w roku.

3. **Poszukaj we fragmentach utworów literackich – zamieszczonych w podręczniku i innych książkach – przykładów mowy zależnej i mowy niezależnej. Przepisz po jednym z nich do zeszytu.**

4. **W której wersji wypowiedzi przytoczone są tak, jakbyśmy byli obecni przy rozmowie, a która jest relacją z rozmowy odbytej wcześniej? Uzasadnij swoją odpowiedź.**

Wersja 1.
– Ten film chciałabym koniecznie obejrzeć z wami – powiedziała Magda, po czym dodała: – Nie wyobrażam sobie, że mogłoby być inaczej!
– Myślę, że możemy się umówić do kina na piątek – odparła po chwili namysłu Zuza.

Wersja 2.
Magda powiedziała: „Ten film koniecznie chcę obejrzeć razem z wami! Nie wyobrażam sobie, że mogłoby być inaczej". Powiedziałam jej: „Możemy się umówić do kina na piątek".

- **Zastanów się, jak brzmiałaby druga wersja, gdyby występowała w niej mowa zależna. Skorzystaj ze wskazówek podanych w *Nowej wiadomości* na s. 176 i przekształć ten tekst.**

Nowa wiadomość

Mowę niezależną można przekształcić na mowę zależną. W tym celu należy cytowany tekst zamienić na zdanie podrzędne względem zdania wprowadzającego. Można to uczynić za pomocą spójnika (*aby, by, że, żeby)*, zaimka (np. *jaki, który, ile, kto, co*) czy partykuły (np. *czy*). Zmienione powinny być także formy czasowników, zaimki oraz interpunkcja.

Przykłady:

Mowa niezależna	Mowa zależna
Wojtek stwierdził: „Ja także chcę przeczytać tę książkę".	*Wojtek stwierdził, że on także chce przeczytać tę książkę.*
– Tomku, czy widziałeś gdzieś moje okulary? – zapytał tata.	*Tata zapytał, czy Tomek widział gdzieś jego okulary.*

5. **Przekształć podane wypowiedzi w mowie niezależnej na mowę zależną.**

– Olu, podaj mi mój kubek z kawą – powiedziała mama.
– Już ci go niosę – odpowiedziała Ola.

Bartek zapytał: „Czy mogę poprosić jeszcze o dokładkę ciasta?".
Magda odpowiedziała: „Nałóż sobie, ile chcesz".

6. **Przekształć podany tekst tak, aby wprowadzić do niego mowę niezależną.**

Marcin chciał ferie spędzić w domu. Nie przepada za zimnem, a poza tym od kiedy dwa lata temu ledwo uszedł z życiem z wypadku na nartach, unika zimowych aktywności. Dlatego też kiedy Filip zaproponował mu, by wybrał się z nim i jego rodziną w Alpy, Marcin najpierw stanowczo odmówił.

Powoli przekonywał się jednak do tego pomysłu. Termy – to był najatrakcyjniejszy argument! Kąpielisko składające się z dziesięciu basenów z ciepłą wodą, idealne na zimną pogodę, zjeżdżalnie i baseny relaksacyjne... Brzmiało bajkowo!

Wyjazd był strzałem w dziesiątkę.

Gramatyka w praktyce

Kiedy przytaczając czyjeś słowa, stosujemy mowę niezależną, możemy oprócz samej treści wypowiedzi przedstawić także sposób mówienia danej osoby.

Jeśli zastosujemy mowę zależną i powiemy: *Franek chętnie zgodził się mi pomóc*, nie wiadomo, jakich słów użył Franek. Mógł powiedzieć np. *Spoko, ziomek, pewnie, że ci pomogę* lub *Oczywiście, pomogę ci z przyjemnością.*

? Jak w mowie niezależnej mogą brzmieć słowa przywołane w zdaniu: *Ania zaproponowała nam wyjście na spacer*? Podaj kilka propozycji.

Jak napisać streszczenie?

Zapewne nieraz opowiadaliście przyjaciołom, znajomym treść filmu, książki lub artykułu. Może zdarzyło się Wam pomyśleć, że nie jest to aż tak łatwe zadanie. Jego trudność polega m.in. na wybraniu tych najważniejszych, najbardziej istotnych faktów lub elementów historii i oddzieleniu ich od mało istotnych szczegółów.

Korzyści wynikających z umiejętności streszczania jest wiele:
– rozwijamy zdolność skupiania uwagi,
– uczymy się odróżniać ważne informacje od mało istotnych,
– nabieramy wprawy w zwięzłym przekazywaniu treści, co jest szczególnie przydatne w sytuacjach, w których mamy mało czasu na wypowiedzenie tego, co najważniejsze.

Jak napisać streszczenie?

- Streszczać można różne teksty – literackie i nieliterackie. W streszczeniu należy zawrzeć najważniejsze tematy, problemy lub wątki fabularne, właściwe dla tekstu wyjściowego. Musi ono także odpowiadać porządkowi zaprezentowanemu w streszczanym tekście, np. jeśli streszczamy opowiadanie, zachowujemy porządek przyczynowo-skutkowy, zależności logiczne i czasowe. Gdy przedmiotem streszczenia jest np. artykuł, czyli tekst argumentacyjny, prezentujemy temat tekstu i to, co autor o nim napisał (jaką tezę postawił i w jaki sposób ją uzasadnił).
- Na początek określ, **co jest tematem tekstu**. Czego on dotyczy? Jeśli masz do czynienia z tekstem argumentacyjnym, np. z artykułem, wypisz **słowa klucze**, czyli wyrazy, które najczęściej w nim się powtarzają, oraz tezę postawioną przez autora. Jeśli streszczasz utwór literacki, zapisz w formie punktów najważniejsze dla rozwoju fabuły wydarzenia (pomiń opisy czy mało istotne dialogi).
- Zwróć uwagę na tytuł – często zawiera wskazówkę dotyczącą tematu, podpowiada główną myśl i kierunek rozważań autora.
- Upewnij się, że w Twoich notatkach nie ma zbędnych treści, np. informacji odbiegających od głównego tematu bądź wyrażających ten sam sens, ale innymi słowami, niepotrzebnych przykładów czy cytatów. Wykreśl je jako zbędne i zacznij pisać streszczenie.
- W streszczeniu ważne jest uogólnianie oraz zadbanie o spójność. Styl streszczenia powinien być zwięzły i klarowny. Można to osiągnąć w następujący sposób:
  – zastępuj mowę niezależną mową zależną,
  – korzystaj ze słownictwa sprzyjającego uogólnianiu wypowiedzi, np. słowa *goździki, astry i róże* zastąp wyrazem *kwiaty*, zamiast *złożył podziękowania* – napisz *podziękował*, zamiast wyrażenia *podczas słuchania* – użyj imiesłowu *słuchając*,
  – posługuj się wyrazami, które świadczą o dokonaniu selekcji informacji, np. *najważniejszym wnioskiem*.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- **sformułowania do zastosowania we wstępie**: *Tematem tekstu jest..., Tekst poświęcony jest..., Tekst dotyczy..., Tekst ukazuje..., Tekst skupia się na zagadnieniu...*
- **sformułowania sygnalizujące czynności autora**: *Autor skupia się na.../ omawia, opisuje, rozważa, prezentuje, analizuje, tłumaczy, referuje, wyjaśnia, porządkuje, wylicza, przywołuje*
- **sformułowania ułatwiające przywołanie wniosków**: *Autor dowodzi, że.../ stwierdza, że..., Z rozważań autora wynika, że...*
- **sformułowania wskazujące na dokonanie selekcji materiału i uogólnienie treści**: *Najważniejszym/najistotniejszym wnioskiem płynącym z rozważań jest..., Główny wniosek, który można sformułować na podstawie badań, to..., Autor w klarowny, zwięzły, przejrzysty, przekonujący sposób przedstawia/ukazuje/przekonuje...*

Tekst i przykładowe streszczenie

Barbara Szmigielska

Nie ma sklepów z przyjaciółmi (fragment)

[...] Większość **badaczy** zakłada, że **przyjaźń** jest związkiem dwukierunkowym, opartym na emocjach pozytywnych – przyjaźń istnieje wtedy, gdy uczucie jest odwzajemnione. [...] **Przedmiotem badań naukowych jest** poszukiwanie odpowiedzi między innymi na pytania o to, jak ludzie rozumieją **przyjaźń**, jakie są jej determinanty[1], jakie wartości wiążą się z nią, a także – jakie są skutki kryzysów i trudności występujących w związkach przyjacielskich. [...]

słowa klucze

Z wypowiedzi **dzieci przedszkolnych** na temat przyjaźni [...] wynika, że koncentrują się one na zewnętrznych atrybutach i traktują **przyjaciół** instrumentalnie: **przyjaciel** to ktoś, z kim miło jest się bawić, dzięki komu nie jest nudno, kto dzieli się różnymi rzeczami [...].

Badacze [...] twierdzą, że dopiero pod koniec wieku przedszkolnego dzieci wypowiadając się na temat **przyjaźni**, zaczynają wskazywać na uczucia i wzajemną pomoc jako na atrybut przyjaźni. Natomiast postawa taka staje się dominująca w pierwszych **latach nauki szkolnej**. Zdaniem większości dzieci w tym wieku istotą **przyjaźni** jest udzielanie pomocy i zaufanie: „**Przyjacielem** jest ten kolega, który się ze mnie nie śmieje, jak nie strzelam gola, tylko mi pomaga". [...] **Przyjaciel** jest lubiany ze względu na cechy, jakie posiada, a nie tylko z powodu wspólnej zabawy czy częstego przebywania razem [...].

Przyjaźń jest ważna w ciągu całego życia człowieka, ale w okresie pomiędzy dzieciństwem a dorosłością potrzeba bycia w związku **przyjacielskim** jest najsilniejsza. **Dorastanie** to czas, w którym młody człowiek szuka kogoś, komu chce bezgranicznie zaufać i powierzać tajemnice, nie narażając się na ośmieszenie. „Ona jest moją przyjaciółką, bo mam do niej pełne zaufanie, mogę na nią liczyć w trudnych chwilach. Rozumie mnie dobrze, bo bardzo dobrze się znamy". Z wypowiedzi młodzieży wynika, że **przyjaciel** to partner, z którym można dyskutować o sprawach moralnych, światopoglądowych

[1] **determinanty** czynniki wpływające na coś, okoliczności decydujące o zaistnieniu jakiegoś zjawiska

i liczyć na niego w każdej potrzebie [...]. W związkach przyjacielskich młodzi ludzie znajdują oparcie emocjonalne, potwierdzenie własnej wartości oraz okazję do uwalniania się ze ścisłych więzów rodzinnych. [...]

Często przyjaźnie powstałe w młodości trwają przez całe życie. Ale bywa i tak, że dopiero **w życiu dorosłym**, i to w różnych jego fazach, człowiek wchodzi w trwałe związki przyjacielskie. Są one o wiele bardziej różnorodne i złożone niż miało to miejsce w dzieciństwie i młodości – bo takie też jest życie człowieka dorosłego.

Przyjaciele nie są wybierani przypadkowo. Psychologowie społeczni twierdzą, że **ważnym wyznacznikiem przyjaźni** – i to na każdym etapie życia człowieka – **jest częstość kontaktów** z daną osobą. Dzieci najczęściej przyjaźnią się z kolegami z grupy przedszkolnej, uczniowie z kolegami z klasy, studenci ze współmieszkańcami w akademiku, a mieszkańcy domów starców ze swoimi sąsiadami. Powszechnie uważa się, że ludzie przyciągają się na zasadzie przeciwieństw. **Wyniki badań** psychologicznych nie potwierdzają jednoznacznie tej tezy, przeciwnie, w większości z nich [...] wykazano, że nie komplementarność[2], ale właśnie **podobieństwo jest ważnym czynnikiem warunkującym powstanie związku przyjacielskiego**; przy czym najczęściej dotyczy ono wieku, płci i zainteresowań. [...]

Niezawodnej recepty na zdobycie **przyjaźni** jeszcze nie wymyślono. Jedno jest pewne – każdy chciałby mieć przyjaciela, bo to znacznie łatwiejsze, ale nie każdy chce (a raczej nie każdy potrafi) **przyjacielem** być, bo to znacznie trudniejsze. Aby bowiem osiągnąć ten szczególny rodzaj zadowolenia, jaki daje **przyjaźń, trzeba samemu zaangażować się w sprawy drugiego człowieka** – dlatego każdy, kto pragnie przyjaźni, nie może zapomnieć o tym, co Małemu Księciu powiedział lis: „Stajesz się odpowiedzialny na zawsze za to, co oswoiłeś". W kontekście tej wypowiedzi warto zauważyć, że psychologowie znacznie częściej wskazują na pozytywne aspekty przyjaźni. **Rzadziej natomiast mówi się o kosztach, jakie ponoszą przyjaciele** z powodu kryzysów i trudności występujących w każdym bliskim związku interpersonalnym[3].

„Style i Charaktery" 2008, nr 1, s. 57–59.

[2] **komplementarność** tu: dopełnianie się

[3] **interpersonalny** międzyludzki

Przykładowe streszczenie tekstu Barbary Szmigielskiej *Nie ma sklepów z przyjaciółmi*

Tematem tekstu *Barbary Szmigielskiej „Nie ma sklepów z przyjaciółmi" jest przyjaźń jako przedmiot badań naukowych. Autorka* ***najpierw referuje ustalenia*** *badaczy na temat tego, jak zmienia się pojmowanie przyjaźni wraz z wiekiem.* ***Podkreśla****, że szczególne znaczenie ma przyjaźń w wieku dojrzewania, ponieważ zaspokaja potrzebę wsparcia i sprzyja usamodzielnieniu.* ***Następnie*** *zwraca uwagę, że choć wiele przyjaźni z okresu młodzieńczego trwa przez całe życie, to są osoby, które nawiązują trwałe relacje przyjacielskie dopiero w życiu dorosłym.* ***W dalszej części, powołując się na badania psychologów, wymienia czynniki, które sprzyjają*** *zaistnieniu przyjaźni: są to częstotliwość kontaktu i podobieństwo związane z wiekiem, płcią oraz zainteresowaniami.* ***W zakończeniu****, nawiązując do tytułu, zauważa, że przyjaźń wymaga wzajemnego zaangażowania, wysiłku, kosztów emocjonalnych, o których badacze rzadziej wspominają, gdyż więcej uwagi poświęcają pozytywnym aspektom przyjaźni.*

określenie tematu tekstu na podstawie wyróżnionych w artykule słów kluczy

odtworzenie porządku treściowego tekstu wyjściowego

zwrócenie uwagi na tytuł, który podpowiadał kierunek rozważań

Ćwiczenia

1. Przypomnij sobie treść filmu, który ostatnio zrobił na Tobie wrażenie. Wynotuj w punktach wydarzenia istotne dla przebiegu fabuły. Następnie na podstawie sporządzonego planu zaprezentuj swoje streszczenie w klasie.

2. Wyobraź sobie sytuację: w krótkim czasie masz przypomnieć koleżance lub koledze treść lektury Ignacego Krasickiego *Żona modna*. Na jakich wątkach skupisz się w swojej wypowiedzi?

3. Zorganizujcie w klasie konkurs pod hasłem „mistrz zwięzłej i precyzyjnej wypowiedzi". Ustalcie, jaki tekst, film czy fabuła znanej Wam gry będzie przedmiotem streszczenia. Zaprezentujcie Wasze wystąpienia i przeanalizujcie ich mocne i słabe strony.

4. Zapoznaj się z podanym tekstem i przygotowanym na jego podstawie streszczeniem. Jakie usterki dostrzegasz w tej wypowiedzi? Przeredaguj w zeszycie streszczenie tak, aby zawrzeć w nim najważniejsze informacje. Pamiętaj o zastosowaniu odpowiedniego stylu.
Wskazówka: Aby ułatwić sobie zadanie, możesz zadać pytanie do każdego akapitu tekstu, aby uchwycić zawartą w nim myśl, oraz wypisać słowa klucze.

Philip G. Zimbardo[1], Robert L. Johnson[2], Vivian McCann[3]

Emocje pod pantoflem (fragment)

[...] Gniew czy złość nie cieszą się dobrą opinią, gdyż są łączone z agresją i przemocą. Ale jak twierdzi Howard Kassinove[4], ekspert od gniewu, agresja towarzyszy tym emocjom jedynie w 10 procentach sytuacji.

Psychologowie podkreślają, że właściwie kontrolowany gniew pełni ważną, pozytywną funkcję w komunikowaniu uczuć, pomaga ludziom walczyć o swoje prawa i wyjaśnić problemy w związkach międzyludzkich. [...]

Choć wielu ludzi wierzy, że tłumienie w sobie emocji niesie ryzyko ich niekontrolowanego wybuchu, przekonanie to całkowicie mija się z prawdą. Zdecydowanie bardziej prawdopodobne jest bowiem, że wyrażanie złości i gniewu zwiększy naszą skłonność do wpadania w szał w odpowiedzi nawet na drobne prowokacje. Rzetelne badania psychologiczne pokazują, że kiedy jesteś na kogoś zły, „zrzucenie tego z siebie" w agresywnej konfrontacji czy zranienie drugiej strony nie zneutralizuje negatywnych uczuć, lecz niemal na pewno je nasili. [...] I czyni odwet ze strony drugiej osoby bardziej prawdopodobnym – raczej doleje oliwy do ognia niż załagodzi spór.

Rozsądniejszą i zdrowszą strategią jest zatrzymanie swoich uczuć dla siebie, przynajmniej do chwili, kiedy najsilniejsza fala gniewu minie i będziesz mógł racjonalniej zastanowić się nad swoimi pretensjami i nad tym, czy w danej sytuacji można im zaradzić [...]. By rozładować napiętą sytuację, pełną wzajemnych animozji[5], często wystarczy po prostu zakomunikować fakty i towarzyszące im uczucia osobie, wobec której odczuwasz złość.

„Charaktery" 2010, nr 12, s. 32–33

[1] **Philip G. Zimbardo** [fylyp zymbardo]
[2] **Johnson** [dżonson]
[3] **Vivian McCann** [wiwjan makkan]
[4] **Howard Kassinove** [hołard kas-inołf]
[5] **animozje** niechęć do kogoś wywołana urazą

Tematem fragmentu tekstu *Emocje pod pantoflem* są gniew, złość, różne odcienie tych uczuć. Autor zwraca uwagę, że gniew w niewielkim stopniu łączy się z przemocą czy agresją, które nie powinny być, według mnie, akceptowane, choć wielu ludzi wolałoby móc wyrzucić z siebie złe emocje. Podobno jednak konfrontacja może nasilić gorsze samopoczucie, rozjątrzyć wewnętrzny żal, pogrążyć w smutku – psychologowie w każdym razie odradzają. Ogólnie lepiej zachowywać spokój, jak wynika z artykułu.

Zasady cytowania tekstów

Na rozgrzewkę

Przejrzyj dostępne czasopisma, gazety i internetowe serwisy informacyjne. Zwróć uwagę, w jaki sposób wyróżnia się w artykułach cytowane słowa. Wyjaśnij, skąd wiadomo, że autor przytoczył w swoim tekście wypowiedź innej osoby.

Nowa wiadomość

Cytowanie to wprowadzanie do własnego tekstu cytatu, czyli fragmentu czyjejś wypowiedzi.

Jak cytować?

Korzystając w swoich tekstach z cytatów, warto pamiętać o kilku ważnych zasadach.

Dyskusja na temat rozsądnego i nierozsądnego korzystania z nowych mediów wciąż jest daleka od zakończenia. Jak napisał Remigiusz Nowak: „Współczesne nowinki techniczne są tylko narzędziami. Jak z nich skorzystamy – zależy od nas […]. «Pana Tadeusza» możemy przeczytać zarówno z papieru, jak i z ekranu". Trudno temu stanowisku odmówić słuszności.

Możesz posłużyć się zwrotami zapowiadającymi cytat.

Podaj nazwisko autora.

Jeśli chcesz pominąć fragment cytowanej wypowiedzi, w jego miejsce wstaw znak […].

Jeśli w cytowanym fragmencie pojawia się cudzysłów, zamień go na tzw. cudzysłów ostrokątny (« »).

Cytowany fragment ujmij w cudzysłów.

Jak cytować poezję?

- Jeżeli cytujesz fragment wiersza, przepisz go z zachowaniem podziału na wersy, np.

„Wpadł lis w jamę, wilk nadszedł, a widząc w złym stanie,
Oświadczył mu żal szczery i politowanie.
«Nie żałuj – lis zawołał – chciej lepiej ratować».
«Zgrzeszyłeś, bracie lisie, trzeba pokutować».
I nadgroda, i kara zarówno się mierzy:
Kto nikomu nie wierzył, nikt temu nie wierzy".

Ignacy Krasicki, *Lis i wilk*

- Jeśli cytujesz fragment wiersza krótszy niż trzy wersy, możesz zapisać go w jednej linijce, oznaczając przejście do następnego wersu ukośnikiem, np.

„Wpadł lis w jamę, wilk nadszedł, a widząc w złym stanie, / Oświadczył mu żal szczery i politowanie".

Ignacy Krasicki, *Lis i wilk* (fragment)

Cytując, przestrzegaj zasad

- Cytuj tak, aby nie było wątpliwości, że autorem danych słów jest inna osoba.
- Nie zmieniaj wyrazów w cytatach, zachowaj oryginalną ortografię i interpunkcję.
- Pamiętaj, że wykorzystywanie cudzych wypowiedzi, zdjęć jako własnych to plagiat. Takie działanie jest niezgodne z prawem.

Ćwiczenia

1. **Przeanalizuj podany tekst. Ustal, jakimi znakami interpunkcyjnymi – cudzysłowami (zwykłymi i ostrokątnymi), dwukropkiem oraz myślnikiem – należy go uzupełnić. Możesz poprawnie uzupełniony tekst zapisać w zeszycie.**

Mówi się, że czarny kot przynosi pecha. Dawniej ludzie bali się tego zwierzęcia: Kot o czarnej sierści był towarzyszem czarownicy pisał Władysław Kopaliński w swoim *Słowniku symboli*. Jak zauważa Julita Stępień w książce *Kocie sekrety*, współcześnie coraz częściej dostrzega się pozytywne aspekty kociej obecności. W wielu firmach pracownicy opiekują się kotami, także czarnymi, czerpiąc korzyści z „kototerapii", która łagodzi stres, pobudza wydzielanie endorfin oraz zmniejsza ryzyko depresji [...]. Częstotliwość mruczenia kota pomaga zwiększyć gęstość kości. Podobno NASA zastanawia się nad wykorzystaniem tej wiedzy w podróżach kosmicznych.

2. **W kilkuosobowych zespołach zgromadźcie jak najwięcej zwrotów, za pomocą których można wprowadzić do własnego tekstu informację o autorze i cytat. Zapiszcie w zeszytach przynajmniej pięć sformułowań.**

3. **Napisz wypowiedź na temat: *Jak rozpoznać, kto jest prawdziwym przyjacielem?*. W swoim tekście wykorzystaj przynajmniej jeden z podanych cytatów.**

„Przyjaciel to człowiek, który wie wszystko o tobie i wciąż cię lubi".
Elbert Hubbard

„Przyjaciel to osoba, z którą mogę być szczery. Przed nim mogę głośno myśleć".
Ralph Waldo Emerson [ralf łaldo emerson]

„Prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie".
Adam Mickiewicz

4. **Wyobraź sobie, że wysyłasz przedstawioną pocztówkę do przyjaciółki lub przyjaciela z innej miejscowości. Znajdź cytat, który – Twoim zdaniem – odpowiada scenie ukazanej na zdjęciu. Następnie zapisz w zeszycie treść wiadomości, którą zamieścisz na odwrocie kartki. Do swojej wypowiedzi wprowadź wybrany cytat.**

5. **Zastanówcie się wspólnie, jak możecie chronić własność intelektualną, gdy przygotowujecie prezentacje lub prace z wykorzystaniem cudzych dzieł – zarówno tekstów, jak i zdjęć.**

Nowa wiadomość

Jeśli przygotowując własny tekst, np. prezentację, czerpiesz informacje z różnych materiałów, pamiętaj, aby w swojej pracy wymienić wykorzystane źródła. Możesz to zrobić w formie **bibliografii**, czyli alfabetycznego spisu źródeł. Opis każdego z nich powinien zawierać:

– nazwisko i pierwszą literę imienia autora danej pozycji (książki, artykułu, strony internetowej, filmu, obrazu, fotografii),

– tytuł,

– informacje o tym, gdzie i kiedy powstał ten utwór lub gdzie jest dostępny (np. w jakim czasopiśmie, na jakiej stronie internetowej).

Każdy element opisu bibliograficznego oddzielamy od pozostałych przecinkiem, a na końcu stawiamy kropkę.

Przykłady:

- książka

Dickens Ch., „Opowieść wigilijna", tłum. M. Filipczuk, Warszawa 2016.

- nazwisko i pierwsze litery imienia autora
- tytuł ujęty w cudzysłów
- informacja o tłumaczu – pierwsza litera imienia, nazwisko
- miejsce i rok wydania

- artykuł w czasopiśmie

Mackiewicz E., „Dla kogo jest kieszonkowe?", „Victor Junior" 2016, nr 23, s. 16–17.

- nazwisko i pierwsza litera imienia autora
- tytuł artykułu
- nazwa czasopisma
- rok i numer wydania
- strony, na których zamieszczono artykuł

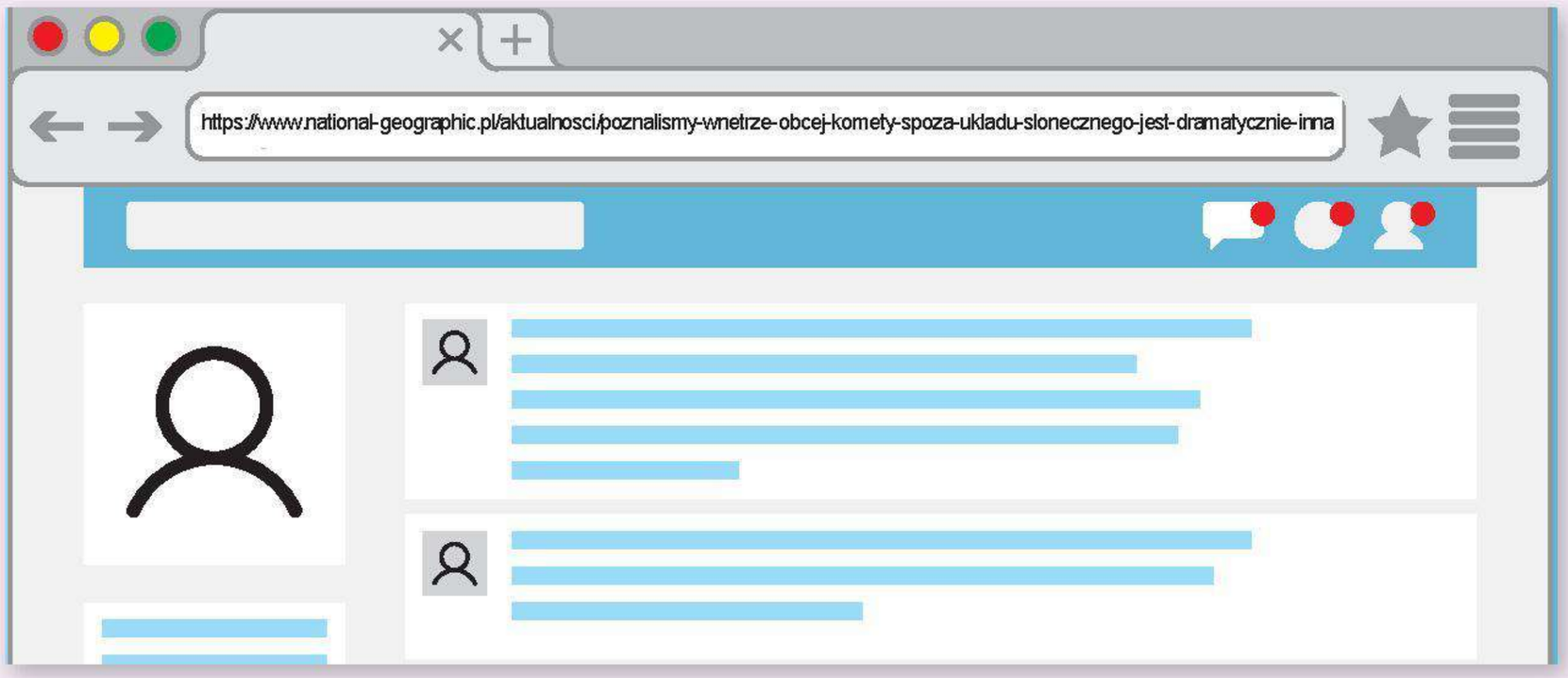
- materiał udostępniony na stronie internetowej

Sławski R., „Jak skutecznie się uczyć?", https://www.swps.pl/strefa-psyche/blog/posty/15704-jak-skutecznie-sie-uczyc [dostęp: 07.10.2019].

- nazwisko i pierwsza litera imienia autora
- tytuł artykułu
- data odczytu materiału
- adres strony, na której zamieszczono artykuł

6. Jak ująć w bibliografii podane źródła? Sporządź w zeszycie odpowiednie opisy.

☆ **7.** Znajdź pięć źródeł – książek, artykułów, stron internetowych – które można wykorzystać w prezentacji na temat: *Jak radzić sobie ze stresem?*. Przygotuj bibliografię, w której ujmiesz wszystkie wykorzystane przez siebie źródła.

Podsumowanie

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

- **rymy męskie i żeńskie** — s. 151
- **alegoria** — s. 141
- **bohater dynamiczny** — s. 133
- **OŚWIECENIE** — s. 136–139
- **sztuka oświecenia** — s. 138–139
- **rzeźba** — s. 162–164

Zob. też: Twój niezbędnik

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze* (fragmenty), s. 128–130

motywy obecne w utworze:
- młodość
- dom
- rodzina
- miłość rodzicielska
- dorastanie
- patriotyzm
- wojna i okupacja

Charles Dickens, *Opowieść wigilijna*, s. 131–135

motywy obecne w utworze:
- dobro i zło
- rodzina
- samotność
- przemiana
- starość
- wędrówka
- miłość
- sens życia

Wisława Szymborska, *Nic dwa razy*, s. 150–151

motywy obecne w utworze:
- przemijanie
- miłość

Ignacy Krasicki, *Żona modna*, s. 143–147

Oświecenie

motywy obecne w utworze:
- małżeństwo
- modne życie

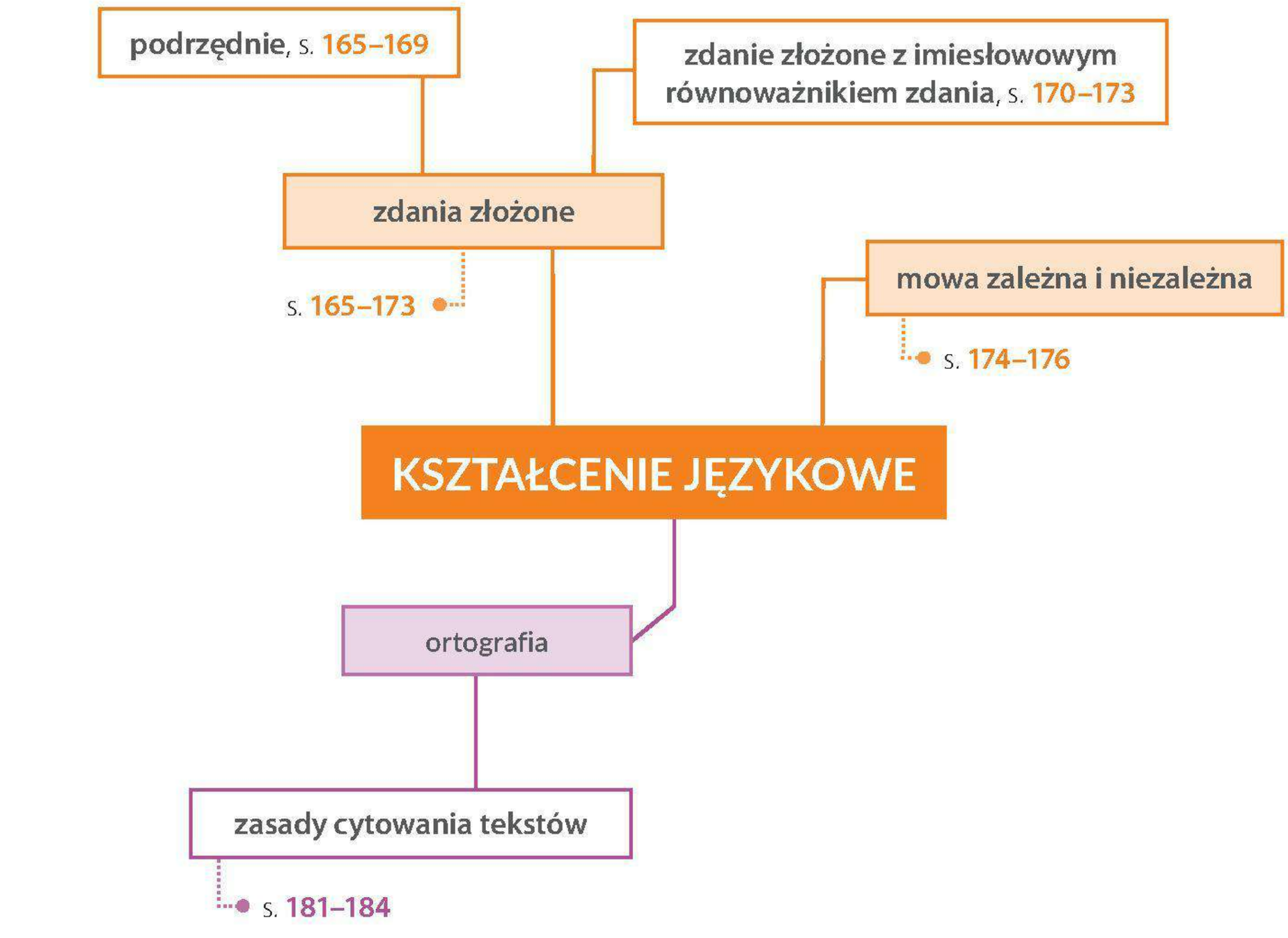
Antoine de Saint-Exupéry, *Mały Książę*, s. 152–157

motywy obecne w utworze:
- podróż
- dorastanie
- miłość
- przyjaźń
- mądrość
- samotność
- sens życia
- władza
- próżność
- chciwość

Zob. też: na s. 148–149 informacje o twórczości Ignacego Krasickiego

Podsumowanie

E WIESZ, UMIESZ, ZDASZ

WARTO PRZECZYTAĆ

- Sarah Crossan [sara krossan], *Tippi i ja*
- Yōko [joko] Ogawa, *Ukochane równanie profesora*
- R.J. Palacio [palasjo], *Cud chłopak* (lub *Cudowny chłopak*)
- Anna Höglund [heglund], *O tym można rozmawiać tylko z królikami*

WARTO OBEJRZEĆ

- *Green Book* [grin buk], reż. Peter Farrelly [piter fareli]
- *Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie*, reż. Paolo Genovese [dżenoweze]
- *Cudowny chłopak*, reż. Stephen Chbosky [stiwen czeboski]
- *To właśnie miłość*, reż. Richard Curtis [riczard kertis]

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

WYKONAJ W ZESZYCIE

Sean Covey[1]

7 nawyków skutecznego nastolatka (fragmenty)

Nie lubisz ludzi, którzy „wszystko wiedzą lepiej" od ciebie i podsuwają ci rozwiązania, zanim się dowiedzą, czego właściwie potrzebujesz. [...] Czy jednak wiesz, jak często tak właśnie robimy w naszych codziennych stosunkach?

[...]

Często się zdarza, że chcielibyśmy spadać z nieba jak Superman i rozwiązywać problemy każdego, zanim nawet zdążymy zrozumieć, na czym owe problemy polegają. Po prostu nie słuchamy. [...]

Klucz do dobrego porozumiewania się z ludźmi i do wywierania na nich wpływu może być ujęty w jednym zdaniu: Staraj się najpierw zrozumieć, potem być zrozumianym. Innymi słowy, najpierw słuchaj, potem mów. [...]

Żeby kogoś zrozumieć, musisz go najpierw wysłuchać. Ale uważaj! Większość z nas wcale nie wie, j a k słuchać. [...] słuchanie jest jedną z czterech podstawowych form porozumiewania się – oprócz czytania, pisania i mówienia. Jeśli się nad tym zastanowisz, od urodzenia ćwiczysz się w mówieniu, czytaniu i pisaniu. Lecz czy ktoś kiedyś zapisał się na kurs, po którego ukończeniu potrafiłby lepiej słuchać?

Kiedy ktoś do nas mówi, rzadko go słuchamy, ponieważ zwykle jesteśmy zbyt zajęci obmyślaniem odpowiedzi, osądzaniem go albo przefiltrowywaniem jego słów przez nasz własny pryzmat. Bardzo często obieramy jeden z następujących fatalnych sposobów słuchania: [...]

Z głową w chmurach słuchamy wtedy, gdy ktoś do nas mówi, lecz my go ignorujemy, gdyż myślami jesteśmy daleko [...]. Ktoś może mieć coś naprawdę ważnego do powiedzenia, ale my zostaliśmy już złapani przez nasze własne myśli.

Udawanie słuchania zdarza się nieco częściej. Wtedy również nie zwracamy uwagi na to, co ktoś mówi, ale przynajmniej udajemy, wtrącając od czasu do czasu: „aha", „no coś ty!", „to super" [...]. Nasz rozmówca zazwyczaj szybko się orientuje, że to, co ma nam do powiedzenia, nas nie interesuje.

Słuchanie przez własny pryzmat oznacza, że oglądamy wszystko z naszego punktu widzenia. Zamiast wczuć się w czyjąś sytuację, chcemy, by inni wczuli się w naszą. Stąd biorą się zapewnienia: „Och, dokładnie wiem, co czujesz!". Nigdy nie wiemy dokładnie, co czuje ktoś inny, wiemy tylko, co sami czujemy i zakładamy, że inni czują to samo. [...] Słuchanie przez własny pryzmat często przekształca się w grę o nazwie „Ależ to okropne", której uczestnicy prześcigają się w „przechwalaniu", rozmowa przeradza się w zawody. „T y uważasz, że miałeś zły dzień?! To jeszcze nic. Posłuchaj, co przytrafiło się m n i e!"

Przełożyły Anna Rędzio, Anna Zdziemborska

[1] **Sean Covey** [szon kowej]

Sprawdź, czy potrafisz

1. Uzupełnij poniższy tekst w taki sposób, aby stanowił streszczenie przytoczonego fragmentu książki Seana Coveya *7 nawyków skutecznego nastolatka*.

Tematem tekstu Seana Coveya jest ▨. Autor uświadamia czytelnikom, że ▨ i wylicza ▨.

2. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Używając form czasownikowych 1. os. lm., autor identyfikuje się z grupą, o której pisze.	P	F
Według autora tekstu *słyszenie* nie jest równoznaczne ze *słuchaniem*.	P	F

3. Odwołując się do przytoczonego tekstu, wyjaśnij, dlaczego ludzie nie słuchają swoich rozmówców. Nie cytuj.

4. Na podstawie przytoczonego fragmentu zredaguj trzy zasady skutecznego słuchania.

5. Które z poniższych zdań nie oddaje sensu przytoczonego fragmentu tekstu Seana Coveya? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

A. Słuchanie jest umiejętnością niemożliwą do opanowania.
B. Słuchanie jest sztuką, którą warto posiąść, jeśli się chce zrozumieć innych ludzi.
C. Słuchanie, do jakiego zachęca Sean Covey, jest cenną umiejętnością.
D. Słuchanie pomaga zrozumieć innych i pozyskać przyjaciół.

6. Zapoznaj się z poniższymi wypowiedzeniami, a następnie wykonaj zadania.

1. Słuchając wykładu nauczyciela, robiłem notatki.
2. Spojrzawszy na zdjęcie, ogarnął ją smutek.

6.1. Przekształć pierwsze wypowiedzenie, zastępując imiesłowowy równoważnik zdania zdaniem podrzędnym okolicznikowym.

6.2. Wyjaśnij, na czym polega błąd w drugim zdaniu.

7. Przeczytaj fragment tekstu i wykonaj zadania.

Gwałtownie, bez żadnego wstępu, zapytał mnie, jak gdyby po długim zastanowieniu się w samotności:

– Jeżeli baranek zjada krzaki, to czy je także kwiaty?

– Baranek je wszystko, co napotka.

– Nawet kwiaty, które mają kolce?

– Tak, nawet kwiaty, które mają kolce.

– A więc do czego służą kolce?

Nie wiedziałem. Byłem w tym momencie zajęty luzowaniem zbyt ściągniętego sworznia mego motoru. Niepokoiłem się bardzo, ponieważ zacząłem rozumieć, że uszkodzenie jest poważne, a woda do picia kończy się. Myślałem o najgorszym.

– Do czego służą kolce?

[...] Byłem zdenerwowany stanem mojej maszyny i odpowiedziałem byle co:

– Kolce nie służą do niczego. To tylko złośliwość kwiatów. [...]

– Nie wierzę ci. Kwiaty są słabe, są naiwne. One zabezpieczają się, jak mogą. Im się wydaje, że z kolcami są bardzo groźne.

Nie odpowiedziałem. Mówiłem sobie w tej chwili: „Jeżeli ten sworzeń nie puści, wybiję go młotkiem". [...]

– I ty sądzisz, że kwiaty...

– Ależ nie, nic nie sądzę. Odpowiedziałem byle co. Zajmuję się poważnymi sprawami.

7.1. Podaj tytuł utworu, z którego pochodzi cytat.

Tytuł:

7.2. Co utrudnia obu uczestnikom przytoczonego dialogu porozumienie się? W odpowiedzi odwołaj się do tekstu Seana Coveya.

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Ida Pierelotkin

Dwie połówki pomidora (fragmenty)

Fakt, że Zuzanka i Carlito[1] wyruszyli razem, jak rodzeństwo [...] czynił sytuację znacznie bardziej swojską i swobodną. [...]

– Twój kolega mówił, że, w przeciwieństwie do niego, bardzo lubisz rozmawiać – zaczęła Zuzanka, po dłuższej chwili wytężonego poszukiwania tematu do sympatycznej konwersacji. [...]

– To prawda – potwierdził z powagą, ożywiając się jak na wielbiciela dialogu przystało. – „Poza językiem nie ma myślenia", jak napisał Wittgenstein[2] – rzucił niby to od niechcenia, z miną człowieka, który cytatami z filozofów sypie bujniej niż piaskarka piaskiem. Zuzanka nie wytrzymała i parsknęła śmiechem.

Choć temat „gadanie kontra cisza" wybrała właściwie na chybił trafił [...], okazał się on niezwykle płodny i pojemny. [...] Całą drogę przegadali – czy raczej – gorączkowo przedyskutowali. [...] Jako ciekawostkę Zuzanka opowiedziała Carlitowi o skrajnym przypadku „mowofoba[3]" Mariusza i jego bezwzględnej wierności mottu „słowa są źródłem nieporozumień".

– Zdaje się, że ten zagorzały wróg słów potraktował te cztery zbyt... dosłownie – zauważył celnie Carlito.

– Prawdopodobnie Antoine de Saint-Exupéry miał na myśli – i trudno się z nim nie zgodzić – nadmiar słów, słowa głupio dobrane lub nieudolnie użyte: słowa zbyt mocne lub za słabe na daną okazję... – wyraziła swe przypuszczenie Zuzanka. – Ale nie rozmowę jako taką. Ostatecznie, to przecież właśnie ona jest szansą na dotarcie do sedna.

– Zgadzam się z tobą w znacznym stopniu – odparł Carlito, w skupieniu kiwając głową, na znak, że trawi jej wypowiedź. – Ale w ogóle nie zgadzam się z Małym Księciem. „Słowa są źródłem nieporozumień"... – pokręcił głową z wielkim niesmakiem. – Bardzo wygodny wykręt dla takich świrów, jak ten twój Mariusz: leniuchów werbalnych[4], którzy

[1] **Carlito** [karlito]

[2] **Wittgenstein** [witgensztajn]

[3] **mowofob** ktoś, kto boi się mówić – określenie wymyślone przez autorkę na wzór słów takich, jak *arachnofobia*, czyli strach przed pająkami, czy *klaustrofobia*, czyli strach przed przebywaniem w ciasnych, zamkniętych pomieszczeniach

[4] **werbalny** słowny

prawdopodobnie wierzą, że czego nie wyrażą oczy, dopowie body language[5] – zauważył ze śmiechem. [...] – Wizja ludzi czytających sobie w myślach poprzez wzajemne zaglądanie w oczy i szczery uścisk jest przepiękna, ale niestety nadzwyczaj naiwna – rzekł wyniośle. – Komunikacja wymaga pracy, wysiłku woli i nakładu energii.

Zuzanka przekrzywiła głowę, chłonąc jego wykład. [...]

– Jeżeli źródłem nieporozumień rzeczywiście są słowa, to przede wszystkim – te niewysłuchane! **Źródłem nieporozumień jest brak gotowości słuchania**! – zawołała gniewnie.

[5] **body language** [bodi lengłycz] język ciała

8. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem Zuzanki, że *źródłem nieporozumień jest brak gotowości słuchania*? Swoją odpowiedź uzasadnij dwoma argumentami.

9. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Carlito w rozmowie z Zuzanką jest

A. błyskotliwy i uważny.
B. opryskliwy i małomówny.
C. wesoły i otwarty.
D. wyniosły i przemądrzały.

10. Przekształć podane wypowiedzenie w mowę zależną.

Komunikacja wymaga pracy, wysiłku woli i nakładu energii – rzekł wyniośle Carlito.

11. W którym z poniższych wypowiedzeń występuje zdanie złożone podrzędnie? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

A. Komunikacja wymaga pracy, wysiłku woli i nakładu energii.
B. Ostatecznie, to przecież właśnie ona jest szansą na dotarcie do sedna.
C. Twój kolega mówił, że bardzo lubisz rozmawiać.
D. Zgadzam się z tobą w znacznym stopniu.

12. Przeczytaj definicję wyrazu *mowa* ze słownika języka polskiego.

1. zasób wyrazów, wyrażeń i zwrotów łączonych w wypowiedzi według reguł gramatycznych w celu porozumiewania się;
2. wypowiadanie czegoś, mówienie; zdolność mówienia;
3. sposób wymawiania wyrazów, sposób mówienia; wymowa;
4. dłuższa wypowiedź okolicznościowa, zwykle o charakterze uroczystym.

Słownik języka polskiego, red. Mieczysław Szymczak

W którym z podanych zdań użyto wyrazu *mowa* w znaczeniu 4.? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

A. Nie ma mowy, żeby to przedsięwzięcie się udało.
B. Na spotkaniu wolontariatu była mowa o pomocy w schronisku dla zwierząt.
C. Przewodniczący szkoły wygłosił mowę pochwalną na cześć siódmoklasistów.
D. Mowa potoczna różni się od języka literackiego mniejszą dbałością o dobór słów.

13. Zredaguj wypowiedź argumentacyjną, w której uzasadnisz tezę: *Skuteczna komunikacja wymaga wysiłku*. W swojej pracy odwołaj się do tekstów Seana Coveya i Idy Pierelotkin oraz własnych przemyśleń.

4 Człowieczeństwo

Ron Waddams [łodems],
Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw

farby akrylowe na desce

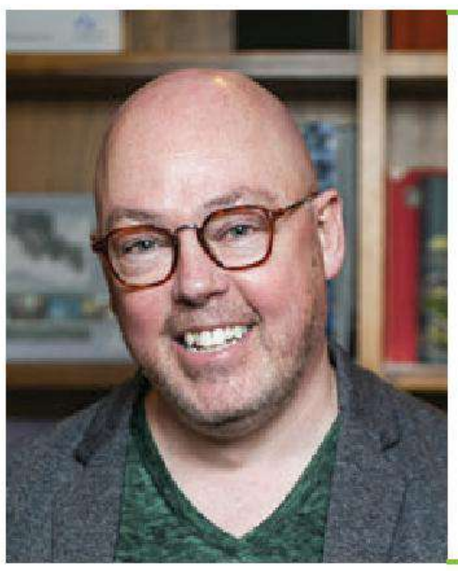
122 × 92 cm

kolekcja prywatna

1998 r.

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

1. Opowiedz, co widzisz na obrazie.
2. Przyjrzyj się rękom namalowanych postaci. Jakie gesty wykonują osoby dorosłe, a jakie – dzieci?
3. Zwróć uwagę na sposób ukazania poszczególnych sylwetek. Jak można zinterpretować przenikanie się kolorów i kształtów pomiędzy postaciami?
4. Tytuł obrazu jest cytatem z pierwszego artykułu *Powszechnej deklaracji praw człowieka*, który w całości brzmi: *Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa*. Jak rozumiesz te słowa? W jaki sposób – Twoim zdaniem – obraz nawiązuje do ich przesłania?

John Boyne [dżon bojn]
(ur. 1971 r.), irlandzki pisarz. Studiował literaturę angielską i kreatywne pisanie. Jest autorem książek dla dzieci i młodzieży oraz dla dorosłych, m.in.: *Noah ucieka*, *Lekkie życie Barnaby'ego Brocketa*, *Chłopiec na szczycie góry*, *Chłopiec w pasiastej piżamie*. W swoich utworach często porusza tematy związane z tolerancją oraz emocjami, które towarzyszą śmierci.

Zanim przeczytasz

Jak sądzisz, co daje społeczeństwu i światu to, że ludzie są różnorodni?

John Boyne

Lekkie życie Barnaby'ego Brocketa (fragmenty)

ODMIENNOŚĆ

Bohaterem tej historii jest Barnaby Brocket[1], ale by zrozumieć Barnaby'ego, trzeba najpierw zrozumieć jego rodziców – dwoje ludzi, którzy tak bardzo bali się każdego, kto był inny, że uczynili rzecz straszną, a konsekwencje ich czynu uderzyły we wszystkich, których kochali.

Zacznijmy więc opowieść od ojca Barnaby'ego, Alistaira[2], który uważał się za najnormalniejszą osobę na świecie. Mieszkał w normalnym domu, który znajdował się w normalnej dzielnicy, i przez całe życie robił normalne rzeczy w normalny sposób. Miał normalną żonę i dwoje normalnych dzieci.

[...]

Eleanor Bullingham[3] dorastała w Beacon Hill[4], w małym domu z widokiem na północne plaże Sydney[5]. Była oczkiem w głowie rodziców, ponieważ bezdyskusyjnie należała do najgrzeczniejszych dziewczynek w okolicy. Nigdy nie przeszła przez ulicę, dopóki nie zapaliło się zielone światło, mimo że nie nadjeżdżał żaden samochód. W autobusie ustępowała miejsca starszym, nawet gdy było mnóstwo innych wolnych miejsc do siedzenia. [...]

Nie było żadnych wątpliwości co do tego, że rodzina Brocketów była najprawdopodobniej najnormalniejszą rodziną [...] w całej Australii.

I wtedy przyszło na świat ich trzecie dziecko.

Barnaby Brocket wychynął na ten świat w piątek o północy, co już samo w sobie było fatalnym wyczuciem czasu, ponieważ Eleonor czuła się winna, że przez nią lekarz i pielęgniarka muszą być o takiej porze na nogach. [...]

W tej samej chwili, gdy poczuła, że jest już po wszystkim, usłyszała płacz dziecka. [...]

– O matko – powiedział wtedy doktor Snow[6], i to takim tonem, że zdziwiona Eleanor uniosła głowę znad poduszki.

– Coś nie tak? – zapytała.

[1] **Barnaby Brocket** [barnabi broket]
[2] **Alistaira** [Alystera]
[3] **Eleanor Bullingham** [elenor bulingem]
[4] **Beacon Hill** [bikon hil]
[5] **Sydney** [s-idnej]
[6] **Snow** [snoł]

– To zupełnie niezwykłe – odrzekł lekarz, a Eleanor zdołała usiąść, pomimo bólu w całym ciele, żeby popatrzeć na dziecko, które wzbudziło tak nietypową reakcję.

– Gdzie jest dziecko? – spytała, bo nie było go ani na rękach doktora Snowa, ani na łóżku. Dopiero teraz dostrzegła, że doktor i pielęgniarka nie patrzą na nią, ale wpatrują się z otwartymi ustami w sufit, gdzie nowo narodzone dziecko – jej dziecko – wisi rozpłaszczone na białych płytkach, patrząc w dół na trójkę dorosłych z łobuzerskim uśmiechem na buzi.

– Na suficie – odpowiedział doktor Snow, nie posiadając się ze zdumienia, bo dokładnie tak miały się sprawy z Barnabym. Trzecie dziecko urodzone w najnormalniejszej rodzinie, jaka kiedykolwiek żyła na południowej półkuli, już w pierwszych chwilach po urodzeniu pokazywało, że nie jest normalne, gdyż odmawiało przestrzegania najbardziej podstawowego z praw.

Prawa grawitacji. [...]

Barnaby został wypisany ze szpitala trzy dni później i przyjechał do domu, gdzie czekali na niego Henry i Melanie[7].

– Wasz brat jest trochę inny od nas – powiedział im tego dnia przy śniadaniu Alistair, ostrożnie dobierając słowa. – Jestem pewien, że to tylko chwilowe, ale bardzo przykre. Po prostu nie przyglądajcie mu się za bardzo, dobrze? Jeśli zobaczy, że zwraca na siebie uwagę, to go tylko zachęci, żeby jeszcze bardziej się wygłupiać.

Dzieci popatrzyły na siebie zaskoczone, nie rozumiejąc, co ich tata ma na myśli.

– Czy on ma dwie głowy? – zapytał Henry, sięgając po marmoladę. Rano lubił zjeść tost z odrobiną marmolady, wieczorem – z dżemem truskawkowym.

– Oczywiście, że nie ma dwóch głów – zaprzeczył Alistair z irytacją. – Czy słyszałeś, żeby ktoś miał dwie głowy?

– Wąż morski ma dwie głowy – odpowiedział Henry, który niedawno czytał książkę o morskim potworze zwanym Orco[8] i o tym, jak ten wywoływał prawdziwe kataklizmy w Oceanie Indyjskim.

– Zapewniam cię, że twój brat nie jest dwugłowym wężem morskim – skwitował Alistair.

– Czy on ma ogon? – spytała Melanie, zbierając puste miseczki i układając je równiutko w zmywarce. Pies nieokreślonej rasy i nieznanego pochodzenia, Kapitan W.E. Johns[9], podniósł łeb na dźwięk słowa „ogon" i zaczął gonić własny, biegając po całej kuchni, aż zakręciło mu się w głowie i padł na podłogę, zdyszany i dumny z siebie.

– Dlaczego mały chłopiec miałby mieć ogon? – westchnął Alistair. – Naprawdę, dzieci, wy to macie wyobraźnię. Zupełnie nie wiem po kim. Ani wasza matka, ani ja nie mamy wyobraźni i nigdy nie wychowywaliśmy was w taki sposób, żebyście wy ją miały.

– Chciałbym mieć ogon – powiedział Henry po zastanowieniu.

Kilka słów o książce

Lekkie życie Barnaby'ego Brocketa pokazuje w krzywym zwierciadle to, czym jest normalność i odmienność. John Boyne wpadł na zaskakujący pomysł – wykreował chłopca, który jest zaprzeczeniem podstawowego i tak oczywistego dla wszystkich prawa, jakim jest grawitacja. Barnaby staje się symbolem wszystkich tych, którzy łamią jakieś zasady, bo... są chorzy, inaczej wyglądają, myślą bądź czują. Lewitujący chłopak, podobnie do Małego Księcia, udaje się w podróż, podczas której spotyka innych. Jak skończą się jego perypetie? Czy kiedykolwiek przestanie latać? Zajrzyjcie do książki!

[7] **Melanie** [melani]
[8] **Orco** [orko]
[9] **W.E. Johns** [dablju i dżons]

– Chciałabym być morskim potworem z dwiema głowami – wyznała Melanie.

– Ale nie masz – uciął Alistair, patrząc na syna surowym wzrokiem. – A ty nie jesteś potworem – dorzucił, zwracając się do córki. – Więc zachowujmy się normalnie i posprzątajmy po sobie jak normalni ludzie. Mamy dzisiaj gościa, pamiętacie?

– Ale on nie jest żadnym gościem, prawda? – zapytał Henry, marszcząc czoło. – To nasz młodszy braciszek.

– Tak, oczywiście – potwierdził Alistair po krótkim wahaniu. [...]

Kiedy upłynęły cztery lata i nic się nie zmieniło, rodzice Barnaby'ego musieli pogodzić się z faktem, że nie był to żaden stan przejściowy; ich syn po prostu taki się urodził i taki zostanie. Alistair i Eleanor zabrali Barnaby'ego do miejscowego lekarza, który dokładnie go zbadał i zalecił, by dali mu kilka tabletek i zgłosili się ponownie następnego dnia rano, ale to nie przyniosło poprawy. Zawieźli go więc do specjalisty z innego miasta, ten zapisał mu antybiotyki, ale Barnaby ciągle unosił się w powietrzu, chociaż okazał się całkowicie odporny na grypę, która szalała w Kirribilli[10] w następnym tygodniu. W końcu rodzice pojechali z nim do samego centrum Sydney na spotkanie ze sławnym specjalistą, który tylko potrząsnął głową i powiedział, że chłopiec sam z tego wyrośnie.

– Chłopcy z reguły wyrastają ze wszystkiego – wyjaśnił, podsuwając im fakturę za konsultację, z całkiem sporą sumą, jeśli wziąć pod uwagę krótki czas wizyty. – Wyrastają ze spodni. Z dobrego zachowania. Z szacunku do rodziców. Musicie po prostu uzbroić się w cierpliwość, i tyle.

To wszystko w najmniejszym stopniu nie pomogło Alistairowi i Eleanor, co więcej, jeszcze pogłębiło ich frustrację. [...]

– Nie będę tego dłużej tolerować! – krzyknęła, patrząc w górę na Barnaby'ego, grożąc mu palcem i czując tak silną niechęć do tego małego chłopczyka, że w jej głowie znowu pojawiły się złe myśli. – Dłużej tego nie zniosę, Barnaby Brocket, rozumiesz, co do ciebie mówię? Jestem twoją matką i w tej chwili każę ci przestać latać. Natychmiast zejdź na dół!

– Ale ja nie umiem – odpowiedział Barnaby smutnym głosem.

– Natychmiast zejdź na dół! – wrzasnęła Eleanor, czerwona z wściekłości.

– Nie wiem jak – wyznał Barnaby. – Taki już jestem.

– W takim razie – oznajmiła Eleanor, kręcąc głową i wreszcie ściszając głos – przykro mi, ale muszę ci powiedzieć, że nie podoba mi się to, jaki jesteś.

Potem weszła do kuchni, zamknęła za sobą drzwi i nie odezwała się do nikogo ani słowem przez resztę dnia. [...]

– Pomyślałam, że może pójdziemy na spacer – powiedziała Eleanor. – Jest taka ładna pogoda, a żadne z nas nie wyszło z domu od ponad tygodnia. Co ty na to, nie sądzisz, że to dobry pomysł?

– Nie chcesz chyba wziąć mnie na smycz? – spytał Barnaby.

– Masz wybór – odparła Eleanor. – Albo smycz, albo worki z piaskiem[11].

Barnaby chwilę się zastanawiał.

– Wolę worki z piaskiem – zdecydował. [...]

Barnaby patrzył na morze, nic nie mówiąc. Burczało mu w brzuchu i miał właśnie zapytać, czy mogą kupić lody w ogrodzie botanicznym, kiedy nieoczekiwanie usłyszał

[10] **Kirribilli** dzielnica leżąca na przedmieściach Sydney

[11] Barnaby nosił worki z piaskiem, by nie odlecieć.

dźwięk rozrywanego materiału, a zaraz potem cichy syk, taki jaki wydaje wąż, gdy jest gotowy do ataku.

To Eleanor wycinała nożyczkami dziurę u spodu plecaka z piaskiem.

Cichy syk był dźwiękiem wysypującego się piasku, który powoli formował na ziemi, za Barnabym, piramidkę.

Chłopiec spojrzał w dół, zdezorientowany, potem w górę, na twarz swojej mamy, która tylko potrząsała głową, nie mogąc spojrzeć mu w oczy.

– Przykro mi, Barnaby – powiedziała – ale tak będzie najlepiej. […]

– Mamo! – zawołał ostatni raz, gdy był już na wysokości gałęzi drzew. – Pomóż mi! Przepraszam! Już nie będę się unosił! Już nie będę!

Przełożyła Tina Oziewicz

Po przeczytaniu

1. Wymień fantastyczne i realistyczne elementy świata przedstawionego we fragmencie utworu Johna Boyne'a.

Przypomnienie

Fikcja literacka to właściwość świata przedstawionego w utworze. Polega ona na tym, że świat ukazany w dziele zawsze jest całkowicie wymyślony, niezależnie od tego, czy jest on realistyczny, czy fantastyczny.

2. Sformułuj tezę, w której przedstawisz problem poruszony we fragmencie powieści.
3. Porównaj postawę rodziców i postawę rodzeństwa wobec Barnaby'ego. Oceń relacje rodzinne panujące w domu państwa Brocketów.
4. Jak myślisz, co czuł Barnaby w trakcie rozmowy z rozzłoszczoną mamą? Jak mogły wpłynąć na niego słowa *nie podoba mi się to, jaki jesteś*?
5. Jaką funkcję pełnią fragmenty humorystyczne w przytoczonym tekście?
6. Jakie mogą być przyczyny lęku przed innością? Odwołaj się do tekstu i własnych doświadczeń.
7. Dlaczego często decydujemy się na spełnianie oczekiwań innych ludzi? Przygotujcie na arkuszu papieru mapę myśli, która pomoże Wam odpowiedzieć na to pytanie.

8. Inność to przekleństwo czy dar od losu? Porozmawiajcie na ten temat w klasie.
9. Na podstawie przeczytanego fragmentu wyjaśnij znaczenie polskiego tytułu powieści Johna Boyne'a.

Romantyzm

Romantyczna randka, romantyczny chłopak, romantyczna dziewczyna, romantyczny nastrój – wszystko to zapewne kojarzy Ci się z miłością. Słowo ***romantyczny*** pojawiło się w języku polskim w XIX w. i początkowo oznaczało coś niezwykłego, nieprawdopodobnego, baśniowego. Słowem *romans* określano średniowieczne opowiadania o awanturniczych (też miłosnych) przygodach rycerzy.

Na co wskazuje nazwa *romantyzm*?

Romantyzm to utworzona od słowa *romantyczny* nazwa, której używa się m.in. w odniesieniu do angielskiej i niemieckiej literatury końca XVIII i początku XIX w. Literatura ta była głosem młodego pokolenia, które poszukiwało innych niż w oświeceniu sposobów poznania świata. Młodzi zwolennicy romantyzmu zalecali, by w życiu kierować się nie rozumem, lecz uczuciami. Zafascynowani potęgą natury, folklorem oraz wierzeniami ludowymi, szukali w nich prawdy, zasad moralnych, kontaktu ze światem nadprzyrodzonym (irracjonalnym), w którego istnienie wierzyli. Romantycy byli wyraźnie zbuntowani wobec rozumowego podejścia swoich poprzedników, o czym świadczą choćby pochodzące z utworu Adama Mickiewicza słowa: *Czucie i wiara silniej mówi do mnie / Niż mędrca szkiełko i oko* (Adam Mickiewicz, *Romantyczność* – utwór ze zbioru *Ballady i romanse*).

François Rude [fransła rid], *Marsylianka (Wymarsz ochotników w 1792 r.)*, lata 1833–1835

Od kiedy do kiedy?

Romantyzm rozpoczął się w czasie, kiedy Europa przeżywała bardzo burzliwy okres swojej historii. Dziejowe tło romantyzmu to z jednej strony rewolucja francuska, wojny napoleońskie i walki o wolność podejmowane przez różne zniewolone narody, w tym przez Polaków, a z drugiej strony – intensywny rozwój przemysłu zapoczątkowany przez rewolucję przemysłową. **Polski romantyzm** wyznaczają umowne daty 1822–1864.

Twórcy romantyzmu i bohaterowie ich dzieł

Pisarze i poeci romantyzmu cenili wolność twórczą, dlatego odrzucali obowiązujące w oświeceniu zasady dotyczące formy utworu. Uważali, że utwory powinny wypływać z wyobraźni artysty, powstawać pod wpływem natchnienia oraz wyrażać osobiste refleksje. Jeśli przyjrzymy się literaturze romantyzmu, zauważymy, że w wielu tekstach pojawili się bohaterowie będący indywidualistami. Nierzadko w losach tych postaci można odnaleźć nawiązania do doświadczeń samych pisarzy.

Bohater romantyczny często:

- jest tajemniczym samotnikiem, indywidualistą,
- doświadcza nieszczęśliwej, niespełnionej, ale pełnej wzniosłych uczuć miłości do wybranki,
- wierzy w istnienie świata nadprzyrodzonego i jego związek ze światem realnym,
- przyjmuje znaną z moralności ludowej zasadę, zgodnie z którą każde przewinienie musi zostać ukarane,
- poprzez kontakt z przyrodą, podróże, wybór miejsc kojarzonych ze światem irracjonalnym szuka sposobu na poznanie prawdy o sobie i świecie,
- kocha ojczyznę i jest gotów o nią walczyć.

Artysta o niezwykłej wyobraźni, indywidualista, samotnik, gotów na wszelkie poświęcenia dla dobra narodu, słuchający serca bardziej niż rozumu, kochający przyrodę, pozna pokrewną duszę w celu przeżywania nieszczęśliwej miłości. Spotkajmy się przy świetle księżyca w ruinach pobliskiego zamku lub nad brzegami jeziora. Czy zostaniesz moją wybranką?

Twój bohater romantyczny

Francesco Hayez [franczesko hajes], *Pocałunek*, 1859 r. Motyw miłości odgrywa ważną rolę w literaturze i sztuce romantyzmu.

Caspar David Friedrich [kaspar dawid frydryś], *Wejście na cmentarz*, ok. 1825 r. Brama cmentarna na tym obrazie to symbol miejsca znajdującego się pomiędzy życiem a śmiercią. Romantycy wierzyli we współistnienie świata żywych i zmarłych.

Sztuka romantyzmu

Romantycy odeszli w sztuce od rozwiązań wypracowanych w antyku i chętnie przejętych w oświeceniu. Dla romantyków ważne były emocje, namiętność i wyobraźnia. Malarze z tego okresu przedstawiali tajemnicze, często ukazujące potęgę natury, krajobrazy. Artyści wspierali także ruchy niepodległościowe – sceny walki to częsty motyw ich twórczości. Bohaterami dzieł romantycznych byli m.in. marzyciele, samotnicy, wojownicy.

Eugène Delacroix [ełżen delakrła], ***Wolność wiodąca lud na barykady***, 1830 r. Scena ukazana na obrazie jest bardzo dynamiczna.

Pascal Boyart [paskal bojart] **(PBoy)** [piboj] przedstawił współczesny protest w postaci **muralu** na jednej z paryskich ulic. Wzorował się na dziele znakomitego malarza.

Caspar David Friedrich [kaspar dawid fridriś], ***Wędrowiec nad morzem mgły***, ok. 1817 r. Odwrócony plecami mężczyzna to symbol samotnego romantyka szukającego w potędze nieokiełznanej, groźnej natury odpowiedzi na nurtujące go pytania.

Jak sądzisz, czy twórcy plakatu do filmu ***W ciemność. Star Trek*** z 2013 r. w reżyserii **Jeffreya Jacoba** [dżefreja dżejkoba] **Abramsa** inspirowali się słynnym obrazem?

Romantycy byli zafascynowani przyrodą, lubili przebywać w otoczeniu natury. Powstające w tym okresie ogrody nosiły minimalne ślady ingerencji człowieka, przypominały naturalne krajobrazy. Przykładem takiego miejsca są tzw. **ogrody angielskie**, m.in. ogród Stourhead [stałerhed] w hrabstwie Wiltshire [łyltszer] w Anglii.

Po przeczytaniu...

1. Poszukaj w albumach o sztuce lub w internecie obrazu Caspara Davida Friedricha *Dwaj mężczyźni kontemplujący księżyc*. Wyjaśnij, w jaki sposób dzieło to wpisuje się w romantyczną wizję życia i świata – co na to wpływa.
2. Znajdź w rzetelnych źródłach, np. albumach o sztuce, dzieła jednego z podanych malarzy polskiego romantyzmu. Określ, jaka tematyka w nich dominuje.

Piotr Michałowski, Artur Grottger,
Aleksander Orłowski

Adam Mickiewicz (1798–1855)

Uważany jest nie tylko za **twórcę polskiego romantyzmu**, lecz także za najważniejszego polskiego poetę – **wieszcza narodowego**, czyli natchnionego poetę, duchowego przewodnika, patriotę. W czasie studiów należał do organizacji prowadzącej działalność patriotyczną, za co trafił do więzienia. Choć nie brał udziału w powstaniu listopadowym, po jego upadku angażował się w działalność emigracji. Napisał także wówczas utwory, których tematyka dodawała sił narodowi polskiemu pod zaborami (np. *Redutę Ordona*). Jako romantyk zafascynowany folklorem w swojej twórczości odwoływał się do ludowych wierzeń, ukazywał współistnienie świata rzeczywistego i irracjonalnego, skupiał uwagę czytelników na roli przyrody, zasadach moralnych prostego ludu. Do najbardziej znanych dzieł Adama Mickiewicza należą *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie: historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem* oraz *Dziady* część III.

24 XII 1798
narodziny w Zaosiu

1815–1819
studia na Uniwersytecie Wileńskim

1822
debiutancki tomik poezji *Ballady i romanse*, początek romantyzmu w Polsce

1823
Dziady cz. II i IV

1831–1832
Dziady cz. III

1834
wydanie *Pana Tadeusza* w Paryżu

26 XI 1855
śmierć w Stambule

Co lubił?

- ☑ **improwizowanie i imprezowanie**
  Chętnie widziany w środowisku inteligencji europejskiej, często bywał na salonach. Zasłynął wówczas sztuką improwizowania, czyli wymyślania wierszy na poczekaniu.
- ☑ **podróżowanie**
  Zwiedził Rosję, Konstantynopol, Włochy. Mieszkał w Petersburgu, Odessie, Moskwie, na Krymie, w Rzymie, Paryżu, Dreźnie, Lozannie...
- ☑ **piesze wędrówki**
  Namawiał kolegów na 80-kilometrowe wycieczki! Chętnych nie było jednak łatwo znaleźć.

Z kim i dlaczego się spierał?

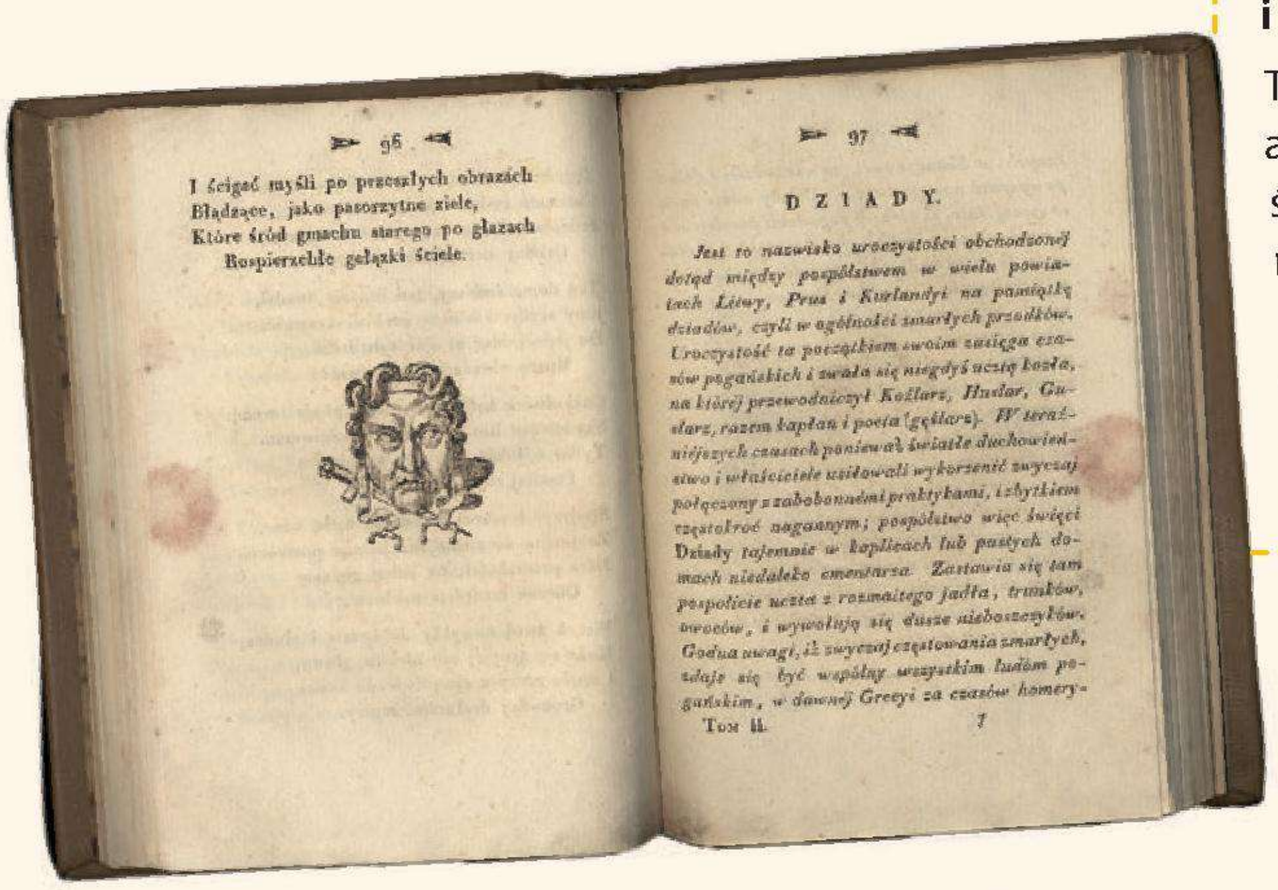
Wiele mówi się o sporze Adama Mickiewicza z Juliuszem Słowackim. Temat jest tak żywy, że nawet obecnie internauci poruszają go w dyskusjach, tworzą memy z wykorzystaniem sylwetek wieszczów, a nawet opowiadają się za jedną lub drugą stroną konfliktu. Jeśli między poetami był spór, to dotyczył on poezji. Obaj byli świadomi swojego talentu i tego, jaką rolę może odegrać ich twórczość w życiu narodu.

Dziady cz. II

Kilka słów o lekturze

II część *Dziadów* powstała w Kownie na przełomie 1820 i 1821 r. Mickiewicz opublikował ją razem z napisaną wkrótce potem IV częścią, w 1823 r. w Wilnie. Utwory te nazywa się *Dziadami wileńsko-kowieńskimi* – w odróżnieniu od napisanej już na emigracji, w 1832 r., części III, zwanej *Dziadami drezdeńskimi*. W okresie pracy nad częścią II poeta stworzył też część I (*Dziady. Widowisko*). Nie zdecydował się jednak nigdy na jej publikację.

Każda z części jest luźno powiązana z pozostałymi, jednak pojawiają się w nich wspólne elementy. We wszystkich występuje postać młodzieńca.

Pierwodruk *Dziadów* cz. II, 1823 r.

Kontekst

Ludowość

Romantycy interesowali się życiem mieszkańców wsi. W swoich utworach odwoływali się m.in. do ludowych wierzeń i zasad moralnych. W *Dziadach* cz. II Adam Mickiewicz ukazał pogański obrzęd, kultywowany na kresach wschodnich. Obchodzono go w nocy z 1 na 2 listopada. Zgromadzeni na nim ludzie pomagali duszom potępionym, które z różnych powodów musiały się błąkać. Celem rytuału było pozyskanie przychylności zjaw (dlatego częstowano je jedzeniem i napojami) oraz udzielenie im pomocy w osiągnięciu spokoju w zaświatach.

Współistnienie świata rzeczywistego i fantastycznego

Tematyka dziadów była dla Adama Mickiewicza atrakcyjna, ponieważ wskazywała na przenikanie się świata ziemskiego i nadprzyrodzonego. Według romantyków dusze zmarłych żyją obok żywych ludzi i się z nimi komunikują, a człowiek może je dostrzec i zrozumieć jedynie wtedy, gdy kieruje się uczuciami oraz intuicją, a nie rozumem i zdrowym rozsądkiem.

Scena z inscenizacji *Dziadów* cz. II w Teatrze Nowym w Zabrzu, reż. Irena Jun, 2000 r.

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie... – obrzęd dziadów

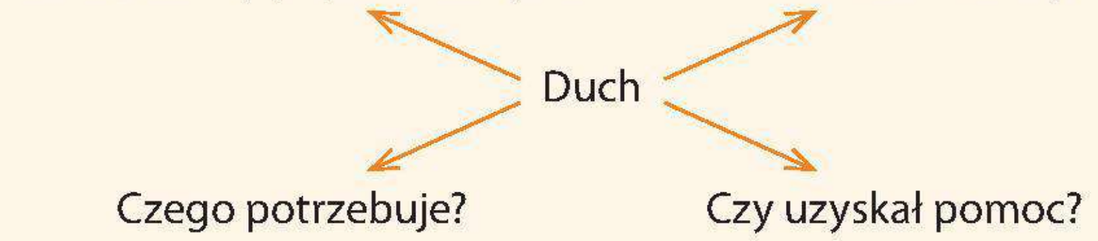
1. Odwołując się do tekstu poprzedzającego część właściwą dramatu, wyjaśnij, na czym polegał obrzęd poświęcony zmarłym.
2. Jaki jest nastrój utworu? Co na to wpływa?
3. Co jest tematem utworu *Dziady* cz. II? Gdzie i kiedy odbywają się przedstawione w nim wydarzenia?
4. Kim jest i jaką funkcję pełni Guślarz?
5. Jaką rolę odgrywają duchy zmarłych wobec ludzi żyjących?
6. Przerysuj tabelę do zeszytu i ją uzupełnij.

Czynności wykonywane przez uczestników obrzędu	Duch, który pojawił się w wyniku tych czynności	Wygląd zjawy
?	?	?

7. Jakich informacji na temat ostatniej zjawy, która pojawia się podczas obrzędu, dostarcza wiersz *Upiór* poprzedzający II część *Dziadów*?

Motyw winy i kary

1. Rozpoznaj duchy ukazane na ilustracjach 1–3. Następnie opisz każdego z nich, wykorzystując poniższy schemat. Zadanie wykonaj w zeszycie.

1.

Czesław Borys Jankowski, ilustracja do *Dziadów*, 1896 r.

2.

Pocztówka ze spektaklu *Dziady* Adama Mickiewicza w inscenizacji Stanisława Wyspiańskiego, wykonana według fotografii Józefa Sebalda, 1902 r.

3.

Pocztówka ze spektaklu *Dziady* Adama Mickiewicza w inscenizacji Stanisława Wyspiańskiego, wykonana według fotografii Józefa Sebalda, 1919 r.

Spotkanie z lekturą

2. Jak rozumiesz przestrogi wypowiedziane przez poszczególne duchy? Jaka nauka wypływa z każdej z nich? Sporządź w zeszycie notatkę na ten temat.

Kto nie doznał goryczy ni razu,
Ten nie dozna słodyczy w niebie.

Kto nie dotknął ziemi ni razu,
Ten nigdy nie może być w niebie.

Bo kto nie był ni razu człowiekiem,
Temu człowiek nic nie pomoże.

☆ **3.** Sporządź katalog zawierający tytuły utworów literackich i filmowych, w których występuje motyw winy i kary.

4. Czy dostrzegasz podobieństwa między duchami z *Opowieści wigilijnej* a duchami, które pojawiają się w utworze *Dziady*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Dramat pełen zagadek

1. Zapoznaj się z definicją dramatu, a następnie wskaż, które elementy *Dziadów* cz. II świadczą o ich przynależności do tego rodzaju literackiego.

Nowa wiadomość

Dramat to jeden z trzech rodzajów literackich (obok epiki i liryki). Obejmuje utwory, które:

- są przeznaczone do wystawienia na scenie,
- składają się z **tekstu głównego** i **pobocznego**.

Tekst główny stanowią wypowiedzi bohaterów, najczęściej są to **dialogi**, czyli rozmowy dwóch lub więcej postaci. Oprócz dialogów w tekście głównym występują też **monologi** – dłuższe wypowiedzi pojedynczej postaci.

Tekst poboczny, inaczej **didaskalia**, to uwagi autora dotyczące dekoracji, kostiumów, zachowania postaci, sposobu gry aktorów, oświetlenia itd.

- Dramat zazwyczaj jest podzielony na **akty**, czyli spójne dłuższe fragmenty akcji, najczęściej zakończone jakimś ważnym wydarzeniem.
- Akty dzielą się na **sceny**, które są drobnymi cząstkami różniącymi się np. miejscem akcji lub występującymi osobami.
- Dwoma podstawowymi gatunkami dramatycznymi są **tragedia** i **komedia**.

Przykład:

William [łyliam] *Szekspir, „Romeo i Julia”*[1] *(fragment)*

podział na akty

Akt trzeci

podział na sceny

[...]

SCENA PIĄTA

Pokój JULII. Wchodzą ROMEO i JULIA.

didaskalia, czyli tekst poboczny

JULIA

osoby dramatu

Chcesz już iść? Jeszcze ranek nie tak bliski,
Słowik to, a nie skowronek się zrywa
I śpiewem przeszył trwożne ucho twoje.
Co noc on śpiewa owdzie na gałązce
Granatu, wierzaj mi, że to był słowik.

tekst główny, czyli wypowiedzi bohaterów

ROMEO

Skowronek to, ów czujny herold ranku,
Nie słowik; widzisz te zazdrosne smugi,
Co tam na wschodzie złocą chmur krawędzie?
Pochodnie nocy już się wypaliły
I dzień się wspina raźnie na gór szczyty.
Chcąc żyć, iść muszę lub zostając – umrzeć.

Przełożył Józef Paszkowski
wolnelektury.pl [dostęp: 27.04.2020]

[1] **„Romeo i Julia”** to jeden z najpiękniejszych dramatów wszech czasów. Tytułowi bohaterowie są symbolem tragicznej miłości.

2. Które wydarzenie zburzyło przewidziany porządek dziadów? Jak zareagowali na nie Guślarz i zebrany lud?
3. Kim jest milcząca postać z zakończenia dramatu – zjawą czy żywym człowiekiem? Porozmawiajcie o tym w grupach, a następnie przedstawcie w klasie Wasze stanowiska.
4. Wyjaśnij, jak rozumiesz zakończenie *Dziadów* cz. II.
5. Zinterpretuj motto utworu pochodzące z dramatu Szekspira: *Są dziwy w niebie i na ziemi, o których ani śniło się waszym filozofom*. Jaki dostrzegasz związek między treścią tego cytatu a poglądami romantyków? → motto, s. 350
6. Wysłuchaj słuchowiska *Dziady* cz. II (na przykład na stronie www.youtube.com) przygotowanego przez Stowarzyszenie Evviva l'arte [ewiwa larte]. Co najbardziej zwróciło Twoją uwagę?
7. Opracujcie w grupach własny pomysł na przedstawienie na podstawie wybranego fragmentu *Dziadów* cz. II. Zwróćcie uwagę na scenografię, ważne rekwizyty, kostiumy aktorów.

Adam Mickiewicz

Dziady, część II (fragmenty)

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Romantyzm

GUŚLARZ
Patrzcie, ach, patrzcie do góry,
Cóż tam pod sklepieniem świeci?
Oto złocistymi pióry
Trzepioce się dwoje dzieci.
Jak listek z listkiem w powiewie,
Kręcą się pod cerkwi wierzchołkiem;
Jak gołąbek z gołąbkiem na drzewie,
Tak aniołek igra z aniołkiem.

GUŚLARZ I STARZEC
Jak listek z listkiem w powiewie,
Kręcą się pod cerkwi wierzchołkiem;
Jak gołąbek z gołąbkiem na drzewie,
Tak aniołek igra z aniołkiem.

ANIOŁEK
do jednej z wieśniaczek
Do mamy lecim, do mamy.
Cóż to, mamo, nie znasz Józia?
Ja to Józio, ja ten samy,
A to siostra moja Rózia.
My teraz w raju latamy,
Tam nam lepiej niż u mamy.
Patrz, jakie główki w promieniu,
Ubiór z jutrzenki[1] światełka,
A na oboim ramieniu[2]
Jak u motylków skrzydełka:
W raju wszystkiego dostatek,
Co dzień to inna zabawka:
Gdzie stąpim[3], wypływa trawka,
Gdzie dotkniem, rozkwita kwiatek.
Lecz choć wszystkiego dostatek,
Dręczy nas nuda i trwoga.
Ach, mamo, dla twoich dziatek
Zamknięta do nieba droga!

[1] **jutrzenka**
zorza, zjawisko świetlne związane ze wschodem lub z zachodem słońca

[2] **na oboim ramieniu**
na ramionach u obojga

[3] **stąpim**
stawimy nogi

CHÓR
Lecz choć wszystkiego dostatek,
Dręczy ich nuda i trwoga,
Ach, mamo, dla twoich dziatek
Zamknięta do nieba droga!

GUŚLARZ
Czego potrzebujesz, duszeczko,
Żeby się dostać do nieba?
Czy prosisz o chwałę Boga,
Czyli o przysmaczek słodki,
Są tu pączki, ciasta, mleczko
I owoce, i jagódki.
Czego potrzebujesz, duszeczko,
Żeby się dostać do nieba?

ANIOŁEK
Nic nam, nic nam nie potrzeba.
Zbytkiem słodyczy na ziemi
Jesteśmy nieszczęśliwemi.
Ach, ja w mojem życiu całem
Nic gorzkiego nie doznałem.
Pieszczoty, łakotki, swawole,
A co zrobię, wszystko caca[4].
Śpiewać, skakać, wybiec w pole,
Urwać kwiatków dla Rozalki,
Oto była moja praca,
A jej praca stroić lalki.
Przylatujemy na Dziady
Nie dla modłów i biesiady,
Niepotrzebna msza ofiarna;
Nie o pączki, mleczka, chrusty –
Prosim gorczycy dwa ziarna;
A ta usługa tak marna
Stanie za wszystkie odpusty[5].
Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
Że według bożego rozkazu:
Kto nie doznał goryczy ni razu,
Ten nie dozna słodyczy w niebie.

[4] **caca**
dobrze, ładnie
[5] **odpust**
darowanie kary za grzech w wyniku wypełnienia określonych warunków

Uczestnicy obrzędu dziadów gromadzą się w kaplicy. Przedstawienie *Dziadów* w Teatrze Narodowym w Warszawie, reż. Eimuntas Nekrošius [nekroszius], 2016 r.

CHÓR
Bo słuchajmy i zważmy u siebie,
Że według bożego rozkazu:
Kto nie doznał goryczy ni razu,
Ten nie dozna słodyczy w niebie.

Po przeczytaniu

1. Na podstawie przytoczonego fragmentu *Dziadów* cz. II wyjaśnij, dlaczego droga do nieba jest zamknięta dla dzieci.
2. Czego symbolem są dwa ziarnka gorczycy, o które proszą duchy?
3. Wyjaśnij, jaką rolę w przytoczonym fragmencie utworu Adama Mickiewicza odgrywa chór.
4. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Porównania: *Jak listek z listkiem w powiewie, / Kręcą się pod cerkwi wierzchołkiem; / Jak gołąbek z gołąbkiem na drzewie, / Tak aniołek igra z aniołkiem* wskazują na cechy wyglądu opisywanych osób.	P	F
Guślarz, używając zdrobnień pod adresem Aniołka, nadaje swojej wypowiedzi ironiczny charakter.	P	F

5. Zapoznaj się z podanym cytatem. Jaki dostrzegasz związek między jego przesłaniem a nauką wypływającą z wypowiedzi Aniołka?

> Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
> Że według bożego rozkazu,
> Kto raz słowem trafił w sen ułudny,
> Ten nie zazna szczęścia ni razu!
>
> Julian Tuwim, *Bagdad, czyli o przyszłym poecie* (fragm.)

6. Odwołując się do znajomości całego utworu *Dziady* cz. II Adama Mickiewicza, ułóż w punktach zasady, według których powinni żyć ludzie, aby po śmierci ich dusza zaznała spokoju.
7. ☆ Co łączy – według Ciebie – dramat Mickiewicza z obrazem Caspara Davida Friedricha *Cmentarz w śniegu*? Odpowiedź uzasadnij.

Caspar David Friedrich [kaspar dawid fridriś], *Cmentarz w śniegu*, ok. 1826 r.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Romantyzm

Zanim przeczytasz

Jakie skutki może przynieść złamanie danego słowa?

Adam Mickiewicz

Świtezianka

WYOBRAŹNIA

Jakiż to chłopiec piękny i młody?
Jaka to obok dziewica?
Brzegami sinej Świteziu[1] wody
Idą przy świetle księżyca.

Ona mu z kosza daje maliny,
A on jej kwiatki do wianka;
Pewnie kochankiem jest tej dziewczyny,
Pewnie to jego kochanka.

Każdą noc prawie, o jednej porze,
Pod tym się widzą modrzewiem.
Młody jest strzelcem w tutejszym borze;
Kto jest dziewczyna? – ja nie wiem.

Skąd przyszła? – darmo śledzić kto pragnie;
Gdzie uszła? – nikt jej nie zbada.
Jak mokry jaskier[2] wschodzi na bagnie,
Jak ognik nocny przepada.

„Powiedz mi piękna, luba[3] dziewczyno,
Na co nam te tajemnice.
Jaką przybiegłaś do mnie drożyną[4]?
Gdzie dom twój, gdzie są rodzice?

Minęło lato, zżółkniały liścia[5]
I dżdżysta nadchodzi pora:
Zawsze mam czekać twojego przyścia
Na dzikich brzegach jeziora?

Zawszeż po kniejach jak sarna płocha,
Jak upiór błądzisz w noc ciemną?
Zostań się lepiej z tym, kto cię kocha,
Zostań się, o luba, ze mną!

Chateczka moja stąd niedaleka
Pośrodku gęstej leszczyny;
Jest tam dostatkiem owoców, mleka,
Jest tam dostatkiem zwierzyny".

„Stój, stój – odpowie – hardy młokosie[6],
Pomnę[7], co ojciec rzekł stary;
Słowicze wdzięki w mężczyzny głosie,
A w sercu lisie zamiary.

Więcej się waszej obłudy boję,
Niż w zmienne ufam zapały,
Może bym prośby przyjęła twoje;
Ale czy będziesz mnie stały?[8]"

Chłopiec przyklęknął, chwycił w dłoń piasku[9],
Piekielne wzywał potęgi,
Klął się[10] przy świętym księżyca blasku...
Lecz czy dochowa przysięgi?

„Dochowaj, strzelcze, to moja rada:
Bo kto przysięgę naruszy,
Ach, biada jemu, za życia biada!
I biada jego złej duszy!"

To mówiąc, dziewka więcej nie czeka,
Wieniec włożyła na skronie,
I pożegnawszy strzelca z daleka,
Na zwykłe uchodzi błonie[11].

Próżno się za nią strzelec pomyka[12],
Rączym wybiegom nie sprostał,
Znikła jak lekki powiew wietrzyka,
A on sam jeden pozostał.

[1] **Świteź** jezioro w rodzinnych stronach Mickiewicza, jezioro to było własnością Michała Wereszczaka, brata Maryli Wereszczakówny – młodzieńczej miłości poety

[2] **jaskier** roślina o jasnożółtych kwiatach

[3] **luba** dawniej: miła, ulubiona

[4] **drożyna** dróżka

[5] **liścia** dawniej: liście

[6] **hardy młokos** zuchwały młodzieniec

[7] **pomnę** przypomnę

[8] **czy będziesz mnie stały?** dawniej: czy będziesz mi wierny?

[9] **chwycił w dłoń piasku** według prastarego zwyczaju przysięgi składano na bóstwa podziemne, biorąc garść ziemi do ręki

[10] **klął się** zaklinał się, przysięgał

[11] **błonie** rozległa równina porośnięta trawą

[12] **pomyka** biegnie

Sam został, dziką powraca drogą,
Ziemia uchyla się grząska,
Cisza wokoło, tylko pod nogą
Zwiędła szeleszcze gałązka.

Idzie nad wodą, błędny krok niesie,
Błędnemi strzela oczyma;
Wtem wiatr zaszumiał po gęstym lesie,
Woda się burzy i wzdyma.

Burzy się, wzdyma, pękają tonie,
O niesłychane zjawiska!
Ponad srebrzyste Świtezi błonie
Dziewicza piękność wytryska.

Jej twarz jak róży bladej zawoje,
Skropione jutrzenki łezką;
Jako mgła lekka, tak lekkie stroje
Obwiały postać niebieską.

„Chłopcze mój piękny, chłopcze mój młody –
Zanuci czule dziewica –
Po co wokoło Świteziu wody
Błądzisz przy świetle księżyca?

Po co żałujesz dzikiej wietrznicy[13],
Która cię zwabia w te knieje,
Zawraca głowę, rzuca w tęsknicy,
I może jeszcze się śmieje?

Daj się namówić czułym wyrazem,
Porzuć wzdychania i żale,
Do mnie tu, do mnie, tu będziem razem
Po wodnym pląsać krysztale.

Czy zechcesz, niby jaskółka chybka[14],
Oblicze tylko wód muskać,
Czy zdrów jak rybka, wesół jak rybka,
Cały dzień ze mną się pluskać.

A na noc w łożu srebrnej topieli[15],
Pod namiotami źwierciadeł,
Na miękkiej wodnych lilijek bieli,
Śród boskich usnąć widziadeł".

Wtem z zasłon błysną piersi łabędzie,
Strzelec w ziemię patrzy skromnie,
Dziewica w lekkim zbliża się pędzie
I „Do mnie – woła – pójdź do mnie!"

I na wiatr lotne rzuciwszy stopy,
Jak tęcza śmiga w krąg wielki,
To znowu siekąc wodne zatopy,
Srebrnemi pryska kropelki.

Podbiega strzelec i staje w biegu,
I chciałby skoczyć, i nie chce;
Wtem modra fala, prysnąwszy z brzegu,
Z lekka mu w stopy załechce.

I tak go łechce, i tak go znęca[16],
Tak się w nim serce rozpływa,
Jak gdy tajemnie rękę młodzieńca
Ściśnie kochanka wstydliwa.

Zapomniał strzelec o swej dziewczynie,
Przysięgą pogardził świętą,
Na zgubę oślep bieży[17] w głębinie,
Nową zwabiony ponętą[18].

Bieży i patrzy, patrzy i bieży,
Niesie go wodne przestworze,
Już z dala suchych odbiegł wybrzeży,
Na średnim[19] igra jeziorze.

I już dłoń śnieżną w swej ciśnie dłoni,
W pięknych licach topi oczy,
Ustami usta różane goni,
I skoczne okręgi toczy.

[13] **wietrznica** lekkomyślna dziewczyna
[14] **chybka** szybka i zwinna
[15] **topiel** głębina
[16] **znęca** nęci, kusi
[17] **bieży** biegnie
[18] **zwabiony ponętą** zwabiony pokusą
[19] **na średnim [...] jeziorze** na środku jeziora

Wtem wietrzyk świsnął, obłoczek pryska,
Co ją w łudzącym krył blasku,
Poznaje strzelec dziewczynę z bliska:
Ach, to dziewczyna spod lasku!

„A gdzie przysięga? gdzie moja rada?
Wszak kto przysięgę naruszy,
Ach, biada jemu, za życia biada!
I biada jego złej duszy!

Nie tobie igrać przez srebrne tonie
Lub nurkiem pluskać w głąb jasną;
Surowa ziemia ciało pochłonie,
Oczy twe żwirem zagasną.

A dusza przy tym świadomem[20] drzewie
Niech lat doczeka tysiąca,
Wiecznie piekielne cierpiąc zarzewie[21],
Nie ma czem zgasić gorąca".

Słyszy to strzelec, błędny krok niesie,
Błędnemi rzuca oczyma.
A wicher szumi po gęstym lesie,
Woda się burzy i wzdyma.

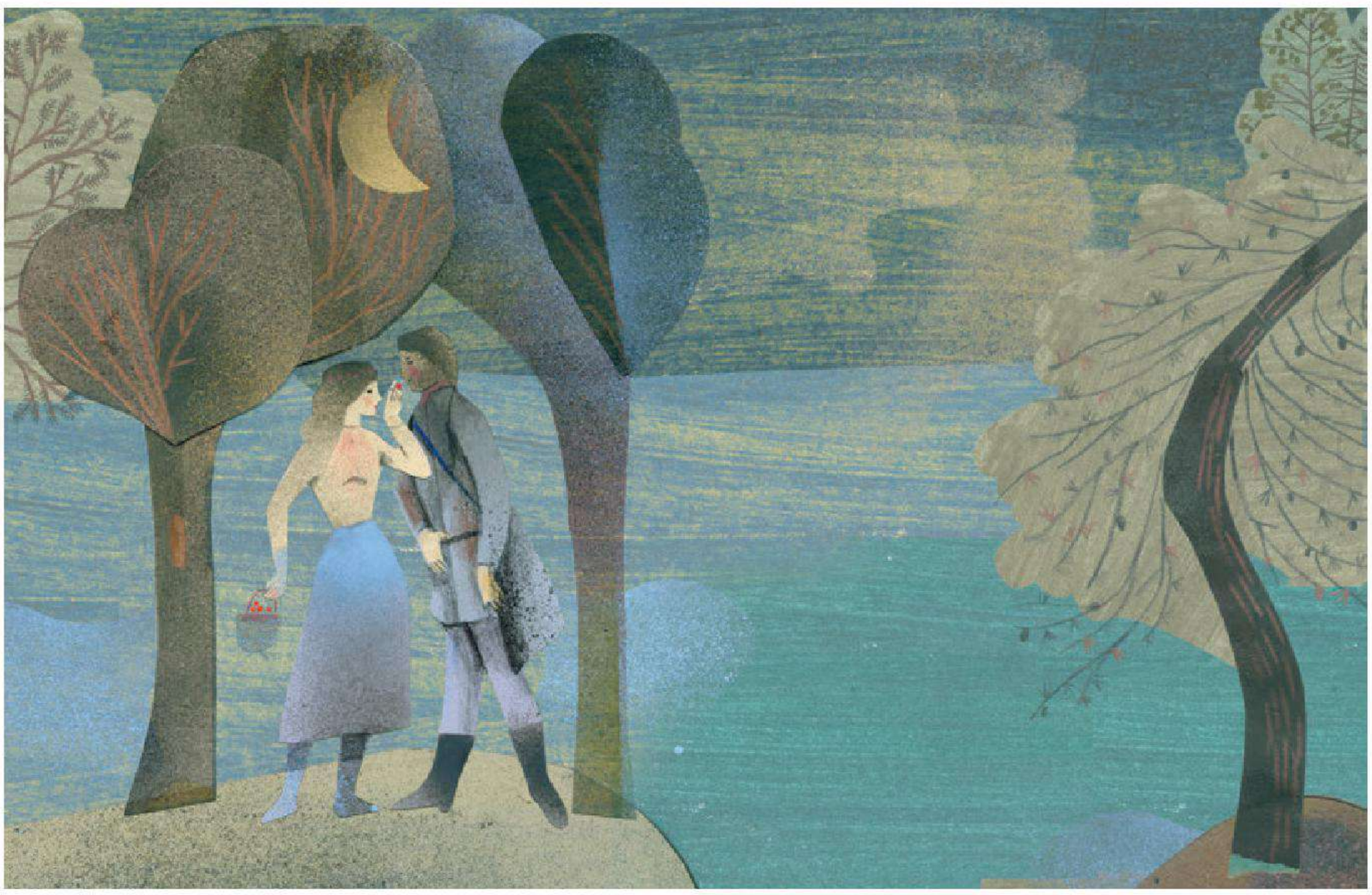
Burzy się, wzdyma i wre aż do dna,
Kręconym nurtem pochwyca,
Roztwiera paszczę otchłań podwodna,
Ginie z młodzieńcem dziewica.

Woda się dotąd burzy i pieni,
Dotąd przy świetle księżyca
Snuje się para znikomych cieni:
Jest to z młodzieńcem dziewica.

Ona po srebrnym pląsa jeziorze,
On pod tym jęczy modrzewiem.
Któż jest młodzieniec? – Strzelcem był w borze.
A kto dziewczyna? – Ja nie wiem.

[20] **świadome drzewo** drzewo, które było świadkiem wydarzeń

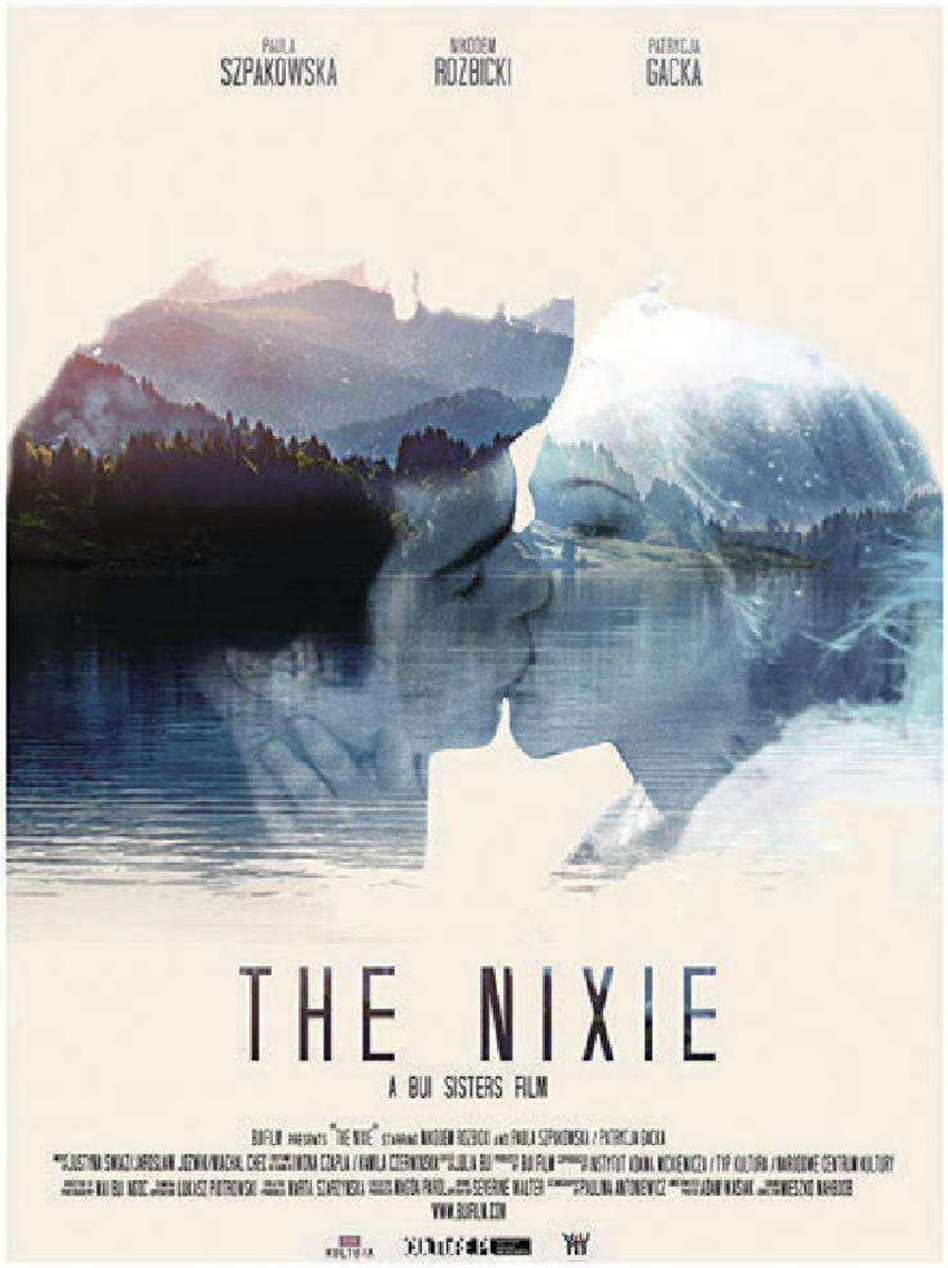
[21] **zarzewie** żar

Marianna Sztyma, ilustracja do balladyy *Świtezianka*

Po przeczytaniu

1. Przygotuj plan wydarzeń przedstawionych w utworze.
2. Określ czas i miejsce zdarzeń przedstawionych w *Świteziance*.
3. Które elementy opowiadanej historii są fantastyczne, a które – realistyczne?
4. Scharakteryzuj postać strzelca oraz jego zachowanie.
5. Jakie motywy kierowały postępowaniem Świtezianki?
6. Oceńcie zasadność kary, którą poniósł strzelec. Zastanówcie się nad tym, czy była ona odpowiednia do przewinienia.
7. W jaki sposób narrator opowiada o zachowaniach bohaterów? Jaki jest jego stosunek do opowiadanej historii? O czym to świadczy?
8. Odszukaj w tekście fragment, w którym narrator zawarł naukę moralną. Własnymi słowami wyjaśnij jej sens.
9. Jaki jest nastrój utworu Adama Mickiewicza? Które elementy ten nastrój budują?
10. Jaką rolę odgrywa w utworze przyroda? Jak się zachowuje w obliczu poszczególnych wydarzeń?
11. Powiedz, które elementy utworu kojarzą się z ludowymi opowieściami. Zwróć uwagę na miejsce akcji, przestrzeń, postacie bohaterów, rolę przyrody itp.

Plakat do filmu powstałego na podstawie ballady *Świtezianka*

Nowa wiadomość

- **Ballada** to wierszowany utwór o niesamowitych, często fantastycznych, wydarzeniach, które mogą budzić grozę. Nawiązuje do legend, wierzeń ludowych i moralności ludowej. Istotną rolę odgrywa w niej przyroda, która jest ukazana jako świadek zdarzeń.
- Ballada łączy elementy **liryki** (podział na strofy, bogaty w środki stylistyczne język: powtórzenia, epitety, metafory, porównania), **epiki** (m.in.: fabuła, narrator, bohaterowie), i **dramatu** (dialogi).

12. Na podstawie utworu Adama Mickiewicza powstał w 2018 r. film krótkometrażowy *The Nixie* [de nyks-i]. Które cechy tego tekstu literackiego mogą pomóc w przełożeniu go na język filmu?
13. Przyjrzyj się ilustracji do ballady autorstwa Marianny Sztymy na s. 210. Do którego fragmentu tekstu nawiązuje rysunek? W jaki sposób została przedstawiona sceneria i postacie? Czy – Twoim zdaniem – grafika oddaje nastrój ballady? Dlaczego tak sądzisz?
14. Napisz pracę na temat: *Na czym polega słowność i jakie znaczenie ma ta cecha w relacjach międzyludzkich?* W pracy odwołaj się do *Świtezianki*, innego utworu oraz własnych doświadczeń.

Co już wiemy o twórczości Adama Mickiewicza?

Poznane utwory

ŚWITEZIANKA

- **czas akcji**: nieokreślony
- **miejsce akcji**: okolice jeziora Świteź
- **bohaterowie**: nimfa wodna Świtezianka i strzelec
- **temat**: nieszczęśliwa historia miłości Świtezianki i strzelca
- **problematyka**: miłosne pokusy, niedotrzymywanie obietnic, brak wierności, motyw winy i kary
- **rola natury**: groźna przyroda jest świadkiem wydarzeń, wpływa na ludzkie losy
- **przesłanie**: zło musi być ukarane, należy być wiernym w miłości i dotrzymywać słowa

Gatunek – ballada

- cechy epiki (fabuła, narrator, bohaterowie), liryki (język bogaty w środki stylistyczne: powtórzenia, epitety, metafory, porównania) i dramatu (dialogi)
- melodyjność, refreny
- odwołania do legend i wierzeń ludowych
- znacząca rola natury, przyrody
- elementy fantastyki
- nastrój grozy i tajemniczości

Po przeczytaniu

1. Przeczytaj wybrane fragmenty z poezji Adama Mickiewicza i powiedz własnymi słowami, jakie prawdy moralne przekazują.

Bo kto nie był ni razu człowiekiem,
Temu człowiek nic nie pomoże.

(Widmo Złego Pana, *Dziady* cz. II)

Kto nie doznał goryczy ni razu,
Ten nie dozna słodyczy w niebie.

(Aniołek, *Dziady* cz. II)

Kto nie dotknął ziemi ni razu,
Ten nigdy nie może być w niebie.

(Dziewczyna, *Dziady* cz. II)

Wszak kto przysięgę naruszy,
Ach, biada jemu, za życia biada!
I biada jego złej duszy!

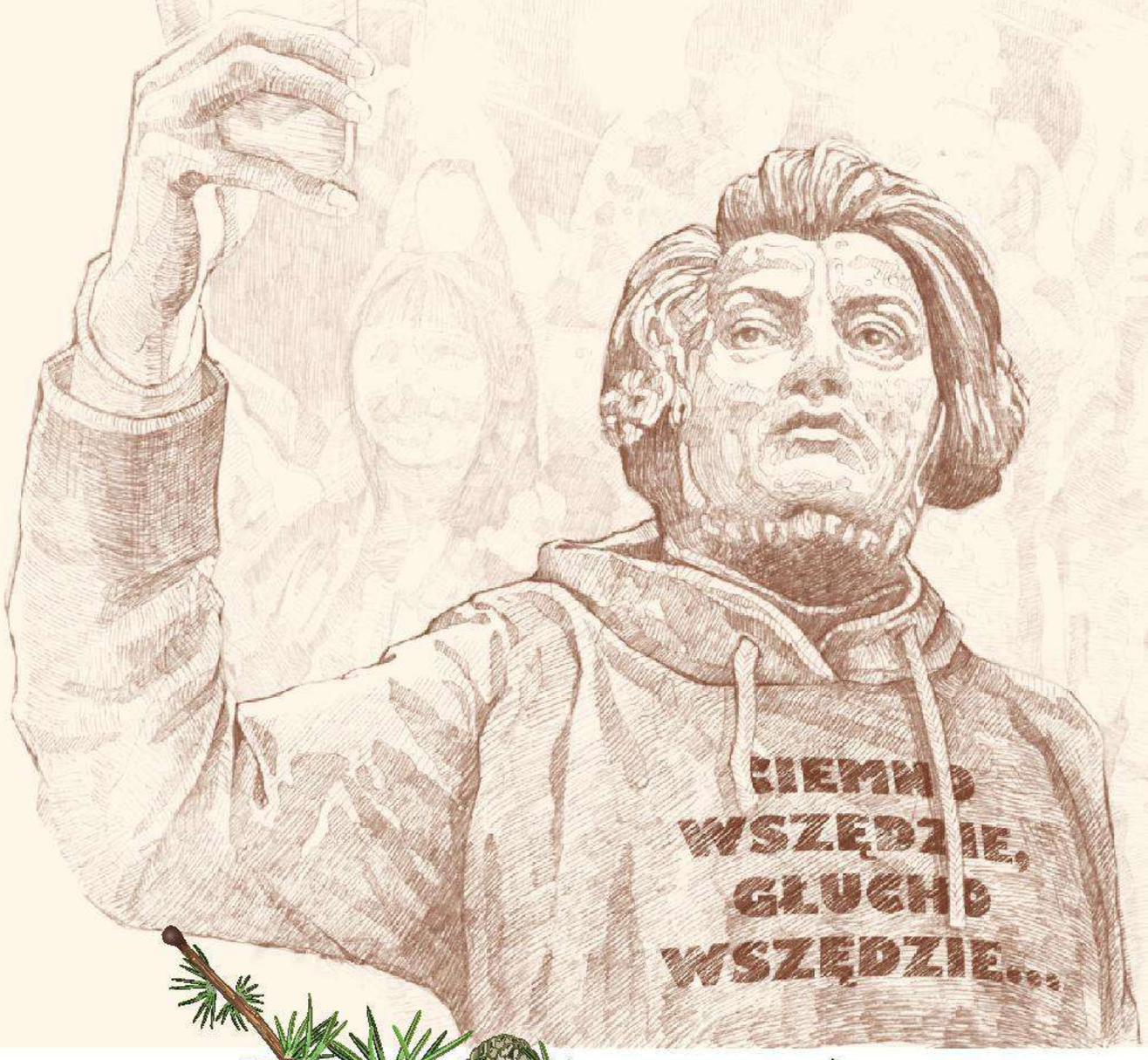
(*Świtezianka*)

Gatunek – utwór dramatyczny (dramat)

- podział na tekst główny i poboczny (didaskalia)
- podstawą rozwoju akcji są dialogi między bohaterami
- utwór jest przeznaczony do wystawiania na scenie

DZIADY CZ. II

- **czas akcji**: wigilia Zaduszek
- **miejsce akcji**: kaplica
- **bohaterowie**: realistyczni (Guślarz, wieśniacy, chór) i fantastyczni (np. duchy lekkie, Widmo Złego Pana)
- **temat**: pogański obrzęd dziadów poświęcony zmarłym
- **problematyka**: dobro i zło, człowieczeństwo, motyw winy i kary
- **nastrój**: grozy, tajemniczości
- **przesłanie**: nie ma winy bez kary; w życiu należy postępować moralnie, nie igrać z cudzymi uczuciami; aby być w pełni człowiekiem, trzeba też zaznać cierpienia

2. Przypomnij sobie zawarte w podręczniku informacje o romantyzmie i Adamie Mickiewiczu. Powiedz, które doświadczenia życiowe poety były charakterystyczne dla romantyków.
3. Co było ważniejsze dla romantyków: bycie dobrym i wrażliwym człowiekiem czy pochodzenie społeczne i wykształcenie? Uzasadnij odpowiedź, korzystając ze znajomości poznanych utworów.
4. Wyjaśnij, na czym polegała tak ceniona przez romantyków moralność ludowa. Powołaj się na przykłady z twórczości Adama Mickiewicza.
5. Jakie tematy poeta poruszał w swojej twórczości? Opracuj listę motywów, które występują w jego dziełach.

John Green [dżon grin]
(ur. 1977 r.), amerykański pisarz. Tworzy głównie dla nastoletnich czytelników. Jego najbardziej znane dzieła to: *Szukając Alaski*, *19 razy Katherine*, *Gwiazd naszych wina*, *Papierowe miasta*. W swoich książkach pokazuje codzienne życie nastolatków, podejmuje także trudne tematy: nieuleczalna choroba, śmierć bliskiej osoby, poszukiwanie własnej tożsamości.

Zanim przeczytasz

Dlaczego, Waszym zdaniem, ludziom nie jest łatwo mówić o śmierci i chorobie?

John Green

Gwiazd naszych wina (fragmenty)

MIŁOŚĆ W OBLICZU ŚMIERCI

– Wybrałem się więc na tomografię. – Zamilkł. [...]

Naprawdę sporą część życia poświęcałam na starania, by nie płakać przy ludziach, którzy mnie kochają, więc natychmiast zrozumiałam, co robi Augustus. [...]

Augustus błysnął swoim krzywym uśmiechem i powiedział:

– Zaświeciłem się jak bożonarodzeniowa choinka, Hazel Grace[1]. W klatce piersiowej, w biodrze, w wątrobie, wszędzie.

Wszędzie. To słowo na chwilę zawisło w powietrzu. Oboje wiedzieliśmy, co oznacza. Wstałam, powlokłam moje ciało i wózek po dywanie starszym, niż Augustus kiedykolwiek będzie, uklękłam u stóp fotela, położyłam mu głowę na kolanach i objęłam go w pasie.

Pogłaskał mnie po włosach.

– Tak mi przykro – odezwałam się.

– Przepraszam, że ci nie powiedziałem. – Głos miał spokojny. – Twoja mama chyba wie. Poznałem po sposobie, w jaki na mnie patrzy. Może moja mama jej powiedziała. Powinienem był cię uprzedzić. Zachowałem się głupio. Egoistycznie.

Oczywiście wiedziałam, dlaczego nic nie powiedział: z tego samego powodu, dla którego ja nie chciałam, żeby mnie widział na OIOM-ie[2]. Nie mogłabym się na niego złościć nawet przez sekundę. Dopiero teraz, gdy pokochałam granat, zrozumiałam, jaką głupotą były próby oszczędzenia innym mojego własnego nieuchronnego wybuchu: nie mogłam przestać kochać Augustusa Watersa[3]. I nie chciałam.

– To niesprawiedliwe – powiedziałam. – To takie cholernie niesprawiedliwe.

– Świat – zauważył – nie jest instytucją zajmującą się spełnianiem życzeń. – A potem załamał się, tylko na moment, ale jego szloch był jałowy jak grom, po którym nie przychodzi błyskawica, pełen rozpaczy, którą amatorzy w dziedzinie cierpienia mogą mylnie wziąć za słabość. Potem przyciągnął mnie do siebie, a jego twarz odległa zaledwie o kilka centymetrów od mojej nabrała zdecydowanego wyrazu.

[1] **Hazel Grace** [hejzel grejs]
[2] **OIOM** Oddział Intensywnej Opieki Medycznej
[3] **Watersa** [łotersa]

– Będę z tym walczył. Będę walczył dla ciebie. Nie martw się o mnie, Hazel Grace. Nic mi nie jest. Znajdę sposób, żeby tu zostać i dokuczać ci jeszcze przez długi czas.

Płakałam. Ale nawet wtedy był silny, trzymał mnie mocno. Patrzyłam na obejmujące mnie umięśnione ramiona, gdy mówił:

– Przepraszam. Nic ci nie będzie. Nic mi nie będzie. Obiecuję. – I uśmiechnął się krzywo. Pocałował mnie w czoło, potem poczułam, jak jego mocna pierś nieco się zapada. [...]

Po jakimś czasie pociągnęłam go na łóżko. Leżeliśmy razem, a on opowiadał, że zaczął chemioterapię paliatywną[4], ale ją przerwał, żeby pojechać do Amsterdamu, chociaż rodzice się wściekali. Próbowali go powstrzymać aż do tamtego ranka, kiedy usłyszałam, jak krzyczał, że jego życie należy do niego.

– Mogliśmy to przełożyć – zauważyłam.

– Nie, nie mogliśmy – zaprotestował. – Tak czy siak, terapia nie działała. Po prostu wiedziałem, że nie działa, rozumiesz?

Kiwnęłam głową.

– To bzdura, całe to leczenie – uznałam.

– Spróbują czegoś innego, jak wrócę do domu. Ciągle mają nowe pomysły.

– Rzeczywiście – przyznałam mu rację, bo sama byłam eksperymentalną poduszką do szpilek.

– W pewnym sensie wzbudziłem w tobie fałszywe przekonanie, że zakochujesz się w zdrowym człowieku – powiedział.

Wzruszyłam ramionami.

– Zrobiłabym to samo.

– Nie, nie zrobiłabyś, ale nie możemy wszyscy być tak wspaniali jak ty. – Pocałował mnie, a potem się skrzywił.

– Boli? – zapytałam.

– Nie. Może troszkę. – Długo wpatrywał się w sufit, zanim wyznał: – Lubię ten świat.

Lubię pić szampana. Lubię nie palić. Lubię, jak Holendrzy mówią po holendersku. A tymczasem... Nawet nie stoczę bitwy. Nie stoczę żadnej walki.

– Musisz walczyć z rakiem – powiedziałam. – **To jest twoja walka. I nie poddasz się – zapewniłam go. Nie znosiłam, kiedy inni próbowali mnie pocieszać i zachęcać do walki, a teraz sama mu to robiłam. – Będziesz... będziesz... żył dziś najlepiej, jak potrafisz. To jest teraz twoja wojna. – Gardziłam sobą za ten tani sentymentalizm[5], ale co mi pozostało?**

Kilka słów o książce

Powieść Johna Greena to przejmująca opowieść o dorastaniu, któremu towarzyszy świadomość powolnego umierania. Historia chorej na raka Hazel pokazuje, jaki wpływ na nasze życie ma miłość i obecność drugiego człowieka. Pomysł na tę książkę przyszedł pisarzowi do głowy, gdy pracował jako kapelan w szpitalu dziecięcym. Green przez kilkanaście lat trudził się nad tworzeniem fabuły i dopiero poznanie cierpiącej na raka nastoletniej Esther [ester] sprawiło, że nastąpił przełom. Dziewczyna – pierwowzór książkowej Hazel – uświadomiła twórcy, jakie oblicza może przybierać śmiertelna choroba młodej osoby. Tytuł *Gwiazd naszych wina* jest cytatem nawiązującym do słów Kasjusza ze sztuki Williama Szekspira pt. *Juliusz Cezar*: *Są w życiu tym chwile, / W których przeznaczeń swych panem jest człowiek. / Jeśliśmy zeszli do nędznej sług roli, / To nasza tylko, nie gwiazd naszych wina*, które wskazują na to, że każdy z nas jest panem swego losu. Jak potoczą się dalsze losy bohaterów? Dlaczego podróż do Amsterdamu była tak ważna dla obojga? Koniecznie to sprawdź!

[4] **chemioterapia paliatywna** leczenie chemiczne (przez podawanie leków) mające na celu zmniejszenie masy guza (guzów) w zaawansowanej i nieuleczalnej chorobie nowotworowej, stosowane, by złagodzić dolegliwości chorego

[5] **sentymentalizm** tu: przesadna wrażliwość, uczuciowość

Augustus i Hazel, *Gwiazd naszych wina*, reż. Josh Boone [dżosz bun], 2014 r.

– Też mi wojna – odpowiedział lekceważąco.

– Niby z czym ja wojuję? Ze swoim rakiem. A czym on jest? Mną. Guzy powstały z mojego ciała. Są częścią mnie, tak jak mój mózg i serce. To wojna domowa, Hazel Grace, a zwycięzca jest z góry znany.

– Gus[6]... – powiedziałam. Nie mogłam wydusić nic więcej. Był zbyt inteligentny na pociechę, którą mogłam zaoferować. [...]

– No co? – zapytał Augustus po chwili.

– Nic – odrzekłam. – Tylko... – Nie umiałam skończyć zdania, nie wiedziałam jak. – Tylko bardzo, bardzo cię lubię.

Uśmiechnął się półgębkiem, z nosem kilka centymetrów od mojego.

– To odwzajemnione uczucie. Przypuszczam, że nie będziesz umiała o tym wszystkim zapomnieć i traktować mnie tak, jakbym nie umierał?

– Ale ty nie umierasz – zaprotestowałam. – Po prostu masz raka.

Uśmiechnął się. Wisielczy humor.

– Siedzę w rollercoasterze[7], który cały czas jedzie w górę.

– Moim przywilejem i obowiązkiem jest pojechać z tobą – zapewniłam go.

– Czy to by było kompletnie niedorzeczne, gdybym spróbował jakoś z tego wyjść?

– Nie ma co próbować – oznajmiłam. – Trzeba to po prostu zrobić.

Przełożyła Magda Białoń-Chalecka

[6] **Gus** [gas]

[7] **rollercoasterze** [rolerkosterze]

Po przeczytaniu

1. Powiedz, kto jest narratorem we fragmencie powieści *Gwiazd naszych wina*. W jaki sposób narracja pierwszoosobowa wpływa na odbiór fragmentu tekstu?
2. Wskaż te fragmenty tekstu, z których możemy wywnioskować, na co chory jest bohater.
3. Dlaczego Augustus nie powiedział wcześniej Hazel o tym, jak poważny jest jego stan? Co pozwoliło dziewczynie zrozumieć powody jego postępowania?
4. Czego dowiadujemy się o Hazel z jej wypowiedzi i przemyśleń?
5. Opowiedz o tym, w jaki sposób każda z postaci mierzy się z sytuacją, w jakiej się znalazła. Sporządź w zeszycie tabelę i zapisz w niej emocje każdego z bohaterów.
6. Jakie środki stylistyczne pojawiają się w zacytowanych wypowiedziach? Co bohaterowie za ich pomocą wyrazili? Dlaczego, Twoim zdaniem, używają takich sformułowań, zamiast mówić wprost?

Cytat	Środek stylistyczny
Zaświeciłem się jak bożonarodzeniowa choinka [...].	
Dopiero teraz, gdy pokochałam granat, zrozumiałam, jaką głupotą były próby oszczędzenia innym mojego własnego nieuchronnego wybuchu [...].	
– Rzeczywiście – przyznałam mu rację, bo sama byłam eksperymentalną poduszką do szpilek.	
Siedzę w rollercoasterze, który cały czas jedzie w górę.	

7. W jaki sposób Augustus i Hazel wzajemnie dodawali sobie otuchy w chorobie?
8. Czego świadomość miała Hazel, wypowiadając słowa wyróżnione w tekście?
9. Dlaczego chorobę nowotworową nazwano wojną domową?
10. Jaki wpływ na jakość życia, Waszym zdaniem, może mieć podjęcie walki z chorobą?
11. Jak rozumiesz odpowiedź dziewczyny na stwierdzenie Gusa? Jakie znaczenie mają w tym kontekście słowa *przywilej* i *obowiązek*?

– Siedzę w rollercoasterze, który cały czas jedzie w górę.
– Moim przywilejem i obowiązkiem jest pojechać z tobą – zapewniłam go.

12. Czy uczucie łączące bohaterów można nazwać prawdziwą miłością? Odpowiedź uzasadnij.
13. Korzystając z informacji *Kilka słów o książce*, wyjaśnij, jak można interpretować tytuł powieści w odniesieniu do sytuacji Augustusa i Hazel.
14. Napisz wypracowanie zainspirowane słowami Małgorzaty Musierowicz: *Liczy się każda chwila, którą można spędzić z bliskimi – póki jeszcze są tutaj*. Wykorzystaj również wnioski z analizy fragmentów powieści Johna Greena.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Stanisław Jerzy Lec

(1909–1966), poeta i satyryk. Opublikował kilkanaście zbiorów fraszek i aforyzmów, m.in. *Myśli nieuczesane* (1957), *Z tysiąca i jednej fraszki* (1959) i *Myśli nieuczesane nowe* (1964), które przetłumaczono na kilkanaście języków. Twórczość autora charakteryzuje się grą słów i skrótami myślowymi. Jego aforyzmy, choć żartobliwe, zawierają głębokie przemyślenia na temat postaw i zachowań człowieka.

Zanim przeczytasz

Wymieńcie złote myśli, sentencje lub dowcipne powiedzenia, które w szczególny sposób zapadły Wam w pamięć.

Stanisław Jerzy Lec

Myśli nieuczesane (wybór)

WYZWANIA

Czasem trzeba zamilknąć, żeby zostać wysłuchanym.

Popełnił zbrodnię: Zabił człowieka! W sobie.

Ludzie, zauważyłem, lubią takie myśli, które nie zmuszają do myślenia.

Do głębokiej myśli trzeba się wspiąć.

Żeby być sobą, trzeba być kimś.

Sumienie miał czyste. Nieużywane.

Po przeczytaniu

1. Wyraź swoimi słowami sens każdej z podanych myśli. Która najbardziej Ci się podoba?
2. Jakie tematy poruszają wymienione utwory? Do jakich dziedzin życia się odnoszą?
3. Na czym polega gra słów w poszczególnych sentencjach? Zwróć uwagę na związki między dosłownym a przenośnym znaczeniem użytych słów.

Nowa wiadomość

Aforyzm to zwięzłe, błyskotliwe sformułowanie zawierające prawdę życiową, moralną lub filozoficzną. Opiera się zwykle na zestawieniu dwóch elementów o przeciwstawnych znaczeniach albo zaskakującym twierdzeniu, które jest sprzeczne z powszechnie przyjętym mniemaniem.

4. Który z zamieszczonych aforyzmów przypomina pochwałę, ale nią nie jest? W jaki sposób autor aforyzmu osiągnął taki efekt?

Nowa wiadomość

Ironia to zamierzona sprzeczność między dosłownym a właściwym znaczeniem wypowiedzi. Zabieg ten podważa sens znaczenia dosłownego i podkreśla dystans nadawcy wobec treści komunikatu, np. gdy deszczowy i ponury dzień komentujemy z cierpkim uśmiechem stwierdzeniem „Piękną pogodę mamy dzisiaj".

5. Jak sądzisz, dlaczego autor zatytułował swój zbiór *Myśli nieuczesane*?
6. Aforyzmy Stanisława Jerzego Leca zostały napisane w 1957 r. Czy – Twoim zdaniem – są aktualne także dziś?
7. Którymi z podanych aforyzmów można by skomentować postawę i charakter Ebenezera Scrooge'a – bohatera *Opowieści wigilijnej* Charlesa Dickensa? Uzasadnij swój wybór.
8. Zapoznajcie się z twórczością Małgorzaty Koniecznej, autorki *Wycinków w termosie*, która wycina z gazet fragmenty tekstów i tworzy dwuwersowe utwory, komentujące naturę człowieka i życie społeczne. Możecie przygotować podobne prace i poprosić o ich interpretację koleżanki i kolegów.

Jerzy Liebert

(1904–1931), poeta, uznawany za jednego z najwybitniejszych polskich twórców liryki religijnej. Wydał m.in. zbiory wierszy: *Druga ojczyzna*, *Gusła*, *Kołysanka jodłowa*, a także korespondencję (*Listy do Agnieszki*). W swoich utworach podejmował motyw wiary, moralnego doskonalenia się, a także choroby i śmierci (poeta był nieuleczalnie chory na gruźlicę).

Zanim przeczytasz

Wymień dyscypliny naukowe, które zajmują się poznaniem człowieka. Zastanów się, czy nauka jest wystarczającym źródłem wiedzy na temat samego siebie i innych.

Jerzy Liebert

* * *

NATURA LUDZKA

Uczę się ciebie, człowieku.
Powoli się uczę, powoli.
Od tego uczenia trudnego
Raduje się serce i boli.

Uczę się ciebie i uczę
I wciąż cię jeszcze nie umiem –
Ale twe ranne wesele,
Twą troskę wieczorną rozumiem.

O świcie nadzieją zakwita,
Pod wieczór niczemu nie wierzy,
Czy wątpi, czy ufa – jednako –
Do ciebie człowieku należy.

Po przeczytaniu

1. Określ, kim jest adresat utworu.
2. Wypisz z wiersza wszystkie czasowniki w pierwszej osobie liczby pojedynczej. Jaki proces opisują te wyrazy?
3. Jakie emocje towarzyszą osobie mówiącej w wierszu podczas poznawania człowieka? Co może być przyczyną takich uczuć?
4. Wymień cechy, które można przypisać podmiotowi lirycznemu, i uzasadnij swój wybór.
5. Powiedz, jak rozumiesz ostatnie dwa wersy utworu.
6. Jakie cechy zostały przypisane sercu człowieka?
   - Jakie metaforyczne znaczenia mają sformułowania: *O świcie nadzieją zakwita* i *Pod wieczór niczemu nie wierzy*?
   - Co może być przyczyną zwątpienia, a co – wzbudzać zaufanie?
7. O których bohaterach znanych Ci książek można by powiedzieć, że *uczyli się ludzi*?

Jak napisać rozprawkę?

ROZPRAWKA to dłuższa wypowiedź pisemna, w której *rozprawiamy*, czyli przedstawiamy swoje zdanie na określony temat i uzasadniamy je rzeczowymi argumentami. Charakterystycznym elementem rozprawki jest **teza** albo **hipoteza**. Jeśli jesteśmy pewni, że przedstawione przez nas stanowisko jest słuszne, formułujemy tezę; jeśli jednak takiej pewności nie mamy – stawiamy hipotezę.

Tezę należy udowodnić odpowiednimi **argumentami**. Hipotezę trzeba potwierdzić lub podważyć za pomocą argumentów bądź **kontrargumentów**, czyli stwierdzeń, które obalają podane wcześniej argumenty. Argumenty i kontrargumenty powinny być zilustrowane **przykładami**.

Opanowanie umiejętności pisania rozprawki przydaje się nie tylko w szkole. Ćwiczenia w tym zakresie są swego rodzaju treningiem, dzięki któremu uczymy się panować nad tokiem myślenia – porządkować zawarte w nim informacje, formułować trafne i przekonujące argumenty i wynikające z nich wnioski. Wymienione umiejętności komunikacyjne są nie do przecenienia w życiu codziennym, za każdym razem, gdy zależy nam na zyskaniu aprobaty dla zajmowanego przez nas stanowiska, przekonaniu odbiorcy słów do racji, które prezentujemy.

Jak napisać rozprawkę?

Przygotuj się do pisania rozprawki.

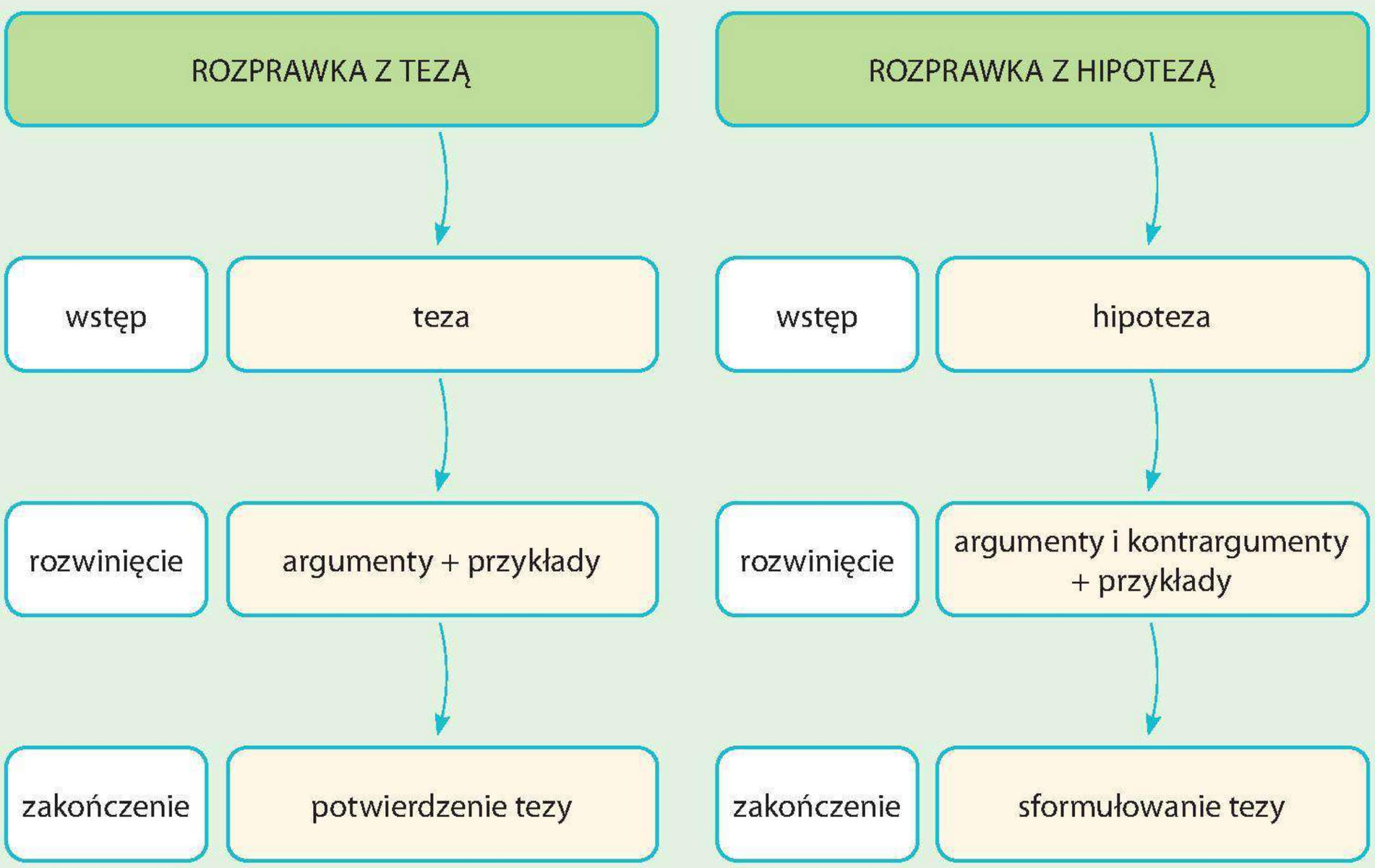
- Przeczytaj uważnie temat. Zwróć uwagę na wszystkie zawarte w nim informacje, które należy uwzględnić w pracy. Zastanów się, jakie refleksje wzbudza w Tobie problem poruszony w temacie.
- Sformułuj w notatkach **tezę/hipotezę**, w której wyrazisz swoje stanowisko wobec problemu wskazanego w temacie.
- Zbierz argumenty, którymi potwierdzisz swoje stanowisko, i zastanów się, w jakiej kolejności je ułożysz w pracy.
- Poszukaj odpowiednich przykładów z literatury, które przywołasz w swojej pracy dla uzasadnienia argumentów.
- Zanotuj wnioski, które uwzględnisz w zakończeniu pracy.

Napisz rozprawkę według planu. Pamiętaj o stosowaniu akapitów.

- We **wstępie** (nie dłuższym niż jeden akapit) zawrzyj 3 elementy: **wprowadzenie do tematu** – ogólną refleksję dotyczącą poruszanego zagadnienia, **tezę/hipotezę** oraz **zapowiedź rozważań** w dalszej części wypracowania.
- W **rozwinięciu** przedstaw **argumenty/kontrargumenty** uporządkowane od najważniejszego do najmniej ważnego lub odwrotnie. Każdy argument uzasadnij **przykładem** z utworu literackiego. Stosuj zasadę: 1 akapit to 1 argument + przykład.
- W jednoakapitowym **zakończeniu** podsumuj swoje rozważania – sformułuj wnioski.
- Unikaj zawiłych zdań.
- Po napisaniu rozprawki ponownie ją przeczytaj. Zwróć uwagę, czy podane przez Ciebie dane – np. nazwiska i tytuły utworów, imiona bohaterów – są właściwe. Popraw ewentualne błędy.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- **wprowadzanie tezy we wstępie**: *sądzę, że..., uważam, że..., myślę, że..., według mnie, w pełni zgadzam się z..., moim zdaniem, jestem przekonana/przekonany, że..., według mnie*
- **wprowadzanie hipotezy we wstępie**: *wydaje mi się, że..., przypuszczam, że..., zastanawiam się, czy..., nie jestem pewien/pewna, czy..., być może należy przyjąć, że...*
- **zapowiedź dalszej części pracy**: *postaram się to udowodnić..., spróbuję tego dowieść..., udowodnię to...*
- **przedstawianie kolejnych argumentów w rozwinięciu**: *zacznę od..., następnie przejdę do..., z kolei, pierwszym argumentem, kolejnym potwierdzeniem, z jednej strony, z drugiej strony, słuszność mojej tezy potwierdza argument/przykład..., w pierwszej kolejności*
- **wprowadzanie cytatów**: *świadczą o tym słowa: „...", powołam się na opinię: „...", dowodzi tego następujący cytat: „...", zgadzam się ze stwierdzeniem: „...", potwierdza to myśl: „..."*
- **budowanie spójności wypowiedzi**: *więc, zatem, dlatego, ponieważ, chociaż, jednak, pomimo, przede wszystkim, między innymi, czyli, w szczególności*
- **podsumowanie rozważań w zakończeniu**: *z moich rozważań wynika, że..., jak wynika z przedstawionych argumentów, na zakończenie mogę stwierdzić, że...*

Przykładowa rozprawka

Temat: Napisz rozprawkę, w której rozważysz, jaką rolę w życiu ludzi odgrywa przyroda. Odwołaj się do lektury obowiązkowej oraz do własnych doświadczeń.

zagadnienie, które trzeba rozważyć w rozprawce

WSTĘP

Wielu ludzi w wolnym czasie udaje się w miejsca, w których może mieć kontakt z przyrodą. Niektórzy dorośli budują domy z dala od miast, by mieć w zasięgu wzroku naturalne krajobrazy. Także w długie weekendy czy podczas wakacji niejedna osoba spędza czas na łonie natury. Dzieje się tak nie bez powodu. Moim zdaniem przebywanie blisko przyrody ma pozytywny wpływ na ludzi, co postaram się udowodnić w dalszej części pracy.

wprowadzenie do tematu

teza

zapowiedź dalszych rozważań

ROZWINIĘCIE

Zacznę od tego, że kontakt z przyrodą pozwala ludziom odpocząć. Od nas oczywiście zależy, czy skorzystamy z takiej możliwości. Przykładem potwierdzającym słuszność tego argumentu jest fraszka Jana Kochanowskiego „Na lipę". Poeta opisał w niej miejsce pod ulubionym drzewem jako przestrzeń dającą wytchnienie wszystkim, którzy tego potrzebują. Wymienił szereg zalet wynikających z przebywania w cieniu lipy. Lektura tego dawnego utworu jest dowodem na to, że od wieków ludzie szukali odpoczynku blisko natury, dostrzegali jej kojącą moc. Pod tym względem współcześni ludzie nie różnią się od osób, które żyły dawniej.

pierwszy argument potwierdzający słuszność tezy

przykład z literatury

wniosek cząstkowy wynikający z argumentu

Kolejnym argumentem potwierdzającym postawioną we wstępie tezę jest to, że kontakt z przyrodą wprawia ludzi w dobry nastrój, przynosi im szczęście. Wymaga to oczywiście uważności, dostrzeżenia wartości np. w pięknym widoku, który otrzymujemy za darmo. Potwierdzenia tych słów można szukać nie tylko w literaturze, lecz także w codziennych sytuacjach. Podczas ubiegłorocznych wakacji byłem na Podlasiu. Na czas pobytu w tym miejscu przypadły moje urodziny. Było mi trochę przykro, że nie mam możliwości zorganizowania w tym dniu przyjęcia dla przyjaciół. Na dodatek przez pół dnia była burza i padał deszcz. Późnym popołudniem rozjaśniło się. Wyszedłem na dwór i zobaczyłem piękną tęczę. Poczułem się obdarowany przez przyrodę i szczęśliwy. To doświadczenie, refleksje z tamtej chwili nauczyły mnie, by uważnie przyglądać się otoczeniu i dostrzegać w nim to, co dobre.

drugi argument potwierdzający słuszność tezy

przykład z życia

wniosek cząstkowy wynikający z argumentu

ZAKOŃCZENIE

Jak wynika z przywołanych przeze mnie przykładów, przyroda oferuje nam wiele dobrego – uwalnia od zmęczenia, daje poczucie radości i szczęście. Trzeba tylko umieć się zatrzymać i dostrzec jej uroki.

podsumowanie rozważań wnioski

Ćwiczenia

1. Na podstawie podanego dialogu ustal, jak mogłaby brzmieć teza rozprawki pisanej przez osobę 1, a jak teza pracy pisanej przez osobę 2.

Osoba 1: Moim zdaniem na lekcjach polskiego powinniśmy omawiać więcej książek dla młodzieży, np. serię o Harrym Potterze.
Osoba 2: Mnie te książki w ogóle się nie podobały. Główny bohater był w zasadzie przeciętnym czarodziejem, miał za to dużo szczęścia.
Osoba 1: Przecież to było najciekawsze, że zwykły chłopak zdołał pokonać największego złoczyńcę.
Osoba 2: Dla mnie to akurat było przewidywalne. Przecież dobro zawsze zwycięża. Poza tym w pierwszych częściach Harry to jeszcze dzieciak, więc bardziej pasuje na idola dziesięciolatków.
Osoba 1: Zapominasz, że popularność tej serii wzięła się m.in. stąd, że podobała się i starszym, i młodszym. Dla mnie to idealna lektura szkolna!

- Wybierz jeden z punktów widzenia uczestników podanej rozmowy. Zredaguj wstęp rozprawki zgodnie z tezą, którą przyjmiesz.

2. Dopisz zakończenie do podanego fragmentu rozprawki, której teza brzmi: *Dzisiejsza młodzież potrzebuje autorytetów*. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Wiele młodych osób ma trudność z podjęciem decyzji, których skutki będą odczuwalne przez kilka lat. Są dylematy, których nawet najlepszy przyjaciel nie pomoże rozwiązać mimo jak najszczerszych chęci, ponieważ nie ma takiego doświadczenia życiowego jak dorośli. Przykładem sytuacji, z którą trudno się zmierzyć bez wsparcia dojrzałych osób, może być choćby wybór kolejnej szkoły.

3. Przeredaguj w zeszycie podany fragment rozprawki, dla której punktem wyjścia była hipoteza: *Zastanawiam się, czy można stwierdzić, że warto uprawiać sport*. Podziel go na akapity i dodaj wyrazy nadające wypowiedzi spójność.

Uprawianie sportu to doskonały sposób na spędzanie wolnego czasu. Regularna aktywność fizyczna wpływa na poprawę zdrowia i kondycji. Ruch pozytywnie oddziałuje na nastrój. Nasz organizm staje się bardziej wytrzymały i odporny na infekcje. Lepsza przemiana materii powoduje szybsze spalanie tkanki tłuszczowej. Zaletą uprawiania sportu jest zgrabna sylwetka. Wiele osób wybiera bierny tryb życia. Z uprawianiem sportu wiąże się ryzyko kontuzji. Jazda na rolkach czy bieganie mogą prowadzić do uszkodzeń ciała. Stłuczenia i otarcia naskórka to częste urazy w sporcie, nie zawsze wymagające pomocy lekarza. Do ortopedy trafiają pacjenci z cięższymi kontuzjami, m.in. złamaniami i zwichnięciami. Podczas uprawiania niektórych dyscyplin warto mieć odpowiednie zabezpieczenie (np. ochraniacze, kask).

4. Podzielcie się na dwie grupy. Pierwszy zespół zbiera argumenty, a drugi – kontrargumenty do rozprawki, w której należy rozważyć, czy media społecznościowe wpływają na pogorszenie samopoczucia użytkowników. Porozmawiajcie o tym w klasie. Na koniec sformułujcie wnioski.

5. Przygotuj plan rozprawki, której teza brzmi: *Przyjaźń odgrywa w życiu ważną rolę*.

6. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, czy każda wina powinna być ukarana. Odwołaj się do dwóch wybranych utworów literackich.

Budowa słowotwórcza wyrazów

Na rozgrzewkę

Przeczytaj podane zdania. Wyjaśnij, czym się różni znaczenie podkreślonych słów w parach wypowiedzeń – jaka cząstka o tym decyduje? Co łączy te słowa?

Czy ktoś widział Olę?
Oleńka poszła do biblioteki.

Chyba te rękawy są za krótkie.
Ręce mam odkryte prawie do łokci.

Jak plastik wpływa na naszą planetę?
Zrezygnowałam z plastikowych siatek na zakupy.

Nie odebrałam telefonu, bo jadłam akurat obiad.
Zjadłam tę zapiekankę ze smakiem.

Nowa wiadomość

- Wiele słów, których używamy, powstało od już istniejących wyrazów, np. *kotek* – od rzeczownika *kot*, a *biegacz* – od czasownika *biegać*. Wyrazy utworzone od innych słów nazywamy **wyrazami pochodnymi**. Natomiast słowa, od których je utworzono, to **wyrazy podstawowe**.

Przykłady:

wyraz podstawowy		wyraz pochodny
brać	→	*wybrać*
brać	→	*biorca*

Niekiedy wyrazy utworzone od innych słów są wyrazami podstawowymi dla kolejnych.

Przykłady:

wyraz podstawowy		wyraz pochodny
wybrać	→	*wybranie*
biorca	→	*biorczyni*

- Jeśli masz kłopot z ustaleniem, który wyraz jest podstawowy, a który – pochodny, dokonaj **parafrazy słowotwórczej**, czyli utwórz wyjaśnienie analizowanego słowa. Wyraz, który pojawia się w objaśnieniu, jest zazwyczaj tym, od którego powstało objaśniane słowo.

Przykłady:

kotek – mały ***kot*** *(kot → kotek)*

biegacz – ten, który ***biega*** *(biegać → biegacz)*

Ćwiczenia

1. Zapisz w zeszycie nazwy przedmiotów i postaci ukazanych na fotografiach. Który z wyrazów w każdej parze jest podstawowy, a który – pochodny? Uzasadnij swoją odpowiedź.

2. Od podanych słów utwórz po jednym wyrazie pochodnym. Następnie podaj objaśnienia utworzonych wyrazów.

pies, kwiat, szkoła, biały

3. Uzupełnij tekst odpowiednimi wyrazami pochodnymi. Wyjaśnij, w jaki sposób zostały one utworzone.

Wczoraj poszedłem z Tomkiem i Szymonem do (kręgiel) ▨.
W szatni założyliśmy specjalne buty i odwiesiliśmy kurtki na (wieszać) ▨. Ogarnęło nas (zdziwić) ▨, kiedy na torze zobaczyliśmy nasze (kolega) ▨, Martę i Lenę. Postanowiliśmy z nimi (grać) ▨. Wszyscy radziliśmy sobie nieźle, ale (lepszy) ▨ okazała się Marta. To prawdziwa (mistrz) ▨.

4. Ustal, od jakiego wyrazu pochodzą podane słowa. W tym celu zapisz ich objaśnienia.

rysować, pechowiec, chodnik, ogłoszenie, chorobliwy

Przykład:
leśnik – ten, kto pracuje w lesie
Wyrazem podstawowym jest słowo *las*.

Nowa wiadomość

Wyrazy pochodne składają się z tematu słowotwórczego oraz formantu.

- **Temat słowotwórczy** to część wspólna wyrazu pochodnego i wyrazu podstawowego.
- **Formant** to cząstka, za pomocą której tworzy się nowy wyraz.

Przykłady:

wyraz podstawowy	→	wyraz pochodny	=	temat słowotwórczy	+	formant
dom	→	*domek*	=	*dom-*	+	*-ek*
jechać	→	*podjechać*	=	*-jechać*	+	*pod-*
czołgać	→	*czołg*	=	*czołgać*	+	*ø*

W temacie słowotwórczym może dochodzić do oboczności, czyli wymiany, zaniku lub pojawienia się głosek.

Przykłady:

wyraz podstawowy	wyraz pochodny	oboczność	formant
*nar**t**a*	*nar**ci**arz*	*t* : *ć*, czyli *t* wymienia się na *ć*	*-arz*
*kr**e**w*	*krwawy*	*e* : *ø*, czyli *e* zanika	*-awy*
*wil**k***	*wil**cz**y*	*k* : *cz*, czyli *k* wymienia się na *cz*	*-y*
pies	***psi**sko*	*p'* : *p*, *e* : *ø*, *s* : *ś*, czyli *p'* wymienia się na *p*, *e* zanika, *s* wymienia się na *ś*	*-isko*

Oboczności, które znajdziemy w wyrazach pochodnych, polegają na:

- wymianie niektórych samogłosek, np.:
  a : e (*l**a**s* : *l**e**śny*), ***a : ó*** (*skr**a**cać* : *skr**ó**t*), ***e : ó*** (*kości**e**lny* : *kości**ó**ł*), ***o : ó*** (*st**o**łowy* : *st**ó**ł*),
- wymianie niektórych spółgłosek, np.:
  ch : sz (*mu**ch**a* : *mu**sz**ka*), ***g : ż*** (*bie**g*** : *bie**ż**nia*), ***k : cz*** (*ra**k*** : *ra**cz**ek*), ***l : ł*** (*ma**l**ec* : *ma**ł**y*), ***r : rz*** (*rowe**r*** : *rowe**rz**ysta*), ***c : t*** (*świe**c**a* : *świe**t**lik*)
- wymianie spółgłoski twardej na miękką, np.:
  b : b' (*ża**b**a* : *ża**bi***), ***n : ń*** (*pa**n*** : *pa**ń**ski* : *pa**ni**enka*),
- pojawieniu się samogłoski tylko w niektórych wyrazach w rodzinie (wymianie samogłoski na tzw. końcówkę zerową) zapisywaną jako ø, np.:
  e : ø (*m**e**ch* : *mch**o**waty*), ***o : ø*** (*wyb**o**rca* : *wybrać*).

5. Prześledź, jakie oboczności zaszły w tematach słowotwórczych podanych wyrazów.

biały → bielutki
las → leśny
lek → leczyć
dług → dłużnik
dobry → dobrze
lód → lodowy
lew → lwica
fartuch → fartuszek

- Wskaż w wyrazach pochodnych temat słowotwórczy i formant.

6. Ułóżcie jak najwięcej wyrazów pochodnych, w których tematem będą podane wyrazy. Zapiszcie te słowa w zeszytach i podkreślcie w nich formanty.

kawa, pisać, miły

7. Ocen prawdziwość poniższych informacji. Wybierz P, jeśli informacja jest prawdziwa, albo F – jeśli jest fałszywa.

Wyraz *domeczek* jest wyrazem pochodnym od wyrazu *domek*.	P	F
Wyraz *dom* jest wyrazem podstawowym dla wyrazu *domowy*.	P	F

8. W każdym zestawie uporządkuj podane wyrazy – od podstawowego do pochodnego. Wskaż formanty w wyrazach pochodnych.

9. Wyjaśnij, co oznacza słowo *podróżować* w poszczególnych zdaniach. Od jakich wyrazów i w jaki sposób zostało ono utworzone? Zapisz w zeszycie objaśnienia tych słów.

Podróżuję po całym świecie i sprawdzam kosmetyki stosowane przez przedstawicielki różnych kultur.

Dziś podróżuję policzki tym oto specyfikiem prosto z Japonii.

Gramatyka w praktyce

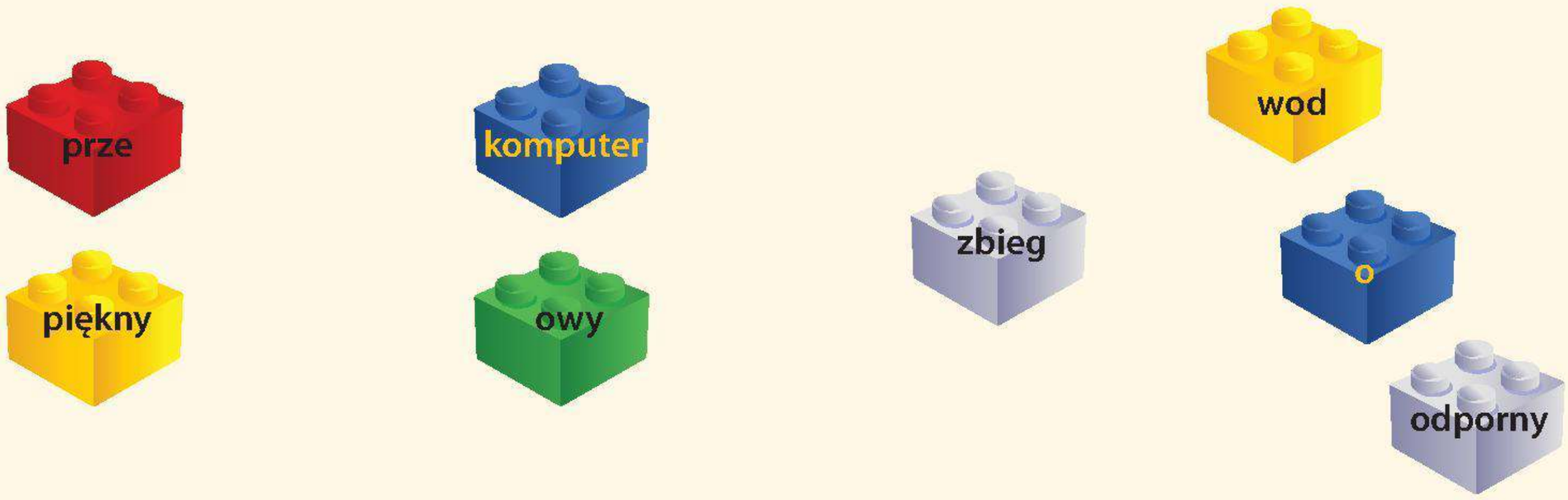
Ponieważ za pomocą języka opisujemy nieustannie zmieniający się świat, potrzebujemy słów nazywających pojawiające się ciągle nowe elementy rzeczywistości. Czasem zapożyczamy słowa z innych języków (np. *blog*), czasem istniejącym słowom nadajemy nowe znaczenie (np. *myszka* – urządzenie do obsługi komputera) lub tworzymy nowe słowa z istniejących w polszczyźnie wyrazów (np. *deskorolka*). Niektóre nowe słowa się nie przyjmują i szybko wychodzą z użycia, a inne wchodzą do codziennego języka.

? Podaj wyrazy pochodne utworzone od słów *blog*, *lajk*, *dizajn*.

Rodzaje formantów i ich funkcje

Na rozgrzewkę

Wyjaśnij, od jakich wyrazów powstały podane słowa. Następnie przygotuj wyjaśnienia wyrazów pochodnych.

Nowa wiadomość

W zależności od miejsca występowania w wyrazie wyróżniamy następujące **formanty**:

- **przedrostek** – występuje **przed** tematem słowotwórczym, np. ***naj****szybszy*, ***prze****mówić*,
- **przyrostek** – znajduje się **po** (czyli **przy**) temacie słowotwórczym, np. *dom****ek***, *członk****ini***,
- **wrostek** – występuje w środku wyrazu, **między** dwoma tematami słowotwórczymi, np. *księg****o****-zbiór*, *chwal****i****pięta*,
- **formant zerowy** (**ø**) – znajduje się w wyrazach pochodnych utworzonych przez odrzucenie zakończenia wyrazu podstawowego, np. *zlew-ø* (od *zlewać*).

Ćwiczenia

1. Uzupełnij zdania właściwymi wyrazami. W wyrazach pochodnych wskaż formant i nazwij jego typ.

– Nie założę tego swetra. On jest [ ]!
– Nie przesadzaj. najwyżej lekko [ ].

różowy – różowawy

– Mamo, [ ] już pokój. Mogę włączyć grę?
– Widać, że [ ], ale do porządku jeszcze daleko.

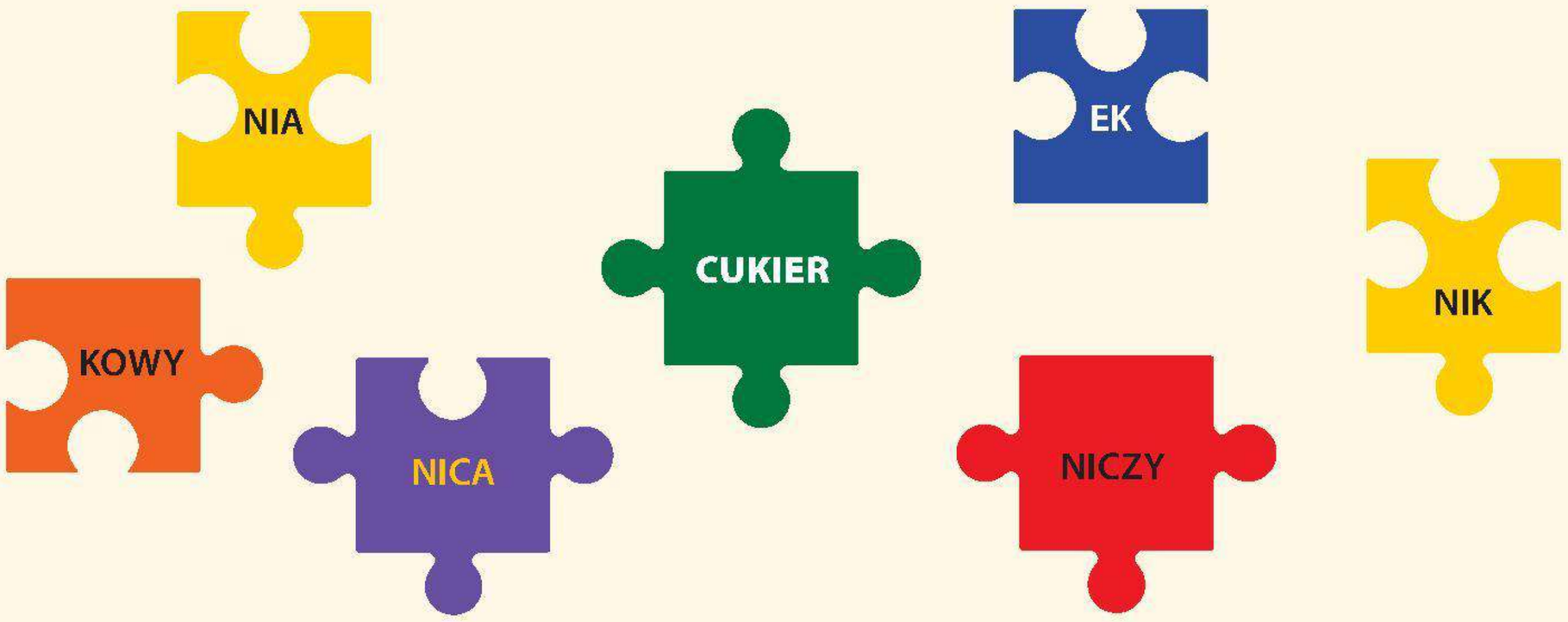
sprzątać – posprzątać

- Powiedz, jak formanty zmieniły znaczenie wyrazów podstawowych.

2. Zapisz w zeszycie słowa, które można zbudować z podanych par wyrazów. W każdym z nich podkreśl wrostek.

pralka suszarka
wiercić pięta
język znawca
jasny zielony
łamać główka
żywy płot

3. Ułóż wyrazy z podanych puzzli. Do jakich kategorii pod względem znaczenia można by zaliczyć utworzone przez Ciebie słowa?

Nowa wiadomość

Poszczególne formanty nadają wyrazom określone znaczenie.

Przykład:
przyrostek *-arnia* występujący w wyrazie pochodnym *księgarnia* świadczy o tym, że rzeczownik ten jest nazwą miejsca

Niektóre formanty mogą pełnić kilka funkcji, np. przyrostek *-acz* tworzy nazwy wykonawców czynności (*biegacz*), a także nazwy narzędzi (*dziurkacz*).

Formant	Funkcja/znaczenie	Przykład
-anie, -enie, -cie, ø	nazwy czynności	*bieg-anie, rzeźbi-enie, pi-cie, śpiew-ø*
-arz, -acz, -iciel, -yciel, -nik	nazwy wykonawców czynności	*piłk-arz, dział-acz, stro-iciel, marz-yciel, pomoc-nik*
-nik, -acz, -arka, -ak	nazwy narzędzi i urządzeń	*celow-nik, rozpyl-acz, zmyw-arka, zmyw-ak*
-ość, -stwo, -ota, ø	nazwy cech	*zazdr-ość, leni-stwo, brzyd-ota, błękit-ø*
-ec, -ek, -acz, -us, -ak, -arz, -icz	nazwy nosicieli cech	*starz-ec, śmiał-ek, sił-acz, nerw-us, prost-ak, moc-arz, karierow-icz*
-ownia, -isko, -alnia, -arnia	nazwy miejsc	*sił-ownia, lodow-isko, pływ-alnia, stol-arnia*
-anin, -ańczyk, -ak, -al, ø	nazwy mieszkańców	*gdyni-anin, Marok-ańczyk, Słow-ak, gór-al, Pers-ø*
-ka, -owa, -yni, -ica	nazwy żeńskie	*pacjent-ka, szef-owa, mistrz-yni, słon-ica*
-ek, -ik, -yk, -ka	nazwy zdrobniałe	*pies-ek, stol-ik, kuc-yk, lamp-ka*
-isko, -ysko	nazwy zgrubiałe	*koc-isko, wilcz-ysko*

4. Jakie nazwy zawodów i stanowisk można utworzyć od podanych wyrazów? Wskaż użyte przez Ciebie formanty.

kierować

księga

straż

5. Uzupełnij zdania podanymi wyrazami. Uzasadnij swój wybór, odnosząc się do poszczególnych formantów.

nochal, nosek, bucior, bucik, paluch, paluszek

Ola ma naprawdę małe stopy. Jej kalosze wyglądają jak [?] przedszkolaka.

Nie wchodź do pokoju w tych zabłoconych [?].

Pomożesz mi nawlec igłę? Nie poradzę sobie z moimi niezdarnymi [?].

Po zabawie farbami na ścianach zostały ślady drobnych dziecięcych [?].

Amelka wygląda uroczo z piegami na zadartym [?].

Wyrzuć tego krasnala ogrodowego. Ma wielki [?] i schodzi z niego farba.

6. **Powiedz, do czego służą przedstawione przedmioty. W każdym zdaniu użyj dwóch słów o takim samym temacie słowotwórczym, ale z różnymi formantami.**

Przykład:

Tłuczkiem można tłuc kotlety.

7. Podane wyrazy podziel na siedem grup, w których znajdą się wyrazy utworzone za pomocą różnych formantów, ale należące do tych samych kategorii znaczeniowych. Zapisz je w zeszycie w formie tabeli.

batonik, bogacz, cierpliwość, dziurkacz, głupota, kocyk, koparka, kózka, krawcowa, lekarz, malowanie, męstwo, milczenie, myśliciel, palnik, pyszałek, sąsiadka, spawacz, szycie, zdobywczyni, złośliwiec, mędrzec, śmiałek

Nazwy						
czynności	wykonawców czynności	narzędzi i urządzeń	cech	nosicieli cech	żeńskie	zdrobniałe
[?]	[?]	[?]	[?]	[?]	[?]	[?]

Przedrostki i przyrostki o kłopotliwej pisowni

Na rozgrzewkę

Zapisz w zeszycie jak najwięcej czasowników pochodnych od słowa *pisać*. Podkreśl w nich przedrostki i wyjaśnij, jak wpłynęły one na znaczenie czasowników.

Nowa wiadomość

- Wiele czasowników powstało przez dodanie do innego czasownika odpowiedniego przedrostka. Do najpopularniejszych przedrostków czasownikowych należą: ***do-***, ***na-***, ***nad-***, ***ob-***, ***o-***, ***od-***, ***po-***, ***pod-***, ***prze-***, ***przy-***, ***roz-***, ***u-***, ***w-***, ***wy-***, ***z-***, ***za-***.

  Przykłady:
  dorobić, narobić, nadrobić, obrobić, odrobić, porobić, podrobić, przerobić, rozrobić, urobić, wrobić, wyrobić, zrobić, zarobić

- Przedrostek ***z-*** przed niektórymi tematami słowotwórczymi przyjmuje postać ***s-*** lub ***ś-***.

Piszemy		
***z-*:**	***s-*:**	***ś-*:**
• gdy słychać *z* (przed głoskami dźwięcznymi), Przykłady: *zignorować, zbić* • **przed literą *h*,** Przykład: *zheblować* • **przed *s*, *si*, *sz*.** Przykłady: *zsypać, zsiadać, zszargać*	• gdy słychać *s* (przed spółgłoskami bezdźwięcznymi – innymi niż *s*, *si*, *sz*), Przykłady: *spłynąć, skaleczyć* • **przed dwuznakiem *ch*.** Przykład: *schładzać*	• gdy słychać *ś* (przed *ci*). Przykład: *ściszyć*

- Zgodnie z wymową zapisujemy także **przedrostek *wz-*** (***wez-***, ***ws-***, ***wes-***).

  Przykłady:
  wzruszyć, wezbrać – *z* przed literami oznaczającymi głoski dźwięczne
  wspominać, wesprzeć – *s* przed literami oznaczającymi głoski bezdźwięczne

- Przedrostki *bez-*, *nad-*, *ob-*, *od-*, *pod-*, *przed-*, *roz-*, *w-* zapisujemy zawsze tak samo – nawet jeśli ostatnia litera jest w nich wymawiana bezdźwięcznie.

  Przykłady:
  odkurzać (nie: ~~*otkurzać*~~), *wkładać* (nie: ~~*fkładać*~~)

Ćwiczenia

1. Przepisz do zeszytu podane zdania, wstawiając w miejsce znaków ▨ litery zgodnie z zasadami ortografii.

- Czy mógłbyś o▨czepić kaptur?
- Znów ro▨sypałem sól.
- Mama we▨tchnęła ze smutkiem.
- Pomógł mi ▨formułować to ogłoszenie.

2. Każde z podanych objaśnień zastąp jednym wyrazem rozpoczynającym się przedrostkiem *z-* lub *s-*. Wyrazy przepisz do zeszytu.

▨ – «opisać charakterystyczne cechy kogoś lub czegoś»
▨ – «okryć hańbą, postępując w sposób niegodny»
▨ – «ustalić hierarchię rzeczy, zjawisk, wartości itp.»
▨ – «stworzyć film na podstawie utworu literackiego»

3. Od podanych wyrazów utwórz czasowniki, którymi należy uzupełnić tabliczki z zakazami. Zapisz brakujące formy w zeszycie.

chodzić, ciągać

Nie ▨ ze szlaku!

Nie ▨ plików z niebezpiecznych stron!

Przypomnienie

Niektóre przyrostki mają podobną wymowę, lecz różną pisownię. Dotyczy to m.in. formantów *-dztwo* i *-ctwo* oraz *-dzki* i *-cki*.

- Przyrostki ***-dzki*** i ***-dztwo*** piszemy wtedy, gdy w zakończeniu wyrazu podstawowego występuje ***d***, ***dz*** lub ***dź (dzi)***.

  Przykłady:
  *inwali**dzki*** ← *inwalida*, *dora**dztwo*** ← *doradzać*, *podbeski**dzki*** ← *Podbeskidzie*

- Jeśli w zakończeniu wyrazu podstawowego występuje ***t***, ***c***, ***ć (ci)***, ***cz*** lub ***k***, właściwymi przyrostkami są ***-cki*** i ***-ctwo***.

  Przykłady:
  *studen**cki*** ← *student*, *katowi**cki*** ← *Katowice*, *note**cki*** ← *Noteć*, *szpera**ctwo*** ← *szperacz*

4. Od podanych nazw miejscowości utwórz przymiotniki i zapisz je w zeszycie.

Białogard, Białystok, Gliwice, Łowicz, Łódź, Mielec, Sieradz

5. Ustal, jakie litery – *c* czy *dz* – należy wstawić w miejsce znaków ▨.

- Mam ochotę na sałatkę gre▨ką.
- W tym sezonie hitem jest szko▨a krata.
- Uwielbiam czytać, siedząc po ture▨ku.
- Na Wyspie Południowej widziałem świergotka nowozelan▨kiego.

6. Uzupełnij zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

Przymiotnik *szwe▨ki* pisze się przez A/B, ponieważ został utworzony od C/D.

A. *c*
B. *dz*
C. nazwy kraju (*Szwecja*)
D. nazwy mieszkańca (*Szwed*)

7. Przepisz do zeszytu wyróżnione rzeczowniki, uzupełniając je literami *c* lub *dz*. Obok każdego z nich zapisz wyraz, od którego powstał.

W sąsie▨twie mojego domu znajduje się park linowy. Jest to największy obiekt tego typu w wojewó▨twie. Nad wejściem do parku jest napis: „Boga▨two atrakcji dla każdego – zapraszamy do uczestni▨twa w pełnych wrażeń wyprawach pod przewodni▨twem doświadczonych instruktorów". Zachęciło mnie to. Nie mam doświadczeń we wspinaczce – dotychczas chodziłem tylko po bieszcza▨kich szlakach. Mama uznała to za waria▨ki pomysł – przecież mam lęk wysokości.

Nowa wiadomość

Innym formantem o kłopotliwej pisowni jest przyrostek ***-stwo***, przed którym w części wyrazów stawia się *w*.

- Literę *w* piszemy przed przyrostkiem *-stwo* wtedy, gdy wyrazem podstawowym jest rzeczownik lub czasownik, w którego zakończeniu występuje *w*.

  Przykłady:
  *zawodo**wstwo*** ← *zawodowiec* (rzeczownik z *w*), *rybołó**wstwo*** ← *ryby łowić* (czasownik z *w*)

- Gdy w wyrazie podstawowym nie występuje litera *w* lub gdy ten wyraz jest przymiotnikiem nawet z *w*, wówczas przed *-stwo* nie piszemy *w*.

  Przykłady:
  *szefo**stwo*** ← *szef* (rzeczownik bez *w*), *leni**stwo*** ← *leniwy* (przymiotnik z *w*)

8. Przekształć podane wypowiedzi tak, aby zamiast wyróżnionego słowa wystąpił rzeczownik zakończony na *-(w)stwo*. Nie zmieniaj sensu zdań. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Zastanawiam się nad tym, czy nie zostać **członkiem** chóru.

Ten deser jest **obrzydliwy**!

Polska będzie **mistrzem** świata!

Pan Motecki został **wychowawcą** naszej klasy.

Wyrazy podzielne i niepodzielne słowotwórczo. Wyrazy pokrewne

Na rozgrzewkę

Wskaż wyrazy, w których nie ma formantu.

- dniówka, dziennikarz, dzień, dzionek
- dachówka, dach, dachowiec, daszek
- zegarynka, zegarmistrz, zegarkowy, zegar

Nowa wiadomość

Wyrazy są **podzielne** lub **niepodzielne słowotwórczo**.

- **Wyrazy podzielne słowotwórczo** powstały od innych słów. Składają się z **tematu słowotwórczego** (części wspólnej z wyrazem podstawowym) i **formantu** (dodatkowego elementu, którego nie ma w wyrazie podstawowym).

  Przykłady:

  słyszeć → *usłyszeć* = *u-* + *słyszeć*

  dom → *domek* = *dom* + *-ek*

  praca, dawca → *pracodawca* = *praca* + *-o-* + *dawca*

- **Wyrazy niepodzielne słowotwórczo** to te, których nie da się podzielić na temat słowotwórczy i formant, ponieważ nie powstały od innych słów.

  Przykłady:

  brat, komputer, pisać

Ćwiczenia

1. Przyjrzyj się zapisanemu ciągowi słów, a następnie odpowiedz na pytanie. Czy każdy wyraz podstawowy jest jednocześnie wyrazem niepodzielnym słowotwórczo?

mur → murować → podmurować → podmurówka

2. Oceń prawdziwość poniższych informacji. Wybierz P, jeśli informacja jest prawdziwa, albo F – jeśli jest fałszywa.

Wyraz *ludowy* jest wyrazem podstawowym dla wyrazu *ludowość*.	P	F
Wyraz *lud* jest niepodzielny słowotwórczo.	P	F

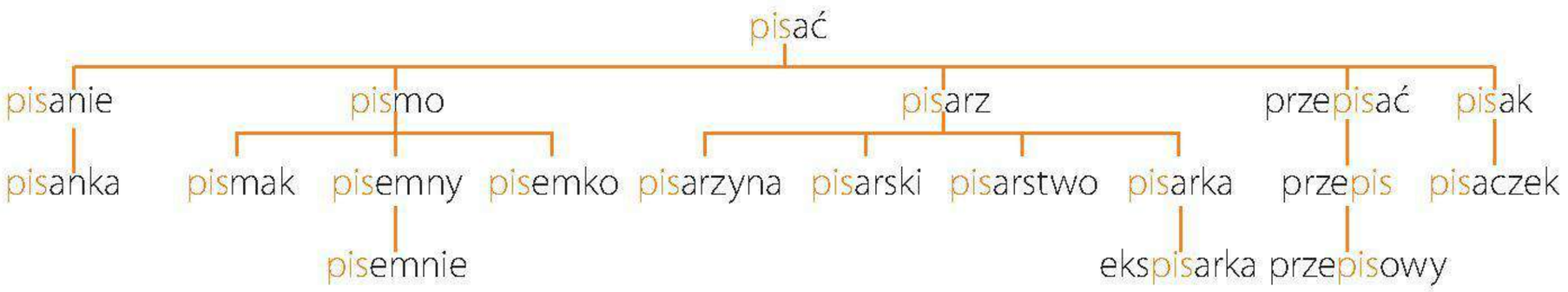
3. Które wyrazy należą, według Ciebie, do jednej rodziny? Wskaż w nich wspólną część. Jak sądzisz – które słowo dało początek tej rodzinie wyrazów?

słonecznik, słoneczny, słonina, słonko, słony, słoń, słońce

Nowa wiadomość

- **Rodzina wyrazów** to grupa słów, w których występuje wspólna cząstka znaczeniowa, czyli **rdzeń**. Wszystkie słowa, które należą do jednej rodziny (mają wspólny rdzeń), są **wyrazami pokrewnymi**.
- **Rdzeń wyrazu** to najmniejsza, niepodzielna cząstka wyrazu, która ma samodzielne znaczenie.

Do jednej rodziny wyrazów wchodzą m.in. słowa ukazane na wykresie przypominającym drzewo genealogiczne. Wszystkie one pochodzą od wyrazu *pisać* i mają wspólny rdzeń *pis*, który wskazuje na związek z czynnością pisania.

W rdzeniu może dochodzić do **oboczności**, czyli wymiany jednej głoski na inną. W rodzinie wyrazu *pisać* znajdziemy oboczność *s* : *ś* (np. w wyrazie *piśmiennictwo*). Mamy więc dwa **oboczne rdzenie**: *pis* i *piś*.

Uwaga! Rdzeń to nie to samo co temat słowotwórczy!

4. Ustal, jaki jest rdzeń każdej z grup wyrazów. Następnie, odwołując się do zamieszczonego słownictwa, uzasadnij, że znajomość rdzenia wyrazu może pomóc w zrozumieniu jego znaczenia.

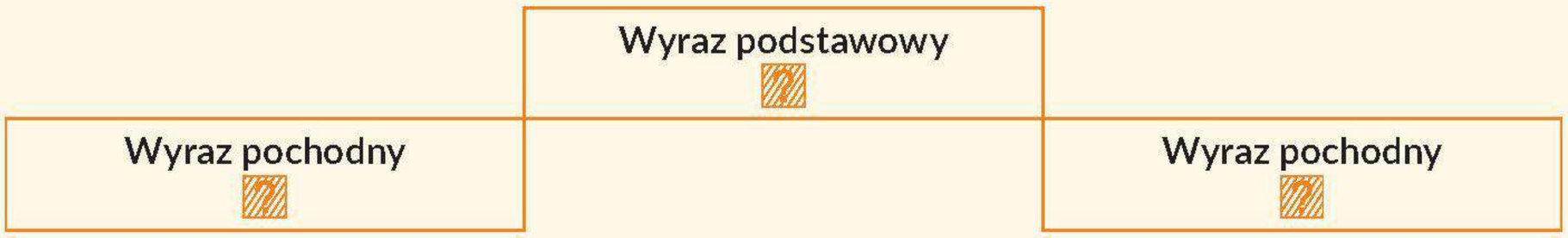
przyimek, zaimek
dopełnienie, dopełniacz
licznik, liczebnik
przekątna, wielokąt

5. Przedstaw na wykresie w zeszycie rodzinę rzeczownika *słowo*. Uwzględnij podane wyrazy.

dosłownie, dosłowny, słownictwo, słownie, słownik, słowny, słówko

6. W które miejsca tabeli należałoby wpisać podane wyrazy, aby utworzyły rodzinę wyrazów?

1. człowieczy 2. człowieczeństwo 3. człowiek

- Przekształć podane zdanie złożone w zdanie pojedyncze, a podkreślone sformułowanie zastąp odpowiednim wyrazem z utworzonej rodziny wyrazów. Zachowaj sens zdania.

Duchy dzieci w „Dziadach" cz. II wskazują, że cierpienie jest jedną z cech natury człowieka.

Pisownia wyrazów z *ó*, *u*, *rz*, *ż*, *ch*, *h* – przypomnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Jakie znasz zdrobnienia (spieszczenia) wyrazów: *mama*, *tata*, *babcia*, *dziadek*, *ciocia*, *wujek*? Które z nich są używane w Twoim otoczeniu?

Przypomnienie

Głoska *u* jest zapisywana za pomocą dwóch liter: *u* albo *ó*.

Literę *u* piszemy:

- zwykle na początku i zawsze na końcu wyrazu, np. ***u**lica*, *em**u***,
- w formach czasowników zakończonych na *-uj*, *-uje*, np. *kup**uj***, *mal**uje***,
- w zdrabniających, spieszczających lub zgrubiających zakończeniach wyrazów: ***-u**chny*, ***-u**ni*, ***-u**si*, ***-u**tki*, ***-u**nio*, ***-u**nia*, ***-u**szek*, ***-u**szka*, ***-u**szko*, ***-u**lek*, ***-u**lka*, ***-u**ś*, ***-u**sia*, np. *mil**uchny***, *tyci**uni***, *mal**usi***, *szczęśliwi**utki***, *dziad**unio***, *ciot**unia***, *kłęb**uszek***, *pacz**uszka***, *serd**uszko***, *ojcz**ulek***, *bab**ulka***, *tat**uś***, *mam**usia***,
- w rzeczownikach kończących się na *-unek*, *-us*, *-usz*, *-ulec*, np. *ład**unek***, *zgryw**us***, *kapel**usz***, *d**ulec***,
- w wyrazach, w których nie ma uzasadnienia pisownia *ó*, np. *cud*, *zguba*, *plus*.

Literę *ó* piszemy:

- gdy wymienia się na *o*, *e*, *a*, np. *ros**ół*** – *ros**o**łek*, *pi**ó**ro* – *pi**e**rze*, *powr**ó**t* – *powr**a**cać*,
- w zakończeniach rzeczowników: *-**ów***, *-**ówna***, *-**ówka***, np. *Ciechan**ów***, *baron**ówna***, *mak**ówka*** (z wyjątkiem tych, które powstały od czasowników zakończonych na *-uwać*, np. *sk**u**wka* ← *sk**u**wać*),
- na początku wyrazów ***ó**smy*, ***ó**semka*, ***ó**w*, ***ó**wczesny*, ***ó**wdzie*.

Pisownię wyrazów, które nie należą do żadnej z wymienionych grup, należy zapamiętać lub sprawdzić w słowniku ortograficznym.

Ćwiczenia

1. **Odgadnij brakujące rzeczowniki z *u* i *ó*. Dla ułatwienia w nawiasach umieszczono słowa należące do tych samych rodzin, co szukane wyrazy. Uzupełniony tekst zapisz w zeszycie.**

Kiedy dzieci przyniosły ▨ (podarować), puściły wszystkie ▨ (hamowanie) i oczy zaszkliły mu się ze wzruszenia. Może i była to zwykła ▨ (pocztowy), ale dla niego znaczyła więcej niż setki ▨ (słowo).

2. Uzupełnij zdania zdrobnieniami z *u* i *ó*. Następnie zapisz je w zeszycie i podkreśl słowa, w których doszło w rdzeniu do oboczności *o* : *ó*.

Ależ z ciebie pracowita ▨!
Gdyby ▨ nie skakała, toby ▨ nie złamała.
▨ i ▨ to szkolna wymówka.

3. Przepisz zdania do zeszytu, uzupełniając je właściwymi literami. Wskaż w każdym wypowiedzeniu wyrazy należące do tej samej rodziny i wyjaśnij, dlaczego różnią się one od siebie pisownią *u* i *ó*.

- Kr▨tka wskaz▨wka wskaz▨je godzinę si▨dmą.
- W krzyż▨wce krzyż▨ją się ze sobą r▨żne wyrazy.
- Kowal podk▨je konia nowi▨tką podk▨wką.
- Ciężko har▨ję i mam j▨ż dość tej har▨wki.

4. Zapisz w zeszycie nazwy przedmiotów ukazanych na zdjęciach. Dla ułatwienia podano po jednym czasowniku należącym do tej samej rodziny wyrazów.

skuwać, próbować, wsuwać, zasuwać

Przypomnienie

Głoska ***ż*** jest zapisywana za pomocą litery ***ż*** albo dwuznaku ***rz***.

Literę *ż* piszemy:

- gdy wymienia się na *z*, *ź*, *s*, *g*, *h*, *dz*, np. *mą**ż**ę – ma**z**ać*, *przera**ż**ać – przera**ź**liwy*, *mą**ż** – mę**s**ki*, *bie**ż**nia – bie**g**ać*, *wata**ż**ka – wata**h**a*, *pienią**ż**ek – pienią**dz***,
- w zakończeniach *-aż* rzeczowników rodzaju męskiego pochodzących z języków obcych, np. *gar**aż***, *tatu**aż***,
- w zakończeniach *-eż*, *-aż* i *-ąż* rzeczowników rodzaju żeńskiego, np. *kradzi**eż***, *sprzed**aż***, *uprz**ąż***,
- po spółgłoskach *l*, *ł*, *r*, *n*, np. *l**ż**ejszy*, *małż*, *oberża*, *oran**ż**ada*.

Dwuznak *rz* piszemy:

- gdy wymienia się na *r*, np. *dob**rz**e – dob**r**y*,
- po spółgłoskach *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, *ch*, *j*, *w*, np. *b**rz**uch*, *zap**rz**ęg*, *zed**rz**eć*, *pot**rz**ąsnąć*, *g**rz**yb*, *sk**rz**ynia*, *ch**rz**ąstka*, *uj**rz**eć*, *w**rz**os* (wyjątki: *kształt*, *bukszpan*, *pszenica*, *pszczoła*),
- w zakończeniach *-arz*, *-erz* rzeczowników rodzaju męskiego, np. *kalend**arz***, *tal**erz***,
- w niektórych innych wyrazach, mimo że nie wymienia się na *r*, np. *rzeka*, *porzeczka*, *zwierzę*.

5. Przekształć podane zdania tak, aby zamiast wyróżnionych słów znalazły się w nich wyrazy pokrewne z *ż* i *rz*. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Zrobią wszystko według jego **rozkazu**.

Uwielbiam się kąpać w **morskiej** wodzie.

Nigdy nie używaj **obraźliwych** słów!

Idę do **księgarni**, w której pracuje ciocia.

6. Uzupełnij podane nazwy zawodów zakończeniami *-arz* i *-erz*. Czym zajmują lub zajmowały się osoby wykonujące te zawody?

balwi?, bedn?, dek?, kuśni?, płatn?, rym?, snyc?

7. Wyjaśnij, dlaczego w podanych wyrazach występują nietypowe połączenia liter: *dsz* (zamiast *drz*), *łrz* (zamiast *łż*), *wż* (zamiast *wrz*) i *bż* (zamiast *brz*). Zwróć uwagę na budowę słowotwórczą tych wyrazów.

prze**dsz**kole

współ**łrz**ądzić

wżenić się

o**bż**arstwo

8. Na podstawie zamieszczonych SMS-ów wyjaśnij, do jakich nieporozumień może prowadzić użycie niewłaściwej litery. Do którego pytania odnosi się pierwsza odpowiedź, a do którego – druga?

A. Bartek jednak się obraził? Nie będzie z nami przygotowywał imprezy?

1. Nie. Pomorze!

B. Tato, czy kraina historyczna, w której leżą Kaszuby, to Warmia?

2. Nie. Pomoże!

9. Jakie litery – *ż* czy *rz* – należy wstawić w miejsce znaków ?

Pierwsze p?y?ądy do **wa?enia** ró?nych ?eczy wymyślono ju? w staro?ytności. Dawne **wagi** były zło?one z dwóch podwieszonych części zwanych szalkami. Na jednej z nich kładziono **wa?ony** towar, a na drugiej – **odwa?nik**, a więc metalowy p?edmiot o określonym cię?a?e, np. 1 kilogram. Taka waga p?ypominała w działaniu dwuosobową huśtawkę: szalki się **wahały** i ni?ej znajdowała się ta z nich, na której poło?ono większy cię?ar. Aby określić wagę produktu, t?eba było wyrównać ze sobą szalki. Gdy osiągnęły one tę samą wysokość, znaczyło to, ?e towar **wa?y** tyle samo co **odwa?nik**, a więc np. 1 kilogram.

- Co łączy ze sobą pogrubione wyrazy? Wskaż w nich rdzenie i występujące w tych rdzeniach oboczności.

Przypomnienie

Głoska ***h*** jest zapisywana za pomocą litery ***h*** oraz dwuznaku ***ch***.

Dwuznak *ch* piszemy:

- gdy wymienia się na *sz*, np. *pro**ch*** – *pro**sz**ek*,
- po literze *s*, np. *s**ch**abowy*,
- na końcu wyrazów, np. *pe**ch*** (wyjątek: *druh* – wymiana na *ż*),
- w większości wyrazów, gdy na nic się nie wymienia, np. *pła**ch**ta*, *su**ch**ar*.

Literę *h* piszemy:

- zazwyczaj, gdy wymienia się na *ż*, np. *dru**h*** – *dru**ż**ynowy*,
- po literze *z*, np. *z**h**ańbić*.

10. Od jakich słów powstały wyróżnione zdrobnienia? Zapisz te wyrazy w zeszycie.

Założyłam dziś piękną **muszkę** w **groszki**.
Wyglądam z nią trochę **śmiesznie**, ale i tak pójdę do sklepu **pieszo** po **orzeszki**.

Mój półroczny brat ma malutki **brzuszek** i malutkie **uszko**.
W **śpioszkach** wygląda słodko. Lubię patrzeć, jak poznaje nowe smaki – jest **łakomczuszkiem**, który uparcie wszystko próbuje jeść sam **paluszkami**.

11. W których z podanych wyrazów po literze *s* należy postawić *h*, a nie *ch*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

s□lebiać, wys□nąć, dys□armonia, s□aker [szejker]

12. Przepisz tekst do zeszytu, zastępując znaki □ literami: *ch*, *h*, *rz*, *ż*, *ó* lub *u*.

P□ed rokiem □wa□ałem to p□edsięwzięcie za □ałosny pomysł, kt□ry mo□e się skończyć tylko pora□ką. P□źniej jednak K□ysiek, m□j k□mpel, zgłosił sw□j □dział. Wcią□ mnie namawiał, □ebym p□yszedł na pr□bę. Po kilk□ miesiąca□ pr□śb i nalegań p□yjąłem jego zaproszenie. Gdy w pewien piątkowy wiecz□r zjawiłem się w teat□e, p□yp□szczałem, że zobaczę gr□pkę p□emąd□ały□ prym□s□w two□ący□ n□dną m□zykę. P□ł godziny p□źniej sł□□ałem i□ w za□wycie, jak □□eczony. Ma□yłem tylko o tym, □eby się do ni□ p□yłączyć. W swoi□ □twora□ opowiadali r□□ne □istorie i m□wili d□□o wa□ny□ □eczy o □yci□. Ten zesp□ł wydał mi się w□wczas objawieniem. Dziś gram w nim na gita□e, a K□yśkowi nale□ą się podziękowania za to, □e mnie p□ekonał mimo mojej początkowej nie□ęci.

Złożenia, zrosty i zestawienia – czyli wyrazy złożone

Na rozgrzewkę

Ułóż podpisy do fotografii. Przyjrzyj się budowie zapisanych nazw. Co zauważasz?

Nowa wiadomość

Wyraz złożony to wyraz pochodny utworzony od dwóch lub więcej wyrazów podstawowych.

wyraz złożony = I wyraz podstawowy + II wyraz podstawowy + ...

Przykłady:

krwiodawca = krwi + o + dawca

okamgnienie = oka + mgnienie

Stare Miasto = Stare + Miasto

Wyrazy złożone dzielimy na:

- **złożenia** – składają się przynajmniej z dwóch wyrazów połączonych wewnątrz formantem *-o-*, *-i-*, *-y-* lub *-u-*, np. *brzuchomówca* (od: *brzuch* i *mówca*), *woziwoda* (od: *wozić* i *woda*), *męczydusza* (od: *męczyć* i *dusza*), *dwukropek* (od: *dwa* i *kropka*),
- **zrosty** – powstały ze zrośnięcia ze sobą przynajmniej dwóch innych wyrazów, np. *widzimisię* (od: *widzi mi się*), *swawola* (od: *swa wola*), *Wielkanoc* (od: *wielka noc*),
- **zestawienia** – są złożone z dwóch (lub więcej) samodzielnych (pisanych osobno) wyrazów, które wspólnie tworzą jedną nazwę, np. *świnka morska*, *Morze Bałtyckie*, *Boże Narodzenie*.

Uwaga!

W zrostach i złożeniach mogą wystąpić podobne cząstki: *-o-*, *-i-*, *-y-*, ale tylko w zrostach poszczególne tematy słowotwórcze po oddzieleniu stanowią logiczną całość znaczeniową, np. w zroście *wniebowzięty* oddzielone tematy zachowują osobne znaczenie: *wzięty w niebo*. W złożeniu *noworodek* oddzielone człony tracą znaczenie: *nowo* i *rodek*.

Ćwiczenia

1. Wśród podanych przymiotników wskaż zrosty. Uzasadnij swój wybór.

czcigodny, dogodny, karygodny, łagodny, niewygodny, pogodny, wiarygodny, zgodny

2. Wypisz z podanego programu telewizyjnego złożenia, zrosty i zestawienia.

Dla najmłodszych
15.30 – Daleko na północy (2015, Francja)
17.30 – Epoka lodowcowa (2002, USA)
Czas na akcję!
19.00 – Uciekająca panna młoda (1999, USA)
21.00 – Długi pocałunek na dobranoc (1996, USA)
Klasyka w czerni i bieli
23.00 – Listonosz zawsze dzwoni dwa razy (1946, USA)
Kino polskie
01.00 – Cudzoziemka (1986, Polska)

3. Do każdego z podanych rzeczowników dobierz odpowiedni przymiotnik, tak aby powstały zestawienia.

wdowa

kuchenka

- Znajdź dwa zestawienia, które są nazwami zwierząt, i dwa, które nazywają sprzęty gospodarstwa domowego.

4. Podziel nazwy ptaków na zrosty, złożenia i zestawienia. Uzasadnij swój wybór.

czarnogłówka, mysikrólik, sowa śnieżna, myszołów

5. Wypisz spośród nazw występujących na mapie Polski po trzy zrosty, złożenia i zestawienia.

6. Dobierz w pary wyrazy o tym samym znaczeniu. Następnie wyjaśnij, od jakich słów i w jaki sposób powstał każdy wyraz.

ścichapęk
dusigrosz
chwalipięta
samochwała
cicha woda
liczykrupa

7. Odgadnij, jakie imiona można utworzyć od pogrubionych słów.

Ciocia niedawno urodziła bliźnięta, a ponieważ pasjonuje się historią dawnych Słowian, postanowiła nadać im słowiańskie imiona. Chłopiec będzie się nazywał ▨ (ten, który jest **miły Bogu**) lub ▨ (ten, który jest sławny, czyli **włada sławą**), a dziewczynka ▨ (ta, która **sławi Boga**) lub ▨ (ta, która zdobywa **sławę przez mir**, czyli pokój).

8. Dokończ zdanie. Wybierz odpowiedź A albo B i jej uzasadnienie spośród 1–3.

Wyraz *wodoszczelny* jest

A.	zrostem,	ponieważ	1.	został utworzony przez połączenie dwóch rzeczowników za pomocą wrostka *-o-*.
B.	złożeniem,		2.	powstał w wyniku połączenia dwóch przymiotników bez użycia formantu.
			3.	powstał przez połączenie rzeczownika z przymiotnikiem za pomocą formantu *-o-*.

Nowa wiadomość

Jak wymawiać i odmieniać zrosty?

Akcent w zrostach pada tylko na jedną sylabę – najczęściej drugą od końca, np. *Wielkanoc* (ale: *wielka noc*).

W zrostach odmieniamy zwykle wyłącznie ostatni człon, np. *pięćdziesiąt – pięćdziesięciu, pięćdziesięcioma; karygodny – karygodnego, karygodnemu*. Jeśli jednak zrost powstał z połączenia wyrazów pozostających w związku zgody (przymiotnika i rzeczownika albo dwóch równorzędnych rzeczowników), to najczęściej:

- odmieniamy oba człony, np. *Zławieś – Złejwsi, Złąwsią; dwudziestkajedynka – dwudziestkijedynki, dwudziestkęjedynkę,*
- mamy dowolność w odmianie pierwszego członu, np. *Wielkanoc – Wielkanocy, Wielkanocą* albo *Wielkiejnocy, Wielkąnocą*.

9. Odczytaj głośno podane zdania. Wskaż sylaby akcentowane w wyróżnionych wyrazach.

– Gdzie w końcu byłeś na obozie narciarskim? Wybraliście **Białystok**?
– Nie, skusiła nas **Zławieś**. I okazało się, że to wcale nie taka **zła wieś**. Tam też się znalazł **biały stok**. Sześć dni intensywnych ćwiczeń i bardzo **dobra noc** – zielona noc – na zakończenie.
– Musisz mi o tym koniecznie opowiedzieć. Ale teraz już: **dobranoc**!

10. Jakimi formami podanych zrostów należy uzupełnić zdania?

Pociąg do ▨ (*Białystok*) odjedzie za 22 minuty.
Księdza można też nazwać ▨ (*duszpasterz*).
Moja babcia mieszka w ▨ (*Krasnystaw*).
Zrobimy to w ▨ (*okamgnienie*).

11. Poszukaj informacji o tym, jak odmienia się nazwę *Rzeczpospolita*. Zwróć uwagę na jej dwa znaczenia. Następnie uzupełnij zdania odpowiednimi formami tego zrostu.

- Mój dziadek codziennie wybiera w kiosku między ▨ a „Dziennikiem Gazetą Prawną".
- W ▨ ukazał się niedawno artykuł o wykorzystaniu w biznesie dronów i robotów.
- Urodziłem się w ▨ Polskiej, a moi rodzice – w Polskiej ▨ Ludowej.
- Podstawowa różnica między ▨ Obojga Narodów a Drugą ▨ jest taka, że pierwsza z nich była królestwem, a drugą reprezentował prezydent.

Pisownia przymiotników złożonych

Na rozgrzewkę

Które barwy i odcienie lubisz najbardziej, a za którymi nie przepadasz? Odpowiedz, korzystając z zamieszczonych początków słów.

jasno…, ciemno…, jaskrawo…, blado…

Nowa wiadomość

Przymiotniki złożone z dwóch członów zapisujemy na dwa sposoby:

- **z łącznikiem** – gdy człony są równorzędne znaczeniowo, np. *biało-czerwony* (= *biały i czerwony* ← dwa kolory),
- **łącznie** – gdy człony są nierównorzędne znaczeniowo, tzn. jeden z członów jest określeniem drugiego, np. *ciemnoczerwony* (= ciemny czerwony ← odcień koloru).

Ćwiczenia

1. Przyporządkuj nazwy kolorów do ilustracji. Uzasadnij swój wybór.

niebiesko-zielony, niebieskozielony

2. Korzystając z internetu, ustal, jakie kolory występują na flagach podanych państw. Następnie dokończ w zeszycie podane zdania, używając przymiotników złożonych.

Flaga Bułgarii jest….
Flaga Ukrainy jest….
Flaga Armenii jest….
Flaga Estonii jest….

3. Co oznaczają podkreślone przymiotniki? Zapisz w zeszycie odpowiednie objaśnienia.

Szanowni Państwo, w nadchodzących miesiącach mieszkańcom północnoamerykańskich miast będzie dokuczał zimny wiatr północno-wschodni. W pozostałych częściach świata pogoda w okresie jesienno-zimowym również zapowiada się nie najlepiej. Miejmy nadzieję, że bożonarodzeniowy śnieg wynagrodzi wszystkim trudy oczekiwania.

4. Przekształć zdania tak, aby zamiast podkreślonych wyrażeń wystąpiły przymiotniki złożone.

Flaga Kaszub jest czarna i żółta.
Zęby w reklamie pasty są białe jak śnieg.
Zbliżamy się do granicy między Polską a Słowacją.
Była to tradycja ze wschodu Polski.

5. **Od podanych nazw własnych utwórz przymiotniki. Następnie przepisz podany tekst do zeszytu, uzupełniając go tymi wyrazami.**

Korea Południowa, Nowa Zelandia, Morze Śródziemne

[?] klimat naszego ogrodu sprzyja hodowli roślin z różnych stron świata. Dobrze się u nas czują zarówno przywiezione z podróży po Azji [?] drzewka bonsai, jak i [?] orchidee – prezent od przyjaciół z drugiej półkuli.

6. Na podanych tabliczkach odszukaj przymiotniki złożone. Od jakich nazw powstały te słowa?

Ortografia w praktyce

Przymiotniki złożone są niekiedy mylone ze związkami **przysłówka i przymiotnika** (lub **imiesłowu przymiotnikowego**), które pisze się **osobno**, np. *blisko spokrewniony*, *jasno oświetlony*. W razie wątpliwości, czy masz do czynienia z przymiotnikiem złożonym, czy z połączeniem przysłówka i przymiotnika (imiesłowu), spróbuj odwrócić człony. Jeśli otrzymasz sensowne wyrażenie, najprawdopodobniej jest to związek przysłówka z przymiotnikiem (imiesłowem).

Przykłady:

blisko spokrewniony – spokrewniony (jak?) *blisko*

jasno oświetlony – oświetlony (jak?) *jasno*

ale:

jasnoczerwony – ~~czerwony jasno~~

? Jak należy zapisać – łącznie, rozdzielnie czy z łącznikiem – wyróżnione wyrazy?

W **nowo+otwartym** parku posadzono **soczysto+zielone** drzewa i ustawiono **świeżo+malowane** ławki. Główna brama została zaprojektowana od strony **południowo+zachodniej**. Prowadzi do niej szeroka, **kamienisto+piaszczysta** droga.

Tworzenie i zapisywanie skrótów i skrótowców

Na rozgrzewkę

W jakich sytuacjach używasz skrótów? Które wyrazy skracasz najczęściej i w jaki sposób?

Nowa wiadomość

Aby zaoszczędzić miejsce na kartce albo szybciej wyrazić jakąś myśl (np. w SMS-ie lub przez komunikator internetowy), możesz użyć **skrótu**.

Skrót to skrócony zapis wyrazu składający się z jednej litery lub z kilku liter. Czytamy go zawsze jako pełny wyraz.

Pamiętaj jednak, że skrót musi być poprawnie zapisany i zrozumiały dla odbiorcy; w przeciwnym razie jest bardzo prawdopodobne, że Twoja wypowiedź nie zostanie właściwie odczytana.

Ćwiczenia

1. Jakie skróty pojawiają się w Twoim podręczniku do języka polskiego? Podaj przynajmniej dwa przykłady. Z jakich słów utworzono te skróty?

Nowa wiadomość

Zasady skracania wyrazów

- Zostawiamy tylko pierwszą literę lub kilka pierwszych liter, z których ostatnia wyraża spółgłoskę, i po nich stawiamy kropkę.

  Przykłady: *r.* – ***r****ok*, *dyr.* – ***dyr****ektor*

- Zostawiamy tylko pierwszą i ostatnią literę, ale nie stawiamy w takiej sytuacji kropki.

  Przykłady: *nr* – ***n****ume****r***, *wg* – ***w****edłu****g***

- Usuwamy środkowe litery, zwłaszcza oznaczające samogłoski.

  Przykłady:
  kpt. – ***k****a****p****i****t****an* (z kropką, która oznacza, że po *t* w wyrazie są jeszcze inne litery: *a*, *n*)
  płk – ***p****u****ł****kowni****k*** (bez kropki, ponieważ po *k* nie ma już innych liter)

Uwaga! Kropek nie stawia się na końcu skrótów, które oznaczają jednostki, np. miary i wagi, a więc pełnią funkcję symboli, np. *cm*, *kg*, *zł*, *h*.

Zasady skracania ogólnie znanych wyrażeń

- Skracamy każdy z wyrazów do jednej litery (w niektórych wypadkach – do dwóch liter). Jeśli drugie lub kolejne słowo rozpoczyna się samogłoską, stawiamy kropkę po każdym skróconym wyrazie (pisząc na komputerze, nie stawiamy po kropce spacji).

  Przykłady: *p.n.e.* – ***p****rzed* ***n****aszą* ***e****rą*, *m.in.* – ***m****iędzy* ***in****nymi*

- Jeśli wszystkie skracane słowa rozpoczynają się od spółgłosek lub tylko pierwsze słowo rozpoczyna się samogłoską, stawiamy jedną kropkę na końcu całego skrótu.

  Przykłady:
  *cdn. – **c**iąg **d**alszy **n**astąpi, itd. – **i** **t**ak **d**alej*

Zasady skracania wyrażeń specjalistycznych (np. geograficznych)

- Stawiamy kropkę po każdym skróconym wyrazie – niezależnie od tego, czy rozpoczyna się on samogłoską, czy spółgłoską.

  Przykłady:
  *n.p.m. – **n**ad **p**oziomem **m**orza, m.b. – **m**etr **b**ieżący*

- Skróty w nazwach własnych zapisujemy **małą literą**.

  Przykłady:
  ***ś**w. Piotr – **Ś**więty Piotr, ul. **p**rof. Królewskiego – ulica **P**rofesora Królewskiego*

2. Co oznaczają podane skróty? Przyporządkuj do nich odpowiednie wyrazy i wyrażenia zgodnie z zasadami skracania.

min, min., m.in.

między innymi	minimum	minister	minuta

☆ **3.** W każdej parze wskaż sformułowanie specjalistyczne, stosowane w wymienionych dziedzinach wiedzy. Następnie utwórz skróty od wszystkich podanych wyrażeń i zwrotów.

PRAWO	BIBLIOTEKOZNAWSTWO	CHEMIA
tekst jednolity	bieżącego roku	liczba porządkowa
to jest	bez roku (wydania książki)	liczba pierwiastka

4. Wyjaśnij, dlaczego w tekście raz użyto skrótu *dr.* (z kropką), a za drugim razem – *dr* bez kropki. Od jakich form wyrazów utworzono te skróty?

Nowa wiadomość

Niektóre wyrazy i wyrażenia można skracać na różne sposoby. Przykładem są nazwy ocen szkolnych, które zapisuje się albo z kropką na końcu jak zwykłe skróty (cel., bdb., db., dst.), albo bez kropki – jak symbole (cel, bdb, db, dst). Na dwa sposoby skraca się też formy różnych przypadków rzeczowników typu *numer* (*numeru*, *numerowi*, *numerem*, *numerze*): albo dodając do skrótu formy mianownika (*nr*) odpowiednią końcówkę fleksyjną (*nru*, *nrowi*, *nrem*, *nrze*), albo stawiając po nim kropkę (*nr. – w nr. 3*).

5. Przepisz podany tekst do zeszytu, zastępując podkreślone wyrazy odpowiednimi skrótami.

Około godziny 15.00 poszedłem do biblioteki po książkę pod tytułem *Zemsta*. Po drodze spotkałem mojego sąsiada, magistra Wiśniewskiego. Magister Wiśniewski pracuje w aptece na skrzyżowaniu ulicy Prostej z aleją Kasztanową, to jest niedaleko naszego bloku przy placu Matejki. Często odwiedzamy sąsiada w aptece, to znaczy przychodzimy do niego po leki.

Nowa wiadomość

Obok skrótów istnieją **skrótowce**, a więc wyrazy, które powstały w wyniku skrócenia jakiegoś wyrażenia – zwykle nazwy własnej. W przeciwieństwie do typowego skrótu skrótowiec zapisujemy bez kropek i odczytujemy jako jedno słowo.

Wyróżniamy trzy podstawowe typy skrótowców:

- **literowce** – tworzy się je z pierwszych liter poszczególnych wyrazów i odczytuje litera po literze,

  Przykłady:
  PSL [pe-es-el] – *Polskie Stronnictwo Ludowe*, *LO* [el-o] – *liceum ogólnokształcące*

- **głoskowce** – tworzy się je podobnie jak literowce, ale wymawia jako grupę głosek,

  Przykłady:
  WOŚP [wośp, nie ~~wu-o-eś-pe~~] – *Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy*, *ZOZ* [zoz, nie ~~zet-o-zet~~] – *Zakład Opieki Zdrowotnej*

- **sylabowce** – tworzy się je z pierwszych sylab (lub grup głosek) poszczególnych wyrazów.

  Przykład:
  Polfa – ***Pol****ska* ***fa****rmacja*

Niektóre skrótowce łączą w sobie cechy dwóch typów.

Przykłady:
CBOS [cebos] – ***C****entrum* ***B****adania* ***O****pinii* ***S****połecznej*, *PZMot* [pe-zet-mot] – ***P****olski* ***Z****wiązek* ***Mot****orowy*

- **Literowce** i **głoskowce** piszemy **wielkimi literami** – z wyjątkiem liter oznaczających spójniki i przyimki.

  Przykład:
  AWFiS [a-wu-ef-i-es] – Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu

Wiele skrótowców w języku polskim pochodzi z innych języków, zwłaszcza z angielskiego.

Przykłady:
UFO (***u****nidentified* ***f****lying* ***o****bject*) – *niezidentyfikowany obiekt latający, USA* (***U****nited* ***S****tates of* ***A****merica*) – *Stany Zjednoczone Ameryki*

6. Utwórz skrótowce od podanych nazw ministerstw. Które z nich to literowce, a które – głoskowce?

Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Obrony Narodowej,
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Spraw Zagranicznych

- Wyjaśnij, co decyduje o tym, że dany skrótowiec należy odczytywać jako głoskowiec, a nie jako literowiec.

7. Zapisz w zeszycie skrótowce utworzone od podanych wyrażeń. Zwróć uwagę na wielkie i małe litery.

numer identyfikacji podatkowej –
Pałac Kultury i Nauki –
Warszawski Ośrodek Telewizyjny –
Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania –

Nowa wiadomość

Jak odmieniać skrótowce?

- Nie odmienia się skrótowców zakończonych w wymowie samogłoską.

  Przykłady:
  PZU [pe-zet-**u**] – *pójść do PZU, NATO* [nat**o**] – *przystąpić do NATO, PKO* [pe-ka-**o**] – *mieć konto w PKO, USA* [u-es-**a**] – *jechać do USA*

Wyjątkiem są głoskowce zakończone literą *a* (np. *IKEA*, *EFTA*), które można odmieniać lub pozostawić nieodmienne.

- Skrótowce, które kończą się na spółgłoskę, można odmieniać jak każdy inny rzeczownik, zwłaszcza w mniej oficjalnych wypowiedziach. Formy przypadków (z wyjątkiem mianownika) zaznaczamy następująco: do zapisanego wielkimi literami skrótowca dodajemy po łączniku końcówkę fleksyjną zapisaną małymi literami.

  Przykłady:
  GOPR [gopr] – *pomoc GOPR-u* [gopru] (lub: *pomoc GOPR*), *praca w GOPR-ze* [goprze] (lub: *praca w GOPR*); *ONZ* [o-en-zet] – *pomoc ONZ-etu* [oenzetu] (lub: *pomoc ONZ*), *praca w ONZ-ecie* [oenzecie] (lub: *praca w ONZ*)

8. Zastąp wyróżnione nazwy skrótowcami. Odmienione skrótowce zapisz w zeszycie.

Moi rodzice urodzili się w **Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej**.

Stanisław Lem studiował na **Uniwersytecie Jagiellońskim**.

Na wakacje pojadę do **Republiki Południowej Afryki**.

Okres próbny w **Tatrzańskim Ochotniczym Pogotowiu Ratunkowym** trwa przynajmniej 1,5 roku.

Nowa wiadomość

Skrótowce są często używane przez użytkowników internetu. Podobnie jak skróty pozwalają na szybsze zapisanie myśli. Większość skrótowców internetowych pochodzi z języka angielskiego, np. EOT (*end of topic* – koniec tematu), LOL (*laughing out loud* – głośny śmiech).

☆ **9.** Wskaż skrótowce użyte w rozmowie prowadzonej w internecie. Co one oznaczają? Które pochodzą od wyrażeń i zwrotów polskich, a które – od angielskich?

FORUM SIÓDMOKLASISTÓW

Dodaj komentarz | Dodaj temat | Archiwum | Szukaj | Ustawienia | Logowanie

Ola: BTW: co było zadane z matmy?

Antek: IMO nic, ale jeszcze sprawdzę. ZW

Antek: Sprawdziłem; tym razem nic.

Ola: Tak mi się wydawało. Dzięki!

Antek: NMZC ☺

10. Czy w swoich wypowiedziach internetowych posługujesz się skrótowcami? Jeśli tak – powiedz jakimi.

Podsumowanie

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

- **DRAMAT** — s. 203
- **ballada** — s. 211
- **ROMANTYZM** — s. 196–199
  - **sztuka romantyzmu** — s. 198–199
- **aforyzm** — s. 219
- **ironia** — s. 219

Zob. też: Twój niezbędnik

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Adam Mickiewicz, *Świtezianka*, s. 208–211

Romantyzm

motywy obecne w utworze:
- miłość
- wierność i zdrada
- dobro i zło
- wina i kara
- natura
- elementy fantastyczne
- sprawiedliwość

Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. II, s. 201–207

Romantyzm

motywy obecne w utworze:
- dobro i zło
- wina i kara
- cierpienie
- człowieczeństwo
- sprawiedliwość
- elementy fantastyczne

Jerzy Liebert, * (*Uczę się ciebie, człowieku*), s. 220**

Stanisław Jerzy Lec, *Myśli nieuczesane*, s. 218–219

Zob. też na s. 212–213 informacje o twórczości Adama Mickiewicza

Podsumowanie

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

- wyraz podstawowy, wyraz pochodny, parafraza słowotwórcza — s. 225–226
- rodzina wyrazów, wyrazy pokrewne — s. 236
- wyrazy podzielne i niepodzielne słowotwórczo — s. 235–236
- wyrazy złożone: zrosty, złożenia, zestawienia — s. 241–243
- skróty i skrótowce — s. 246–250
- pisownia przymiotników złożonych — s. 244–245
- budowa wyrazu pochodnego — s. 227–231
  - temat słowotwórczy — s. 227–228
  - formant — s. 227–231
    - typy formantów
    - funkcje formantów
- pisownia wyrazów z *ó, u, rz, ż, ch, h* — s. 237–240
- przedrostki i przyrostki o trudnej pisowni — s. 232–234

TWORZENIE WYPOWIEDZI

- Szkoła mówienia i pisania
- rozprawka — s. 221–224

WARTO PRZECZYTAĆ

- Olga Tokarczuk, Joanna Concejo, *Zgubiona dusza*
- Dorota Terakowska, *Tam gdzie spadają anioły*
- Mårten Melin, *Chłopak z lasu*
- Kimberly Brubaker [kimberli brubejker], *Wojna, która ocaliła mi życie*

WARTO OBEJRZEĆ

- *The Nixie (Świtezianka)*, reż. Mai Bui Ngoc [bui-ngok], Julia Bui Ngoc
- *Gwiazd naszych wina*, reż. Josh Boone [dżosz bun]
- *Siedem dusz*, reż. Gabriele Muccino [gabrjele muczino]

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

WYKONAJ W ZESZYCIE

Rudyard Kipling[1]

List do syna

Jeżeli zdołasz zachować spokój,
chociażby wszyscy go stracili, ciebie oskarżając;
Jeżeli nadal masz nadzieję, chociażby wszyscy o Tobie zwątpili,
licząc się jednak z ich zastrzeżeniem;
Jeżeli umiesz czekać bez zmęczenia,
jeżeli na obelgi nie reagujesz obelgami,
jeżeli nie odpłacasz na nienawiść nienawiścią,
nie udając jednakże mędrca i świętego;
Jeżeli marząc – nie ulegasz marzeniom;
Jeżeli rozumując – rozumowania nie czynisz celem;
Jeżeli umiesz przyjąć sukces i porażkę,
traktując jednakowo oba te złudzenia,
Jeżeli ścierpisz wypaczenie prawdy przez Ciebie głoszonej,
Kiedy krętacze czynią z niej zasadzkę, by wydrwić naiwnych
albo zaakceptujesz ruinę tego, co było treścią twego życia,
kiedy pokornie zaczniesz odbudowę zużytymi już narzędziami;
Jeśli potrafisz na jednej szali położyć wszystkie twe sukcesy
i potrafisz zaryzykować, stawiając wszystko na jedną kartę,
jeśli potrafisz przegrać i zacząć wszystko od początku, bez słowa,
nie żaląc się, że przegrałeś;
Jeżeli umiesz zmusić serce, nerwy, siły, by nie zawiodły,
choćbyś od dawna czuł ich wyczerpanie,
byleby wytrwać, gdy poza wolą nic już nie mówi o wytrwaniu;
Jeżeli umiesz rozmawiać z nieuczciwymi, nie tracąc uczciwości,
lub spacerować z królem w sposób naturalny,
Jeżeli nie mogą Cię zranić nieprzyjaciele ani serdeczni przyjaciele;
Jeżeli cenisz wszystkich ludzi, nikogo nie przeceniając;
Jeżeli potrafisz spożytkować każdą minutę,
nadając wartość każdej przemijającej chwili;
Twoja jest ziemia i wszystko, co na niej,
i – co najważniejsze – synu mój – będziesz Człowiekiem.

Przekład nieznany

[1] **Rudyard Kipling**
[radjar kiplyn]

1. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Wypowiedź podmiotu lirycznego zawiera zbiór rad dotyczących życia.	P	F
Podmiot liryczny przedkłada autorytet grupy nad dobro jednostki.	P	F

2. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Środkiem stylistycznym, który znacząco wpływa na budowę wiersza, jest

A. epitet.
B. apostrofa.
C. metafora.
D. anafora.

3. Jak myślisz, dlaczego rzeczownik CZŁOWIEKIEM w utworze Rudyarda Kiplinga został zapisany wielką literą? Swoją odpowiedź uzasadnij.

4. Czy słowa: *Uczę się ciebie, człowieku.* [...] / *Uczę się ciebie i uczę / i wciąż cię jeszcze nie umiem* [...] z wiersza Jerzego Lieberta mogą być puentą utworu Rudyarda Kiplinga? Swoją odpowiedź uzasadnij, odwołując się do obydwu utworów.

5. Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

Słowa: *człowiek* i *człowieczeństwo* to przykład wyrazów A/B, ponieważ C/D.

A. pokrewnych
B. bliskoznacznych
C. mają podobne znaczenie
D. zawierają ten sam rdzeń

6. Od rzeczownika *życie* utwórz wyrazy pochodne, jeden za pomocą przedrostka i jeden za pomocą przyrostka.

7. Przeczytaj podany fragment utworu i wykonaj polecenia.

[...]
Tak, muszę dręczyć się wiek wiekiem:
Sprawiedliwe zrządzenia boże!
Bo kto nie był ni razu człowiekiem,
Temu człowiek nic nie pomoże.

CHÓR
Tak, musisz dręczyć się wiek wiekiem
Sprawiedliwe zrządzenia boże!
Bo kto nie był ni razu człowiekiem,
Temu człowiek nic nie pomoże.

GUŚLARZ
Gdy nic tobie nie pomoże,
Idźże sobie precz, nieboże!
A kto prośby nie posłucha:

W imię Ojca, Syna, Ducha!
Czy widzisz pański krzyż?
Nie bierzesz jadła, napoju:
Zostawże nas w pokoju!
A kysz! a kysz!

CHÓR
A kto prośby nie posłucha:
W imię Ojca, Syna, Ducha!
Czy widzisz pański krzyż?
Nie bierzesz jadła, napoju:
Zostawże nas w pokoju!
A kysz, a kysz!
[...]

7.1. Podaj imię i nazwisko autora oraz tytuł lektury.

Autor: ▨ Tytuł: ▨

7.2. Nazwij postać, której dotyczą słowa w przytoczonym fragmencie.

7.3. Odwołując się do znajomości całego utworu, z którego pochodzi zamieszczony fragment, wyjaśnij sens słów: *Bo kto nie był ni razu człowiekiem, / Temu człowiek nic nie pomoże*.

7.4. Do jakiego rodzaju literackiego należy utwór? Swoją odpowiedź uzasadnij, podając trzy cechy.

7.5. Jaki związek dostrzegasz między przesłaniem słów przytoczonego fragmentu a wypowiedzią podmiotu lirycznego z utworu *List do syna*?

8. Udowodnij, że użycie *ż* w pisowni wyrazów: *oskarżając*, *najważniejsze* i *pomoże* można wytłumaczyć za pomocą tej samej zasady ortograficznej.

9. Napisz rozprawkę, w której rozważysz, czym było człowieczeństwo w życiu wybranych przez Ciebie bohaterów literackich. W swojej pracy odwołaj się do znajomości lektury obowiązkowej i innego utworu literackiego.

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Krzysztof Gonerski

Japońskie kino grozy (fragmenty)

Dominacja opowieści o duchach w pierwszym okresie japońskiego kina grozy wynika z głębszego kontekstu. [...] Japonia, otoczona zewsząd morzem, rozciąga się na niegościnnym górzystym lądzie, nawiedzanym każdego roku przez ok. 1000–3000 trzęsień ziemi o różnej skali i sile. [...] W takich nieprzyjaznych warunkach geograficznych naturalnym jest, że

uwaga mieszkańców znacznie częściej bywa kierowana ku niezniszczalnej sferze ducha, której żaden kataklizm nie unicestwi. [...]

Duchowość, ta najbardziej charakterystyczna właściwość określająca egzystencję mieszkańców nie tylko Kraju Kwitnącej Wiśni, lecz całej Azji, jest obecna po dziś dzień. [...] Jeszcze nie tak dawno w mieszkaniu każdego Japończyka znajdowała się tzw. półka bogów [...] albo buddyjski ołtarz [...], na którym dla zmarłych przodków składano ofiary z kwiatów, pożywienia, napojów i kadzidła. [...] Krótko mówiąc, Japończycy żyją w świecie zamieszkanym przez duchy, a każdy aspekt ich egzystencji zarówno indywidualnej, jak i społecznej ma charakter spirytualny[1].

Nie będzie zaskoczeniem fakt, iż we folklorze Kraju Kwitnącej Wiśni istnieje zniewalające bogactwo istot nadnaturalnych. [...] Twórcy filmowych horrorów upatrzyli sobie jednak dusze zmarłych powracające do ziemskiego świata (*yūrei*)[2]. Według religii *shintō*[3], wszyscy ludzie obdarzeni są duchem lub duszą zwaną *reikon*. Gdy człowiek umiera, jego *reikon* opuszcza ciało i łączy się z duszami przodków. Obecność ducha przodka zapewnia bezpieczeństwo i opiekę żyjącym krewnym. Każdego lata podczas święta *O-Bon*[4] duchy wracają do domu. Jeśli jednak ktoś zmarł w nieoczekiwany sposób albo w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego, albo też gdy nie miał godnego pogrzebu, może się stać *yūrei*. To udręczony duch pozostający wśród żywych, by dokonać zemsty lub dokończyć niezałatwione sprawy. Buddyści wierzą bowiem, że im silniejsze uczucia, namiętności i pożądania towarzyszące chwili śmierci, tym silniejsza więź zmarłego z doczesnym życiem.

Krzysztof Gonerski, *Strach ma skośne oczy. Azjatyckie kino grozy*

[1] **spirytualny** duchowy

[2] **yūrei** [jurej]

[3] **shintō** [śinto] japońska religia politeistyczna

[4] **O-Bon** do rytuałów kończących obchody święta O-Bon należy puszczanie na wodę zapalonych lampionów, które mają wskazać przodkom drogę powrotną do krainy zmarłych

10. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Autor wyjaśnia, skąd wzięło się tak duże zainteresowanie Japończyków sferą nadprzyrodzoną.	P	F
Autor tekstu z ironią wypowiada się o japońskich wierzeniach.	P	F

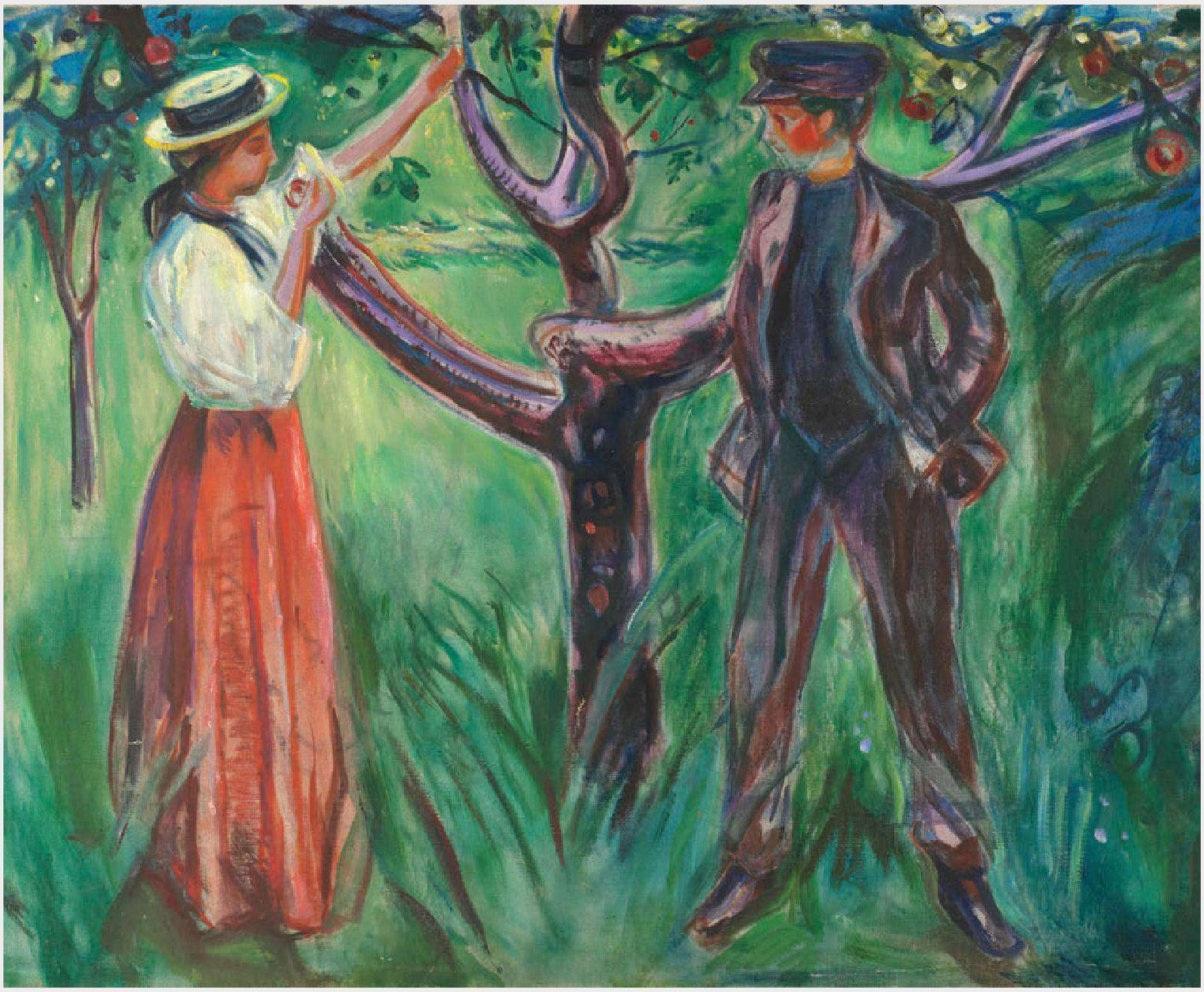
11. Odwołując się do tekstu, wymień trzy powody, dla których – według wierzeń japońskich – duchy zmarłych mogą się interesować żyjącymi ludźmi.

12. Uzupełnij tabelę dotyczącą duchów pojawiających się w lekturach obowiązkowych.

Imię	W jakim celu kontaktuje się z żywymi?	Tytuł utworu, z którego pochodzi	Imię i nazwisko autora utworu
Józio i Rózia			
Marley			

13. Czy losy japońskich *yūrei* mogłyby być tematem utworów romantycznych, np. ballad lub dramatów? Swoją odpowiedź uzasadnij dwoma argumentami.

5 Dobro i zło

Edvard Munch [edward munk], *Adam i Ewa*

farby olejne na płótnie

45 × 29,2 cm

Muzeum Edvarda Muncha w Oslo

1909 r.

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

1. W jaki sposób norweski malarz przedstawił parę biblijnych pierwszych rodziców?
2. Jaka relacja – według Ciebie – istnieje między postaciami na obrazie? Co na to wskazuje?
3. Czy dostrzegasz podobieństwo między Ewą przedstawioną przez Muncha a biblijną Ewą, która ściągnęła na Adama i resztę ludzkości nieszczęście grzechu pierworodnego? Uzasadnij swoją opinię.
4. Zerwanie zakazanego owocu z drzewa poznania dało umiejętność rozróżniania dobra i zła, ale przyniosło ludzkości cierpienie. Który moment biblijnej opowieści wyeksponował – Twoim zdaniem – twórca? Dlaczego tak sądzisz?
5. Które elementy obrazu, oprócz tytułowych postaci, nawiązują do biblijnej opowieści o grzechu pierworodnym?

Małgorzata Warda

(ur. 1978 r.), z wykształcenia rzeźbiarka, maluje także portrety oraz tworzy elementy wystroju wnętrz. Jako pisarka literatury młodzieżowej zadebiutowała w 2015 r. powieścią *5 sekund do Io*, za którą zdobyła nagrodę IBBY. W swoich utworach porusza tematy społeczne, takie jak przemoc w rodzinie, zaginięcia. W 2017 r. ukazał się drugi tom powieści *5 sekund do Io*, zatytułowany *Rebeliantka*.

Zanim przeczytasz

Jak sądzisz, dlaczego niektórzy ludzie wolą wirtualny świat gier komputerowych od rzeczywistości? Jakie są tego skutki?

Małgorzata Warda

5 sekund do Io (fragmenty)

POKUSA

Czapliński długo trzyma mnie w ramionach i kiedy potem zajmujemy miejsca przy stoliku, oboje czujemy się zakłopotani tym przejawem emocji.

– Opowiedz mi wszystko – prosi. [...]

Przytakuję.

– Znalazłam chłopaka ze zdjęcia, które mi pokazałeś. Rzeczywiście gra. – Poprzez szerokość stolika przyglądam się mu tak, jakby minęły lata od naszego ostatniego spotkania.

– Którego chłopaka? – Wydobywa z torby wydruk z twarzami zaginionych.

– Tego z długimi włosami. Akurat stracił awatara[1], kiedy go zobaczyłam. Wcześniej brał udział w zamieszkach.

[1] **awatar** postać reprezentująca osobę w wirtualnej rzeczywistości, np. w grze komputerowej

Kilka słów o książce

Wymieniony w tytule księżyc Io to wykreowana przestrzeń gry komputerowej, opracowanej w technologii, która nie tylko dostarcza użytkownikom niezwykle sugestywnych wrażeń sensorycznych, takich jak zapach, smak, ból, lecz także pozwala przeżyć własną śmierć i rozpocząć nowe życie.

Gdy w pewnym warszawskim liceum dochodzi do strzelaniny, której świadkiem jest 16-letnia Mika, policja nabiera podejrzeń, że to zdarzenie i zaginięcie kilku nastolatków ma związek ze wspomnianą grą. Dziewczyna zostaje poproszona przez znajomego policjanta Czaplińskiego, przyjaciela jej nieżyjącego ojca, o wkroczenie do gry i zdobycie informacji o panujących w niej realiach. Mika przybiera postać awatara Astrid i rozpoczyna przygodę na Księżycu Io, gdzie poznaje m.in. Iana [ijena], Mattie [mati], Marsie [mars-i], którzy w grze są obecni na innych zasadach niż zwykli gracze – tacy jak ona. Jak to doświadczenie wpłynie na bohaterkę i jej życie? Czy będzie to dla niej dobre? Co się wydarzy, gdy spotka Iana w realnym świecie? Odpowiedzi na te pytania znajdziecie w powieści *5 sekund do Io*.

– Co ty mówisz? – Wydaje się tym pochłonięty. Na wydruku upewnia się, że mówimy o tej samej osobie. – Świetnie, Miko! Wiesz, gdzie teraz jest?

– Być może znowu wszedł do gry, ale jeszcze go nie spotkałam.

Wydaje mi się, że coś we mnie alarmuje Czaplińskiego, ale nie mam pojęcia, co to mogłoby być. Nie zachowuję się przecież inaczej niż zawsze i pewnie nie wyglądam ani w połowie na tak zmęczoną, jak się czuję. A jednak jego wzrok długo krąży po mojej twarzy, włosach, spogląda na moje dłonie, jakby czegoś tam szukał. [...]

– Posłuchaj. – W jasnym wnętrzu restauracji [...] wszystkie słowa brzmią nie tak, jakbym tego chciała. – Ta gra zmienia ludzi. Robi się w niej rzeczy, których nigdy nie zrobiłbyś w normalnym świecie, a najgorsze jest to, że kiedy dzieją się tam... to... jest dokładnie tak, jakbyś zrobił wszystko naprawdę.

– Mów dalej – prosi Czapliński.

– W grze musiałam kogoś zabić. Domyślam się, że dla ciebie to bez znaczenia, ale tam... – Potrząsam głową. – Jezu, od wielu lat poruszam się w świecie gier, ale w *Work a Dream*[2] to było tak, jakbym...

– Co masz na myśli? – W jego oczach dostrzegam ciekawość.

– Krew, krzyk, zapach dymu. Strach w oczach tej osoby... ja...

– Co poczułaś?

Nie podoba mi się to pytanie ani odpowiedź, którą znajduję.

– Poczułam... – Mrużę oczy, a Czapliński przygląda mi się coraz bardziej zaintrygowany. – To było...

– Jakie?

– Prawdziwe. Jakbym... – Słowo nie chce przejść przez gardło. „Jakbym zabiła człowieka" – kończę w myślach. Dotykam palcem ust i przy stole zapada cisza. [...]

Teraz, gdy sama stałam się graczem w rzeczywistości marzeń, nie jest mi trudno stwierdzić, co stało się z ludźmi z wydruku – gra pewnie wciągnęła ich do tego stopnia, że zaczęli zaniedbywać swoje obowiązki i szkołę. Rodzice nie zgadzali się na długie maratony gry, może nawet dostrzegli zmiany w ich osobowościach. Ich dzieci zabrały więc konsole i pouciekały z domów.

Spoglądam jeszcze raz na wydruk. Każda z tych osób pewnie miała problemy albo w domu, albo w szkole. Być może nie potrafili dogadać się z rodzicami albo ze znajomymi. Może czuli pustkę. Może cierpieli tak samo jak ja. A może po prostu bezgranicznie się nudzili. Cokolwiek jednak było przyczyną, dla której sięgnęli po konsolę *Work a Dream*, w grze otrzymali bezcenny dar – nowe, anonimowe życie, w którym mogli być tym, kim chcieli. [...]

– Grasz po dwie, trzy godziny czy może spędzasz na Io całe dnie?

– Kilka godzin – bąkam, przecierając oczy, żeby ukryć konsternację.

– Ile dokładnie? Jaki był twój rekord? – W jego głosie pojawia się nacisk. [...]

Mam wrażenie, że dokładnie wie o maratonach, którym zaczęłam się poddawać, więc okłamywanie go nie ma sensu.

[...]

– Dwadzieścia.

[2] **Work a Dream**
[łork a drim]

Nad stołem zapada cisza, w której nawet oddech brzmi jak krzyk.

– Mówisz poważnie?

Przytakuję i zaraz zaczynam się tłumaczyć, używając argumentów, że gra przypomina życie, jest realna do bólu i ciężko przerwać w niej wędrówkę albo wrócić nagle, bez ukrycia awatara.

– O czym ty mówisz? – przerywa mi i dobry nastrój przy naszym stole pryska. – Oszalałaś?! Kazałem ci skontaktować się ze mną, gdybyś planowała zostać w grze dłużej! Zastanawiałaś się w ogóle, dlaczego dałem ci zakaz tkwienia tam całe dnie? Zdajesz sobie sprawę z tego, jak bardzo ryzykowałaś?!

– Nie byłam sama.

– A kto był z tobą? Ten chłopak, ten Ian? [...]

Nie rozumiem jego złości i powodu, dla którego w ogóle rozmawiamy o Ianie, a nie o samej grze albo o tym, że do mojej szkoły chodzi inny gracz i może mnie zdemaskować.

– Co o nim wiesz? Podaj mi jego cechy rysopisowe.

– Po co? – Czuję się coraz bardziej zdezorientowana.

– Ponieważ tak się złożyło, że w grze jest zarejestrowany tylko jeden Ian! [...]

– Z kim mam do czynienia? – Ogarnia mnie zdziwienie tak wielkie, że graniczy z niepokojem. – Nie rozumiem... Doszedłeś do rejestru graczy? Jak ich... jak nas identyfikujecie?...

Ponownie sięga do torby i wyciąga papierową teczkę. Popycha ją do mnie po blacie. Pierwszy artykuł jest zatytułowany: „Łatwo się żyje, gdy gra się dla We Fly High![3]".

– Co to jest? – Palce już dotykają linijki tekstu, gdzie autor artykułu opisuje producenta gry *Bitwa o Io*. Czytam, że firma nieoficjalnie wynajmuje apartamenty w kilku miastach Europy, między innymi w Londynie, w Pradze i w Warszawie, i umieszcza tam młodych ludzi, z którymi zawiera wielotysięczne kontrakty...

– Słyszałaś o Opiekunach?

Przytakuję zaintrygowana.

– Tak, oczywiście, ale... To Mistrzowie Gier, prawda, tylko inaczej się ich nazywa? Chodzi ci o ludzi, którzy grają za pieniądze dla producentów?

– Dokładnie. Firmy produkujące gry komputerowe zatrudniają na niezwykle korzystnych warunkach finansowych ludzi, którzy przyciągnęli ich uwagę. We Fly High to gigantyczny producent, który prawdopodobnie „skupuje" najlepszych graczy i umieszcza ich w ekskluzywnych apartamentach. Tam grają dla firmy. Dopiero zbieramy dane na ich temat, ale mówi się, że otrzymują bardzo wysokie wynagrodzenia.

– Za grę?

– Tak. Ale nie tylko. Z tego, co już wiemy, grafik zajęć tych ludzi przewiduje kilkunastogodzinne maratony gry. Wśród pseudonimów, które przyciągnęły naszą uwagę i pod którymi kryją się osoby typowane przez nas jako Opiekunowie, jest też Ian.

Odchylam się na krześle i odruchowo krzyżuję ręce na piersiach. Nie przerywam Czaplińskiemu, z mieszaniną niepokoju i zaciekawienia słucham jego wyjaśnień.

– Z moich informacji wynika, że Opiekunowie zajmują się w grze jeszcze inną działalnością. Być może dostają dodatkowe pieniądze za umożliwienie graczom poczucia silnych

[3] **We Fly High** [łi flaj haj]

emocji. Być może ustawiają sytuacje z udziałem innych graczy albo sami się podkładają, ponieważ dostali taką dyrektywę[4].

– Co to znaczy? – przerywam, chociaż się domyślam. Wolę jednak, by powiedział to na głos.

– Przegrywają walkę, by gracz, który ich opłacił, poczuł się mistrzem? – podsuwa Czapliński z niesmakiem. – Albo tak organizują akcję, by dać się graczowi wykazać. Oczywiście pieniądze, które otrzymują, to niewielka rekompensata za całe doby w wirtualnej rzeczywistości, wycieńczenie organizmu i wynikające z tego problemy. Ale chyba dałaś się zmanipulować i co gorsza, ten chłopak nie towarzyszył ci w grze z czystej sympatii! [...]

Wyjaśnia, że wielogodzinne maratony są nie do wytrzymania nawet dla najlepszych graczy. Słyszał o przypadku chłopaka, który trafił do szpitala z powodu wycieńczenia organizmu. To podobno od tego właśnie przypadku rozpoczęła się dyskusja o kontraktach zawieranych pomiędzy producentami a Mistrzami Gier. [...]

– [...] Rozumiem, że wszyscy tam wyglądacie pięknie, dlatego musisz pamiętać, że to tylko wirtualna rzeczywistość. Nie pozwól sobą manipulować.

Pierwszy raz przychodzi mi do głowy, że jestem dla Czaplińskiego ważniejsza, niż myślałam. Kocha mnie jak córkę i martwi się o mnie właśnie tak, jak robiłby to ojciec.

[4] **dyrektywa** zalecenie dotyczące postępowania

Po przeczytaniu

1. Co z punktu widzenia Miki jest najbardziej fascynujące w świecie wirtualnym? Przedstaw swoje zdanie na ten temat.
2. Przeanalizuj fragment, w którym Mika opowiada Czaplińskiemu o zabiciu innego gracza. Co uderza Cię w relacji dziewczyny? Jak myślisz, dlaczego bohaterka miała trudność, by powiedzieć o uczuciach związanych z wydarzeniem na księżycu Io?
3. Czy gra komputerowa jest jedyną przestrzenią do *bycia tym, kim się chce być*? Uzasadnij swoje zdanie.
4. Jakich argumentów używa Mika, aby uzasadnić Czaplińskiemu zbyt długą obecność w grze? Jakie dostrzegasz niebezpieczeństwo związane z postawą dziewczyny jako gracza? O czym świadczy jej zachowanie?
5. Scharakteryzuj rolę Iana w grze. Jakie czerpie korzyści z pełnionej funkcji, jaką cenę za to płaci?
6. Co jest niewłaściwego czy groźnego w popełnianiu zła na niby, w świecie nierzeczywistym, w grze?
7. Kiedy, w jakiej sytuacji – Waszym zdaniem – należy się wycofać z wirtualnej gry? Jakie mogą być w rzeczywistości konsekwencje zbyt długiego pozostawania w grze? Wymieńcie się spostrzeżeniami na ten temat.
8. Napisz rozprawkę na temat: *Gry komputerowe – rozrywka, szansa na rozwój, a może zagrożenie*? Zajmij stanowisko i uzasadnij je odpowiednimi argumentami.

Zanim przeczytasz

Spróbuj zdefiniować dobro. Czym jest, według Ciebie, dobry uczynek?

Hanna Wieczorek

Dziś Dzień Dobrych Uczynków. Altruizm[1] mamy w genach? (fragmenty)

ALTRUIZM

19 maja 2013

Dziś Dzień Dobrych Uczynków. I choć akcja Fundacji Arka skierowana jest przede wszystkim do szkół, warto raz do roku pomyśleć, jak wyglądałoby nasze życie bez dobrych uczynków i zwykłej ludzkiej życzliwości.

Wiele osób sądzi, że o dobroci trudno rozmawiać. Bo dobroć jest nudna, nie niesie za sobą żadnego dreszczyku czy zastrzyku adrenaliny[2]. Przecież ile możemy słuchać o tym, że wszyscy możemy żyć jak Matka Teresa z Kalkuty[3]? Sama definicja dobroci jest nudna jak flaki z olejem. Według słownika to „postępowanie życzliwe, niesienie komuś pomocy".

Jednak są ludzie, którzy o dobroci potrafią pięknie i zajmująco mówić. Najpiękniejsza definicja tego słowa powstała kilkaset lat temu. Jej autorem jest [...] żyjący na przełomie XVIII i XIX wieku, Joseph Joubert[4], który zdefiniował ją tak: „Dobroć polega na szanowaniu i kochaniu ludzi bardziej, niż na to zasługują". Za serce chwytają także wersy poety Cypriana Kamila Norwida, który napisał: „Z rzeczy świata tego zostaną tylko dwie, / Dwie tylko: poezja i dobroć... i więcej nic".

Dobre uczynki

Dobroć nierozerwalnie związana jest z dobrymi uczynkami. Fundacji Ekologicznej Arka z Bielska-Białej zawdzięczamy, że od ośmiu lat 19 maja obchodzimy Dzień Dobrych Uczynków.

Wszystko zaczęło się w roku 2005. Skromnie, pierwszy Dzień Dobrych Uczynków świętowało niewiele szkół. Z roku na rok robiło się ich coraz więcej, aż pomysł Arki trafił do kalendarza organizacji pozarządowych. Lista chętnych do wzięcia udziału w akcji zdaje się nie mieć końca. A do uczniów masowo dołączają przedszkolaki.

– Chcieliśmy stworzyć jedno święto, które przypominałoby ludziom, że można robić coś dobrego dla innych. Zrobić zupełnie bezinteresownie – opowiada Alicja Czerwińska z Arki.

I choć Fundacja mieści się w Bielsku-Białej, zgłaszają się do niej szkoły z całej Polski. – Bo my zawsze prowadzimy akcje ogólnopolskie – uśmiecha się Anna Czerwińska. – Wspieramy działania lokalne. To uczniowie szkół, które się do nas zgłosiły, są „dobroczyńcami". Oni sami organizują swoje akcje, wymyślają, co będą robić, i ślą do nas relacje. My zaś wspieramy ich i przesyłamy materiały.

Jakie pomysły mają dzieci? Najróżniejsze, przez te osiem lat nazbierało się ich naprawdę wiele. Na przykład uczniowie Szkoły Podstawowej nr 1 w Gołdapi postanowili przede

[1] **altruizm** zachowanie mające na celu pomoc innym

[2] **adrenalina** hormon, który wydziela się w większej ilości pod wpływem stresu

[3] **Matka Teresa z Kalkuty** święta Kościoła katolickiego, laureatka Pokojowej Nagrody Nobla w 1979 r. Zakładała i prowadziła schroniska dla umierających, ubogich, chorych i sierot w Indiach, a później również wielu krajach na całym świecie.

[4] **Joseph Joubert** [żozef żubert] francuski myśliciel

wszystkim, że 19 maja nie będą robić nikomu przykrości. A na dodatek przeprowadzili zbiórkę zabawek i książek dla małych pacjentów szpitala dziecięcego, razem z rodzicami uszyli bawełniane torby i zobowiązali się tylko w nich nosić zakupy, posprzątali teren nad rzeką i posadzili krzewy na działce wokół szkoły. Dużo, prawda? [...]

Dobroć wraca do nas

[...] Wanda Ziembicka, dziennikarka i wrocławska radna, mówi: – Dzień Dobrych Uczynków jest już w niedzielę? Muszę więc sobie przygotować listę.

Wanda Ziembicka jest przekonana, że nie można żyć bez dobrych uczynków. Bo wtedy człowiek niczego nie robi, nic go nie cieszy, nie ma marzeń. [...]

Ubogie życie bez emocji

Więc jak to jest? Dobre uczynki są nam potrzebne do życia jak powietrze? Takie stwierdzenie to przesada, bo jak mówi Beata Jarosz, psycholog i doradca rodzinny, można przejść przez życie w każdy sposób. Czyniąc nieustannie dobro, ale też i nie umiejąc dawać niczego dobrego, nie czyniąc dobrych uczynków i nie przyjmując ich. W takiej totalnej obojętności, trochę pod tytułem: „A co mnie to obchodzi".

– Jednak totalna obojętność prowadzi do ubogiego życia. Bez emocji – podkreśla Jarosz. – A życie bez emocji jest zwyczajnie mało wartościowe. Przecież wszystko, co nas otacza, to są emocje: ładne kwiaty w maju, ciekawy film, piękny obraz... Nasze życie jest trochę smutne, trochę radosne, trochę obojętne. I trzeba umieć te wszystkie stany zrównoważyć.

Ale jak podkreślają psycholodzy, człowiekowi dobre uczynki są potrzebne też i po to, by mógł się lepiej poczuć. Nie mówiąc o tym, że w końcu, niejako przy okazji, zyskuje się wdzięczność osoby obdarowanej tym uczynkiem. I nie chodzi tu wcale o przysługi dużego kalibru, które niektórzy kolekcjonują, by się kiedyś, w przyszłości upomnieć o ich oddanie. I tu niektórych czeka szok. Ponieważ od niedawna naukowcy uważają, że altruizm jest w nas zaprogramowany. Tak samo towarzyszy nam przez całe życie, jak instynktowny strach, agresja czy pożądanie. [...]

Naukowcy z uniwersytetu w Oregonie postanowili sprawdzić, co popycha człowieka do spełniania dobrych uczynków, czyli bezinteresownego pomagania innym. Do swoich badań wykorzystali rezonans magnetyczny – a konkretnie funkcjonalny magnetyczny rezonans jądrowy. I zauważyli, że bezinteresowne zachowania uaktywniały w mózgach badanych ośrodek nagrody[5]. Ten sam, który pracuje pełną parą, kiedy odbieramy wypłatę albo zabieramy się do jedzenia słodyczy. [...]

Najciekawsza okazała się jednak kolejna obserwacja. Nasz mózg reaguje w ten sposób nie tylko, kiedy my spełniamy dobre uczynki. Neuronalne centra przyjemności włączały się także, reagując na to, co było przyjemne dla innych. A więc, dobre uczynki mamy zakodowane w mózgu. [...]

Pobudźmy mózg

Być może za kilka lat kolejni naukowcy odkryją nowe rewelacje związane z zakodowaną w człowieku dobrocią. I będą tłumaczyć nam, dlaczego jest ona niezbędna do przetrwania oraz normalnego funkcjonowania. Przeszliśmy już długą drogę od czasów, kiedy

[5] **ośrodek nagrody** struktury znajdujące się w mózgu związane z motywacją i kontrolą zachowania

powszechnie wierzono, że rodzimy się jako *tabula rasa* – czysta tablica – którą powoli zapisujemy swoim życiem.

https://gazetawroclawska.pl/dzis-dzien-dobrych-uczynkow-altruizm-mamy-w-genach/ar/897892 [dostęp: 03.07.2019]

Po przeczytaniu

1. Powiedz, jakie fakty przedstawia tekst Hanny Wieczorek.
2. Przytocz te fragmenty tekstu, w których autorka prezentuje swoje lub cudze opinie.
3. Wyjaśnij, jakim celom służy podawanie informacji, a jakim – opinii.

Przypomnienie

Tekst informacyjny przekazuje wiedzę na określony temat. Jest zwięzły i rzeczowy, podaje fakty, czyli informacje zgodne z prawdą. Zwykle nie zawiera komentarzy ani opinii autora. Przykładami tekstów informacyjnych są: hasło w encyklopedii, ogłoszenie w gazecie lub definicja w podręczniku.

Tekst publicystyczny pojawia się w prasie, radiu, telewizji i internecie. Dotyczy aktualnych wydarzeń. Może poruszać różnorodne tematy: społeczne, polityczne, gospodarcze, sportowe, kulturalne, naukowe. Jego zadaniem jest wpływanie na opinię publiczną (stąd nazwa). Przekazuje **informacje** (**fakty**) i prezentuje **opinie** autora (dzięki temu można się dowiedzieć, jaki jest jego stosunek do omawianego tematu). Do wypowiedzi publicystycznych zalicza się między innymi artykuł, wywiad i recenzję.

4. Przeanalizuj budowę tekstu. Jakie części można w nim wyodrębnić? Streść poszczególne fragmenty w formie zdań zawierających najważniejszą myśl – zapisz w zeszycie plan tekstu.
5. Odpowiedz, na co zwraca uwagę tytuł tekstu.
6. Poszukaj słów kluczy w tekście i ustal, co jest tematem rozważań autorki artykułu.

Nowa wiadomość

Artykuł to tekst publicystyczny dotyczący zagadnień np. społecznych, politycznych, kulturalnych, sportowych. Tak jak rozprawka zawiera tezę (lub hipotezę) uzasadnioną argumentami i potwierdzoną przykładami.

7. W tekście padają słowa: *Bo dobroć jest nudna, nie niesie za sobą żadnego dreszczyku czy zastrzyku adrenaliny*. Jak rozumiecie to stwierdzenie? Czy zgadzacie się z nim?
8. Jakich argumentów używa autorka, aby udowodnić, że dobre uczynki są nam potrzebne? Oceń ich wiarygodność. Potwierdź swoje zdanie przykładami sytuacji z życia.

Juliusz Słowacki (1809–1849)

Pochodził z rodziny mieszczańskiej o tradycjach szlacheckich. Poeta miał szczególne relacje z matką – był z nią bardzo mocno związany. Po ukończeniu studiów Słowacki wyjechał do Warszawy. W czasie powstania listopadowego pracował jako urzędnik w powstańczym Biurze Dyplomatycznym, ponieważ słabe zdrowie nie pozwoliło mu zaciągnąć się do armii. W 1831 r. wyjechał w misji dyplomatycznej do Paryża i Londynu. Postanowił zostać na emigracji – najpierw osiadł we Francji, później w Szwajcarii, w pobliżu Jeziora Genewskiego. W kolejnych latach dużo podróżował (m.in. do Egiptu, Palestyny i Grecji). Następnie powrócił do Paryża, gdzie mieszkał aż do śmierci.

4 IX 1809
narodziny w Krzemieńcu

1825–1828
studia prawnicze w Wilnie

1829–1831
okres warszawski

1831
początek emigracji i licznych podróży

1834
powstanie *Balladyny* i wydanie *Kordiana*

3 IV 1849
śmierć w Paryżu

nadwyraz.com

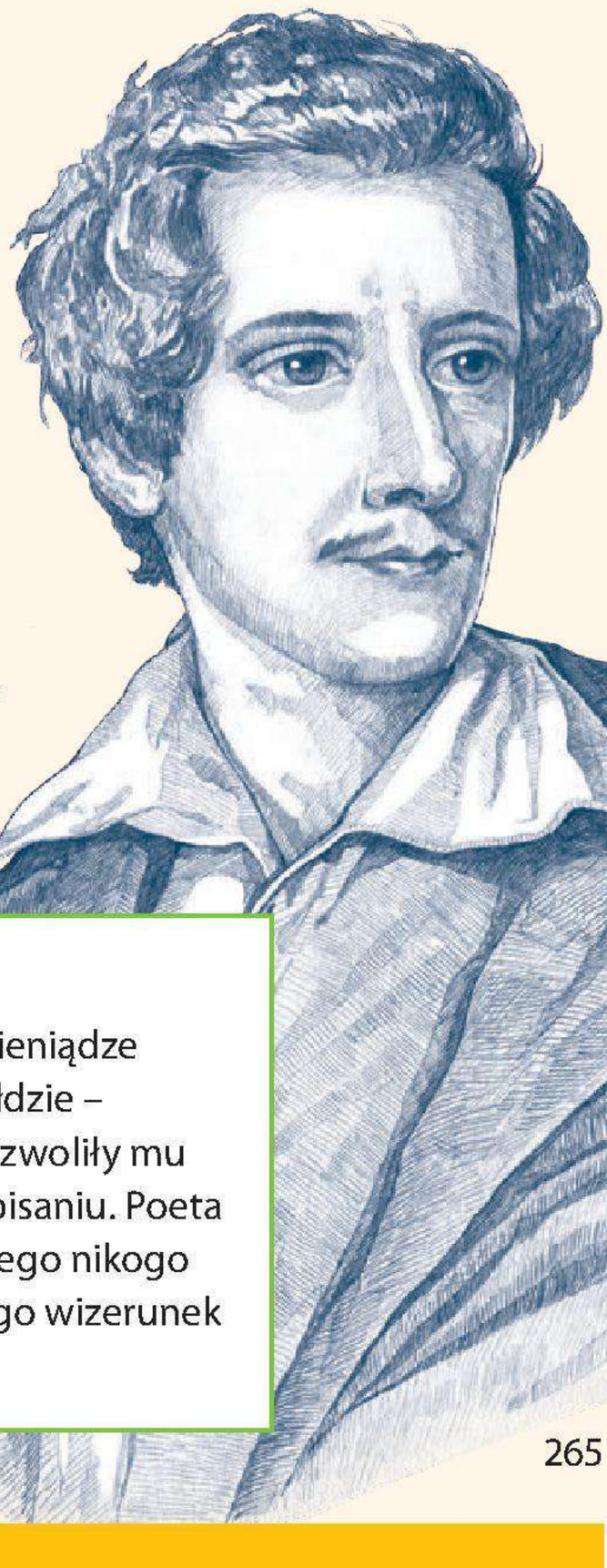
Współczesna grafika ukazująca najważniejszych twórców polskiego romantyzmu nawiązuje do plakatu promującego film Quentina Tarantino [kłentina tarantino] *Wściekłe psy*. Na pierwszym planie Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki, za nimi Zygmunt Krasiński oraz Cyprian Kamil Norwid.

W cieniu mistrza

Juliusz Słowacki był **jednym z najważniejszych polskich poetów romantycznych**. Przez całe życie konkurował z Adamem Mickiewiczem. Marzył, by tak jak on zostać uznanym za **narodowego wieszcza**. To marzenie spełniło się dopiero po śmierci twórcy.

Szczęśliwa trzynastka

Napisał trzynaście tekstów na scenę, m.in. ***Balladynę***, ***Kordiana***, ***Fantazego***, w których pokazał swój kunszt. Poza tym był autorem poematów oraz wierszy.

Ciekawostka

Przesyłane przez matkę pieniądze Juliusz inwestował na giełdzie – tak uzyskane dochody pozwoliły mu się utrzymać i poświęcić pisaniu. Poeta znał się na finansach, dlatego nikogo nie powinno dziwić, że jego wizerunek trafił na banknot.

Balladyna

Kontekst

Słowacki napisał *Balladynę* w Szwajcarii w 1834 r., ale opublikował ją dopiero w 1839 r., po powrocie z podróży na Bliski Wschód. W zamierzeniu poety dzieło miało stanowić pierwszą część cyklu sześciu dramatów poświęconych legendarnym dziejom Polski. Oprócz tego utworu powstała jednak tylko *Lilla Weneda*. Tytuł dramatu i zarazem imię głównej bohaterki *Balladyny* nawiązują do popularnego w pierwszej połowie XIX w. gatunku literackiego – ballady romantycznej. Podobnie jak w innych utworach tego typu w dramacie świat rzeczywisty współistnieje z nadprzyrodzonym. Postacie i fabuła zostały zaczerpnięte z folkloru, głównym tematem jest miłość i zbrodnia, a zasady moralne odwołują się do ludowego pojęcia sprawiedliwości.

Goplana na motorze w towarzystwie Chochlika i Skierki. Scena z inscenizacji *Balladyny* w Teatrze Narodowym w Warszawie, reż. Adam Hanuszkiewicz, 1974 r.

Świat przedstawiony w *Balladynie* Juliusza Słowackiego

1. O czym jest *Balladyna*? Zapiszcie Wasze pomysły na tablicy.
2. Określ czas i miejsce akcji utworu Juliusza Słowackiego.
3. Z jakimi wydarzeniami historycznymi i legendarnymi związana jest akcja dramatu? Zaznacz w tekście odpowiednie cytaty.
4. Kiedy rozgrywają się wydarzenia przedstawione w utworze Juliusza Słowackiego? Za pomocą jakich słów można by określić czas akcji?
5. Wymień postacie występujące w utworze. Określ, które z nich są fantastyczne, a które – realistyczne. Następnie przerysuj tabelę do zeszytu i ją uzupełnij.

Postacie realistyczne	Postacie fantastyczne
[illegible]	[illegible]

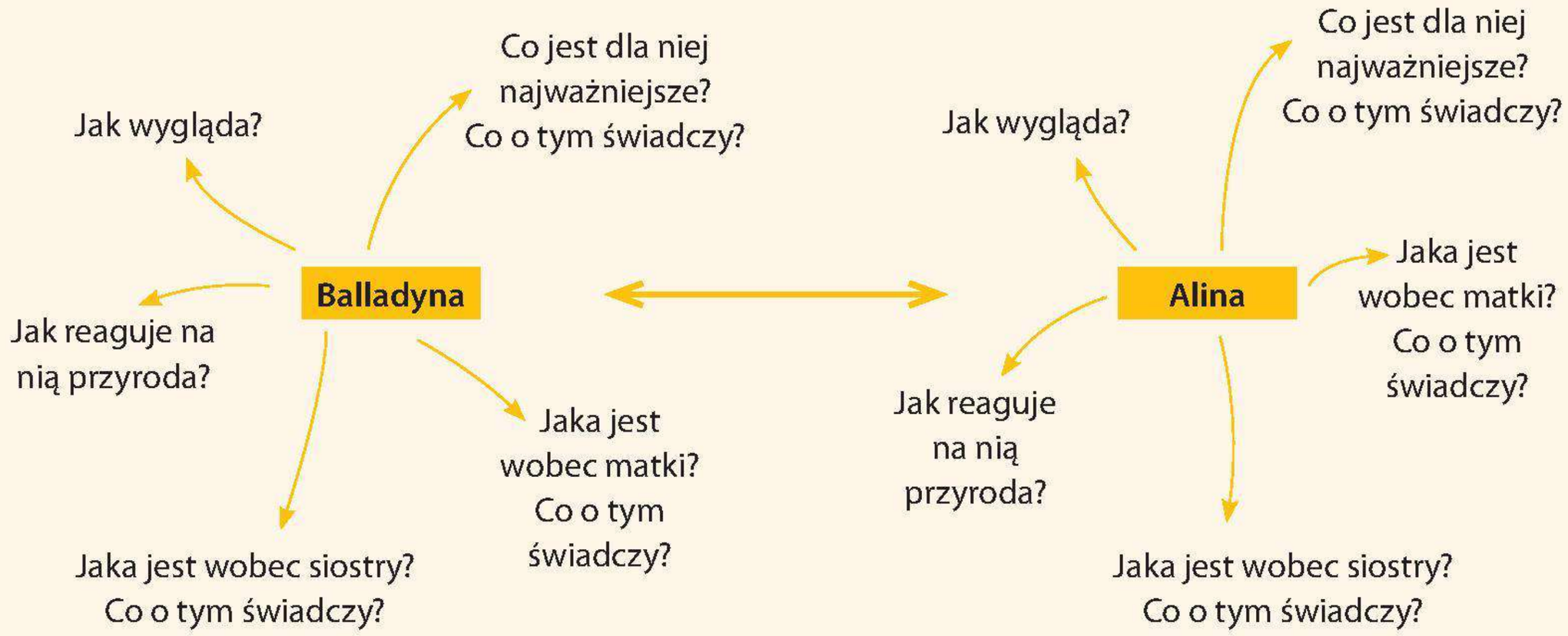
6. Podzielcie się na grupy. Zredagujcie w zespołach na arkuszach papieru plan wydarzeń przedstawionych w kolejnych aktach dramatu (możecie utworzonym planom nadać formę historyjek obrazkowych). Zaprezentujcie w klasie efekty swojej pracy.
7. Z jakiego typu utworami – ze względu na sposób kreacji świata przedstawionego – kojarzy Ci się *Balladyna*? Uzasadnij swoją odpowiedź.
8. Które wątki utworu zawierają elementy humorystyczne?
9. Zredaguj w zeszycie notatkę, którą rozpoczniesz zdaniem: → dramat, s. 345
   „Balladyna" Juliusza Słowackiego jest dramatem, ponieważ [illegible].

Fatalna siła miłości i żądzy władzy

1. Określ, co zapoczątkowało bieg wydarzeń w utworze. Jaką rolę odegrała ingerencja bohaterów fantastycznych?
2. Kto kogo kocha w *Balladynie*? Przerysuj tabelę do zeszytu i zapisz w niej odpowiedzi.

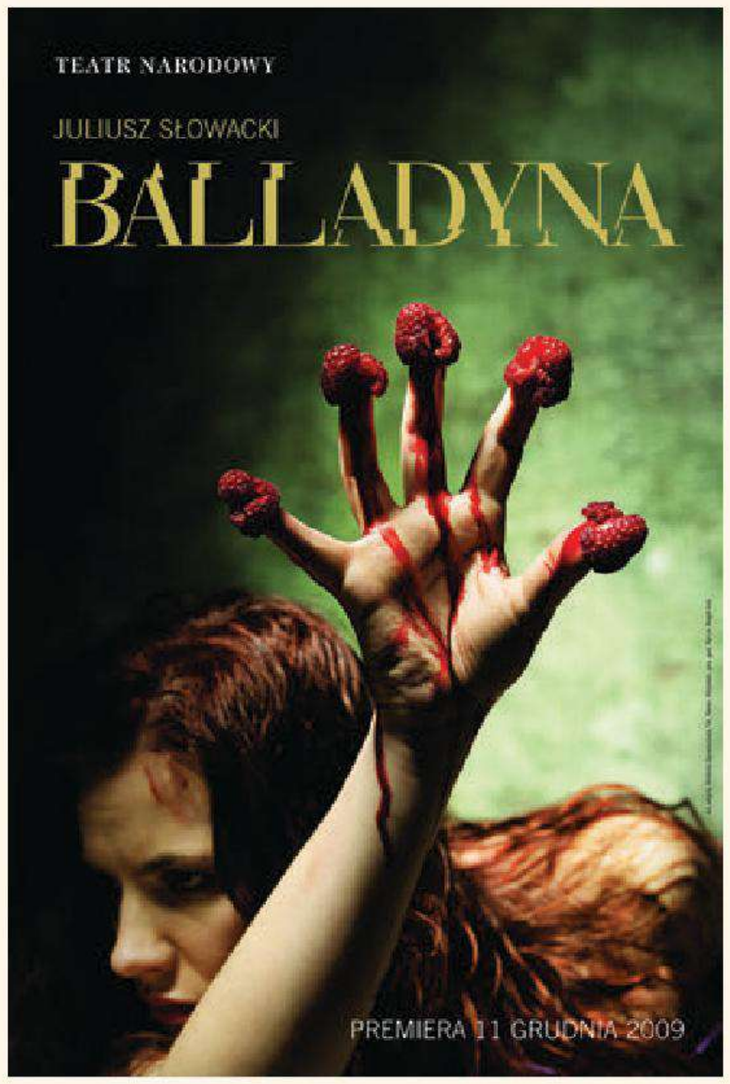
Imiona postaci tworzących w utworze parę	Jakie dowody „miłości" dają osoby zaangażowane w tę relację?	Jak się kończy ta relacja?	Co jest problemem w tej relacji?
Balladyna i Kirkor	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Balladyna i Grabiec	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Goplana i Grabiec	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Filon i Alina	[illegible]	[illegible]	[illegible]

3. Określ relacje rodzinne panujące w chacie Wdowy.
   a) W jaki sposób Wdowa traktowała swoje córki?
   b) Jak siostry traktują siebie nawzajem?
   c) Jaki stosunek do matki ma Alina, a jaki – Balladyna?
4. Odszukajcie w akcie II w scenie 1 wypowiedzi Aliny i Balladyny. Odczytajcie je z podziałem na role. Następnie wyjaśnijcie, jakie zabiegi językowe umożliwiły oddanie silnych emocji bohaterek. Zwróćcie uwagę na interpunkcję i budowę zdań.
5. Co się stało z Balladyną po dokonaniu pierwszej zbrodni: jak zmienił się jej wygląd, jak próbowała sobie radzić z wyrzutami sumienia?
6. Określ funkcję, jaką pełni przyroda w utworze Juliusza Słowackiego. Przytocz odpowiednie cytaty.
7. Uporządkuj informacje o postaciach – w tym celu uzupełnij w zeszycie notatkę według wzoru. Następnie wyjaśnij, na jakiej zasadzie zestawiono te bohaterki. Jak to wpływa na odbiór przedstawionej historii?

Spotkanie z lekturą

8. Przyjrzyj się plakatowi do przedstawienia zatytułowanego *Balladyna*. Wyjaśnij, w jaki sposób twórca plakatu nawiązał do treści dramatu Juliusza Słowackiego.
9. Posłuchajcie w internecie nagrania piosenki Wojciecha Młynarskiego *Ballada o malinach*. W jaki sposób ten utwór nawiązuje do *Balladyny*? Czym zaskakuje?
10. Napisz rozprawkę, w której rozważysz problem: *Różne oblicza miłości*. W swojej pracy odwołaj się do jednej lektury obowiązkowej oraz innego dowolnego utworu.

Plakat do przedstawienia *Balladyna*, reż. Artur Tyszkiewicz, Teatr Narodowy w Warszawie, 2009 r.

Dramat o władzy, winie i karze

1. Wyjaśnij, jaką rolę w dramacie odgrywa złota korona Popielów. Czego jest symbolem? → symbol, s. 351
2. Przypomnij, w jaki sposób doszło do utraty władzy przez Popiela Trzeciego. Czym charakteryzowały się rządy jego brata?
3. Przedstaw etapy dochodzenia Balladyny do władzy. W swojej wypowiedzi użyj zwrotu *cel uświęca środki*.
4. Jaką władczynią chciała być Balladyna? Jak zamierzała pokierować swoim życiem po objęciu tronu? Poprzyj swoją odpowiedź odpowiednimi cytatami z ostatniej sceny dramatu.
5. Dlaczego – Waszym zdaniem – Balladyna, mimo że uczciwie osądziła zbrodnie, musiała zginąć?
6. Czego uczy historia Balladyny? Jakie nauki i przestrogi można wyciągnąć z tego dramatu? Jaki dostrzegasz związek między przesłaniem tego utworu i wymową ballady *Świtezianka*?
7. Jaką rolę w utrzymaniu ładu moralnego odegrała przyroda? Zinterpretuj sens słów Goplany: *natura zbrodnią pogwałcona / Mścić się będzie*.
8. Zwróć uwagę na podtytuł utworu Juliusza Słowackiego: *Tragedia w pięciu aktach*. Jakie skojarzenia – ze względu na tematykę utworu – wywołuje nazwa *tragedia*?

Nowa wiadomość

Tragedia to utwór dramatyczny o poważnej tematyce, przedstawiający zmagania bohatera, np. z losem, siłami natury, normami moralnymi, niesprzyjającymi okolicznościami. Tragizm bohatera polega na tym, że znajduje się w sytuacji bez wyjścia, jest uwikłany w tragiczny konflikt. To oznacza, że jakąkolwiek decyzję podejmie, poniesie klęskę, jego życie zaś skończy się katastrofą (zwykle śmiercią).

9. Uzasadnij, że Balladyna jest postacią tragiczną.
10. Podajcie przykłady innych utworów literackich lub filmowych, których fabuła kojarzy się Wam z historią przedstawioną w *Balladynie*. Wyjaśnijcie, na czym polega związek między tymi utworami.
11. Wyobraźcie sobie, że macie zaprojektować nadruk na koszulkę nawiązujący do treści *Balladyny*. Jakie elementy graficzne wykorzystacie? Uzasadnijcie swój wybór.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Romantyzm

Juliusz Słowacki

Balladyna (fragmenty)

Akt II, scena 1

[...]

ALINA

z głębi lasu

Siostrzyczko moja! siostrzyczko kochana!
A gdzie ty?...

BALLADYNA

Jaki śmiech w Aliny głosie!
Musi mieć pełny dzbanek...

Alina wchodzi.

[...]

ALINA

Czy masz pełny dzbanek?

BALLADYNA

Nie...

[...]

ALINA

To źle, różyczko...
Ja mam dzban pełny, mniej jedną maliną.

BALLADYNA

Weź tę malinę z mego dzbanka.

ALINA

Miła!...
Siostrzyczko moja, powiedz, gdzieżeś była?
Wyszłyśmy razem, miałaś dosyć czasu [...].

BALLADYNA

Wyłażą
Z twojego dzbanka maliny jak węże,
Aby mię kąsać żądłami wymówek.
Idź i bądź panią! [...]

ALINA
A wstydź się, siostro... proszę cię, nie bolej
Nad moim szczęściem.

BALLADYNA
Cha! Cha! Cha!

ALINA
Co znaczy
Ten śmiech okropny? siostro! czy ty chora?
Jeżeli wielkiej doznajesz rozpaczy,
To powiedz... Ale ty kochasz Kirkora?
Ty bardzo kochasz? Siostro, powiedz szczerze!
Bo widzisz, rybko, są inni rycerze,
Jak będę panią, to ci znajdę męża...

BALLADYNA
Ty będziesz panią? ty! ty!

Dobywa noża.

ALINA
Balladyna!...
Co ten nóż znaczy?...

BALLADYNA
Ten nóż?... to na węża
W malinach...

[...]
ALINA
wstając
Miła!...
Co tobie?

BALLADYNA
ze wzrastającym pomięszaniem
Gdybym cię, siostro, zabiła?...

ALINA
Co też ty mówisz?

BALLADYNA

Daj mi te maliny!...

ALINA

A kto wie, siostro? gdybyś poprosiła,
Pocałowała usteczka Aliny,
Może bym dała?... spróbuj, Balladynko...

BALLADYNA

Prosić?...

ALINA

Inaczej żegnaj się z malinką.

BALLADYNA

przystępując
Co?...

ALINA

Bo też widzisz, siostro, że ten dzbanek
To moje szczęście, mój mąż, mój kochanek,
Moje sny złote i mój ślubny wianek,
I wszystko moje...

BALLADYNA

z wściekłością natrętną

Oddaj mi ten dzbanek.

[...]

Oddaj mi... bo!...

ALINA

z dziecinnym naigrawaniem się

Bo!... i cóż będzie?...
Bo?... Nie masz malin, więc suche żołędzie
Uzbierasz w dzbanek – czy wierzbowe liście?...
I tak... ja prędzej biegam, i przez miedzę
Ubiegnę ciebie...

BALLADYNA

Ty?...

Adam Setkowicz, pocztówka z ilustracją do *Balladyny* Juliusza Słowackiego, lata 1908–1920

ALINA

A oczewiście,
Że ciebie w locie, siostrzyczko, wyprzedzę...

BALLADYNA

Ty!

ALINA

O! nie zbliżaj się do mnie z takiemi
Oczyma... Nie wiem... ja się ciebie boję.

BALLADYNA

zbliża się i bierze ją za rękę
I ja się boję... połóż się na ziemi...
Połóż... ha!
Zabija.

Po przeczytaniu

1. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Z przedstawionej sytuacji wynika, że przyroda sprzyja młodszej dziewczynie.	P	F
Didaskalia w zacytowanym fragmencie informują o wyglądzie bohaterek.	P	F

2. Na podstawie przytoczonego fragmentu podaj po dwie cechy charakteru Aliny i Balladyny. Każdą cechę poprzyj cytatem.

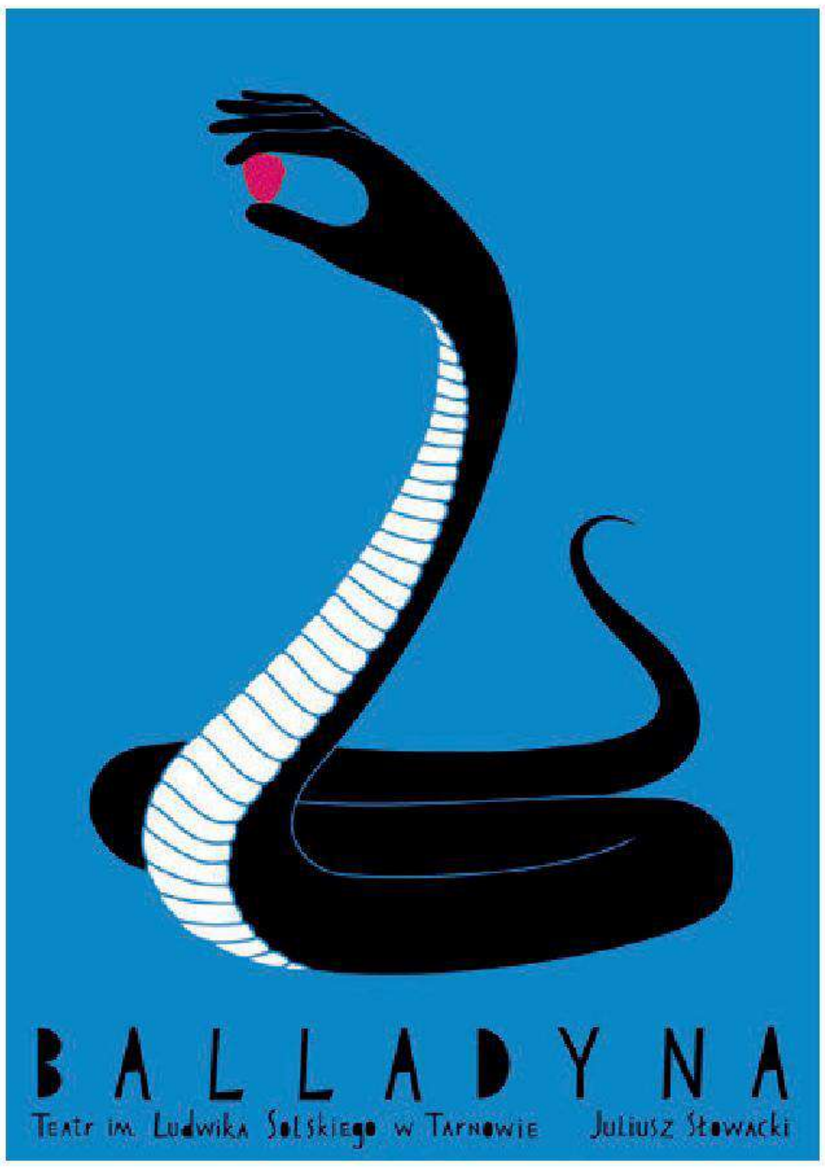
3. Za pomocą jakich środków stylistycznych zostały przedstawione emocje sióstr? Odwołując się do przytoczonego fragmentu, uzupełnij tabelę.

Środek stylistyczny	Cytat	Emocje, uczucia
wykrzyknienie		
zdrobnienie		
powtórzenie		

4. Na podstawie wypowiedzi Aliny wyjaśnij, czego symbolem jest jej dzban pełen malin. Nie cytuj.

Alina
Bo też widzisz, siostro, że ten dzbanek
To moje szczęście, mój mąż, mój kochanek,
Moje sny złote i mój ślubny wianek,
I wszystko moje...

5. Obejrzyj zamieszczony plakat Patrycji Longawy do spektaklu teatralnego *Balladyna*. Następnie wyjaśnij, w jaki sposób artystka nawiązała do treści dramatu.

6. Na podstawie znajomości całego utworu ustal kolejność wymienionych zdarzeń.

1.	2.	3.	4.

A. Pojawienie się czerwonego znamienia na czole Balladyny.

B. Zawarcie sojuszu między Balladyną a Kostrynem.

C. Pokonanie Kirkora podczas bitwy pod Gnieznem.

D. Wygnanie matki z zamku przez Balladynę.

7. **Przypomnij, kto i w jakich okolicznościach wypowiedział zacytowane słowa.**

Ach! Parki! Parki! Parki niełaskawe
Przecięły srebrną nitkę jej żywota;
Może też z nieba jaka gwiazda złota
Pozazdrościła mej kochance blasku
W oczach, i oczom zawrzeć się kazała.

8. **Jak myślisz, w jakim celu w różnych tekstach kultury kreowani są bohaterowie określani jako czarne charaktery? Odwołaj się do *Balladyny* Juliusza Słowackiego oraz innego wybranego dzieła literackiego lub filmowego.**

Co już wiemy o twórczości Juliusza Słowackiego?

Poznane utwory

To było w klasie 5

W PAMIĘTNIKU ZOFII BOBRÓWNY

- **utwór liryczny**
- **pamiętnik** (wspomniany w tytule) to popularny w XIX w. sztambuch, czyli rodzaj notesu, w którym zbiera się pamiątkowe wpisy przyjaciół
- **adresatka utworu**: Zofia Bobrówna (mała dziewczynka)
- **podmiot liryczny**: poeta
- **refleksje i uczucia zawarte w wierszu**:
  - – tęsknota za krajem podczas pobytu na emigracji (nostalgia)
  - – przypisywanie ziemi ojczystej wielkiej mocy
  - – pochwała piękna ojczystej przyrody

Po przeczytaniu

1. Przeczytaj cytaty z utworów Juliusza Słowackiego i wyjaśnij ich sens własnymi słowami.

> Nim kwiat przekwitnie, nim gwiazdeczka zleci,
> Słuchaj – bo to są najlepsi poeci.
>
> *(W pamiętniku Zofii Bobrówny)*

> Cierpienie myśli jest kolącym ostem,
> Lecz rzeczywistość... o! ta jak żelazo
> Rani, zabija...
>
> *(Balladyna)*

BALLADYNA

- **czas akcji**: dawny, legendarny
- **miejsce akcji**: okolice jeziora Gopło, Gniezno – pierwsza stolica Polski
- **temat**: historia Balladyny, która w wyniku popełnionych zbrodni zdobywa męża (Kirkora) i zostaje panią na zamku
- **problematyka, motywy**: żądza władzy, zbrodnia, wina i kara, wyrzuty sumienia, fatalna siła miłości, motyw rodziny
- **bohaterowie**: realistyczni i fantastyczni
- **świat przedstawiony**: elementy realistyczne i fantastyczne
- **rola przyrody**: natura jest świadkiem zbrodni, reaguje na zło
- **przesłanie**: nie ma winy bez kary (nawiązanie do mądrości i moralności ludowej)

Gatunek – tragedia (dramat)

- tekst podzielony na akty i sceny
- dialog bohaterów jest podstawą rozwoju akcji
- obok tekstu głównego występuje tekst poboczny (didaskalia)
- **tragedia** – wybory bohaterów ściągają na nich katastrofę: losy głównej bohaterki kończą się nieszczęśliwie – choć Balladyna po zdobyciu władzy postanawia rządzić sprawiedliwie, musi ponieść karę i zginąć

tytuł stanowi wyraźną sugestię, że tekst zawiera wątki typowe dla ballady romantycznej (znane ze *Świtezianki* Mickiewicza):

– elementy ludowe i fantastyczne
– ważna rola przyrody
– temat związany z motywem winy i kary

2. Odpowiedz, w jaki sposób – Twoim zdaniem – życie na emigracji, daleko od ojczyzny, może wpłynąć na twórczość danego artysty. Powołaj się na utwory romantyków.
3. Jakie refleksje na temat zbrodni, wyrzutów sumienia oraz winy i kary przekazuje *Balladyna* Juliusza Słowackiego? W odpowiedzi powołaj się na odpowiednie przykłady.
4. Wymień podobieństwa, jakie zauważasz między *Balladyną* a utworami poetyckimi Adama Mickiewicza.
5. Przedstaw funkcje elementów fantastycznych w wybranym utworze literackim lub filmowym. Wykorzystaj znajomość *Balladyny* Juliusza Słowackiego.
6. Jakie tematy poeta poruszał w swojej twórczości? Opracuj listę motywów, które występują w jego dziełach.

Zanim przeczytasz

Na czym polega zjawisko hejtu? Czym hejt różni się od krytyki? Jakie może mieć skutki?

Jan Stradowski

Co się dzieje w głowie hejtera? Skąd się bierze mowa nienawiści (fragmenty)

MOWA NIENAWIŚCI

Mowa nienawiści nie jest zjawiskiem ani nowym, ani niezwykłym. Jednak dopiero internet dał hejterom możliwość robienia tego, co sprawia przyjemność ich niedojrzałym mózgom.

[...] Skąd się to bierze? Badania nad mową nienawiści w sieci pokazują, że hejterzy to z reguły zwykli ludzie. Kiedyś swoje nienawistne uwagi mogli wygłaszać co najwyżej w gronie podobnie myślących znajomych czy rodziny. Dziś większa część społeczeństwa ma dostęp do internetu, nierzadko poprzez telefon komórkowy, z którym praktycznie się nie rozstajemy. W takiej sytuacji mechanizmy rządzące naszym umysłem z łatwością mogą zamienić nas w hejterów.

Hejt jest miły

Gdybyśmy mogli zajrzeć do głowy osoby piszącej nienawistny komentarz w internecie, zapewne zobaczylibyśmy pobudzenie ważnego fragmentu jej mózgu – tzw. układu nagrody. To on odpowiada za poczucie satysfakcji z tego, co robimy. Uaktywnia się np. wtedy, gdy patrzymy na zdjęcie ukochanej osoby. Ale taką samą reakcję obserwuje się u osób, które mogą kogoś skrytykować – twierdzą szwajcarscy uczeni.

Jest to szczególnie nasilone wtedy, kiedy uważamy, że czyjeś zachowanie odbiega od normy. Na tej samej zasadzie działa hejt. David Kupelian[1] w książce „How Devil Works"[2] proponuje prosty eksperyment myślowy: wyobraźmy sobie, że za całe zło tego świata możemy obwinić konkretną grupę ludzi [...]. Co wtedy czujemy? „Euforię, ulgę, ekstazę, siłę, poczucie przynależności i prawości, odzyskanie utraconej niewinności. Nienawiść i obwinianie innych doskonale podrabiają takie uczucia" – pisze autor. Okazywanie takich emocji publicznie nie jest jednak mile widziane i hejterzy doskonale o tym wiedzą. Zdecydowana większość z nich nie potrafiłaby powiedzieć komuś prosto w twarz tego, co na jego czy jej temat wypisują w internecie.

„Wielu ludzi nie wie, jak rozładować frustrację. W sieci mogą zrobić to bezpiecznie, nie narażając się praktycznie na żadną karę" – mówi dr Małgorzata Wójcik, psycholog z Uniwersytetu SWPS[3] Katowice. Co więcej, ludzie najczęściej odreagowują w ten sposób własne życiowe problemy. „Jeśli nie możemy wyładować swej frustracji np. na szefie, który nie dał nam podwyżki, przenosimy ją na inny obiekt, pisząc o imigrantach, którzy odbierają Polakom pracę. Jeśli widzimy piękniejszą od nas celebrytkę, napiszemy, że jest głupia, by podnieść własną samoocenę i lepiej się poczuć" – wylicza dr Wójcik.

[1] **David Kupelian** [dejwid kupeljan]
[2] ***How Devil Works*** [hał dewil łorks] tytuł tej książki po polsku brzmi *Jak działa diabeł*
[3] **SWPS** Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Hejt jest niedojrzały

W przypadku ludzi młodych takim zachowaniom sprzyja fizjologia mózgu. Badania wykazały, że jego części związane z kontrolą emocji i przestrzeganiem norm społecznych – głównie tzw. kora przedczołowa – dojrzewają bardzo późno, ok. 21. roku życia. Dopiero wtedy uczymy się, że pewnych poglądów nie należy wygłaszać publicznie. „Nastolatek jest znacznie bardziej impulsywny. Trudniej mu pohamować się przed wyśmiewaniem koleżanki czy kolegi. Dla młodzieży bardzo ważna jest też pozycja w grupie rówieśniczej. Dlatego tak wielu nastolatków dołącza się do hejtu, nawet jeśli się z nim nie zgadza, albo biernie przygląda się nękaniu innych" – mówi dr Wójcik. [...]

Hejt jest instynktowny

Badania nad polskim hejtem pokazują, że mowa nienawiści najczęściej dotyczy tego, co dla większości społeczeństwa jest obce bądź niezrozumiałe [...].

Skąd bierze się w nas ta ksenofobia[4]? Jak się okazuje, jej korzenie sięgają głęboko. Homo sapiens i jego przodkowie przez setki tysięcy lat żyli w bardzo małych społecznościach. Kontakt z obcymi wówczas niemal zawsze był ryzykowny. I nie chodziło tylko o to, że przybysze mogli zaatakować albo ukraść zapasy jedzenia. Największy strach od zarania dziejów budziły choroby. Było to szczególnie ważne w klimacie ciepłym i wilgotnym, gdzie ludzi nęka wiele różnych wirusów, bakterii i pasożytów. Nieprzypadkowo właśnie w takich rejonach wykształciło się najwięcej różnych języków, sposobów zdobienia ciała czy religii.

Żyjące obok siebie grupy ludzi starały się jak najbardziej odróżniać od siebie nawzajem, by uniknąć infekcji. W rezultacie powstało bardzo silne skojarzenie „obcy = choroba", które kiedyś służyło profilaktyce zdrowotnej. Dziś oczywiście jest to tylko uprzedzenie niemające większego sensu medycznego. Jednak zwalczyć je jest bardzo trudno, zwłaszcza w kraju tak jednorodnym etnicznie jak Polska. Być może gdybyśmy częściej – już od dziecka – widzieli „obcych" na ulicach, nie balibyśmy się ich tak bardzo.

Niektórzy działają pod wpływem impulsu, by rozładować emocje. Inni jednak są spokojni i cierpliwi. „Mają wystarczająco dużo czasu, aby napisać tak, żeby zrobić komuś przykrość. Dobierają słowa tak, aby jak najbardziej zabolały" – mówi Benita Jakubowska-Antonowicz z serwisu bezkomentarzy.pl, specjalizującego się w zwalczaniu hejtu. Coraz częściej są to zresztą nie tylko słowa. Hejterzy wiedzą, że w wielu serwisach komentarze mogą być automatycznie blokowane, jeśli system wykryje np. wulgaryzmy. Dlatego używają także zdjęć, memów (obrazków z dopisanym na nich tekstem) czy linków do krótkich filmów. Takie treści mają jedną podstawową cechę – są bardzo dobrze widoczne. [...]

Słowa o negatywnym ładunku emocjonalnym rzucają nam się w oczy, zwłaszcza jeśli są napisane wielkimi literami albo połączone z wyrazistym obrazem. Komentarzy pozytywnych czy neutralnych w takiej sytuacji prawie nie dostrzegamy. Dlatego hejterzy, choć bardzo nieliczni, są też bardzo głośni. „Czasami jedna czy dwie osoby potrafią błyskawicznie zalać internet nienawistnymi komentarzami na czyjś temat, umieszczając je na kilkudziesięciu różnych stronach". [...]

Ofiary hejterów często czują się osaczone – są przekonane, że „cały świat" przeczytał oszczerstwa pod ich adresem, nawet jeśli zrobiło to tylko kilka czy kilkadziesiąt osób.

[4] **ksenofobia** lęk przed tym, co obce; słowem tym najczęściej określa się niechęć do cudzoziemców, ich zwyczajów czy kultury

„Podobnie wygląda to w przypadku nastolatków. Kiedyś prześladowania mogły zdarzać się tylko w szkole czy na podwórku. Dziś ofiara młodzieżowego hejtu nigdy nie zazna spokoju, bo jest nękana non stop np. na Facebooku, z którego regularnie korzysta dziś większość młodych Polaków" – dodaje dr Małgorzata Wójcik. [...]

Jak poradzić sobie z negatywnymi emocjami?

[...] „Z wielu badań wynika, że niepohamowane wyrażanie gniewu nie tylko nie pomaga go zredukować, ale wręcz go nasila. Jeśli w konflikcie ktoś kieruje się gniewem – i przez to czuje się usprawiedliwiony i nieomylny – utrudni znacząco komunikację" – wyjaśnia Dominika Lebda, psycholog, coach i trener, jedna ze stałych autorek magazynu „Coaching[5]". Tłumienie emocji najczęściej prowadzi do tego, że potem wybuchają ze zdwojoną siłą, a do tego szkodzą naszemu zdrowiu. Gniew można jednak ujarzmić i konstruktywnie wykorzystać. Jak?

Oto kilka rad:

- Wyrażaj gniew słowami. Podobnie jak mówisz: „jestem głodny", powiedz: „jestem zły". Spróbuj zapisać swój gniew, nie cenzurując tekstu. Gdy ochłoniesz, możesz przeanalizować swe emocje i ich przyczynę.
- Nie podejmuj ważnych decyzji pod wpływem gniewu.
- Spróbuj odczekać np. godzinę i spojrzeć na przyczynę emocji z dystansu.
- Bezpiecznie wyładuj swój gniew, krzycząc w samotności, uprawiając sport (bieganie, jazda na rowerze itd.), uderzając w worek treningowy itd.

[5] **Coaching** [kołczing]

„Focus", 02.05.2019 [dostęp: 18.06.2019]

Po przeczytaniu

1. Na podstawie artykułu opracujcie profil hejtera. W tym celu określcie, jakimi emocjami się kieruje, do czego dąży, jakie cechy można mu przypisać. Zaprezentujcie rezultaty swojej pracy innym zespołom.
2. Wyjaśnij, dlaczego autor tekstu w śródtytułach kolejnych partii tekstu, czyli tzw. leadach [lidach], napisał: *hejt jest miły, niedojrzały, instynktowny.*
3. Czy wywód Jana Stradowskiego na temat hejtu jest – według Ciebie – jasny? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Nowa wiadomość

- **Tekst popularnonaukowy** prezentuje tematy związane z różnymi dyscyplinami nauki w przystępny sposób (jak sama nazwa wskazuje, jego celem jest popularyzowanie nauki). Jest przeznaczony dla odbiorcy, który nie ma specjalistycznej wiedzy z danej dziedziny. Wyróżnia się przejrzystym, zrozumiałym językiem, zawiera obrazowe przykłady, porównania, które służą przybliżeniu teorii naukowych. W tego rodzaju tekstach słownictwo naukowe jest stosowane oszczędnie.

- **Tekst naukowy** przekazuje wiedzę z różnych dziedzin nauki językiem zrozumiałym jedynie dla specjalistów. W logiczny i uporządkowany sposób przedstawia problem naukowy i jego rozwiązanie. Podaje informacje rzeczowo i obiektywnie – często są one poparte różnego rodzaju danymi, cytatami pochodzącymi z innych źródeł, opisami eksperymentów lub badań.

4. Uzasadnij, że tekst Jana Stradowskiego ma charakter popularnonaukowy.
- Wskaż, na jakie źródła naukowe (książki, badania, autorytety) powołano się w tekście.
- Określ, jakiego rodzaju słownictwem posługuje się autor.
- Wskaż przykłady i porównania, które mają służyć lepszemu zrozumieniu teorii przedstawionych w artykule.

5. Przeczytaj podany tekst. Do jakich informacji odwołuje się autorka? Jakiego słownictwa używa? Kto może być adresatem jej wypowiedzi? Ustal, czy jest to tekst naukowy, czy też – popularnonaukowy.

Na podstawie przedstawionych wyników badań nie można dać jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o wpływ korzystania z internetu na dobrostan człowieka. Część z nich ujawnia wpływ negatywny, a część – pozytywny. Rezultaty wskazujące na negatywne konsekwencje korzystania z internetu […] są spójne z hydraulicznym modelem, zgodnie z którym komunikacja z jakąś osobą przez jedno medium eliminuje możliwość komunikacji z tą osobą w inny sposób (por. Shklovski i in., 2004). [...] Innymi słowy, korzystanie z internetu zawsze będzie się odbywać kosztem innych aktywności [...].

Pozytywne konsekwencje korzystania z internetu przedstawili m.in. Behrens i współpracownicy (2007), Boase i in. (2006), Hamton i Wellman (2000), Katz i in. (2001). Wyniki te można wyjaśnić w ramach przeciwstawnego modelu efektywności, zgodnie z którym używając internetu, intensywniej i efektywniej wykorzystujemy czas.

Agata Błachnio, *Przegląd wybranych badań nad wpływem internetu na dobrostan psychiczny i kontakty społeczne użytkowników*, „Psychologia Społeczna" 2007, nr 3–4, s. 225–233

6. Na podstawie tekstu Jana Stradowskiego ustal, w jaki sposób można naukowo wytłumaczyć przyczyny zachowań opartych na nietolerancji i ksenofobii.

7. Jak na co dzień można przeciwdziałać mowie nienawiści?

8. Na podstawie informacji z artykułu Jana Stradowskiego oraz własnych spostrzeżeń opracujcie plakaty z hasłami, które mogłyby być wykorzystane w kampanii społecznej *Stop mowie nienawiści*. Omówcie swoje prace na forum klasy.

9. Opisz sytuację przedstawioną na grafice. Odwołując się do artykułu Jana Stradowskiego, wyjaśnij, jaki mechanizm szerzenia nienawiści przedstawił twórca grafiki.

Etyka wypowiedzi, perswazja, manipulacja

Czy zdarzyło Ci się powiedzieć nieprawdę lub coś przemilczeć? Jak się czujesz, gdy dowiadujesz się, że ktoś celowo wprowadził Cię w błąd? Ile razy wydawało Ci się, że Twoi rozmówcy nie są wiarygodni? Czy wyczuwasz różnicę między komplementem a pochlebstwem? Aby uniknąć nadużyć w komunikacji, warto poznać zasady **etyki wypowiedzi**, przypomnieć sobie, czym jest **perswazja**, a także dowiedzieć się, co kryje się za słowem **manipulacja**.

Wypowiedzi, które kierujemy do innych, powinny być nie tylko staranne i poprawne, lecz także oparte na odpowiednim nastawieniu rozmówców do siebie. **Etyka językowa** dotyczy zasad zachowania i postaw uczestników komunikacji. Zapamiętaj zasady etyki językowej!

- Okazuj rozmówcy szacunek – zarówno poprzez właściwy ton, jak i dobór słów.
- Przyjmij postawę szczerości i prawdomówności.
- Staraj się zrozumieć punkt widzenia swojego odbiorcy, bez podejrzliwości.
- Nie traktuj cudzej wypowiedzi w oderwaniu od **kontekstu**, czyli okoliczności, w których została użyta – mogą one być kluczowe dla zrozumienia słów nadawcy.

Zapoznaj się także z przykładami zachowań, które naruszają **etykę językową**. Są to:

- kłamanie lub ukrywanie pewnych informacji w celu osiągnięcia osobistej korzyści,
- prowokowanie, upokarzanie, ośmieszanie rozmówcy, podważanie jego kompetencji, np. *A co ty możesz o tym wiedzieć?*,
- narzucanie odbiorcy własnych przekonań, np. *Musisz przyznać, że robienie selfie to przejaw narcyzmu!*,
- niedopuszczanie rozmówcy do głosu,
- negatywne nastawienie do rozmówcy,
- używanie wyrazów jednoznacznie wartościujących lub wulgarnych,
- nieprzyjemny ton wypowiedzi.

Perswazja polega na **przekonywaniu drugiej osoby do przyjęcia określonej postawy lub określonych poglądów**. Działania perswazyjne mają **jawny charakter**. **Nadawca** wypowiedzi chce wpłynąć na odbiorcę w sposób **otwarty** i **uczciwy**, a odbiorca może świadomie przyjąć lub odrzucić propozycję nadawcy.

Wypowiedzi perswazyjne zawierają zazwyczaj przynajmniej jeden z następujących elementów:

- apel, czyli zwrot do odbiorcy po to, by ten podjął jakieś działanie w danej sprawie, np. *Dołącz do naszego zespołu..., Zagraj z nami...,*
- wprost wyrażone propozycje, obietnice, prośby, żądania, rady, ostrzeżenia czy zakazy, np. *Proponuję, byśmy poszli do kina; Bardzo cię proszę, pomóż mi zanieść te walizki; Włóż naczynia do zmywarki; Obiecuję, że jutro przyniosę ci tę grę; Nie wolno ci jeść czekolady przed obiadem,*
- pytania dotyczące wykonania danej czynności, np. *Czy mógłbyś mi pomóc w przygotowaniu prezentacji?,*
- uzasadnienie, czyli użycie argumentów przemawiających za określonym poglądem lub działaniem, np. *Obejrzyjmy ten serial. Ma świetne opinie i gra w nim twoja ulubiona aktorka,*
- czasowniki oznaczające konieczność, np. *musisz, trzeba, powinieneś, należy.*

Manipulacja językowa to zamierzone **działania** komunikacyjne nadawcy, **które mają na celu wpłynąć na odbiorcę w niejawny sposób**. Manipulacja to postępowanie **nieuczciwe**, ponieważ nadawca ukrywa swoje prawdziwe zamiary.

Z manipulacją możemy mieć do czynienia, gdy ktoś:

- kłamie lub przemilcza ważne informacje,
- sugeruje, że wypowiada się także w imieniu odbiorcy, ale w rzeczywistości narzuca mu swoją wolę – np. używa formy 1. os. lm. (*Musimy to zrobić na jutro!*) lub posługuje się zaimkami *my*, *nasz* (*To przecież nasz wspólny cel*),
- zamierza się przypodobać innej osobie i odwołuje się do jej próżności przez formułowanie pochlebstw, np. *Jako specjalista w tym zakresie wykonasz to najlepiej,*
- nie pozwala innym na wyrobienie sobie własnego zdania, wygłaszając jako oczywiste jednoznaczne pozytywne lub negatywne oceny, np. *Musisz przeczytać tę książkę. Jest świetna!, Nie widzisz, że ten plan jest idiotyczny?,*
- używa rażących uproszczeń lub uogólnień, np. *Przecież wszyscy lubią święta!, Każdy chciałby się dostać do dobrego liceum.*

Środki perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych

Ile razy po zapoznaniu się z reklamą zdarzyło Ci się pomyśleć: *Chcę to mieć!*? Które hasła reklamowe najbardziej zapadły Ci w pamięć? Co szczególnie przykuwa Twoją uwagę? Czy potrafisz odróżnić opinię na temat danego produktu napisaną przez rzeczywistego użytkownika od oceny przygotowanej przez opłaconą osobę? Aby zwiększyć swoją świadomość, poznaj sposoby oddziaływania na odbiorcę w tekstach reklamowych.

Teksty reklamowe nakłaniają do kupna danego produktu (**reklamy komercyjne**), skorzystania z usług, poparcia czyichś postulatów lub przekonują do pewnych idei (**reklamy polityczne i społeczne**). Mamy w nich do czynienia zarówno z perswazją, jak i z manipulacją – podstawowym celem reklamy jest przecież wpływanie na odbiorcę, nakłonienie go do konkretnych decyzji.

Sposoby nakłaniania w reklamie:

- odwoływanie się do gustów określonej grupy odbiorców, aby przez podobieństwo cech czy sytuacji łatwiej było im się identyfikować z danym produktem, np. reklamy skierowane do młodzieży, w których często pojawiają się słowa aktualnie używane przez młodych odbiorców, np. *sztos* (coś bardzo dobrego, świetnego), *ogarniać* (radzić sobie z czymś), *sztywniutko* (zgodnie z planem),

- nawiązywanie do wartości i stanów cenionych przez wielu ludzi, takich jak: miłość, przyjaźń, rodzina, zdrowie, uroda, bogactwo, przyjemność, radość, i wykorzystywanie wiążących się z nimi haseł, np. kojarzące się z wyrazem *rodzina* słowa: *dom, poczucie bezpieczeństwa, bliskość, ciepło*,

- odnoszenie się do tradycji i historii, np. *od pokoleń, długa tradycja, od wielu lat*,

- koncentrowanie się na emocjach odbiorców, np. poprzez akcentowanie wyrazów sugerujących osiągnięcie korzyści, np. *okazja, oferta, promocja, gratis, niższa cena, lepiej, taniej, więcej, sukces*,

- odnoszenie się do chęci posiadania lub korzystania z dóbr najwyższej jakości, np. poprzez zastosowanie słów typu: *znakomity, wspaniały, nieporównany, fantastyczny*,

- odwoływanie się do pragnień związanych ze zdobyciem znaczącej pozycji społecznej, np. przez zastosowanie słownictwa kojarzącego się z prestiżem, takiego jak: *smak, styl, klasa, elegancja, szlachetny, wykwintny*,

- posługiwanie się stereotypami, np. powielanie wyobrażenia, że troska o dzieci to wyłącznie zajęcie matek: *Dlaczego mamy wybierają kaszki firmy..., Mamy przetestowały...*,

Najbardziej istotnym elementem każdego tekstu reklamowego – zarówno komercyjnego, jak i społecznego – jest **slogan**, czyli krótkie i łatwe do zapamiętania hasło.

- sugerowanie powszechności i oczywistości stosowania danego produktu lub uczestnictwa w wybranym wydarzeniu, np. poprzez używanie słów typu: *zawsze, każdy, wszyscy, wszędzie*,
- pokazywanie wyłącznie zalet produktu, podkreślanie jego wyjątkowości poprzez oryginalne hasło oraz takie formuły, jak: *ekstra, wyjątkowy, jedyny, specjalny, wyłączny, szczególny, unikalny*,
- wmawianie odbiorcy potrzeb, do których sam z siebie by nie dążył, np. *Odkryj niezwykłe możliwości..., Zafunduj sobie..., Jesteś tego warta...*,
- stwarzanie atmosfery pośpiechu i aktualności, np. *Nie zwlekaj..., Bądź na bieżąco...*,
- nakłanianie do działania, które pomoże w rozwiązaniu problemów, np. *Sięgnij po..., Pozbądź się..., Skorzystaj z...*,
- podkreślanie troski o zdrowie i przyszłość odbiorcy, np. *Najlepsze na ból gardła..., Dokucza ci ból głowy?, Męczy cię kaszel?*,
- sięganie do potrzeby życia w harmonii z naturą, np. dzięki użyciu przymiotników takich jak: *ekologiczny, czysty, naturalny, świeży, nieskazitelny, prawdziwy, zdrowy, organiczny*,
- intrygowanie odbiorcy poprzez wykorzystanie sformułowań kojarzących się z tym, co zagadkowe, np. *niepokojący, tajemniczy, fascynujący, egzotyczny*,
- powoływanie się na autorytet lub badania, aby nadać wypowiedzi charakter naukowości, np. *Polskie Towarzystwo Stomatologiczne potwierdza..., badania dowodzą...*,
- zabawa słowem, aby wprawić odbiorcę w dobry humor lub go zaskoczyć, np. żarty, przekształcanie znanych powiedzonek, szokujące zestawienia wyrazów.

Po przeczytaniu

1. Przeanalizujcie kolejne wypowiedzi. Które z nich są zgodne z zasadami etyki słowa, a które nie? Uzasadnijcie swoje opinie.

- Dostałaś szóstkę ze sprawdzianu, fiu, fiu, ale z ciebie kujonka. Gratki! Nie masz życia poza szkołą, co?
- Jakim trzeba być ignorantem, żeby się tak zachować!
- Zauważyłam, że spóźniłeś się na lekcję. Nie podoba mi się to. Umówiliśmy się, że nie będziesz się spóźniać. Bardzo by mi zależało, żebyś przychodził o czasie.
- Tracimy tutaj tylko czas. Chyba sam nie wierzysz w to, co mówisz.

2. Przekształć w zeszycie wypowiedzi internautów tak, aby zawierały negatywną opinię, ale jednocześnie były zgodne z zasadami etyki słowa.

Ekskluzywna marka wprowadza na rynek specjalną kolekcję dla młodzieży

komentarze (razem: 136) + dodaj komentarz

def [dzisiaj, 10.20]
Ciekawe, dla kogo są szyte te bluzy. Bo, sorry, na pewno nie dla młodych ludzi.

Alex [dzisiaj, 10.22]
Ta kolekcja to jeden wielki przypał. Inaczej nie można chyba tego nazwać.

3. Na czym polega perswazja w podanych wypowiedziach? Zwróć uwagę na intencje poszczególnych wypowiedzi.

- Zdejmij kalosze, przed chwilą umyłam podłogę.
- Ćwicz razem z nami, sport pozytywnie wpłynie na twoje zdrowie.
- Wyraź swój sprzeciw wobec zaśmiecania lasów.
- Może byśmy odwiedzili Marcina?
- Trzeba kupić makaron i pomidory.

4. Określ, w której z opisanych poniżej sytuacji mamy do czynienia z manipulacją. Uzasadnij swój wybór.

Kierowca został zatrzymany do kontroli drogowej, ponieważ przekroczył prędkość. Przyznaje się do winy, ale podaje bardzo ważny powód swojego pośpiechu. Prosi policjanta o obniżenie wysokości mandatu.

Sprawca wypadku drogowego opowiada o nim swojemu koledze. Nie podaje niektórych faktów i ukazuje siebie jako osobę pokrzywdzoną. Prosi też kolegę, aby ten porozmawiał o jego sprawie z zaprzyjaźnionym policjantem.

5. Zaproponuj tytuł do zamieszczonego rysunku. Uzasadnij swoją propozycję.

☆ **6.** Poszukaj w internecie informacji o *fake newsach* [fejk niusach] i przygotuj notatkę na ich temat. Jak, Twoim zdaniem, można się przed nimi ustrzec?

7. Które z haseł reklamowych zapadło Ci szczególnie w pamięć? Wyjaśnij, dlaczego akurat ten slogan najbardziej zwrócił Twoją uwagę.

8. W jaki sposób wykorzystano grę słów w poniższych hasłach reklamowych?

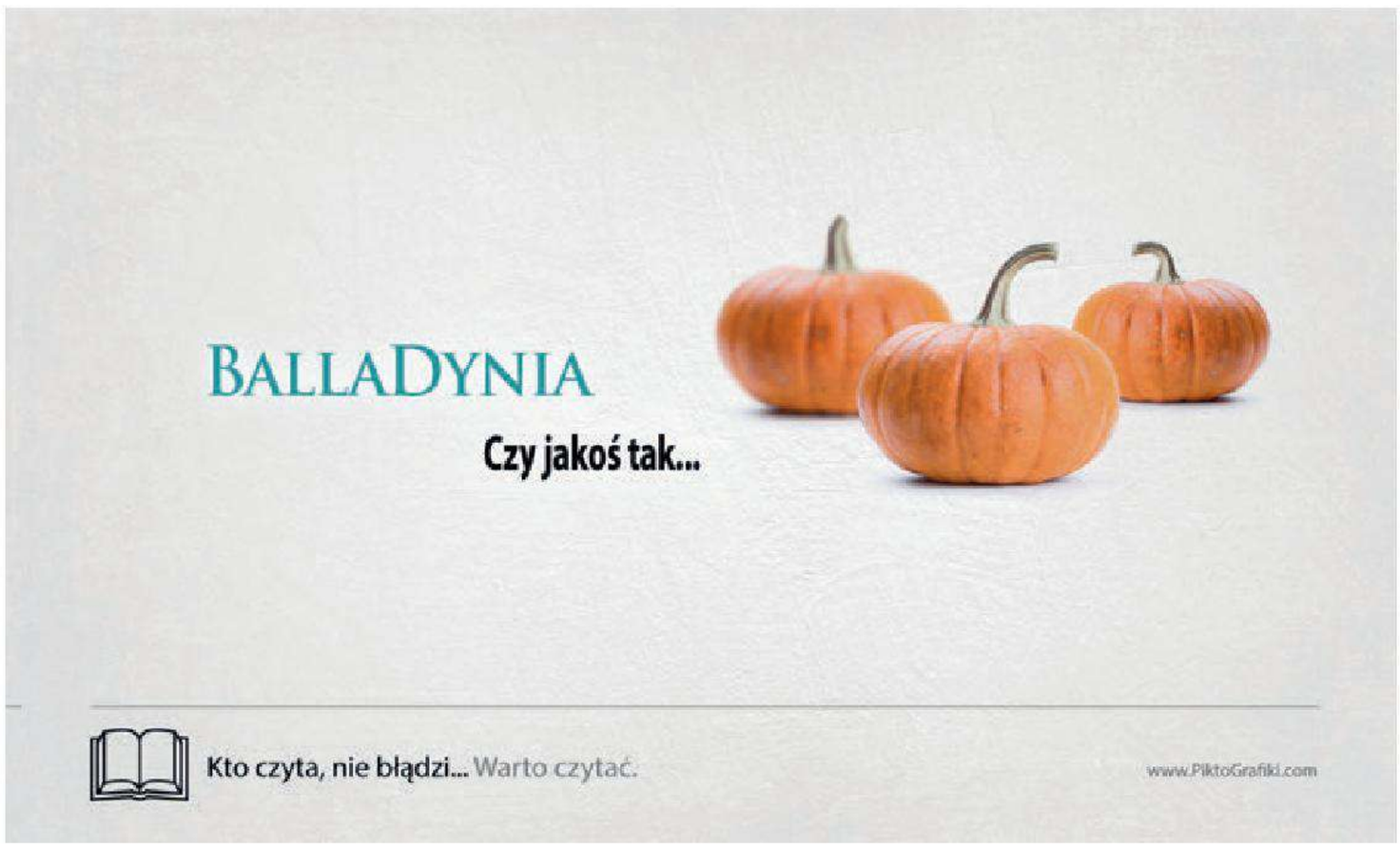
Zobacz. Niewidome dzieci.

Hasło towarzyszące akcji Stowarzyszenia Rodziców i Przyjaciół Dzieci Niewidomych i Słabowidzących „Tęcza" z 2014 r., której celem była pomoc dla dzieci niewidomych i słabowidzących.

Czad usypia czujność.
Obudź świadomość.

Hasło wspierające kampanię Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej z 2012 r., mającą na celu uświadomienie zagrożeń, jakie niesie ze sobą czad.

9. Co reklamuje lub promuje zamieszczona grafika? Jaki zabieg został w niej użyty?

10. Wskaż, które fragmenty reklamy zawierają informacje, a które namawiają odbiorcę do określonego działania. W jaki sposób nakłania się klienta do kupienia usługi?

WŁĄCZ CIEKAWOŚĆ
W telewizji nowej generacji **to Ty decydujesz**, co chcesz oglądać
7 pakietów tematycznych oraz filmy i programy na życzenie
Abonament od **25 zł** miesięcznie

11. Zaproponujcie ciekawe slogany nakłaniające do:

- zapobiegania marnowaniu żywności,
- rezygnacji z plastikowych siatek,
- sprzątania po swoim psie,
- niekorzystania z telefonu komórkowego podczas jazdy samochodem,
- przystąpienia do klubu miłośników wspinaczki.

Jak przygotować przemówienie?

PRZEMÓWIENIE to wypowiedź przygotowana na konkretną okoliczność i skierowana do grupy słuchaczy, czyli do audytorium. Jego celem jest zachęcenie do działania w określonej sprawie. Choć przemówienie ma postać wypowiedzi ustnej, to ze względu na staranność języka i kompozycji bliżej mu do języka pisanego niż mówionego. Większość przemówień – przed wygłoszeniem – zostaje opracowana w formie pisemnej.

Komponowanie i wygłaszanie przemówienia to prawdziwa sztuka. Nazywamy ją **retoryką**. Jej narodziny wiążą się z antyczną Grecją, w której to – za sprawą rozwoju demokracji – umiejętność prezentowania swoich racji przed zgromadzeniem była niezbędna dla każdego obywatela. Ponieważ najbardziej liczyły się wystąpienia mające przekonać odbiorców do zajmowanego stanowiska, do dziś **kompetencje retoryczne** kojarzy się przede wszystkim ze **sztuką perswazji**, a konkretniej – ze **sprawnością argumentowania**, którą można wzmocnić za pomocą odpowiednio dobranych **środków retorycznych**.

Jak przygotować przemówienie?

- Zanim przystąpisz do pisania przemówienia, przeanalizuj temat – ustal, czego on dotyczy, co ma być celem Twojej wypowiedzi, np. przekonanie kogoś do prezentowanych racji, zachęcenie do działania.
- Zgromadź materiał, który pozwoli Ci zrealizować cel. Zapisz to, co przychodzi Ci na myśl w związku z tematem przemówienia, np.: tezę, argumenty oraz potwierdzające je przykłady, cytaty oraz wypowiedzi autorytetów zgodne z Twoim stanowiskiem.
- Opracuj w punktach plan swojego przemówienia – na tym etapie zadecyduj, w jakim porządku przedstawisz słuchaczom zgromadzone argumenty.
- Posłuż się językowymi środkami wywierania wpływu (**środkami retorycznymi**) – dzięki nim wzmocnisz swoje racje.
- W całym tekście stosuj zwroty grzecznościowe oraz czasowniki w 1. os. lm. i zaimki służące nawiązaniu i podtrzymaniu kontaktu z odbiorcami, np. *Szanowni słuchacze!*, *Wiecie, że naszym obowiązkiem jest...*, *Pokażmy, że potrafimy być odpowiedzialni...*, *Weźmy sprawy w swoje ręce!*.
- Używaj form trybu rozkazującego, aby wpłynąć na postawę odbiorców, np. *Bądźmy pewni, że dzięki temu...*, *Przypomnijmy sobie...*
- Wzbudź w odbiorcach przekonanie, że sprawa, którą prezentujesz, ich dotyczy, np. *Zanieczyszczenie środowiska wpłynie negatywnie także na jakość naszego życia!*.
- Używaj słów nacechowanych emocjonalnie, aby odwoływać się do emocji słuchaczy.
- Pamiętaj, że przemówienie zawiera **wstęp**, **rozwinięcie** i **zakończenie**.
- **We wstępie** przywitaj słuchaczy oraz określ temat przemówienia – uczyń to w interesujący sposób, aby pozyskać uwagę i przychylność audytorium, np. poprzez zbudowanie poczucia wspólnoty, przedstawienie wyjątkowej wagi tematu lub zapowiedź nowego sposobu jego ujęcia. Przedstaw swoje stanowisko na omawiany temat, czyli **sformułuj tezę**.

- **W rozwinięciu** zaprezentuj odpowiednio uporządkowane argumenty uzasadniające Twoje stanowisko. Pamiętaj, aby zilustrować je przykładami.
- **W zakończeniu** nawiąż do wstępu i przypomnij najważniejsze myśli przemówienia – sformułuj na ich podstawie wnioski – dzięki temu słuchacze odbiorą Twoją wypowiedź jako wewnętrznie spójną, przemyślaną i kompletną.
- Koniec to także najlepszy moment na zaapelowanie do słuchaczy, by przyjęli określone stanowisko.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- **bezpośrednie zwroty do słuchaczy**: *Szanowni słuchacze!, Czcigodni goście!, Koleżanki i koledzy!, Drodzy uczniowie!*
- **zapowiedź tematu we wstępie**: *Z pewnością słyszeliście o..., Pragnę zwrócić waszą uwagę na..., Tematem, który zapewne nurtuje wielu z was..., Nasze spotkanie jest doskonałą okazją do rozważenia, czy...*
- **podanie tezy we wstępie**: *Sądzę, że..., Z całym przekonaniem stwierdzam, że..., Moim zdaniem..., Bez wahania mogę powiedzieć, że...*
- **wprowadzanie argumentów**: *Zacznę od..., Następnie przejdę do..., Potwierdzeniem tego stanowiska jest także..., Po pierwsze..., Po drugie...*
- **wprowadzanie cytatów**: *Potwierdzeniem tej myśli są słowa: „...", Dowodzi tego następująca opinia: „...", Na potwierdzenie swoich słów przywołam cytat: „..."*
- **sformułowanie wniosków w zakończeniu**: *Z moich rozważań wynika, że..., Mam nadzieję, że udało mi się was przekonać/zachęcić..., Podsumowując swoje rozważania, jeszcze raz podkreślę, że...*

Dobór środków retorycznych zależy od celu przemówienia i tego, jaki efekt chcemy osiągnąć.

Środki retoryczne i ich funkcje	Przykłady
pytanie retoryczne – służy wyrażeniu oczywistych prawd. Pobudza zaangażowanie odbiorców, przyciąga ich uwagę, sprzyja także zapamiętaniu tego, co istotne. Może działać zawstydzająco lub mobilizująco. Ponadto urozmaica przemówienie – nadaje monologowi pozory dialogu	*Któż z nas nie troszczy się na co dzień o środowisko naturalne?*
wykrzyknienie – ukazuje zaangażowanie emocjonalne mówcy, dodaje mocy przekazowi. Jego celem jest wzbudzenie określonych emocji	*Cóż za lekkomyślny czyn – pozostawić po sobie śmieci w lesie!*
powtórzenie wyrazowe oraz składniowe (pod względem budowy zdania) – podkreślają ważność wybranych treści. Porządkują i rytmizują wypowiedź	*Nie możemy wobec takich zachowań pozostać obojętni! Nie możemy udawać, że takich zachowań nie widzimy! Nie możemy wybaczać takich zachowań, które niszczą naszą planetę!*

wyliczenie – wielością, nagromadzeniem elementów podkreśla bogactwo argumentacji, przez co robi wrażenie na odbiorcach	*Lekkomyślne zużywanie wody, stosowanie plastikowych przedmiotów jednorazowych, smog, pożary lasów – to wszystko sprzyja niszczeniu środowiska naturalnego.*
słownictwo nacechowane emocjonalnie, wartościujące, zawierające osąd – narzuca słuchaczom ocenę zjawisk zgodną ze stanowiskiem mówcy	*Pomyślmy o odstręczającym zachowaniu tych wszystkich, którzy twierdzą, że dobro planety ich nie dotyczy. Jak okrutne jest to przekonanie wobec przyszłych pokoleń.*
przymiotniki i przysłówki w stopniu wyższym i najwyższym – dodają intensywności wyrażanym opiniom	*Najlepszym i najrozsądniejszym rozwiązaniem jest walka o czystość klimatu!*
partykuła – modyfikuje sens wyrazu lub zdania, np. może wzmacniać przekaz, uwydatniać jakiś wyraz	*Zrozumcież to!, Jakże tak można?, Tylko przez działanie można coś zmienić!*
wyrazy nazywające ogólnie uznawane wartości i postawy oraz antywartości, np. *prawda, ojczyzna, wolność, sprawiedliwość, honor, kłamstwo, nienawiść, okrucieństwo* – powołanie się na wartości lub – w odpowiednim kontekście – na antywartości sprzyja pozyskaniu odbiorców	*Jeśli cenimy dobro, którym dzieli się z nami nasza planeta, nie możemy tolerować takiego zachowania.* *Czy chcemy żyć w świecie, który przypomina wysypisko śmieci?*

Temat: **Przygotuj przemówienie, za pomocą którego przekonasz koleżanki i kolegów, że warto opanować umiejętność przemawiania.**

WSTĘP

Drogie koleżanki, drodzy koledzy!

Wszyscy znacie temat mojego wystąpienia. Mam was przekonać, że warto pracować nad umiejętnością przemawiania. Ktoś może powiedzieć, że przecież żyjemy w czasach komunikatorów i słowa pisanego, więc nie ma sensu się tego uczyć, to strata czasu. Czy rzeczywiście tak jest? Nic bardziej mylnego! Moim zdaniem umiejętność pięknego mówienia jest bardzo istotna nie tylko dla mówców, którzy – tak jak ja teraz – przemawiają do dużego audytorium, lecz także dla każdego innego użytkownika języka. Mam nadzieję, że uda mi się was o tym przekonać.

bezpośredni zwrot do adresata

temat przemówienia

teza

ROZWINIĘCIE

Najpierw skupię się na tym, o czym myślałem, zanim przed wami wystąpiłem. Znajomość zasad przemawiania pozwala opanować emocje w stresujących sytuacjach, daje poczucie

pierwszy argument potwierdzający słuszność tezy

bezpieczeństwa, że poradzimy sobie z trudnościami. Z pewnością wielu z nas doświadczyło chwili, w której w wyniku zdenerwowania nie potrafiło zabrać głosu. Ja także odczuwałem zdenerwowanie przed tym wystąpieniem. Bez wątpienia umiejętność przemawiania jest przydatna, gdy udzielamy ustnych odpowiedzi, np. przed klasą i nauczycielem. Komu nie zdarzyła się choć raz krępująca cisza? Kto – po powrocie do ławki – nigdy nie pomyślał: „Można było to powiedzieć tak..."? Odkąd poznaję sztukę argumentowania, widzę, że z większą odwagą i spokojem podchodzę do ustnych sprawdzianów wiedzy, lepiej też na nich wypadam. Wszyscy jesteśmy uczniami, przed nami jeszcze wiele klasówek, egzaminów, bardziej lub mniej stresujących. Możemy sobie jednak pomóc! Nabywając umiejętność przemawiania, nauczymy się, jak opanowywać stres i dobrze wypadać w ustnych odpowiedziach.

Przejdę teraz do innych korzyści wynikających z umiejętności przemawiania. Pozwala ona skuteczniej negocjować, dyskutować, prezentować własne zdanie, zachęcać innych do działania. Wielu z nas potrafi przekonywać niejako naturalnie, innym przychodzi to z trudem, ale można to zmienić. Wyobraźmy sobie sytuację, w której chcemy zachęcić otoczenie do wpłacenia datków na żywność, z której zostaną przygotowane posiłki dla najbardziej potrzebujących mieszkańców naszego miasta. Ilu z nas się powiedzie? Ilu będzie musiało na sukces w tym przedsięwzięciu mocno zapracować? Dzięki umiejętności argumentowania z pewnością niejedną osobę zachęcimy do wsparcia naszej akcji, a uzyskane rezultaty sprawią, że poczujemy się potrzebni, skuteczni. Dobre samopoczucie będące efektem osiągnięć wynikających z umiejętności argumentowania może owocować dalszymi sukcesami.

Mam nadzieję, że udało mi się was przekonać, że warto uczyć się umiejętności przemawiania. Nie wiemy, co nas czeka w przyszłości. Jedno jest pewne – dar mówienia do innych otwiera wiele drzwi.

ROZWINIĘCIE

ZAKOŃCZENIE

nawiązanie kontaktu ze słuchaczami poprzez zastosowanie form 1. os. lm.

pytanie retoryczne

wykrzyknienie wskazujące na zaangażowanie emocjonalne mówcy

drugi argument przemawiający za słusznością tezy

odwołanie się do emocji słuchaczy

wnioski końcowe

Ćwiczenia

1. Obejrzyj scenę z filmu *Braveheart* [brejfhart] przedstawiającą mowę Williama Wallace'a [łiljama łolesa] wygłoszoną do szkockich żołnierzy zgromadzonych na polu bitwy pod Stirling [sterlyn] (możesz ją znaleźć np. w serwisie YouTube). Następnie odpowiedz na podane niżej pytania.

a) W jaki sposób mówca na początku pozyskał uwagę słuchaczy?
b) Jaki cel przyświecał mówcy? Co chciał osiągnąć?
c) Do jakich wartości i antywartości odniósł się mówca, by wpłynąć na słuchaczy?
d) Jakie emocje mówca pragnął wywołać w swoim audytorium? Wytłumacz, dlaczego akurat te emocje są z punktu widzenia mówcy istotne.
e) Jakie rozpoznajesz środki językowego wywierania wpływu?

Kadr z filmu *Braveheart*, reż. Mel Gibson, 1995 r.

[1] **Greta Thunberg** [grjeta tunber]

2. **Przeczytaj początek przemówienia wygłoszonego przez młodą Szwedkę w kwietniu 2019 r. w Parlamencie Europejskim. Wyjaśnij, w jaki sposób mówczyni pozyskała uwagę słuchaczy.**

Greta Thunberg w Parlamencie Europejskim, 2019 r.

Nazywam się Greta Thunberg[1]*. Mam 16 lat, przyjechałam tu ze Szwecji i chcę, żebyście wpadli w panikę. Chcę, żebyście panikowali, jakby wasz dom się palił.* [...] *Około 2030 roku, czyli za dziesięć lat, dwieście pięćdziesiąt dziewięć dni i dziesięć godzin od teraz, uruchomimy nieodwracalną reakcję łańcuchową, która prawdopodobnie spowoduje, że nasza cywilizacja – taka, jaką dziś znamy – przestanie istnieć. Tak się stanie, chyba że do tego czasu wprowadzimy w naszych społeczeństwach gruntowne i trwałe zmiany, jakich nikt jeszcze nigdy nie wprowadził – między innymi obniżymy emisję dwutlenku węgla o co najmniej 50 procent.* [...]

3. **Porównaj dwie wersje fragmentów przemówień, które mają ten sam cel – nakłonić odbiorców w okresie świątecznym do przyłączenia się do zbiórki na rzecz zwierząt. Który tekst bardziej – według Ciebie – zachęca do działania? Wyjaśnij dlaczego.**

Fragment 1

Szanowni zebrani!
Niedługo święta. Świętowanie nie należy się tylko ludziom. Można sprawić, by doświadczyły go także zwierzęta. Każdy datek na schronisko to szansa na poprawę warunków, w jakich mieszkające tam stworzenia spędzą najbliższe tygodnie. Zachęcam więc do przyłączenia się do zbiórki.

Fragment 2

Zwracam się do was, ludzie o wrażliwym, współczującym sercu! Przed nami święta – wyjątkowy czas w roku. Czas bliskości i życzliwości. Czas ciepła – pomimo mrozu panującego dookoła. Czyż nie jest szczytem egoizmu myśleć, że owo ciepło, radość i świętowanie należą się tylko ludziom? Dziś możemy sprawić, że doświadczą ich także nasi bracia mniejsi. Każdy nasz datek na schronisko to większa szansa na to, że samotne, niechciane, porzucone zwierzęta spędzą najbliższe tygodnie w sytości i wygodzie. Okażmy im naszą hojność.

Nowa wiadomość

Gdy stajemy przed audytorium, ważna jest nie tylko **komunikacja werbalna**, czyli to, co i jak mówimy, lecz także **komunikacja niewerbalna** – to, co mówi nasza postawa, mimika, gesty. Gdy przemawiasz:

- utrzymuj kontakt wzrokowy ze słuchaczami – staraj się objąć wzrokiem każdego z odbiorców, tak aby nikogo nie pominąć,
- stój wyprostowany, nie krzyżuj rąk (przygarbione plecy mogą zostać odebrane jako niepewność, skrzyżowane ręce zaś jako postawa zamknięcia),
- Twoja postawa powinna być swobodna, ale nie nonszalancka. Od czasu do czasu zmieniaj ułożenie ciała,
- podkreślaj gestami to, co mówisz, jednak unikaj przesadnego machania rękami lub innych gwałtownych ruchów,
- mów głośno i wyraźnie, ale nie za wolno. Zaakcentuj ważne punkty wystąpienia, np. za pomocą krótkiej pauzy.

4. Obejrzyjcie w internecie przemówienia Mai Włoszczowskiej *Prosta recepta na wygrywanie* oraz Mariusza Kędzierskiego *Największe bariery, to te w naszych głowach*, a następnie dokonajcie ich analizy, odpowiadając na pytania.

– W jaki sposób osoba przemawiająca przyciągnęła uwagę słuchaczy?
– Jak oceniacie język przemówienia: czy był przystępny, czy utrudniał odbiór treści?
– Jakie odczucia wzbudziła w Was treść tego przemówienia?
– Jakie treści znalazły się w zakończeniu przemówienia?

- **Czy według Was warto słuchać tego rodzaju wystąpień?**

5. **Poszukajcie w internecie informacji o tym, czym są konferencje TEDx. Jaki cel przyświeca tym wydarzeniom? Co sądzicie o takiej inicjatywie?**

6. **Poszukaj w internecie dowcipów lub anegdot, które mogłyby się znaleźć w każdym z poniższych wystąpień.**

- Mowa pożegnalna na zakończenie nauki w szkole podstawowej. Odbiorcy: rodzice, dyrekcja szkoły, nauczyciele, inni uczniowie.
- Żartobliwa mowa skierowana do uczniów: „O wyższości jazdy na rowerze nad jazdą samochodem w korku".

7. **Przygotuj przemówienie, w którym spróbujesz przekonać innych, że książki wzbogacają życie. Następnie poproś słuchaczy o ocenę Twojego wystąpienia według podanych kryteriów.**

- umiejętność przyciągnięcia uwagi,
- trafność argumentów i przykładów,
- spójność komunikacji werbalnej i niewerbalnej,
- język wypowiedzi.

Treść i zakres znaczeniowy wyrazu

Na rozgrzewkę

Jakim jednym słowem zastąpisz każdą z wymienionych grup wyrazów? Czym różni się znaczenie podanych wyrazów od znaczenia słów użytych przez Ciebie?

- język polski, matematyka, historia, biologia, plastyka, geografia
- jabłko, gruszka, truskawka, malina, czereśnia, arbuz
- spodnie, spódnica, sukienka, koszulka, skarpetki, bluza

Nowa wiadomość

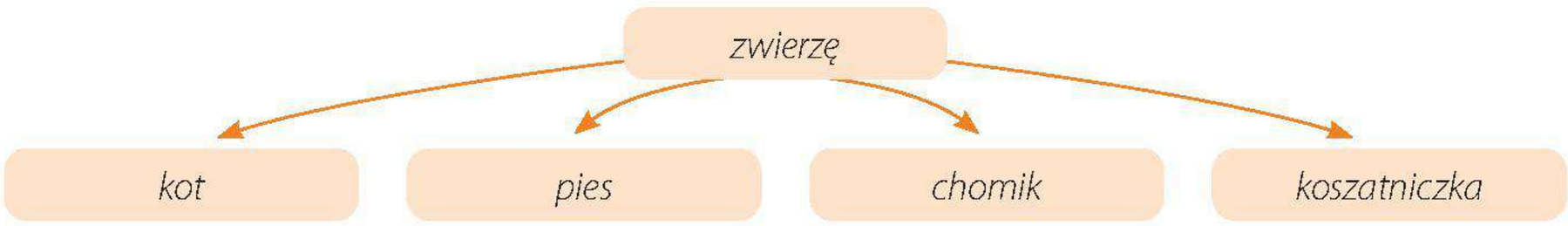
Na znaczenie wyrazu składają się jego **treść** i **zakres**.

Treść wyrazu to ogół elementów, na podstawie których możemy określić, co znaczy dany wyraz.

Zakres oznacza wszystkie przedmioty, które możemy nazwać danym słowem.

Przykład:

zakres wyrazu *zwierzę* obejmuje wszystkie zwierzęta

Wyraz *zwierzę* ma szerszy zakres znaczeniowy niż wyrazy *kot*, *pies*, *chomik*, *koszatniczka*, ale uboższą od nich treść, na którą składa się jedynie kilka ogólnych elementów. Natomiast wyrazy *kot*, *pies*, *chomik*, *koszatniczka* mają bogatszą treść niż wyraz *zwierzę*, ale węższy zakres znaczeniowy (np. każdy kot jest zwierzęciem, ale nie każde zwierzę jest kotem).

Im szerszy zakres znaczeniowy wyrazu, tym uboższa jego treść. Im węższy zakres znaczeniowy wyrazu, tym bogatsza jego treść.

Ćwiczenia

1. Zapisz w zeszycie definicje podanych wyrazów. Uwzględnij elementy, które składają się na ich treść.

Przykład: *gruszka – soczysty owoc o owalnym kształcie i bardzo słodkim smaku*

lodówka, okulary, plecak, buty, sandały

2. Uporządkuj wyrazy i wyrażenia od najszerszego do najwęższego zakresu znaczeniowego.

prostokąt, kwadrat, figura geometryczna, wielokąt

pojazd, samochód osobowy, samochód, fiat

3. Do każdego z zestawów słów dopisz w zeszycie według wzoru wyrazy o szerszym i jak najszerszym zakresie znaczeniowym. W każdym przykładzie wymień słowa o najbogatszej treści.

Przykład:

- biurko, łóżko, szafa
- kapuśniak, barszcz, rosół
- Polak, Rosjanin, Węgier

4. Do słów: *lekarz*, *szkoła*, *picie* dobierz po trzy wyrazy o węższym zakresie znaczeniowym, ale bogatszej treści.

5. Przeczytaj podane zdania, a następnie wskaż, które z podkreślonych wyrazów mają szerszy zakres, a które – bogatszą treść. Ułóż własny przykład i zapisz go w zeszycie.

Każda brzoza jest drzewem, ale nie każde drzewo jest brzozą.

Każdy motocykl jest pojazdem, ale nie każdy pojazd to motocykl.

6. W miejsce znaków ▨ wstaw brakujące słowa, tak aby powstały szeregi wyrazów o coraz węższym zakresie znaczeniowym. Zadanie wykonaj w zeszycie.

urządzenie → ▨ → laptop

utwór → ▨ → *Balladyna*

pomieszczenie → ▨ → sypialnia

7. Zastąp wyróżnione słowa wyrazami o bogatszej treści. Jak zmienił się sens zdań? Jakie znaczenie w codziennej komunikacji ma dobieranie wyrazów o odpowiednim zakresie znaczeniowym?

Wyciągnijcie z piórnika **przybory** i pokolorujcie właściwe pola.

Pobierz na swoje **urządzenie** aplikację do postarzania zdjęć.

Naukowcy odkryli dwie nowe planety podobne do Ziemi.

Przed **świętami** zawsze przygotowujemy pisanki.

8. Skróć w zeszycie podane wypowiedzi, zastępując szeregi wyrazów słowami o uboższej treści i szerszym zakresie.

– Idę po chleb, bułki i rogale. Kupić ci coś po drodze?

– Obok piekarni jest warzywniak. Kup jakieś dobre mandarynki, pomarańcze i grejpfruty.

☆ **9.** **Popraw podane zdania. Podkreślone wyrazy zastąp słowami o szerszym zakresie znaczeniowym.**

Znany rzeźbiarz zaprezentował swoje rzeźby na wystawie.

Idę do ortopedy, żeby dobrać nowe wkładki ortopedyczne.

Piekarnia zatrudniła nowego piekarza do pieczenia chleba.

Który skoczek oddał najdłuższy skok na tej skoczni?

Synonimy, antonimy, wyrazy wieloznaczne i homonimy

Na rozgrzewkę

Określ swój nastrój za pomocą przymiotnika. Następnie podaj do niego przymiotniki o takim samym znaczeniu oraz o znaczeniu przeciwstawnym.

Przypomnienie

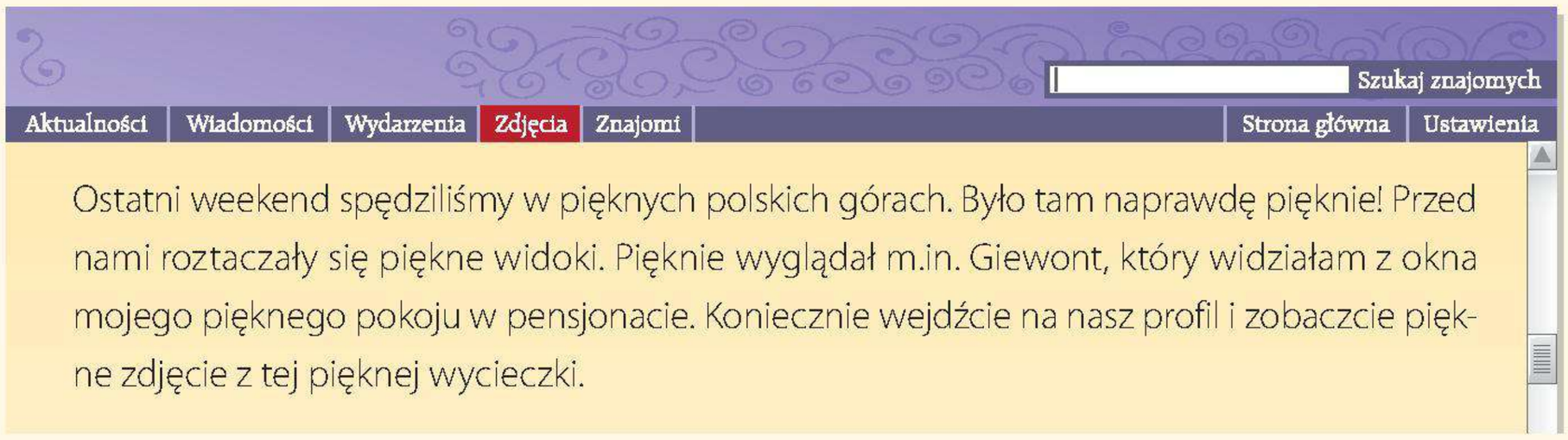
Wyrazy wchodzą ze sobą w różne relacje pod względem znaczenia. Wyróżnia się m.in.:

- **wyrazy bliskoznaczne (synonimy)** – to wyrazy, które mają podobne lub takie samo znaczenie, np. *kłamstwo*, *nieprawda*, *fałsz*,
- **wyrazy przeciwstawne (antonimy)** – to pary słów, które mają przeciwne znaczenie, np. *kłamstwo – prawda*,
- **wyrazy wieloznaczne** – to słowa mające wiele znaczeń, które łączy podstawowa wspólna cecha.

Przykład:
*kuchnia – **1.** pomieszczenie, w którym przygotowuje się potrawy; **2.** potrawy z jakiegoś kraju lub regionu (np. kuchnia śródziemnomorska); **3.** urządzenie do przygotowywania potraw*
Wszystkie te znaczenia łączy wspólna cecha wskazująca na przyrządzanie potraw.

Ćwiczenia

1. Tekst znaleziony na jednej ze stron internetowych zawiera wiele powtórzeń słów *piękny* i *pięknie*. Przeredaguj go w zeszycie, zastępując powtarzające się słowa ich bliskoznacznymi odpowiednikami, które oddadzą wrażenia z pobytu w górach.

2. Zapoznaj się z poniższymi wypowiedziami. Wskaż w nich słowa, które nie pasują do sytuacji komunikacyjnej. Jak powinny brzmieć te wypowiedzi?

Wypowiedź dziennikarza wiadomości: *Na spotkaniu był obecny prezydent z połowicą.*
Wypowiedź dyplomaty na uroczystej gali: *Mam nadzieję, że nie będą Państwo mieli beki z mojego wystąpienia.*
Wypowiedź klienta w sklepie: *Chciałbym nabyć dwie bułki z sezamem.*
Wypowiedź sprzedawczyni skierowana do klientki: *Rybeńko, masz może drobne pieniążki?*

3. Podaj antonimy poniższych czasowników. Nie używaj form zaprzeczonych.

dawać wykopać milczeć stać budować

☆ **4.** Dokończ przysłowia, w których wykorzystano przeciwieństwa pojęć. Przysłowia zapisz w zeszycie.

Zgoda buduje, ▨
Lepsza gorzka prawda niż ▨
Poznać łatwo w starości, ▨
Syty ▨

5. Podaj jak najwięcej znaczeń wyrazu *głowa*. Skorzystaj z podanych przykładów użycia tego słowa.

Moja w tym głowa, żeby załatwić wejściówki.
Muszę umyć głowę, ale nie mam szamponu.
Składamy się po pięć złotych na głowę.
Tęgie głowy jeszcze do tego nie doszły.

6. Wyjaśnij, na czym polega wieloznaczność w podanych hasłach reklamowych. Czy znaczenia wyrazów użytych w poszczególnych reklamach łączą się, czy też są zupełnie różne?

Owoc pracy najlepszych sadowników.

Bo wszyscy mamy pociąg do wygody.

Nowa wiadomość

Homonimy to wyrazy, które mają identyczne brzmienie, często także pisownię, ale różne, niepowiązane ze sobą znaczenia.

Przykłady:

I. ranny – poranny, robiony rankiem
II. ranny – taki, który otrzymał rany

I. klon – drzewo
II. klon – wytwór inżynierii genetycznej

I. podrobić – dokonać fałszerstwa
II. podrobić – pokruszyć, rozdrobnić

I. para – zestawienie dwóch rzeczy
II. para – woda w stanie gazowym

Uwaga!
homonimy = identyczne wyrazy o różnych niepowiązanych ze sobą znaczeniach
wyraz wieloznaczny = jeden wyraz o kilku powiązanych ze sobą znaczeniach

7. **Przeanalizuj podane zdania. Ustal, czy podkreślone słowo to homonim czy wyraz wieloznaczny. Uzasadnij swoje zdanie.**

Mój młodszy brat znowu zgubił klucz od mieszkania.
Wczoraj widziałem na niebie klucz dzikich ptaków.

Ten aktor był niesamowity w roli czarnego charakteru.
Praca na roli jest bardzo ciężka.

☆ **8.** **Przeczytaj poniższe zdania. Wskaż w nich homonimy i wyjaśnij ich znaczenie.**

A. W przyszłości chciałbym zostać pilotem samolotu.
W moim domu pilotem do telewizora rządzi tata.

B. Moja babcia mieszka w bloku.
Zapomniałem dzisiaj bloku na kółko plastyczne.

C. W naszym stawie widziałem wiele ryb.
Mój kolega złamał rękę w stawie łokciowym.

9. **Na podstawie podanych definicji wyjaśnij, w jaki sposób w słownikach języka polskiego zaznacza się wieloznaczność, a w jaki – homonimię.**

tusz I
1. «szybko schnąca farba wodna»
2. «malowidło wykonane tą farbą»
3. «środek kosmetyczny do barwienia rzęs»
<*niem.* Tusche>

tusz II
1. «prysznic, natrysk»
2. «kąpiel, podczas której korzysta się z prysznica»
<*niem.* Dusche, *franc.* douche>

tusz III *muz.* «rodzaj fanfary powitalnej»
<*niem.* Tusch>

tusz IV *sport.*
«w szermierce: trafienie» 2. «w zapasach: położenie przeciwnika na łopatki»
<*franc.* toucher – dotykać>

10. **Przeczytaj poniższe objaśnienia i powiedz, w których przypadkach słowa *kula* są wyrazami wieloznacznymi, a w których – homonimami?**

1. kula – bryła powstała przez obrót koła wokół osi
2. kula – metalowy, kulisty sprzęt sportowy używany do miotania
3. kula – pocisk ręcznej broni palnej i armaty
4. kula – podpora ułatwiająca chodzenie osobom niesprawnym fizycznie
5. kula – przedmiot mający kształt kuli
6. kula – przedmiot zastępujący amputowaną nogę

- **Dokończ w zeszycie podane zdanie w taki sposób, aby było jasne, w którym ze znaczeń zostało użyte słowo *kula*.**

Na podłodze leżą kule...

Przykład: *Na podłodze leżą kule, które dziecko ulepiło z plasteliny.* (przedmiot mający kształt kuli)

Fonetyka – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Jakie znasz łamańce językowe – czyli zdania i związki wyrazowe, których wymówienie może sprawić trudność? Zapisz jeden z takich łamańców na kartce. Następnie wymień się kartką z koleżanką lub kolegą i nawzajem odczytajcie przygotowane przez Was trudne wypowiedzenia.

Przypomnienie

W wyrazach, które wymawiasz i słyszysz, znajdują się mniejsze elementy dźwiękowe: głoski i sylaby.

- **Głoska** to najmniejszy dźwięk mowy, który można usłyszeć w wymawianym wyrazie. Może być samogłoską lub spółgłoską.

GŁOSKA

samogłoska

8 samogłosek: *a, e, i, o, u (ó), y, ę, ą*

- Wymawiane są przy szeroko otwartych ustach.
- Tworzą sylaby (samogłoska zawsze musi wystąpić w sylabie).

spółgłoska

Pozostałe głoski, np. *b, d, dz, m, p, r, sz*

- Wymawiane są przy lekko uchylonych ustach, momentami przymkniętych.
- Nie tworzą sylaby (spółgłoska może, ale nie musi występować w sylabie).

miękkie

b′, ć, d′, f′, g′, h′ (ch′), j, k′, l′, m′, ń, p′, ś, t′, w′, ź

- W trakcie wymawiania środkowa część języka unosi się ku podniebieniu.
- W piśmie miękkość oznaczamy:
  – za pomocą kreski nad literą, np. *koń*, *pracuś* (podział na głoski: *k-o-ń*, *p-r-a-c-u-ś*),
  – za pomocą litery *i*, np. *ciasto*, *nitka* (podział na głoski: *ć-a-s-t-o*, *ń-i-t-k-a*).

twarde

b, c, d, dz, dż, f, g, h (ch), k, l, ł, m, n, p, r, s, sz, t, w, z, ż (rz)

- W trakcie wymawiania środkowa część języka nie zbliża się do podniebienia.

Uwaga: Nie myl głoski z literą! Głoski (samogłoski, spółgłoski) wymawiamy i słyszymy, a litery zapisujemy i widzimy.

Przykłady:

Wyraz	Podział na głoski	Podział na litery	Objaśnienie
bułka	b-u-ł-k-a	b-u-ł-k-a	liczba głosek odpowiada liczbie liter. W wyrazie są 3 spółgłoski (*b*, *ł*, *k*) i 2 samogłoski (*u*, *a*)
szczeniak	sz-cz-e-ń-a-k	s-z-c-z-e-n-i-a-k	Głosek jest mniej niż liter. W wyrazie są 4 spółgłoski (*sz*, *cz*, *ń*, *k*) i 2 samogłoski (*e*, *a*). Litera *i* w słowie *szczeniak* nie oznacza samodzielnej głoski *i*, tylko miękkość poprzedzającej spółgłoski (*ni*)

- **Sylaba** (zgłoska) to cząstka wyrazu, która składa się z grupy głosek i zawiera samogłoskę. Zdarza się, że sylabę tworzy tylko samogłoska (bez spółgłosek) lub że w sylabie występują dwie samogłoski *au*, *eu*.

Umiejętność poprawnego podziału wyrazów na sylaby jest potrzebna podczas pisania – przy przenoszeniu wyrazu z jednego wersu do drugiego. Pamiętaj! Przenosząc wyraz do następnej linijki, możesz podzielić go tylko w miejscu, w którym przypada podział na sylaby, np. *bułka – buł-ka*, *szczeniak – szcze-niak*, *udo – u-do*, *autobus – au-to-bus*.

Ćwiczenia

1. Przepisz do zeszytu wyrazy: *pszczoła*, *mrówka*, *euforia*, *audytorium*. Policz, ile występuje w nich głosek i liter. Podziel te słowa na sylaby.

2. Przeczytaj głośno wiadomości tekstowe i znajdź wyrazy, w których błędny zapis głosek zmienił sens słowa (a przez to całej wypowiedzi). Przeczytaj tekst ponownie, wstawiając właściwe głoski.

Sześć, powiesz mi, ile dań ma miedź ten opis?

Nie ma strawy, sprawdzę, ale musisz trochę poszczekać, bo wyprowadzam psa.

3. Przeanalizuj zapisy podanych wyrazów z podziałem na głoski. Ustal, w których wyrazach litera *i* oznacza miękkość i jednocześnie pełni funkcję samogłoski tworzącej sylabę.

konik – k-o-ń-i-k
mina – m'-i-n-a
nitka – n'-i-t-k-a
indyk – i-n-d-y-k

Przypomnienie

Litera *i* może pełnić w wyrazie trzy funkcje:

- tylko samogłoski – gdy znajduje się na początku wyrazu lub występuje po samogłosce, np. *irys – i-r-y-s*, *spoiwo – s-p-o-i-w-o*,
- tylko zmiękczenia – gdy występuje przed samogłoską (nie jest jedyną samogłoską w sylabie), np. *kierowca – k'-e-r-o-w-c-a*,
- samogłoski i zmiękczenia, gdy występuje po spółgłosce i jednocześnie tworzy sylabę (jest jedyną samogłoską w sylabie), np. *dzik – dź-i-k*.

4. Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród liter A i B oraz odpowiedź spośród liter C i D.

W wyrazie *sitko* litera ***i*** pełni taką samą funkcję jak w słowie A/B, to znaczy C/D.

A. *ziarno*
B. *zima*
C. tworzy sylabę i oznacza miękkość poprzedzającej spółgłoski
D. jest wyłącznie znakiem zmiękczenia

5. Przeczytaj fragment korespondencji SMS-owej. Powiedz, z czego mógł wynikać błędny zapis słowa *mag*. Do jakiego nieporozumienia doprowadził?

Oglądałam ostatnio świetny film fantasy! Głównym bohaterem był mak, który…

…zakochał się w stokrotce? Nie, takie filmy to nie dla mnie…

Przypomnienie

Ze względu na sposób wymawiania możemy podzielić głoski na **dźwięczne i bezdźwięczne** oraz **ustne i nosowe.**

GŁOSKI

dźwięczne

wszystkie samogłoski oraz większość spółgłosek: *b, b′, d, d′, g, g′, w, w′, z, ż, dz, dż, r, r′, l, l′, ł, m, m′, n, ń, j*

- Przy wymawianiu powodują drganie wiązadeł znajdujących się w krtani.

bezdźwięczne

spółgłoski: *c, cz, ć, f, f′, h (ch), h′ (ch′), k, k′, p, p′, t, t′, s, sz, ś*

- Nie wywołują drgania wiązadeł głosowych.
- Wszystkie spółgłoski bezdźwięczne z wyjątkiem *h (ch)* mają swoje dźwięczne odpowiedniki, np. *p–b, k–g*.

ustne

wszystkie głoski z wyjątkiem: *ą, ę, m, m′, n, ń*

- Przy wymawianiu powietrze wydostaje się tylko przez usta.

nosowe

ą, ę, m, m′, n, ń

- Przy wymawianiu powietrze wydostaje się przez nos i usta.

6. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Wyrazami, w których występują głoski różniące się dźwięcznością, są

A. *nos – noc.*
B. *ząb – ziąb.*
C. *mąka – męka.*
D. *koza – kosa.*

7. Przeczytaj głośno tekst, z każdej pary wybierając odpowiednią głoskę.

Nie mogłem znaleźć (g/k)ry, którą dostałem na urodziny. Przetrząsnąłem (t/d)om od piwnicy po dach. Chyba musiałem zawie(ź/ś)ć j(a/ą) do Tomka, kiedy postanowiliśmy grać cały (dz`/c`)ień. Na szczęście miałem ko(p/p`)ę w chmurze, wiec (m/m`)ecz w dłoń i do boju!

- **Przepisz tekst do zeszytu, dopasowując litery do odpowiednich głosek.**

Przypomnienie

- **Akcent** to silniejsze wymówienie w wyrazie określonej sylaby. W większości wyrazów w języku polskim akcentujemy przedostatnią sylabę (drugą od końca).

  Przykłady: ***i****-dę*, *kom-****pu****-ter*, *kla-wia-****tu****-ra*

  Oczywiście nie dotyczy to wyrazów jednosylabowych, które akcentujemy w całości.

  Przykłady: *mysz*, *gram*

  Część wyrazów jednosylabowych nie ma własnego akcentu, lecz stanowi całość wymawianiową z wyrazem poprzedzającym (np. *o-po-wiem ci*, *nie wiem*) lub następującym (*nie fil-mu-je-my*, *do do-mu*).

- Są jednak dłuższe słowa, które akcentujemy na ostatnią sylabę, a także takie, w których akcent pada na trzecią lub czwartą zgłoskę od końca.

Akcent wyrazowy		
na ostatnią sylabę	**na trzecią sylabę od końca**	**na czwartą sylabę od końca**
• jednosylabowe wyrazy poprzedzone przedrostkiem typu *eks-*, *wice-*, *arcy-*, np. *eks-mąż*, *wi-ce-król* • skrótowce – literowce, np. *AGD* [a-gie-de], *WF* [wu-ef]	• czasowniki w 1. i 2. os. lm. czasu przeszłego, np. *czy-ta-liś-my*, *roz--ma-wia-łyś-cie* • czasowniki w 1., 2. i 3. os. lp. oraz w 3. os. lm. zawierające cząstkę *-bym*, *-byś* lub *-by*, np. *zro-bił-bym*, *pil-no-wał-byś*, *myś-lał-by*, *po-szli-by* • rzeczowniki pochodzenia obcego zakończone na *-ika*, *-yka*, np. *ma-te--ma-ty-ka*, *A-me-ry-ka* • liczebniki zakończone na *-sta*, *-set*, np. *czte-rys-ta*, *sie-dem-set*	• czasowniki w 1. i 2. os. lm. zawierające cząstkę *-byśmy* lub *-byście*, np. *po-dzi-wia-li-byś-my*, *zda--ły-byś-cie*

- **Intonacja** to inaczej zmiana wysokości tonu w wypowiedzeniu. Poprzez intonację wyrażamy uczucia oraz przekazujemy intencję wypowiedzi (to, czy o coś pytamy, czy coś wykrzykujemy).

8. Odgadnij wyrazy w zdaniach. Następnie przeczytaj wypowiedzenia, odpowiednio akcentując poszczególne słowa.

Mówi się, że królową nauk jest ▨. (-yka)

Były król to ▨. (eks-)

9. Odczytaj podane zdania, zwracając uwagę na znaki interpunkcyjne. Czym różnią się od siebie te trzy odczyty?

Poszlibyśmy do kina?

Poszlibyśmy do kina.

Poszlibyśmy do kina!

Rozbieżności między mową a pismem

Na rozgrzewkę

Przeczytaj głośno dialog. Powiedz, co jest źródłem nieporozumienia.

Widziałeś nowy odcinek? Zaczyna się od tego, że nad miastem unosi się gigantyczny smog.

Smok? To trochę przesadzili... To miał być serial o ekologii!

Nowa wiadomość

W języku polskim wymowa wielu wyrazów różni się od ich pisowni. Jednym z powodów takiej sytuacji są **upodobnienia fonetyczne** między spółgłoskami. Najczęściej wyróżnia się **upodobnienia fonetyczne pod względem dźwięczności** spowodowane sąsiedztwem głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych.

Upodobnienia pod względem dźwięczności

udźwięcznienie

- następuje, gdy spółgłoska bezdźwięczna znajdująca się przed głoską dźwięczną jest wymawiana pod jej wpływem jako dźwięczna.

Przykłady:

*ta**kże*** [t-a-**g**-**ż**-e]

udźwięcznienie – uzyskanie dźwięczności przez *k* pod wpływem dźwięcznego *ż*

*pro**śb**a* [p-r-o-**ś**-**b**-a]

udźwięcznienie – uzyskanie dźwięczności przez *ś* pod wpływem dźwięcznego *b*

ubezdźwięcznienie

- następuje, gdy spółgłoska dźwięczna znajdująca się w sąsiedztwie spółgłoski bezdźwięcznej jest wymawiana pod jej wpływem jako bezdźwięczna.

Przykłady:

***krz**ak* [k-**sz**-a-k]

ubezdźwięcznienie – utrata dźwięczności przez *rz* pod wpływem bezdźwięcznej głoski *k*

***ws**tać* [**f**-s-t-a-ć]

ubezdźwięcznienie – utrata dźwięczności przez *w* pod wpływem bezdźwięcznej głoski *s*

- W zależności od tego, w jakim kierunku wyrazu następuje upodobnienie, wyróżniamy:
  - **upodobnienie wsteczne** – odbywa się wstecz – spółgłoska druga w kolejności wpływa na spółgłoskę poprzedzającą i zmienia ją pod względem dźwięczności,

Przykłady:

zabawka [z-a-b-a-**f**-k-a] – ubezdźwięcznienie

liczba [l-i-**dż**-b-a] – udźwięcznienie

- **upodobnienie postępowe** – spółgłoska bezdźwięczna wpływa na następującą po sobie spółgłoskę dźwięczną i doprowadza ją do utraty dźwięczności.

  Przykłady:

  sweter [s-**f**-e-t-e-r] – ubezdźwięcznienie

  przesmyk [p-**sz**-e-s-m-y-k] – ubezdźwięcznienie

  Uwaga: udźwięcznienia zawsze zachodzą wstecz wyrazu.

- Ze względu na miejsce, w którym zachodzi upodobnienie, wyróżniamy:
  - **upodobnienie wewnątrzwyrazowe** – zachodzi w obrębie jednego wyrazu,

    Przykłady:

    kwiat [k-**f**-i-a-t], *mżawka* [m-ż-a-**f**-k-a]

  - **upodobnienie międzywyrazowe** – zachodzi na granicy dwóch wyrazów i dotyczy ostatniej głoski pierwszego wyrazu i pierwszej głoski drugiego wyrazu.

    Ma ono zawsze kierunek wsteczny.

    Przykłady:

    *las **d**ębowy* [l-a-**z-d**-e-m-b-o-w-y] – udźwięcznienie międzywyrazowe – uzyskanie dźwięczności przez *s* pod wpływem dźwięcznego *d*

    *po**d** **s**tołem* [p-o-**t-s**-t-o-ł-e-m] – ubezdźwięcznienie międzywyrazowe – utrata dźwięczności przez *d* pod wpływem bezdźwięcznego *s*

Ćwiczenia

1. Przepisz do zeszytu podane wyrazy, dzieląc je na głoski. W których z tych słów doszło do udźwięcznienia, a w których – do ubezdźwięcznienia? W każdym z wyrazów zaznacz strzałką kierunek upodobnienia.

Przykład:

złotówka – z-ł-o-t-ó-f-k-a – upodobnienie wsteczne, ubezdźwięcznienie *w* pod wpływem bezdźwięcznego *k*

książka, także, przelicznik, rozpiska, wstążka, ławka

2. Przeczytaj tekst i opisz występujące w nim upodobnienia.

Lo**t** **b**alonem był nagrodą za pier**wsz**e miejsce **w** **k**onkursie. Jane**k** **w**siadł do kosza i balon uniósł się w górę. Wido**k** **b**ył **prz**epiękny. Na**d** **cz**aszą słońce i obłoki, po**d** **k**oszem **krz**ewy różane i sta**w** **p**arkowy, a ta**kż**e pływające po powie**rzch**ni kaczki. To była niepo**wt**arzalna **przy**goda!

3. Wypowiedz głośno słowa: *wóz*, *kurz*, *lud*, *chodź*, *obraz*. Wyjaśnij, jaka nastąpiła w tych słowach zmiana między wymową a pisownią.

Nowa wiadomość

Spółgłoski dźwięczne *b, d, dz, dź, g, w, z, ź, ż (rz)* występujące na końcu wyrazu **tracą dźwięczność**.

Przykłady: *lew* [l-e-f], *chleb* [h-l-e-p]

4. Przepisz do zeszytu wyróżnione wyrazy, uzupełniając je brakującymi literami. Na końcu których z tych słów dochodzi do rozbieżności między mową a pismem?

Dania główne

gula□ po meksykańsku
keba□ turecki
pieró□ tradycyjny rosyjski
sufle□ na słodko

5. Wypowiedz podane słowa najpierw wolno i ze starannością, następnie szybko, bez dbałości o staranną wymowę. Jaką różnicę dostrzegasz?

warszawski, Tczew, znawstwo

Nowa wiadomość

Podczas wymawiania wyrazów, w których występuje obok siebie kilka spółgłosek, może dojść do opuszczenia jednej z nich. Zjawisko to nazywamy **uproszczeniem grupy spółgłoskowej**. Takie uproszczenie występuje przede wszystkim w języku mniej starannym, potocznym.

Przykłady:

	wymowa staranna	**wymowa z uproszczeniem grupy spółgłoskowej**
*pie**rwsz**y*	pi-e-**r-f-sz**-y	pi-e-**r-sz**-y (zanik głoski *f*)
*ja**bł**ko*	j-a-**b-ł-k**-o	j-a-**p-k**-o (zanik głoski *ł*)

6. Przepisz do zeszytu nazwy przedstawionych osób, wstawiając w miejsce znaków □ brakujące grupy spółgłoskowe. Następnie odczytaj zapisane wyrazy na dwa sposoby:

a. starannie b. z uproszczeniem zbitek spółgłoskowych.

pie□oklasiści

chrze□a

rzemie□ik

- Które głoski zostały przez Ciebie opuszczone w mniej starannej wymowie?

Pisownia wyrazów z *ą*, *ę*, *om*, *em*, *on*, *en* – przypomnienie i uzupełnienie wiadomości

Na rozgrzewkę

Kim jesteś? Dokończ w zeszycie zdanie, wstawiając w luki trzy rzeczowniki zakończone na *-ą* lub *-em*.

Jestem uczennicą, ▨, ▨, ▨.
uczniem ▨, ▨, ▨.

Przypomnienie

Zapis głosek nosowych może sprawiać trudności, dlatego warto pamiętać o kilku regułach.

Literę *ą* piszemy:	**Literę *ę* piszemy:**
• w zakończeniach niektórych rzeczowników i przymiotników rodzaju żeńskiego w B. i N. lp., Przykłady: *wielką, białą* • w zakończeniach czasowników w 3. os. lm. w czasie teraźniejszym i przyszłym, Przykłady: *widzą, zobaczą* • przed *ł* w zakończeniach czasowników rodzaju męskiego w czasie przeszłym, Przykłady: *wziął, zajął* • gdy w innych formach danego słowa lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na *ę*. Przykłady: *okrąg – okrężny, dąb – dęby*	• w zakończeniach większości rzeczowników rodzaju żeńskiego w B. lp., Przykłady: *mamę, szkołę* • w zakończeniach większości czasowników w 1. os. lp. w czasie teraźniejszym i przyszłym, Przykłady: *robię, kupię* (wyjątki: *umiem, rozumiem, wiem, jem*) • w zakończeniach wielu rzeczowników rodzaju nijakiego, Przykłady: *cielę, imię, dziewczę* a także w wyrazie *książę* • przed *l* oraz *ł* w czasownikach w czasie przeszłym, Przykłady: *wzięła, zajęli* • gdy w innych formach danego słowa lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na *ą*. Przykłady: *pieniężny – pieniądz*
Połączenie *om* piszemy:	**Połączenie *em* piszemy:**
• w zakończeniach rzeczowników w C. lm. Przykłady: *chłopcom, radiom, mamom*	• w zakończeniach rzeczowników w N. lp. rodzaju męskiego i nijakiego. Przykłady: *chłopcem, radiem*

Najwięcej trudności sprawia pisownią *ą*, *on* i *om* oraz *ę*, *en* i *em* przed spółgłoskami. Może tu dochodzić do rozbieżności: tak samo wymawiane wyrazy zapisuje się niekiedy na dwa sposoby, np. ***kąt*** *prosty*, ale ***kont*** *bankowych*. Dlatego też w razie wątpliwości najlepiej sprawdzić pisownię w słowniku ortograficznym.

Ćwiczenia

1. **Przepisz zdania do zeszytu i uzupełnij je odpowiednimi formami podanych wyrazów.**

Rzadko odmawiam czegokolwiek moim małym ▨ (*siostry*), więc kiedy jedna z nich poprosiła, żebym jej poczytał, bez żalu rozstałem się z ▨ (*gra*) wideo. Resztę wieczoru spędziłem z ▨ (*siostra*) – wolę poświęcać czas ludziom niż ▨ (*gry*).

2. **Odpowiedz, kto jest wykonawcą czynności w podanych zdaniach.**

Kupuję czekoladę.

Kupuje czekoladę.

Wystartuję w zawodach.

Wystartuje w zawodach.

☆ **3.** **Uzupełnij podane zdania czasownikami w czasie przeszłym, które tworzą związki frazeologiczne z podkreślonymi wyrazami. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

Po przegranym meczu niektórzy ▨ Damianowi łatkę niezdary. Porażka nie ▨ mu jednak skrzydeł. Chłopak ▨ gorzką pigułkę i ▨ się w garść. Przygotowania do kolejnej rozgrywki ▨ na ostatni guzik.

4. **Jak inaczej można nazwać każdą z wymienionych istot? Zapisz w zeszycie odpowiednie pary synonimów należących do tych samych rodzin wyrazów.**

bliźniak, kurczak, niemowlak, pisklak, prosiak, szczeniak, zwierzak

5. **Uzupełnij zdania wyrazami z *ą* lub *ę*. W razie trudności skorzystaj ze słownika języka polskiego.**

▨ ląduje na tafli jeziora.

▨ spadł mi na głowę.

Ta ▨ ma już pierwsze listki.

☆ **6.** **Uzupełnij wypowiedzi odpowiednimi formami rzeczowników podanych w nawiasach. W których wyrazach doszło do wymiany głoski *ę* na *ą*?**

Po całym dniu pracy nie czuję ani ▨ (*ręka*), ani nóg.
W Polsce występują ▨ (*dąb*), które mają kilkaset lat.
Po obejrzeniu tych strasznych filmów pt. „▨ (*Szczęka*)" boję się wchodzić do wody.

7. **Z podanych cząstek wyrazów utwórz cztery słowa z *ą* i *om* i zapisz je w zeszycie.**

kąp-	-iel
komp-	-ka
bąb-	-el
bomb-	-let

8. **Uzupełnij pary zdań wyrazami, które wymawia się tak samo, ale inaczej zapisuje.**

Wystrzelone w 1977 r. ▨ kosmiczne Voyager [wojadżer] dotarły w najdalsze części Układu Słonecznego.
▨ rejonowe zajmują się rozpatrywaniem spraw karnych, a także problemami rodzin i nieletnich.
▨ to sznur w dynamicie, dzięki któremu wybucha on z opóźnieniem.
Czarny ▨ i Czarny Kontynent to popularne określenia Afryki.

Podsumowanie

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

- etyka wypowiedzi, perswazja, manipulacja — s. 280–281
- środki perswazji i manipulacji w reklamie — s. 282–285
- tragedia — s. 268
- tekst popularnonaukowy — s. 278
- artykuł — s. 264
- tekst naukowy — s. 279

• Zob. też: Twój niezbędnik

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Juliusz Słowacki, *Balladyna*, s. 266–273

Romantyzm

motywy obecne w utworze:
- władza, władca
- ludowa moralność
- sprawiedliwość
- dobro i zło
- zbrodnia
- wina i kara
- miłość
- zdrada
- matka
- przyroda
- współwystępowanie elementów realistycznych i fantastycznych

• Zob. też: na s. 274–275 informacje o twórczości Juliusza Słowackiego

Podsumowanie

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

fonetyka

S. 297–300

- samogłoska
- spółgłoska
  - miękka i twarda
  - funkcje litery *i*
- głoska
  - ustna i nosowa
  - dźwięczna i bezdźwięczna
- sylaba
- akcent i intonacja
- udźwięcznienie, ubezdźwięcznienie, utrata dźwięczności w wygłosie
- upodobnienia pod względem dźwięczności
  - wsteczne i postępowe
  - międzywyrazowe
- uproszczenie grupy spółgłoskowej
- rozbieżności między mową a pismem

S. 301–303

ortografia

- pisownia wyrazów z *ą*, *ę*, *om*, *em*, *on*, *en*

S. 304–305

synonimy, antonimy, wyrazy wieloznaczne i homonimy

S. 294–296

TWORZENIE WYPOWIEDZI

- Szkoła mówienia i pisania
- przemówienie

S. 286–291

WARTO PRZECZYTAĆ

- Harper Lee [harper li], *Zabić drozda*
- Paweł Beręsewicz, *Szeptane*
- Marcin Szczygielski, *Leo i czerwony automat*
- Katherine Marsh [katryn marsz], *Chłopiec znikąd*

WARTO OBEJRZEĆ

- *Sala samobójców*, reż. Jan Komasa
- *Ze wszystkich sił*, reż. Nils Tavernier [nils tawerni]
- *Okja* [ok-ja], reż. Joon-ho Bong [dżjun ho pung]

WYKONAJ W ZESZYCIE

Przeczytaj komentarz oraz fragment tekstu i wykonaj zadania.

Komentarz: *Makbet* to jedno z najsłynniejszych dzieł Williama Szekspira[1], w którym autor porusza aktualne do dzisiaj problemy: żądzy władzy, zbrodni i kary. Akcja utworu rozgrywa się w średniowiecznej Szkocji. Opowiada on o rycerzu Makbecie, który chce zdobyć koronę, dlatego za namową żony zabija króla. Morderstwo to rodzi kolejne zbrodnie.

William Szekspir

Makbet (fragmenty)

Inverness[2]*. Dziedziniec zamkowy.*
[...] *Wchodzi* MAKBET.

MAKBET
Spełniłem[3]. – Nie słyszałaś krzyku? [...]

patrząc na swoje ręce

Jakże bolesny to widok!

LADY MAKBET
Szaleństwem mówić: bolesny to widok!
[...]
Nie myśl o tym dłużej!
[...]
O takich sprawach myśleć tak nie trzeba;
Myśl taka zdolna odebrać nam rozum.

MAKBET
Zda się, żem słyszał głos: „nie zaśniesz więcej!
Makbet sen zabił, zabił sen niewinny,
Sen, co rozplata trosk zwikłany motek [...]".

LADY MAKBET
Co chcesz powiedzieć?

MAKBET
Ciągle do mnie woła,
Wszędzie głos słyszę: „Już nie uśniesz więcej! [...]"

[1] **William** [łyljam] **Szekspir** (1564–1616), jeden z najwybitniejszych twórców wszech czasów. Angielski dramaturg, pisarz, poeta, aktor, reformator teatru. Jego najsłynniejsze dzieła to m.in.: *Romeo i Julia*, *Król Lear* [lir], *Hamlet*, *Komedia omyłek*.

[2] **Inverness** [inwernes] nazwa zamku Makbeta

[3] **spełniłem** Makbet oznajmia żonie, że spełnił zamiar, czyli zasztyletował króla. Okazja nadarzyła się, gdy władca po bitwie zdecydował się nocować wraz ze swymi sługami w zamku Makbeta.

LADY MAKBET
Któż to tak woła? [...]
Do tegoż stopnia hart duszy osłabiasz,
Że słuchasz mózgu chorego podszeptów? –
Weź trochę wody, i idź z twojej dłoni
Omyj to szpetne świadectwo[4] co prędzej.
Po co przyniosłeś stamtąd te sztylety?
Tam być powinny – odnieś je na miejsce,
A śpiących dworzan krwią pomaż oblicza.

MAKBET
Nie, tam nie wrócę, i myśleć się lękam
O tym, com zrobił, a znów spojrzeć na to
Nie mam odwagi.

LADY MAKBET
Mężu słabej woli!
Daj mi sztylety [...].
Jeśli krew nie zaschła,
Sług jego śpiących twarze nią pozłocę,
Bo na nich musim zwalić podejrzenie.

Wychodzi. – Stukanie za sceną.

MAKBET
Kto to być może? Co się ze mną stało,
Że lada szelest trwogą mnie przeraża? [...]
Czy wszystkie morza wielkiego Neptuna[5]
Krew tę z mej ręki obmyć będą w stanie?
Ach nie! Ta ręka raczej swą purpurą
Mórz nieskończonych wody poczerwieni,
Zielone prądy w krwiste zmieni fale.

Przełożył Leon Ulrich

[4] **szpetne świadectwo** tu: dowód dokonanej zbrodni

[5] **Neptun** czczony w starożytnym Rzymie bóg morza, odpowiednik greckiego Posejdona

1. Na podstawie przytoczonego fragmentu utworu Williama Szekspira określ reakcję Makbeta i jego żony na popełnioną zbrodnię.

2. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Żona Makbeta winą za zbrodnię na królu chce obarczyć służbę z zamku.	P	F
Makbet po dokonaniu zbrodni na królu ma świadomość konsekwencji popełnionego czynu.	P	F

3. Odwołując się do znajomości *Balladyny* Juliusza Słowackiego oraz przytoczonego fragmentu *Makbeta*, podaj trzy podobieństwa łączące tytułowych bohaterów – Balladynę i Makbeta.

4. Przeczytaj podany fragment utworu i wykonaj zadania.

Ale to grunt wesela prawego,
Kiedy człowiek sumnienia całego [...].

Ale kogo gryzie mól zakryty,
Nie idzie mu w smak obiad obfity;
Żadna go pieśń, żadny głos nie ruszy,
Wszystko idzie na wiatr mimo uszy.

4.1. Podaj imię i nazwisko autora utworu. Określ, jaki to gatunek literacki.

Imię i nazwisko: ▨ gatunek literacki: ▨

4.2. Powiedz, jaki można dostrzec związek między przywołanym w ćwiczeniu 4. fragmentem utworu a *Balladyną* Juliusza Słowackiego.

5. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że *nie ma zbrodni bez kary*? Swoją odpowiedź uzasadnij, odwołując się do przykładów z dwóch różnych lektur obowiązkowych.

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Barbara Skarga

Przeciw nienawiści (fragmenty)

[Nienawiść] to uczucie, które nie umie patrzeć na świat inaczej niż z perspektywy negacji. Nawet w tym, co innym wydaje się cenne, ważne, dostrzega wyłącznie podstępne działanie, upadek, oszustwo, bo takim jest dla niego naturalny stan ludzkiej kondycji. Nienawiść bynajmniej jednak nie zmierza do ulepszenia, przeciwnie, zastana sytuacja jej odpowiada, z satysfakcją stwierdza każdy błąd potwierdzający słuszność jej nastawienia, każde nieudane przedsięwzięcie.

Przede wszystkim zaś tym nastawieniem chce zatruć wszystkich dookoła. I zaczyna się sączyć, aż ogarnia społeczność. Nienawiść bez podstaw, bez wyjaśnienia dlaczego, nienawiść szukająca przedmiotu, by się na nim skupić, by ten przedmiot zniszczyć, choć najczęściej ten przedmiot na jej ataki nie zasługuje. Rodząca się nienawiść jeszcze nie wie, w jaką stronę się zwróci. Nie orientuje się według takich czy innych racji. Dlatego często uderza na ślepo, czasem w kogoś słabego, niezdolnego do obrony, czasem przeciwnie, w tych, co są lepsi, czasem z jakichś ukrytych pobudek, [...] obiera sobie ofiarę.

„U człowieka powodującego się resentymentem[1] – pisał Max Scheler[2] – zazdrość, zawiść, złośliwość, utajona żądza zemsty osadzają się na dnie duszy oderwane od określonych przedmiotów". Co więcej, stają się trwałymi nastawieniami, niemal chorobliwą obsesją. Tischner[3] zaś dodawał: posiadając przerażającą łatwość wynajdywania pretekstów,

[1] **resentyment** uraza, niezadowolenie, niechęć
[2] **Max Scheler** [maks szeler] (1874–1928), niemiecki filozof
[3] **Józef Tischner** [tiszner] (1931–2000), polski duchowny katolicki i filozof

nienawistnicy „rozkoszują się już samym podejrzeniem, gmeraniem w złościach i krzywdach pozornych, szperają we wnętrznościach swej przeszłości i teraźniejszości, poszukując ciemnych, zagadkowych historii, które pozwalają im odpływać w dręczące domysły i upajać się trucizną własnej złośliwości, rozdzierają najstarsze rany, rozkrwawiają od dawna zagojone blizny, czynią złoczyńców z przyjaciela, żony, dziecka i z wszystkiego, co dla nich najbliższe". [...]

Czy nienawiść rodzi się z krzywdy? Bywa tak, że człowiek, który doznał niesprawiedliwości, przemocy, jakiegoś zła, którego nie jest w stanie przezwyciężyć, zaczyna nienawidzić. Tę gwałtowną reakcję można zrozumieć, trudniej ją usprawiedliwić. Ilu ludzi cierpiało podczas wojny, a jednak potrafili przezwyciężyć żal, wybaczyć. Toteż nie w każdym skrzywdzonym rodzi się mściwość. Zemsta zresztą nic nie daje, prócz chwilowej złudnej satysfakcji, jest bowiem odpowiedzią niesprawiedliwości na niesprawiedliwość, zła na zło. [...]

Na nienawiści nigdy niczego nie zbudowano. Ona chce tylko rozliczyć, zniszczyć, poniżyć zwłaszcza tych, w których dostrzega głównych nieprzyjaciół.

http://www.otwarta.org/barbara-skarga-przeciw-nienawisci/
[dostęp: 07.04.2020]

6. Z podanych pytań wybierz te, na które odpowiedzi zawarto we wskazanych akapitach. Wpisz do tabeli oznaczenia literowe tych pytań. Każdemu akapitowi przyporządkuj jedno pytanie.

A. W jaki sposób działa nienawiść?
B. Dlaczego nie warto kierować się nienawiścią?
C. Skąd bierze się nienawiść?
D. Co to jest nienawiść?
E. W jaki sposób należy walczyć z nienawiścią?

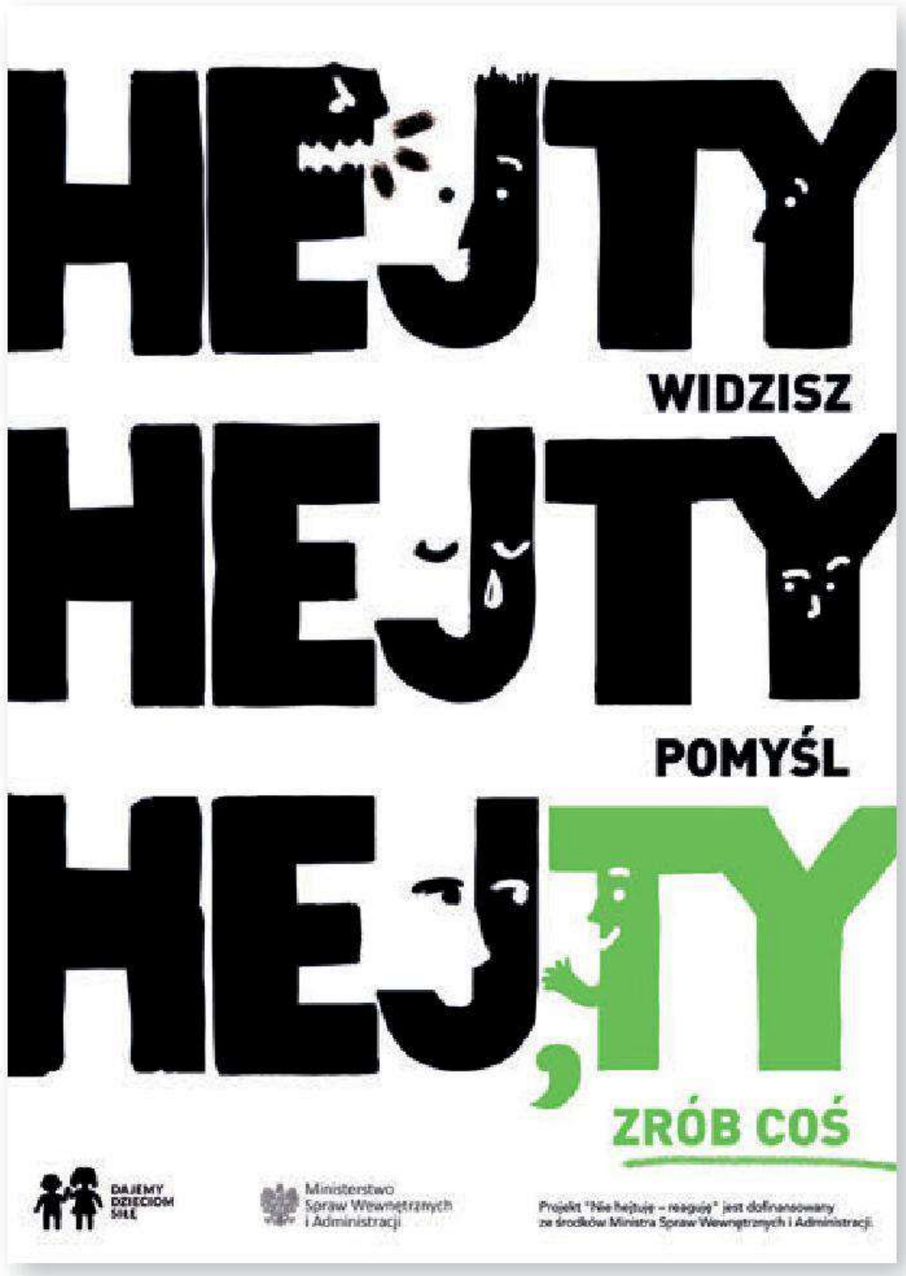
Akapit	Pytanie
1.	
2.	
4.	

7. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Autorka wyjaśnia przyczyny powstawania nienawiści i mechanizmy nią rządzące.	P	F
Z tekstu wynika, że nienawiść zrodzoną z przemocy można usprawiedliwić.	P	F

8. Barbara Skarga, nadając nienawiści cechy ludzkie, użyła uosobienia. Wyjaśnij, w jakim celu autorka użyła tego środka stylistycznego.

9. Obejrzyj poniższy plakat i wyjaśnij, na czym polega jego perswazyjny charakter.

Zofia Lasocka, plakat kampanii *Nie hejtuję – reaguję*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, 2019 r.

10. **Uzupełnij zdanie. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.**

Wyraz *nienawiść* ma A/B treść niż wyraz *uczucie*, co oznacza, że jego zakres znaczeniowy jest C/D.

A. uboższą
B. bogatszą
C. szerszy
D. węższy

11. **Która z podanych cech nie charakteryzuje tekstu Barbary Skargi? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.**

A. Stosowanie rozbudowanej składni.
B. Wykorzystanie badań i słownictwa naukowego.
C. Zastosowanie języka służącego kształtowaniu opinii publicznej.
D. Podkreślenie omawianego problemu poprzez przywołanie myśli filozofów.

12. Wypisz z tekstu Barbary Skargi jeden wyraz, w którym zachodzi zjawisko upodobnienia fonetycznego. Wyjaśnij, na czym polega to zjawisko.

13. W Twojej szkole w ramach wystawy plastycznej pt. *Słowa ranią – stop nienawiści* zostaną wyeksponowane prace stworzone przez uczniów. Należysz do ekipy organizującej uroczyste otwarcie całego wydarzenia. Przygotuj przemówienie skierowane do gości wystawy (nauczycieli, rodziców i uczniów), w którym ukażesz zgubny wpływ nienawiści. W swojej wypowiedzi odwołaj się do lektury obowiązkowej i innego dowolnie wybranego utworu literackiego.

6 Konflikty

Przyjrzyj się obrazowi, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

1. W jaki sposób artystka pokazała konflikt? Zwróć uwagę na pozy i gesty bohaterów obrazu oraz ich usytuowanie względem siebie.
2. Jak kontrastowe zestawienie kolorów wpływa na odbiór poszczególnych postaci?
3. Zwróć uwagę na napis *Book* (z języka angielskiego *książka*) na przedmiocie trzymanym przez postać w kwiecistej sukni. Jak sądzisz, dlaczego artystka użyła takiego podpisu?
4. Na stole leży zegarek. Jak, według Ciebie, upływ czasu wpływa na zwaśnione osoby – pogarsza sytuację czy też łagodzi emocje? Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. Przypomnij sobie sytuację, w której uczestniczyłaś/uczestniczyłeś w sporze. Jakie emocje Ci wówczas towarzyszyły? Przedstaw swoje refleksje na ten temat.

Laura James [dżejms], *Spór*

farby akrylowe na płótnie

40,6 × 48,3 cm

kolekcja prywatna

1997 r.

Zanim przeczytasz

Co to znaczy *prowadzić z kimś wojnę*? Jakie jest dosłowne, a jakie metaforyczne znaczenie tego sformułowania?

Sarah Crossan

My dwie, my trzy, my cztery (fragmenty)

SENS WOJNY

Reszta dnia wygląda dokładnie tak, jak się spodziewałam. Siedzę sama na lekcjach, sama jem obiad i sama chodzę po korytarzach. Podśpiewuję pod nosem, kiedy widzę Donnę i Pilar, żeby nie myślały, że mi przykro, że są teraz najlepszymi przyjaciółkami. Prostuję plecy i uśmiecham się. Do grupy na angielskim wybierają sobie Hazel[1] i Lisę, a ja siedzę sama pod ścianą. Na brystolu rysuję węglem obrazy, które kojarzą mi się z wierszami o wojnie[2], zadanymi przez pana Gaydona[3]. Staram się nie rozpraszać.

Najbardziej podoba mi się wiersz Ruperta Brooke'a[4]. Przedstawia wojnę jako coś pięknego, odważnego, a walczących jako bohaterów. Mówię o tym panu Gaydonowi, kiedy przychodzi popatrzeć na moje rysunki. Odpowiada głośno, żeby wszyscy w klasie usłyszeli:

– Tak, masz racje, Apple. *Żołnierz* Ruperta Brooke'a to bardzo patriotyczny utwór. – Podnosi głowę i recytuje: – „O ile zginę, wiedzcie tylko o mnie, że gdzieś tam skrawek jest na obcej ziemi, co będzie zawsze Anglią". Brzmi fantastycznie. Ale może Brooke wcale by tego nie napisał, gdyby wiedział, że zginie. Popatrzcie.

Idzie do tablicy interaktywnej i znajduje w necie zdjęcie mężczyzny z kręconymi włosami.

– To jest Rupert Brooke. Zginął na wojnie, kiedy miał dwadzieścia siedem lat. Podczas ekspedycji marynarki wojennej. Wiecie, jak zginął?

Milczymy. Skąd mielibyśmy wiedzieć?

– Od infekcji po ukąszeniu komara – mówi pan Gaydon.

[1] **Hazel** [hejzel]

[2] **wojna** tu: I wojna światowa, trwająca w latach 1914–1918. Była jednym z najkrwawszych konfliktów w dziejach ludzkości. Zginęło w jej trakcie ok. 10 mln żołnierzy i ok. 5 mln osób cywilnych.

[3] **Gaydona** [gajdona]

[4] **Rupert Brooke** [rupert bruk] poeta angielski słynący z wierszy idealizujących poświęcenie i bohaterstwo żołnierzy uczestniczących w wojnie

Kilka słów o książce

Nikt z Was nie chciałby być na miejscu Apple [epl]. Gdy miała trzy lata, w Boże Narodzenie opuściła ją mama – wyjechała do Ameryki, marząc o karierze aktorskiej. Od ponad dziesięciu lat dziewczynę wychowuje babcia – kochająca i oddana, bywają jednak chwile, gdy Apple ma serdecznie dość ciągłego pouczania, nadopiekuńczości, nudnych wywodów i zawstydzania przy znajomych. Jakby tego było mało – przyjaciółka się od niej oddala. Dobrze, że jest chociaż inspirujący nauczyciel angielskiego. Apple wyobraża sobie, że gdyby tylko mama wróciła, wszystko byłoby inaczej, lepiej. Pewnego dnia jej marzenie się spełnia. Powrót mamy – pięknej, beztroskiej, tak skrajnie różnej od babci – wywróci życie Apple do góry nogami... Jednak w zupełnie innym sensie, niż oczekiwała. Kim jest *ta czwarta*? Dlaczego mama wróciła? Jak zareaguje babcia? Czy można sobie poradzić z chaosem spowodowanym decyzjami dorosłych? Czego tak naprawdę dotyczą lekcje pana Gaydona i po co nastolatce poezja? Odpowiedzi znajdziecie w książce Sarah Crossan.

Parę osób zaczyna się śmiać, ale pan Gaydon jest poważny.

– Nie całkiem taką piękną, waleczną śmiercią, jak sobie wyobrażał. Obawiam się, że żadna śmierć na polu bitwy nie jest tak romantyczna ani heroiczna, jak to pokazują wiersze, filmy czy obrazy. Poezja z czasów pierwszej wojny światowej jest szczególnie smutna, bo na koniec nikt już nawet nie pamiętał, o co toczy się walka.

Pan Gaydon zawiesza głos, jakby czekał, aż ktoś z nas powie coś mądrego. Mnie przychodzi do głowy tylko to, jak sama złoszczę się na ludzi, a po paru dniach nadal jestem zła, choć już nie bardzo wiem dlaczego.

– Ale przystojny – odzywa się Sharon Bowerman[5] z drugiej ławki.

Pan Gaydon przewraca oczami.

– Dziękuję, Sharon. Ale on nie jest przystojny. Jest nieżywy. To właśnie robi wojna. Zabija ludzi. Nic poza tym. Krzywdzi winnych i niewinnych dokładnie tak samo, nikogo nie oszczędza.

Przestaję słuchać i spoglądam na Donnę. Oparła brodę na dłoni, na twarzy ma kwaśny uśmiech, usta zaciśnięte. Jej tata jest żołnierzem. Teraz pojechał na misję i Donna zawsze opowiada o nim jak o wielkim bohaterze. A pan Gaydon mówi właśnie, że wojny nie mają sensu. Uśmiech Donny coraz bardziej przypomina grymas.

– Zadanie domowe: napiszcie o waszej własnej wojnie. Z kim ją prowadzicie i dlaczego? Może z rodzicami albo z nauczycielem, albo z jedzeniem słodyczy. – Pan Gaydon się śmieje, lecz nikt mu nie wtóruje. To nas nie śmieszy. – Pomyślcie przy tym o antywojennych wierszach Wilfreda Owena[6] albo Siegfrieda Sassoona[7].

Przełożyła Małgorzata Glasenapp

[5] **Sharon Bowerman** [szaron bałermen]

[6] **Wilfred Owen** [łilfryd ołen] poeta i żołnierz angielski, znany z wierszy ukazujących okropieństwo i tragizm wojny. Zginął na froncie I wojny światowej tydzień przed jej zakończeniem.

[7] **Siegfried Sassoon** [sigfrid sasun] pisarz, poeta i żołnierz angielski, jego twórczość skupia się na pokazywaniu brutalności i bezsensu wojny

Po przeczytaniu

1. Dlaczego Apple spodobał sie wiersz Ruperta Brooke'a?
2. W jaki sposób o bohaterstwie wojennym mówi poeta Rupert Brooke, a w jaki – pan Gaydon? Co sądzisz o tych dwóch perspektywach mówienia?
3. Zwróć uwagę, jak Donna zareagowała na słowa nauczyciela. Wyjaśnij, jakie uczucia towarzyszyły dziewczynie podczas jego wypowiedzi. Co było ich przyczyną?
4. Co sądzisz o stwierdzeniu, że żadna śmierć na polu bitwy nie jest tak romantyczna ani heroiczna, jak to pokazują niektóre wiersze, filmy czy obrazy? Jaka jest Twoja opinia?
5. Z jakiego powodu idealizuje się wojnę? W jakim celu stosuje się takie zabiegi?
6. Jak sądzisz, czy walka jest dobrym sposobem na rozwiązanie konfliktów? Możesz odwołać się do znanych Ci utworów literackich lub osobistych doświadczeń.
7. Pan Gaydon poprosił o napisanie pracy o *własnej wojnie*. Jak rozumiesz to sformułowanie? Napisz przemówienie, w którym wyjaśnisz, w jakich wypadkach lub przeciw czemu, Twoim zdaniem, warto jest prowadzić taką *wojnę*.

[1] **Dulce et decorum est**
[dulcze et dekorum est] nawiązanie do jednej z pieśni Horacego, w której zawarł słowa *dulce et decorum est pro patria mori* oznaczające: *słodko i zaszczytnie jest umrzeć za ojczyznę*

☆ **8.** Zapoznaj się z fragmentem wiersza Wilfreda Owena [łilfryda ołena] *Dulce et decorum est*[1]. Jaki efekt uzyskał poeta dzięki zestawieniu trudnych doświadczeń wojennych ze znaną sentencją?

Zgięci wpół, jak żebrak owinięci workiem,
chwiejni, kaszląc jak starcy, klęliśmy przez błoto,
aż w tyle pozostały przerażające ognie
i ku dalekim spoczynkom zaczęliśmy ciągnąć.
Ludzie spali w marszu. Wielu potraciło buty,
ale kuśtykali dalej obuci w krew. Wszyscy
kulawi, oślepli wszyscy, ze zmęczenia pijani,
głusi nawet na pomruk gazowych bomb,
co miękko padały za nami.
[.....]
Gdybyś w dławiącym jakimś śnie mógł kroczyć
za wozem, w który wrzuciliśmy go wtedy,
patrzeć, jak mu się wywracają oczy
w twarzy opadłej, jak diabła znudzonego
grzechem, i usłyszeć mógł, jak na wybojach
krew bucha z jego płuc zatrutych pianą,
gorzka jest pleśń nieuleczalnych ran
na niewinnych językach –
O przyjacielu, nie wołałbyś z humorem
dzieciom stęsknionym za tragiczną sławą
starego kłamstwa: *dulce et decorum*
est pro patria mori.

Przełożył Janusz A. Ihnatowicz

☆ **9.** Przygotuj notatkę na temat tego, jak można zapobiegać zagrożeniom o charakterze militarnym i rozwiązywać konflikty bez przemocy.

10. W jakich sytuacjach protesty, manifestacje lub strajki mogą wzmacniać wartości i prowadzić do zmian na lepsze, mimo że są oparte na sporze?

11. Przyjrzyj się zamieszczonej fotografii, a następnie wymyśl hasło o zapobieganiu przemocy militarnej, którym mogłaby ona zostać opatrzona.

Aleksander Fredro (1793–1876)

Pochodził z bogatej rodziny szlacheckiej i nosił tytuł hrabiowski. Służył w armii, był posłem do sejmu polskiego w Galicji. Angażował się w liczne przedsięwzięcia gospodarcze i kulturalne, m.in. budowę kolei oraz instytucji naukowych.

Napisał **bajki** oraz **popularne wierszyki dla dzieci**: *Paweł i Gaweł*, *Małpa w kąpieli*, *Osiołkowi w żłoby dano*. Zasłynął przede wszystkim jako **autor komedii obyczajowych** (*Zemsta*, *Śluby panieńskie*, *Damy i huzary*), wyśmiewający zaściankowość, zapalczywość i dumę szlachty – grupy, z której sam się wywodził. Mimo że publiczność doceniała komedie Fredry, krytyka była pisarzowi nieprzychylna – zarzucano mu brak literackiego zaangażowania w sprawy narodowe. Dotknięty tym zarzutem Fredro przestał na jakiś czas tworzyć.

Plakat autorstwa Władysława Daszewskiego

20 VI 1793
narodziny w Surochowie

1809–1815
służba wojskowa

1834
prapremiera *Zemsty*

1839–1854
przerwa w twórczości

1850–1855
pobyt w Paryżu

15 VII 1876
śmierć we Lwowie

Poeta nieromantyczny, smutny wesołek

Tworzył w czasie romantyzmu, ale jego twórczość określa się mianem oderwanej od epoki, ponieważ wybrał pisanie komedii, a nie tragedii, jak wielu romantyków. Z tego powodu można by wyobrażać go sobie jako osobę radosną i pogodną. Tymczasem okazuje się, że dla pisarza śmiech był sposobem na smutek. Autora dotknęło sporo nieszczęść: wczesna utrata mamy, trudne przeżycia wojenne oraz liczne choroby.

Twórca na medal

O tworzących w tym samym czasie Mickiewiczu i Słowackim mówiono, że walczą piórem. Fredro bił się dosłownie: w służbie wojskowej spędził sześć lat, walcząc w armii Księstwa Warszawskiego i u boku Napoleona. Nie uczestniczył w powstaniu listopadowym, ale organizował pomoc dla jego uczestników. Za swe zasługi otrzymał Order Virtuti Militari, został też wyróżniony francuskim Krzyżem Legii Honorowej.
Z inicjatywy dyrektora teatru lwowskiego w 1864 r. uhonorowano autora *Zemsty* specjalnym okolicznościowym medalem.

Zemsta

Kilka słów o lekturze

Kiedy w roku 1833 Fredro przystępował do tworzenia *Zemsty*, był u szczytu sławy. W 1828 r. poślubił Zofię Skarbkową, do której należała m.in. połowa zrujnowanego zamku w Odrzykoniu. I właśnie historia tego miejsca zainspirowała Fredrę do napisania *Zemsty*. W XVII w. zamek znalazł się w posiadaniu zwaśnionych sąsiadów – Jana Skotnickiego i Piotra Firleja. Skłóceni współwłaściciele procesowali się zawzięcie m.in. o mur graniczny czy prawo do zamkowej kaplicy. Spory zakończyło małżeństwo między dziećmi poróżnionych szlachciców. Fredro wykorzystał tę historię jako podstawę fabuły swojej sztuki.

ALEKSANDER HR. FREDRO.

ZEMSTA.

Komedya w czterech aktach, wierszem.

Z portretem Poety.

ZA ZEZWOLENIEM RODZINY ś. p. AUTORA.

ZŁOCZÓW.
Nakładem i drukiem Wilhelma Zukerkandla.

Cześnik i Rejent, czyli ogień i woda

1. Zgromadź informacje o Cześniku i Rejencie. W tym celu narysuj w zeszycie tabelę i ją uzupełnij.

Informacje o bohaterze	Cześnik Raptusiewicz	Rejent Milczek
Sytuacja życiowa – stan cywilny, rodzina	?	?
Co jest dla niego ważne – cele	?	?
Powiedzonka	?	?
Wygląd	?	?
Cechy charakteru poparte cytatami z tekstu	?	?
Traktowanie służby	?	?

2. Jaką rolę w utworze Aleksandra Fredry odgrywa Papkin? Przedstaw jego wygląd, motywację oraz relacje łączące go z Rejentem i Cześnikiem.
3. Odszukaj w słowniku języka polskiego definicję terminu *nazwisko znaczące*. Podaj przykłady nazw tego typu z *Zemsty*. Wyjaśnij ich znaczenie.
4. Podaj cztery cechy świadczące o przynależności *Zemsty* do dramatu. Każdą cechę poprzyj przykładem z utworu.

Jeśli nie chcesz mojej zguby, krokodyla daj mi, luby! – komizm i humor w dramacie

1. Określ nastrój utworu Aleksandra Fredry. Co wpływa na taki, a nie inny odbiór dzieła?

Nowa wiadomość

Komedia to gatunek dramatu o pogodnej, często zabawnej tematyce, ukazujący bohaterów i ich losy w lekki i zabawny sposób. Akcja komedii jest dynamiczna i zazwyczaj prowadzi do pomyślnego zakończenia.

2. Wymień te postacie, sytuacje lub wypowiedzi bohaterów *Zemsty*, które mogą wzbudzać śmiech. Uzasadnij swój wybór.

Nowa wiadomość

Komizm – właściwość zjawisk spotykanych w życiu lub elementów świata przedstawionego w utworze wywołująca u odbiorcy rozbawienie i śmiech.

Komizm sytuacyjny – źródłem humoru najczęściej są nieporozumienia związane z przebiegiem wydarzeń lub nagromadzenie niefortunnych przypadków i dziwnych zachowań bohatera.

Komizm postaci – humor jest oparty na zróżnicowaniu ludzkich charakterów, przedstawieniu bohaterów w przerysowany sposób.

Komizm językowy – polega na zabawach słowami, przypisaniu postaci charakterystycznych powiedzonek.

3. Przyjrzyj się kreacji Papkina. Zwróć uwagę na cechy, które sobie przypisuje. Czy mają one odzwierciedlenie w jego zachowaniu? Poprzyj swoją odpowiedź przykładami.

Jestem Papkin – lew północy,
Rotmistrz sławny i kawaler –

okazując gestem wstęgi orderowe

Tak, siak, tedy i owędy.
Mądry w radzie, dzielny w boju,
Dusza wojny, wróg pokoju.

Giną za mną te kobiety!

O wy łotry! o wy tchórze!
Jutro cały zamek zburzę.

Któż me dzieła pojąć zdoła!

Papkin, przedstawienie *Zemsty* w Och-Teatrze w Warszawie, reż. Waldemar Śmigasiewicz, 2013 r.

4. Podaj przykłady sprzeczności między tym, co mówią postacie dramatu, a tym, co robią lub sądzą o innych. Czemu służy taki sposób ukazywania bohaterów?
5. Odszukaj w tekście *Zemsty* scenę, w której Papkin pragnie złożyć Klarze śluby wierności. Jak zachowuje się bohater w tej scenie?

Spotkanie z lekturą

6. Na podstawie *Zemsty* podaj przykład każdego rodzaju komizmu i wyjaśnij, na czym on polega. Przerysuj tabelę do zeszytu i ją uzupełnij.

Komizm postaci		Komizm słowny		Komizm sytuacyjny	
Przykład	Wyjaśnienie	Przykład	Wyjaśnienie	Przykład	Wyjaśnienie
?	?	?	?	?	?

7. Jaką rolę w życiu społeczeństwa może odgrywać komik, komediopisarz, satyryk? Porozmawiajcie o tym w klasie.

8. Przypomnij sobie dowolną współczesną komedię filmową. W zeszycie sporządź tabelę, w której zanotujesz, co uważano za zabawne w czasach Fredry, oraz to, co śmieszy nas dzisiaj. Wskaż podobieństwa i różnice.

9. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że wśród bohaterów *Zemsty* nie ma postaci jednoznacznie złych ani całkowicie pozytywnych? Sformułuj pisemne uzasadnienie swojego zdania.

Cześnik, Wacław i Klara przed bramą zamku. *Zemsta*, reż. Andrzej Wajda, 2002 r.

Miłość i zemsta – emocje według Fredry

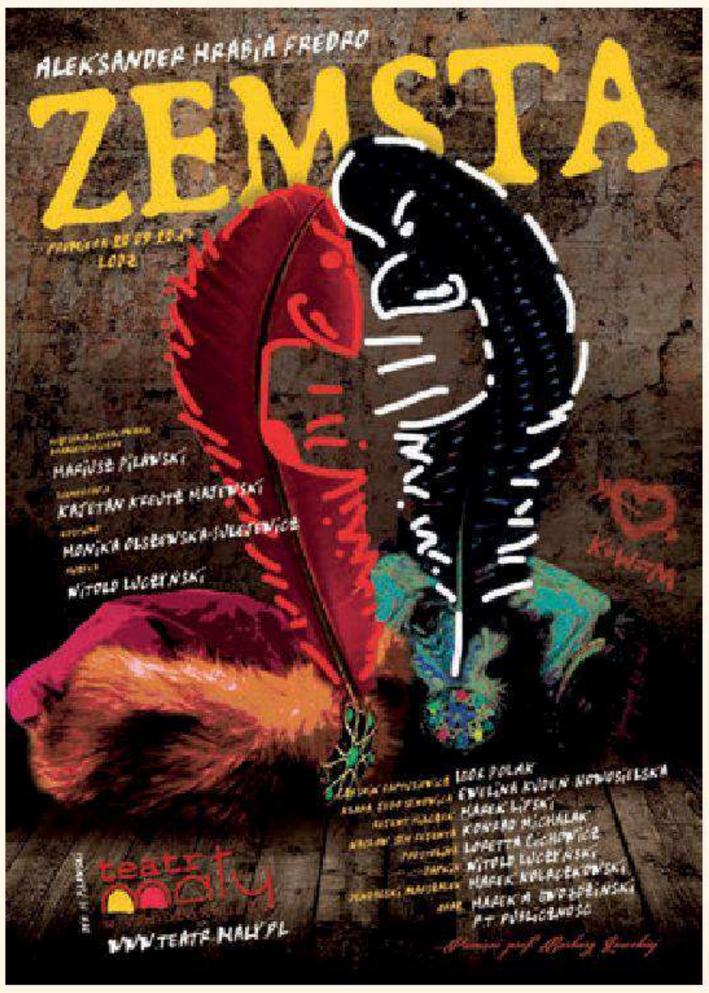
1. Omów relacje pomiędzy bohaterami, korzystając z zamieszczonego schematu. Jakimi informacjami możesz go uzupełnić?

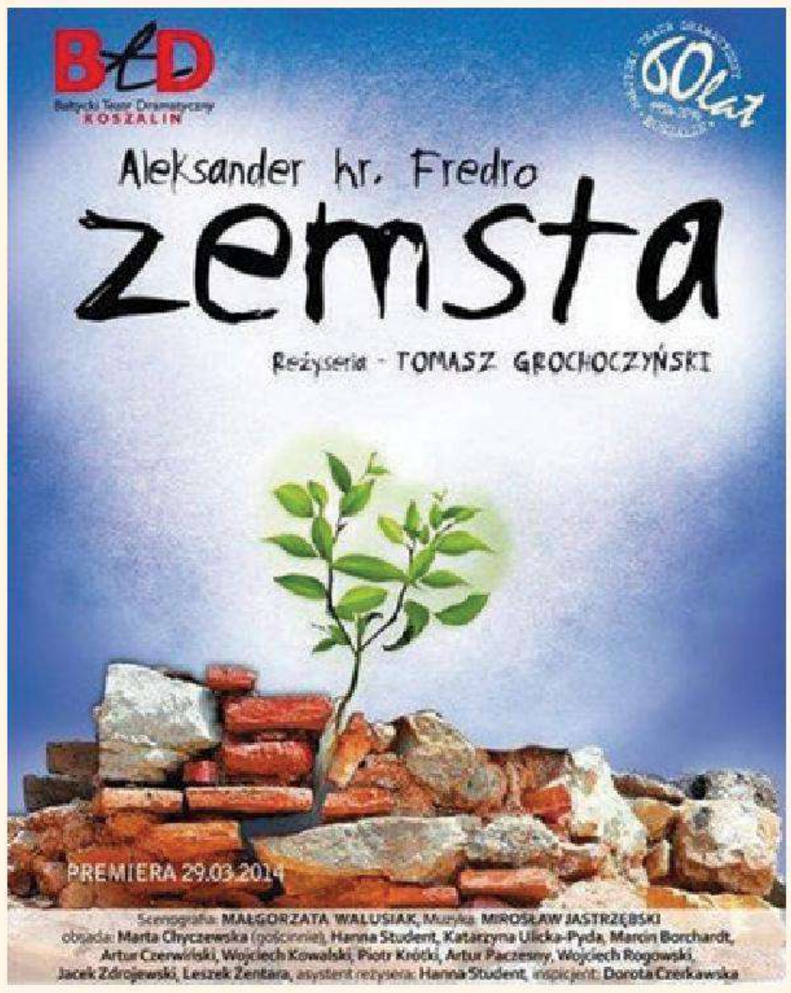

2. W *Zemście* bohaterowie snują wiele intryg. Określ cel intryg wymyślonych przez podane postacie i wskaż, przeciwko komu są one skierowane.

Cześnik, Rejent, Podstolina, Papkin, Wacław i Klara

3. Czym jest miłość dla poszczególnych bohaterów? W jaki sposób ją rozumieją i okazują Klara i Wacław oraz Papkin, a jak – Podstolina, Rejent i Cześnik?
4. Jak bohaterowie mówią o płci przeciwnej – swoich wybrankach, obiektach westchnień? Podaj przykłady ich wypowiedzi.
5. Zinterpretuj w kontekście całej lektury tytuł dramatu i wyjaśnij, do czego doprowadziła tytułowa zemsta. → tytuł, s. 351
6. Czy zgoda między zwaśnionymi sąsiadami będzie – Waszym zdaniem – trwała? Porozmawiajcie o tym w klasie i wspólnie sformułujcie wnioski.
7. Przeprowadźcie w klasie dyskusję dotyczącą zamieszczonych plakatów teatralnych. W jaki sposób każdy z nich nawiązuje do wymowy *Zemsty*?

8. Przygotujcie plakat teatralny zapowiadający szkolną inscenizację *Zemsty*.
9. *Zemsta* to utwór, który – tak jak *Świtezianka* i *Balladyna* – powstał w epoce romantyzmu. Czym różni się wizja miłości przedstawiona w *Zemście* od obrazu miłości ukazanego we wspomnianych dziełach?

Zemsta – utwór o polskim społeczeństwie

1. Poszukaj w dramacie informacji dotyczących czasu i miejsca akcji.
2. Przygotujcie profile społecznościowe poszczególnych bohaterów – każdy zespół profil jednej postaci. Następnie zaprezentujcie rezultaty Waszej pracy w klasie. Jak myślicie, czyj profil cieszyłby się największą popularnością? Uzasadnijcie swoje zdanie.
3. Wyjaśnij sens motta utworu. Czy zgadzasz się z przesłaniem tych słów? Uzasadnij swoją odpowiedź. → motto, s. 350
4. Odwołując się do zakończenia *Zemsty*, powiedz, do jakiego sposobu postępowania – Twoim zdaniem – Aleksander Fredro chciał nakłonić odbiorców.
5. Sformułuj dwa argumenty, którymi zachęcisz do przeczytania *Zemsty* Aleksandra Fredry.

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

Romantyzm

Aleksander Fredro

Zemsta (fragmenty)

Akt II

Pokój jak na początku aktu pierwszego, CZEŚNIK siedzi przy stoliku.

Scena 1

Cześnik, Papkin wchodzi, za nim Wacław, który zostaje przy drzwiach.

[...]

WACŁAW
do CZEŚNIKA
Przebacz, panie, słów niewiele,
Które wyrzec się ośmielę:
Jesteś gniewny na sąsiada,
Że ci czasem na zawadzie...

CZEŚNIK
Czasem? – Zawsze!

WACŁAW
On powiada...

CZEŚNIK
Niech nie słyszę o tym gadzie.

WACŁAW
Czy nie byłoby sposobu,
Ustąpiwszy ze stron obu,
Zapomniawszy przeszłe szkody,
Do sąsiedzkiej wrócić zgody?

CZEŚNIK
Ja z nim w zgodzie? – Mocium panie,
Wprzódy słońce w miejscu stanie!
Wprzódy w morzu wyschnie woda,
Nim tu u nas będzie zgoda!

WACŁAW
Dzisiaj umysł niespokojny
Za porywczo sąd wyrzeka...

CZEŚNIK
Od powietrza, ognia, wojny[1],
I do tego od człowieka,
Co się wszystkim nisko kłania,
Niech nas zawsze Bóg obrania.

WACŁAW
Lepiej nisko niż nic wcale.

CZEŚNIK
Brednia!

WACŁAW
Ale...

CZEŚNIK
Nie ma ale!

WACŁAW
Nie broń, panie, mieć nadziei...

CZEŚNIK
Bronię, do kroć sto tysięcy!
I niech o nim nie wiem więcej,
Ni o jego

ironicznie, zmierzając do Wacława

kaznodziei[2],
Bo się obom, mocium panie,
Jakem szlachcic, co dostanie.

Odchodzi w drzwi środkowe

[1] ***Od powietrza, ognia, wojny*** **[...]** ***niech nas zawsze Bóg obrania*** jest to niedosłowny cytat z uroczystej pieśni błagalnej *Święty Boże! Święty mocny!*: *Od powietrza, głodu, ognia i wojny, wybaw nas, Panie!*

[2] **kaznodziei** tu w znaczeniu: wymownego obrońcy

Kłótnia Cześnika z Rejentem. Przedstawienie *Zemsty* w Teatrze Polskim w Warszawie, reż. Krzysztof Jasiński, 2013 r.

Po przeczytaniu

1. Na podstawie przedstawionych w podanym fragmencie zachowań i wypowiedzi Cześnika uzupełnij tabelę. Dopisz do wskazanej cechy tego bohatera odpowiednie uzasadnienie, a do uzasadnienia – właściwą cechę.

Cechy Cześnika	Uzasadnienie
porywczy	
	z góry zakłada, że ma rację, jest głuchy na wszelkie argumenty, nie daje się przekonać
niedyplomatyczny	
	obraża Rejenta, nazywa go gadem, odnosi się z lekceważeniem do Wacława

2. Podaj cechę charakteru Rejenta, na którą wskazuje Cześnik w rozmowie z Wacławem.

3. Na podstawie przytoczonego fragmentu podaj przykład komizmu – nazwij go i uzasadnij swój wybór.

4. Zapoznaj się z definicją słowa *zemścić się*, a następnie wykonaj polecenia.

zemścić się

1. Jeśli ktoś **zemścił się** na kimś, to zrobił mu coś złego w odwecie za krzywdy lub niepowodzenia, jakich z jego przyczyny doznał albo doznała inna osoba.

2. Mówimy, że coś, zwykle nasze nieostrożne lub złe działanie, **zemściło się** na nas, jeśli wywołało niekorzystne dla nas skutki.

Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko

4.1. Na podstawie znajomości całej lektury uzupełnij podane zdania właściwymi informacjami.

(kto?) chciał zemścić się na (kim?) za udaremnienie naprawy muru granicznego (jak?). (kto?) chciał zemścić się na (kim?) za pokrzyżowanie planów związanych z małżeństwem (jak?).

4.2. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że kierowanie się chęcią odwetu zemściło się na Cześniku i Rejencie? Podaj dwa przykłady skutków zachowania bohaterów, które będą uzasadnieniem Twojej opinii.

Przedstawienie *Zemsty* w Teatrze Polskim w Warszawie, reż. Krzysztof Jasiński, 2013 r.

Co już wiemy o twórczości Aleksandra Fredry?

Gatunek – komedia (dramat)

- tekst podzielony na akty i sceny
- zawiera tekst główny i tekst poboczny
- bohaterowie przedstawieni często na zasadzie kontrastu
- ukazuje wady i słabości ludzkie w sposób żartobliwy
- cechuje się dynamiczną akcją
- ma szczęśliwe zakończenie
- komizm słowny, postaci i sytuacyjny

Poznane utwory

ZEMSTA

- **czas akcji**: początek XIX w., jeden dzień
- **miejsce akcji**: prowincja, zamek należący do dwóch szlachciców
- **tematyka:** spór o mur graniczny, miłość Wacława i Klary
- **bohaterowie:** Cześnik Raptusiewicz, Rejent Milczek, Józef Papkin, Wacław, Klara, Podstolina, Dyndalski (nazwiska znaczące)
- **problematyka**: diagnoza polskiego społeczeństwa, ukazanie wad szlachty: kłótliwości, dewocji, pychy, porywczości itp.
- przesłanie zgodne z wymową powiedzenia: *Nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło*

Po przeczytaniu

1. Przeczytaj cytaty z utworów Aleksandra Fredry i wyjaśnij ich sens własnymi słowami.

Kiedy głupstwo jeden powie,
Głupstwo drugi mu odpowie;
Potem płacą życiem, zdrowiem.
Co rzec na to? Wiem – nie powiem.

(bajka *Koguty*)

Niech się dzieje wola nieba,
Z nią się zawsze zgadzać trzeba.

(Zemsta)

Każdy siebie ma na względzie
A drugiego za narzędzie.
Póki dobre – cacko, złoto;
Jak zepsute – ruszaj w błoto.

(Zemsta)

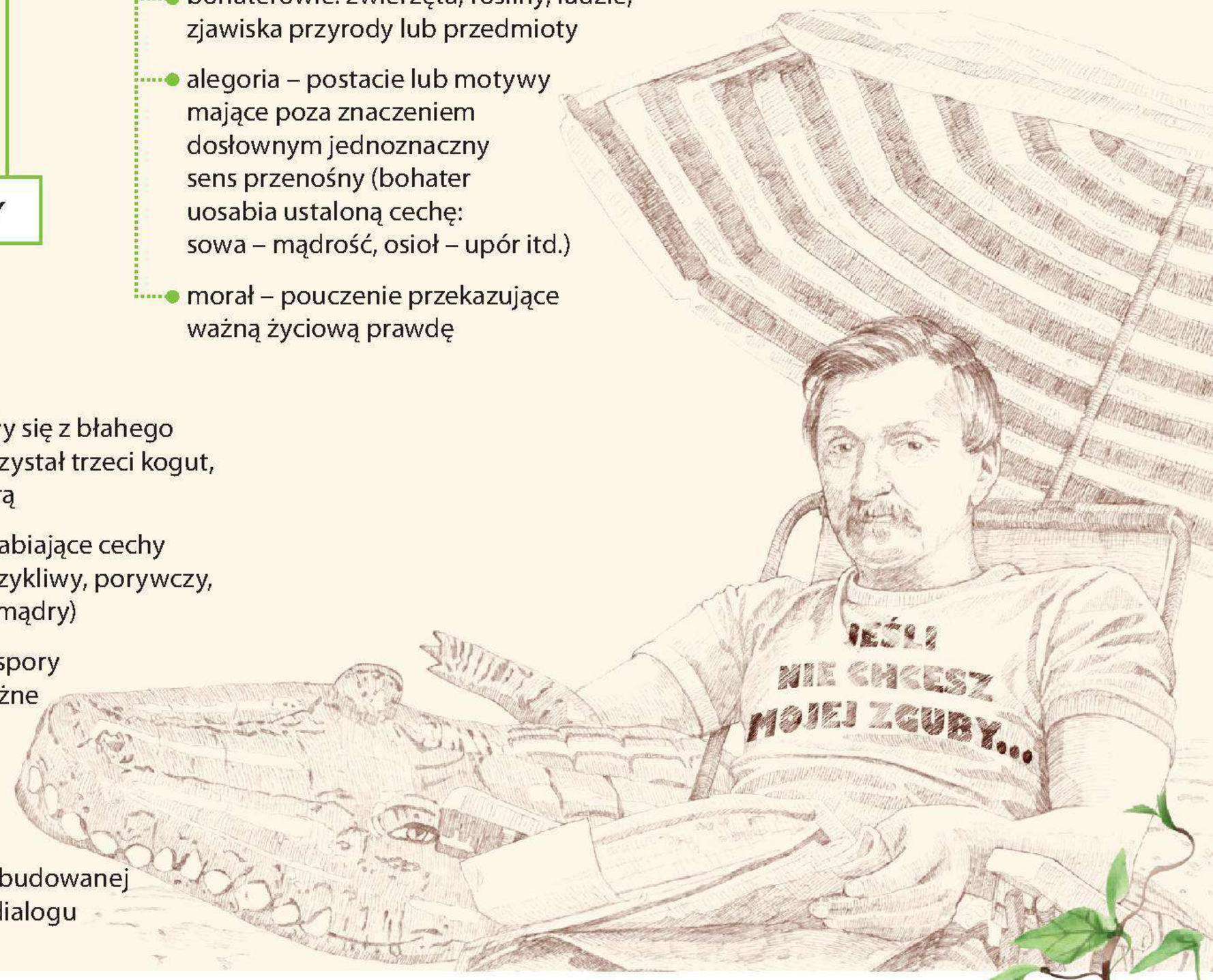
To było w klasie 6

KOGUTY

Gatunek – bajka

- krótki utwór epicki
- charakter dydaktyczny, wychowawczy
- bohaterowie: zwierzęta, rośliny, ludzie, zjawiska przyrody lub przedmioty
- alegoria – postacie lub motywy mające poza znaczeniem dosłownym jednoznaczny sens przenośny (bohater uosabia ustaloną cechę: sowa – mądrość, osioł – upór itd.)
- morał – pouczenie przekazujące ważną życiową prawdę

- **treść**: dwa koguty pobiły się z błahego powodu, z sytuacji skorzystał trzeci kogut, który uciekł razem z kurą
- **alegoria**: zwierzęta uosabiające cechy ludzkie (kogut – ktoś krzykliwy, porywczy, skory do bójki, niezbyt mądry)
- **morał**: czasem drobne spory przeradzają się w poważne konflikty; rywalizacja dwóch osób może prowadzić do korzyści kogoś trzeciego
- **forma**: bajka o dość rozbudowanej narracji, z elementami dialogu

2. Na podstawie biografii i twórczości Aleksandra Fredry wyjaśnij, dlaczego komediopisarza można określić mianem *nieromantycznego romantyka*.
3. Podaj przykłady komizmu językowego, sytuacyjnego i komizmu postaci w *Zemście*.
4. Omów znane Ci gatunki literackie, które cechują się takimi elementami, jak: humor, żart, dowcip, karykatura. Podaj przykłady utworów.
5. Wyjaśnij na przykładach, czym jest morał.
6. Jakie tematy pisarz poruszał w swojej twórczości? Opracuj listę motywów, które występują w jego dziełach.

Barbara Kosmowska
(ur. 1958 r.), jest poetką i pisarką oraz autorką słuchowisk. Napisała m.in. książki: *Teren prywatny*, *Buba*, *Myślinki*. Jej *Pozłacana rybka* została uznana za Książkę Roku 2007 przez Polską Sekcję IBBY oraz nagrodzona w Konkursie Literackim im. Astrid Lindgren. O trudnych sprawach autorka potrafi pisać we wzruszający, ale nieprzygnębiający sposób.

Zanim przeczytasz

Wyjaśnij, dlaczego czasem łatwiej jest zrozumieć wybory życiowe obcych ludzi niż najbliższych. Jak sądzisz, z czego to wynika?

Barbara Kosmowska

Pozłacana rybka (fragmenty)

KONFRONTACJA

Miss Lata ojciec przyprowadził do mieszkania Alicji w jakiś lipcowy poranek sześć lat temu, czyli w najgorszym z możliwych momentów. Był to bowiem czas, kiedy rodzice Alicji, choć już szczęśliwie rozwiedzeni, spotykali się często i prowadzili ze sobą całkiem przyjemne rozmowy. Mama uśmiechała się do taty czarująco, a on potrafił przyznać, że w nowej fryzurze jego była żona wygląda lepiej niż świeżo po ślubie. Te pełne obietnic wieczory pozwalały Alicji na krótkie powroty do dziecięcego pokoju. Bo gdy go zamieszkiwała, widywała rodziców czule przytulonych i szepczących sobie jakieś sympatyczne głupstwa do ucha. Uległa złudzeniu, że jeszcze wszystko jest możliwe. Zwłaszcza po tej wizycie, gdy mama bez skrępowania witała ojca w kremowym szlafroku. W końcu półka przeznaczona na kosmetyki taty wciąż świeciła pustką. Więc gdy Alicja była niemal pewna, że następnego wieczoru ojciec pojawi się w przedpokoju z walizką pełną osobistych rzeczy, on stanął w drzwiach z Miss Lata.

Miss Lata nie wyglądała jak walizka ojca, tylko jak droga zawartość babskiej torby podróżnej. Uśmiechała się głupawo [...] i wyglądała okropnie atrakcyjnie. Wiekowo na kogoś zawieszonego pomiędzy Alicją i mamą, choć pewnie bliżej jej było do Alicji. Mama też musiała to zauważyć, bo biegnąc w jej stronę z serdecznie otwartymi ramionami,

Kilka słów o książce

Bardzo Rozpieszczona Jedynaczka – tak o sobie pisze w pamiętniku główna bohaterka *Pozłacanej rybki* – Alicja. Dziewczyna przeżywa problemy związane z dorastaniem zwielokrotnione rozmaitymi powikłaniami rodzinnymi. Wakacyjna miłość, kłopoty najlepszej przyjaciółki, anoreksja koleżanki z klasy, trudne relacje z rozwiedzionymi rodzicami, nowa żona ojca, a wreszcie... coś, czemu nie może zaradzić nawet złota rybka. Alicja wraz z najbliższymi musi zmierzyć się z tym, czego chyba wszyscy się obawiamy – śmiertelną chorobą ukochanej osoby. Jeśli szukacie książki, która wciąga, porusza i na długo pozostaje w pamięci, to przeczytajcie *Pozłacaną rybkę*.

wciągnęła brzuch. Alicja niczego nie wciągała ani nie wyciągała. Nawet ręki. Dopiero gdy mama z uśmiechem nalegała, aby przedstawiła się miłej pani, szepnęła, że ma na imię, jak ma.

Zrozumieć w jednej chwili, że sprawy rodzinne zmieniają się wyłącznie na gorsze, to trudne nawet dla dorosłych. Alicja śledziła wzrokiem mamę, niepotrzebnie udającą bardzo równą babkę. I ojca próbującego za wszelką cenę być własnym młodszym bratem [...]. Ojciec odział się wprawdzie w jakiś wyblakły [...] podkoszulek, ale nie zmieniało to faktu, że przy Miss Lata wyglądał jak zaniedbany czterdziestolatek.

Miss ziewnęła, że ma na imię Klaudia i może być Alicji kumpelką. Alicja odparowała, że ma już kumpelkę Sarę i nowej nie potrzebuje. Ojciec spochmurniał i córka dostrzegła głębsze bruzdy na jego czole. A mama dalej udawała równą babkę, mówiąc tysiąc niepotrzebnych nikomu słów.

Po tym wieczorze, przerwanym ostentacyjnym wyjściem Alicji z salonu, tata nie pojawiał się już w mieszkaniu ze swoją Klaudią. Za to któregoś dnia mama przyniosła hiobową wieść[1], że ojciec zaprasza ją na lody. Pistacjowe. I lody te Alicja spożyje w towarzystwie Klaudii. W mieszkaniu Klaudii. Na kanapie Klaudii. Przed jej telewizorem. Nie pomogły protesty i łzy. Następnego dnia Alicja długo ubierała się w trykotową[2] sukienkę i jeszcze dłużej czesała włosy. Siedziała przed lustrem w swoim pokoju i dziwiła się czerwonym oczom panienki spoglądającej na nią z lustrzanej tafli. Tamta także zajmowała się czesaniem włosów. A gdy usłyszała dzwonek do drzwi obwieszczający przyjazd taty, szybkim ruchem schowała stojącą przed lustrem fotografię przytulonych do siebie rodziców. Dziewczyna z lustra zrobiła to samo. I od tej pory Alicja ani razu nie spojrzała na zdjęcie, które stało się tylko kłamliwą pamiątką z przeszłości.

W samochodzie trwał ojcowy monolog, z którego wynikało, że lody pistacjowe są lekiem dla całej ludzkości. Alicja najbardziej bała się, że przy tych lodach Miss Lata zamęczy ją miłosnym szczebiotem i pochlebstwami. Ale tak się nie stało. Gospodyni w zgrzebnych dżinsach wcale nie walczyła o względy Alicji. Nie zmuszała jej do jedzenia pysznych lodów, które Alicja odsunęła od siebie niechętnym gestem. Powiedziała nawet, że ona na miejscu Alicji też by niczego nie tknęła u obcej baby. Ojciec spojrzał na Miss ze zdumieniem. Jednak Miss nie patrzyła na ojca [...].

W drodze powrotnej Alicja nie miała ochoty na rozmowę z ojcem. Bo i o czym można rozmawiać z własnym ojcem, który ojcuje teraz dużej Klaudii. Ale też nie czuła do Miss Lata wcześniejszej nienawiści. I o to miała do Klaudii, a także do taty i do samej siebie, największe pretensje.

Mama nie pozwalała Alicji mówić o Klaudii „Miss Lata", twierdząc, że przez Alicję przemawia zwyczajna złośliwość. Sama starała się wyrażać o przyjaciółce ojca sympatycznie i ciepło, ale gdy córka nie oponowała, humor matki zaczynał przypominać więdnący w gabinecie fikus. Z powodu tych rozlicznych udawań Alicja sama już nie wiedziała, czy tylko nie lubi Miss, czy też nią pogardza. Klaudia potrafiła oczarować Alicję pyszną potrawą wegetariańską, ale po chwili zranić ją śmiertelnie zwyczajną obojętnością. Bo często zachowywała się tak, jakby Alicja wcale się nie urodziła. Albo urodziła się całkiem obcym ludziom, których Klaudia zna tylko z telewizyjnego obrazu o rozsypującym się domu.

[1] **hiobowa wieść** frazeologizm mający swe źródło w Biblii, oznacza wiadomość dotyczącą jakiegoś nieszczęścia

[2] **trykotowy** zrobiony z cienkiej przędzy

Niechęć do Klaudii powróciła po pół roku, gdy w centrum handlowym Alicja dowiedziała się, że zostanie siostrą.

– Niby czyją siostrą? – zapytała [...].

– Będziesz miała siostrę lub brata. Jeszcze nie wiemy – wyjaśnił ojciec [...].

– Nie chcę nikogo takiego – powiedziała zbyt cicho, bo łzy, zamiast napełniać oczy, pozostały w gardle.

– E tam – zignorowała problem Miss. – Jeszcze nawet nie wiadomo, czy trafi ci się brat, czy siostra. A może ten nasz wspólny dzieciak będzie całkiem fajny?

– To będzie wasz, a nie nasz dzieciak – podkreśliła gniewnie Alicja. – Nie mam z nim nic wspólnego – dodała, nie kryjąc już łez.

– Owszem. Tatę – powiedziała na odczepnego Miss, bo właśnie grzebała w szklance z wodą mineralną, żeby wyjąć cytrynę. – Najlepsza jest taka z wody mineralnej – wyjaśniła, trzymając zdobycz w palcach. – Lubisz?

– Nie znoszę! – odburknęła Alicja. I postanowiła w tym momencie, że nigdy nie zje cytryny wyciągniętej z wody mineralnej. Choć właśnie taką lubiła najbardziej.

A potem urodził się Fryderyk. Gdy patrzyła na niego w szpitalu, widziała własną fotografię. Tę pierwszą, zrobioną nikonem[3] dziadka. Tata, gdy wyprowadzał się z domu, wziął to zdjęcie, ale zadbał, aby mama miała odbitkę. A teraz mógłby dać mamie fotkę Fryderyka, a ona byłaby przekonana, że na zdjęciu jest Alicja.

[3] **nikon**
aparat fotograficzny marki Nikon

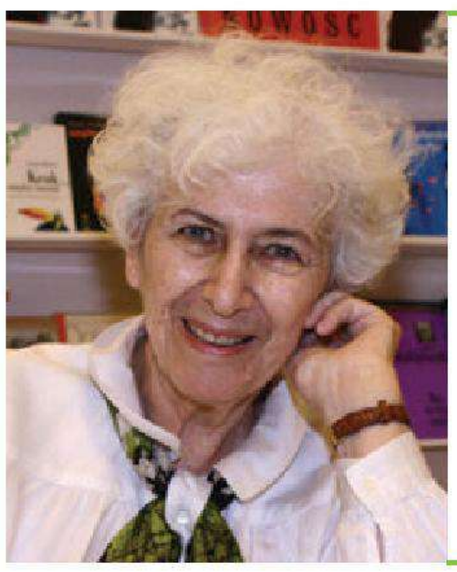
Po przeczytaniu

1. Jakie problemy zostały poruszone w tekście? Określ krótko temat powieści.

Przypomnienie

Powieść obyczajowa opisuje codzienne życie, sprawy i obyczaje. Jej bohaterami są zazwyczaj zwykli ludzie, którzy zmagają się z różnymi problemami. Akcja często rozgrywa się w ich najbliższym otoczeniu. Ukazane wydarzenia są realistyczne.

2. Wyjaśnij, dlaczego spotkanie Alicji i jej mamy z tatą i Klaudią było dla każdej z tych postaci trudne. Na czym polegała istota konfliktu?
3. W jaki sposób Alicja demonstrowała swój stosunek do narzeczonej ojca?
4. Jakie zachowania rodziców były dla dziewczyny irytujące? Jaki był powód tej złości? Przedstaw swoje zdanie na ten temat.
5. Dlaczego, Twoim zdaniem, Alicja schowała zdjęcie rodziców? Jak można zinterpretować znaczenie tego gestu?
6. Jaką postawę wobec młodej narzeczonej byłego męża przyjęła mama bohaterki? W jaki sposób można uzasadnić takie podejście?
7. Do jakich uczuć względem Klaudii nie chciała się przyznać Alicja? Dlaczego?
8. Jak Alicja zareagowała, gdy dowiedziała się, że będzie miała rodzeństwo? Sformułuj kilka rad dla głównej bohaterki, w których podpowiesz jej, jak może inaczej spojrzeć na tę sytuację i jakie sposoby postępowania mogłaby wybrać.
9. Przeczytaj ponownie ostatni akapit tekstu. Następnie przygotuj opis przeżyć wewnętrznych Alicji na widok nowo narodzonego brata.

Joanna Kulmowa
(1928–2018), poetka, autorka wielu książek dla dzieci i młodzieży oraz utworów przeznaczonych do wystawienia na scenie. Pracowała także jako reżyserka teatralna. Jej najbardziej znane tomy wierszy to: *Śpiew lasu*, *Zasypianki*, *Zagubione światełko*. Pisarka w swoich utworach wielokrotnie odwoływała się do świata wyobraźni. W jej tekstach zawarte są m.in. refleksje na temat codzienności.

Zanim przeczytasz

Czym, według Ciebie, jest proste życie? Jak sądzisz, czy taki model życia sprawia, że ludzie są szczęśliwi?

Joanna Kulmowa

Czy są proste kraje

PROSTOTA

Czy są na świecie kraje,
gdzie wszystko się prostym wydaje:
Proste drogi wiodą ku miastom.
Dom jest wprost pod szczęśliwą gwiazdą.
Prosto z pracy mama wraca do niego.
Proste prawa prostych ludzi strzegą.
Prosto z okna widzi się sklep,
a w tym sklepie proste mleko,
prosty chleb.
Ludzie mówią prosto z mostu,
zwyczajnie –
nikt nie pyta
czy te proste kraje
mogą ot, tak po prostu być sobie,
czy też świat musi wpierw stanąć
na głowie?

Po przeczytaniu

1. Opisz kraj, który osoba mówiąca w wierszu określa jako prosty. Nie wykorzystuj sformułowań z utworu. Zwróć uwagę na to, jak czują się w tym kraju jego mieszkańcy, na jakich zasadach się on opiera, jakie panują w nim relacje międzyludzkie.
2. Ustal, jaki stosunek do ukazywanego w wierszu kraju ma podmiot liryczny. Podaj cytaty z utworu, które uzasadniałyby Twoją interpretację.

3. Odszukaj w tekście wszystkie związki wyrazowe z przymiotnikiem *prosty* i określ metaforyczne sensy każdego z nich.
4. Jakie wartości wydają się najważniejsze dla mieszkańców prostego kraju?
5. Cały wiersz ma formę pytania. Jaki to środek stylistyczny? W jaki sposób jego zastosowanie wpływa na odbiór tekstu?
6. Wyobraź sobie, że przenosisz się do miejsca, które można nazwać *prostym krajem*. Napisz opowiadanie o swojej wędrówce po tym świecie. W swoim tekście uwzględnij wizję poetki.
7. Zapoznaj się z podanymi cytatami. Którym z nich, według Ciebie, można najlepiej podsumować wiersz Joanny Kulmowej? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Niezawodną oznaką prawdy jest prostota i jasność. Kłamstwo zawsze bywa skomplikowane, wymyślne i wielosłowne.

Lew Tołstoj

Prostota jest szczytem wyrafinowania.

Leonardo da Vinci

Prawdziwa wielkość ubrana jest w prostotę.

Mikołaj Gogol

Jakżeż krętymi drogami dochodzi się do prostoty...

Stefan Napierski

Mniej to więcej.

Ludwig Mies van der Rohe [ludwik mis wan der roe]

Życie jest naprawdę proste, lecz upieramy się, by je komplikować.

Konfucjusz

8. Porównaj przesłanie wiersza Joanny Kulmowej z wymową utworu Czesława Miłosza *Dar* (s. 78). Jakie dostrzegasz podobieństwa, a jakie różnice?
9. Jak sądzicie, czego wyrazem we współczesnym świecie może być tęsknota za prostotą? Porozmawiajcie o tym w klasie.
10. Znajdź w słowniku języka polskiego informacje na temat tego, czym jest minimalizm. Jakie dostrzegasz zalety, a jakie wady minimalizmu?

Jak napisać recenzję?

RECENZJA to forma wypowiedzi, w której nadawca omawia i ocenia np. utwór literacki, przedstawienie teatralne, film, koncert, wystawę. Tekst tego typu ma charakter subiektywny – autor prezentuje w nim własne zdanie na temat określonego dzieła lub wydarzenia artystycznego. Recenzja składa się na ogół z **części informacyjnej** i **części oceniającej**. Warto poznać zasady tworzenia tego typu wypowiedzi, aby opinie, które wypowiadamy na co dzień, były uznawane za rzetelnie przygotowane i przez to godne uwagi.

Jak napisać recenzję?

- **We wstępie** przedstaw podstawowe informacje dotyczące dzieła (np. tytuł, gatunek, autora książki, imiona i nazwiska reżysera oraz głównych aktorów, zdobyte nagrody, datę premiery, rok wydania).
- **W rozwinięciu** zawrzyj ważne informacje o tematyce dzieła, zarys treści oraz omówienie i ocenę jego poszczególnych elementów. W tym celu posługuj się słowami i wyrażeniami właściwymi dla rodzaju ocenianego dzieła, np. *fabuła*, *powieść*, *opowiadanie*, *narracja*, *punkt kulminacyjny*, *kreacja aktorska*, *montaż*, *muzyka*, *plener*, *charakteryzacja*, *reżyseria*, *scenografia*, *kadr*. Pamiętaj, że Twoja ocena powinna być trafnie uargumentowana. Nie streszczaj fabuły dzieła. Twoim celem jest zaciekawienie odbiorcy, a nie opowiedzenie przebiegu wydarzeń.
- **W podsumowaniu** wyraź opinię, która zachęca lub zniechęca do omawianego utworu (np. czy utwór jest ważnym wydarzeniem kulturalnym, czy jest wyjątkowy pod jakimś względem, czy mówi coś istotnego) – w tym celu stosuj słownictwo wyrażające ocenę.

Przydatne słownictwo, na przykład:

- **część informacyjna**: *książka opowiada historię..., powieść ... to najsłynniejsze dzieło..., film przedstawia przygody..., akcja toczy się w..., główne role zagrali... premiera filmu odbyła się...*
- **część analityczno-krytyczna**: *autor podjął ważny temat, ciekawym rozwiązaniem/pomysłem/zabiegiem jest..., na szczególną uwagę zasługuje..., twórca trafnie przedstawił..., autorka trafnie oddała nastrój..., reżyser po raz kolejny udowodnił... w filmie, tak jak w powieści, bohaterka..., kreacją głównej bohaterki aktorka dorównała swojej poprzedniczce..., muzyka przypomina klimatem ścieżkę dźwiękową z filmu..., bohater powieści do złudzenia przypomina postać z..., tym, co przemawia w szczególny sposób..., ważnym elementem dzieła jest..., zachwyt budzą..., niezapomnianych wzruszeń dostarczają..., uwagę przykuwają nieoczekiwane zwroty akcji..., to rozwiązanie sprawia, że widz ogląda obraz w napięciu...*
- **słownictwo wyrażające pozytywną ocenę**: *intrygująca fabuła, opisy pobudzające wyobraźnię, zrealizowany z rozmachem, widowiskowy, trzymający w napięciu, błyskotliwe dialogi, przejmująca gra aktorska, znakomicie dobrana obsada, świetne kreacje aktorskie, niesamowite efekty specjalne, genialna charakteryzacja*

- **słownictwo wyrażające negatywną ocenę**: *przewidywalny rozwój wydarzeń, chaotyczna akcja, banalne dialogi, nużące opisy, kreacje postaci pozbawione głębi, aktorka nie udźwignęła roli, nieciekawy, rozczarowujące zakończenie, nieudane sceny, irytująca muzyka*
- **część oceniająca**: *polecam, warto przeczytać, skłoniła do refleksji, namawiam do obejrzenia, znakomita płyta, arcydzieło, ten wieczór będziecie długo pamiętać, musisz to zobaczyć, jest to pozycja obowiązkowa, najlepszy film tego roku, najgorsza książka tego autora, szkoda czasu, nie spełniła pokładanych w niej oczekiwań, nie warto oglądać tego filmu*

Przykładowa recenzja

„Gwiazd naszych wina" to najsłynniejsza powieść w dorobku Johna Greena[1], autora takich książek jak „Szukając Alaski" czy „19 razy Katherine[2]". Tym razem pisarz przedstawił bardzo trudną i mądrą historię miłosną. Opowiedział ją w nietypowy sposób.

Hazel Grace Lancaster[3], główna bohaterka, to szesnastolatka chora na raka. Dziewczyna nie wierzy w skuteczność leczenia i jedynie na prośbę matki dołącza do grupy wsparcia dla młodzieży. Tam właśnie poznaje Augustusa Watersa[4], nastolatka również cierpiącego na nowotwór złośliwy. Między tymi dwojgiem rodzi się uczucie.

Czy taka miłość ma szansę się rozwinąć i przetrwać? Czy w ogóle warto się angażować emocjonalnie w związek, który lada moment może się rozpaść, gdy jedno z zakochanych umrze? Bohaterowie powieści Greena wbrew wszelkim przeciwnościom walczą o swoje uczucie do samego końca. Choć mają zaledwie po kilkanaście lat, mierzą się z wielkim cierpieniem. Ich historia wyciska z oczu łzy, ale i zachęca do docenienia tego, co się ma.

Niewątpliwą zaletą książki jest cięty, ironiczny język. Hazel i Augustus nie użalają się nad swoim losem i nie sięgają po sentymentalne wyznania miłosne. Z ich dialogów wynika, że mają dystans do własnej choroby.

„Gwiazd naszych wina" zasługuje na uwagę nie tylko wielbicieli twórczości Johna Greena. To pozycja obowiązkowa dla każdego, kto lubi odważne, dobrze napisane historie o ludziach, którzy nie poddają się ograniczeniom.

informacje dotyczące dzieła — WSTĘP

główna bohaterka — ROZWINIĘCIE

omówienie fabuły i tematyki dzieła — ROZWINIĘCIE

opinia, zachęta do przeczytania dzieła — ZAKOŃCZENIE

[1] **John Green** [dżon grin]
[2] **Katherine** [katrin]
[3] **Hazel Grace Lancaster** [hejzel grejs lankaster]
[4] **Waters** [łoters]

Ćwiczenia

1. Przeanalizuj treść recenzji filmu *Cudowny chłopak*. Powiedz, jakie elementy filmu zostały poddane ocenie. Czy ten tekst mógłby – Twoim zdaniem – zachęcić do obejrzenia filmu?

Patrycja Chuszcz

W realiach, w których piękno mierzy się centymetrem w talii, a pryszcz na twarzy oznacza koniec świata, osoby z niedoskonałym wyglądem często muszą zmagać się z nie lada problemami. Nic więc dziwnego, że dziesięcioletni Auggie Pullman[1] (Jacob Tremblay[2]) chowa zdeformowaną w wyniku choroby genetycznej twarz pod kaskiem astronauty. Kiedy rodzice (Julia Roberts[3], Owen Wilson[4]) zamiast domowej edukacji, postanawiają wysłać go do szkoły, przychodzi czas, aby stawić czoła wrogim spojrzeniom obcych ludzi.

Poprzez narrację pierwszoosobową kilku postaci dowiadujemy się, z jakimi trudnościami zmagają się inni bohaterowie „Cudownego chłopaka". Szybko okazuje się, że Auggie nie jest jedyną osobą noszącą kamuflaż. Jego siostra, Via[5] (Izabela Vidovic[6]), niedoceniana przez rodziców, dla których chłopiec jest słońcem i centrum wszechświata, przeżywa rozterki w samotności. [...]

„Cudowny chłopak" Stephena Chbosky'ego[7] opowiada o oswajaniu niezrozumiałego, akceptacji drugiego człowieka i siebie samego oraz o tym, jak ważna w życiu jest przyjaźń. Z filmu płynie prosta, dobrze znana choćby z „Małego Księcia", nauka: prawdziwe piękno nosimy w środku. Można by się spierać o banalność morału i utopijność wizji, bo jak wiadomo w prawdziwym życiu nie tak szybko zwalcza się dyskryminację czy rozwiązuje problemy. „Cudowny chłopak" ma w sobie jednak tyle pozytywnej energii i magii, że nietrudno ulec jego urokowi. Dodatkową zaletą filmu jest aktorstwo, szczególnie młodego Jacoba Tremblaya [...]. Mimo typowych dla familijnych wyciskaczy łez zabiegów oraz wielu uproszczeń formalnych, film w nienachalny sposób bawi, wzrusza i uczy. „Każdy zasługuje na owacje na stojąco chociaż jeden raz w życiu" – mówi Auggie. Czasami tylko trzeba trochę na nie poczekać.

www.rozswietlamykulture.pl [dostęp: 25.04.2020]

[1] **Auggie Pullman** [ogi pulman]
[2] **Jacob Tremblay** [dżejkob tremblej]
[3] **Julia Roberts** [dżulia roberts]
[4] **Owen Wilson** [ołen łilson]
[5] **Via** [wija]
[6] **Vidovic** [widowic]
[7] **Stephen Chbosky** [stiwen czeboski]

2. Napisz rekomendację, która mogłaby się znaleźć na okładce gry komputerowej, płyty muzycznej, książki lub filmu. Twój tekst powinien liczyć ok. 50 słów.

3. Przygotuj materiały do napisania recenzji o swoim ulubionym filmie.

- Zgromadź podstawowe informacje na temat wybranego filmu, które zawrzesz we wstępie pracy.
- Która scena filmu wywarła na Tobie największe wrażenie? Uzasadnij swój wybór.
- Jakie są mocne i słabe strony tego filmu? Weź pod uwagę następujące elementy:
  – sposób przedstawienia postaci (np. wyrazistość, prawda psychologiczna, spójność charakterów);
  – rozwój akcji (np. wartkość, sugestywność scen, momenty zaskoczenia);
  – dialogi (np. naturalność języka, zgodność języka z charakterem postaci, błyskotliwość);
  – problematykę (np. kwestie moralne, społeczne lub egzystencjalne);
  – muzykę (np. budowanie nastroju, podkreślanie dramatycznych scen);
  – zdjęcia (np. oryginalność, nastrojowość).

4. Znajdź w prasie lub internecie recenzję ostatnio obejrzanego filmu lub przeczytanej książki. Odnieś się do przedstawionych w tekście opinii dotyczących atutów dzieła. Wskaż wnioski, z którymi się zgadzasz, oraz te, na których temat masz inne zdanie. Uzasadnij swoją opinię.

5. Napisz w zeszycie recenzję wybranego filmu. Pamiętaj, aby nadać swojej pracy jednolity styl.

Różne odmiany polszczyzny

Na rozgrzewkę

Ustal, kto może być nadawcą i odbiorcą poniższych wypowiedzi.

marzec 2020, nr 43

Echo Dzielnicy Wronki

Nowe wytyczne w sprawie szkół

Niestety, sytuacja uczniów pozostaje bez zmian. Wszystko wskazuje na to, że otwarcie szkół nastąpi w ciągu najbliższych dwóch tygodni.

Elo, Maciek! Słyszałeś?! Podobno nie idziemy do budy jeszcze przez 2 tygodnie!

- Czym się różnią podkreślone zdania?

Przypomnienie

W zależności od tego, kto jest **odbiorcą** Twojej wypowiedzi i w jakiej **sytuacji** się znajdujesz, posługujesz się językiem polskim oficjalnym lub nieoficjalnym.

- **Nieoficjalnej odmiany języka** używasz podczas swobodnej rozmowy z rówieśnikami i bliskimi Ci dorosłymi. Możesz wówczas posłużyć się wyrazami potocznymi (np. *dzięki*, *fajny*, *spoko*) i zabarwionymi uczuciowo (np. *psinka* zamiast *pies*). Nieoficjalna odmiana może **występować w wypowiedziach mówionych**, a także **pisanych** – np. w pamiętnikach, SMS-ach, e-mailach, rozmowach prowadzonych przez komunikatory.
- **Oficjalną odmianą języka** posługujesz się w formalnych sytuacjach, np. pisząc wypracowanie czy przemawiając na szkolnej akademii lub w rozmowach z osobami dorosłymi spoza Twojego najbliższego otoczenia, np. sąsiadką lub nauczycielem. Staranniej dobierasz wówczas słowa i używasz zwrotów grzecznościowych (np. *Szanowni Państwo*). Ta odmiana polszczyzny jest **stosowana** zarówno w **tekstach pisanych**, jak i **mówionych**.

Pamiętaj, że w żadnej z odmian języka **nie należy używać wyrazów wulgarnych ani obraźliwych**. Stosowanie wulgaryzmów, także w języku potocznym, jest traktowane jako oznaka niskiej kultury osobistej.

Ćwiczenia

1. Przeczytaj zdania, uzupełniając je wyrazami bliskoznacznymi słowa *jedzenie*. Uzasadnij swój wybór. Pamiętaj o zastosowaniu odpowiedniej formy gramatycznej.

pożywienie, żywność, żarełko, papu

Otwórz buzię! Zobacz, jakie dobre [ ].

Pozostałości po uczcie lwów stanowią [ ] dla stada hien.

Cześć, Majka! Jakie dziś [ ] w stołówce?

Z raportów ekonomistów wynika, że ceny [ ] znowu wzrosną.

2. W którym zdaniu w każdej parze podkreślony wyraz należy do polszczyzny nieoficjalnej?

Mojego brata wylali z pracy.
Wylałam na podłogę cały sok.

Ten breloczek to lipa – rozpadł mi się w rękach.
Pod lipą koło kościoła znalazłem breloczek.

Nowa wiadomość

W nieoficjalnej odmianie języka często posługujemy się **kolokwializmami**. Kolokwializmy to wyrazy lub związki frazeologiczne o potocznym charakterze.

Przykłady: *kumpel, gapić się, brać nogi za pas*

☆ **3.** Popraw komunikat o pogodzie, tak aby mógł się ukazać w internetowym serwisie informacyjnym. Uzasadnij, co i dlaczego należało poprawić.

Na wschodzie leje jak z cebra. Za to północ leży plackiem na plaży – upał! W środku kraju pogoda też super, ale w górach zaczynają walić pioruny.

4. Kim mogą być autorzy podanych wypowiedzi? Czy każdy, kto zna język polski, będzie w stanie bez problemu zrozumieć te teksty? Na czym może polegać trudność?

Przyczyną bólu w okolicy lędźwiowo-krzyżowej może być lumbalgia lub przepuklina jądra miażdżystego krążka międzykręgowego, ale najczęściej jest to ból nieswoisty o nieznanej etiologii.

Słysołek, ze mos jechać do Zakopanygo. Hej, idym z tobą!

Nowa wiadomość

W języku polskim występują zarówno słowa ogólnie znane i używane przez wszystkich, jak i te, które są stosowane tylko przez określone grupy ludzi, np. przez młodzież, mieszkańców danego regionu czy osoby wykonujące określony zawód.

- **Język ogólny** to odmiana języka, którą znają wszyscy Polacy. Jest ona powszechnie używana w szkołach, urzędach i środkach masowego przekazu – prasie, radiu i telewizji. Może być zarówno oficjalna, jak i nieoficjalna.
- **Odmiany języka** to różnego rodzaju **języki środowiskowe** (np. język uczniów, język miłośników literatury fantasy, język więźniów) i **zawodowe** (np. język prawników lub lekarzy), a także odmiany języka używane tylko **na określonych obszarach Polski**, np. na Śląsku. Słownictwo o ograniczonym zasięgu występuje przede wszystkim w odmianie nieoficjalnej.

5. W której z podanych wypowiedzi słowo *koło* należy do języka ogólnonarodowego? Jaki charakter ma ten wyraz w pozostałych dwóch sytuacjach?

My, studenci, nazywamy kołem kolokwium, czyli ważny sprawdzian.

W naszym regionie kołem nazywamy rower.

Mnie koło kojarzy się z elementami samochodu.

Słownictwo o ograniczonym zasięgu

Na rozgrzewkę

Przeczytaj podaną wypowiedź i powiedz, czy byłaby ona zrozumiała na przykład dla Twojej mamy.

Beznadziejna gra! Jakiś snajper się kampił na respie, a kolega z drużyny afkował.

- **Co może utrudniać zrozumienie tego komunikatu?**

kampił – ukrywał się w jednym miejscu i atakował graczy; **resp** – miejsce, w którym wyeliminowany gracz może ponownie włączyć się do gry; **afkował** – odchodził od klawiatury podczas rozgrywki

Nowa wiadomość

Wyróżniamy **środowiskowe**, **zawodowe** i **terytorialne odmiany języka**.

- **Środowiskowe odmiany języka** są używane przez określone grupy społeczne, np. przez młodzież, fanów hip-hopu, przestępców, osoby połączone wspólnym hobby, takim jak gry komputerowe lub piłka nożna. Od języka ogólnonarodowego różnią się przede wszystkim słownictwem. Należą do niego wyrazy o charakterze ekspresywnym (czyli nacechowane emocjonalnie lub umożliwiające wyrażanie uczuć w wyrazisty i sugestywny sposób), które zastępują słowa o ogólnym zasięgu, np. *czelendż* to w języku ogólnonarodowym *wyzwanie*, a *epicki – wspaniały*. Języki środowiskowe szybko się zmieniają i są mało zrozumiałe dla osób spoza danej grupy.
- **Języki zawodowe** cechują się specjalistycznym słownictwem – tzw. profesjonalizmami – używanym tylko przez osoby wykonujące dany zawód, np. przez lekarzy, prawników, informatyków. Słowa te mogą mieć charakter oficjalny (np. *immunoterapia*, *zstępny*, *sankcja*, *delikt*; nazywamy je wówczas terminami) lub nieoficjalny (np. *mieć dedlajn*). Słowa te usprawniają komunikację między przedstawicielami danego zawodu.
- Do **terytorialnych odmian języka** zaliczamy **dialekty** i **gwary**. Dialekt to odmiana języka używana na określonym obszarze – głównie przez ludność wiejską, a gwara to mowa ludności wiejskiej używana na niewielkim terytorium – zwykle kilkunastu wsi. Dialekty różnią się od siebie i od języka ogólnonarodowego przede wszystkim wymową i słownictwem. Każdy dialekt składa się z gwar, które mają odrębne cechy, np. do dialektu małopolskiego należy gwara podhalańska, a do dialektu mazowieckiego zaliczamy gwary podlaskie.

Obecnie wyróżniamy cztery podstawowe **dialekty**: wielkopolski, mazowiecki, małopolski i śląski. Dawniej za dialekt uznawano także kaszubszczyznę, która od 2005 r. ma status języka regionalnego – odrębnego od polszczyzny.

Ćwiczenia

1. Wskaż wyrazy charakterystyczne dla języka uczniów i języka graczy.

– Elo, ziomki. Co tam u Was?

– Mam test z angola, a całą noc robiłem questy. Na pewno dostanę lacza i tata da mi bana na granie.

- **Zapisz ten sam dialog, używając języka ogólnonarodowego.**

2. Jakie zawody wykonują autorzy podanych wypowiedzi? Wskaż profesjonalizmy, które o tym świadczą.

Informujemy, że po rozpoznaniu sprawy z dnia 10 czerwca 2018 roku utrzymano w mocy zaskarżony wyrok wobec Jana Z. Kosztami postępowania odwoławczego obciążono Skarb Państwa.

Konstrukcja naszych budynków opiera się na fundamentach żelbetowych. Ściany zewnętrzne i wewnętrzne tworzymy z bloków silikatowych, a ściany działowe – z bloków gazobetonowych i płyt gipsowo-kartonowych.

3. Na podstawie podanych przykładów powiedz, z jakiego języka czerpią słownictwo użytkownicy mediów społecznościowych. Jak myślisz dlaczego?

– Jak ona to robi, że dostaje tyle **lajków** pod każdym **selfie**?

– Przede wszystkim ma dużo **followersów** i dobrze **otagowane** wszystkie posty.

4. Poszukaj informacji o tym, co oznaczają wyrazy: *ASAP*, *doliniarz* i *darzbór*. Jak sądzisz, z jakimi środowiskami lub zawodami mogą być związane? Które z tych słów mają ogólnonarodowe odpowiedniki, a które są nieprzetłumaczalne w prosty sposób?

5. Odpowiedz, jakie zagrożenia niesie ze sobą posługiwanie się językiem środowiskowym lub zawodowym poza daną grupą społeczną.

6. Znajdź w zdaniach elementy gwarowe. Wyjaśnij, czym różnią się wskazane wyrazy od ich odpowiedników używanych w języku ogólnonarodowym.

Ojciec poszli do lekarza.

Wczoraj byliźmy w zoo.

Ida do sklepu, zaraz wróca.

To była dla nas skoła zycia.

Nowa wiadomość

Pamiętaj, że dialekty, gwary i język regionalny nie są gorsze od polszczyzny ogólnonarodowej, a ich cechy nie powinny być odbierane jako śmieszne czy dziwne. Wiele wyrazów o charakterze regionalnym (np. *oglądnąć*, *spaźniać się*, *kurak*, *kartofel*) weszło do języka ogólnonarodowego i funkcjonuje jako mniej oficjalne synonimy ogólnie znanych słów (np. *obejrzeć*, *spóźniać się*, *kurczak*, *ziemniak*).

7. Podane wyrazy, używane w określonych regionach Polski, przyporządkuj do odpowiednich fotografii. W razie trudności skorzystaj ze słownika języka polskiego. Które z tych słów są Ci znane? Czy którychś z nich używasz w codziennych sytuacjach?

laczki, ostrężyny, pyry

8. Wraz z koleżankami i kolegami z klasy przeprowadźcie dyskusję pt. *Czy gwary i dialekty są wciąż żywe i czy warto dbać o ich zachowanie?*. Wymieńcie się swoimi opiniami na ten temat. Następnie sformułujcie kilka wniosków z dyskusji i zapiszcie je w zeszycie.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

- komedia
  - s. 319
- komizm
  - s. 319
  - sytuacyjny
  - językowy
  - postaci

Zob. też: Twój niezbędnik

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Aleksander Fredro, *Zemsta*, s. 318–323

Romantyzm

motywy obecne w utworze:
- ludzkie wady i słabości
- humor
- niezgoda
- zemsta
- krytyka społeczeństwa polskiego
- obraz szlachty polskiej
- miłość

Zob. też: na s. 324–325 informacje o twórczości Aleksandra Fredry

LEKTURY UZUPEŁNIAJĄCE

Barbara Kosmowska, *Pozłacana rybka*, s. 326–328

motywy obecne w utworze:
- dom
- rodzina
- rozwód
- choroba

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

- różne odmiany polszczyzny
  - s. 334
  - nieoficjalna odmiana języka
    - kolokwializmy
      - s. 335
  - oficjalna odmiana języka
- język ogólnonarodowy
  - s. 335
- słownictwo o ograniczonym zasięgu
  - s. 336
  - środowiskowe odmiany języka
  - terytorialne odmiany języka (dialekty i gwary)
  - języki zawodowe

TWORZENIE WYPOWIEDZI

- Szkoła mówienia i pisania
  - recenzja
    - s. 331–333

WARTO PRZECZYTAĆ

- Aleksander Dumas [dima], *Trzej muszkieterowie*
- Lauren Wolk [loren łolk], *Rok, w którym nauczyłam się kłamać*
- Beth Hautala [bef hautala], *Czekając na jednorożce*

WARTO OBEJRZEĆ

- *Mroczny rycerz*, reż. Christopher Nolan [kristofer nolan]
- *Robin Hood* [hud]: *Książę złodziei*, reż. Kevin Reynolds [kewin rejnolds]
- *Zemsta*, reż. Andrzej Wajda

WYKONAJ W ZESZYCIE

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Zbigniew Kuchowicz

Obyczaje i postacie Polski szlacheckiej XVI–XVIII wieku (fragmenty)

Do honoru przywiązywano wielką wagę [...]. W tym zakresie obyczajowość szlachecka stworzyła wzorce, często odmienne od obowiązujących w innych krajach. [...] Przyjmowano, że szlachcica obowiązuje odwaga, męstwo, swoiście pojmowana rycerskość. Kompromituje go zaś, bez reszty, tchórzostwo, a nie na przykład grabież czy okrucieństwo. Stąd też w opinii szlachty, przynajmniej jej większości, ludźmi honoru bywali awanturnicy i warchoły[1] [...]; ludźmi zaś pozbawionymi honoru poczciwi „domatorzy", którzy umykali przed Tatarami czy Kozakami. [...]

Obowiązywało też szlacheckie słowo honoru, owo sławne „verbum nobile[2]", którego nie sposób było nie dotrzymać. Odnosiło się to jednak tylko do zobowiązań wobec szlachty [...]. Wobec zdemaskowanych plebejuszy[3] nie dotrzymywano słowa [...]. Motyw szlacheckiego słowa honoru, którego szlachcic w zasadzie nie mógł złamać, występuje w podaniu o Twardowskim. Kiedy ten stawia opór, diabeł przypomina mu o jego szlacheckim słowie. Wobec takiego argumentu Twardowski ustępuje. [...]

Szlachta była bardzo wrażliwa na punkcie honoru, stawało się to przyczyną licznych awantur, zwad, szczególnie gdy znajdowano się pod wpływem alkoholu. Stąd też burdy, dobywanie szabel, puszczanie w ruch groźnych obuchów[4], stąd też pojedynkowanie się. [...] W XVII wieku często pojedynkowano się w wojsku, z powodu właśnie obrazy. Pojedynki przeprowadzano jednakże bez sekundantów[5] i ceremoniału przyjętego na Zachodzie. [...]

Dopiero w czasach stanisławowskich[6], pod wpływem francuskiej mody, rozpowszechniały się pojedynki, prowadzone już wedle ustalonych reguł [...]. [...]

Szeroka opinia szlachecka do końca XVIII wieku przeciwna jednak była tak prowadzonym pojedynkom, uważano je po prostu za morderstwo. Już Jan Stanisław Bystroń słusznie pisał: „Opinia szerokich warstw społeczeństwa szlacheckiego ostro potępiała formalne pojedynki wedle mody francuskiej. Rozumiano dobrze, że zebranie towarzyskie nie może się zawsze odbyć bez zwady, że w podnieconym nastroju uczty łatwo o obrazę, bardzo pobłażliwie traktowano doraźne bójki, choćby one miały się kończyć kalectwem lub nawet śmiercią; to, że ktoś nie na łożu, lecz od szabli sąsiedzkiej umierał, nikogo nie przejmowało, tłumaczono to nastrojem, podnieceniem, gorącą krwią. Nie dopuszczano jednak, by można było na trzeźwo, spokojnie, z wyrachowaniem, w oznaczonym miejscu i terminie, z zachowaniem wszelkich form, na zimno rąbać się lub też strzelać do przeciwnika, jakby do celu".

[1] **warchoł** tu: osoba samowolna, kłótliwa, nieumiejąca się podporządkować ogólnym zasadom porządku i dyscypliny, siejąca zamęt, wzniecająca konflikty

[2] **verbum nobile** łac. *słowo szlachcica*

[3] **zdemaskowany plebejusz** ktoś, kogo przyłapano na podawaniu się za szlachcica, choć w rzeczywistości wywodził się z niższej warstwy społecznej, np. był mieszczaninem

[4] **obuch** rodzaj broni białej, kształtem przypominający siekierkę

[5] **sekundant** świadek jednego z uczestników pojedynku

[6] **czasy stanisławowskie** okres panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego

1. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

W tekście Zbigniewa Kuchowicza nie można znaleźć odpowiedzi na pytanie

A. *Co znajdowało się na szczycie szlacheckiej hierarchii wartości?.*

B. *Jakie były negatywne skutki silnego przywiązania szlachty do własnego dobrego imienia?.*

C. *Jak szlachta odnosiła się do ludzi pochodzenia nieszlacheckiego?.*

D. *Jakie konsekwencje pociągała za sobą utrata honoru przez szlachcica?.*

2. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Z tekstu wynika, że w środowisku szlacheckim człowiek kłótliwy i bezwzględny, ale waleczny cieszył się większym szacunkiem niż człowiek dobry i uczciwy, ale unikający walki.	P	F
Według autora artykułu przedstawiciele polskiej szlachty pilnie i chętnie naśladowali cudzoziemców w ich sposobach bronienia honoru.	P	F

3. **Odwołując się do tekstu Zbigniewa Kuchowicza, podaj trzy sytuacje, w których szlachcic tracił honor lub jego honor był zagrożony.**

4. **Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.**

Cecha, której przede wszystkim brakowało typowemu polskiemu szlachcicowi, to

A. towarzyskość.

B. agresywność.

C. impulsywność.

D. opanowanie.

5. Przypomnij sobie balladę Adama Mickiewicza *Pani Twardowska*, a następnie opisz warunki paktu, jaki pan Twardowski zawarł z diabłem. Uwzględnij informacje o tym, do czego szlachcic się zobowiązał, dając *verbum nobile*.

6. W jakim celu w tekście Zbigniewa Kuchowicza została przywołana historia Pana Twardowskiego?

7. Przeczytaj podane wypowiedzi pana Piotra z *Żony modnej* i Cześnika z *Zemsty* i wykonaj zadanie.

Ma talenta śliczne:
Wziąłem po niej w posagu cztery wsie dziedziczne [...].
Szliśmy drogą romansów, a czym się uśmiéchał,
Czym się skarżył, czy milczał, czy mówił, czy wzdychał,
Widziałem, żem niedobrze udawał aktora,
Modna Filis[1] gardziła sercem domatora.
I ja byłbym nią wzgardził; ale punkt honoru,
A czego mi najbardziej żal, ponęta zbioru[2],
Owe wioski, co z mymi graniczą [...].

Ignacy Krasicki, *Żona modna* (fragm.)

[1] **Filis** imię popularnej w oświeceniu bohaterki literackiej chwalącej życie na wsi

[2] **ponęta zbioru** zachęcająca do ożenku wizja pokaźnego majątku

CZEŚNIK

jakby do siebie

Piękne dobra w każdym względzie –
Lasy – gleba wyśmienita –
Dobrą żoną pewnie będzie –
Co za czynsze[3]! – To kobiéta!...
Trzy folwarki!

[3] **czynsz**
tu: opłata uiszczana przez chłopów właścicielowi wsi

Aleksander Fredro, *Zemsta* (fragm.)

Udowodnij, że obaj bohaterowie stosują podobne kryteria wyboru partnerki życiowej. Odnieś się do zaprezentowanych fragmentów oraz do znajomości całego utworu Aleksandra Fredry i satyry Ignacego Krasickiego. Nie cytuj.

8. Do każdego z podanych opisów dobierz inną postać z *Zemsty* Aleksandra Fredry. Uzasadnij swój wybór. Odwołaj się do konkretnych scen komedii.

A. Cechuje się gorącą krwią i w podnieceniu reaguje agresją.

B. Podąża za francuską modą, jeśli chodzi o strój i uzbrojenie.

C. Ludzi niższego pochodzenia traktuje bez szacunku.

Przeczytaj tekst i wykonaj zadania.

Nancy Horowitz Kleinbaum[1]

Stowarzyszenie Umarłych Poetów (fragmenty)

Chłopcy zerwali się na równe nogi.

– Dzień dobry, panie Perry[2] – powiedzieli jednocześnie Meeks, Charlie i Knox[3].

– Usiądźcie, chłopcy. – Ojciec Neila[4] wszedł raźnym krokiem do środka. – Wszystko w porządku?

– Tak, dziękujemy – usłyszał w odpowiedzi.

Pan Perry stanął przed Neilem, który zaskoczony wizytą, przestępował z nogi na nogę.

– Neil, uznałem, że wziąłeś na siebie zbyt dużo zajęć pozalekcyjnych. Rozmawiałem o tym z dyrektorem Nolanem[5]. Na szczęście wyraził zgodę, byś Księgę Pamiątkową Akademii objął nie w tym, lecz w przyszłym roku – wyjaśnił i odwrócił się w kierunku wyjścia.

– Ale... tato! – krzyknął Neil. – W tym roku jestem zastępcą redaktora naczelnego.

– Przykro mi, Neil – powiedział sucho pan Perry, zatrzymując się przy drzwiach.

– Ależ ojcze, to nieuczciwe. Ja...

Pan Perry spojrzał na niego lodowato. Neil urwał w pół słowa. Ojciec otworzył drzwi i dał mu znak, by również wyszedł.

– Panowie wybaczą – pożegnał uprzejmie chłopców. Przepuścił syna przodem i cicho zamknął za sobą drzwi. Jego oczy płonęły. – Proszę, nie kłóć się ze mną w obecności innych, rozumiesz? – zasyczał.

[1] **Nancy Horowitz Kleinbaum**
[nans-i horołic klajnbałm]
[2] **Perry**
[peri]
[3] **Meeks, Charlie i Knox**
[miks] [czarli] [noks]
[4] **Neil**
[nil]
[5] **Nolan**
[nołlan]

– Ojcze..., ja się nie kłóciłem. Ja... – zaczął Neil słabym głosem.

– Kiedy skończysz medycynę i staniesz się dorosły, będziesz mógł robić to, co zechcesz. Do tego czasu jednak masz słuchać m n i e!

Neil spuścił głowę.

– Przepraszam.

[...] – Dobry z ciebie chłopak. Daj znać, jeśli będzie ci czegoś trzeba. – Pan Perry odwrócił się i odszedł bez słowa.

Neil odprowadził ojca spojrzeniem. Czuł narastającą złość.

Przełożył Paweł Laskowicz

9. Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Pan Perry nie znosi, gdy publicznie podważa się jego autorytet.	P	F
Metafory użyte w przytoczonym fragmencie utworu obrazują intensywność przeżyć wewnętrznych pana Perry'ego.	P	F

10. *Stowarzyszenie Umarłych Poetów* jest powieścią obyczajową. Na podstawie przytoczonego fragmentu wskaż trzy cechy tej powieści.

A. Opisuje codzienne życie, sprawy i obyczaje.

B. Fabuła zbudowana jest z wydarzeń historycznych i fikcyjnych.

C. Jej bohaterami są zazwyczaj zwykli ludzie, którzy zmagają się z różnymi problemami.

D. Akcja koncentruje się wokół popełnionego przestępstwa.

E. Ukazane wydarzenia są realistyczne.

11. Przeczytaj podany fragment utworu i wykonaj zadanie.

WACŁAW

Zezwól zatem, abym z Klarą...

REJENT

Być nie może żadną miarą;
Cześnik burda, ja spokojny.

WACŁAW

Lecz cóż Klara temu winna,
Że czasami stryj szalony?

REJENT

Czy tam winna, czy niewinna,
Innej waści trzeba żony;
I, serdeńko, będzie inna.

WACŁAW

Ach, mój ojcze, wyrok srogi...

REJENT

Nieodmienny, synku drogi. [...]

WACŁAW

Ja ją kocham.

REJENT

z uśmiechem

To się zdaje.

WACŁAW

Nie przeżyję rozłączenia.

REJENT
Ja się tego nie przestraszę.

WACŁAW
I przysięgam.

REJENT
surowo
Zamilcz wasze!

11.1. Podaj imię i nazwisko autora oraz tytuł utworu, z którego pochodzi zacytowany fragment.

Autor: ▨ Tytuł: ▨

11.2. Odwołując się do znajomości całej lektury, napisz, z kim ojciec chce ożenić Wacława i dlaczego właśnie na taką żonę dla swojego syna nalega.

11.3. Porównaj sposób, w jaki Wacław i Neil ze *Stowarzyszenia Umarłych Poetów* są traktowani przez swoich ojców. Sformułuj dwa argumenty na poparcie tezy, że młodzi mężczyźni mają podobne powody do odczuwania goryczy i wściekłości. Odnieś się do treści podanych fragmentów.

12. Przeczytaj opinię na temat powieści *Stowarzyszenie Umarłych Poetów* zamieszczoną na forum czytelniczym i wykonaj polecenia.

Ostatnio przeczytałem powieść *Stowarzyszenie Umarłych Poetów*. Wielkie dzięki dla mojego ziomka, że polecił mi ten utwór. Nie zdradzę szczegółów, żeby nie spalić fabuły. Zachęcam wszystkich do przeczytania, bo to naprawdę fajna powieść.

12.1. Wypisz z tekstu dwa przykłady kolokwializmów.

12.2. Kim może być autor tekstu? Dla jakiego środowiska jest charakterystyczna odmiana języka, którego używa?

12.3. Przeredaguj tekst w taki sposób, by spełniał wymagania polszczyzny oficjalnej.

13. Uzupełnij notatkę dotyczącą odmian języka. Wybierz odpowiedź spośród oznaczonych literami A i B oraz odpowiedź spośród oznaczonych literami C i D.

Język polski jest bardzo zróżnicowany. W urzędzie czy w rozmowie z nauczycielem należy posługiwać się A/B odmianą polszczyzny. Oprócz języka ogólnego występuje język charakterystyczny tylko dla danego regionu. Do tej odmiany języka należy C/D.

A. oficjalną
B. nieoficjalną
C. gwara
D. słownictwo zawodowe

14. Napisz recenzję dowolnego utworu – filmu lub książki – który podejmuje temat relacji między rodzicami a dziećmi.

RODZAJE LITERACKIE

EPIKA

GATUNKI

- **mit**, np. mit o Syzyfie
- **legenda**, np. M. Grądzka, *Legenda o Lechu, Czechu i Rusie*
- **baśń**, np. Ch. Perrault, *Kopciuszek*
- **przypowieść**, np. przypowieść o synu marnotrawnym
- **bajka**, np. I. Krasicki, *Szczur i kot*
- **pamiętnik**, np. L.M. Montgomery, *Pamiętnik Ani z Zielonego Wzgórza*
- **dziennik**, np. M. Wojciechowska, *Przesunąć horyzont*
- **nowela**, np. B. Prus, *Katarynka*
- **opowiadanie**, np. E. Hemingway, *Stary człowiek i morze*
- **powieść**
  - **obyczajowa**, np. B. Kosmowska, *Pozłacana rybka*
  - **fantasy**, np. J.R.R. Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*
  - **fantastycznonaukowa (science fiction)**, np. R. Kosik, *Felix, Net i Nika oraz Gang Niewidzialnych Ludzi*
  - **detektywistyczna (kryminalna)**, np. A. Christie, *Morderstwo w Orient Expressie*
  - **przygodowa**, np. H. Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*

CECHY

- **opowiadana jest pewna historia, czyli fabuła, składająca się z powiązanych ze sobą zdarzeń z udziałem bohaterów**
- **wydarzenia rozgrywają się w mniej lub bardziej drobiazgowo opisanym świecie przedstawionym**
- **o wydarzeniach opowiada narrator**
- **wypowiadają się również bohaterowie (w formie monologu lub dialogu)**

LIRYKA

CECHY

- **obejmuje utwory ukazujące uczucia, myśli, przeżycia wewnętrzne, wrażenia podmiotu lirycznego**
- **podmiot liryczny może wypowiadać się bezpośrednio lub pośrednio**
- **utwory liryczne zazwyczaj są podzielone na wersy i strofy**
- **w liryce najczęściej występują środki stylistyczne**

GATUNKI

- **fraszka**, np. J. Kochanowski, *Na lipę*
- **pieśń**, np. J. Kochanowski, *Pieśń II z Ksiąg pierwszych*

DRAMAT

CECHY

- **przeznaczony do wystawienia na scenie**
- **tekst główny stanowią wypowiedzi bohaterów (dialogi i monologi)**
- **oprócz tekstu głównego występuje tekst poboczny – didaskalia**
- **zazwyczaj jest podzielony na akty**
- **akty dzielą się na sceny**

GATUNKI

- **komedia**, np. A. Fredro, *Zemsta*
- **tragedia**, np. J. Słowacki, *Balladyna*

GATUNKI DRAMATYCZNE

TRAGEDIA

To utwór dramatyczny o poważnej tematyce, przedstawiający zmagania bohatera, np. z losem, siłami natury, normami moralnymi, niesprzyjającymi okolicznościami. Tragizm bohatera polega na tym, że znajduje się w sytuacji bez wyjścia, jest uwikłany w tragiczny konflikt. To oznacza, że jakąkolwiek decyzję podejmie, poniesie klęskę, jego życie zaś skończy się katastrofą (zwykle śmiercią).

Przykład: Juliusz Słowacki, *Balladyna*

KOMEDIA

Komedia to gatunek dramatu o pogodnej, często zabawnej tematyce, ukazujący bohaterów i ich losy w lekki i zabawny sposób. Akcja komedii jest dynamiczna i zazwyczaj prowadzi do pomyślnego zakończenia.

Przykład: Aleksander Fredro, *Zemsta*

FRASZKA

To krótki utwór poetycki, pisany wierszem. Zwykle ma charakter żartobliwy, czasem refleksyjny i jest oparty na ciekawym pomyśle. Zazwyczaj fraszka jest zakończona puentą.

- Tytuły fraszek rozpoczynają się zazwyczaj od przyimków, np.: *Na...* (*Na młodość*), *Do...* (*Do Hanny*).
- Jan Kochanowski stworzył polską nazwę *fraszka* od włoskiego słowa *frasca*, które dosłownie oznacza *gałązka*, a w przenośni: *drobiazg*, *błahostka*, *żarcik*.

Przykład: Jan Kochanowski, *Na zdrowie*

GATUNKI LIRYCZNE

WIERSZ SYLABICZNY

To wiersz regularny, w którym wszystkie wersy mają jednakową liczbę sylab (zgłosek), stały rytm. Wprowadził go do polskiej poezji Jan Kochanowski. Najpopularniejsze typy polskiego wiersza sylabicznego to: 8-zgłoskowiec, 11-zgłoskowiec i 13-zgłoskowiec.

Przykład: Jan Kochanowski, *O żywocie ludzkim*

TREN

To utwór żałobny będący pochwałą osoby zmarłej oraz wyrażający smutek i żal po jej stracie. Ten gatunek liryki znany był już w starożytności.

Przykład: Jan Kochanowski, *Tren I*

PIEŚŃ

To utwór stroficzny o regularnej budowie i wyrazistym rytmie, który jest oparty na jednakowej liczbie sylab w wersach i stałym układzie rymów. W pieśniach często występują refren oraz powtórzenia.

Przykład: Jan Kochanowski, *Pieśń świętojańska o sobótce*

GATUNKI MIESZANE

BALLADA

To wierszowany utwór o niesamowitych, często fantastycznych, wydarzeniach, które mogą budzić grozę. Nawiązuje do legend, wierzeń ludowych i moralności ludowej. Istotną rolę odgrywa w niej przyroda, która jest ukazana jako świadek zdarzeń.
Ballada łączy elementy liryki (podział na strofy, bogaty w środki stylistyczne język: powtórzenia, epitety, metafory, porównania), epiki (m.in.: fabuła, narrator, bohaterowie), i dramatu (dialogi).

Przykład: Adam Mickiewicz, *Świtezianka*

GATUNKI EPICKIE

MIT

To opowieść fantastyczna dotycząca bardzo odległej przeszłości. Wyraża on wierzenia, wyobrażenia i doświadczenia danej społeczności, np. Greków, Rzymian, Słowian czy Egipcjan.

Mity opowiadają m.in. o:
– powstaniu świata i człowieka,
– życiu i czynach bogów oraz bohaterów,
– walce dobra ze złem,
– pochodzeniu zjawisk przyrodniczych, takich jak burza, tęcza czy wiatr,
– źródłach zwyczajów i zachowań (mity tłumaczą na przykład, skąd się wzięła tradycja obchodzenia urodzin).

Przykład: mit o Syzyfie

PAMIĘTNIK i DZIENNIK

To zapisane osobiste relacje ze zdarzeń, w których uczestniczył autor. Zawierają także refleksje i przemyślenia piszącego. **Pamiętnik** tym **różni się od dziennika**, że jest pisany nieregularnie, po upływie czasu od opisywanego wydarzenia. Dziennik natomiast jest prowadzony regularnie, na bieżąco. Kolejne wpisy często są opatrzone datą.

NOWELA

To krótki, zwięzły jednowątkowy utwór pisany prozą, z wyraźnie zaznaczonym punktem kulminacyjnym, zakończony puentą. W noweli istotną rolę odgrywa np. wybrana postać lub dany przedmiot.

Przykład: Bolesław Prus, *Katarynka*

LEGENDA

To opowieść ludowa przekazywana z pokolenia na pokolenie, zawierająca elementy realistyczne oraz fantastyczne. Dotyczy ona historycznych miejsc, osób lub zdarzeń. Tematem legend mogą być na przykład początki państw i miast oraz pochodzenie zjawisk przyrody.

Przykład: Magdalena Grądzka, *Legenda o Lechu, Czechu i Rusie*

POWIEŚĆ

To dłuższy utwór napisany prozą (czyli bez podziału na wersy i strofy), w którym o dziejach i przeżyciach bohaterów opowiada **narrator**. Ze względu na tematykę wyróżniamy np. powieści obyczajowe, fantasy, fantastyczno-naukowe (science fiction), detektywistyczne (kryminalne), historyczne oraz przygodowe.

Przykład: Henryk Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*

PRZYPOWIEŚĆ (PARABOLA)

To utwór, w którym przedstawiona historia ma, oprócz znaczenia dosłownego, głębszy sens. Służy ona do zilustrowania pewnych ogólnych zasad ludzkiego postępowania oraz zawiera pouczenie, jak należy się zachowywać. Prezentuje wzory do naśladowania i wskazuje, czego trzeba unikać.

Przykład: przypowieść o synu marnotrawnym

BAŚŃ

To opowieść o niezwykłych, fantastycznych bohaterach i zdarzeniach, rozgrywająca się w bliżej nieokreślonym miejscu i czasie. Kończy się zwykle zwycięstwem dobra nad złem.

Przykład: Charles Perrault, *Kopciuszek*

BAJKA

To krótki, zwięzły utwór, zazwyczaj pisany wierszem. Jej bohaterami są zwierzęta, przedmioty, rośliny bądź zjawiska przyrody obdarzone ludzkimi cechami, czasem także ludzie. Bajki zawierają **morał**.

Przykład: Ignacy Krasicki, *Lis i wilk*

OPOWIADANIE

To krótki utwór przedstawiający zazwyczaj niewiele wydarzeń. Mówi o nich narrator, który prezentuje zdarzenia zwykle zgodnie z kolejnością ich występowania. Opowiadanie może również zawierać opisy przedmiotów, miejsc i postaci oraz przemyślenia bohaterów.

Przykład: René Goscinny, Jean-Jacques Sempé, *Mikołajek*

ŚRODKI STYLISTYCZNE

ANAFORA to celowe powtórzenie tego samego słowa na początku zdania, wersu lub strofy w utworze. Służy ukazaniu znaczenia powtarzanych słów, uwydatnia rytmiczność wypowiedzi lub wprowadza wyliczenia.

Jesień
ptaszek [...]
Jesień
ptaszek [...]
Jesień
ptaszek [...]
Tadeusz Różewicz,
Bursztynowy ptaszek (fragm.)

APOSTROFA to bezpośredni, uroczysty zwrot do adresata, którym może być bóstwo, osoba, zjawisko, pojęcie lub przedmiot. Zwykle nadaje wypowiedzi podniosły charakter, podkreśla emocjonalny stosunek nadawcy do adresata.

Cicho leż, moja naturo [...]
Czesław Miłosz, *Do mojej natury* (fragm.)

EPITET to wyraz, który w tekście literackim jest określeniem rzeczownika. Zwykle uwydatnia on cechy lub właściwości opisywanych osób, przedmiotów, zwierząt, roślin i zjawisk. Dzięki epitetom odbiorca łatwiej może sobie np. wyobrazić przedstawiane sytuacje.

Nie mijam ptaka z **połamanym**
skrzydłem,
zerwany kwiat odnoszę do domu,
nad **zbłąkaną** mrówką się schylam.
Czesław Janczarski, *Nie mijam* (fragm.)

OŻYWIENIE polega na nadaniu przedmiotom, pojęciom i zjawiskom przyrody cech istot żywych.

[...] zaświstaj cienko –
a **pobiegnie rzeka**
mocna nić
która zwiąże góry z dolinami [...]
Zbigniew Herbert, *Pudełko zwane wyobraźnią* (fragm.)

PORÓWNANIE to zestawienie jednego zjawiska z innym, pod pewnym względem podobnym. Celem porównania najczęściej jest uwydatnienie cechy opisywanego obiektu. Obie części porównania są zwykle połączone słowami: *jak*, *jakby*, *niby*, *niczym*.

[...] Za nimi, w słońca żółtego kąpieli
Italia leży niby talerz modry.
[...]
Czesław Miłosz, *Ojciec objaśnia* (fragm.)

PORÓWNANIE HOMERYCKIE to rodzaj porównania, którego jedna część jest bardzo rozbudowana, stanowi samodzielny obraz. Ten rodzaj porównania może służyć uwydatnieniu cech opisywanej osoby, sytuacji, ukazaniu zaskakującego podobieństwa.

W *Trenie V* Jan Kochanowski porównał zmarłą Urszulkę do młodej oliwki, którą przez przypadek ściął ogrodnik. Nagła śmierć – jak ogrodnik niszczący krzew – odebrała rodzicom ukochaną córkę. Porównanie dziewczynki do oliwki – rośliny niezwykle wrażliwej – podkreśla delikatność dziecka.

POWTÓRZENIE to dwukrotne lub wielokrotne pojawienie się tego samego elementu językowego w obrębie określonego odcinka wypowiedzi. Powtarzać mogą się pojedyncze słowa, całe zdania lub dłuższe fragmenty tekstu. Powtórzenie stosuje się zazwyczaj po to, aby podkreślić znaczenie danego fragmentu, zwrócić uwagę na wyrażane uczucia lub nadać utworowi wyrazistszy rytm.

Jadą, **jadą**, ciągle **jadą**. Mało ich,
miejsca dużo. Mama tuli
Karima, Karim
tuli Bissa, babcia patrzy przez
okno.
Liliana Bardijewska, *Kot Karima i obrazki* (fragm.)

ŚRODKI STYLISTYCZNE

PRZENOŚNIA (METAFORA) to środek wyrazu polegający na takim zestawieniu słów, w którym zyskują one dodatkowe znaczenia. Nie można jej tłumaczyć dosłownie – sens wynika z połączenia lub przenikania się znaczeń poszczególnych wyrazów.

[...] mgły niebieskiej chwieje się równina [...]
Czesław Miłosz, *Ojciec objaśnia* (fragm.)

PYTANIE RETORYCZNE to pytanie pozorne, na które nadawca nie oczekuje odpowiedzi lub na które odpowiedź jest oczywista. Zadaje się je między innymi po to, aby skłonić odbiorcę do refleksji, przemyśleń na wybrany temat.

Zresztą gwiazdy nie są tak daleko
od nas, prawda?
Karen-Susan Fessel, *Moja mama jest wśród gwiazd* (fragm.)

RYM to powtórzenie jednakowych (rym dokładny) lub podobnych (rym niedokładny) zakończeń wyrazów. Rym wpływa na rytm, czyli na śpiewność utworu.

[...] Wtem, gdy się dymem kadzidł zbytecznych **zakrztusił** –
Wpadł kot z boku na niego, porwał i **udusił**.
Ignacy Krasicki, *Szczur i kot* (fragm.)

RYMY DOKŁADNE występują, gdy w zakończeniu wyrazów pojawiają się identyczne głoski.

Ten nie miał odpoczynku, a tamten swob**ody**:
Płakał ojciec, że stary; płakał syn, że m**łody**.
Ignacy Krasicki, *Syn i ojciec* (fragm.)

RYMY NIEDOKŁADNE polegają na powtórzeniu podobnie brzmiących głosek w zakończeniach wyrazów.

W milczących podstępach **biegła**,
Do nienawiści skora,
Kapryśna, chwiejna, **wybredna**,
Jakaż w tobie podpora?
Czesław Miłosz, *Do mojej natury* (fragm.)

RYMY MĘSKIE obejmują jedną sylabę (dotyczą wyrazów jednosylabowych, np. *noc–koc*).

[...] szum kasztanow niżej morski śp**iew**
gasną o zmierzchu świece ukwieconych drz**ew** [...]
Józef Czechowicz, *W pejzażu* (fragm.)

RYMY ŻEŃSKIE obejmują półtorej sylaby (dotyczą wyrazów wielosylabowych, np. *pąki–łąki*).

[...] Wtem, gdy się dymem kadzidł zbytecznych zakrzt**usił** –
Wpadł kot z boku na niego, porwał i ud**usił**.
Ignacy Krasicki, *Szczur i kot* (fragm.)

RYTM to regularne powtarzanie się różnych elementów w wierszu, np. jednakowej liczby sylab w kolejnych wersach.

Powadził się kałamarz na stoliku z piórem, (13 sylab)
Kto świeżo napisanej księgi był autorem. (13 sylab)
Ignacy Krasicki, *Kałamarz i pióro* (fragm.)

UOSOBIENIE polega na nadaniu przedmiotom, pojęciom i zjawiskom przyrody cech ludzkich.

Potok z wierzchołka góry lecący
z hałasem,
Śmiał się z rzeki [...]
Ignacy Krasicki, *Potok i rzeka* (fragm.)

INNE TERMINY LITERACKIE

AFORYZM to zwięzłe, błyskotliwe sformułowanie zawierające prawdę życiową, moralną lub filozoficzną. Opiera się zwykle na zestawieniu dwóch elementów o przeciwstawnych znaczeniach albo zaskakującym twierdzeniu, które jest sprzeczne z powszechnie przyjętym mniemaniem.

ALEGORIA w utworze literackim to taki element świata przedstawionego (np. zwierzę, przedmiot, zdarzenie), który oprócz znaczenia dosłownego ma znaczenie ukryte, domyślne (zwane alegorycznym). Alegoria jest jednoznaczna. W bajkach najczęściej alegorią są zwierzęta, np. kruk jest alegorią pychy, mrówka – pracowitości.

DEDYKACJA to zapis poprzedzający tekst utworu. Informuje o tym, komu autor poświęca swoje dzieło.

IRONIA to zamierzona sprzeczność między dosłownym a właściwym znaczeniem wypowiedzi. Zabieg ten podważa sens znaczenia dosłownego i podkreśla dystans nadawcy wobec treści komunikatu, np. gdy deszczowy i ponury dzień komentujemy z cierpkim uśmiechem stwierdzeniem „Piękną pogodę mamy dzisiaj".

KOMIZM to właściwość zjawisk spotykanych w życiu lub elementów świata przedstawionego w utworze wywołująca u odbiorcy rozbawienie i śmiech.

- **KOMIZM SYTUACYJNY** – źródłem humoru najczęściej są nieporozumienia związane z przebiegiem wydarzeń lub nagromadzenie niefortunnych przypadków i dziwnych zachowań bohatera.
- **KOMIZM POSTACI** – humor jest oparty na zróżnicowaniu ludzkich charakterów, przedstawieniu bohaterów w przerysowany sposób.
- **KOMIZM JĘZYKOWY** – polega na zabawach słowami, przypisaniu postaci charakterystycznych powiedzonek.

MORAŁ to pouczenie wypowiedziane pośrednio albo wyrażone wprost na początku lub na końcu utworu, np. bajki.

MOTTO to cytat z innego dzieła lub powiedzenie umieszczone przed utworem. Wyraża ono ogólne przesłanie danego tekstu.

PODTYTUŁ to tekst umieszczony po tytule dzieła. Uzupełnia on tytuł o dodatkowe informacje związane z treścią utworu.

PUENTA (POINTA) to podsumowanie, wyraźne zamknięcie wypowiedzi lub utworu literackiego celnym, czasami zaskakującym sformułowaniem.

PUNKT KULMINACYJNY to kluczowy moment akcji, w którym decyduje się los głównej postaci. Zwykle poprzedza on rozwiązanie akcji.

INNE TERMINY LITERACKIE

SYMBOL to znak (postać, zdarzenie, przedmiot), który poza znaczeniem dosłownym wyraża treści głęboko ukryte, niejasne. Symbol jest wieloznaczny – można go interpretować na wiele sposobów. Symbol sprawia, że utwór staje się bardziej wieloznaczny oraz zyskuje tajemniczy nastrój.

Woda może symbolizować niestałość, oczyszczenie, zapomnienie oraz życie.

TYTUŁ to słowo lub sformułowanie będące nazwą dzieła. Zwykle sygnalizuje temat utworu, wyraża jego ogólny sens lub wskazuje jeden z elementów świata przedstawionego, np. bohaterów, czas lub miejsce akcji.

Henryk Sienkiewicz, ***W pustyni i w puszczy*** – w tytule autor wskazuje miejsca akcji utworu

TEKSTY NIELITERACKIE

ARTYKUŁ to tekst publicystyczny dotyczący zagadnień np. społecznych, politycznych, kulturalnych, sportowych. Tak jak rozprawka zawiera tezę (lub hipotezę) uzasadnioną argumentami i potwierdzoną przykładami.

TEKST INFORMACYJNY przekazuje wiedzę na określony temat. Jest zwięzły i rzeczowy, podaje fakty, czyli informacje zgodne z prawdą. Zwykle nie zawiera komentarzy ani opinii autora. Przykładami tekstów informacyjnych są: hasło w encyklopedii, ogłoszenie w gazecie lub definicja w podręczniku.

TEKST POPULARNONAUKOWY prezentuje tematy związane z różnymi dyscyplinami nauki w przystępny sposób (jak sama nazwa wskazuje, jego celem jest popularyzowanie nauki). Jest przeznaczony dla odbiorcy, który nie ma specjalistycznej wiedzy z danej dziedziny. Wyróżnia się przejrzystym, zrozumiałym językiem, zawiera obrazowe przykłady, porównania, które służą przybliżeniu teorii naukowych. W tego rodzaju tekstach słownictwo naukowe jest stosowane oszczędnie.

TEKST NAUKOWY przekazuje wiedzę z różnych dziedzin nauki językiem zrozumiałym jedynie dla specjalistów. W logiczny i uporządkowany sposób przedstawia problem naukowy i jego rozwiązanie. Podaje informacje rzeczowo i obiektywnie – często są one poparte różnego rodzaju danymi, cytatami pochodzącymi z innych źródeł, opisami eksperymentów lub badań.

TEKST PUBLICYSTYCZNY pojawia się w prasie, radiu, telewizji i internecie. Dotyczy aktualnych wydarzeń. Może poruszać różnorodne tematy: społeczne, polityczne, gospodarcze, sportowe, kulturalne, naukowe. Jego zadaniem jest wpływanie na opinię publiczną (stąd nazwa). Przekazuje informacje (fakty) i prezentuje opinie autora (dzięki temu można się dowiedzieć, jaki jest jego stosunek do omawianego tematu). Do wypowiedzi publicystycznych zalicza się między innymi artykuł, wywiad i recenzję.

TEKST REKLAMOWY ma na celu nakłonienie kogoś do kupna danego produktu lub skorzystania z usługi, np. do zakupu samochodu czy wyjazdu na wycieczkę. Odwołuje się do potrzeb odbiorców, dlatego często można w nim spotkać słowa: *nowość*, *promocja*, *gratis*, *niższa cena*, *lepiej*, *taniej*, *więcej*. Zwykle przyciąga uwagę zaskakującym, oryginalnym hasłem, które podkreśla wyjątkowość produktu lub usługi.

Nowa wiadomość

aforyzm 219
akt 203
alegoria 141
artykuł 264

ballada 211
bohater dynamiczny 133

dramat 203

epika 13

fraszka 72

ironia 219

liryka 75

pieśń 81
porównanie homeryckie 87

symbol 20

tekst naukowy 279
tekst popularnonaukowy 278
tragedia 268
tren 89

wiersz sylabiczny 72

Przypomnienie

bajka 141

dialog 203
didaskalia (tekst poboczny) 203
dziennik 126

fikcja literacka 195

mit 19
mitologia 19
monolog 203
morał 141

pamiętnik 126
powieść obyczajowa 328
przypowieść (parabola) 22

rym 151
rym męski 151
rym żeński 151

scena 203

tekst główny 203
tekst informacyjny 264
tekst publicystyczny 264

Notki biograficzne

Beauvais Clémentine 10
Boyne John 192

Crossan Sarah 158

Dickens Charles 131

Fredro Aleksander 317

Green John 214

Hemingway Ernest 23

Kochanowski Jan 70
Kosmowska Barbara 326
Krasicki Ignacy 140
Kulmowa Joanna 329

Lec Stanisław Jerzy 218
Liebert Jerzy 220

Mickiewicz Adam 200
Miłosz Czesław 78

Piquemal Michel 64

Rowling Joanne K. 26
Ryrych Katarzyna 92

Saint-Exupéry Antoine de 152
Słowacki Juliusz 265
Suwalska Dorota 122
Sztaudynger Jan 77

Wańkowicz Melchior 128
Warda Małgorzata 258

Imię i nazwisko	Klasa	Rok szkolny	Podpis
1.	.....	.....	.....
2.	.....	.....	.....
3.	.....	.....	.....

Wykaz źródeł tekstów

Bardijewska Liliana, *Kot Karima i obrazki*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2016; Beauvais Clémentine, *Pasztety, do boju!*, przeł. Bożena Sęk, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2017, s. 95–96; Błachnio Agata, *Przegląd wybranych badań nad wpływem Internetu na dobrostan psychiczny i kontakty społeczne użytkowników*, „Psychologia Społeczna" 2007, nr 3–4, s. 225–233; Boyne John, *Lekkie życie Barnaby'ego Brocketa*, przeł. Tina Oziewicz, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2013, s. 7–11, 18, 31–32, 43–44; Cecuda Ewa, *Facebook i Instagram to dla mnie styl myślenia o świecie* – wywiad z Clémentine Beauvais, https://publica.pl [dostęp: 20.11.2019]; Chomątowska Beata, Gruszka Dorota, Lis Daniel, Pieczek Urszula, *Jakoś to będzie. Szczęście po polsku*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2017, s. 85–89; Chuszcz Patrycja, *Kilka prostych prawd – recenzja filmu „Cudowny chłopak"*, www.rozswietlamykulture.pl [dostęp: 25.04.2020]; Covey Sean, *7 nawyków skutecznego nastolatka*, przeł. Anna Rędzio, Anna Zdziemborska, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2003, s. 218–224; Crossan Sarah, *Kasieńka*, przeł. Katarzyna Domańska, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2015, s. 174–175; Crossan Sarah, *My dwie, my trzy, my cztery*, przeł. Małgorzata Glasenapp, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2018, s. 123–124; Czechowicz Józef, *W pejzażu*, wolnelektury.pl [dostęp: 6.10.2021]; Dickens Charles, *Opowieść wigilijna*, przeł. Michał Filipczuk, Zielona Sowa, Warszawa 2016, s. 7–12; Fessel Karen-Susan, *Moja mama jest wśród gwiazd*, przeł. Marta Kucewicz, C&T, Toruń 2007; Fredro Aleksander, *Koguty* [w:] tegoż, *Wiersze. Część druga*, oprac. Stanisław Pigoń, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1962; Fredro Aleksander, *Zemsta*, wolnelektury.pl [dostęp: 20.11.2019]; Furniss Clare, *Rok Szczura*, przeł. Katarzyna Rosłan, Wydawnictwo Dwie Siostry, Warszawa 2016, s. 139–141; Gonerski Krzysztof, *Japońskie kino grozy* [w:] tegoż, *Strach ma skośne oczy. Azjatyckie kino grozy*, Wydawnictwo Kwiaty Orientu, Skarżysko-Kamienna 2010, s. 16–17; Green John, *Gwiazd naszych wina*, przeł. Magda Białoń-Chalecka, Wydawnictwo Bukowy Las, Ożarów Mazowiecki 2013, s. 216–221; hasło *mowa* [w:] *Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981; hasło towarzyszące akcji Stowarzyszenia Rodziców i Przyjaciół Dzieci Niewidomych i Słabowidzących „Tęcza" z 2014 r.; hasło wspierające kampanię Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej z 2012 r.; hasło *zemścić się* [w:] *Inny słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000; Hemingway Ernest, *Stary człowiek i morze*, przeł. Bronisław Zieliński, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978, s. 57–71; Herbert Zbigniew, *Pudełko zwane wyobraźnią* [w:] tegoż, *Studium przedmiotu*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999; Janczarski Czesław, *Nie mijam* [w:] *Wiersze dla Was. Antologia polskiej poezji współczesnej*, wyb. Jan St. Kopczewski, Nasza Księgarnia, Warszawa 1981; Karaś Dorota, *Irlandzka autorka napisała książkę o emigracyjnych problemach nastolatki z Gdańska* – wywiad z Sarah Crossan, https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,21504551,irlandzka-autorkanapisala-ksiazke-o-emigracyjnych-problemach.html [dostęp: 26.04.2020]; Kipling Rudyard, *List do syna*, przekład nieznany; Kleinbaum Nancy Horowitz, *Stowarzyszenie Umarłych Poetów*, przeł. Paweł Laskowicz, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2018, s. 18–19; Kochanowski Jan, *Do fraszek, Do Hanny, Na dom w Czarnolesie, Na lipę, Na młodość, Na nabożną, Na zachowanie, Na zdrowie, O żywocie ludzkim* [w:] tegoż *Fraszki*, oprac. Janusz Pelc, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, s. 63–64, 82, 133–134, 51–52, 39, 13, 72–73, 141, 4–5; Kochanowski Jan, *Pieśń II z Ksiąg pierwszych*, *Pieśń IX z Ksiąg wtórych*, *Pieśń świętojańska o sobótce* (*Panna XII*), *Pieśń XX z Ksiąg pierwszych* [w:] tegoż, *Pieśni*, oprac. Ludwika Szczerbicka-Ślęk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 11–12, 69–70, 111–113, 42–43; Kochanowski Jan, *Tren I*, Tren *V*, *Tren VII*, *Tren VIII* [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Janusz Pelc, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 2009, s. 6–7, 13–17; Konieczna Małgorzata, *Wycinki w termosie*, https://pl-pl.facebook.com/wycinkiwtermosie/ [dostęp: 29.04.2020]; Kosmowska Barbara, *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2014, s. 24–28; Krasicki Ignacy, *Kałamarz i pióro*, *Potok i rzeka*, *Syn i ojciec* [w:] tegoż, *Bajki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław–Gdańsk 1975; Krasicki Ignacy, *Lis i osieł*, *Lis i wilk*, *Mądry i głupi*, *Słowik i szczygieł II*, *Szczur i kot*, *Wilczek*, wolnelektury.pl [dostęp: 20.11.2019]; Krasicki Ignacy, *Żona modna* [w:] tegoż, *Pisma poetyckie*, oprac. Zbigniew Goliński, t. II, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1976, s. 228–233; Kuchowicz Zbigniew, *Obyczaje i postacie Polski szlacheckiej XVI–XVIII wieku*, Wydawnictwo Polonia, Warszawa 1993, s. 18–21; Kulmowa Joanna, *Czy są proste kraje* [w:] *Po schodach wierszy. Antologia polskiej poezji współczesnej*, wyb. i oprac. Grzegorz Leszczyński, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1992, s. 46; Lec Stanisław Jerzy, *Myśli nieuczesane* (wybór), Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974, s. 9, 36, 39, 86, 106, 110; Liebert Jerzy, *** (*Uczę się ciebie, człowieku*), wolnelektury.pl [dostęp: 20.11.2019]; Mickiewicz Adam, *Dziady* cz. II, wolnelektury.pl [dostęp: 20.11.2019]; Mickiewicz Adam, *Świtezianka* [w:] tegoż, *Wiersze*, Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik, Warszawa 1998, s. 63–70; Miller Madeline, *Kirke*, przeł. Paweł Korombel, Wydawnictwo Albatros, Warszawa 2018, s. 219–223; Miłosz Czesław, *Dar*, *Do mojej natury*, *Ojciec objaśnia* [w:] tegoż, *Wiersze wszystkie*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2011, s. 644, 727, 211–212; Owen Wilfred, *Dulce et decorum est*, przeł. Janusz A. Ihnatowicz [w:] *Poeci języka angielskiego*, t. III, wyb. i oprac. Henryk Krzeczkowski, Jerzy S. Sito, Juliusz Żuławski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1974, s. 332–333; Parandowski Jan, *Atena* (*Minerwa*) [w:] tegoż, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Iskry, Warszawa 1984, s. 48–49; Pierelotkin Ida, *Dwie połówki pomidora*, Akapit Press, Łódź 2011, s. 336–339; Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, przeł. Maria Braunstein, Michał Krasicki, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2012, s. 25; Rowling Joanne K., *Harry Potter i Zakon Feniksa*, przeł. Andrzej Polkowski, Media Rodzina, Poznań 2004, s. 107–112; Różewicz Tadeusz, *Bursztynowy ptaszek* [w:] tegoż, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. Andrzej Skrendo, Zakład Narodowy im Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 2017; Ryrych Katarzyna, *Jasne dni, ciemne dni*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2017, s. 26–28, 37–38, 63; Saint-Exupéry Antoine de, *Mały Książę*, przeł. Jan Szwykowski, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1998, s. 24–25, 58–65; Sienkiewicz Henryk, *Krzyżacy*, t. I, r. I, wolnelektury.pl [dostęp: 27.04.2020]; Sikirycki Igor, Papla [w:] tegoż, *Sto fraszek szkolnych*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1989; Skarga Barbara, *Przeciw nienawiści*, http://www.otwarta.org/barbara-skarga-przeciw-nienawisci/ [dostęp: 07.04.2020]; Słowacki Juliusz, *Balladyna*, oprac. Mieczysław Inglot, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 70–75; Słowacki Juliusz, *W pamiętniku Zofii Bobrówny* [w:] tegoż, *Wiersze*, wstęp i oprac. Jacek Brzozowski, Zbigniew Przychodniak, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 2013; Stradowski Jan, *Co się dzieje w głowie hejtera? Skąd się bierze mowa nienawiści*, „Focus", 02.05.2019 [dostęp: 18.06.2019]; Suwalska Dorota, *Tabletki na dorosłość*, Wydawnictwo Adamada, Gdańsk 2018, s. 7–10, 283–287; *Syn marnotrawny* (fragment Ewangelii według Świętego Łukasza, Łk 15, 11–32) [w:] Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wyd. V, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań 2012, s. 1377; Szekspir William, *Makbet*, akt II, scena II, przeł. Leon Ulrich, wolnelektury.pl [dostęp: 07.04.2020]; Szekspir William, *Romeo i Julia*, przeł. Józef Paszkowski, wolnelektury.pl [dostęp: 27.04.2020]; Szmigielska Barbara, *Nie ma sklepów z przyjaciółmi*, „Style i Charaktery" 2008, nr 1(4), s. 57–59; Sztaudynger Jan, *Fortuna*, *Głos w telefonie*, *Lustro*, *Rada*, *Zmarszczki* [w:] tegoż, *Piórka*, wyb. Anna Sztaudynger-Kaliszewiczowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006, s. 55, 127, 135, 124, 130; Szymborska Wisława, *Nic dwa razy* [w:] tejże, *Wołanie do Yeti*, Wydawnictwo a5, Kraków 2012, s. 28–29; Szymborski Krzysztof, *Jak być szczęśliwym?*, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1503290,1,jak-byc-szczesliwym.read [dostęp: 08.04.2020]; Thunberg Greta, *Jestem Greta, mam 16 lat i chcę, żebyście wpadli w* panikę, przeł. Marek Jedliński, https://krytykapolityczna.pl/swiat/greta-thunberg-katastrofa-klimatyczna-przemowienie/ [dostęp: 20.11.2019]; Tresidder Jack, *Przedmowa* [w:] tegoż, *Słownik symboli. Ilustrowany przewodnik po tradycyjnych wyrażeniach obrazowych, znakach ikonicznych i emblematach*, przeł. Bożenna Stokłosa, Wydawnictwo RM, Warszawa 2005; Tuwim Julian, *Bagdad, czyli o przyszłym poecie* [w:] tegoż, *Wiersze*, t. II, oprac. Alina Kowalczykowa, Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik, Warszawa 1986; Tuwim Julian, *Lokomotywa*, Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2006, s. 6; Wańkowicz Melchior, *Ziele na kraterze* [w:] tegoż, *Ziele na kraterze. Tędy i owędy*, wyb. Beata Nowacka, Polarny Lis, Warszawa 2017, s. 57–59, 62–63, 132–133; Warda Małgorzata, *5 sekund do lo*, Media Rodzina, Poznań 2015, s. 173–180; Wieczorek Hanna, *Dziś Dzień Dobrych Uczynków. Altruizm mamy w genach?*, https://gazetawroclawska.pl/dzis-dzien-dobrych-uczynkow-altruizm-mamy-w-genach/ar/897892 [dostęp: 03.07.2019]; Zimbardo Philip G., Johnson Robert L., McCann Vivian, *Emocje pod pantoflem*, „Charaktery" 2010, nr 12, s. 32–33.

Twórczość Wisławy Szymborskiej © Fundacja Wisławy Szymborskiej, www.szymborska.org.pl.
Utwory Czesława Miłosza *Dar* © 1971, *Do mojej natury*, *Ojciec objaśnia* © 1943 by The Czeslaw Milosz Estate.
Teksty Juliana Tuwima © by Fundacja im. Juliana i Ireny Tuwim.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z wydawnictwem.

NOWE
Słowa na start!

nowa era | neon

Mówię i piszę poprawnie!

proszę pani / proszę panią — **tą książką / tę książkę**

Nowa Era Sp. z o.o.
www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-5483-8
9 788326 754838